ଜୟଗୁରୁ*ଜୟଗୁରୁ*ଜୟଗୁରୁ*ଜୟଗୁରୁ

ନାମାମୃତ

ସଂପାଦନା : ଶ୍ରୀ ଦୁର୍ଗାଚରଣ ମହାନ୍ତି

ନାମାମୃତ

(ପ୍ରଥମ ଭାଗ)

ସମ୍ପାଦନା :
ଶ୍ରୀ ଦୁର୍ଗାଚରଣ ମହାନ୍ତି

ପ୍ରକାଶକ :
ନୀଳାଚଳ ସାରସ୍ୱତ ସଂଘ, ପୁରୀ
କେନ୍ଦ୍ର ଆସନ ମନ୍ଦିର ପରିଚାଳନା କମିଟି, ବୀରତୁଙ୍ଗ

ନାମାମୃତ (ପ୍ରଥମ ଭାଗ)

ସମ୍ପାଦନା :
ଶ୍ରୀ ଦୁର୍ଗାଚରଣ ମହାନ୍ତି
(ସର୍ବସ୍ୱତ୍ୱ ସଂରକ୍ଷିତ)

ପ୍ରକାଶକ :
ନୀଳାଚଳ ସାରସ୍ୱତ ସଂଘ, ପୁରୀ
କେନ୍ଦ୍ର ଆସନ ମନ୍ଦିର ପରିଚାଳନା କମିଟି, ବୀରତୁଙ୍ଗ

ପ୍ରାପ୍ତିସ୍ଥାନ :
କେନ୍ଦ୍ର ଆସନ ମନ୍ଦିର, ବୀରତୁଙ୍ଗ
ନୀଳାଚଳ ସାରସ୍ୱତ ସଂଘ, ପୁରୀ
ଏବଂ
ନୀଳାଚଳ କୁଟୀର, ସ୍ୱର୍ଗଦ୍ୱାର, ପୁରୀ
ଏବଂ
ନିଗମ ସ୍ମୃତି କୁଟୀର, ଯୋବ୍ରା, କଟକ

ଦ୍ୱିତୀୟ ମୁଦ୍ରଣ :
ମାଘ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା, ୨୦୦୯

ଲିପି ସଂଯୋଜନା ଓ ମୁଦ୍ରଣ :
ଗୁରୁପ୍ରସନ୍ନ ପ୍ରେସ୍
ଝୋଲାସାହି, ନିଉ କଲୋନୀ, କଟକ-୧

ମୂଲ୍ୟ: **ପଞ୍ଚତିରିଶ ଟଙ୍କା ମାତ୍ର**

ସୂଚୀପତ୍ର

କ୍ରମ	ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା
୧ ।	ଭୂମିକା ...	(୫)
୨ ।	ଆଭାସ ...	୯
୩ ।	ନାମାମୃତ (ନାମଜପର ରହସ୍ୟ) ...	୧୫
୪ ।	ଭଗବତ୍ ସ୍ୱରୂପର ପ୍ରଭାବ ...	୫୧
୫ ।	ଭଗବତ୍ ସ୍ୱରୂପ ତତ୍ତ୍ୱ	୫୧
୬ ।	ଭଗବତ୍ ସ୍ୱରୂପର ରହସ୍ୟ	୫୨
୭ ।	ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳାର ଗୁଣ, ପ୍ରଭାବ, ତତ୍ତ୍ୱ ରହସ୍ୟ	୫୩
୮ ।	ଭଗବତ୍ ଧାମର ସ୍ୱରୂପ ...	୫୬
୯ ।	ଭଗବତ୍ ଧାମର ଗୁଣ	୫୬
୧୦ ।	ଭଗବତ୍ ଧାମର ପ୍ରଭାବ	୫୬
୧୧ ।	ଧାମର ତତ୍ତ୍ୱ...	୫୭
୧୨ ।	ଧାମର ରହସ୍ୟ	୫୭
୧୩ ।	ଭଗବାନଙ୍କ ଗୁଣର ପ୍ରଭାବ, ତତ୍ତ୍ୱ, ରହସ୍ୟ	୫୮
୧୪ ।	ଭଗବତ୍ ଭାବର ରହସ୍ୟ ...	୫୯
୧୫ ।	ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ସ୍ୱଧର୍ମାଚରଣ	୧୦୬

ପରମହଂସ ଶ୍ରୀମଦ୍ ସ୍ୱାମୀ ନିଗମାନନ୍ଦ ସରସ୍ୱତୀ ଦେବ

ଭାଇ

ଶ୍ରୀ ଦୁର୍ଗାଚରଣ ମହାନ୍ତି

ପରିଚାଳକ, ନୀଳାଚଳ ସାରସ୍ୱତ ସଂଘ, ପୁରୀ

ଜୟଗୁରୁ

ଭୂମିକା

ନମୋ ବିଜ୍ଞାନରୂପାୟ ପରମାନନ୍ଦରୂପିଣେ
କୃଷ୍ଣାୟ ଗୋପୀନାଥାୟ ଗୋବିନ୍ଦାୟ ନମୋନମଃ ।୩୭।

—ଗୋପାଳତାପନୀ ଉପନିଷଦ୍

ଯିଏ ବିଶେଷ ଜ୍ଞାନରୂପୀ ଓ ସ୍ୱରୂପରେ ପରମାନନ୍ଦ, ଯିଏ ଜୀବମାନଙ୍କର ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ଏବଂ ଭକ୍ତ ଜନଗଣଙ୍କର ପାତକରାଶି ବିଦୂରିତ କରନ୍ତି, ଯିଏ ପ୍ରକୃତି ବା ମାୟାର ପ୍ରଭୁ ଏବଂ ଯାହାକୁ ଜ୍ଞାନଦ୍ୱାରା ଜଣାଯାଏ, ମୁଁ ସେହି ପରମାତ୍ମସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ଗୋପୀନାଥ, ଗୋବିନ୍ଦ ଶ୍ରୀ ଭଗବାନଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଅଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ଠାକୁରଙ୍କ ଅପାର କରୁଣାବଳରୁ ପରିଚାଳକ ମହୋଦୟଙ୍କ ଲିଖିତ 'ନାମାମୃତ' (ପ୍ରଥମ ଭାଗ) ପୁସ୍ତକର ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ ବହୁ ବାଧାବିଘ୍ନ ମଧ୍ୟ ଦେଇ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା।

ପାଠକମାନଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ, ଶ୍ରୀ ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ନାମ-ରୂପ-ଗୁଣ ଓ ଲୀଳାକୀର୍ତ୍ତନ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସାଧକ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ପରମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ। ଗୁରୁନାମ ହେଉଛି ଶ୍ରୀଗୁରୁ ଦେବଙ୍କ ବାଙ୍ମୟ ବିଗ୍ରହ। ତେଣୁ ଗୁରୁନାମ ଭଜନକାରୀ ସାଧକ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ସହଜରେ ଚିତ୍ତ ଶୁଦ୍ଧି ଲାଭ ହୋଇଥାଏ। ଶ୍ରୀଗୁରୁ ତାଙ୍କର ନାମ, ରୂପ, ଲୀଳା ଓ ବିଗ୍ରହ ମଧ୍ୟରେ ନିତ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନ। ଯେଉଁମାନେ ନାମ କୀର୍ତ୍ତନ କରି ଆନନ୍ଦଲାଭ କରନ୍ତି, ଯେ କୀର୍ତ୍ତନ ଶ୍ରବଣ କରନ୍ତି, ସେ ତତୋଽଧିକ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କରିଥାନ୍ତି। ତେଣୁ ନାମ-ଭଜନ-କୀର୍ତ୍ତନରେ ଭକ୍ତ-ଭଗବାନ ଉଭୟେ ଆନନ୍ଦଲାଭ କରନ୍ତି। ନାମ କୀର୍ତ୍ତନରେ

ଅନ୍ତଃକରଣ ଶୁଦ୍ଧ ପବିତ୍ର ଭାବ ଧାରଣକରେ। ତେଣୁ ନାମ ଭଜନକାରୀ ଭକ୍ତମାନେ ମନ-ପ୍ରାଣ ଢାଳି ନାମ କୀର୍ତ୍ତନ କଲେ ନାମୀଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ଅନୁଭବ କରିପାରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ବାତାବରଣକୁ ମଧ୍ୟ ତଦନୁରୂପଭାବରେ ପବିତ୍ର କରିପାରିବେ। ନାମ କୀର୍ତ୍ତନ ଓ ଭଜନଦ୍ୱାରା ଅନ୍ତରରେ ସହଜରେ ଭକ୍ତି ଭାବର ସଞ୍ଚାର ହୋଇଥାଏ।

ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଏକାଗ୍ରତା ସାଧନ ପଥରେ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଗତି କରିବାକୁ ହେବ। ଏଥିନିମିତ୍ତ ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କ ଧ୍ୟାନ ଓ ଜପ ଏହାର ପ୍ରଧାନ ସହାୟକ। ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବ ଆମମାନଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ ନିତ୍ୟ ବିରାଜିତ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଭାବରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଛନ୍ତି। ତାଙ୍କୁ ହୃଦୟ-କନ୍ଦରରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିବାକୁ ହେଲେ ତାଙ୍କରି ଧ୍ୟାନ ଓ ତାଙ୍କରି ନାମ ଜପହିଁ ଆମମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଅବଲମ୍ବନୀୟ। କିଭଳି ଭାବରେ ଶ୍ରୀଗୁରୁ-ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଐକାନ୍ତିକ ନିଷ୍ଠା ଓ ଭକ୍ତି ପୂର୍ଣ୍ଣତା ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ ଗୁରୁଦେବ ଭକ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି କୃପାପରବଶ ହୋଇ ସାଧକଙ୍କ ଭିତରେ ମହାନାମର ସ୍ଫୁରଣ କରାଇ ଦିଅନ୍ତି ଏବଂ କିଭଳି ସାଧନୋଚିତ ଆଚରଣ କଲେ ନାମ ଭଜନର ଅଧିକାର ପ୍ରାପ୍ତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରକୃତ ଭକ୍ତ ପଦବାଚ୍ୟ ହୋଇ ମୋକ୍ଷାନନ୍ଦର ଆସ୍ୱାଦନ କରିପାରିବେ, ତାହାର ବିବିଧ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଉଦାହରଣ ସହ ଶାସ୍ତ୍ରୋକ୍ତ ପ୍ରେମିକ ନାମାଚାର୍ଯ୍ୟଗଣ, ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ଭକ୍ତ ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ବିଶେଷ କରି ଶ୍ରୀରାଧା ଓ ଗୋପୀଭାବ ଯେ ଭକ୍ତିଭାବରେ ଚରମ ଓ ପରମଲକ୍ଷ୍ୟ ତଥା ଭଗବତ୍ ଧାମର ସ୍ୱରୂପ, ତତ୍ତ୍ୱ, ରହସ୍ୟ, ଗୁଣ ପ୍ରଭୃତିକୁ ସମ୍ୟକ୍ ଭାବରେ ବୁଝାଇବାକୁ ଯାଇ ଆମର ପୂଜ୍ୟ ପରିଚାଳକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦୁର୍ଗାଚରଣ ମହାନ୍ତି ମହୋଦୟ ଏହି 'ନାମମୃତ' ପୁସ୍ତକଟିକୁ ଅତି ସହଜ, ସରଳ ଓ ସାବଲୀଳ ଭାଷାରେ ଶ୍ରୀଗୁରୁ ଭଗବାନ ନାମ ଭଜନକାରୀମାନଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ଅତି ଉପାଦେୟ ଭାବରେ ନିଜ ଲେଖନୀ ମୁନରେ ରୂପାୟିତ କରି ସମଗ୍ର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଭାବଜଗତକୁ ଏକ ଅମୂଲ୍ୟ ଉପାଦାନ ପରିବେଷଣ କରିପାରିବାରେ ଯେ ସାଫଲ୍ୟ ଅର୍ଜ୍ଜନ କରିପାରିଛନ୍ତି, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ।

ଭଗବାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳବିଧାନ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ବିଶ୍ୱାସ ହିଁ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ବିଶ୍ୱାସର ନିଦର୍ଶନ । ତାଙ୍କର ବିଧାନ ଯେତେ କଠୋର ଓ ପ୍ରତିକୂଳ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକୃତ ଭକ୍ତମାନେ ସେମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ନିମିତ୍ତ ଭଗବାନ ଏହା ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଭାବନା କରି ବିଶ୍ୱାସୀ, ନିଷ୍ଠାବାନ୍ ଭକ୍ତମାନେ କିପରି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରତିକୂଳ ଅବସ୍ଥା ମଧ୍ୟରେ ଦୁଃଖ-କଷ୍ଟ ସହ୍ୟ କରି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦିଅନ୍ତି ଓ ତତ୍ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କେବେହେଲେ ଭଗବତ୍-ଭଜନ-ସ୍ମରଣରୁ ବିରତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ—ତାହାର ବିବିଧ ଆଲୋଚନା ଏଥିରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଅଛି ।

ଭଜନ-ସ୍ମରଣ ବ୍ୟତିରେକ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଉପରୋକ୍ତ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଅବସ୍ଥା ଲାଭ କରିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁରଧିଗମ୍ୟ । ଏହିପରି ବିଶ୍ୱାସୀ ଓ ଭଜନ-ପରାୟଣ ସାଧକମାନଙ୍କର ଅନ୍ତର ଦିବ୍ୟାନନ୍ଦ ଓ ଦିବ୍ୟ ଭାବରତ୍ନ-ଭଣ୍ଡାରରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥାଏ । ଯେଉଁମାନେ ଏହି ଭାବର ଭକ୍ତଙ୍କ ସଙ୍ଗଲାଭ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଅନ୍ତର ମଧ୍ୟ ବିନା ସାଧନାରେ ସାଧୁ ଭାବରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇଯାଏ ଓ ଏହା ସାଧୁସଙ୍ଗ ମଧ୍ୟରେ ଗଣ୍ୟ । ସୁତରାଂ, ଭଜନକାରୀ ଭକ୍ତମାନେ ପ୍ରାର୍ଥନା-ନିରତ ହୋଇ ଭକ୍ତ-ସେବକ ସାଜରେ ଶ୍ରୀଗୁରୁଙ୍କ ସେବାନିରତ ହେବା ପାଇଁ ବାରମ୍ବାର ନିବେଦନ କରିବା ଏବଂ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ଆଦର୍ଶରେ ସେବାନିରତ ରହି ନିଜର ସେବକଭାବ ରକ୍ଷା କରି ଚଳିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସର୍ବୋପରି ଜାଗରଣ, ଶୟନ ଓ ସ୍ୱପ୍ନରେ ସର୍ବାବସ୍ଥାରେ ଭଜନ-ସ୍ମରଣରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଗୁରୁ ଭଗବାନଙ୍କୁ ନିଜର ଆତ୍ମୀୟସ୍ୱଜନ ବୋଲି ଜ୍ଞାନକରି କିଭଳି ଭାବରେ ସର୍ବଦା ତାଙ୍କ ନାମ ସ୍ମରଣ ଓ ଆଦେଶ ପ୍ରତିପାଳନରେ ତତ୍ପର ହେବା ଆବଶ୍ୟକ—ତାହା ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଅଛି ।

ପୂଜ୍ୟ ଭାଇଙ୍କର ପୁତ୍ରମାନେ—ଟୁନଭାଇ, ଗୌରଭାଇ ଓ ଟୁଲୁଭାଇ—ଏହି 'ନାମାମୃତ' ପାଣ୍ଡୁଲିପିକୁ 'ନୀଳାଚଳ ସାରସ୍ୱତ ସଂଘ, ପୁରୀ'ଙ୍କ ନୂତନ ପ୍ରକାଶନ ନିମିତ୍ତ କେନ୍ଦ୍ର ଆସନ-ମନ୍ଦିର, ବୀରତୁଙ୍ଗ ପରିଚାଳନା କମିଟିକୁ

ପ୍ରଦାନ କରି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ବିଶେଷ ଧନ୍ୟବାଦାର୍ହ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏହାପରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏହାର ଅନ୍ୟ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଖଣ୍ଡଗୁଡ଼ିକୁ ସମୟୋପଯୋଗୀ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରୟାସୀ ଅଛୁ ।

ପରିଶେଷରେ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ, ସେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଏହି ପୁସ୍ତକ-ବର୍ଣ୍ଣିତ ନାମ-ମାହାତ୍ମ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ସମ୍ୟକ୍ ଅବଗତ ହୋଇ ଏହାର ସୁରକ୍ଷା ଦିଗରେ ନାମାପରାଧ ବର୍ଜ୍ଜନପୂର୍ବକ ସ୍ୱକାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନରେ ବ୍ରତୀ ହୁଅନ୍ତୁ— ଏହା ହିଁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ଠାକୁରଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣତଳେ ବିନୀତ ନିବେଦନ ।

ବୀରତୁଙ୍ଗ
ତା ୧୯-୧-୨୦୦୦
ମାଘପୂର୍ଣ୍ଣିମା

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ଠାକୁର ଚରଣାଶ୍ରିତ
ସଭାପତି
କେନ୍ଦ୍ର ଆସନ-ମନ୍ଦିର ପରିଚାଳନା କମିଟି
ବୀରତୁଙ୍ଗ

ଜୟଗୁରୁ

ଆଭାସ

ପରମହଂସ ଶ୍ରୀମତ୍ ସ୍ୱାମୀ ନିଗମାନନ୍ଦ ସରସ୍ୱତୀ ଦେବଙ୍କର ନାମ-ଭଜନକାରୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଉପଦେଶ :—

ନାମଜପ

ମନକୁ ଏକାଗ୍ର କରିବାର ଅତି ସହଜ ଉପାୟ ହେଉଛି ଜପ । ନାମଜପ ସାହାଯ୍ୟରେ ଚିତ୍ତ ଅତି ସହଜରେ ସ୍ଥିର ହୋଇଯାଏ । ଆମର ଦୁଇଟି ମନ । ଗୋଟିଏ ମନ ସ୍ଥିର ଥାଏ, ଅନ୍ୟଟି ଚାରିଆଡ଼େ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ବୁଲେ । ଯେଉଁ ମନଟି ସ୍ଥିର ଥାଏ, ସେଥିରେ ଆତ୍ମାର ଛାୟା ପଡ଼େ । ସ୍ଥିର ମନକୁ ସାକ୍ଷୀମନ ମଧ୍ୟ କହନ୍ତି । ଯାହା ଅନ୍ତରରେ ଏହି ସ୍ଥିରମନର ଅନୁଭବଶକ୍ତି ଯେତେ ପ୍ରବଳ, ତାହାର ଚରିତ୍ର ସେତେ ନିର୍ମଳ ଓ ଦୃଢ଼ । ସାକ୍ଷୀମନର ପ୍ରଥମ ସ୍ଫୁରଣକୁ ବେଦାନ୍ତ କହେ 'ଶୁଭେଚ୍ଛା' । ଏହାହିଁ ସାଧନ-ଜୀବନର ପ୍ରଥମ ଭୂମିକା । ଯେକୌଣସି ଶକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଯଦି ସାକ୍ଷୀମନର ଶକ୍ତି ବର୍ଦ୍ଧିତ କରାଯାଏ, ତାହାହେଲେ ଚିତ୍ତ ଯେ ସହଜରେ ଏକ ତତ୍ତ୍ୱରେ ଲୀନ ହୋଇଯିବ, ଏହା ତ ଅତି ସହଜ କଥା । ବୁଝିସୁଝି ଯଦି ସାକ୍ଷୀମନର ଶକ୍ତି ବର୍ଦ୍ଧିତ କରାଯାଏ, ତେବେ ଭଲ । ମାତ୍ର ନ ବୁଝି ମଧ୍ୟ କାହାରି ଆଦେଶ ପାଳନ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଯଦି କୌଣସି ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଅଭ୍ୟାସ କରାଯାଏ, ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭୂତ ଉପକାର ସାଧିତ ହୁଏ । ସେହି ହିସାବରେ ଶ୍ୱାସ-ପ୍ରଶ୍ୱାସ ଜପକୁ ମଧ୍ୟ ସାର୍ବଭୌମ ସାଧନା ବୋଲି କହନ୍ତି । ଯେ ଆଉ କିଛି କରି ନ ପାରିବ, ଜପ ବା କୀର୍ତ୍ତନ କରିବା ତାହା ପକ୍ଷରେ ବିଧେୟ । ଦୁଇଟିଯାକ ସମଜାତୀୟ ସହଜ ସାଧନା । ଗୋଟିକର ମୂଳରେ ତନ୍ତ୍ର ଓ ଅନ୍ୟଟିର ମୂଳରେ ଭକ୍ତି ।

ଏହାହିଁ ହେଉଛି ସାଧନାର ରାଜପଥ । କିନ୍ତୁ ଆଜିକାଲି ଏହି ସାଧନା ପ୍ରତି ଶିକ୍ଷିତ-ସମାଜରେ ଅଶ୍ରଦ୍ଧା ଆସିଯାଇଛି । ଏହା ଶୁଭ ଲକ୍ଷଣ ନୁହେଁ ।

ବହିର୍ମନ ସାଂସାରିକ କର୍ମରେ ଲିପ୍ତ ଥିବାବେଳେ ସାକ୍ଷୀମନକୁ ଗୋଟିଏ ଅବଲମ୍ବନ ଦେବାକୁ ହେବ । ବାହାରେ କର୍ମ କରୁଥିବ; କିନ୍ତୁ ମନ ଯେପରି ନାମଜପରେ ନିବିଷ୍ଟ ରହିଥିବ, ସେଥିପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେବାକୁ ହେବ । ନିଃଶ୍ୱାସ ଯେପରି ସହଜ ଗତିରେ ଚାଲେ, ନିଦ୍ରାରେ ମଧ୍ୟ ଜପ ସେହିପରି ଚାଲିବା ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ବହିର୍ମନ ଯେତେବେଳେ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ଅବସର ନେଇ ନିଦ୍ରା ଯିବ, ସେତେବେଳେ ସାକ୍ଷୀମନ ଯେପରି ଜପରେ ନିଯୁକ୍ତ ରହେ, ତାହା ଦେଖିବାକୁ ହେବ । ଏହା କରିବାକୁ ହେଲେ ପ୍ରତି ଶ୍ୱାସରେ ଜପ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ନାମ କଳିଯୁଗର ଯୁଗଧର୍ମ । ନାମର ଶକ୍ତି ଅଦ୍ଭୁତ । ନାମ ବଳରେ ବିଶ୍ୱଜନୀନ ଭ୍ରାତୃଭାବ ଫୁଟିଉଠେ । ଧର୍ମବିଦ୍ୱେଷ, ଜାତିବିଦ୍ୱେଷ, ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକତା, ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା—ଏହିସବୁ କିଛି ରହିବ ନାହିଁ । ସର୍ବବିଧ ସାଧନାର ଫଳ ଏକମାତ୍ର ନାମଜପ ଦ୍ୱାରା ଲାଭ ହୁଏ । ନାମଜପ ବଳରେ ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧି ହୁଏ, ଚିତ୍ତର ଏକାଗ୍ରତା ସାଧିତ ହୁଏ । ନାମଜପ ଦ୍ୱାରା କାମୀର କାମ୍ୟଲାଭ, ଯୋଗୀର ଯୋଗ ସମାଧି, ଜ୍ଞାନୀର ମୋକ୍ଷପ୍ରାପ୍ତି ଓ ଭକ୍ତର ଭଗବତ୍‌ପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇଥାଏ । ନାମ ବଳରେ ଭକ୍ତ ନିକଟରେ ଭଗବାନ ଆବିର୍ଭୂତ ହୁଅନ୍ତି । ମହର୍ଷି ବେଦବ୍ୟାସ କହିଛନ୍ତି, କଳିରେ କେବଳ ନାମକୀର୍ତ୍ତନ ଦ୍ୱାରା ମୁକ୍ତି ମିଳେ । ନାମ ସାଧନାର ଆଉ ଗୋଟିଏ ବିଶେଷତ୍ୱ ହେଉଛି, ନାମ ନିତ୍ୟସିଦ୍ଧ ମନ୍ତ୍ର । ଏହା ଅଭ୍ୟାସ କରିବା ପାଇଁ ଦୀକ୍ଷାର ପ୍ରୟୋଜନ ହୁଏ ନାହିଁ । ନାମ ସାଧନାରେ ନାମଯଜ୍ଞ ଓ ପୁରଶ୍ଚରଣର ପ୍ରୟୋଜନ ହୁଏ ନାହିଁ । ଅହଂକାର ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଦୀନତା ଅବଲମ୍ବନପୂର୍ବକ ସମାହିତ ଚିତ୍ତରେ ଓ ବିଶ୍ୱାସର ସହିତ ନାମ ସାଧନ କଲେ ଅତି ସହଜରେ ତାହା ସିଦ୍ଧିଲାଭ ହୁଏ । ସର୍ବଧର୍ମ ତ୍ୟାଗୀ ମହାପାତକୀ ଯଦି ହରିନାମ ଜପ କରେ, ତେବେ ସେ ମଧ୍ୟ ପାପମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ । ନାମ ଓ ରୂପ ଦ୍ୱାରା ଜଗତର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ରକ୍ଷା ହୋଇଅଛି ।

ନାମ ସାଧନା ପ୍ରଧାନତଃ ତିନି ପ୍ରକାର—ସ୍ମରଣ, ମନନ ଓ କୀର୍ତ୍ତନ । ବିଧିପୂର୍ବକ ଇଷ୍ଟ ନାମଜପ କରିବାର ନାମ ସ୍ମରଣ । ଭଗବାନଙ୍କର ଯେଉଁ ରୂପ ନାମ ଦ୍ୱାରା ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ, ତାହାକୁ ମନନ ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କ ଗୁଣକୀର୍ତ୍ତନକୁ କୀର୍ତ୍ତନ କୁହାଯାଏ । ଭଗବତ୍ ନାମ ସଂସାର ସଂଗ୍ରାମରେ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ର, ମୋହ ଅନ୍ଧକାରରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଭାସ୍କର, ବିପଦରେ ଏକମାତ୍ର ସହାୟକ, ପାପ କ୍ଷାଳନରେ ଅବ୍ୟର୍ଥ ଭବରୋଗର ମହୌଷଧି ଏବଂ ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ବଶୀକରଣରେ ମହାମନ୍ତ୍ର ସ୍ୱରୂପ । ନାମ ହିଁ ପରଲୋକର ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ ।

ଜପର ବୈଜ୍ଞାନିକ ସାଧନ ଅଛି । ଅନ୍ତତଃ ଦିନରେ ଦୁଇଥର ସେ ସାଧନ କରିବାକୁ ହେବ । ମନ ବସିରହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ନ କଲେ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ବାଧ୍ୟ କରି ଜପ କରିବାକୁ ହେବ । ପଶୁ-ପ୍ରକୃତି ବିଶିଷ୍ଟ ମନକୁ ନିୟମ ଶୃଙ୍ଖଳା ମଧ୍ୟଦେଇ ବାନ୍ଧିରଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତା ନ ହେଲେ କଲ୍ୟାଣ ସାଧିତ ହେବ ନାହିଁ ।

ଜପ ବା କୀର୍ତ୍ତନ ସହଜରେ ଧ୍ୟାନରେ ପରିଣତ ହୋଇଥାଏ । ଧ୍ୟାନ ସାହାଯ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଜପ କରାଯାଏ, ତାହା ସାଧନାର ରାଜପଥ । କେବଳ ବିବେକାନନ୍ଦ ହିଁ ଧ୍ୟାନକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ସାଧନା କରିଥିଲେ । ରାମତୀର୍ଥଙ୍କ ସାଧନା ଥିଲା, ଅନବରତ ପ୍ରଣବ ଜପ ଏବଂ ସ୍ୱରୂପ ଭାବନା । ତନ୍ତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ମନ୍ତ୍ର ଜପ ଓ ମନ୍ତ୍ରାର୍ଥ ଭାବନା କଥା ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ପାତଞ୍ଜଳିରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଣବ ଜପ ଓ ତା'ର ଅର୍ଥ ଭାବନା କଥା ଅଛି । ଋଷି ରାମକୃଷ୍ଣଦେବ ମଧ୍ୟ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ କହିଛନ୍ତି, ନାମଜପ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନାମର ଯେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତି ଅଛି, ତାହା ଭାବନା କରିବାକୁ ହେବ । ଏ ସାଧନା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଥିବା ଭ୍ରାନ୍ତ ଧାରଣାକୁ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଏଠାରେ ପ୍ରମାଣ ଦିଆଗଲା । ଉପାୟଟି ଅତି ସହଜ; କିନ୍ତୁ କରିବା ବଡ଼ କଠିନ । ଅତି ସହଜ ଜିନିଷକୁ ଅତି କଠିନ ବୋଲି ଭ୍ରାନ୍ତ ଧାରଣା କରି ଆମେ ନିଜ ମନକୁ ଭୁଲାଇଥାଉଁ ।

ଏହି ଧ୍ୟାନ ଓ ଜପକୁ ଏକତ୍ର କରି ଯେଉଁ ସାଧନା କରାଯାଏ, ତାହାର ଗୋଟିଏ କୌଶଳ ଆଧୁନିକ ଯୋଗୀମାନେ ଆବିଷ୍କାର କରିଛନ୍ତି । ସେମାନେ

କହନ୍ତି—ଶିବ, ଶକ୍ତି, ମନ ଓ ମରୁତକୁ ଏକତ୍ର କରି ଜପ କଲେ ମନ୍ତ୍ର ସହଜରେ ସିଦ୍ଧ ହୁଏ । ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟା ଦ୍ୱାରା ଦେହ, ମନ, ପ୍ରାଣ—ଜୀବସତ୍ତାର ଏହି ତିନୋଟି ବିଭାବ ଉଦ୍ଦୀପ୍ତ ହୋଇଉଠେ । ନାଡ଼ିଚକ୍ରର ଗୋଟିଏ ପ୍ରାନ୍ତ ହେଉଛି, ଯୋନିମଣ୍ଡଳସ୍ଥିତ ମୂଳାଧାର, ଆଉ ଗୋଟିଏ ପ୍ରାନ୍ତ ହେଉଛି ଶିରସ୍ଥିତ ସହସ୍ରାର । ମୂଳାଧାର ଶକ୍ତିସ୍ଥାନ, ପୁଣି ସହସ୍ରାର ଶିବସ୍ଥାନ । ମନକୁ ସହସ୍ରାରକୁ ଉଠାଇନେବା ହେଉଛି ଯୌଗିକ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ । ମୂଳାଧାରକୁ ସଙ୍କୁଚିତ କରି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଗାମୀ ଭାବନା ଦ୍ୱାରା ଉଦ୍ଦୀପ୍ତ ନାଡ଼ିସ୍ରୋତର ଅନୁଭବକୁ ସହସ୍ରାରକୁ ନେଇଯିବା ହେଲା ଶିବ-ଶକ୍ତିଙ୍କର ମିଳନ ।

ଶ୍ୱାସ-ପ୍ରଶ୍ୱାସ ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖି ସହଜ ଭାବରେ ତାହା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କଲେ ଅନାୟାସରେ ଚିତ୍ତ ସ୍ଥିର ହୋଇଯାଏ । ଶ୍ୱାସ-ପ୍ରଶ୍ୱାସ ସମ୍ପର୍କିତ ଯେକୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଭାବନା ଦ୍ୱାରା କରିବା ଉଚିତ, ନଚେତ୍ ବାୟୁ କୁପିତ ହୋଇଉଠିବ । ଫଳରେ ମନର ଅଶାନ୍ତି ବଢ଼ିଯିବ । ଚିତ୍ତ ସ୍ଥିର ହେବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଆହୁରି ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇଉଠିବ । ମନ ଭିତରେ ନିତ୍ୟନୂତନ ବିଷୟ ପ୍ରତି ଯେ ଗୋଟିଏ ଲୋଲୁପତା ଅଛି, କୌଶଳକ୍ରମେ ତାକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବାକୁ ହେବ । ଏଥିପାଇଁ ଭକ୍ତର ମାନସ ପୂଜା ଓ ଜ୍ଞାନୀର ମନନ ସାଧନା ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ସୋପାନ; ତେଣୁ ସାଧୁସଙ୍ଗ, ଅନୁଶୀଳନ ଓ ଚର୍ଚ୍ଚାର ପ୍ରୟୋଜନ । ଜପ ସମୟରେ ନାନା ଚିନ୍ତା ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ, ଠିକ୍ ସମୟରେ ପରିମିତ ସମୟ ଅବଶ୍ୟ ଜପ କରିବା ବିଧେୟ । ଏପରି ବାଧ୍ୟବାଧକତା ଥିଲେ ପ୍ରକୃତି ଦିନେ ନିଶ୍ଚୟ ପରାଜିତ ହେବ ।

ଯୁଗ ମନ୍ତ୍ରର ସ୍ୱରୂପ

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ଠାକୁର ଶ୍ରୀ ଗୌରାଙ୍ଗ ଦେବଙ୍କ ପଥର ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି କହିଛନ୍ତି ଯେ, ଇହଲୋକରେ ଅନ୍ତଶ୍ଚିନ୍ତିତାଭୀଷ୍ଟ ଦେହରେ ଶ୍ରୀଗୁରୁଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରେମ ଓ ସେବା ହିଁ ପରମ ପୁରୁଷାର୍ଥ । ସେ ପୁଣି କହିଛନ୍ତି ‘‘ତୁମେ ଯଦି ଭାବ-ଜଗତ ବୁଝିପାରିବ ଏବଂ ତାହାର ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିପାରିବ, ତାହା ହେଲେ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ

ସେଠାକୁ ଯାଇ ଚିନ୍ମୟ ଦେହରେ ଚିନ୍ମୟ ଠାକୁରଙ୍କ ପାଖରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ଚିନ୍ମୟ ପଙ୍ଖା ସାହାଯ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ବ୍ୟଜନ ସେବା କରିପାରିବ । ଏହାହିଁ ସବୁଠାରୁ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଭାବ । ଏହି ଭାବର ସାଧନା ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଇଗଲି । ଏହି ଜଗତରେ ଥାଇ ସାଧନ ଦ୍ୱାରା ଭାବ ପୁଷ୍ଟ କରି ଶେଷରେ ଭାବଜଗତକୁ ଯାଇ ସେଠାରେ ନିତ୍ୟ ଭାବରେ ମିଳିତ ହୋଇପାରିବ । ସେଠାରେ ଚିରକାଳ ଏହି ଲୀଳା ଚାଲିବ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ଠାକୁରଙ୍କର ଏହି ଉକ୍ତିର ଜଣାଯିବ ଯେ, ଶ୍ରୀଗୁରୁଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରେମହିଁ ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ସାଧନା, ଶ୍ରୀଗୁରୁଙ୍କ ସେବାହିଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗର ସାଧ୍ୟ ଓ ସାଧନା । ସ୍ଥୁଳ ଦେହ ଦ୍ୱାରା ଗୁରୁସେବା ହେଉଛି ସାଧନ ଏବଂ ଅନ୍ତଶ୍ଚିନ୍ତିତା ସିଦ୍ଧ ଚିନ୍ମୟ ଦେହରେ ନିତ୍ୟ ଗୁରୁଲୋକରେ ଶ୍ରୀଗୁରୁଙ୍କ ମନୋବୃତ୍ତ୍ୟାନୁସାରିଣୀ ସେବାହିଁ ସାଧ୍ୟ । ଏହିପରି ସେବା ଫଳରେ ସର୍ବଭୂତରେ ଶ୍ରୀଗୁରୁଙ୍କୁ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରାଯାଏ । ସେତେବେଳେ ସର୍ବଭୂତର ସେବା କରି ସାଧକ ଗୁରୁସେବାର ଫଳ ଲାଭ କରେ । ଏବଂବିଧ ଏକନିଷ୍ଠ ଗୁରୁଭକ୍ତ, ସାଧକଙ୍କ ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧି ଫଳରେ ଶ୍ରୀଗୁରୁଙ୍କ ଅନନ୍ତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ କଲ୍ୟାଣମୟୀ ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇ ଶିଷ୍ୟର ସମଗ୍ର ସତ୍ତାକୁ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟମଣ୍ଡିତ କରିପକାଏ ।''

ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗର ଏହି ସଙ୍କଟମୟ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ବିଶ୍ୱବାସୀଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଶ୍ରୀଗୁରୁଙ୍କର ଅନନ୍ତ ମହିମା ଓ ଚିତ୍ୱ ସମ୍ୟକ୍ ରୂପେ ଉପଲବ୍ଧି କରିବାର ଯଥାର୍ଥ ସମୟ ଉପସ୍ଥିତ । ଅହଂକାର ଚୂର୍ଣ୍ଣ କରି ଶ୍ରୀଗୁରୁଙ୍କ ଆସନ ଆଜି ପ୍ରତି ଶିଷ୍ୟଭକ୍ତଙ୍କ ହୃଦୟରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଉଅଛି । ନବଯୁଗର ଅରୁଣୋଦୟ ପ୍ରତକ୍ଷ କରିବା ନିମିତ୍ତ ମାନବର ଆଜି ଏହି କ୍ଳାନ୍ତିହୀନ ଯାତ୍ରାର ଆରମ୍ଭ ମାତ୍ର । ନିକଟ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଅଶାନ୍ତିର ତମସାଚ୍ଛନ୍ନ ରଜନୀର ଅବସାନ ହୋଇ ଯୁଗଗୁରୁଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ନବଯୁଗର ସୁପ୍ରଭାତ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହେବ । ସେତେବେଳେ ସାରା ବିଶ୍ୱରେ ଶାନ୍ତି, କଲ୍ୟାଣ ଓ ମୈତ୍ରୀ ଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ''ଜୟଗୁରୁ'' ମହାମନ୍ତ୍ର ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱରେ ପ୍ରଚାରିତ ହେବ । ତେଣୁ ଆଜି ଯୁଗମନ୍ତ୍ର, ସିଦ୍ଧମନ୍ତ୍ର, ବୀଜମନ୍ତ୍ର ''ଜୟଗୁରୁ'' ସଂକୀର୍ତ୍ତନରେ ଯୁଗଗୁରୁଙ୍କୁ ଆବାହନ କରି ଯୁଗଧର୍ମାନୁସରଣ କରିବାକୁ ହେବ । ସବୁ ଧର୍ମ

ଓ ସବୁ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଲୋକେ ଗୁରୁତତ୍ତ୍ୱକୁ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି । ସବୁ ଧର୍ମରେ ତ୍ରିତତ୍ୱ ସାର୍ବଭୌମ ଭାବରେ ସ୍ୱୀକୃତ ହୋଇଅଛି । ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନମାନେ (୧) ଗଡ଼, (୨) ଖ୍ରୀଷ୍ଟ, (୩) ହୋଲିଗଡ଼; ମୁସଲମାନମାନେ (୧) ଖୋଦା, (୨) ମହମ୍ମଦ, (୩) ପୟଗମ୍ବର; ବୌଦ୍ଧମାନେ (୧) ବୋଧିସତ୍ୱ, (୨) ବୁଦ୍ଧଦେବ, (୩) ପ୍ରତୀକ ବୁଦ୍ଧ; ଓ ହିନ୍ଦୁମାନେ (୧) ଭଗବାନ, (୨) ଅବତାର, (୩) ସଦ୍‌ଗୁରୁ—ଏହି ଭାବରେ ତ୍ରିତତ୍ତ୍ୱ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ତ୍ରିତତ୍ତ୍ୱର ଉପରକୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ତତ୍ତ୍ୱ ଅଛି; ତାହା ହେଉଛି ''ନିର୍ଗୁଣ ବ୍ରହ୍ମ'' ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ଠାକୁର ବୁଝିଥିଲେ ଯେ ସବୁ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ଲୋକେ ଗୁରୁତତ୍ତ୍ୱକୁ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି । ତେଣୁ ଗୁରୁବାଦ ବା ଗୁରୁନାମ ଦ୍ୱାରା ସବୁ ଧର୍ମ ସମନ୍ୱୟ ହେବ ବୋଲି ତାଙ୍କର ଧାରଣା ଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ନାନା ସ୍ଥାନରେ ତାଙ୍କ ବାଣୀରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ କହିଥିଲେ, ''ଗୁରୁବାଦ ସମସ୍ତେ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ଗୁରୁବାଦ ମଧ୍ୟଦେଇ ସବୁ ମତବାଦର ସମନ୍ୱୟ କରାଯାଇପାରେ ।''

ଅଦୂର ଭବିଷ୍ୟତରେ ଅଶାନ୍ତିର ତମସାଚ୍ଛନ୍ନ ରଜନୀର ଅବସାନ ହୋଇ ଯୁଗଗୁରୁଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ହେବ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ନବଯୁଗର ଅରୁଣୋଦୟ ହୋଇ ସୁପ୍ରଭାତର ସୂଚନା ଦେବ । ସେତେବେଳେ ଜଗତରେ ଶାନ୍ତି ମୈତ୍ରୀ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ''ଜୟଗୁରୁ ମନ୍ତ୍ର ଯୁଗମନ୍ତ୍ର ରୂପରେ ଜଗତରେ ପ୍ରଚାରିତ ହେବ'' । ଆସ ସମସ୍ତେ ଆଜି ଯୁଗମନ୍ତ୍ର ''ଜୟଗୁରୁ'' କୀର୍ତ୍ତନ କରି ଗଗନ-ପବନ ପ୍ରକମ୍ପିତ କରି ଯୁଗଗୁରୁ ଗୁରୁଦେବଙ୍କୁ ସେବାରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରି ସତ୍ୟଯୁଗର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିବା ।

ସଂଗ୍ରାହକ
ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ଠାକୁର ଚରଣାଶ୍ରିତ
ରମେଶ ଚନ୍ଦ୍ର ରାୟ
ସଭାପତି, ନୀଳାଚଳ ସାରସ୍ୱତ ସଂଘ,
ପୁରୀ

ନାମାମୃତ

କଳ୍ପବୃକ୍ଷ କଥା ଓ ଅମୃତର କଥା ଆମେମାନେ ଶୁଣିଥିଲୁ । ଏହା ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଜିନିଷ । ଯାହା ସେବନରେ ମାନବ ଜରା-ମରଣ-ରହିତ ହୁଏ, ତାହା ଅମୃତ । ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୁଧାଠାରୁ ନାମାମୃତର ବିଶେଷତ୍ୱ ଅଛି । ଏହା ସ୍ୱର୍ଗ-ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଦୁଇଲୋକର ବ୍ୟବହାରରେ ଲାଗିଥାଏ । ଭଗବାନ୍ ଶଙ୍କର ସର୍ବଦା ହରିନାମ ଜପରେ ମଗ୍ନ ଥାଆନ୍ତି । ଥରେ ତେତିଶକୋଟି ଦେବତାଙ୍କ ଭିତରେ ଶହେ କୋଟି ରାମନାମ ସମାନ ଭାବରେ ବଣ୍ଟାଇପାରିଲା ନାହିଁ । ତେଣୁ ଶଙ୍କର ସମାନ ଭାବରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବାଣ୍ଟିଦେବା ପରେ ଅବଶିଷ୍ଟ ଗୋଟିଏ ନାମ ବଳିଲା । ଶେଷରେ ଶଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ତାକୁ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ସେ ପ୍ରତ୍ୟହ ସେ ନାମ ଜପ କରନ୍ତି ।

ହରିନାମ ବଳରେ ଏ ଜଗତରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଲୋକଙ୍କର ଅସଂଖ୍ୟ ଉପକାର ହେଉଅଛି । ନାମ ସକଳ ବିପଦହର୍ତ୍ତା ଓ ସର୍ବସମ୍ପଦଦାତା । ତେଣୁ ଋଷିମାନେ କହୁଛନ୍ତି—

ଆପଦାମପହର୍ତ୍ତାରଂ ଦାତାରଂ ସର୍ବସମ୍ପଦମ୍
ଲୋକାଭିରାମଂ ଶ୍ରୀରାମଂ ଭୂୟୋଭୂୟୋ ନମାମ୍ୟହମ୍ ।
ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଗୋବିନ୍ଦଂ ନାମୋଚ୍ଚାରଣ ଭେଷଜାତ୍
ନାଶ୍ୟନ୍ତି ସକଳା ରୋଗାଃ ସତ୍ୟସତ୍ୟ ବଦାମ୍ୟହମ୍ ॥

ନାମ ସାଧାରଣ ଔଷଧ ନୁହେଁ । ଏହା ପରମ ଅମୃତ । ନାମାମୃତ ପାନରେ ଜନ୍ମ-ମରଣ ରୋଗର ଚିକିତ୍ସା ହୁଏ । ହନୁମାନ କେବଳ ନାମଜପ ଦ୍ୱାରା ସିଦ୍ଧିଲାଭ କରିପାରିଥିଲେ । ଭଗବାନ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଶେଷ-ସମୟରେ ହନୁମାନଙ୍କୁ ବର ଯାଚିବାରୁ ସେ କହିଲେ—‘‘ଆପଣଙ୍କ ଦିବ୍ୟଚରିତ୍ର ସ୍ମରଣ କରୁଥିବି ଓ ନାମଜପ କରୁଥିବି ।’’ ନାମ ହିଁ ଭକ୍ତର ସର୍ବସ୍ୱ । ମହାତ୍ମା ତୁଳସୀ ଦାସ କହିଛନ୍ତି—

ବ୍ରହ୍ମାମ୍ଭୋଧିସମୁଦ୍ଭବଂ କଳିମଳପ୍ରଧ୍ୱଂସନଂ ଚାବ୍ୟୟଂ
ଶ୍ରୀମଚ୍ଛମ୍ଭୁମୁଖେନ୍ଦୁ ସୁନ୍ଦରବରେ ସଂଶୋଭିତଂ ସର୍ବଦା ।

ସଂସାରମୟ ଭେଷଜଂ ସୁଖକରଂ ଶ୍ରୀଜାନକୀ ଜୀବନଂ
ଧନ୍ୟାସ୍ତେ କୃତିନଃ ପିବନ୍ତି ସତତଂ ଶ୍ରୀରାମନାମାମୃତ ॥

ନାମାମୃତ କଳିକଳୁଷ ନାଶ କରେ ଏବଂ ଏହା ଭବରୋଗର ମହୌଷଧି ସ୍ୱରୂପ ।

ନାମାମୃତ ଦ୍ୱାରା ଅକ୍ଳେଶରେ ମରଣକୁ ଜୟ କରାଯାଇପାରିବ । ଶ୍ରଦ୍ଧା-ଭକ୍ତିହୀନ କାମ-କ୍ରୋଧକିଙ୍କର ବିବିଧ ଦୋଷରେ ଦୋଷୀ ମଧ୍ୟ ନାମ ବଳରେ ମୁକ୍ତି ପାଇପାରିବେ । ନାମଜପରେ କାମ ଦୂରକୁ ପଳାୟନ କରେ, ପାପ-ତାପ ନଷ୍ଟ ହୁଏ ।

ରାମନାମ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ସର୍ବଦେବାଧିକଂ ଫଳମ୍
ସମସ୍ତ ପାତର୍କଧ୍ୱଂସି ଶୁକସ୍ତୁ ତତ୍ତଦାପଠମ୍ ।

ପିଙ୍ଗଳା ନାମକ ଜଣେ ବେଶ୍ୟା ରାମନାମକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜାଣି ଗୋଟିଏ ଶୁଆ ପାଳନ କରି ତାହାଦ୍ୱାରା ରାମନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରାଉଥିଲା । ବେଶ୍ୟାର ରାମନାମରେ ପ୍ରୀତି ନ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଶୁଆମୁଖରୁ ରାମନାମ ଶୁଣି ବେଶ୍ୟାର ସମସ୍ତ ପାପ-ତାପ ଦୂର ହୋଇଗଲା । ଯଥା—

ରାମୋଚ୍ଚାରଣ ମାତ୍ରେଣ ତୟୋଷ୍ଟଶୁକ ବେଶ୍ୟୟୋଃ
ବିନଷ୍ଟ ଅଭବତ୍ ପାପଂ ସର୍ବମେବସୁଦାରୁଣମ୍ ।

ରାମନାମ ପ୍ରଭାବରେ ଉଭୟଙ୍କର ସଦ୍‌ଗତି ହେଲା । ଅନେକ କହନ୍ତି— ନାମମାହାତ୍ମ୍ୟ ବଳରେ ପାପୀକୁ ସତ୍‌ପଥକୁ ଆଣିହୁଏ । ତା'ପରେ ଅନ୍ୟ ସାଧନ-ଭଜନ ଦ୍ୱାରା ତାହାର ପାପ ଦୂର ହୁଏ । ଯେ ଏପରି କହନ୍ତି, ସେ ନାମର ମାହାତ୍ମ୍ୟପଥରେ କେବେ ଚଳନ୍ତି ନାହିଁ । କେବଳ ନାମକୁ ଧରି ରଖିପାରିଲେ ସେ ହୃଦୟର ସମସ୍ତ ପାପ-ତାପ ଶାନ୍ତ କରି ଭଗବାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ଘେନିଯିବ । ରାମାୟଣ ଓ ଭାଗବତ ପାଠକଲେ ଏହାର ଅନେକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ମିଳିପାରିବ । ନାମରେ ଦୃଢ଼ ନିଷ୍ଠା ଜାତ ହେବା ନିମିତ୍ତ ପୂଜାପାଠାଦି କରିବାକୁ ଶାସ୍ତ୍ର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଅଛି ।

ମାନସ ଜପକୁ ଧ୍ୟାନ କୁହାଯାଏ । ଯେଉଁମାନେ ଏଭଳି ଜପ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଧ୍ୟାନ ଆପଣା ମନକୁ ହୋଇଥାଏ । ନାମଜପ କରୁକରୁ ତାହା ଅସ୍ଥିମଜ୍ଜାଗତ ହୋଇଯାଏ । ନାମଜପ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ପ୍ରତ୍ୟେକ ନାଡ଼ିରେ ଜପ ଚାଲିଥାଏ । ଦଶହଜାର ଦୁଇଶହ ଶିରା-ପ୍ରଶିରା ଓ ଚଉବନ କୋଟି ରୋମରେ ମଧ୍ୟ ନାମର ପରିପ୍ରକାଶ ହୁଏ ।

ରାମ ନାମ୍ନୈବ ନାମ୍ନୈବ ନାମ୍ନୈବ ମମଜୀବନମ୍
ସଂସାର ବିଷୟାନ୍ଧାଂନା ନରାଣାଂ ପାପ କର୍ମଣାଂ
କଲୌ ନାସ୍ତ୍ୟେବ ନାସ୍ତ୍ୟେବ ନାସ୍ତ୍ୟେବ ଗତିରନ୍ୟଥା ।

—ସ୍କନ୍ଦ ପୁରାଣ

ନାମ ସାହାଯ୍ୟରେ ଯାହା ଇଚ୍ଛା କରିବ, ତାହା ପାଇବ । ଏହା ପରୀକ୍ଷାସିଦ୍ଧ ।

ସର୍ବମଙ୍ଗଳ ମାଙ୍ଗଲ୍ୟଂ ମାୟୁଷ୍ୟଂ ବ୍ୟାଧିନାଶନଂ
ଭୁକ୍ତିମୁକ୍ତି ପ୍ରଦାୟକଂ ବାସୁଦେବସ୍ୟ କୀର୍ତ୍ତନମ୍ ।

—ବିଷ୍ଣୁଧର୍ମୋତ୍ତର

ଭଗବାନଙ୍କର ନାମକୀର୍ତ୍ତନ ସମସ୍ତ ମଙ୍ଗଳର ମଙ୍ଗଳକାରୀ, ଆୟୁବର୍ଦ୍ଧକ, ବ୍ୟାଧିନାଶକ, ଭୋଗ ତଥା ମୋକ୍ଷ ପ୍ରଦାନକାରକ । ନାମ ନେଲେ ବ୍ୟାଧି ନାଶ ଓ ଆୟୁ ବର୍ଦ୍ଧିତ ହୁଏ ।

ଆୟୁ ବୃଦ୍ଧି ଶ୍ୱାସ-ପ୍ରଶ୍ୱାସର ଗତି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ଷାଠିଏ ପ୍ରାଣରେ ଗୋଟିଏ ନାଡ଼ି । ଷାଠିଏ ନାଡ଼ିରେ ଏକ ଅହୋରାତ୍ର ହୁଏ । ଦିବାରାତ୍ରି ମିଶି ୨୧୬୦୦ ଶ୍ୱାସ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଅଛି । ବର୍ଷକୁ ଶ୍ୱାସ ସଂଖ୍ୟା ୨୧୬୦୦ X ୩୬୦ = ୭୭,୭୬୦୦୦ (ସତସ୍ତରି ଲକ୍ଷ ଛ'ସ୍ତରି ହଜାର) ହୁଏ । ସମୁଦାୟ ଜୀବନ ଶହେ ବର୍ଷ ଧରିନେଇ ମୋଟ ଶ୍ୱାସ ସଂଖ୍ୟା ଛ'ସ୍ତରି କୋଟି ଛ'ସ୍ତରି ଲକ୍ଷ ହୁଏ ଏବଂ ପଚାଶ ବର୍ଷରେ ୩୮ କୋଟି ୩୮ ଲକ୍ଷ ହୁଏ । ଯେ ନାମ ନିଏ, ତାହାର ଶ୍ୱାସ ଘନଘନ

ପ୍ରବାହିତ ନ ହେବା ଫଳରେ ଶ୍ୱାସର ଗତି କମିଯାଏ । ଶ୍ୱାସ-ପ୍ରଶ୍ୱାସ ସହିତ ନାମଜପ କଲେ ଅନ୍ତିମରେ ଶ୍ୱାସ ସହିତ ନାମଜପ ହୁଏ । ତେଣୁ ପରଲୋକରେ ଉତ୍ତମ ଗତି ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ।

ଯିଏ ପାପ କର୍ମ କରନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଶ୍ୱାସ ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ପ୍ରବାହିତ ହୁଏ । ଶ୍ୱାସର ସ୍ୱାଭାବିକ ଗତି ୧୨ ଆଙ୍ଗୁଳି; ଚାଲିରେ ୨୪ ଆଙ୍ଗୁଳି; ଗାୟନ କଲେ ୧୬ ଆଙ୍ଗୁଳି; ନିଦ୍ରାରେ ୩୦ ଆଙ୍ଗୁଳି ଏବଂ ମୈଥୁନରେ ୩୮ ଆଙ୍ଗୁଳି ପ୍ରବାହିତ ହୁଏ । ନାମ ନେଲେ ଆପଣା ମନକୁ ପ୍ରାଣାୟାମ ହୋଇଯିବା ଫଳରେ ଆୟୁ ବୃଦ୍ଧି ହୁଏ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖାଯାଉ, ରୋଗ କିପରି ନାମଜପ ଦ୍ୱାରା ଦୂର ହୁଏ । ଯେଉଁମାନେ କଠିନ ରୋଗରେ ଦେବତାଙ୍କ ପାଖରେ ଧାରଣା ଦିଅନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ରୋଗ ନାଶ ହୋଇଯାଏ । ଏକାନ୍ତ ଭାବରେ ନାମଜପ କରିପାରିଲେ ଭଗବତ୍ ଦର୍ଶନ ହୁଏ । ଭଗବାନ ଦର୍ଶନ ଦାନ କରି ଜନ୍ମ-ଜନ୍ମାନ୍ତରର କେଉଁ ପାପରୁ ଏପରି ଘଟିଛି, ତାହା ବ୍ୟକ୍ତ କରି ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ବିଧାନ କରିଦିଅନ୍ତି । ତୁମେ ଭକ୍ତି-ବିଶ୍ୱାସର ସହିତ ଅନ୍ତତଃ ଏକମାସ ଜପ କଲେ ବାଞ୍ଛା ସିଦ୍ଧ ହୁଏ । ମାସକରେ ନାମ ପ୍ରତି ବିଶ୍ୱାସ ଦୃଢ଼ ହେବ ।

ନାମ ଦ୍ୱାରା ଯଦି ସବୁ ମିଳିବ, ତେବେ ସାଂଖ୍ୟ, ପାତଞ୍ଜଳାଦି ଯୋଗସାଧନର କଥା ଋଷିମାନେ କାହିଁକି ପ୍ରଚାର କଲେ ? ଏକା ନାମ କଥା ନ କହି କାହିଁକି 'ଅହଂ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ମି' ଆଦି ବାକ୍ୟ ପ୍ରୟୋଗ କଲେ ? ଅଧିକାରୀ ଭେଦରେ ଉକ୍ତ ସାଧନପଥ ବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଅଛି । କିନ୍ତୁ ସାଧକମାନେ କେବଳ ନାମ ନେଲେ ଏହାର ସମସ୍ତ ଫଳ ପାଇପାରିବେ । ଈଶ୍ୱର-ପ୍ରଣିଧାନ ଦ୍ୱାରା ଯେ ସମାଧି ଲାଭ ହୁଏ, ତାହା ମଧ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ର ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ନାମ ପ୍ରଭାବରୁ ଦିବ୍ୟଦୃଷ୍ଟି ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ଭଗବତ୍ ଦର୍ଶନ ହୋଇଥାଏ । ଯେକୌଣସି ପ୍ରକାରରେ ନାମ ନେଲେ ମଧ୍ୟ ତହିଁର ଫଳ ମିଳେ । ଯଥା : 'ବ୍ରହ୍ମ-ରହସ୍ୟ'ରେ ଅଛି—

ସଦାଚାରୋ ବିହିନୋଽପି ତାପକ୍ଲେଶାଦି ସଂଯୁକ୍ତ
.ଶ୍ରୀରାମ ନାମ ସଂକୀର୍ତ୍ତ୍ୟ ଯାତି ବ୍ରହ୍ମସନାତନ ।

ସବୁଦିନ ସମାନ ଯାଏ ନାହିଁ । କିଛିଦିନ ନାମ ନେଇ ଆନନ୍ଦରେ କଟିଗଲା ପରେ ପୁଣି ନିରାନନ୍ଦ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । ଏହାର କାରଣ ଏହି ଯେ,—ସତ୍‌ସଙ୍ଗ, ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଆହାର, ଯଥାସମୟ ଉପାସନା, ସର୍ବଦା ନାମ-ରସରେ ମଗ୍ନ ହେବା ନିମିତ୍ତ ଚେଷ୍ଟା—ଏପରି କଲେ ଭାବ ସ୍ଥାୟୀ ହୁଏ ।

ଗୋଟିଏ କାହାଣୀ ଅଛି । ଥରେ ଜଣେ ମୁସଲମାନ ଫକିର ଭଗବାନଙ୍କୁ କହିଲା—ଖୋଦା ! ମୋତେ ସର୍ବଦା ରହିଲା ଭଳି ଅର୍ଥାତ୍ ଯାହା ସବୁଦିନ ରହିବ, ତାହା ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ । ଭଗବାନ କହିଲେ—"ଜଗତରେ ମୁଁ କେବଳ ଅପରିବର୍ତ୍ତନୀୟ । ମୋ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଯାହାକିଛି ସେ ସମସ୍ତ ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ । ତୁ ଯେତେବେଳେ ମୋ ସହିତ ମିଶିଯିବୁ, ସେତେବେଳେ ସ୍ଥାୟୀ ଭାବ ପାଇବୁ । ନତୁବା ଏ ଜଗତରେ ସ୍ଥାୟୀ ଭାବ କେଉଁଠୁ ମିଳିବ ?"

ତେବେ ମନୁଷ୍ୟ କ'ଣ କଲେ ସମାନ ଭାବରେ ରହିପାରିବ ? ଉପାଦାନଜ୍ଞାନ ବା ସ୍ୱରୂପଜ୍ଞାନରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲେ ଭକ୍ତ ସମାନ ଭାବରେ ରହିପାରିବେ । କୁମ୍ଭକାର ହାଣ୍ଡି, ମାଠିଆ, ଘଡ଼ି, ସରା ପ୍ରଭୃତି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କାମ ନିମିତ୍ତ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର କରି ଗଠନ କରିଥାଏ । ସମସ୍ତେ ମଧ୍ୟ ଏହାକୁ ବିଭିନ୍ନ ଭାବ ଓ ରୂପରେ ଦେଖନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଯଦି କେହି ଏହାର ଉପାଦାନ କାରଣ ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ ଦିଏ, ତେବେ ଦେଖିବ—ଏହାସବୁ ମାଟି । ଏହି ପ୍ରକାର ଭାବନା ହେଲେ ଅଭାବ ରହିବ ନାହିଁ । ଯେ ଏହି ପ୍ରକାରରେ ବୁଝି ବିଚାର କରି ଜାଣିବ ଯେ, ଜଗତ ଉପାଦାନ କାରଣ ରୂପରେ ଏକ ଭଗବାନ ବିରାଜମାନ କରୁଛନ୍ତି । 'ଅହଂ ବହୁସ୍ୟାଂ ପ୍ରଜାୟେନ୍ୟେତି'—ମୁଁ ବହୁ ହେବି, ମୁଁ ବିଭିନ୍ନ ଭାବରେ ପ୍ରକଟ ହେବି—ଏକଥା ବେଦକଥିତ ସତ୍ୟ । ଜଗତର ସମସ୍ତ ଦୃଶ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳାବିଗ୍ରହ । ଏକା

ହେଲେ ଲୀଳା ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେ ଅନନ୍ତ ଲୀଳାବିଗ୍ରହ ଧାରଣ କରି ନିଜ ସହିତ ନିଜେ ଲୀଳାବିଳାସରେ ମତ୍ତ ଅଛନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରକାରରେ ଅନନ୍ତକାଳ ଧରି ଲୀଳାମୟ ଲୀଳାଭିନୟ କରୁଛନ୍ତି । ଅଭିନେତା, ଦର୍ଶକ, ନାଟ୍ୟମଞ୍ଚ—ସବୁ ସେହି ଏକ ଭଗବାନ । ସମସ୍ତେ ଏହାଙ୍କର ଲୀଳାବିଗ୍ରହ । ଏକ ଭଗବାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କିଛି ନାହିଁ । ଦ୍ରଷ୍ଟା, ଦୃଶ୍ୟ, ଦର୍ଶନ ସେ ହିଁ ଏକମାତ୍ର ।

ଯିଏ ଯତ୍ନ କରିବ, ସେ ଏହି ଭାବ ଧରି ରହିପାରିବ । ନିରନ୍ତର ନାମ-ରସରେ ମଗ୍ନ ରହିବା ହିଁ ପ୍ରଯତ୍ନ । ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ 'ବାୟୁ ପୁରାଣ'ରେ କହିଛନ୍ତି—

ମଦ୍‌ଭକ୍ତଂ ସତ୍ୟମେତତ୍ତୁ ବାକ୍ୟଂ ମେ ଶୃଣୁତାଧୁନା
ସକୃଦୁଚ୍ଚାର୍ଯ୍ୟ ମନ୍ନାମ ମେ ତୁଲ୍ୟୋ ଜାୟତେ ନରଃ ।

ମୋ ଦ୍ୱାରା କଥିତ ସତ୍ୟବଚନ ଏବେ ଶୁଣ—ଥରେ ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ମୋ ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରେ, ସେ ମୋ ସମାନ ହୋଇଯାଏ । ପୁନଶ୍ଚ 'ଜମଦଗ୍ନି ସଂହିତା'ରେ ଅଛି—

ଲବ୍‌ଧପରଂ ଦଦଂ ତେନ
ଜନ୍ମନା କୋଟିଭିର୍ଜିତମ୍,
କୀର୍ତ୍ତିତଂ ଯେନ ମୁନିନା
ହରିରିତ୍ୟକ୍ଷର ଦ୍ୱୟମ୍ ।

କୋଟିଜନ୍ମ ସାଧନା ଦ୍ୱାରା ଯାହା ନ ମିଳେ, 'ହରି' ଏହି ଦୁଇ ଅକ୍ଷର କୀର୍ତ୍ତନ ଦ୍ୱାରା ସେ ଫଳ ମିଳେ ।

ଜ୍ଞାନମଧାତ୍ମ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରଂ ଚ
ପ୍ରାପ୍ତଂ ତେନାମୃତଂ ପଦଂ,
କୀର୍ତ୍ତିତଂ ଯେନ ମୁନିନା
ହରିରିତ୍ୟକ୍ଷର ଦ୍ୱୟମ୍ ।

ହରିଭଜନଶୀଳ ମୁନି ଆଧ୍ୟାତ୍ମ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରର ରହସ୍ୟ ଅବଗତ ହୋଇ ଅମୃତ ପଦ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ।

ବେଦବିଧି ଛାଡ଼ି ବେଦନାହାରୀ ହରିନାମ ସଦା ଗାଇ ରେ
ହେଉ ମୋର ପଛେ ଲକ୍ଷେ ଜନମ କିଛି ବାଧା ତହିଁ ନାହିଁ ରେ
ନବ ନୀରଦ ନିନ୍ଦିତ ସୁନୀଳ କାନ୍ତି ବରଣ
ଏ ନେତ୍ର ନ ଭୁଲୁ ସେ ରଙ୍ଗାଚରଣ ।
ଚିତ୍ତ ଲାଗିରହୁ ନାମାମୃତ ପାନେ
ଅନ୍ୟ ଆଶା ମୋର ନାହିଁ ରେ ।।

ମନ୍ତ୍ରର ଶ୍ୱାସ-ପ୍ରଶ୍ୱାସ ଜପ ଦ୍ୱାରା ମନ ଶୀଘ୍ର ସ୍ଥିର ହୋଇଯାଏ । ସ୍ୱାଭାବିକ ଶ୍ୱାସ-ପ୍ରଶ୍ୱାସକୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ସଂଯତ କରୁକରୁ ସେ ଯେତେବେଳେ ସଂଯତ ହୋଇଯାଇ କେବଳ ନାସାଭ୍ୟନ୍ତରଚାରୀ ହେବ, ଅର୍ଥାତ୍ ''ପ୍ରାଣାପାନୌ ସମୌକୃତ୍ୱା ନାସାଭ୍ୟନ୍ତରଚାରିଣୀ'' ତେବେ ମନର ଚଞ୍ଚଳତା ଶାନ୍ତ ହୋଇଯିବ । ମନ୍ତ୍ରଜପ ଓ ଧାରଣା, ଧାନ ଇତ୍ୟାଦିରେ ମନର ଉତ୍ସାହ ବର୍ଦ୍ଧିତ ହେବ ଏବଂ ମନର ବିକ୍ଷିପ୍ତ ଭାବ ବିଦୂରୀତ ହୋଇ ଏକାଗ୍ର ଭାବ ଧାରଣ କରିବ । ମନକୁ ଇଷ୍ଟବସ୍ତୁରେ ସଂଲଗ୍ନ କରି ଜପ କଲେ ମଧ୍ୟ ମନର ସ୍ଥିରତା ଆସେ । ମନ ଶାନ୍ତ ହେଲାକ୍ଷଣି ପ୍ରାଣର ଗତି ଆପଣା ମନକୁ ସ୍ଥିର ହୋଇଯିବ । ବାୟୁ ମଧ୍ୟ ଆପଣା ମନକୁ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ନାସାଭ୍ୟନ୍ତରଚାରିଣୀ ହୋଇଯିବ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଜ୍ଞାନରେ ସ୍ଥିର କରାଯାଇଛି ଯେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ସୁସ୍ଥ ମନୁଷ୍ୟ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ମିନିଟ୍‌କୁ ୧୬ ଥର ଶ୍ୱାସ-ପ୍ରଶ୍ୱାସ ଗ୍ରହଣ ଆଉ ତ୍ୟାଗ କରୁଅଛନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ଦିନକରେ ୨୧,୬୦୦ ଥର ଶ୍ୱାସ-ପ୍ରଶ୍ୱାସ କ୍ରିୟା ଚାଲେ । ଅନେକ ଦିନ ପୂର୍ବରୁ ଆମର ଶାସ୍ତ୍ରକାରମାନେ ମଧ୍ୟ ତାହା ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ । ରଷିମାନେ ଉକ୍ତ ଶ୍ୱାସ-ପ୍ରଶ୍ୱାସକୁ ଭଗବାନଙ୍କ ନାମ ସହିତ ଯୋଗ କରିଦେଇଥିଲେ । ସେମାନେ ନିମ୍ନଲିଖିତମତେ ଶ୍ୱାସକୁ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଭାଗ କରି ସମର୍ପଣ କରିଦେଉଥିଲେ । ଯଥା—

ଷଟ୍‌ଶତାନି ଗଣେଶସ୍ୟ ଷଟ୍‌ସହସ୍ରଂ ପ୍ରଜାପତେ
ଷଟ୍‌ସହସ୍ର ଗଦାପାଣୌଃ ଷଟ୍‌ସହସ୍ରଂ ପିନାକିନଃ ।
ସହସ୍ରମାତ୍ମଲିଙ୍ଗସ୍ୟ ସହସ୍ରଂ ପରମାତ୍ମନଃ
ଗୁରୋରେକ ସହସ୍ରଂସ୍ୟାତ୍ ସଂକଳ୍ପୋଽମୁଦାହୃତଃ ।

ଅର୍ଥାତ୍ ଛ'ଶହ ଗଣେଶଙ୍କୁ, ଛ'ହଜାର ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ, ଛ'ହଜାର ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ, ଛ'ହଜାର ଶିବଙ୍କୁ, ଏକହଜାର ଆତ୍ମା ନିମିତ୍ତ, ଏକହଜାର ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ଏବଂ ଏକହଜାର ଗୁରୁଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ସଂକଳ୍ପ କରି ଜପ କରିବାକୁ ହୁଏ ।

ଉପରୋକ୍ତ ସଂକଳ୍ପକୁ 'ଅଜପା' ସଂକଳ୍ପ କହନ୍ତି । ଶ୍ୱାସକୁ ଜ୍ଞାନପୂର୍ବକ ଗ୍ରହଣ-ତ୍ୟାଗକୁ ଅଜପା କହନ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟ ଜାଣୁ ବା ନ ଜାଣୁ ଆତ୍ମା ସର୍ବଦା ଭଗବାନଙ୍କ ନାମଜପରେ ନିଯୁକ୍ତ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ଜଗତର ସମୁଦାୟ କର୍ମ ସମ୍ପାଦନ କରୁଅଛି । ମନୁଷ୍ୟ ନିଜ ଜ୍ଞାନ, ବୁଦ୍ଧି, ବଳ ଓ ଅହଂକାରବଶରେ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ କରୁଣାକୁ ଭୁଲିଯାଉଅଛି । ଜଡ଼ଦେହରେ ଯେଉଁ ପ୍ରାଣଶକ୍ତି ସଞ୍ଚାଳିତ ହେଉଅଛି, ନାମ ହିଁ ସେହି ଶକ୍ତିର ଜୀବନୀଶକ୍ତି । ନାମର ନିରନ୍ତର ଜପ ଦ୍ୱାରା, ଶ୍ୱାସ-ପ୍ରଶ୍ୱାସ ସହିତ ନାମ ନେବା ଦ୍ୱାରା, ଶରୀର ଭିତରେ ଭଗବତ୍ ନାମର ଶବ୍ଦ ଉତ୍‌ଥିତ ହୋଇ ପ୍ରତି ଲୋମକୂପରେ ନାମ ଅଙ୍କିତ ହୋଇଯାଏ । ଶ୍ୱାସ-ପ୍ରଶ୍ୱାସର ଗତିକୁ ଯୋଗୀମାନେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ନିମ୍ନଲିଖିତ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପନୀତ ହୋଇଥିଲେ—

ହଂକାରେଣ ବହିର୍ଯାତି ସକାରେଣ ବିଶେତ୍ ପୁନଃ
ହଂସେତି ପରମଂ ମନ୍ତ୍ରଂ ଜୀବୋ ଜପତି ସର୍ବଦା ।

ଏହି 'ହଂସ' ଶବ୍ଦ ଜୀବର ମହାମନ୍ତ୍ର ଅଟେ । ହିନ୍ଦୁଶାସ୍ତ୍ରରେ ହଂସ ଗୋଟିଏ ରହସ୍ୟମୟ ଶବ୍ଦ । ଏହାର ଗୂହ୍ୟ ଅର୍ଥ ଅନ୍ୱେଷଣ ନ କରି ସରଳ ଭାବରେ ଯେକୌଣସି ଭଗବାନଙ୍କ ନାମ ବୋଲି ଧରିନେଲେ ଆମର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସିଦ୍ଧ ହେବ । ଉପନିଷଦ୍‌ରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଅର୍ଥରେ ଉକ୍ତ ହଂସ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଅଛି । ଯଥା—

ନବଦ୍ୱାରେ ପୁରେ ଦେହୀ ହଂସୌ ଲେଲୟତେ ବହିଃ
ବଶୀ ସର୍ବସ୍ୟ ଲୋକସ୍ୟ ସ୍ଥାବରସ୍ୟ ଚରସ୍ୟ ଚ ।
—ଶ୍ୱେତାଶ୍ୱେତରୋପନିଷଦ୍

ନବଦ୍ୱାରବିଶିଷ୍ଟ ଶରୀରରୂପୀ ନଗରରେ ସ୍ଥାବର-ଜଙ୍ଗମପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜଗତକୁ ବଶୀଭୂତ କରି ପ୍ରକାଶମୟ ପରମେଶ୍ୱର ଭାବରେ ବାହ୍ୟଜଗତରେ ଲୀଳା କରୁଅଛନ୍ତି । ସେଥିରେ ପୁଣି ଅଛି—

ଏକୋହଂସୌ ଭୁବନସ୍ୟାସ୍ୟ ମଧ୍ୟେ
ସ ଏବାଗ୍ନିଃ ସଲିଳେ ସନ୍ନିବିଷ୍ଟଃ
ତମେବ ବିଦିତ୍ୱାତି ମୃତ୍ୟୁମେତି
ନାନ୍ୟଃ ପନ୍ଥା ବିଦ୍ୟତେଽୟ ନାୟ—୬।୨୬

ଏହି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରେ ଜଣେ ପ୍ରକାଶ ସ୍ୱରୂପ ପରମାତ୍ମା ଅଛନ୍ତି । ସେ ଜଳସ୍ଥିତ ଅଗ୍ନି—ଏହାଙ୍କୁ ଜାଣିଲେ ମନୁଷ୍ୟ ଅମୃତ ଲାଭ କରେ ଓ ମୃତ୍ୟୁ ରୂପ ସମୁଦ୍ରରୁ ପାର ହୋଇଯାଏ । ପରମଧାମ ପ୍ରାପ୍ତି ନିମିତ୍ତ ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ମାର୍ଗ ନାହିଁ ।

ଅତଏବ ଯେଉଁ ନାମ ଶ୍ୱାସ-ପ୍ରଶ୍ୱାସ ସହିତ ଅବିରାମ ଗତିରେ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଅଛି, ଆମେମାନେ ଅଜ୍ଞାନତାବଶତଃ ଉକ୍ତ ରହସ୍ୟ ଅବଗତ ହୋଇ ନ ଥିବାରୁ ଭଗବାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଅପରାଧୀ । ଧୃତିଯୁକ୍ତ ବୁଦ୍ଧି ବଳରେ ମନୁଷ୍ୟ ଉକ୍ତ ନାମଜପ କଲେ ତାହା ସ୍ୱଧର୍ମ ପାଳନ ମଧ୍ୟରେ ଗଣ୍ୟ ହେବ । ବିପଥଗାମୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଯଦି ଉକ୍ତ ଜପ ଜ୍ଞାନପୂର୍ବକ କରିପାରନ୍ତି, ତେବେ ନାମର ଦୈବୀଶକ୍ତି ପ୍ରଭାବରେ ସେ ଶୀଘ୍ର ଭଗବତ୍ ତତ୍ତ୍ୱ ଅବଗତ ହୋଇପାରିବେ । ଯାହାଙ୍କର ସନ୍ଦେହ ଥିବ ସେ ମଧ୍ୟ ନାମଜପ କରି ଉକ୍ତ ସତ୍ୟବାକ୍ୟର ସତ୍ୟତା ପରୀକ୍ଷା କରିପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କୌଣସି ଅନୁଭବୀ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସହାୟତାରେ ଜପଯଜ୍ଞରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେବା ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ । ଏହି କାମରେ ଯେତେଦୂର ବିଳମ୍ବ କରିବ, ଭଗବାନଙ୍କ ଆଡୁ ତେତେ ଶାସ୍ତି ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ଭଗବାନଙ୍କ ରୂପ, ଲୀଳା ଓ ଗୁଣ ପରି ନାମର ମଧ୍ୟ ଅଭୁତ ପ୍ରଭାବ ଅଛି । ନାମ ଅଲୌକିକ ଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ । ନାମ ପ୍ରଭାବରେ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ମୋକ୍ଷ ଓ ଭଗବତ୍ ପ୍ରେମ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମିଳିଥାଏ । ଗୁରୁଦତ୍ତ ଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ ନାମର ଯଦି ବିଧିପୂର୍ବକ ଅଭ୍ୟାସ କରାଯାଏ, ତେବେ ଏହାଦ୍ୱାରା ସମୁଦାୟ ପୁରୁଷାର୍ଥ ସିଦ୍ଧ ହୁଏ । ନାମର ଜାଗ୍ରତ ଅବସ୍ଥାରେ ସଦ୍‌ଗୁରୁଙ୍କ ପ୍ରାପ୍ତି ଏବଂ ତଦନନ୍ତର ସଦ୍‌ଗୁରୁଙ୍କଠାରୁ ଇଷ୍ଟମନ୍ତ୍ରରୂପୀ ବିଶୁଦ୍ଧ ବୀଜର ପ୍ରାପ୍ତି ଘଟେ । ବୀଜର କ୍ରମବିକାଶରେ ଚୈତନ୍ୟର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ଦେହ ଓ ମନର ମଳିନତା ଦୂର ହୋଇ ସିଦ୍ଧାବସ୍ଥାର ଉଦୟ ହୁଏ । ମନ୍ତ୍ରସିଦ୍ଧ ହେଲେ ଭୂତଶୁଦ୍ଧି ଓ ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧି ହୁଏ । ସେହି ଅବସ୍ଥାରେ ସ୍ୱରୂପପ୍ରାପ୍ତି ଘଟେ ଓ ଜୀବର ସମସ୍ତ ଅଭାବ ଦୂରୀଭୂତ ହୁଏ ।

ଏହାକୁ ସିଦ୍ଧାବସ୍ଥା ବୋଲି ମାନିନେଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକୃତପକ୍ଷରେ ଏହି ଅବସ୍ଥା ପରେ ଭଗବତ୍-ଭଜନର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଅବସ୍ଥା ଜାତ ହୁଏ । ମାତୃଗର୍ଭରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ମଳିନ ଦେହରେ ଯଥାର୍ଥ ଭଗବତ୍-ଭଜନ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏଥିନିମିତ୍ତ ମାୟିକ ଅଶୁଦ୍ଧ ଦେହର ନାଶ ହୋଇ ଶୁଦ୍ଧ ଭାବ ଦେହର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ । ଭାବଦେହରେ ଯେଉଁ ଭଜନ ହୁଏ, ସେହି ଭଜନ ହିଁ ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭଜନ । ତାହା ବିଧିମାର୍ଗର ନିୟମବଦ୍ଧ ଉପାସନା ନୁହେଁ । ମନ୍ତ୍ରଚୈତନ୍ୟ ପରଠାରୁ ବିଧିମାର୍ଗର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ରହେ ନାହିଁ ।

ଭକ୍ତର ଭାବଦେହର ବିକାଶ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭାବରଞ୍ଜିତ ଦୃଷ୍ଟି ସମ୍ମୁଖରେ ଇଷ୍ଟଦେବତାଙ୍କ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ଧାମ ଆପଣା ମନକୁ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଉଠେ । ଏହାପରେ ଭଜନ ପ୍ରଭାବରେ ଭାବରୂପା ଭକ୍ତି ପ୍ରେମଭକ୍ତିରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ । ସେତେବେଳେ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ଧାମରେ ଇଷ୍ଟଦେବତାଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ । ଏହା ହିଁ ପ୍ରେମର ଅବସ୍ଥା । ଏହି ଅବସ୍ଥା ଲାଭ ହେଲେ ଭକ୍ତ ଓ ଭଗବାନଙ୍କର ଏକାତ୍ମତା ଲାଭ ହୁଏ ଏବଂ ଏହା ହେଲାପରେ ରସର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ଏହାକୁ ଅଦ୍ୱୈତ

ଅବସ୍ଥା କହନ୍ତି । ଏହି ଅବସ୍ଥା ଲାଭ ହେଲେ ଭକ୍ତର ସ୍ଥାୟୀ ଭାବ ଅନୁସାରେ ଅନନ୍ତ ପ୍ରକାରର ନିତ୍ୟଲୀଳାର ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇଥାଏ । ଏହା ହିଁ ଭକ୍ତିସାଧନାର ସିଦ୍ଧାବସ୍ଥା ।

ହରି ଓ ରାମନାମ ଭଗବାନଙ୍କର ଅଶେଷ ନାମ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ବିଶିଷ୍ଟ ନାମ । ଏହାର ମହିମା ଅନନ୍ତ । ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଏହାକୁ 'ତାରକ ବ୍ରହ୍ମ' ନାମରେ ନାମିତ କରାଯାଇଅଛି । ଏହି ନାମ 'ପ୍ରଣବ'ଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଭିନ୍ନ । ମହାତ୍ମା ତୁଳସୀ ଦାସ କହିଛନ୍ତି—ରାମନାମରେ ପଞ୍ଚ ଅବୟବ ଓ କଳା ରହିଅଛି । ଏହାର ପ୍ରଥମ ନାମ 'ତାରକ' । ଏହାପରେ ଅନ୍ୟ ଚାରି ନାମ ଯଥା—'ଦଣ୍ଡକ', 'କୁଣ୍ଡଳ', 'ଅର୍ଦ୍ଧଚନ୍ଦ୍ର' ଓ 'ବିନ୍ଦୁ' । ମନୁଷ୍ୟ ସ୍ଥୁଳ, ସୂକ୍ଷ୍ମ ଓ କାରଣ ଦେହ ଘେନି ଏହି ଜଗତରେ ବିଚରଣ କରୁଅଛି । ମାୟା ନାଶ ନ ହେଲେ ଜୀବ ମହାକାରଣ ଅବସ୍ଥାରେ ପହଞ୍ଚିପାରିବ ନାହିଁ ।

ସାଧକର ଗୁରୂପଦିଷ୍ଟ କ୍ରମ ଅନୁସାରେ ସ୍ଥୁଳଦେହର ସମସ୍ତ ତତ୍ତ୍ୱର ନାମ 'ତାରକ' । ସ୍ଥୁଳ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ତିନି ଦେହ ପଞ୍ଚଭୌତିକ ଶରୀର ଅଟେ । ସ୍ଥୁଳ ହେଉଛି—ଅଗ୍ନି, ତ୍ୱକ୍ ପ୍ରଭୃତି ପୃଥ୍ୱୀର; ମେଦ, ରକ୍ତ, ଶୁକ୍ର—ଜଳତତ୍ତ୍ୱର; କ୍ଷୁଧା, ତୃଷ୍ଣାଦି ତେଜର; ଯିବା ଆସିବା, ଦୌଡ଼ିବା ଆଦି କାର୍ଯ୍ୟ ବାୟୁର; ଏବଂ କାମ, କ୍ରୋଧ, ଲୋଭାଦି ଆକାଶତତ୍ତ୍ୱର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି । ଅନ୍ୟ ତିନି ଦେହରେ ମଧ୍ୟ ଉପରୋକ୍ତ ପ୍ରକାରରେ ପଞ୍ଚତତ୍ତ୍ୱର ଅଂଶ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଭାବରେ ବିରାଜିତ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ତତ୍ତ୍ୱର ପଞ୍ଚ ପ୍ରକୃତି । ତେଣୁ ପଞ୍ଚତତ୍ତ୍ୱର ପଚିଶ ପ୍ରକୃତି ବୋଲି କଥିତ ଅଛି । ଅନ୍ୟ ଦେହରେ ମଧ୍ୟ ଉକ୍ତ ପ୍ରକୃତି ବିଦ୍ୟମାନ ।

କୈବଲ୍ୟ ଦେହରେ ଚିତ୍‌ତତ୍ତ୍ୱର କ୍ରିୟା ବର୍ତ୍ତମାନ ଥାଏ । ଏହାପରେ ତତ୍ତ୍ୱାତୀତ ବ୍ରହ୍ମ ଅବସ୍ଥା ।

ଭଗବତ୍ ନାମ ଭଜନର ପ୍ରଥମ ଅବସ୍ଥା ହେଉଛି ସେବା । ସେବାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି ଏହି ଯେ, କାହାରି କଷ୍ଟର ଲାଘବ କରିବା ଏବଂ

ଅନ୍ୟର ସୁଖସୁବିଧା ଦେଖିବା । ସୁଖ ଶରୀର ଓ ମନର ଭେଦରେ ଦୁଇ ପ୍ରକାର । କ୍ଷୁଧାତୁରକୁ ଭୋଜନ କରାଇ କିମ୍ୱା ପ୍ରାର୍ଥୀଙ୍କୁ କିଛି ଦାନ କରି ଆମେ ତାହାର ଶାରୀରିକ ସେବା କରିପାରିବୁ ଏବଂ ଚିନ୍ତାଗ୍ରସ୍ତର ମନ ବଦଳାଇଦେଇ ଏବଂ ତାହାକୁ ଆଶ୍ୱାସନା ପ୍ରଦାନ କରି ତାହାର ମାନସିକ ସେବା କରିପାରିବୁ । ଯାହାର ସେବା କରାଯାଏ, ତାହାର ପ୍ରସନ୍ନତା ଓ ସୁଖ ଜାତ ହୁଏ । ସେବ୍ୟର ସନ୍ତୋଷ ଓ ପ୍ରସନ୍ନତାର ପ୍ରଭାବ ନିଜ ଆତ୍ମା ଉପରେ ପତିତ ହୁଏ । ତେଣୁ ସେବା ହିଁ ଭଗବତ୍ ନାମ ଭଜନର ପ୍ରଥମ ସୋପାନ । ସେବା ଯେତେ ସହଜ, ପୁଣି ସେତେ କଠିନ ମଧ୍ୟ । ମହାତ୍ମା ତୁଳସୀ ଦାସ ଭରତଙ୍କ ମୁହଁରେ କହିଛନ୍ତି—'ସବୁ ଧର୍ମଠାରୁ ସେବାଧର୍ମ କଠୋର ।'

ଗୋଟିଏ ପ୍ରଚଳିତ କଥା ଅଛି ଯେ, ଜଣେ ଗୃହସ୍ୱାମୀ ନିଦ୍ରିତାବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ପିଇବା ପାଣି ଗିଲାସେ ମାଗିଲେ । ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ଗିଲାସେ ପାଣି ନେଇ ଦେବାବେଳେ ଦେଖିଲେ ଯେ ସ୍ୱାମୀ ନିଦ୍ରିତ । ତେଣୁ ସେ ନିଦ୍ରାରେ ବ୍ୟାଘାତ ଜାତ ନ କରାଇ ପାଣିଗ୍ଲାସ ଧରି ରାତ୍ରିଯାକ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ପାଖରେ ଠିଆହୋଇ ରହିଲେ । ସ୍ତ୍ରୀ ମନେକଲେ, ସ୍ୱାମୀ ଯଦି ସହସା ନିଦ୍ରାରୁ ଉଠି ପାଣି ମାଗନ୍ତି ଓ ମାଗିଲାକ୍ଷଣି ମୁଁ ଯଦି ପାଣି ଦେଇ ନ ପାରିବି, ତେବେ ମୋର ଅଧର୍ମ ହେବ । ସକାଳୁ ସ୍ୱାମୀ ଉଠି ସମସ୍ତ ବିଷୟ ଜାଣି ଅତିଶୟ ହର୍ଷ, ସନ୍ତୋଷ ଓ ବିସ୍ମୟ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ସେହି ଦିନକ ସେବାଭାବରେ ସ୍ତ୍ରୀର ଏପରି ଅବସ୍ଥା ଆସିଗଲା ଯେ, ବିନା ସାଧନାରେ ତାହାର ପର ମନକଥା ଜାଣିବା ଶକ୍ତି ଆସିଗଲା । ଏଥିଭିତରେ ମନୋବିଜ୍ଞାନର ଗୋଟିଏ ଗଭୀର ସତ୍ୟ ନିହିତ ଅଛି । ପତ୍ନୀର ତନ୍ମୟତା ଓ ନିଷ୍ଠା ଯୋଗୁଁ ତାଙ୍କର ଶକ୍ତିର ବିକାଶ ଶୀଘ୍ର ହୋଇଉଠିଲା । ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି, ଆମରି ଆତ୍ମା ଅନନ୍ତ ଶକ୍ତିର ଆଧାର । କାହାର କେଉଁ ଅବସ୍ଥାରେ କିଭଳି ଶକ୍ତି ଲାଭ ହୋଇଯିବ, ତାହା କିଏ ଜାଣେ ? ଯେକୌଣସି ଶକ୍ତିର ବିକାଶ କରିବାକୁ ଯଦି କେହି ଇଚ୍ଛା କରେ, ତେବେ ତନ୍ମୟତା ବା

ମାନସିକ ବୃତ୍ତିର ଏକାଗ୍ର ବା ନିରୋଧ କରିଦେଲେ ତାହା ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ଲାଭ ହୋଇପାରିବ । ଏହା ଯେକୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖିପାରନ୍ତି ।

ବାକ୍‌ସଂଯମ, ମନସଂଯମ, ଶରୀର-ସଂଯମ ଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତ ସିଦ୍ଧିଲାଭ ହୁଏ । ଗୋଟିଏ ବତି ଜାଳିଲେ ତାହା 'ହୁ''ହୁ' ହୋଇ ଜଳିଯାଇ କେବଳ ଧୂଆଁ ବାହାରିବ । କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ତା ଉପରେ ସଂଯମ ରୂପୀ ଚିମିନି ଲଗାଇ ଦିଆଯାଏ, ତାହାମଧ୍ୟରୁ ସ୍ନିଗ୍ଧ ଆଲୋକ ବିକିରଣ ହୋଇଥାଏ । ଯେକୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ସିଦ୍ଧି ନିମିତ୍ତ ସଂଯମ ଓ ତପସ୍ୟା ନିତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ଭଜନ ମଧ୍ୟ ତପସ୍ୟା ଭିତରେ ପରିଗଣିତ । ନାମଭଜନରେ ରତ ହେଲେ ବାକ୍ୟ, ମନ ଓ ଶରୀରର ତପସ୍ୟା କରାଯିବା ସହିତ ନିଜ ଆତ୍ମାର ସେବା ମଧ୍ୟ କରାହୁଏ । ନାମଜପ ଦ୍ୱାରା ମନ ସ୍ଥିର ଓ ଆତ୍ମଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଜାତ ହୁଏ । ଆତ୍ମଚିନ୍ତନ ଦ୍ୱାରା ଆମର ଦୁଷ୍କୃତି ଧରାପଡ଼ିଲେ ସେଥିନିମିତ୍ତ ଅନୁତାପ ଆସେ ଓ ଅନୁତାପ ଆସିଲେ ପୂର୍ବକୃତ ପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ହୋଇଯାଏ । ଯେ ଯାହାର ପରମ ଧ୍ୟେୟ ବସ୍ତୁ, ସେ ତାହା ପକ୍ଷରେ ଈଶ୍ୱର । ପାର୍ବତୀଙ୍କ ତପସ୍ୟା ସମୟରେ ସପ୍ତର୍ଷିମାନେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ କହିଲେ—"କାହିଁକି ତୁମେ ଜଣେ ନଗ୍ନ ଓ ଅମଙ୍ଗଳବେଶୀ ଶିବଙ୍କୁ ବରଣ କରିବାକୁ ତପସ୍ୟା କରୁଛ ? ତୁମେ ଯଦି ରାଜି ହେବ, ଆମେ ସର୍ବମଙ୍ଗଳରୂପୀ ବୈକୁଣ୍ଠାଧିପତିଙ୍କ ସହ ତୁମର ମିଳନ କରାଇଦେବୁ ।" ପାର୍ବତୀ କହିଲେ—"ମୁଁ ନାରଦଙ୍କ କଥା ସତ୍ୟ ବୋଲି ଜାଣି ପକ୍ଷୀବିହୀନ ହୋଇ ଆକାଶରେ ବିଚରଣ କରିବାର ଆଶା ବାନ୍ଧିଅଛି । ମୋ ମନ ଶଙ୍କରଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି ।" ଋଷିମାନେ କହିଲେ—"ତୁମେ ହିମାଳୟ ପର୍ବତର କନ୍ୟା ହୋଇଥିବାରୁ ଅର୍ଥାତ୍ ପଥରରୁ ଜାତ ହୋଇଥିବାରୁ ତୁମର ବୁଦ୍ଧି ଟିକିଏ ଜଡ଼ ହୋଇଯାଇଛି । ନଚେତ୍ ନାରଦଙ୍କ ଉପଦେଶ ଯେ ଗ୍ରହଣ କରେ, ତାହାର ଆଉ ଗୃହରେ ସ୍ଥାନ ନ ଥାଏ । ଦକ୍ଷରାଜ ଥରେ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ରଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି ରଚନା କରିବାକୁ କହିବାରୁ ସେମାନେ ତପସ୍ୟା କରୁଥିବାବେଳେ ନାରଦ କ'ଣ ଉପଦେଶ ଦେଲେ ଯେ, ସେ ମଧ୍ୟ ଘର ଛାଡ଼ି ବୈରାଗୀ ହୋଇଗଲେ । ପ୍ରହ୍ଲାଦକୁ ସେହିପରି ଉପଦେଶ

ଦେଇ ତାକୁ ଦୈତ୍ୟକୁଳର ନିଧନକର୍ତ୍ତା କରାଇଲେ । ନାରଦ ମଧ୍ୟ ଚିତ୍ରକେତୁର ସନ୍ନ୍ୟାସର କାରଣ ହେଲେ । ଯେଉଁ ନର-ନାରୀ ନାରଦଙ୍କଠାରୁ ଉପଦେଶ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଘର ଛାଡ଼ି ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଛି । ତାଙ୍କ ମନ କପଟରେ ଭରା ଓ ଚେହେରା ସାଧୁ ଭଳି । ସେ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଭିଖାରି କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି । ସେହି ନାରଦଙ୍କ କଥାରେ ତୁମେ ଜଣେ ଉଦାସୀ, ଗୁଣର ଅତୀତ, ଲଜ୍ଜାର ଅତୀତ, ଯେ ଅକୂଳ ଓ ଗୃହହୀନ, ନଗ ଓ ସର୍ପଭୂଷଣ —ଏପରି ଜଣେ ଲୋକଙ୍କୁ ପତିପଦରେ ବରଣ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛ ? ସେ ସତୀଙ୍କୁ ହରାଇ ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ଏକାକୀ ବସିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ କ'ଣ ହେବ ? ଆମେ ବୈକୁଣ୍ଠପତି ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ତୁମ ସହିତ ବିବାହ କରାଇଦେବୁ ।''

''ଦୂଷନରହିତ ସକଲ ଗୁନ ରାଶି ।
ଶ୍ରୀପତି ପୁର ବୈକୁଣ୍ଠ ନିବାସୀ ॥''
—ଶ୍ରୀରାମଚରିତମାନସ, ବାଲକାଣ୍ଡ ॥୨॥

ଏହା ଶୁଣି ଭବାନୀ କହିଲେ—''ତୁମେ ସତ୍ୟ କହିଛ ଯେ, ଏହି ଦେହ ପାଷାଣରୁ ଜାତ ହୋଇଛି । ଏହି ଦେହ ନଷ୍ଟ ହେବ ପଛକେ, ମୁଁ ମୋର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ତ୍ୟାଗ କରିବି ନାହିଁ । ସୁନା ମଧ୍ୟ ଏହି ପଥରରୁ ଜନ୍ମ । ସେ ଯେତେ ଅଗ୍ନିଦଗ୍ଧ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ନିଜର ସ୍ୱଭାବ ପରିତ୍ୟାଗ କରେ ନାହିଁ । ମୁଁ ନାରଦଙ୍କ କଥାକୁ କେବେ ଅସତ୍ୟ ମନେକରିବି ନାହିଁ । ଯାହାଙ୍କର ଗୁରୁଙ୍କ ବାକ୍ୟରେ ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ, ସୁଖ ଓ ସିଦ୍ଧି ତାଙ୍କର ସ୍ୱପ୍ନରେ ମଧ୍ୟ ସୁଲଭ ହୁଏ ନାହିଁ । ଆପଣ କହିଛନ୍ତି—ମହାଦେବ ଦୋଷମୟ ଏବଂ ବିଷ୍ଣୁ ସର୍ବଗୁଣମୟ । ତାହାହେଲେ ମଧ୍ୟ ଯାହାଙ୍କଠାରେ ଯାହାଙ୍କର ମନ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଥାଏ, ତାଙ୍କୁ ହିଁ ତାଙ୍କର ପ୍ରୟୋଜନ । ଯଦି ଆପଣମାନେ ପ୍ରଥମରୁ ଆସି ମୋତେ କହିଥାଆନ୍ତେ, ତେବେ ସେତେବେଳେ ଆପଣଙ୍କ କଥା ମୁଁ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ଏ ଜନ୍ମଟା ଶିବଙ୍କ ନିମିତ୍ତ କଟାଇଦେଇଛି । ଆଉ ଦୋଷ-ଗୁଣ ବିଚାରର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ଯଦି ଆପଣମାନଙ୍କର

ଏଭଳି ମଧ୍ୟସ୍ଥ ହେବାର ବ୍ୟବସାୟ ଥାଏ, ତେବେ ଜଗତରେ ବର-କନ୍ୟା ଅନେକ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ବିବାହ ଦିଅନ୍ତୁ । ମୁଁ ଏହି ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିଛି ଯେ, ଶିବଙ୍କୁ ବରଣ କରିବି, ନଚେତ୍ କୁମାରୀ ରହିବି । ଶିବ ଯଦି ଶତବାର ନାନା ଉପଦେଶ ଦଅନ୍ତି, ତଥାପି ନାରଦଙ୍କ ବାକ୍ୟ ବା ଗୁରୁବାକ୍ୟ ତ୍ୟାଗ କରିବି ନାହିଁ । ହେ ମୁନିଗଣ ! ଆପଣଙ୍କ ପଦ ଧରୁଛି, ଆପଣ ଶୀଘ୍ର ସ୍ୱସ୍ଥାନକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରନ୍ତୁ ।''

ମୈଁ ପା ପରଉଁ କହଇ ଜଗଦମ୍ବା
ତୁହ୍ମ ଗୃହ ଗୱନହୁ ଭୟଉ ବିଲଂବା ।
ଦେଖି ପ୍ରେମୁ ବୋଲେ ମୁନିଜ୍ଞାନୀ
ଜୟ ଜୟ ଜଗଦମ୍ବିକେ ଭବାନୀ ॥

—ଶ୍ରୀରାମଚରିତମାନସ, ବାଳକାଣ୍ଡ ॥୪॥

ଏହା ଦେଖି ମୁନିମାନେ 'ଜୟ ଜଗଦମ୍ବା ଭବାନୀ' ବୋଲି କହି ଆନନ୍ଦରେ ନାଚିଉଠିଲେ । ତେଣୁ ପ୍ରେମଭାବଯୁକ୍ତ ସେବା ହିଁ ଭଜନକାରୀଙ୍କ ପ୍ରଥମ ଓ ପ୍ରଧାନ ଉପକରଣ । ସେବାର ସାତଗୋଟି ଅଙ୍ଗ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅଛି । ଯଥା—(୧) ବିଶ୍ୱାସ, (୨) ପବିତ୍ରତା, (୩) ଗୌରବ, (୪) ସକାମ, (୫) ଶୁଶ୍ରୂଷା, (୬) ପ୍ରେମ ଓ (୭) ମଧୁର ଭାଷଣ ।

ସେବକଙ୍କର ନିଜ ପ୍ରତି ଓ ସେବାକାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ବିଶ୍ୱାସ ଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ବିଶ୍ୱାସହୀନ ଦ୍ୱାରା ସେବାକାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ସେବକଙ୍କ ହୃଦୟରେ ବିଶୁଦ୍ଧ ସେବାର ପବିତ୍ର ଭାବ ଜାଗ୍ରତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । କେହି କୌଣସି ପାପବାସନା ମନରେ ରଖି ସେବା କଲେ ସେବାର ପବିତ୍ର ଭାବ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । 'ସେବା କରି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କଲେ ଶତ୍ରୁନାଶ କରିବି'—ଏଭଳି ଭାବନାରେ ସେବା ଅପବିତ୍ର ହୁଏ । ଫଳରେ ଅଧଃପତନ ଘଟେ ।

ଅନ୍ୟକୁ ଦୟାର ପାତ୍ର ମନେକରି ଯେଉଁ ସେବା, ସେ ସେବାରେ ଅହଂକାର ବର୍ଦ୍ଧିତ ହୁଏ । ଏଥିରେ ସେବ୍ୟକୁ ଅପମାନ କରାହୁଏ । ସେଥିରେ

ସେବାର ମହତ୍ତ୍ୱ ନଷ୍ଟ ହୁଏ । ଯାହାଙ୍କର ସେବା କରିବ, ତାଙ୍କୁ ଭଗବାନ ବୋଲି ମନେକରି ସେବା କରିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ସେବକଙ୍କର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ମଧ୍ୟ ସଂଯତ ଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ମନ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ବଶୀଭୂତ ଥିଲେ ପ୍ରକୃତ ସେବା ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ବିଷୟସେବାର ପ୍ରବଳ ଲାଳସା ଥିଲେ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସେବା ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ସାଧକମାନେ ସେବାକୁ ନୀଚ ବୃତ୍ତି ବୋଲି ମନେକରିବେ, ସେ କେବେହେଲେ ସେବା କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ସେବକଙ୍କର ସେବା ଓ ସେବ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରକୃତ ସ୍ନେହ ପ୍ରୀତି ଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସ୍ନେହ, ସହାନୁଭୂତିର ସହିତ ପ୍ରାଣର ଆକର୍ଷଣରେ ସେବା କଲେ ସେବାରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଆନନ୍ଦ ମିଳେ । ସେଥିରେ ନୂତନ ନୂତନ ଉତ୍ସାହ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ।

ଶେଷରେ ସେବକଙ୍କୁ ପ୍ରିୟଭାଷୀ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । କଟୁ ଭାଷଣ ସେବକଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ନୀଚଗୁଣ । ଏଥିରେ ସେବ୍ୟଙ୍କ ମନରେ ଦାରୁଣ ଆଘାତ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ମଧୁରଭାଷୀଙ୍କର ସେବାରେ ସେବ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦ ହୁଅନ୍ତି । ମଧୁର ଭାଷଣ ସ୍ୱୟଂ ଗୋଟିଏ ସେବା ମଧ୍ୟରେ ପରିଗଣିତ । ତେଣୁ ସେବାର ଉପରୋକ୍ତ ସମସ୍ତ ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତି ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଭଜନକାରୀ ସତର୍କ ନଜର ଦେବା ନିତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ।

ସେବକଙ୍କର ପବିତ୍ର ଭାବକୁ ତାଙ୍କର ଅଭିମାନ ନଷ୍ଟ କରିଦିଏ । ସେବକ କେବେହେଲେ ଅଳସୁଆ ହୋଇ ସମୟ ଅତିବାହିତ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେ କେବେ କାହାକୁ ଅପମାନ ଓ ତିରସ୍କାର କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଅନ୍ୟ କାହାର ଦ୍ରୋହ କିମ୍ବା ଦ୍ୱେଷ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେ କାହାର ନିନ୍ଦା-ସମାଲୋଚନା କରନ୍ତି ନାହିଁ କିମ୍ବା କାହା ପ୍ରତି ମମତା ଓ ଆସକ୍ତି ନ ଥାଏ । ସେବା ହିଁ ତାଙ୍କର କର୍ମ । ତେଣୁ ସାଧୁ-ମହାତ୍ମାମାନେ କହିଛନ୍ତି—ଦୋଷ ଦେଖିବା ଲୋକର ଦୃଷ୍ଟିରେ କେବଳ ଦୋଷ ହିଁ ଦେଖାଯାଏ । ଗୁଣ ଦେଖିବା ସାଧକ କେବଳ ଗୁଣ ହିଁ ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି ।

ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନଙ୍କୁ ନିଜ ଇଚ୍ଛା ମୁତାବକ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଭଳି ସେବକରେ ପରିଣତ କରିବା ନିମିତ୍ତ ଯେଉଁ ସାଧନା, ତାହା ସକାମ ଭଜନ ।

ସାଧକ ବା ସେବକମାନେ ତ୍ରିପାପ-ରହିତ ହୋଇ ସେବା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ତ୍ରିପାପ ଯଥା—ନିନ୍ଦା କରିବା, ଅନ୍ୟ ଦ୍ୱାରା କରାଇବା ଓ ପାପ କରିବା ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ସମର୍ଥନ କରିବା ମଧ୍ୟ ପାପ ମଧ୍ୟରେ ଗଣ୍ୟ ହୁଏ । ତ୍ରିପାପ-ରହିତ ହୋଇ ତ୍ରିପ୍ରକାର ପୁଣ୍ୟନିରତ ହେବା ସେବକଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ସେବକଙ୍କର ନିମ୍ନଲିଖିତ ବାରଗୋଟି ଶତ୍ରୁ ସେବାପଥରେ ବାଧା ପ୍ରଦାନ କରିଥାନ୍ତି । ଯଥା—(୧) କାମନା, (୨) କ୍ରୋଧ, (୩) ଲୋଭ, (୪) ମୋହ, (୫) ମାନ, (୬) ମତ୍ସର, (୭) ନିଦ୍ରା, (୮) ଆଳସ୍ୟ, (୯) ଦୀର୍ଘସୂତ୍ରୀତା, (୧୦) ପ୍ରମାଦ, (୧୧) ଭୟ ଓ (୧୨) ବିଷାଦ । ତେଣୁ ଭଗବାନଙ୍କ ନାମର ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରି ଉପରୋକ୍ତ ଶତ୍ରୁଙ୍କୁ ନାମଭଜନକାରୀ ସେବକମାନେ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବେ । ସେବକଙ୍କର ତୀବ୍ର ଇଚ୍ଛା, ଶ୍ରଦ୍ଧା, ତତ୍ପରତା ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ-ସଂଯମ ସିଦ୍ଧିଲାଭର ପରମ ସହାୟକ ।

ଯେକୌଣସି ଦେବତାଙ୍କୁ ପ୍ରୀତିଯୁକ୍ତ ଚିତ୍ତରେ ଭଜନ କଲେ ସାଧକଙ୍କର ସିଦ୍ଧିଲାଭ ହୁଏ । ଭଜନର ସିଦ୍ଧ ଦଶାରେ ଭକ୍ତ-ଭଗବାନ ଏକ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ସଂସାରର ସମସ୍ତ ଦୁଃଖ, କଷ୍ଟ, କ୍ଳେଶ ଦୂର ହୁଏ । ଯେଉଁ ସାଧକମାନେ ନିଜର ଅନ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସିଦ୍ଧି ନିମିତ୍ତ ଭଜନ କରନ୍ତି, ତାହା ନାମଭଜନ ନୁହେଁ; ତାହା ପ୍ରାର୍ଥନା । ଯଦି ଭଗବାନ ସେ ପ୍ରାର୍ଥନାରେ ଜୀବର ମଙ୍ଗଳ ହେବ ବୋଲି ବୁଝନ୍ତି, ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରନ୍ତି, ନଚେତ୍ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଦୁଇଜଣ ଶତ୍ରୁ ଯଦି ପରସ୍ପରର ବିନାଶ ନିମିତ୍ତ ପ୍ରାର୍ଥନା କରନ୍ତି, ତେବେ ତାହା କ'ଣ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ? ଏହି ପ୍ରକାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ରଖିଲେ ତାହା ସାଧକଙ୍କର ବିକାର ବୋଲି କୁହାଯିବ । ଏହା ପ୍ରାର୍ଥନା କିମ୍ବା ଭଜନ ମଧ୍ୟରେ ପରିଗଣିତ ନୁହେଁ ।

ମନରେ ଯଦି କୌଣସି ପ୍ରକାରର ବିକାର ଥାଏ, କାହା ପ୍ରତି ବିଦ୍ୱେଷଭାବ ଥାଏ, ଘୃଣା ଥାଏ, ସେ ଭାବ ରଖି ଯଦି କିଏ ପ୍ରାର୍ଥନା ବା

ଭଜନ କରେ, ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ ନାହିଁ । କାରଣ ଭଗବାନ ସର୍ବଭୂତମୟ । ଯେ ଅନ୍ୟକୁ ଘୃଣା ବା ଦ୍ୱେଷ କରେ, ସେ ଭଗବାନଙ୍କ ସହିତ ଘୃଣା ବା ଦ୍ୱେଷ କରେ । ଏହି ପ୍ରାର୍ଥନା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ ତାହାର ଫଳ ବିପରୀତ ହୁଏ । ମନରେ ଘୃଣା, ବିଦ୍ୱେଷ ଥିଲେ ଅନ୍ୟମାନେ ତାକୁ ଘୃଣା, ବିଦ୍ୱେଷ କରନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରକାରରେ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅନ୍ୟର ଉପକାର ନ ହୋଇ ଅନିଷ୍ଟ ହୁଏ, ସେଥିରେ ସାଧକ କେବଳ ଘୃଣା ଓ ଦ୍ୱେଷ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ଓ ସେ କାର୍ଯ୍ୟ ସେବା ମଧ୍ୟରେ ଗଣ୍ୟ ନ ହୋଇ ହିଂସାରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ଅନ୍ୟକୁ ଘୃଣା କିମ୍ବା ଦ୍ୱେଷ କଲେ ପ୍ରତିବଦଳରେ ତୁମେ ଘୃଣା ଓ ଦ୍ୱେଷ ଲାଭ କରିବ । ସଂସାର ଗୋଟିଏ ଦର୍ପଣ ସଦୃଶ । ଯାହା ମନରେ ଭାବିବ, ତାହାହିଁ ପ୍ରତିଫଳିତ ହେବ । ଭଜନରେ ନିଜକୁ ସତ୍ୟ-ଶିବ-ସୁନ୍ଦର ବୋଲି ଭାବିଲେ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଅନୁଭବ କରିପାରିବ । ମହାତ୍ମା ତୁଳସୀ ଦାସ ନାମ ପ୍ରଭାବ ବର୍ଣ୍ଣନା ଛଳରେ କହିଛନ୍ତି—''ନାମୀ ଠାରୁ ନାମ ବଡ଼ । କାରଣ ରାମ ଗୋଟିଏ ପାଷାଣୀକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ନାମ ପ୍ରଭାବରେ ଶତ ଶତ ପାଷାଣୀ, ଖଳ ଓ କୁମତିର ଉଦ୍ଧାର ହେଉଅଛି ।''

ରାମ ଏକ ତାପସ ତିୟତାରୀ
ନାମୁ କୋଟି ଖଲ କୁମତି ସୁଧାରୀ ॥

—ଶ୍ରୀରାମଚରିତମାନସ, ବାଳକାଣ୍ଡ ॥୨॥

ରାମ କେବଳ ଦଣ୍ଡକ ବନକୁ ପବିତ୍ର କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ନାମ ଅଗଣିତ ଲୋକଙ୍କ ମନରୂପ ବନକୁ ପବିତ୍ର କରୁଅଛି । ରାମ ବହୁ କଷ୍ଟରେ ଗୋଟିଏ ସେତୁ ବାନ୍ଧି ସମୁଦ୍ର ପାର ହୋଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ପ୍ରଭାବରେ ସମୁଦ୍ର ଶୁଷ୍କ ହୋଇଯାଏ । ଧ୍ରୁବ ନାମଜପ କରି, ବହୁ କ୍ଳେଶ ସହ୍ୟ କରି ଅନୁପମ ସ୍ଥାନମାତ୍ର ପାଇଲେ । କିନ୍ତୁ ହନୁମାନ କେବଳମାତ୍ର ସ୍ମରଣ କରି ରାମଙ୍କୁ ନିଜ ବଶରେ ରଖିପାରିଲେ । ସ୍ୱୟଂ ରାମ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ନାମର ମହିମା ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ।

କଳିକାଳରେ ଯୋଗ, ଭକ୍ତି ଓ ଜ୍ଞାନର ଫଳ ମିଳେ ନାହିଁ । ଏକମାତ୍ର ନାମ ହିଁ ଅବଲମ୍ବନ । ନାମ ରୂପକ ହନୁମାନ କଳିକାଳ ରୂପୀ କାଳନେମୀକୁ ବିନାଶ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ । ଯଥା—

ନହିଂ କଲି କରମ ନ ଭଗତି ବିବେକୂ
ରାମ ନାମ ଅବଲମ୍ବନ ଏକୂ ।
କାଲନେମୀ କଲି କପଟ ନିଧାନୂ
ନାମ ସୁମତି ସମରଥ ହନୁମାନୂ ।

—ଶ୍ରୀରାମଚରିତମାନସ, ବାଲକାଣ୍ଡ ।।୪।।

କାକଭୂଷଣ୍ଡୀ ଗରୁଡ଼ଙ୍କୁ କହୁଛନ୍ତି—'ହେ ଖଗପତି ! ହରିଭଜନ ବିନା କ୍ଲେଶ ଦୂର ହୁଏ ନାହିଁ ।' ଯଥା—

''ବିନୁ ହରିଭଜନ ନ ଜାହିଁ କଲେସା'' ।

—ଶ୍ରୀରାମଚରିତମାନସ, ଉତ୍ତରାକାଣ୍ଡ

ନ ଜାଣିଲେ ବିଶ୍ୱାସ ହୁଏ ନାହିଁ । ବିଶ୍ୱାସ ନ ହେଲେ ପ୍ରୀତି ଜାତ ହୁଏ ନାହିଁ । ପ୍ରୀତି ବ୍ୟତୀତ ଭକ୍ତି ହୁଏ ନାହିଁ । ଜଳ ଯେପରି କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ; ଜଳ ଶୁଷ୍କ ହୋଇଗଲେ ଯେପରି ତାହା ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଯାଏ; ସେହିପରି ଭକ୍ତି ଦୃଢ଼ ନ ହେଲେ ଭକ୍ତର ସେହି ଦଶା ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । ଯଥା—

ଜାନେ ବିନୁ ନ ହୋଇ ପରତୀତି
ବିନୁ ପରତୀତି ହୋଇ ନହିଁ ପ୍ରୀତି ।
ପ୍ରୀତି ବିନା ନହିଁ ଭଗତି ଦୃଢ଼ାଇ
ଜିମି ଖଗପତି ଜଲ କୈ ଚିକନାଈ ।

—ଶ୍ରୀରାମଚରିତମାନସ, ଉତ୍ତରାକାଣ୍ଡ ।।୪।।

ଗୁରୁଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଜ୍ଞାନଲାଭ ହୁଏ ନାହିଁ କିମ୍ବା ଜ୍ଞାନ ବ୍ୟତୀତ ବୈରାଗ୍ୟ ଓ ବୈରାଗ୍ୟ ବ୍ୟତୀତ ଭକ୍ତିଲାଭ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ବିନୁ ଗୁରୁ ହୋଇ କି ଜ୍ଞାନ
ଜ୍ଞାନ କି ହୋଇ ବିରାଗ ବିନୁ ।
—ଶ୍ରୀରାମଚରିତମାନସ, ଉତ୍ତରାକାଣ୍ଡ

ପୁନଶ୍ଚ ସନ୍ତୋଷ ନ ହେଲେ କାମ ନଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ । କାମ ଥିଲେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ମଧ୍ୟ ସୁଖ ମିଳେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଭଜନ ବ୍ୟତୀତ କାମ ଦୂର ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଯଥା—

ବିନୁ ସନ୍ତୋଷ ନ କାମ ନସାହୀଁ
କାମ ଅଛତ ସୁଖ ସପନେହୁଁ ନାହୀଁ ।
ରାମଭଜନ ବିନୁ ମିଟ ହିଁ କି କାମା
ଥଲବିହୀନ ତରୁ କବହୁଁ କି ଜାମା ॥୧॥
—ଶ୍ରୀରାମଚରିତମାନସ, ଉତ୍ତରାକାଣ୍ଡ

ପ୍ରହ୍ଲାଦ, ଶୁକଦେବ, ସନକ ପ୍ରଭୃତି ଭକ୍ତମାନେ କେବଳ ନାମ ଭଜନ କରି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ଚତୁର୍ବିଧ ଭକ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜ୍ଞାନୀଭକ୍ତ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଭକ୍ତର ଯେକୌଣସି ପ୍ରକାର ଅଭିମାନ ଜାତ ହେଲେ ପୁନରାୟ ତାହାର ଅଧଃପତନ ଘଟିଥାଏ । ଯେଉଁ ଭକ୍ତ ସଂସାରମୋହ ତ୍ୟାଗ କରି ନ ପାରି ଭଗବତ୍-ଭଜନ ତ୍ୟାଗ କରେ, ତାକୁ କୃପଣ କହନ୍ତି ଓ ଭଜନକାରୀକୁ 'ଉଦାର' ଭକ୍ତ ବୋଲି ଅଭିହିତ କରାଯାଇଅଛି । ଏହି ଭକ୍ତଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଜ୍ଞାନୀଭକ୍ତ କୁହାଯାଇଥାଏ । ଭଗବତ୍ ଭଜନକାରୀଙ୍କ ଯୋଗ୍ୟତା ମଧ୍ୟରେ ମନ କପଟରହିତ ଓ ନିର୍ମଳ ହେବା ଉଚିତ । ଗୋଳିଆ ପାଣି ଓ ମଳିନ ଦର୍ପଣରେ ଯେ ପ୍ରତିବିମ୍ବ ପତିତ ହୁଏ ନାହିଁ, ସେଥିନିମିତ୍ତ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଦୋଷ ଦିଆଯାଏ ନାହିଁ । ସେହିପରି ଅନ୍ତଃକରଣ ଶୁଦ୍ଧ ନ ଥିଲେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ହୁଏ ନାହିଁ । ସରଳ, ସ୍ୱଚ୍ଛ ମନରେ ଭଜନ କରୁଥିବା ଭକ୍ତଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ନାସ୍ତିକ ମଧ୍ୟ ଆସ୍ତିକ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ।

ମହାତ୍ମା ତୁଳସୀ ଦାସ ଦିନେ ନୈମିଷାରଣ୍ୟରୁ କାଶୀ ଧାମ ଯିବାବେଳେ ପଥ ମଧ୍ୟରେ ଭୀଷଣ ଦସ୍ୟୁଦଳ କର୍ତ୍ତୃକ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ସେଦିନ ଯିବାବେଳେ ପଥ ମଧ୍ୟରେ ସନ୍ଧ୍ୟା ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଗଲା । ସମ୍ମୁଖରେ ଘୋର ଅରଣ୍ୟ । ଦିବାଲୋକ ବ୍ୟତୀତ ସେ ପଥରେ ଯିବା ଅସାଧ୍ୟ । ସେ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ବୃକ୍ଷମୂଳରେ ବସି ଶ୍ରାନ୍ତି ଦୂର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ସେଠାରେ ଦଳେ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରୀ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ସେମାନେ ନୈମିଷାରଣ୍ୟ ତୀର୍ଥ ଦର୍ଶନ କରି ଗୃହକୁ ଫେରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଅଧିକ ଥିଲା । ଦିବ୍ୟମୂର୍ତ୍ତି ସାଧୁଙ୍କୁ ଦେଖି ସେମାନେ ଟିକିଏ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହେଲେ । ସମସ୍ତେ ତୁଳସୀଙ୍କ ଚରଣରେ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣାମ କଲେ । ତୁଳସୀ ଦାସ ସମସ୍ତଙ୍କ ମୁହଁରେ ଭୀଷଣ ଭୀତିଚିହ୍ନ ଦର୍ଶନ କରି ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ—‘‘ତୁମେମାନେ ଏଭଳି ଭୟଭୀତ ହେବାର କାରଣ କ’ଣ ?’’ ସେମାନେ କହିଲେ—‘‘ଆମେମାନେ ଶୁଣିଲୁ, ଏ ମାର୍ଗରେ ଭୀଷଣ ଦସ୍ୟୁଦଳର ଅବସ୍ଥାନ । ରାତ୍ରି ହେତୁ ଆଶ୍ରୟଲାଭର ସ୍ଥାନ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ଅସାଧ୍ୟ । ଅଗତ୍ୟା ଏହି ଅରଣ୍ୟରେ ଆମକୁ ରାତ୍ରିବାସ କରିବାକୁ ହେବ । ଆମ ସଙ୍ଗରେ ଅର୍ଥ ଓ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ଦ୍ରବ୍ୟ ରହିଅଛି । ଆଜି ଆମର ଧନ-ଜୀବନ ନିରାପଦ ବୋଲି ମନେ ହେଉ ନାହିଁ । ସେହି ଭୟରେ ଆକୁଳ ହୋଇ ଆପଣଙ୍କ ଶରଣାପନ୍ନ ହେଉଅଛୁ । ଆପଣ କୌଣସି ମହାପୁରୁଷ ବୋଲି ବୋଧ ହେଉଅଛି । କୃପା କରି ଆପଣ ଏ ସଙ୍କଟରୁ ଆମକୁ ଉଦ୍ଧାର କରନ୍ତୁ । ନଚେତ୍ ଆମର ଆଉ ଗତ୍ୟନ୍ତର ନାହିଁ ।’’ ଏହା କହି ସେମାନେ କାତର ସ୍ୱରରେ ରୋଦନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ତୁଳସୀ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଭୟ ପ୍ରଦାନ କରି କହିଲେ—‘‘ଭୟ ନାହିଁ । ତୁମେମାନେ ମୋ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପବେଶନ କର । ଏକାନ୍ତ ଭାବରେ ଭଗବାନଙ୍କ ନାମ ସ୍ମରଣ କର । ଦୟାମୟ ଅବଶ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିବେ । କୌଣସି ଭୟର କାରଣ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ବିନ୍ଦୁମାତ୍ର ବ୍ୟାକୁଳତା ପ୍ରକାଶ କରିବ ନାହିଁ । କିଛିମାତ୍ର ପାଟିତୁଣ୍ଡ ଫିଟାଇବ ନାହିଁ । ମୋ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ସେହି ଭଗବାନଙ୍କ

ନାମ ଜପ କର । ଏତିକିରେ ବିଶ୍ୱାସ ସ୍ଥାପନ କରିପାରିଲେ ସଂକଟରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯିବ । ଶୁଣ ! ଏହାର ଅନ୍ୟଥା କଲେ ବିପଦ ସୁନିଶ୍ଚିତ ।''

ଏକଥା ଶୁଣି ସମସ୍ତେ ତୁଳସୀଙ୍କୁ ଘେରି ମଣ୍ଡଳୀ ହୋଇ ଉପବେଶନ କଲେ । ତୁଳସୀ ସକାଳ-ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଭଜନ ସଙ୍ଗୀତ ଗାନ କରନ୍ତି । ସେ ସାୟଂକାଳ ଉପସ୍ଥିତ ଦେଖି ଭଜନ ଗାନ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ସେଦିନ ସଙ୍ଗୀତ ଶୀଘ୍ର ଶେଷ ହେଲା ନାହିଁ । ସନ୍ଧ୍ୟା ପରେ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ ହେଲା । ତୁଳସୀ ବୃକ୍ଷମୂଳରେ ଉପବିଷ୍ଟ ହୋଇ ସୁନ୍ଦର ଭଜନ ଗାନ ଦ୍ୱାରା ନିଜେ ନିସ୍ତବ୍ଧ ଓ ଅନ୍ୟମାନେ ଭାବବିହ୍ୱଳିତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ହଠାତ୍ ସେହି ଗଭୀର ନିସ୍ତବ୍ଧତା ଭଙ୍ଗ କରି ଲୋମହର୍ଷଣ ବିକଟ ଧ୍ୱନି ଉତ୍ଥିତ ହେଲା । ସେଥିରେ ସମସ୍ତ ବନଭୂମି ପ୍ରକମ୍ପିତ ହୋଇଉଠିଲା । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ସେଠାରେ ଭୀଷଣାକୃତି ସମସ୍ତ ଦସ୍ୟୁଦଳ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଦସ୍ୟୁଦଳର ନେତା ଇତସ୍ତତଃ ଦୃଷ୍ଟିନିକ୍ଷେପ କରି ତୁଳସୀଙ୍କୁ ଦେଖିପାରିଲେ । ସେ ବୁଝିଲେ, ତରୁମୂଳରେ କୌଣସି ଦେବତା ବସି ଭଜନ ଗାନ କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ଜନମଣ୍ଡଳୀ ଅବାକ୍ ହୋଇ ତାହା ଶ୍ରବଣ କରୁଛନ୍ତି । ଦସ୍ୟୁଗଣଙ୍କ ଭୀଷଣ ନାଦରେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ବିଚଳିତ ହେଉନାହାନ୍ତି କିମ୍ବା କାହାରିଠାରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଭୟର ଚିହ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହେଉନାହିଁ । ଅଶ୍ୱ ମଧ୍ୟ ଅଗ୍ରସର ହେବାକୁ ଭୟ କରୁଛି । ଦଳପତିଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଅନ୍ୟମାନେ ସ୍ଥିର ହୋଇ ଭଜନ ଶ୍ରବଣ କଲେ । ଭଜନରେ ଦଳପତି ସହିତ ଦସ୍ୟୁମାନେ ମଧ୍ୟ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଗଲେ ।

କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ଦସ୍ୟୁ-ଦଳପତି ତୁଳସୀଙ୍କ ଚରଣତଳେ ପତିତ ହେଲେ ଏବଂ ବାଳକଙ୍କ ପରି କ୍ରନ୍ଦନ କରି ନିଜ ଦୋଷ ନିମିତ୍ତ କ୍ଷମା ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ । ତୁଳସୀ ସସ୍ନେହରେ କହିଲେ—''ବତ୍ସ ! ପାପ୍ କରିଛ ତ ଭୟ କରୁଛ କାହିଁକି ? ଯାହାଙ୍କ କୃପାରେ ତୁମ ପ୍ରାଣରେ ଅନୁତାପର ଉଦୟ ହେଲା, ସେହି ପତିତପାବନ ହରିନାମରେ ସବୁ ପାପ-ତାପ ଦୂର ହୋଇଯିବ । ତୁମର ପାପର ପରିମାଣ ଯେତେହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଦୟା

ତୁଳନାରେ ଏହା କିଛି ନୁହେଁ । ସେ ସମଦର୍ଶୀ ।'' ଏହା କହି ସେ ଭାବାବେଶରେ ଗାନ ଧରିଲେ—

ହାମାରେ ପ୍ରଭୁ ଅଗୁନେ ଚିତେ ନ ଧରୋ
ସମଦର୍ଶୀ ପ୍ରଭୁ ନାମ ତୌଁହାରା ସୋହି ପାର କରୋ
ଏକ ନଦୀ ଏକ ନାଲେ କହୋ ଯତ ମୟଲ ବହେ ନୀରୋ
ସବ ବହେ ମେଲେ ଏକ ବରନ ହୋୟ ଗଙ୍ଗାନାମ ପରୋ ।

ଅର୍ଥାତ୍ ''ହେ ପ୍ରଭୁ ଜଗଦୀଶ ! ମୁଁ ଗୁଣହୀନ ବୋଲି କ'ଣ ତୁମ ପଦରେ ସ୍ଥାନ ପାଇବି ନାହିଁ ? ଯେଉଁ ଲୌହଖଣ୍ଡ ଦେବପୂଜାରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ, ତାହା ମଧ୍ୟ ଶସ୍ତ୍ର ରୂପରେ ଜୀବହିଂସା କରିବା ନିମିତ୍ତ କଂସେଇ ହାତରେ ପଡ଼ି ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ । ଜଳ ଯେତେବେଳେ ନର୍ଦ୍ଦମାରେ ପଡ଼େ ତାହା ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ସେହି ପାଣି ଗଙ୍ଗାରେ ପଡ଼ିଲେ ବିଶୁଦ୍ଧ ଜଳରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ । ଅତଏବ ହେ ବତ୍ସ ! ତୁମେ ମହାପାପୀ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ନୈରାଶ୍ୟର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ତୁମେ ଭଗବତ୍-ଚରଣରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରି ସାଧୁସଙ୍ଗ କର ଓ ପାପକାର୍ଯ୍ୟର ଅନୁତାପ କଲେ ଶୀଘ୍ର ତାହା ଦୂର ହୋଇଯିବ । ତୁମେ ଯେଉଁ ହାତରେ ଶତ ଶତ ନରହତ୍ୟା କରିଛ, ସେହି ହସ୍ତ ଦ୍ୱାରା ଶତ ଶତ ନର-ନାରୀଙ୍କ ଜୀବନ ରକ୍ଷା କର । ଆଜିଠାରୁ ତୁମେ ବିପନ୍ନଗଣଙ୍କ ଅଭୟଦାତା ହୁଅ । ମାନବ ଯେତେ ପାପୀ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଅମୋଘ ଆଶ୍ରୟଦାତାଙ୍କର ଏହା ଆଶୁଫଳପ୍ରଦ ଉପାୟ । ବତ୍ସ ! ଏହି ଆଦେଶ ପାଳନ କଲେ ତୁମର ମର୍ମବ୍ୟଥା ପ୍ରେମାନନ୍ଦରେ ଓ ଶୋକାଶ୍ରୁଧାରା ଆନନ୍ଦାଶ୍ରୁରେ ପରିଣତ ହେବ । ତୁମେ ସମସ୍ତ ଅର୍ଥ ଦୀନସେବାରେ ନିୟୋଜିତ କର । ନାମରତ୍ନକୁ ଜୀବନର ଏକମାତ୍ର ସମ୍ବଳ କର ।'' ଏହା କହି ସେ ଦସ୍ୟୁଦଳପତିଙ୍କୁ ଗାଢ଼ ଆଲିଙ୍ଗନ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଶକ୍ତି ବଳରେ ଦସ୍ୟୁରାଜ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ତୁଳସୀ ଦାସଙ୍କ ପଦତଳେ ପତିତ ହେଲେ । ଦସ୍ୟୁଦଳଙ୍କ ସହ ଦଳପତି ତୁଳସୀଙ୍କଠାରୁ ନାମ ଗ୍ରହଣ କଲେ ଏବଂ ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ଆଦେଶରେ ସେହିଦିନଠାରୁ ଦୀନସେବା ରୂପକ ବ୍ରତ ଗ୍ରହଣ କଲେ ।

ଜଣେ ଭକ୍ତ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଛନ୍ତି—

''ନ ଜାଣେ ହେ ଜଗଦୀଶ ! ମୋ ଆତ୍ମା ଭିତରେ
ତୁମ ଅମୃତ-ନାମରୁ କେତେ ସୁଧା ଝରେ ।
ଦୟାମୟ ଦୀନବନ୍ଧୁ ପତିତ-ତାରଣ
ତବ ନାମ ହୃଦୟରେ ଜାଗୁ ଅନୁକ୍ଷଣ ।''

ତୁମେ ଓ ତୁମ ନାମରେ କୌଣସି ଭେଦ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଭକ୍ତ କହିଛନ୍ତି—''ରେ ମନ ! ତୁମେ ସର୍ବତ୍ୟାଗୀ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ନାମ ତ୍ୟାଗ କରନାହିଁ ।'' ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନାମ-ମହିମା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରି ନାରଦ, ଶୁକଦେବ, ଧ୍ରୁବ, ପ୍ରହ୍ଲାଦ, ତୁଳସୀ ଦାସ, ଗୌରାଙ୍ଗ ଦେବ, ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଗୋସ୍ୱାମୀ, ହରି ଦାସ, ଜଗାଇ-ମାଧାଇ, ରାମମୋହନ, ରାମକୃଷ୍ଣ ଦେବ, ବିଜୟକୃଷ୍ଣ ଗୋସ୍ୱାମୀ ପ୍ରଭୃତି ମହାପୁରୁଷମାନେ ନାମାମୃତ ପାନରେ ବିହ୍ୱଳ ଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ଅମିୟ ନାମାମୃତ ବିଶ୍ୱବାସୀଙ୍କୁ ବିତରଣ କରିଦେଇଥିଲେ ।

ଭଗବାନ ଭକ୍ତମଣ୍ଡଳୀଙ୍କ ସନ୍ତାନ ଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ନାମର ଅନ୍ତ ନାହିଁ । ଅସୀମ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଅଧୀଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଭକ୍ତ ହୃଦୟରେ ଧାରଣ କରେ, ସେହି ଏ ଜଗତରେ ପୂଜ୍ୟ । ଥରେ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ରାଜର୍ଷି ଜନକଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲାକ୍ଷଣି ରାଜର୍ଷି ରଷିଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଉଚ୍ଚ ଭାବରେ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ତତ୍ପରେ ନାରଦ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ—''ରାଜର୍ଷେ ! ଆପଣ ମହାଜ୍ଞାନୀ ହୋଇ ଏ କ୍ଷୁଦ୍ରାଧମକୁ ଭଗବାନଙ୍କଠାରୁ ଉଚ୍ଚ ଆସନ ଦେଲେ କାହିଁକି ?'' ଜନକ ଉତ୍ତର ଦେଲେ—''ରଷିବର ! ଆପଣଙ୍କଠାରୁ ବଡ଼ କିଏ ଅଛି ବିଚାର କରନ୍ତୁ''—

'କ୍ଷୌଣୀୟଂ ମହତୀତି ଲୋକବିଦିତା
ସମ୍ଭୋଧିନା ବେଷ୍ଟିତା
ପୀତୋଃସୌ କଳସୋ ବ୍ଭବେନ ମୁନିନା
ଖେ ସୋହସ୍ତି ଖଦ୍ୟୋତ୍ ବତ୍ ।

ବ୍ୟାପ୍ତଂ ବାମନରୂପଧାରୀ ହରିଣା
ପାଦୈକମାତ୍ରେଣ ଯତ୍
ସୋଽୟଂ ତେ ହୃଦୟେ କରୋତି ବସତିଂ
ତ୍ୱତ୍ତୋ ମହାନ୍ ନା ପରଃ ।'

ସୁବିଶାଳ ଏ ଧରଣୀ ସର୍ବତ୍ର ବିଦିତ
ସିନ୍ଧୁର ବେଷ୍ଟନେ ତାହା ହୋଇଛି ଆବୃତ୍ତ ।

ସେ ସିନ୍ଧୁକୁ ଯେ ଅଗସ୍ତି କରିଥିଲେ ପାନ
ସେ ଶୋଭା ପାଆନ୍ତି ନଭେ ଖଦ୍ୟୋତ୍ ସମାନ ।

ଏକଇ ଚରଣେ ସେହି ଅସୀମ ଗଗନ
ଘେରିଲେ ବାମନରୂପୀ ପ୍ରଭୁ ନାରାୟଣ ।

ସେହି ବିରାଟ ହରିଙ୍କର ତବ ହୃଦେ ବାସ
ତୁମଠାରୁ ତ୍ରିଭୁବନେ ବଡ଼ କହ କିସ ?

ଉପରୋକ୍ତ ଉକ୍ତିରୁ ଭଜନକାରୀଙ୍କର ମହିମା ପ୍ରକଟିତ ହେଉଅଛି । ଭକ୍ତ ବା ଭଜନକାରୀଙ୍କର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଭଗବାନ ପୁନଶ୍ଚ କହୁଛନ୍ତି—

ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବ ଜୀବଜନ୍ତୁଗଣ
ଲଭୁଥାନ୍ତି ପୁନଃ ପୁନଃ ଜନମ ମରଣ ।

କିନ୍ତୁ ମୋର ଭକ୍ତମାନେ ନିରାପଦ ହୋଇ
ନିଃଶଙ୍କ ଚିତ୍ତରେ ସବୁବେଳେ ଥାନ୍ତି ରହି ।

ସେ ସକାଶୁଁ ଜ୍ଞାନବନ୍ତ ଲୋକେ ବସି ନିତି
ମୋର ଦାସ୍ୟ ପାଇବାକୁ କାମନା କରନ୍ତି ।

ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ମୁହିଁ ଅଟଇ ଜୀବନ
ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ମୋହର ଜୀବ ବୋଲି ଜାଣ ।

ମୋତେ ଯେ ସ୍ମରଣ କରେ ସ୍ମରେ ମୁଁ ତାହାକୁ
ବିଶେଷରେ ଚିନ୍ତା କରେ ଭକତ ଜନଙ୍କୁ ।

ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ର ପେଶି ଭକ୍ତଙ୍କର ଦୁଃଖ
ଖଣ୍ଡନ କରଇ ଜାଣ ଆହେ ସୁରଶିଖ ।

ବୈକୁଣ୍ଠେ ଗୋଲକେ ଅବା ରାଧାଙ୍କର ପାଶେ
ନ ରହି ମୁଁ ଭକ୍ତଙ୍କର ସମୀପକୁ ଆସେ ।

ପ୍ରାଣରୁ ଅଧିକ ମୋର ରାଧିକା ସୁନ୍ଦରୀ
ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁଣି ତୁମେମାନେ ସେହିପରି ।

ତଥାପି ଭକ୍ତଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକରେ କେହି
ସନ୍ତୋଷଜନକ ମୋର ନୁହଁ କହୁଥାଇ ।

ଭକ୍ତ ଯାହା ଦିଏ ମୁହିଁ ଘେନଇ ତାହାକୁ
ଅଭକ୍ତ ଦେବା ପଦାର୍ଥ ଯାଏ ବଳିଠାକୁ ।

ଯେଉଁମାନେ ଧନଦ୍ରବ୍ୟ ପତିପୁତ୍ର ତେଜି
ସ୍ମରନ୍ତି ମୋତେ ଅନ୍ୟ ଦେବଙ୍କୁ ନ ଭଜି ।

ସେମାନଙ୍କୁ ନିତି ମୁହିଁ ସୁମରଣା କରେ
ଅନ୍ତକାଳେ ସ୍ଥାନ ଦିଏ ବଇକୁଣ୍ଠପୁରେ ।

ଯେଉଁମାନେ ମୋର ଭକ୍ତ, ଦେବ, ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ
ନିନ୍ଦା କରୁଥାନ୍ତି ମନେ ପ୍ରକାଶି ଦ୍ୱେଷକୁ ।

ସେମାନଙ୍କୁ ବିପଦରେ ପକାଇଣ ମୁହିଁ
ବିନାଶ କରଇ ରଖି ନ ପାରନ୍ତି କେହି ।

ଅଗ୍ନିରେ ପତଙ୍ଗ ପରି ପଡ଼ି ସେହିମାନେ
ମହାକଷ୍ଟ ଭୋଗ କରୁଥାନ୍ତି ସବୁଦିନେ ।

—ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭଗବତ୍‌ଗୀତା-୯ ।୩୩

'ସ୍କନ୍ଦ ପୁରାଣ'ର ବ୍ରହ୍ମଖଣ୍ଡରେ ଭଗବାନ ଶଙ୍କର ପାର୍ବତୀଙ୍କୁ କହୁଛନ୍ତି— 'ପ୍ରଣବ-ରହିତ ଶୁଦ୍ଧନାମ ଜପ ଦ୍ୱାରା କୋଟି କୋଟି ପାପ ଦୂର ହୁଏ ଓ ଆଉ ପୁନର୍ଜନ୍ମ ହୁଏ ନାହିଁ । ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ଶୂଦ୍ରମାନଙ୍କର ପ୍ରଣବରେ ଅଧିକାର ନାହିଁ । ନାମର ମହିମା ଅପାର । ତେଣୁ ତୁମେ ମଧ୍ୟ ନାମଜପ କର ।' ଭଗବାନ କହୁଛନ୍ତି—''ଅନିତ୍ୟ ମସୁଖଂ ଲୋକମିମଂ ପ୍ରାପ୍ୟ ଭଜସମାମ'' । ଅର୍ଥାତ୍ ଏ ଜଗତ ଅନିତ୍ୟ, ଶରୀର କ୍ଷଣଭଙ୍ଗୁର । ଯେଉଁ ମୃତ୍ୟୁକୁ କେହି ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେହି ମୃତ୍ୟୁ ପ୍ରତିକ୍ଷଣରେ ତୁମର ସମୀପବର୍ତ୍ତୀ ହେଉଅଛି । ପ୍ରତି ଘଣ୍ଟାରେ ତୁମର ନଅଶହ ଶ୍ୱାସ-ପ୍ରଶ୍ୱାସ ଯିବାଆସିବା କରୁଅଛି । ଖର୍ଚ୍ଚ ତ ପ୍ରତିଦିନ ହେଉଛି । ସେଥିରୁ କିଛି କିଛି ଖର୍ଚ୍ଚ କମାଇ ସଞ୍ଚିତ କରିବାକୁ ହେବ । ଏ ସଂସାର ଦୁଃଖାଳୟ । ଏଠାରେ ସୁଖ ଖୋଜିବା ବୃଥା । ଧନ, ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁତ୍ର, ଗୃହ ଓ ଭୋଗରେ ସୁଖ ଅଛି ବୋଲି ଲୋକେ ଭ୍ରମଧାରଣା କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସର୍ବତ୍ର ଦୁଃଖ ପୂରିରହିଛି ।

ଯାହାର ଯାହା ଅଭାବ, ସେ ତାହା ପାଇଲେ ସୁଖୀ ହୁଏ । ଯେଉଁ ବସ୍ତୁକୁ ଯେତେ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ପାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବ, ସେ କିନ୍ତୁ ମିଳିଲେ ତାହା ସେତେ ସୁଖପ୍ରଦ ହେବ । ଅଭାବ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଯଦି ସେ ବସ୍ତୁ ଅଭାବରେ ଆମ ମନ ଛଟପଟ ନ ହେଲା ଅର୍ଥାତ୍ ଅଭାବର ଅନୁଭବ ନ ହେଲା, ସେ ବସ୍ତୁ ମିଳିଲେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ତଦ୍ୱାରା ସୁଖୀ ହୋଇପାରିବୁ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଧନ ପ୍ରଭୃତି ପଦାର୍ଥରେ ସୁଖୀ ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛା ଥିଲେ, ପ୍ରଥମରୁ ଧନର ଅଭାବଜନିତ ଦୁଃଖବୋଧ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଧନାଦି ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ମନୋରଥ ଅନୁସାରେ ପ୍ରାୟ ମିଳି ନ ଥାଏ । ତେଣୁ ଦ୍ୱିତୀୟ ଦୁଃଖ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । ଯଥେଷ୍ଟ ମିଳିଲେ ମଧ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ଅନ୍ୟ ଲୋକ ତୁମଠାରୁ ଅଧିକ ପାଉଛି,

ସେତେବେଳେ ଆହୁରି ବିଶେଷ ଦୁଃଖ ଜାତ ହୁଏ । ପୁନଶ୍ଚ ଧନ ଥିଲେ ମଧ ଏହାର ନାଶ ହେବାର ଆଶଙ୍କାରେ ମନ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ରହିଥାଏ । ଧନ ଥାଇ ଯଦି ଅଯଥା ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା, ତେବେ ମନରେ ଯଥେଷ୍ଟ କଷ୍ଟ ହୁଏ । ଏହି ସମୟରେ ଯେତେ ଦୁଃଖ ହୁଏ, ଧନର ଅଭାବରେ ସେତେ ଦୁଃଖ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏହି ସତ୍ୟ ଦର୍ଶନ କରି ମହର୍ଷି ପାତଞ୍ଜଳି କହିଲେ—

> ''ପରିଣାମତାପ ସଂସ୍କାର ଦୁଃଖୈର୍ଗୁଣବୃତ୍ତି
> ବିରୋଧାଚ୍ଚ ଦୁଃଖମେବ ସର୍ବଂବିବେକିନଃ ।''

ଅର୍ଥାତ୍ ପରିଣାମ ଦୁଃଖ, ତାପ ଦୁଃଖ ଓ ସଂସ୍କାର ଦୁଃଖ—ଏହି ତିନି ପ୍ରକାର ଦୁଃଖ ସମସ୍ତଙ୍କଠାରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିବା ଯୋଗୁଁ ତ୍ରିଗୁଣର ବୃତ୍ତିମାନଙ୍କର ପରସ୍ପର ବିରୋଧ ହୁଏ । ତେଣୁ ଦୁଃଖ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ ।

ମାୟାର ମୋହିନୀଶକ୍ତିରେ ମନେହୁଏ ଯେ, ମୁଁ ଏତେ ଧନ ପାଇଲେ ସୁଖୀ ହେବି । କିନ୍ତୁ ଆଜିସୁଦ୍ଧା କୌଣସି ଜଣେ ହେଲେ ଧନୀ ନିଜକୁ ସୁଖୀ ମନେକରି ପାରିନାହାନ୍ତି । ସେମାନେ କହନ୍ତି—

> ଏକସ୍ୟ ଦୁଃଖସ୍ୟ ନ ଯାବଦନ୍ତଂ
> ଗଚ୍ଛାମ୍ୟହଂ ପାରମିବାର୍ଣ୍ଣବସ୍ୟ
> ତାବତ୍ ଦ୍ୱିତୀୟଂ ସମୁପସ୍ଥିତଂ ମେ
> ଛିଦ୍ରେଷ୍ୱନର୍ଥା ବହୁଳା ଭବନ୍ତି ।

ଗୋଟିଏ ଦୁଃଖ ପାର ନ ହେଉଣୁ ପୁଣି ଅନ୍ୟ ଦୁଃଖ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଉଅଛି । ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଉଅଛି ଯେ, ଅଭାବରେ ଅନର୍ଥର ବହୁଳତା ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ।

ଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁର ଅଭାବ ଅନୁଭବ ହେବାକ୍ଷଣି ଏହାର ପରିପୂରଣ ନିମିତ୍ତ ଚେଷ୍ଟା କରିବାକୁ ପଡ଼େ । କିନ୍ତୁ ଏହା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ ନାହିଁ । କେତେବେଳେ ଦୈବବଶତଃ ତାହା ଯଦି ସଫଳ ହୋଇଯାଏ, ପୁନରାୟ ନୂତନ ଅଭାବର ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ତେଣୁ ଭଗବାନ କହୁଛନ୍ତି—

''ଯେହି ସଂସ୍ପର୍ଶଜା ଭୋଗା, ଦୁଃଖ ଯୋନୟ ଏବତେ
ଆଦ୍ୟନ୍ତବନ୍ତଃ କୌନ୍ତେୟ ନ ତେଷୁ ରମତେ ବୁଧଃ ।''
—ଶ୍ରୀମଭଗବତ୍ ଗୀତା-୫।୨୨

ବିଷୟ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସଂସ୍ପର୍ଶ ଜନିତ ସମସ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟସୁଖ ଦୁଃଖର ଆକର । ତେଣୁ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ବିବେକୀ ବ୍ୟକ୍ତି ସେଥିରେ ଲିପ୍ତ ହେବେ ନାହିଁ । ଯେକୌଣସି ପ୍ରାଣୀ ତା ନିଜ ପରିସ୍ଥିତିରେ ସୁଖୀ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । କାରଣ ସେ ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ସୁଖ ନିମିତ୍ତ ସର୍ବଦା ଲାଲାୟିତ ହେଉଅଛି ।

ତେଣୁ ଏହି ଦୁର୍ଲଭ ମାନବ-ଜୀବନ ଧାରଣ କରି କେବଳ ନାମ-ଭଜନ କରିବା ହିଁ ପ୍ରଧାନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଏହି ମନୁଷ୍ୟ-ଶରୀର ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଶରୀରରେ ଭଜନ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ଦେବତା ଶରୀରସୁଖ ଭୋଗ ନିମିତ୍ତ ନିର୍ମିତ ଓ ନରକରେ କେବଳ ପାପର ଫଳ ଭୋଗ ହୁଏ । ସେଥିରେ କର୍ମ କରିବାର ଅଧିକାର ନ ଥାଏ । ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଶରୀରରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟାକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ନାହିଁ, ସାଧନଯୋଗ୍ୟ ଶରୀର ନାହିଁ, ସାଧନରେ ଅଧିକାର ମଧ୍ୟ ନାହିଁ । ଅଧିକାର, ଜ୍ଞାନ ଓ ସାମଗ୍ରୀ—ଏହି ତିନୋଟି କେବଳ ମାନବ-ଶରୀରରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛି । ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ସାଧନଯୋଗ୍ୟ ଶରୀର ଲାଭ କରି ମଧ୍ୟ ଭଜନ ନ କରନ୍ତି ଏବଂ କହନ୍ତି କଳିଯୁଗରେ କୌଣସି କଥା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ; କିନ୍ତୁ ବିଚାର କରି ଦେଖିଲେ ବୁଝିବା ଯେ, ଆମେ କ'ଣ ପ୍ରତିକୂଳ ଅବସ୍ଥା ମଧ୍ୟରେ ନିଜକୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁ ନ ଥାଇଁ ? ଆମେ ତ ସବୁ ସମୟରେ ପ୍ରତିକୂଳତା ନିବାରଣ ନିମିତ୍ତ ଏବଂ ସେଥିରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ନିମିତ୍ତ, ଶରୀର-ରକ୍ଷାର ଅନୁକୂଳ ସାମଗ୍ରୀର ଆୟୋଜନ ନିମିତ୍ତ ସତତ ଚେଷ୍ଟା କରୁଅଛୁ । ସେହିପରି ପ୍ରତିକୂଳ ଯୁଗରେ ମଧ୍ୟ ଆଧ୍ୟାତ୍ମ୍ୟ ସାଧନ ହୋଇପାରିବ । ଯେପରି ଶରୀର-ରକ୍ଷାର ଚେଷ୍ଟା ନ କଲେ ଶରୀର-ରକ୍ଷା ହୋଇପାରେ ନାହିଁ, ସେହିପରି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜୀବନର ରକ୍ଷା ନ କଲେ ତାହା ମଧ୍ୟ ରକ୍ଷା ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସମୟର

ଦୋଷ ଦେବା ମିଥ୍ୟା । ଏହି କଳିଯୁଗରେ ଅନ୍ୟ ଯୁଗ ଅପେକ୍ଷା ଅଳ୍ପ ଚେଷ୍ଟାରେ ସିଦ୍ଧିଲାଭ ହୁଏ । ମହାତ୍ମା ତୁଳସୀ ଦାସଜୀ କହିଛନ୍ତି—

କଲିଯୁଗ ସମ ଯୁଗ ଆନ ନହିଁ ଯୌଁନର କର ବିଶ୍ୱାସ
ଗାଇ ରାମ ଗୁନଗାନ ବିମଲ ଭବତର ବିନ ହିଁ ପ୍ରୟାସ ।
—ଶ୍ରୀରାମଚରିତମାନସ, ଉତ୍ତରାକାଣ୍ଡ (କ) ॥୧୦୩॥

ଯେଉଁ ଯୁଗରେ କେବଳ ନାମ-ଭଜନରେ ଉଦ୍ଧାର ପାଇବାକୁ ହୁଏ, ସେହି ଯୁଗର ଦୋଷ ଦେବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ ।

କେତେକ ମଧ୍ୟ କର୍ମର ଦୋଷ ଦିଅନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ କର୍ମର ଫଳସ୍ୱରୂପ ତୁମେମାନେ ଏହି ଦୁର୍ଲଭ ମାନବଜନ୍ମ ଲାଭ କରିଛ, ସେ କର୍ମକୁ ଦୋଷ ଦେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । କାରଣ—

ବଡ଼େ ଭାଗ ମାନୁଷତନୁ ପାବା
ସୁର ଦୁର୍ଲଭ ସବ ଗ୍ରନ୍ଥହ୍ନି ଗାବା ॥୪॥
ବଡ଼େ ଭାଗ ପାଇବ ସତସଙ୍ଗା
ବିନହିଁ ପ୍ରୟାସ ହୋହିଁ ଭବଭଙ୍ଗା ॥୪॥
—ଶ୍ରୀରାମଚରିତମାନସ, ଉତ୍ତରାକାଣ୍ଡ

ଅର୍ଥାତ୍ ଭଗବାନ ମାନବ-ଶରୀର ପ୍ରଦାନ କରି ମୁକ୍ତିସାଧନ ନିମିତ୍ତ ସୁଅବସର ଦେଇଛନ୍ତି । ଜଣେ ରାଜସ୍ଥାନୀ କବି କହିଛନ୍ତି—

କରୁଣାକର କିନହୀ କୃପା ଦିହ୍ନୀ ନରବର ଦେହ
ନା ଚିହ୍ନି କୃତହୀନ ନର ଖଲକର ଦିହ୍ନୀ ସ୍ନେହ ।

କରୁଣାନିଧି ଭଗବାନ କୃପା କରି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମନୁଷ୍ୟ-ଶରୀର ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ପରନ୍ତୁ; ମୂର୍ଖ ଓ କୃତଘ୍ନ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଉକ୍ତ ଶରୀରର ମହତ୍ତ୍ୱ ନ ବୁଝି ତାକୁ ବୃଥା ନଷ୍ଟ କରି ମାଟିରେ ମିଶାଇଦେଉଛନ୍ତି ।

ଅନେକ କହନ୍ତି, ଭଗବାନ ତ ସଂସାର ଦେଇଛନ୍ତି ଓ ଗୃହ-ଝଞ୍ଜାଳରେ ପକାଇଛନ୍ତି, ମୁଁ ଭଜନ କେତେବେଳେ କରିବି ? ସେ ମୋ ଦ୍ୱାରା ଯାହା କରାଉଛନ୍ତି ମୁଁ ତାହା କରୁଛି । ଏପରି ଅଭିଯୋଗ ମିଥ୍ୟା । ମନୁଷ୍ୟ ନିଜେ ନାମ-ଭଜନର ଚେଷ୍ଟା ନ କରି ଅନ୍ୟ ଉପରେ ଦୋଷାରୋପ କରିବା ଓ ନିଜେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ରହିବା ଅଭ୍ୟାସରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲାଣି । ତେଣୁ ନିଜେ ବିଚାରପୂର୍ବକ ଉତ୍ସାହର ସହିତ ଭଜନରେ ଲାଗିପଡ଼ିବା ଉଚିତ ।

ଭଗବାନ କହିଛନ୍ତି—'ମୋତେ ଭଜନା କର' । ବିଚାର କରି ଦେଖିବ ଭଗବାନ କିଏ ଓ ତାଙ୍କ ଭଜନ କାହାକୁ କହନ୍ତି ? ତୁମର ଭଗବାନ ବୋଲି ଯାହାଙ୍କୁ ମନରେ ଧାରଣା ହୋଇଛି, ସେ ହିଁ ତୁମର ଭଗବାନ ଏବଂ ସର୍ବତୋଭାବରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଶରଣାପନ୍ନ ହେବା ହିଁ ଭଜନ ମଧ୍ୟରେ ପରିଗଣିତ । ଅର୍ଥାତ୍ ଜିହ୍ୱା ଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କ ନାମ ଜପ, ମନରେ ସ୍ୱରୂପ ଚିନ୍ତନ, ବୁଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ଦୃଢ଼ ଅଭ୍ୟାସ କରିବା, ଶରୀର ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ଆଦେଶ ପ୍ରତିପାଳନ କରିବା ଏବଂ ସମସ୍ତ କର୍ମର ଫଳ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସମର୍ପଣ କରି ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଧାନରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହିବା ହିଁ ଭଗବତ୍ ଭଜନ । ଏହି ଭଗବତ୍ ଶରଣାଗତିର ଚାରୋଟି ସ୍ତର ବା ସୋପାନ ରହିଅଛି ।

ପ୍ରଥମ ସୋପାନ—ଭଗବତ୍ ସ୍ୱରୂପର ଚିନ୍ତନ । ଭଗବାନଙ୍କର ପବିତ୍ର ନାମକୁ ନିଷ୍କାମ ଭାବରେ ନିତ୍ୟ ନିରନ୍ତର ପରମ ଶ୍ରଦ୍ଧାନ୍ୱିତ ହୋଇ ଜପ କରିବା ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କ ଗୁଣ, ପ୍ରଭାବ, ଲୀଳା ଆଦିର ମନନ, ଚିନ୍ତନ, ଶ୍ରବଣ ଓ କଥନ ଇତ୍ୟାଦି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ତଥା ସବୁ ସମୟରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ-ମନନ କରିବା ହେଉଛି ଶରଣାଗତିର ପ୍ରଥମ ସୋପାନ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ସୋପାନ—ଭଗବାନଙ୍କ ଆଦେଶ ପ୍ରତିପାଳନ କରିବା ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କ ଆଜ୍ଞାକୁ ବିଚାର କରି ଇନ୍ଦ୍ରିୟ-ସୁଖକର କାର୍ଯ୍ୟରୁ ବିରତ ରହିବା, ଗୁରୁଦେବ ଓ ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ବାକ୍ୟକୁ ଭଗବତ୍ ଆଜ୍ଞା ବୋଲି ମାନ୍ୟ କରିବା ଏବଂ ତାଙ୍କ ଆଦର୍ଶର ଅନୁସରଣ କରିବା ।

ଭଗବାନଙ୍କ ଆଜ୍ଞାର ବିଚାରବେଳେ ଦେଖିବାକୁ ହେବ ଯେ, କେହି ଯେପରି ନିଜ ସ୍ୱଭାବ ଅନୁକୂଳ ବୃତ୍ତିକୁ ଭଗବତ୍ ଆଦେଶ ବୋଲି ମନେ ନ କରନ୍ତି । ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଜର କୌଣସି ସ୍ୱାର୍ଥ ନ ଥିବ, କାହାର ଅନିଷ୍ଟ ହେଉ ନ ଥିବ ଓ ସେଥିରେ ଜଗତର ହିତ ହେଉଥିବ, ତାହା ହିଁ ଭଗବତ୍ ଆଜ୍ଞା । ତେଣୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ରହସ୍ୟ ଅବଗତ ହୋଇ ତଦନୁଯାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ ।

ତୃତୀୟ ସୋପାନ—ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସମର୍ପଣ କରିଦେବ । ଏ ଜଗତକୁ ଆମେ ଏକା ଆସିଛୁ; ଏକାକୀ ଯିବୁ । କିଛି ସଙ୍ଗରେ ଆଣିନାହୁଁ କି କିଛି ନେଇଯିବୁ ନାହିଁ । ତାଙ୍କରି ଜିନିଷ ତାଙ୍କରି ଅକ୍ଷୟ ଭଣ୍ଡାରରେ ପଡ଼ିରହିବ । ତେଣୁ ସର୍ବଦା ଏହି ଭାବ ରଖିବ ଯେ—'ତ୍ୱଦୀୟଂ ବସ୍ତୁ ଗୋବିନ୍ଦ ତୁଭ୍ୟମେବ ସମର୍ପୟେ ।'

ଚତୁର୍ଥ ସୋପାନ—ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଧାନରେ ସନ୍ତୋଷ ଲାଭ କରିବା ଉଚିତ । ତୁମର ଅନୁକୂଳତାରେ ତ ପ୍ରସନ୍ନ ହେବ; ପରନ୍ତୁ, ପ୍ରତିକୂଳ ଅବସ୍ଥାରେ ମଧ୍ୟ ସନ୍ତୋଷ ଲାଭ କରିବା ଶରଣାଗତ ଭକ୍ତର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଅନୁକୂଳ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଯେଉଁ ପ୍ରସନ୍ନତା, ତାହା ପ୍ରକୃତ ପ୍ରସନ୍ନତା ନୁହେଁ—ମୋହମାତ୍ର । କାରଣ ନିଜର ଶରୀର, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ଅନ୍ତଃକରଣର ପ୍ରସନ୍ନତାରେ ଯେଉଁ ସନ୍ତୋଷ, ତାହା ମୋହ ଜନିତ । ଏହି ଅନୁକୂଳର ଆନନ୍ଦକୁ ବିବେକ ଦ୍ୱାରା କଟାଇ ସେଥିରେ ଉତ୍‌ଫୁଲ୍ଲ ନ ହୋଇ ଭଗବତ୍ ବିଧାନ ବୋଲି ସମୟର ଓ ସୁଯୋଗର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କରିବା ହିଁ ପ୍ରକୃତ ଶରଣାଗତ ଭକ୍ତର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ପୁନଶ୍ଚ ପ୍ରତିକୂଳ ପରିସ୍ଥିତିରେ ମୁହ୍ୟମାନ ନ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେବା ହିଁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ଉପରୋକ୍ତ ପ୍ରକାରରେ ଭଗବତ୍ ବିଧାନ ମାନିନେଲେ ଅନୁକୂଳ ଓ ପ୍ରତିକୂଳ ପରିସ୍ଥିତିରେ ସର୍ବଦା ଭଗବତ୍ ସ୍ମୃତି ମନେପଡ଼ିଥାଏ । ତେଣୁ ମନୁଷ୍ୟ କେଉଁ ଅବସ୍ଥାରେ ମଧ୍ୟ ଭଜନ ତ୍ୟାଗ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଅନୁକୂଳ ପରିସ୍ଥିତିରେ ପୁଣ୍ୟ କ୍ଷୀଣ ହୁଏ ଓ ପ୍ରତିକୂଳ ପରିସ୍ଥିତିରେ ପାପ ନଷ୍ଟ ହୁଏ । ତେଣୁ ପାପ ବିନାଶ ହେବାରୁ ସେହି ଅବସ୍ଥା ଆମମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ହିତକର । ତେଣୁ ପ୍ରତିକୂଳ ପରିସ୍ଥିତିରେ ମନୁଷ୍ୟ ଉନ୍ନତ ହୋଇଉଠେ ।

ଭଗବାନ ଯେତେ ପ୍ରତିକୂଳ ପରିସ୍ଥିତି ଦେବେ, ତାହାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁଯୋଗ ଗ୍ରହଣ କରି ଭାବିବା ଉଚିତ ଯେ, ଭଗବାନ ମୋତେ କୋଳକୁ ନେବେ ବୋଲି ମୋର ପାପର ବିନାଶ କରିଦେଉଛନ୍ତି । ଭଗବାନ ସ୍ୱୟଂ କହିଛନ୍ତି—

ଯସ୍ୟାହ ମନୁ ଗୃହ୍ଣାମି ହରିଷ୍ୟେ ତଦ୍ଧନଂ ଶନୈଃ
କରୋମି ବନ୍ଧୁ ବିଚ୍ଛେଦଂ ସ ତୁ ଦୁଃଖେନ ଜୀବତି ।

ମୁଁ ଯାହାଙ୍କୁ କୃପା କରେ, ଧୀରେ ଧୀରେ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଧନ ହରଣ କରେ ତଥା ବନ୍ଧୁ-ବାନ୍ଧବଙ୍କ ବିୟୋଗ ଘଟାଏ, ଯେପରି ସେ ଦୁଃଖରେ ଜୀବନଧାରଣ କରିପାରିବେ ।

ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ବିଚାର କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଯଦି ଭଗବାନ ଆମର ମନୋରଥ ସିଦ୍ଧ କରିଦେଲେ, ସେଥିରେ ବିଚାର କରିବ ଯେ, ଯଦି ମୋ ମନରକ୍ଷା କରି ପ୍ରଭୁ କିଛି କଲେ, ତେବେ ତାହା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । କାରଣ ଭଗବାନ ମୋ କାମନା ପୂରଣ କରିବାକୁ ଯାଇ ତ ମୋର କୋଟିଜନ୍ମ ଗଲା, ତଥାପି ମୋ କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା ନାହିଁ । ମୋ ମନ ଅନୁସାରେ ସେ ଚଳିଲେ କିମ୍ୱା ଫଳ ଦେଲେ ଠିକ୍ ହେବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସେ କ'ଣ ମୋ ଦ୍ୱାରା ଚାହାନ୍ତି ତାହା କରାଇନେଲେ କିମ୍ୱା ମୁଁ ତାଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପୂରଣରେ କେତେଦୂର ସହାୟକ ହେଲି, ଏହା ବିଚାର କରିବାର କଥା । ନିଜ ଇଚ୍ଛା ସହିତ ଭଗବତ୍ ଇଚ୍ଛାର ସଂଯୋଗ କରିଦେଲେ ଭଜନ-ସାଧନରେ କୌଣସି ବାଧା ଜାତ ହେବ ନାହିଁ । ଏହି ପ୍ରକାରରେ ଭଗବତ୍ ଚିନ୍ତନ, ଭଗବତ୍ ଆଜ୍ଞା ପାଳନ, ଭଗବାନଙ୍କୁ ସର୍ବସ୍ୱ ସମର୍ପଣ ଓ ଭଗବତ୍ ବିଧାନରେ ପରମ ପ୍ରସନ୍ନତା ଲାଭ ହ

ଭଗବତ୍ ଭଜନ ନାମରେ ଅଭିହିତ । ତେଣୁ ସମସ୍ତ ଭକ୍ତମାନେ ଏପରି ଭଜନରେ ତନ୍ମୟତା ଲାଭ କରିବେ ଯେ, ଯେପରି ସେମାନଙ୍କୁ ଆଉ ଭଜନ କରିବାକୁ ନ ପଡ଼େ ।

ଭଗବତ୍ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପଦାର୍ଥରେ ଚାରୋଟି ମୁଖ୍ୟ ବସ୍ତୁ ବିଦ୍ୟମାନ । ତାହା ହେଲା—ଭଗବାନଙ୍କ ଦିବ୍ୟ ନାମ, ରୂପ, ଲୀଳା ଓ ଧାମ । ଭଗବାନଙ୍କ ଗୁଣ, ପ୍ରଭାବ, ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ରହସ୍ୟ—ଉପରୋକ୍ତ ଚାରୋଟି ତତ୍ତ୍ୱକୁ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଜାଣିରଖିବା ଉଚିତ । ଭଗବାନଙ୍କ ଗୁଣର ପ୍ରଭାବ, ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ରହସ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଜାଣିବା ଦରକାର । କର୍ଣ୍ଣ ଦ୍ୱାରା ଭକ୍ତିକଥା ଶ୍ରବଣ, ନେତ୍ର ଦ୍ୱାରା ସତ୍‌ଶାସ୍ତ୍ର ପଠନ, ମନ ଦ୍ୱାରା ଚିନ୍ତା କରିବା, ପୁନଶ୍ଚ ବାଣୀ ଦ୍ୱାରା ନାମକୀର୍ତ୍ତନ କରିବା ହିଁ ଭଗବତ୍ ଭଜନ ମଧ୍ୟରେ ପରିଗଣିତ । ଉପରୋକ୍ତ ପ୍ରକାରରେ ସେବା କରୁଥିବା ଭକ୍ତଙ୍କର ଭଗବତ୍ ଦର୍ଶନ ସୁଲଭ ହୋଇଥାଏ ।

ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଦିବ୍ୟଗୁଣ ମଧ୍ୟରେ କ୍ଷମା, ଦୟା, ଶାନ୍ତି, ପ୍ରୀତି ଆଦି ପ୍ରଧାନ । ଏହିସବୁ ଗୁଣ ମଧ୍ୟ ନାମ ମଧ୍ୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ ବିରାଜିତ ଅଛି । କାରଣ ନାମକୀର୍ତ୍ତନ, ଶ୍ରବଣ ଓ ଜପ କରୁଥିବା ଭକ୍ତଙ୍କ ନିକଟରେ ନାମୀଙ୍କର ସମସ୍ତ ଗୁଣ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥାଏ । ନାମର ମହିମା ବର୍ଣ୍ଣନା ଅସାଧ୍ୟ ।

ନାମର ଜପ, କୀର୍ତ୍ତନ, ଶ୍ରବଣ ଓ ସ୍ମରଣ କଲେ ପୂର୍ବକୃତ ସମସ୍ତ ସଞ୍ଚିତ ପାପ, ଅହଂ, ମମତା, ରାଗ-ଦ୍ୱେଷ, କାମ-କ୍ରୋଧ, ଲୋଭ-ମୋହ ଆଦି ଦୁର୍ଗୁଣସମୂହ ନାଶ ହୋଇ ତ୍ରିତାପ ଦୂର ହୁଏ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ମହାପ୍ରଭୁ କହିଛନ୍ତି—

> ନାମ୍ନାମକାରି ବହୁଧା ନିଜ ସର୍ବଶକ୍ତି
> ସ୍ତତ୍ରାର୍ପିତା ନିୟମିତଃ ସ୍ମରଣେନ କାଳଃ ।
>
> —ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଚରିତାମୃତ

ଭଗବାନ ନିଜର ଅନେକ ନାମ ପ୍ରକାଶିତ କରି ସେଥିରେ ନିଜର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି । ପୁନଶ୍ଚ ଭଗବାନ କହିଛନ୍ତି—

ଅପିଚେତ୍ ସୁଦୁରାଚାରୋ, ଭଜତେ ମାମନନ୍ୟଭାକ୍
ସାଧୁରେବ ସ ମନ୍ତ୍ୟବଃ, ସମ୍ୟଗବ୍ୟବସିତୋହି ସଃ ।
—ଶ୍ରୀମଭଗବତ୍ ଗୀତା—୯ ।୩୦

ଯଦି କେହି ଅତିଶୟ ଦୁରାଚାରୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଅନନ୍ୟ ଭାବରେ ମୋତେ ଭଜନା କରନ୍ତି, ସେ ପ୍ରକୃତ ସାଧୁ ମଧ୍ୟରେ ଗଣ୍ୟ । ସେ ଶୀଘ୍ର ଧର୍ମାତ୍ମା ହୋଇଯାନ୍ତି ଓ ପରମ ଶାନ୍ତି ପାଇଥାନ୍ତି ।

ଭଗବାନ ଗୀତାରେ ସବୁ ଯଜ୍ଞ ମଧ୍ୟରେ ଜପଯଜ୍ଞକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଯଜ୍ଞ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି—'ଯଜ୍ଞାନାଂ ଜପ ଯଜ୍ଞୋଽସ୍ମି'—୧୦।୨୫; ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ଯଜ୍ଞ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପାଇବା ନିମିତ୍ତ ସାଧନା । କିନ୍ତୁ ଜପଯଜ୍ଞରେ ସେ ନିଜେ ସ୍ୱୟଂ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ସେଠାରେ ପରମାତ୍ମା ନିଜେ ନାମ ରୂପରେ ପ୍ରକଟ ହୁଅନ୍ତି । ଭଗବାନଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ, ଭଗବତ୍ ବିଷୟକ ଜ୍ଞାନ ଏବଂ ନାମ—ସମସ୍ତ ଏକ ବସ୍ତୁ । ଏଥିନିମିତ୍ତ ନାମଜପ କଲେ ନାମୀର ସ୍ମୃତି ସ୍ୱତଃ ମନ ମଧ୍ୟରେ ଜାଗ୍ରତ ହୁଏ । ଏହି ପ୍ରକାର ଜ୍ଞାନର ନାମ 'ପରମାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଜ୍ଞାନ' । କଠୋପନିଷଦରେ ଅଛି—

ଏତଦ୍ ନୈବାକ୍ଷରଂ ବ୍ରହ୍ମ
ଏତଦ୍ ନୈବାକ୍ଷରଂ ପରଂ,
ଏତଦ୍ ନୈବାକ୍ଷରଂ ଜ୍ଞାତ୍ୱା-
ଯୋ ନାଦିଛତି ତସ୍ୟତତ୍ ।

ସେହି ଓଁକାର ଅକ୍ଷର ସଗୁଣ ବ୍ରହ୍ମ ଓ ସେହି ଅକ୍ଷର ନିର୍ଗୁଣ ବ୍ରହ୍ମ । ଏହାର ତତ୍ତ୍ୱ ଜାଣି ଯେ ଯାହା ଇଚ୍ଛା କରେ ତାହା ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ।

ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ଜପ କରିବା ଅପେକ୍ଷା ମାନସିକ ଜପ ଶହେଗୁଣ ଫଳପ୍ରଦ । ଏହି ଜପ ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ କରାଗଲେ ଏଥିରେ ଅନନ୍ତ ଫଳ । ଏହା ଯଦି ଗୁପ୍ତ ଓ ନିଷ୍କାମ ଭାବରେ କରାଯାଏ, ତେବେ ଶୀଘ୍ର ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଦର୍ଶନ ହୋଇଥାଏ । 'ଶ୍ରୀରାମଚରିତମାନସ'ରେ ଅଛି—

ବଚନ କର୍ମ ମନ ମୋରି ଗତି ଭଜନୁ କରହିଁ ନିଷ୍କାମ
ତିହ୍ନକେ ହୃଦୟ-କମଲ ମହୁଁ କରଉଁ ସଦା ବିଶ୍ରାମ ॥୧୬॥
—ଶ୍ରୀରାମଚରିତମାନସ, ଅରଣ୍ୟକାଣ୍ଡ

ସାଦର ସୁମିରନ ଯେ ନର କରହୀଁ
ଭବ-ବାରିଧି ଗୋପଦ ଇବ ତରହୀଁ ॥୨॥
—ଶ୍ରୀରାମଚରିତମାନସ, ବାଲକାଣ୍ଡ

ଯେ ନାମରହସ୍ୟ ଜାଣନ୍ତି, ସେ କେବେହେଲେ ପାପ ଓ ଦମ୍ଭ-ଅଭିମାନ ପୋଷଣ କରିବେ ନାହିଁ । କାରଣ ନାମ ବଳରେ ପାପ ଧ୍ୱଂସ ହୁଏ, ଏକଥା ଥିବାରୁ ସେମାନେ ପାପରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ତେଣୁ ନାମରହସ୍ୟବିତ୍ ଭକ୍ତ ଏପରି ଛଳନା କରି ନାମଜପ କରିବେ ନାହିଁ ।

ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ଚିନ୍ତନ ମଧ୍ୟ ଭଜନର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ତାଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣ, ରୂପ, ଆକୃତି, ଲାବଣ୍ୟ ଅତିଶୟ ମଧୁର, କୋମଳ, ରସମୟ, ଆକର୍ଷଣକାରୀ, କାନ୍ତିମୟ, ଅଲୌକିକ, ସୁନ୍ଦର ଓ ଅଦ୍ଭୁତ । ଭଗବାନଙ୍କଠାରେ ଅନନ୍ତ, ଅସୀମ ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଲକ୍ଷଣ ଭାବରେ କ୍ଷମା, ଦୟା, ଶାନ୍ତି, ପ୍ରେମ, ନ୍ୟାୟ, ସହୃଦୟତା, ସରଳତା, ମଧୁରତା, ସମତା, ଉଦାରତା, ଧୀରତା, ବୀରତା, ସତ୍ୟତା, ଗମ୍ଭୀରତା, ନିରଭିମାନତା, ନିରହଂକାରିତା, ନିର୍ବୈରତା, ନିର୍ଭୟତା, ପବିତ୍ରତା, ଭକ୍ତବତ୍ସଳତା, ସୌମ୍ୟଭାବ ଆଦି ଅନନ୍ତ ଗୁଣ ବିଦ୍ୟମାନ ।

ଭଗବତ୍ ସ୍ୱରୂପର ପ୍ରଭାବ

ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବଳ, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ତେଜ, ଶକ୍ତି, ସାମର୍ଥ୍ୟ, ଜ୍ଞାନ, ବୈରାଗ୍ୟ, ଧର୍ମ, ଯଶ, ଶ୍ରୀ, ବିଭୂତି, ମହିମା, କାନ୍ତି, ଜଗତ୍, ସ୍ଥିତି-ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ସଂହାର କରିବା ସାମର୍ଥ୍ୟ, ସର୍ବଜ୍ଞତା, ସର୍ବାଧାରତା, ସର୍ବବ୍ୟାପକତା, ସର୍ବୈଶୋରତା, ସର୍ବାନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀତ୍ୱ, ସମ୍ଭବା-ସମ୍ଭବ ସାମର୍ଥ୍ୟତା ପ୍ରଭୃତି ଭଗବତ୍ ସ୍ୱରୂପର ପ୍ରଭାବ ।

ଯେପରି ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟରେ ସମସ୍ତ ଅନ୍ଧକାର ନାଶ ହୋଇଥାଏ, ସେହି ପ୍ରକାରରେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସ୍ମରଣ-ମନନରେ ଦୁର୍ଗୁଣ, ଦୁରାଚାର, ବିକାର, ଦୁଃଖ ଓ ଦୋଷର ଅଭାବ ଘଟେ । ମନୁଷ୍ୟ କେବଳ ନାମ-ସ୍ମରଣରେ ସଦ୍‌ଗୁଣ-ସଦାଚାରସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁ ସ୍ୱରୂପ ସଂସାର-ସମୁଦ୍ରରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଏ । ଭଗବାନ କହୁଛନ୍ତି—

ଅନନ୍ୟ ଚେତାଃ ସତତଂ, ଯେ ମାଂ ସ୍ମରନ୍ତି ନିତ୍ୟଶଃ
ତସ୍ୟାହଂ ସୁଲଭଃ ପାର୍ଥ, ନିତ୍ୟଯୁକ୍ତସ୍ୟ ଯୋଗିନଃ ।
—ଶ୍ରୀମଭଗବତ୍ ଗୀତା—୮।୧୪

ତେଷାମହଂ ସମୁଦ୍ଧର୍ତ୍ତା, ମୃତ୍ୟୁ ସଂସାର ସାଗରାତ୍
ଭବାମି ନ ଚିରାତ୍ ପାର୍ଥ, ମଯ୍ୟାବେଶିତ ଚେତସାଂ ।
—ଶ୍ରୀମଭଗବତ୍ ଗୀତା—୧୨।୭

ହେ ଅର୍ଜୁନ ! ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ମୋ ପ୍ରତି ଅନନ୍ୟଚିତ୍ତ ହୋଇ ସର୍ବଦା ମୋତେ ସ୍ମରଣ କରନ୍ତି, ମୁଁ ସେହି ନିତ୍ୟଯୁକ୍ତ ଯୋଗୀଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସୁଲଭ । ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ସଂସାର-ସାଗରରୁ ଶୀଘ୍ର ଉଦ୍ଧାର କରିଥାଏ ।

ଭଗବତ୍ ସ୍ୱରୂପ ତତ୍ତ୍ୱ

ଯେଉଁ ପ୍ରକାରରେ ଆକାଶରେ ପରମାଣୁ, ବାଷ୍ପ, ଜଳ ଓ ବରଫ ସବୁ ଏକା ଜଳର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ୱରୂପ, ସେହି ପ୍ରକାରେ ସଗୁଣ-ନିର୍ଗୁଣ, ସାକାର-

ନିରାକାର, ବ୍ୟକ୍ତ-ଅବ୍ୟକ୍ତ, ଜଡ଼-ଚେତନ, ସ୍ଥାବର-ଜଙ୍ଗମ, ସତ୍-ଅସତ୍, ସ୍ଥୁଳ-ସୂକ୍ଷ୍ମ, କାର୍ଯ୍ୟ-କାରଣ ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତ ଏକ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଅଂଶବିଶେଷ ।

ଭଗବାନ କହିଛନ୍ତି—ବହୁଜନ୍ମ ପରେ ମନୁଷ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ 'ସବୁଠାରେ ଭଗବାନ ଅଛନ୍ତି'—ଏହା ଭାବି ମୋତେ ଭଜନା କରନ୍ତି, ସେପରି ମହାତ୍ମା ଦୁର୍ଲଭ ।

ଭଗବତ୍ ସ୍ୱରୂପର ରହସ୍ୟ

ସର୍ବତ୍ର ସମଭାବରେ ସ୍ଥିତ ସଗୁଣ-ନିର୍ଗୁଣ ସ୍ୱରୂପ ପରମାତ୍ମା ଦିବ୍ୟ ଅବତାର ଧାରଣ କରି ସ୍ୱୟଂ ପ୍ରକଟ ହୋଇ ତାଙ୍କର ଦିବ୍ୟଗୁଣ, ପ୍ରଭାବ, ତତ୍ତ୍ୱ, ରହସ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ଏତେ ଅସୀମ ଓ ଦିବ୍ୟଗୁଣସମ୍ପନ୍ନ ଯେ, ତାହା ତାଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କେହି ଜାଣିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହା ହିଁ ସ୍ୱରୂପର ରହସ୍ୟ । ଗୀତାରେ ସ୍ୱରୂପ-ରହସ୍ୟ ଭଗବାନ କହିଛନ୍ତି—

ଅଜୋଽପି ସନ୍ନବ୍ୟୟାତ୍ମା, ଭୂତୋନାମୀଶ୍ୱରୋଽପି ସନ୍
ପ୍ରକୃତିଂ ସ୍ୱାମଧିଷ୍ଠାୟ, ସମ୍ଭବାମ୍ୟାତ୍ମମାୟୟା ।

—ଶ୍ରୀମଭଗବତ୍ ଗୀତା—୪ ।୬

ମୁଁ ଅଜନ୍ମା ଓ ଅବିନାଶୀ ସ୍ୱରୂପ ଅଟେ ଏବଂ ମୁଁ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଈଶ୍ୱର ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୀୟ ପ୍ରକୃତିକୁ ଅଧୀନ କରି ନିଜ ଯୋଗମାୟା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକଟିତ ହୁଏ । ଅର୍ଜୁନ କହିଲେ—

ସର୍ବମେତଦୃତଂ ମନ୍ୟେ, ଯନ୍ମାଂ ବଦସି କେଶବ
ନ ହି ତେ ଭଗବନ୍ ବ୍ୟକ୍ତିଂ, ବିଦୁର୍ଦେବା ନ ଦାନବାଃ ।

ସ୍ୱୟମେବାତ୍ମନାତ୍ମାନଂ, ବେତ୍ଥତ୍ୱଂ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ
ଭୂତଭାବେନ ଭୂତେଶ, ଦେବ ଦେବ ଜଗତ୍ପତେ ।

—ଶ୍ରୀମଭଗବତ୍ ଗୀତା—୧୦-୧୪।୧୫

ହେ କେଶବ ! ଯାହାକିଛି ମୋ ପାଇଁ ଆପଣ କହୁଛନ୍ତି, ଏ ସବୁକୁ ମୁଁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ମାନୁଛି । ହେ ଭଗବାନ ! ଆପଣଙ୍କ ଲୀଳାମୟ ସ୍ୱରୂପକୁ ଦେବ କିମ୍ବା ଦାନବ କେହି ଜାଣିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ହେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ! ଆପଣ ନିଜେ ହିଁ ନିଜକୁ ଜାଣନ୍ତି । 'ଶ୍ରୀରାମଚରିତମାନସ'ରେ ଭଗବାନଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ରହସ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କୁହାଯାଇଛି—

ଅମିତ ରୂପ ପଗଟେ ତେହି କାଲା
ଯଥା ଯୋଗ ମିଲେ ସବହି କୃପାଲା ।
ଛନ ମହିଁ ସବହି ମିଲେ ଭଗବାନା
ଉମା ମରମ ଯହ କାହୁଁ ନ ଜାନା ।

—ଶ୍ରୀରାମଚରିତମାନସ, ଉତ୍ତରାକାଣ୍ଡ

ଯେଉଁ ପୁରୁଷ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ସ୍ମରଣ କରୁଅଛନ୍ତି, ସେ ତାଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟ । ଏହା ହିଁ ରହସ୍ୟ । ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ କହୁଛନ୍ତି—

ଯଦ୍ୟପି ସବ ବୈକୁଣ୍ଠ ବଖାନା
ବେଦ ପୁରାନ ବିଦିତ ଜଗୁ ଜାନା ।
ଅୱଧପୁରୀ ସମ ପ୍ରିୟ ନହିଁ ସୋଉ
ଯହ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଜାନଇ କୋଉ କୋଉ ॥୨॥

—ଶ୍ରୀରାମଚରିତମାନସ, ଉତ୍ତରାକାଣ୍ଡ

ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳାର ଗୁଣ, ପ୍ରଭାବ, ତତ୍ତ୍ୱ ରହସ୍ୟ

ଯେତେବେଳେ ବିଭୀଷଣ ଭଗବାନ ରାମଙ୍କ ଶରଣ ପଶିଲେ, ଏହି ସମୟରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମିତ୍ର ବାନରରାଜ ସୁଗ୍ରୀବଙ୍କୁ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ—''ମିତ୍ର ! ତୁମେ ଏହାଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କ'ଣ କହୁଛ ?'' ସୁଗ୍ରୀବ କହିଲେ—''ପ୍ରଭୁ ! ରାକ୍ଷସଙ୍କ ମାୟା ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ସେ ଗୁପ୍ତ ସମ୍ବାଦ ନେବାକୁ ଆସିଥାଇ ପାରନ୍ତି । ତେଣୁ ମୁଁ କହୁଛି, ଏହାଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀ

କରିବା ଉଚିତ ।'' ରାମଚନ୍ଦ୍ର କହିଲେ—''ମିତ୍ର ! ତୁମେ ଯେଉଁ କଥା କହିଲ, ତାହା ଉତ୍ତମ କଥା ସତ୍ୟ; କିନ୍ତୁ ଦୁଷ୍ଟ ହୃଦୟ ରାକ୍ଷସ କେବେ ମୋ ନିକଟକୁ ଆସିବେ ନାହିଁ । ଯଦି ସେ ଆମର ସମ୍ବାଦ ନେବାକୁ ଆସିଥିବ ତ କୌଣସି ଭୟ ନାହିଁ । କାରଣ ଜଗତର ସମସ୍ତ ରାକ୍ଷସଙ୍କୁ ଏକା ଲକ୍ଷ୍ମଣ କ୍ଷଣକାଳ ଭିତରେ ବିନାଶ କରିଦେବ । ଯଦି ସେ ମୋର ଶରଣ ନେବାକୁ ଆସିଥାଏ, ତେବେ 'ମମ ପଣ ଶରଣାଗତ ଭୟହାରୀ' । ମହର୍ଷି ବାଲ୍ମୀକି କହିଲେ—

ସକୃଦେବ ପ୍ରପନ୍ନାୟ ତବାସ୍ମୀତି ଚ ଯାଚତେ
ଅଭୟଂ ସର୍ବଭୂତେଭ୍ୟୋ ଦଦାମ୍ୟେ ତତ୍ ବ୍ରତଂ ମମ ।

ଯଦି ଯିଏ ମୋର ଶରଣପ୍ରାର୍ଥୀ ବୋଲି ମୁହଁରେ ଥରେ ଉଚ୍ଚାରଣ କରେ, ମୁଁ ତାକୁ ଅଭୟ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ । ଏହା ମୋର ବ୍ରତ ।

ଏହାପରେ ହନୁମାନ ପ୍ରଭୃତି ବିଭୀଷଣକୁ ରାମଙ୍କ ସମୀପକୁ ଘେନିଆସିଲେ । ଆସିଲାମାତ୍ରେ ବିଭୀଷଣ ଭଗବାନଙ୍କ ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ତତ୍ପରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ତାଙ୍କୁ ଲଙ୍କାର ରାଜା ବୋଲି ଅଭିଷେକ କରିଦେଲେ ।

ଭଗବାନ ସୁଗ୍ରୀବଙ୍କୁ ପ୍ରଶ୍ନ କରିବା ଓ ଉତ୍ତର ଶୁଣି ଉଚିତ କଥା କହିବା—ଏହା ଭଗବାନଙ୍କ ନୀତି ଓ ପ୍ରେମର ପରିଚାୟକ । ଶରଣାର୍ଥୀକୁ ତ୍ୟାଗ ନ କରିବା—ଏହା ଶରଣାଗତ-ବତ୍ସଳତା ଗୁଣ । ବିଭୀଷଣକୁ ରାଜା କରିବା—ଏହା ନୀତି ଓ ଉଦାରତା । ଏହା ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳାମୟ ଗୁଣର ନିଦର୍ଶନ ।

କେହି ଦୁଷ୍ଟ ହୃଦୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଭଗବାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖକୁ ଆସିପାରିବେ ନାହିଁ—ଏହା ତାଙ୍କର ପ୍ରଭାବ । ପୂର୍ଣ୍ଣବ୍ରହ୍ମ ଅବତାର ହୁଅନ୍ତି—ଏହା ଜାଣିବା ହିଁ ସ୍ୱରୂପତତ୍ତ୍ୱ ।

ଭଗବାନଙ୍କ ନିକଟରେ ରାକ୍ଷସର ଛନ୍ଦ-କପଟ ଯେ ଚଳେ ନାହିଁ—ଏହା ସୁଗ୍ରୀବ ପ୍ରଭୃତି ଜାଣି ନ ଥିଲେ । ତେଣୁ ଏମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ସେ ନିଜର ପ୍ରଭାବ ବ୍ୟକ୍ତ କଲେ ।

ଜୌଁ ପୈ ଦୁଷ୍ଟହୃଦୟ ସୋଇ ହୋଇ
ମୋରେଁ ସନମୁଖ ଆଓ କି ସୋଇ ।
—ଶ୍ରୀରାମଚରିତମାନସ, ସୁନ୍ଦରାକାଣ୍ଡ

ଭଗବାନ ଦେଖାଇଦେଲେ ଯେ, ଯିଏ ମୋ ସମ୍ମୁଖକୁ ଆସିବ, ତା'ର ହୃଦୟରେ ଦୁଷ୍ଟବୁଦ୍ଧି ରହିବ ନାହିଁ । ଏହି ରହସ୍ୟ ଜାଣିବା ହିଁ ଭଗବତ୍ ରହସ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ।

ବାଳକମାନଙ୍କ ସହିତ ବନଭୋଜନ—ଏହା ପ୍ରେମର କାର୍ଯ୍ୟ । ଭଗବାନ ନିଜେ ଗାଈ-ବାଛୁରୀ ହେବା—ଏହା ଦୟା ଓ ପ୍ରେମର ନିଦର୍ଶନ । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷାପ୍ରଦାନ ମଧ୍ୟ ଲୀଳାର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ଭଗବାନ ନିଜେ ଅନେକ ରୂପ ହୋଇ କ୍ରୀଡ଼ା କରନ୍ତି, ଏହା ଲୀଳାତତ୍ତ୍ୱର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ତେଣୁ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟରେ କ୍ଷମା, ଦୟା, ପ୍ରେମ, ସମତା ପ୍ରଭୃତି ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଗୁଣର ନିଦର୍ଶନ ମିଳେ ।

ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳାର ଏହିପ୍ରକାର ଗୁଣ, ପ୍ରଭାବ, ତତ୍ତ୍ୱ, ରହସ୍ୟ ଅବଗତ ହୋଇ ଏସବୁର ଦର୍ଶନ, ଚିନ୍ତନ, ସ୍ମରଣ ଓ ଅନୁକରଣରେ ଅନ୍ତଃକରଣ ପବିତ୍ର ହୋଇଯାଏ ।

ଯେପରି ନିଜେ ଭଗବାନ ଗୋପବାଳକ, ଗାଭୀ ଓ ବାଛୁରୀ ହୋଇଥିଲେ, ସେହି ପ୍ରକାରରେ ବିଶ୍ୱରେ କର୍ତ୍ତା, କର୍ମ ଓ କ୍ରିୟା—ସମସ୍ତ ହିଁ ଭଗବାନ ଅଟନ୍ତି—ଏହି ରହସ୍ୟ ଅବଗତ ହେବା ହିଁ ଲୀଳାତତ୍ତ୍ୱ ଜ୍ଞାନ ।

ଭଗବାନଙ୍କ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ସ୍ୱାର୍ଥ ଓ ଅହଂକାରବର୍ଜିତ ଥିବାରୁ ପରମ ପବିତ୍ର ଅଟେ । ଭଗବାନ ଯାହାଙ୍କୁ ଧରି ଯାହା କରନ୍ତି, ସେ

ସମୁଦାୟ ବିଶ୍ୱହିତ ନିମିତ୍ତ । ତେଣୁ ତାହା ସମସ୍ତ ପବିତ୍ରତାମୟ । ପୁନଶ୍ଚ ଯାହାଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ସମସ୍ତ ତାହାର କଲ୍ୟାଣ ନିମିତ୍ତ କରିଥାନ୍ତି ।

ଭଗବତ୍‌ଧାମର ସ୍ୱରୂପ

ଭଗବାନଙ୍କର ଚିନ୍ମୟ ଧାମ ସର୍ବୋପରି ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଲୋକରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହା ନିତ୍ୟ, ସତ୍ୟ । ବ୍ରହ୍ମ-ଉପାସକମାନେ ବ୍ରହ୍ମଲୋକ, ବେଦବିତ୍‌ମାନେ ସତ୍ୟଲୋକ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉପାସକମାନେ ଗୋଲକ, ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଉପାସକମାନେ ସାକେତ ଲୋକ, ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଉପାସକଗଣ ବୈକୁଣ୍ଠ ଏବଂ ଶିବ-ଉପାସକଗଣ ଶିବଲୋକ । ଏ ବିଷୟରେ ସ୍ୱରୂପ ଉପଲବ୍ଧି ବାକ୍ୟ-ମନ-ବୁଦ୍ଧିର ଅତୀତ ।

ଧାମର ଗୁଣ

କ୍ଷମା, ଦୟା, ଶାନ୍ତି, ସମତା, ପ୍ରେମ, ନ୍ୟାୟ ପ୍ରଭୃତି ଭଗବାନଙ୍କର ନିତ୍ୟଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ଧାମର ସ୍ୱାଭାବିକ ଗୁଣରେ ପରିଣତ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ଧାମରେ ନିତ୍ୟବାସୀ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଭଗବତ୍ ଗୁଣସମୁଦାୟ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ପ୍ରାଦୁର୍ଭୂତ ହୋଇଥାଏ । ଯେଉଁ ଭକ୍ତଙ୍କୁ ଭଗବାନ ସାକ୍ଷାତ ଦର୍ଶନ ଦିଅନ୍ତି, ସେ ପରମଧାମ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ଦର୍ଶନ ପ୍ରଭାବରେ ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଭକ୍ତ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ଯେଉଁ ସାଧକ ଭଜନ, ଧ୍ୟାନ, ସତ୍‌ସଙ୍ଗ, ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟ ଆଦି ସାଧନା ଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କ ସ୍ୱଧାମକୁ ଗତି କରିପାରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଆସିଥାଏ । ଏହା ଧାମର ସ୍ୱାଭାବିକ ଗୁଣ ।

ଭଗବତ୍‌ଧାମର ପ୍ରଭାବ

ଭଗବତ୍‌ଧାମର ଏପରି ପ୍ରଭାବ ଯେ, ଯେକୌଣସି ଲୋକ ସେ ଧାମ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବ, ସେ ଆଉ ଫେରିଆସେ ନାହିଁ । ଯଦି ଜଗତହିତ

ନିମିତ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ପରିକର ହିସାବରେ କାରକ ପୁରୁଷ ରୂପରେ ଆସିବାକୁ ହୁଏ, ଏହାଙ୍କ ଜନ୍ମ, କର୍ମ ଓ ଶରୀର ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ, ବିଶୁଦ୍ଧ ଓ ଦିବ୍ୟ ହେବା କାରଣରୁ ଏହାଙ୍କ ଯିବା ଆସିବା ନ ଆସିବା ସଙ୍ଗେ ସମାନ । କାରଣ ସେ ସଂସାରର ମାୟା ଓ ମାୟାକାର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ୱାରା କୌଣସି ପ୍ରକାରରେ ଲିପ୍ତ ହୋଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହାଙ୍କ ଦେହ ମାୟିକ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାଭାବିକ ଅମାୟିକ ରହିଥାଏ । ଏ ଲୋକବାସୀମାନଙ୍କର ଶରୀର ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁ, ଜରା-ବ୍ୟାଧି ଆଦି ଦୋଷ ଏବଂ ସମସ୍ତ ବିକାର-ରହିତ ହୋଇ ସେମାନେ ପରମ ପବିତ୍ର ଭାବରେ ଭଗବାନଙ୍କ ସଦୃଶ ଦିବ୍ୟ, ଚିନ୍ମୟ, ଅଲୌକିକ ଓ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଦ୍‌ଗୁଣଯୁକ୍ତ ହୋଇପଡ଼ନ୍ତି ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କ ସମସ୍ତ ପ୍ରଭାବ ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ସ୍ୱତଃ ଆସିଯାଏ । ସେ ଧାମର ସମସ୍ତ ପଦାର୍ଥ ଦିବ୍ୟ, ଚିନ୍ମୟ ଓ ଅଲୌକିକ ଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ । ଏସବୁ ଧାମ ପ୍ରଭାବର ନିଦର୍ଶନ ।

ଧାମର ତତ୍ତ୍ୱ

ଭଗବାନ ନିଜେ ସ୍ୱୟଂ ଧାମରୂପରେ ପ୍ରକଟିତ । ଧାମ ସାକ୍ଷାତ ଭଗବତ୍ ସ୍ୱରୂପ । ନିର୍ଗୁଣ, ନିରାକାର, ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ଘନ ବ୍ରହ୍ମ ସଗୁଣ ନିରାକାର ରୂପରେ ପ୍ରକଟ ହୋଇ ପୁଣି ନିଜେ ଧାମ ରୂପରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଧାମ ପରମାତ୍ମାଙ୍କଠାରୁ ଅଭିନ୍ନ । ଏହା ଜାଣିବାକୁ ଧାମତତ୍ତ୍ୱ ଜ୍ଞାନ କହନ୍ତି ।

ଧାମର ରହସ୍ୟ

ଯେଉଁ ଲୋକ ଏସବୁ ତତ୍ତ୍ୱ ଜାଣି ନ ଥିବେ, ସେମାନେ ସେ ଧାମକୁ ଯିବାମାତ୍ରେ ସମସ୍ତ ଜାଣିଯିବେ । ସେଠାକୁ ଯିବାମାତ୍ରେ ଧାମର ତାତ୍ତ୍ୱିକ ରହସ୍ୟ ଆପଣା ମନକୁ ଫୁଟିଉଠେ । ସେଠାକୁ ଯିବାମାତ୍ରେ ମନ, ବୁଦ୍ଧି, ଚିତ୍ତ ପ୍ରଭୃତି ଦିବ୍ୟ ଭାବରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଏ । ତେଣୁ ଏଠାର ଅନନୁଭବ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକ ଶୀଘ୍ର ଅନୁଭୂତ ହୋଇଥାଏ । ସେ ଲୋକକୁ ଗମନ କଲାମାତ୍ରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା, ପ୍ରେମ, ଭକ୍ତିର ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ

ତୀର୍ଥ ଓ ଲୀଳାସ୍ଥାନରେ ମୃତ୍ୟୁ ହେଲେ ମନୁଷ୍ୟ ପାପରହିତ ହୋଇଥାଏ । ଭଗବାନଙ୍କ ଗୁଣ, ପ୍ରଭାବ, ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ରହସ୍ୟ କିଭଳି ଅବଗତ ହୋଇପାରିବ, ଏହା ନିମ୍ନରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହେଲା ।

ଭଗବାନଙ୍କ ଗୁଣର ପ୍ରଭାବ, ତତ୍ତ୍ୱ, ରହସ୍ୟ

ଭଗବାନଙ୍କ କ୍ଷମା, ଦୟା, ପ୍ରେମ ପ୍ରଭୃତି ଦିବ୍ୟଗୁଣର ଶ୍ରବଣ, ମନନ, ଚିନ୍ତନ, ବର୍ଣ୍ଣନ, ଗାୟନ ପ୍ରଭୃତିରେ ମନୁଷ୍ୟଠାରେ ଉକ୍ତ ଗୁଣର ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ସେ ସମସ୍ତ ଦୋଷରହିତ ହୋଇ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । ଏହା ହିଁ ଗୁଣର ପ୍ରଭାବ । ଭଗବାନଙ୍କ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୁଣ ଦିବ୍ୟ ଓ ଚିନ୍ମୟ ତଥା ଭଗବାନଙ୍କଠାରୁ ଅଭିନ୍ନ । ଏହା ଜାଣିବା ହିଁ ଗୁଣର ତତ୍ତ୍ୱ ଜାଣିବା । ଭଗବାନଙ୍କର ଦୟା ପ୍ରଭୃତି ଗୁଣ ହେତୁରହିତ ଓ ବିଶୁଦ୍ଧ । ଏଥିରେ ମମତା, କାମନା, ଲଜ୍ଜା, ସ୍ୱାର୍ଥ ଓ ଭୟ ପ୍ରଭୃତିର ଦୋଷ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଭଗବାନଙ୍କ ସମସ୍ତ ଗୁଣ ହେତୁରହିତ, ଅନନ୍ତ, ଦିବ୍ୟ ଓ ବିଶୁଦ୍ଧ ଅଟେ । ଗୁଣର ଉପରୋକ୍ତ ରହସ୍ୟ ବୁଝି ଭଜନ କରିବା ହେଉଛି ଭଗବତ୍ ଗୁଣରହସ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱ ଦର୍ଶନ । ବିଭୀଷଣ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କ ଏହି ଗୁଣର ରହସ୍ୟ ଅବଗତ ହୋଇ ଶରଣାଗତ ଭାବରେ ଆସିଥିଲେ । ସେ କହିଛନ୍ତି—

ଶ୍ରବନ ସୁଜସୁ ସୁନି ଆୟଉଁ ପ୍ରଭୁ ଭଞ୍ଜନ ଭବଭୀର
ତ୍ରାହି ତ୍ରାହି ଆରତ ହରନ ସରନ ସୁଖଦ ରଘୁବୀର ॥୪୫॥

—ଶ୍ରୀରାମଚରିତମାନସ, ସୁନ୍ଦରାକାଣ୍ଡ

ଉପରୋକ୍ତ ରହସ୍ୟ ଅବଗତକାରୀ ଭକ୍ତ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ଭଗବତ୍ ଗୁଣସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଯାନ୍ତି । ଭଗବାନ ଗୀତାରେ ମଧ୍ୟ ଭକ୍ତ ଲକ୍ଷଣ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କହିଛନ୍ତି— "ଭକ୍ତଙ୍କଠାରେ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଦୟା, ପ୍ରେମ, କ୍ଷମା, ନିର୍ମମତା, ନିରହଂକାରିତା, ସମତାଦି ଗୁଣ ସ୍ୱାଭାବିକ ଥାଏ ।"—ସଂସାରରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରାଣୀଙ୍କଠାରେ ଯେଉଁସବୁ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଗୁଣ ଦର୍ଶନ କରିଥାଅ, ସେ ସମସ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କ ଅନନ୍ତ ଗୁଣର ଏକ ଅଂଶବିଶେଷ । ଏହି ପ୍ରକାର ଜ୍ଞାନ କରିବା ହିଁ ଗୁଣରହସ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ।

ଭଗବାନଙ୍କ ବଳ ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ହିଁ ତାଙ୍କଠାରୁ ଅଭିନ୍ନ । ଯେପରି ଅଗ୍ନି ଓ ତାହାର ଦାହିକାଶକ୍ତି ଅଗ୍ନିଙ୍କଠାରୁ ଭିନ୍ନ ନୁହେଁ, ସେହିପରି ଭଗବାନ ଓ ତାଙ୍କ ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ଅଭିନ୍ନ । ଏହାକୁ ଜାଣିବା ହିଁ ଭଗବତ୍ ପ୍ରଭାବ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ କହନ୍ତି ।

ଭଗବତ୍ ଭାବର ରହସ୍ୟ

ଅଗ୍ନି, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ତେଜ ପ୍ରଭୃତି ସଂସାରରେ ଯେଉଁ ବିଭୂତିଯୁକ୍ତ, ତେଜଯୁକ୍ତ, କାନ୍ତିଯୁକ୍ତ ପଦାର୍ଥ ସମୂହ ଦେଖାଯାଏ, ସେସବୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଅଂଶର ପ୍ରକଟ ମୂର୍ତ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ଗୀତାରେ କହିଛନ୍ତି—

ଯଦାଦିତ୍ୟ ଗତଂ ତେଜୋ, ଜଗଭାସୟତେଽଖିଳଂ
ଯଚ୍ଛନ୍ଦ୍ରମସି ଯଚ୍ଛାଗ୍ନୌ ତତ୍ତେଜୋବିଦ୍ଧି ମାମକଂ ।

—ଶ୍ରୀମଭଗବତ୍ ଗୀତା-୧୫।୧୨

ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସ୍ଥିତ ଯେ ତେଜ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜଗତ ପ୍ରକାଶିତ କରୁଅଛି, ସେସବୁ ମୋର ତେଜସମ୍ଭୂତ ଏବଂ ଯାହା ଯାହା ବିଭୂତିଯୁକ୍ତ, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଯୁକ୍ତ, କାନ୍ତିଯୁକ୍ତ ପ୍ରଭୃତି ବସ୍ତୁସମୂହ ମୋର ତେଜର ଅଂଶବିଶେଷ ।

ଭଗବାନଙ୍କ ନାମ, ରୂପ, ଗୁଣ, ଲୀଳା, ଧାମ, ପ୍ରଭାବ, ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ରହସ୍ୟ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା, ପ୍ରେମ ଓ ନିଷ୍କାମ ଭାବପୂର୍ବକ ଭକ୍ତ କଥା ଶ୍ରବଣ କରିବା, ସଙ୍ଗୀତ ଶୁଣି ହରିଣ ଯେପରି ମୁଗ୍ଧ ହୁଏ, ସେହି ପ୍ରକାରରେ ଭକ୍ତ ଉକ୍ତ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଶୁଣି ମୁଗ୍ଧ ହେଉଥିବେ ଏବଂ ଶ୍ରବଣ କରି ରୋମାଞ୍ଚ, ଅଶ୍ରୁପାତ, କଣ୍ଠରୋଧ ଓ ହୃଦୟରେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲତା ଜାତ ହେଲେ ଭକ୍ତି ଲାଭ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ଜ୍ଞାନୀ ଭକ୍ତଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗମନ କରି ଏହାଙ୍କୁ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣାମ, ସେବା-ଶୁଶ୍ରୂଷା ଓ ନିଷ୍କପଟ ଭାବରେ ପ୍ରଶ୍ନ କରି ଭଗବାନଙ୍କ ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ଲୀଳାକାହାଣୀ ତତ୍ତ୍ୱ ଶ୍ରବଣ କରିବା ଉଚିତ ।

ଈଶ୍ୱର, ମହାତ୍ମା, ଶାସ୍ତ୍ର ଓ ପରଲୋକ ପ୍ରତି ବିଶ୍ୱାସର ନାମ ଶ୍ରଦ୍ଧା । ଶ୍ରଦ୍ଧେୟ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଆସିଗଲେ ସେ ବ୍ୟକ୍ତି ତାହାର ସଂକେତ, ମନ ଓ

ଆଜ୍ଞାନୁସାରେ ଚାଳିତ ହୁଅନ୍ତି । ଏଥିରେ ମହାନ ଶାନ୍ତି ଓ ଆନନ୍ଦ ମିଳିଥାଏ । ଶ୍ରଦ୍ଧାଯୁକ୍ତ ହୋଇ ଭକ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧେୟର ଆଦେଶ ପାଳନ କରିବେ ଓ ଯଦି କୌଣସି କାରଣରୁ ଆଦେଶ ପାଳନରେ ତ୍ରୁଟି ଘଟିବାର ଦେଖାଯାଏ, ତେବେ ମୃତ୍ୟୁସମାନ ଦୁଃଖ ମଣୁଥିବେ । ନିଜର ପ୍ରେମାସ୍ପଦଙ୍କୁ କେବେ ବିସ୍ମରଣ ନ ହେବା ଓ ତାଙ୍କ ବିଚ୍ଛେଦରେ ଜଳ ବିନା ମତ୍ସ୍ୟ ସମାନ ଅଭାବ ବୋଧ କରିବାକୁ ପ୍ରେମ କହନ୍ତି । ଅହଂତା, ମମତା, ଆସକ୍ତିର ସର୍ବଥା ଅଭାବ ବୋଧ ହେବା ଓ କୌଣସି ପ୍ରକାର ତୃଷ୍ଣା, ଇଚ୍ଛା, ସ୍ପୃହା, ବାସନା, କାମନା ଆଦି ରହିତ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ନିଷ୍କାମଭାବ ଅଟେ ।

ନେତ୍ର ଦ୍ୱାରା ଗୀତା, ଭାଗବତ, ରାମାୟଣ ପ୍ରଭୃତି ସତ୍‌ଶାସ୍ତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣିତ ଭଗବାନଙ୍କ ନାମ, ରୂପ, ଲୀଳା, ଧାମ, ଗୁଣପ୍ରଭାବ, ତତ୍ତ୍ୱ, ରହସ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ଅମୃତମୟୀ ବାଣୀର ଅର୍ଥ, ଭାବ ଓ ବିବେଚନପୂର୍ବକ ନିଷ୍କାମ ଭାବରେ ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟ କରିବା, ସମସ୍ତ ସଂସାରକୁ ଭଗବତ୍ ସ୍ୱରୂପ ଜ୍ଞାନରେ ଦର୍ଶନ କରିବା, ଭଗବାନଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ, ଚିତ୍ର ଓ ଲୀଳା ଦର୍ଶନ କରିବା ତଥା ମାତା, ପିତା, ସ୍ୱାମୀ, ସୁହୃଦ୍, ଆଚାର୍ଯ୍ୟ, ଅତିଥି, ଜ୍ଞାନୀ, ମହାତ୍ମା, ଭଗବତ୍ ଭକ୍ତ ପ୍ରଭୃତି ପୁରୁଷଙ୍କୁ ଭଗବତ୍ ସ୍ୱରୂପ ଜ୍ଞାନ କରି ଏହାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ଏବଂ ଏପରି କରିବାବେଳେ ହର୍ଷ, ପୁଲକ, ରୋମାଞ୍ଚ, ଅଶ୍ରୁପାତ, କଣ୍ଠରୋଧ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରେମଭକ୍ତିରେ ମୁଗ୍ଧ ହେବା—ଏହାକୁ ନେତ୍ର ଦ୍ୱାରା ସେବନ କହନ୍ତି ।

ଭଗବାନଙ୍କ ନାମ ଶ୍ରବଣ କରି ତାଙ୍କର ନାମ, ରୂପ, ଲୀଳା, ଧାମ, ଗୁଣ, ପ୍ରଭାବ, ତତ୍ତ୍ୱ, ରହସ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ଅମୃତମୟୀ କଥାପ୍ରସଙ୍ଗ ଏକାନ୍ତ ଓ ପବିତ୍ର ସ୍ଥାନରେ ସୁଖପୂର୍ବକ ସ୍ଥିର ଆସନରେ ବସି ଶ୍ରଦ୍ଧା, ପ୍ରେମ ଓ ନିଷ୍କାମ ଭାବନାପୂର୍ବକ ବିବେକ ବୈରାଗ୍ୟଯୁକ୍ତ ଚିତ୍ତରେ ମନନ କରିବା ତଥା ଦିବ୍ୟସ୍ତୋତ୍ର ଓ ପଦାବଳୀ ଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କ ସ୍ତୁତି, ପ୍ରାର୍ଥନା, ପୂଜା, ନମସ୍କାର ପ୍ରଭୃତି କରିବା; ଚାଲିବା, ବସିବା, ଖାଇବା ଓ ଅନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାବେଳେ ଭଗବତ୍ ନାମ ସ୍ମରଣ କରିବା, ଶୋଇବାବେଳେ ମଧ୍ୟ ଉପରୋକ୍ତ ଭାବରେ ଭାବିତ ହୋଇ ଶୟନ କରିବା ଇତ୍ୟାଦି କାର୍ଯ୍ୟକୁ ମନ ଦ୍ୱାରା ଭଗବତ୍ ସେବା କୁହାଯାଏ ।

ଭଗବାନଙ୍କ ନାମ, ରୂପ, ଲୀଳା, ଧାମ, ଗୁଣ, ପ୍ରଭାବ, ତତ୍ତ୍ୱ, ରହସ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ଅମୃତମୟୀ ବାଣୀ ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ମଧୁରବାଣୀରେ କୀର୍ତ୍ତନ କରିବା, କଥା ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ ଦ୍ୱାରା ଅପର ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଶୁଣାଇବା, ଦିବ୍ୟ ପ୍ରାର୍ଥନା ଦ୍ୱାରା ସ୍ତବ-ସ୍ତୁତି କରିବା ଏବଂ ସମସ୍ତଙ୍କଠାରେ ଭଗବତ୍ ଭାବ ରଖି ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ହିତପୂର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ୟ, ପ୍ରିୟ, ମଧୁର, କୋମଳ ବ୍ୟବହାର, ବାକ୍ୟାଳାପ ପ୍ରଭୃତି କରୁକରୁ ରୋମାଞ୍ଚାଦି ପୁଲକିତ ଭାବ ଆନୟନ କରିବା ହେଉଛି ବାଣୀ ଦ୍ୱାରା ସେବନ ।

ଉପରୋକ୍ତ ପ୍ରକାରରେ ସେବା ଦ୍ୱାରା ଇଷ୍ଟଦର୍ଶନ ହୁଏ । ଦର୍ଶନରେ ଭକ୍ତ ନିଜକୁ ଭୁଲିଯାଇ ପ୍ରେମାସ୍ପଦଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି । ଭଗବାନଙ୍କ ସାକ୍ଷାତ୍ ଦର୍ଶନ, ସ୍ପର୍ଶ ଓ ବାକ୍ୟାଳାପ ପ୍ରଭୃତି କରିବାବେଳେ ରୋମାଞ୍ଚାଦି ପୁଲକ ଓ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଭାବ ଆସିବ ଏବଂ ପରମାନନ୍ଦ ଲାଭ ହେବ । ଯେଉଁଠାରେ ନେତ୍ର ପଡ଼ିବ, ସେଠାରେ ଭଗବତ୍ ଦର୍ଶନ ହୁଏ । ସେହି ଅବସ୍ଥାରେ ଭକ୍ତଙ୍କ ସର୍ବତ୍ର ସମଦର୍ଶନ ହୋଇଥାଏ । ସଗୁଣ-ନିର୍ଗୁଣ, ସାକାର-ନିରାକାର, ବ୍ୟକ୍ତ-ଅବ୍ୟକ୍ତ ବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପ ପରମାତ୍ମା ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ଲାଭ ହୁଏ ଏବଂ ସମସ୍ତ ସଂଶୟ, ଭ୍ରମ, ଅଜ୍ଞାନ ଓ ପାପରୁ ଭକ୍ତ ଚିରଦିନ ନିମିତ୍ତ ମୁକ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ଭଗବାନ କହିଛନ୍ତି—

ସର୍ବ ଭୂତସ୍ଥିତଂ ଯୋ ମାଂ ଭଜତ୍ୟେକତ୍ୱମାସ୍ଥିତ
ସର୍ବଥା ବର୍ତ୍ତମାନୋଽପି ସ ଯୋଗୀ ମୟିବର୍ତ୍ତତେ ।
—ଶ୍ରୀମଭଗବତ୍ ଗୀତା—୬।୩୧

ଯେଉଁ ପୁରୁଷ ଏକ ଭାବରେ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପରେ ସ୍ଥିତ ରହି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂତରେ ସ୍ଥିତ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଘନ ବାସୁଦେବଙ୍କୁ ଭଜନ କରନ୍ତି, ସେ ଯୋଗୀ ମୋ'ଠାରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ରହିଥାନ୍ତି । ଉପରୋକ୍ତ ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ଦର୍ଶନ, ତୁଷଣ, ସ୍ପର୍ଶ, ଚିନ୍ତନ, ବାର୍ତ୍ତାଳାପ କରିବା ଫଳରେ ମନୁଷ୍ୟ ପରମ ପବିତ୍ର ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ମହାରାଜ ପରୀକ୍ଷିତ ଶୁକଦେବଙ୍କ ପ୍ରତି ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ବେଳେ କହିଲେ—''ଭଗବନ୍ ! ଯାହାଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ ମାତ୍ରକେ ମନୁଷ୍ୟ ପରମ ପବିତ

ହୋଇଯାଏ, ସେହି ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଦର୍ଶନ, ସ୍ପର୍ଶନ, ପଦ-ପ୍ରକ୍ଷାଳନ ଓ ଆସନଦାନର ସୁଯୋଗ ପାଇଲା ପରେ ମନୁଷ୍ୟ ପାପ-ରହିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ଯେଉଁଠାରେ ସାଧୁମହାପୁରୁଷ ଅବସ୍ଥାନ କରନ୍ତି, ସେ ସ୍ଥାନ ତୀର୍ଥରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ । ସେ ଯେଉଁ କର୍ମ କରନ୍ତି, ତାହା ସୁକର୍ମରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ଏହାଙ୍କର ବାଣୀରୁ ଶାସ୍ତ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଏ । ଯଥା—

> କୁଳଂ ପବିତ୍ରଂ ଜନନୀ କୃତାର୍ଥା ବସୁନ୍ଧରା ପୁଣ୍ୟବତୀ ଚ ତେନ
> ଅପାର ସଂବିତ୍ ସୁଖ ସାଗରେଽସ୍ମିଲ୍ଲୀନଂ ପରେ ବ୍ରହ୍ମଣି ଯସ୍ୟଚେନ ।
> —ସ୍କନ୍ଦ ପୁରାଣ

ଯାହାଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଅପାର ଜ୍ଞାନ ସ୍ୱରୂପ, ସୁଖସାଗର ପରଂବ୍ରହ୍ମଙ୍କଠାରେ ଲୀନ ଥାଏ, ତାଙ୍କର କୁଳ ଓ ଜନନୀ ପବିତ୍ର ହୁଅନ୍ତି । ତୁଳସୀ ଦାସ କହିଛନ୍ତି—

> ମୋରେଁ ମନ ପ୍ରଭୁ ଅସ ବିଶ୍ୱାସା
> ରାମତେଁ ଅଧିକ ରାମ କର ଦାସା ॥୮॥
> —ଶ୍ରୀରାମଚରିତମାନସ, ଉତ୍ତରାକାଣ୍ଡ

ଅତଏବ ମନୁଷ୍ୟର ଉଚିତ ଯେ, ଭଗବାନଙ୍କ ନାମ, ରୂପ, ଲୀଳା, ଧାମର ଗୁଣ, ପ୍ରଭାବ, ତତ୍ତ୍ୱ ରହସ୍ୟକୁ କର୍ଣ୍ଣ, ନେତ୍ର, ମନ ଓ ବାକ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଶ୍ରଦ୍ଧା, ଭକ୍ତି, ନିଷ୍କାମତାପୂର୍ବକ ତତ୍ପରତାର ସହିତ ନିତ୍ୟନିରନ୍ତର ସେବନ କରିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

କେହିକେହି ଆକ୍ଷେପ କରି କହନ୍ତି—ମୁଁ ଧ୍ୟାନ କରୁଛି, ନାମଜପ କରୁଛି, ମାଳା ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ଗଡ଼ାଇବାରେ ତ୍ରୁଟି କରୁନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ମୋର କିଛି ଉନ୍ନତି ହେଲା ଭଳି ଦେଖାଯାଉ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟ କିଏ କହନ୍ତି—ମୁଁ ଦ୍ୱାଦଶ ବର୍ଷ ହେଲା ସଂଘକୁ ଆସିଲିଣି, କିନ୍ତୁ ବିଶେଷ ପରିବର୍ତ୍ତନ ତ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିପାରୁ ନାହିଁ । ଏମାନଙ୍କର ବିଚାର କରିବା ଉଚିତ—ମନେକର ଜଣେ ଗୀତାପାଠ କରୁଛି । ଦଶବର୍ଷ ଗୀତାପାଠ ପରେ ତାହାର କିଛି ପରିବର୍ତ୍ତନ

ହେଲା ନାହିଁ । ଏହା କ'ଣ ଗୀତାର ଦୋଷ ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ହେବ ? ଯଦି ଗୀତାର ଦୋଷ ନାହିଁ, ତେବେ ପୁଣି ଉନ୍ନତି କାହିଁକି ନ ହେଲା ? ଗୀତାରେ ଏଭଳି କିଛି ଉପଦେଶ ନାହିଁ ଯେ, ଯାହାଦ୍ୱାରା ପ୍ରବୃତ୍ତିପଥରେ ଇନ୍ଧନ ଯୋଗାଇବ । ତେବେ ଏ କଥା ନିଶ୍ଚୟ ଯେ, ତୁମର ଗୀତାଭ୍ୟାସ ସମୟରେ କିଛି ତ୍ରୁଟି ରହିଛି । ଆମେ ସତ୍‌ସଙ୍ଗ କରି ମଧ୍ୟ ଯଦି କିଛି ପରିବର୍ତ୍ତନ ନ ହେଲା, ତେବେ ତାହା ସତ୍‌ସଙ୍ଗର ଦୋଷ ନୁହେଁ । ପରନ୍ତୁ ଆମ ସଂଘ-ସାଧନାରେ ଉକ୍ତ ଦୋଷ ରହିଛି । ଆମ ସାଧନ ସମୟରେ ମନର ଯୋଗ ନ ଥାଏ । ଯେପରି ତୁମେ ଧନାର୍ଜ୍ଜନ ବେଳେ ସେଥିରେ ମନ ଦେଇ ଖୁବ୍ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଫଳରେ ଧନ ମିଳେ, ସେହି ପ୍ରକାରରେ ଗୀତାପାଠ, ଜପ, ଧ୍ୟାନ, ସତ୍‌ସଙ୍ଗ, ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟ ଆଦି ସାଧନାକୁ ଯତ୍ନପୂର୍ବକ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ କରିବା ଉଚିତ । ତୁମେ ସାଧନର ଆଦର ନ କଲେ ସାଧନ ମଧ୍ୟ ତୁମର ଆଦର କରିବ ନାହିଁ । ପ୍ରଥମତଃ—ଆଦର ଅର୍ଥ : ଗୀତାକୁ ଭଗବାନଙ୍କ ସମାନ ଆଦର ଓ ପୂଜା କରିବା—ଯେପରି ଶିଖ୍‌ମାନେ ପବିତ୍ର 'ଗ୍ରନ୍ଥସାହେବ'ଙ୍କୁ ମାନନ୍ତି; ସେହି ପ୍ରକାରେ ଆମେ ଶାସ୍ତ୍ରର ବିଶେଷ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ପ୍ରଦାନ କରିବା । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ—ଆମେ ଏହାର ପଠନ ଅତିଶୟ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ପ୍ରୀତିଯୁକ୍ତ ଚିତ୍ତରେ ଅନୁରାଗର ସହିତ ଧୀରେ ଧୀରେ ସମ୍ମାନପୂର୍ବକ ପାଠ କରିବା ଉଚିତ । କିନ୍ତୁ ଅନେକ ଏହାକୁ ଅବଜ୍ଞାପୂର୍ବକ ଶୀଘ୍ର ସାରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଚଞ୍ଚଳମନରେ ପାଠ କରନ୍ତି । ଏହା ଅନାଦରର ଲକ୍ଷଣ ।

ତୃତୀୟ କଥା—ଯେଉଁ ଅଧ୍ୟାୟଟି ପାଠ କରିବ, ତାହାର ଭାବ ଓ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ପ୍ରତି ମନ ଦେଇଥିବ । ଯଦି କିଏ ପଚାରିବ—ଆଜି କେଉଁ ଅଧ୍ୟାୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗଲା, ତେବେ ତୁରନ୍ତ ଉତ୍ତର ଦେଇପାରିବ । ଯଦି ତୁମେ କେଉଁ ଅଧ୍ୟାୟ ପାଠ କରୁଛ ଜାଣି ନ ପାରିବ, ତେବେ ଗୀତାପାଠର ଲାଭ କ'ଣ ?

ଚତୁର୍ଥରେ—ତୁମେ ଗୀତା ପାଠ କରୁକରୁ ଘୁମ୍ ଆସିଗଲା, ପୁସ୍ତକ ହାତରୁ ଖସିପଡ଼ିଲା । ତାକୁ ପୁଣି ଖୋଲି ପାଠ କରିବା ଗୀତାର ଅନାଦର

କରିବା ସଙ୍ଗେ ସମାନ । ସେହି ଅନାଦର ଫଳରେ ଗୀତାପାଠର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ ।

ସେହି ପ୍ରକାରରେ ତୁମେ ଆଲୋଚନା ସଂଘରେ ଯୋଗ ଦେଲ । ଜଣେ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ—''କେଉଁଆଡ଼େ ଯାଇଥିଲ କି ? କ'ଣ ବିଷୟ ଥିଲା ?''—''ହଁ, ମୁଁ ସଂଘକୁ ଯାଇଥିଲି, ବହୁତ ବିଷୟ ଆଲୋଚନା ହେଲା; କିନ୍ତୁ ମୋର ମନେ ନାହିଁ । ମୁଁ ଅନ୍ୟମନସ୍କ ହୋଇ ଭଲକରି ଶୁଣିପାରିଲି ନାହିଁ ।'' ଯଦି ନିଜେ ଶୁଣିଲେ ମଧ୍ୟ ସାରାଂଶ ତୁମର ସନ୍ଧ୍ୟାକୁ ମନେ ନାହିଁ, ତେବେ ତୁମେ ସତ୍‌ସଙ୍ଗ କର ସତ୍ୟ; କିନ୍ତୁ ଆଦର କରି ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ଶ୍ରବଣ କର ନାହିଁ ।

ସେହିପରି ଅନେକ ଜପ କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ମନ ଇତସ୍ତତଃ ପ୍ରଧାବିତ ହେଉଥାଏ, ହସ୍ତସ୍ଥିତ ମାଳା ଖସିପଡ଼େ । ଜପବେଳେ ଭାବିବା ଉଚିତ ଯେ, ମୁଁ ଜପ କରିପାରୁଛି—ଏହା ଭଗବାନଙ୍କର ମୋ ପ୍ରତି ଗୋଟିଏ କରୁଣା । ଜପ କରିବାବେଳେ ଏହାର ମନ୍ତ୍ରାର୍ଥ ଧ୍ୟାନ କରିବା ଉଚିତ । ନିଷ୍କାମ ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧା ବିଶ୍ୱାସ ସହିତ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ଏବଂ ଏହାଦ୍ୱାରା ମୋର ନିଶ୍ଚୟ କଲ୍ୟାଣ ହେବ—ଏଭଳି ଦୃଢ଼ଧାରଣା ପୋଷଣ କରିବା ଉଚିତ । ଟିକିଏ ମାତ୍ର ଶଙ୍କା ଥିଲେ ଜପ ପ୍ରତି ଅନାଦର ହୋଇ ଅବମାନନା ହେବ ।

ଧ୍ୟାନ କରିବାବେଳେ ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳାମୟ କାହାଣୀ ମନରେ ସ୍ଥାପନ କରିବା ଉଚିତ ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ମୁଗ୍ଧ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳାରହସ୍ୟ ମନନ ଓ ସ୍ମରଣ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହି ପ୍ରକାରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଗୁଣ, ପ୍ରଭାବ, ରହସ୍ୟ, ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ସହିତ ଧ୍ୟାନ କରିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ନଚେତ୍ ଧ୍ୟାନ ମଧ୍ୟ ଅନାଦର-ପ୍ରଯୁକ୍ତ ହୋଇ ଫଳପ୍ରସୂ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ଶାସ୍ତ୍ର ଶ୍ରବଣବେଳେ ଶାସ୍ତ୍ର ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧାଯୁକ୍ତ ଭାବ ରଖିବା ଉଚିତ ଏବଂ ଭାବିବା ଉଚିତ—ମୋ ପ୍ରତି ଭଗବାନଙ୍କର କିଭଳି କୃପା ଯେ, ମୋତେ

ଭଗବତ୍ କଥା ଶୁଣିବାକୁ ମିଳୁଛି ! ମୁଁ ଯାହା ଶୁଣୁଛି, ତାହା ଯେପରି ଆଜିଠାରୁ ପ୍ରତିପାଳନ କରିବି, ସେ ଭାବ ହୃଦୟରେ ଦୃଢ଼-ଧାରଣା କରିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଏପରି କଲେ ଜୀବନର ଧାରା ବଦଳିଯାଇ ହୃଦୟ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯିବ ଓ ଭଜନରେ ଶୀଘ୍ର ଫଳଲାଭ ହେବ ।

ଜପ-ସାଧକଙ୍କୁ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଚାରୋଟି ବିଷୟ ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ—(୧) ଭଗବାନଙ୍କ ନାମ ଜପ, (୨) ଭଗବତ୍ ସ୍ୱରୂପ ଧ୍ୟାନ, (୩) ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟର ଭାବ ଓ ଅର୍ଥ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଏବଂ (୪) ସତ୍‌ସଙ୍ଗ ।

ସାଧକମାନେ ମନରେ ଦୃଢ଼ଧାରଣା ପୋଷଣ କରିବେ ଯେ, ''ଏହା କଲେ ମୋର ନିଶ୍ଚୟ ମୁକ୍ତି ହେବ ।'' ଯେପରି ଭୋଜନ କଲେ କ୍ଷୁଧାନିବୃତ୍ତି ଅବଶ୍ୟ ଘଟେ, ଜଳପାନ କଲେ ଯେପରି ଅବଶ୍ୟ ପିପାସା ମେଣ୍ଟିଯାଏ; ଏହି ପ୍ରକାରରେ ଜପ, ଧ୍ୟାନ, ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟ, ସତ୍‌ସଙ୍ଗ କଲେ ମୋର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ କ୍ଷୁଧାତୃଷ୍ଣା ନିଶ୍ଚୟ ଦୂରୀଭୂତ ହୋଇଯିବ—ଏଭଳି ଦୃଢ଼ଧାରଣା ରଖିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ସତ୍‌ସଙ୍ଗ କରିବାବେଳେ ଦେଖିବା ଉଚିତ—ମୁଁ ଆଜି ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରୁ କ'ଣ ଶିକ୍ଷା କଲି ଓ ତଦ୍ୱାରା ମୋର କ'ଣ ଉପକାର ହେଲା । ଭଜନ, ଧ୍ୟାନ ଦ୍ୱାରା ନିଶ୍ଚୟ ସଦ୍‌ଗୁଣର ବିକାଶ ହେବ ଓ ଦୁର୍ଗୁଣ, ଦୁରାଚାର ନିଶ୍ଚୟ ନାଶ ହେବ । ଭଗବାନଙ୍କ କୃପା ସର୍ବଦା ସ୍ମରଣ ରଖି ଭାବିବ—ଦେଖ, ଭଗବାନଙ୍କର ମୋ ପ୍ରତି କେତେ କୃପା ଯେ, ମୋତେ ବହୁଜନ୍ମର ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତି ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛାପ୍ରକାଶ କରୁଛନ୍ତି । ଯଦି ଭଗବାନଙ୍କର ମୋ ପ୍ରତି ଏତେ କୃପା, ତେବେ ମୋର ଉଦ୍ଧାର ହେବାର ଉପାୟ ଆଶଙ୍କା କରିବାର କିଛି ଆବଶ୍ୟକ ନାହିଁ । ଏହା ଭାବି ସଦାପ୍ରସନ୍ନ ରହିବ ।

ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ, ଜଣେ ଧନୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଅନ୍ୟ ଜଣେ ଅନାଥ ବାଳକକୁ ପୁତ୍ର ରୂପରେ ପାଳନ କରି ସମସ୍ତ ଧନସମ୍ପତ୍ତିର ସ୍ୱତ୍ୱାଧିକାରୀ କରିଦେଲେ । ସେତେବେଳେ ଭକ୍ତର ଜାଣିବା ଦରକାର ଓ କୃପା ସ୍ମରଣ କରିବା ଉଚିତ ଯେ, ଦେଖ, ମୋର କିଛି ପରିଶ୍ରମ ନାହିଁ । ମୋତେ କୃପା କରି ଏତେ

ସମ୍ପତ୍ତି ପ୍ରଦାନ କଲେ । ଏହା ଭାବି ସେ ପ୍ରସନ୍ନତା ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । ସେହିପରି ଭକ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କ ସମ୍ପତ୍ତି ପାଇଛି ବୋଲି ଆନନ୍ଦରେ ନାମଜପ କରିବେ । ପରମେଶ୍ୱର ଯେ ମୋତେ ଧନସମ୍ପଦ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି, ତାହା କେବଳ ତାଙ୍କ ହିତରେ ଲାଗିବା ନିମିତ୍ତ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ତୁମେ ତାହାର ଅସଦ୍ ବ୍ୟବହାର କଲେ ଭଗବାନଙ୍କ ଦ୍ରୋହୀ ମଧ୍ୟରେ ଗଣ୍ୟ ହେବ । ଭଗବାନ୍ କହିଛନ୍ତି, ଦେବତାଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ ନ କରି ଯେ ଭୋଗ କରେ ସେ ଚୋର । ଦେବତା, ଗୁରୁ, ପିତୃ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ପ୍ରତି ଅବଶ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟକର୍ମ ନ କରିବା ହିଁ ପାପ ମଧ୍ୟରେ ଗଣ୍ୟ । ଭଗବତ୍ ଆଜ୍ଞାନୁସାରେ ନିଜର ବଳ, ବୁଦ୍ଧି ଏବଂ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଭୃତିର ଉପଯୁକ୍ତ ନିୟୋଗ କରିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଭଗବାନଙ୍କ ଦୟାର କଥା ସ୍ମରଣ କରି ସାଧନ-ଭଜନ, ନାମ-ସ୍ମରଣ କରିଯିବ । ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ନିର୍ଭର ହେଲେ ଭକ୍ତର ବୀରତା, ଧୀରତା, ଗମ୍ଭୀରତା ଆଦି ଭାବ ଆପଣା ମନକୁ ଲାଭ ହୁଏ । ଭାବିବ—ଭଗବାନ ମୋର, ମୁଁ ତାଙ୍କର, ମୋର କିଛି ଚିନ୍ତା ନାହିଁ । ଏହି ନିର୍ଭର ଭାବ ଆସିଲେ ଭକ୍ତ ନିର୍ଭୟ ହୋଇଯିବେ ।

ସାଧକମାନଙ୍କର ହୃଦୟରେ ଦୃଢ଼ଧାରଣା ପୋଷଣ କରିବା ଉଚିତ ଯେ—ସତ୍‌ସଙ୍ଗ, ଧ୍ୟାନ, ଜପ, ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟ ଦ୍ୱାରା ଆମର ନିଶ୍ଚୟ ଉନ୍ନତି ଲାଭ ହେବ । ପୁନଶ୍ଚ ଧାରଣା ରଖିବା ଉଚିତ ଯେ, ଭଗବତ୍ କୃପା ତାଙ୍କର ଦୟା, କ୍ଷମା, ଶାନ୍ତି, ସମତା, ପ୍ରେମ ରୂପରେ ଆମ ଉପରେ ବର୍ଷିତ ହେଉଅଛି । ପ୍ରସନ୍ନତା ଓ ଆନନ୍ଦ ଭଗବତ୍ କୃପାର ନିଦର୍ଶନ । ଶ୍ରୀଭଗବାନ୍ କହିଛନ୍ତି—

> ନିର୍ମଳ ମନ ଜନ ସୋ ମୋହି ପାବା
> ମୋହି କପଟ ଛଲ ଛିଦ୍ର ନ ଭାବା ।।୩।।

—ଶ୍ରୀରାମଚରିତମାନସ, ସୁନ୍ଦରାକାଣ୍ଡ

ଶ୍ରୀଭଗବାନ କପଟୀ, ଛଳନାକାରୀ ତଥା ଛିଦ୍ରାନ୍ୱିତ ମନୁଷ୍ୟକୁ ନିଜର ଦର୍ଶନ କରିବାର ଉପାୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଭଗବାନଙ୍କ ଭକ୍ତ ବା 'ଜନ' କିଏ ? ଯାହାର ମନ ନିର୍ମଳ, ସେହି କେବଳ ଭଗବତ୍ ଭକ୍ତ । ଏହି ନିର୍ମଳମନସମ୍ପନ୍ନ ଭକ୍ତଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କର କିଛି ଅଦେୟ ନାହିଁ । ସେହି ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ସେ ଦର୍ଶନ ଦାନ କରନ୍ତି ଓ ନାମ-ଭଜନର ରହସ୍ୟଜ୍ଞାନ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ଦର୍ଶନ ଓ ପ୍ରାପ୍ତି ଭିତରେ ପ୍ରଭେଦ ଅଛି । ଜଣେ ଦଶହଜାର ଟଙ୍କା ଦର୍ଶନ କରି ତୃପ୍ତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ପ୍ରାପ୍ତି ନୁହେଁ । ଯାହା ତାହାର ନିଜ ଆୟତ୍ତରେ ତଥା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧିକାରରେ ସର୍ବଦା ରହେ, ତାହା ହିଁ ପ୍ରାପ୍ତି । କେବଳ ଗୋଟିଏ ସର୍ତ୍ତରେ ଭଗବାନ ଆମର ହେବେ—ତାହା କେବଳ ମନକୁ ନିର୍ମଳ ରଖିବା । ସତ୍ୟ ହିଁ ମନ ନିର୍ମଳର ପ୍ରଧାନ ଉପାୟ । ନିର୍ମଳ ନିମିତ୍ତ ଯେପରି ଜଳର ଆବଶ୍ୟକ, ସେହିପରି—'ରାମ ସୀୟ ଜସ ସଲିଲ ସୁଧାସମ' । ଯିଏ ରାମ ଗୁଣଗାନ ରୂପକ ସଲିଳରେ ମଗ୍ନ, ତା'ର ମନ ନିତ୍ୟ ନିର୍ମଳ । ଗୀତାରେ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନ କହିଛନ୍ତି—

ଅନନ୍ୟଚେତାଃ ସତତଂ ଯୋ ମାଂ ସ୍ମରତି ନିତ୍ୟସଃ
ତସ୍ୟାହଂ ସୁଲଭଃ ପାର୍ଥ ନିତ୍ୟଯୁକ୍ତସ୍ୟ ଯୋଗିନଃ ।

—ଶ୍ରୀମଭଗବତ୍ ଗୀତା, ୮।୧୪

ହେ ଅର୍ଜୁନ ! ଯେଉଁ ପୁରୁଷ ଅନନ୍ୟ-ଚିତ୍ତ ହୋଇ ନିତ୍ୟ ନିରନ୍ତର ମୋର ସ୍ମରଣ କରନ୍ତି, ଏହିପ୍ରକାର ନିତ୍ୟଯୁକ୍ତ ଯୋଗୀମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ମୁଁ ସୁଲଭ ।

ଯଦି କୌଣସି କାରଣବଶତଃ, ସଂସ୍କାରବଶତଃ, କୁସଙ୍ଗବଶତଃ କିମ୍ବା ଆଳସ୍ୟବଶତଃ ଭଗବତ୍ ଗୁଣଗାନ ରୂପକ ଜଳ ଦ୍ୱାରା ମନକୁ ପରିଷ୍କାର ନ ରଖିବ, ତେବେ କ'ଣ ହେବ ତୁଳସୀ ଦାସଜୀ କହୁଛନ୍ତି—

ଜିହ୍ନ ଏହିଁ ବାରି ନ ମାନସ ଧୋଏ
ତେ କାୟର କଲିକାଲ ବିଗୋଏ ॥୪॥

—ଶ୍ରୀରାମଚରିତମାନସ

ଉପାସନାରେ ମନର ପବିତ୍ରତା ଓ ଛଳ-କପଟରାହିତ୍ୟ ହେବା ନିତାନ୍ତ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ସାଧକମାନେ ଭଗବାନଙ୍କ ସମୀପରେ ବାସ କରି ବା ଉପାସନା-ନିରତ ହୋଇ ନାମଗୁଣରୂପୀ ଜଳ ଦ୍ୱାରା ମନର ଧୌତି ସାଧନ କରନ୍ତି ଏବଂ ମନର ପବିତ୍ରତା ନିମିତ୍ତ ନିତ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଯଜୁର୍ବେଦୋକ୍ତ ନିମ୍ନଲିଖିତ ପ୍ରାର୍ଥନା କରନ୍ତି—

ଓଁ ଯଜ୍ଜାଗ୍ରତୋ ଦୂରମୁଦୈତି ଦୈବଂ ତଦୁ ସୁପ୍ତସ୍ୟ ତଥୈବୈତି ଦୂରଙ୍ଗମଂ
ଜ୍ୟୋତିଷାଂ ଜ୍ୟୋତିରେକଂ ତନ୍ମେ ମନଃ ଶିବ ସଂକଳ୍ପମସ୍ତୁ ।—୩୪।୧

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜୀବନରେ ଆଶା ଓ ନିରାଶା ଲାଗିରହିଛି । ସୁଖ-ଦୁଃଖ, ଉତ୍‌ଥାନ-ପତନ, ପ୍ରକାଶ-ଅନ୍ଧକାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜୀବନରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । ମନୁଷ୍ୟ ସୁଖ ଓ ଉତ୍‌ଥାନ ସମୟରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ସାହିତ ହୋଇଯାଏ । ଦୁଃଖ ଓ ପତନ ସମୟରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଅନ୍ଧକାର ଦେଖେ । ସେ ସମୟରେ ସେ ମନେକରେ—ମୁଁ ପାପୀ, ମୁଁ ପତିତ, ମୋର ଉତ୍‌ଥାନ ହେବ ନାହିଁ, ଇତ୍ୟାଦି । ତେଣୁ ନିଜ ଭିତରେ ନୈରାଶ୍ୟ ଜାତ ହୁଏ ଓ ମନର ପ୍ରଫୁଲ୍ଲତା, ପ୍ରସନ୍ନତା ଦୂର ହୋଇଯାଏ ।

ଉପରୋକ୍ତ ପ୍ରକାର ନିରାଶାବାଦୀ ସାଧକଙ୍କୁ ପ୍ରଥମରୁ ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ଆଣିବାକୁ ହେବ । ପ୍ରଥମରୁ ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ନ ଥିଲେ ଭଗବତ୍ ବିଶ୍ୱାସ ଆସିପାରିବ ନାହିଁ । ପ୍ରଥମରୁ ନିଜ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ ହରାଇଦେଲେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ନିଜର ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପରେ ପୂର୍ଣ୍ଣବିଶ୍ୱାସ ନ ଥିଲେ ସାଧକଙ୍କର ଦୃଢ଼ତା ଭଙ୍ଗ ହୋଇଯାଏ ।

ସାଧାରଣ ବିଶ୍ୱାସୀ ବ୍ୟକ୍ତି କାମନା-ବାସନାର ଦାସ ହୋଇ ଭୋଗ ନିମିତ୍ତ କର୍ମ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସାଧକମାନେ ଭଗବତ୍-ପ୍ରୀତି ନିମିତ୍ତ ସମସ୍ତ କର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ କରିଥାନ୍ତି । ବିଷୟୀ ମନ ବିଷୟସୁଖ ଆଶା କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସାଧକ ସେ ସୁଖ ତ୍ୟାଗ କରିଥାନ୍ତି । ସଂସାରୀ ଲୋକେ ନିଜର ଆତ୍ମବଡ଼ିମାକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ

ମନେ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଭକ୍ତ ସେଥିରୁ ଦୂରରେ ଅବସ୍ଥାନ କରେ । ସେ ପ୍ରତିଷ୍ଠାକୁ ଶୂକରୀ ବିଷ୍ଠା ସମ ଜ୍ଞାନ କରି ସର୍ବଦା ଦୂରରେ ଅବସ୍ଥାନ କରେ । ଭଜନକାରୀ ସାଂସାରିକ ଦୁଃଖକୁ ସୁଖ ଓ ସୁଖକୁ ଦୁଃଖ ବୋଲି ମନେକରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଜଗତରେ ତାହାର ପ୍ରଶଂସାକାରୀ ଲୋକ ବର୍ଦ୍ଧିତ ହେଲେ ସେ ସେହି ଅବସ୍ଥାକୁ ନିଜର ପ୍ରତିକୂଳ ବୋଲି ମନେକରୁଥିବେ ଏବଂ ନିନ୍ଦା, ଅପମାନ ଓ ଅପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେଲେ ସେଥିରେ ସେ ସାଧନାର ଅନୁକୂଳତା ଅନୁଭବ କରୁଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭକ୍ତଙ୍କର ରାଗ-ଦ୍ୱେଷ ଥିବ ଓ ଅନୁକୂଳ-ପ୍ରତିକୂଳ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଥିବ, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ସାଧକ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କୁହାଯିବ ନାହିଁ । ମନରେ କାମନା ଥିଲେ କେବେ ନିଷ୍କାମ କର୍ମ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ମନରେ ଭୋଗସୁଖ ପ୍ରତି ଅନୁରାଗ ଥିଲେ ତ୍ୟାଗର ସାଧନା ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ମନରେ ପାର୍ଥିବ ବସ୍ତୁ ପ୍ରତି ମୋହ ଥିଲେ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ମନରେ ବିଷୟାନୁରାଗ ଥିଲେ କେବେ କେହି ଭକ୍ତ ହୋଇପାରିବେ ନାହିଁ । ସଂସାରର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅନୁକୂଳ ବସ୍ତୁ ଓ ଘଟଣାରେ ସାଧକଙ୍କର ଦୁଃଖାନୁଭବ ହେବା ଉଚିତ ଓ ପ୍ରତିକୂଳତାରେ ସୁଖବୋଧ ହେଲେ ପ୍ରକୃତ ଭଜନ ହୋଇପାରିବ । ଦୁଃଖବୋଧ ଯଦି ନ ଆସିବ, ତେବେ ବିଷୟ ପ୍ରତି ସୁଖ ଓ ଅନୁରାଗ ଆପଣା ମନକୁ ଆସିଯିବ । ଅନୁରାଗ ଆସିଗଲେ ସେଥିରେ ଆସକ୍ତି ବୃଦ୍ଧିପାଇ ମନ ଲାଗିରହିବ । ଏପରି ମନ ଧରି ମଧ୍ୟ ଅନେକେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି । ସେହିମାନଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସାଧକ କହିଛନ୍ତି—

ଜହାଁ କାମ ହୋଁ ରାମନହିଁ
ଜହାଁ ରାମ ନହିଁ କାମ,
ତୁଲସୀ କବହୁଁକ ରହି ସକୈ
ରବି ରଜନୀ ଏକଠାମ ।

ରବି ରଜନୀ ଯେପରି ଏକତ୍ର ବାସ ଅସମ୍ଭବ, ସେହିପରି ରାମ ଓ କାମ, ଭୋଗ ଓ ଭଗବାନ ଏକ ହୃଦୟରେ କେବେ ରହିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁ

ସାଧକମାନେ କାମନା ଓ ବାସନାକୁ ଦୁଃଖ ଓ ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁର କାରଣ ବୋଲି ଜାଣି ତାହାକୁ ମନରୁ ତ୍ୟାଗ କରିବା ଉଚିତ । ଦେବର୍ଷି ନାରଦ କହିଛନ୍ତି—

ବିହାୟ କୃଷ୍ଣସେବାଂ ଚ ପୀୟୁଷାଦଧିକାଂ ପ୍ରିୟାମ୍
କୋ ମୂଢ଼ା ବିଷମଶ୍ନାତି ବିଷମଂ ବିଷୟାଭିଧମ୍ ।
ସ୍ୱପ୍ନବନ୍ନଶ୍ୱରଂ ତୁଚ୍ଛମସତ୍ୟଂ ମୃତ୍ୟୁକାରଣମ୍
ଯଥା ଦୀପଶିଖାଗ୍ରଂ ଚ କୀଟାନାଂ ସୁମନୋହରଂ
ଯଥା ବଡ଼ୀଶ ମାଂସଂଚ ମତ୍ସ୍ୟାପାତ ସୁଖପ୍ରଦମ୍
ତଥା ବିଷୟିମାଂ ତାତ୍ ବିଷୟୀ ମୃତ୍ୟୁକାରଣମ୍ ।
—ବ୍ରହ୍ମବୈବର୍ତ୍ତ ପୁରାଣ

ଏପରି କେହି ମୂଢ଼ ଅଛନ୍ତି ଯେ, ଅମୃତରୁ ଅଧିକ ପ୍ରିୟ ସୁଖମୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେବା ବା ଭଜନ ତ୍ୟାଗ କରି ବିଷମ ବିଷୟରୂପ ବିଷକୁ ପାନ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବେ ? ଯେପରି କୀଟ-ପତଙ୍ଗଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦୀପର ଶିଖା ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋହର ବୋଧହୁଏ, ସେହିପରି ବିଷୟାସକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ବିଷୟ ମନୋହର ବୋଧହୁଏ ।

କିନ୍ତୁ ଭଗବାନ ଯଦି ସେହି ଭୋଗପଦାର୍ଥର ଅଭାବ ଘଟାନ୍ତି, ତେବେ ସେ ଆମର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉପକାର କଲେ । ଅର୍ଥାତ୍ ପତଙ୍ଗକୁ ଅଗ୍ନିରୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ କେହି ଯଦି ଗୋଟିଏ ଘୋଡ଼ଣୀ ଢ଼ାଙ୍କିଦିଏ, ସେ ପତଙ୍ଗମାନଙ୍କୁ ଯେପରି ପୋଡ଼ି ମରିବାରୁ ରକ୍ଷା କରେ, ସେହିପରି ଭଗବାନ ଯାହାର ଭୋଗପଥ ରୁଦ୍ଧ କରିଛନ୍ତି, ସେ ନିଜକୁ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ମନେକରିବା ଉଚିତ । ତେଣୁ ଭଗବାନ କହିଛନ୍ତି—

ଯସ୍ୟାହମନୁଗୃହ୍ଣାମି ହରିଷ୍ୟେ ତଦ୍‌ଧନଂ ଶନୈଃ
ତତୋଽଧନଂ ତ୍ୟଦନ୍ତ୍ୟସ୍ୟ ସ୍ୱଜନା ଦୁଃଖ ଦୁଃଖିତମ୍ ॥୮॥

ସ ଯହାବିତ୍ ଦ୍ୟୋଗୋ ନିର୍ବିଷ୍ଣଃ ସ୍ୟାଦ୍ ଧନେହୟା
ମତ୍ପରୈଃ କୃତମୈତ୍ରସ୍ୟ କରିଷ୍ୟେ ମଦନୁଗ୍ରହଂ ॥୯॥

ତଦ୍‌ବ୍ରହ୍ମ ପରମଂ ସୂକ୍ଷ୍ମଂ ଚିନ୍ମାତ୍ରଂ ସଦନନ୍ତକମ୍
ଅତୋ ମାଂ ସୁଦୁରାରାଧ୍ୟଂ ହିତ୍ୱାନ୍ୟାନ୍ ଭଜତେ ଜନଃ ॥୧୦॥
—ଶ୍ରୀମଭାଗବତ—୧୦।୮୮—୮।୯।୧୦

ମୋର ଯାହାଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁଗ୍ରହ ହୁଏ, ମୁଁ ତାହାର ଧନ ଧୀରେ ଧୀରେ ହରଣ କରେ । ଧନହୀନ ହେଲେ ଏହାର ବନ୍ଧୁମାନେ ତାହାକୁ ତ୍ୟାଗ କରିଥାନ୍ତି । ସେ ପୁଣି ଧନ ନିମିତ୍ତ ଉଦ୍ୟୋଗ କଲେ ମୁଁ ତାହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଯତ୍ନକୁ ବିଫଳ କରିଦିଏ । ଏହିପରି ବାରମ୍ବାର ବିଫଳ-ମନୋରଥ ହେଲେ ସେ ଧନ ପ୍ରତି ବିରକ୍ତ ହୋଇଯାଏ । ସେ ଧନାର୍ଜ୍ଜନକୁ ଦୁଃଖ ମନେକରି ସେଥିରୁ ନିବୃତ୍ତ ହୁଏ । ତା'ପରେ ସେ ମୋର ଭକ୍ତଙ୍କ ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରେ । ତାଙ୍କ ସହିତ ମିତ୍ରତା ସ୍ଥାପନ କରେ । ତା'ପରେ ମୁଁ ଭକ୍ତ ପ୍ରତି ଅହେତୁକ ଅନୁଗ୍ରହ କରିଥାଏ । ପରିଶେଷରେ ସେ ଅନନ୍ତ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଘନ ପରଂବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । ଉପରୋକ୍ତ ପ୍ରକାରରେ ମୋର ପ୍ରସନ୍ନତା ଲାଭ କରିବା ଓ ମୋ ଆରାଧନା କରିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ କଠିନ ।

ଯାହାକୁ ଦୟା ଚିତ୍ତେ ମୋର । ସମ୍ପଦ ହରଇ ତାହାର ॥
ନିର୍ଦ୍ଧନ ଦେଖି ବନ୍ଧୁମାନେ । ତାକୁ ଛାଡ଼ନ୍ତି ଦୁଃଖ ମନେ ॥
ତା'ର ସଂସାର ଇଚ୍ଛା ନୁହେଁ । ବନ ଭ୍ରମଣେ ଦୁଃଖ ସହେ ॥
ମୋର ସେବକ ମିତ୍ରପଣ । ମୋତେ ଭଜଇ ଅନୁକ୍ଷଣ ॥
ତାହାର କର୍ମ ନାଶ କାଳେ । ମୋର ଭକତି ଭାବ ଭୋଳେ ॥
ପରମବ୍ରହ୍ମ ମୋକ୍ଷ ସୁଖ । ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ଅନନ୍ତକ ॥
ଏମନ୍ତ ରୂପେ ମୋତେ ଧାୟୀ । ପଶନ୍ତି ମୋର ଦେହେ ଯାଇ ॥
—ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭାଗବତ—୯୪ତମ ଅଧ୍ୟାୟ—ଦଶମ ସ୍କନ୍ଧ

ପରୀକ୍ଷିତ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ—''ହେ ଶୁକଦେବ ! ଭଗବାନ ଶଙ୍କର ନିଜେ ସମସ୍ତ ଭୋଗ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଦେଖାଯାଏ, ଯେଉଁ ଦେବତା, ନର, ଅସୁରମାନେ ତାଙ୍କୁ ଉପାସନା କରିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଧନୀ ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ହୋଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁ ହିଁ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟାଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର

ହୋଇ ମଧ ଏହାଙ୍କର ଉପାସନା କରିବା ବ୍ୟକ୍ତି ସାଧାରଣତଃ ଧନୀ ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ହୋଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଦୁଇଜଣଯାକ ତ୍ୟାଗ ଓ ଭୋଗଦୃଷ୍ଟିରୁ ଜଣେ ଜଣକଠାରୁ ଭିନ୍ନ ଓ ଏମାନଙ୍କର ଉପାସକମାନଙ୍କର ଉପାସନାର ଫଳ ବିପରୀତ ହୁଏ କାହିଁକି ? ମୋର ଏ ବିଷୟରେ ସନ୍ଦେହ ଜାତ ହେଉଅଛି ।

ଦେବାସୁର ମନୁଷ୍ୟେଷୁ ଯେ ଭଜନ୍ତ୍ୟ ଶିବଂ ଶିବମ୍
ପ୍ରାୟସ୍ତେ ଧନୀନୋ ଭୋଜା ନ ତୁ ଲକ୍ଷ୍ମ୍ୟାଃପତିଂ ହରିମ୍ ।୧।

ଏତଦ୍ ବେଦିତୁ ମିଚ୍ଛାମଃ ସନ୍ଦେହୋଽତ୍ର ମହାନ୍‌ହିନଃ
ବିରୁଦ୍ଧୋଶୀଳୟୋଃ ପ୍ରଭୌ ବିରୁଦ୍ଧା ଭଜତାଂ ଗତିଃ ।୨।

—ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭାଗବତ—୧୦।୮୮

ପରୀକ୍ଷ ଶୁକମୁନି ଚାହିଁ । ବୋଲଇ ଶିରେ କର ଦେଇ ।।
ଭୋ ମୁନି ସଂଶୟ ମୋ ମନେ । ଶୁଣ କହିବି ସାବଧାନେ ।।
ଦେବ ଅସୁର ନର ମଧ୍ୟେ । ଯେ ସେବା କରେ ରୁଦ୍ରପାଦେ ।।
ତାହାଙ୍କ ଘରେ କମଳିନୀ । ସକଳ ନିଧି ସଙ୍ଗେ ଘେନି ।।
ଖଟଇ ଭୃତ୍ୟ ପ୍ରାୟେ ହୋଇ । ଅନେକ ସୁଖ ସେ ଭୁଞ୍ଜଇ ।।
ଅଜୟ ସର୍ବ ଲୋକେ ହୋନ୍ତି । ଏଣୁ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ନ ଭଜନ୍ତି ।।
କମଳାକାନ୍ତ ଯେ ମୁରାରି । ପ୍ରାଣୀ ତାହାଙ୍କୁ ସେବା କରି ।।
ସକଳ ଦୁଃଖେ ହୋନ୍ତି ଦୁଃଖୀ । ସୁଜନେ ତାହାଙ୍କୁ ଉପେକ୍ଷି ।।
ଜଗତ ଅନାଦର ଭୟେ । ବନେ ଗମନ୍ତି ଦୁଃଖ ଦେହେ ।।
ଯେ ହରିହର ଏକମତ । ଭକତେ କିମ୍ପା ବିପରୀତ ।।
ଏଣୁ ସଂଶୟ ଚିତ୍ତ ମୋର । କହ ଶଂସୟ ଯାଉ ଦୂର ।।

—ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭାଗବତ, ୯୪ ଅଧ୍ୟାୟ, ଦଶମ ସ୍କନ୍ଧ

ଏହାର ଉତ୍ତରରେ ଶୁକଦେବ କହିଲେ—

ଶିବଃ ଶକ୍ତିଯୁତଃ ଶାଶ୍ୱତ ତ୍ରିଲିଙ୍ଗୋ ଗୁଣସଂବୃତଃ
ବୈକାରିକ ସ୍ତୈଜସଞ୍ଚ ତାମସଶ୍ଚେତ୍ୟହଂ ତ୍ରିଧା ।୩।

ତତୋ ବିକରା ଅଭବନ୍ ଷୋଡ଼ଶାମୀଷ୍ଟୁ କଞ୍ଚନ
ଉପଧାବନ୍ ବିଭୂତିନାଂ ସର୍ବାସାମଣ୍ଟୁତେ ଗତିମ୍ ।୪।
ହରିର୍ହିନିର୍ଗୁଣଃ ସାକ୍ଷାତ୍ ପୁରୁଷଃ ପ୍ରକୃତେଃ ପରଃ
ସ ସର୍ବଦୃଗୁପଦ୍ରଷ୍ଟା ତଂ ଭଜନ ନିର୍ଗୁଣୋ ଭବେତ୍ ।୫।

—ଶ୍ରୀମଭାଗବତ, ୧୦।୮୮

ଅର୍ଥାତ୍—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶିବ ସର୍ବଦା ନିଜର ଶକ୍ତିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ସେ ସତ୍ତ୍ୱାଦି ଗୁଣଯୁକ୍ତ ଅହଂକାରର ଅଧିଷ୍ଠାତା । ଶଙ୍କରଙ୍କ ନିକଟରେ ତିନୋଟି ଭେଦ ବର୍ତ୍ତମାନ । ଯଥା—ବୈକାରିକ, ତୈଜସ ଓ ତାମସ । ତ୍ରିବିଧ ଅହଂକାରରୁ ଷୋଳ ବିକାର ଜାତ ହୁଏ । ଦଶ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ + ପଞ୍ଚ ମହାଭୂତ + ମନ । ଏ ସବୁର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯେକୌଣସି ଜଣକର ଉପାସନା କଲେ ସମସ୍ତ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀହରି ପ୍ରକୃତି ଉପରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ୍ ଭାବରେ ବିରାଜିତ । ତେଣୁ ପ୍ରାକୃତ ଗୁଣରହିତ । ସେ ସର୍ବଜ୍ଞ ଓ ସର୍ବଅନ୍ତଃକରଣର ଦ୍ରଷ୍ଟା । ଯେ ଏହାଙ୍କର ଭଜନା କରେ ସେ ନିଜେ ଗୁଣାତୀତ ହୋଇଯାଏ ।

ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯେତେବେଳେ ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞ ହୋଇଥିଲା, ସେତେବେଳେ ଭଗବାନ ତ୍ରିବିଧ ପ୍ରକାର ଧର୍ମ ବର୍ଣ୍ଣନା କାଳରେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ମଧ୍ୟ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ କରିଥିଲେ । ତାହାର ଉତ୍ତରରେ ଭଗବାନ ଯାହା କହିଥିଲେ ଶୁଣ । ଭଗବାନ କହିଲେ—

‘‘ଯସ୍ୟାହମନୁଗୃହ୍ଣାମି.......ମତ୍ତାଃପ୍ରମତ୍ତା ବରଦାନ୍ ବିସ୍ମରନ୍ତ୍ୟ ଜବାନତେ’’

—ଶ୍ରୀମଭାଗବତ, ୧୦।୮୮।୯।୧୦।୧୧

ଶୁଣି ସାନନ୍ଦେ ବ୍ୟାସସୁତ । ବୋଲନ୍ତି ଶୁଣ ନରନାଥ ॥
ଶିବ ଯେ ନିତ୍ୟେ ହୋନ୍ତି ପୂଜା । ତ୍ରିଗୁଣ ତ୍ରିଲିଙ୍ଗେ ବିରଜା ॥
ସାତ୍ତ୍ୱିକ, ରାଜସ, ତାମସ । ଶ୍ରଦ୍ଧା ଅହଂକାର ପ୍ରକାଶ ॥
ଯେଣୁ ବିକାରେ ହୋନ୍ତି ଜାତ । ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଏ ଷୋଡ଼ଶବୃତ୍ତ ॥

ଏଣୁ ଏ ବିଭୂତିଙ୍କ ଗତି । ଦିଗର ଦିଗ ଆବୋରନ୍ତି ।।
ସେ କାଳ ରୂପ ଆତ୍ମା ଧରି । ବିଭୂତି ରସ ଭୋଗ କରି ।।
ଏଣୁ ଭକତଜନ ଭାବେ । ନିର୍ଭୂତି ଈଶ୍ୱର ସ୍ୱଭାବେ ।।
ଭକତେ ଦେଇ ସୁଖଫଳ । ଏବେ ହୋ ଶୁଣ ମହୀପାଳ ।।
ତ୍ରିଗୁଣ ନିରଞ୍ଜନ ହରି । ପ୍ରକୃତି ନ ପାରେ ଆବୋରି ।।
ଏ ସୃଷ୍ଟି ପାଳକ ସ୍ୱରୂପେ । ସବୁ ଦେଖଇ ସାକ୍ଷୀରୂପେ ।।
ସେ ହରି ପାଦେ ଯେ ଶରଣ । ତାକୁ ନ ଲାଗେ ତିନିଗୁଣ ।।
ଏଣୁ ନିର୍ଗୁଣ ମୋକ୍ଷ ରୂପେ । ରହନ୍ତି ବସ୍ତୁର ସମୀପେ ।।

—ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭାଗବତ, ୯୪ତମ ଅଧ୍ୟାୟ, ଦଶମ ସ୍କନ୍ଧ

ଶୁକଦେବ କହିଲେ—ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ ଓ ମହେଶ୍ୱର—ଏ ତିନିଜଣ ଶାପ ଓ ବରଦାନ ଦେବାକୁ ସମର୍ଥ ଅଟନ୍ତି । ତପସ୍ୟାରେ ବ୍ରହ୍ମା ଓ ମହାଦେବ ଶୀଘ୍ର ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବିଷ୍ଣୁ ସେପରି ନୁହନ୍ତି । ଭଗବାନ ଶଙ୍କର ଥରେ ବୃକାସୁରକୁ ବର ଦେଇ ସଂକଟରେ ପଡ଼ିଥିଲେ । ବୃକାସୁର ଶକୁନିର ପୁତ୍ର ଥିଲା । ଦିନେ ସେ ନାରଦଙ୍କୁ ପ୍ରଶ୍ନ କଲା ଯେ, ତିନି ଦେବତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶୀଘ୍ର କେଉଁ ଦେବତା ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି ? ନାରଦ କହିଲେ—ତୁମେ ଭଗବାନ ଶଙ୍କରଙ୍କ ଆରାଧନା କଲେ ଶୀଘ୍ର ଫଳ ମିଳିବ । ରାବଣ ଓ ବାଣାସୁର କେବଳ ଭାଟଙ୍କ ଭଳି ସ୍ତୁତି କରିଥିଲେ । ଏତିକିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଭଗବାନ ଶଙ୍କର ତାଙ୍କୁ ଅତୁଳନୀୟ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ବରପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ରାବଣ କୈଳାସ ଉତ୍ପାଟନ କରି ଓ ବାଣାସୁର ତାଙ୍କୁ ସେନାଧ୍ୟକ୍ଷ ପଦରେ ନିଯୁକ୍ତ କରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଂକଟଯୁକ୍ତ କରିଥିଲେ ।

ଏଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମତୁଳଂ ଦତ୍ୱା ତତ ଆପ ସୁସଂକଟମ୍ । ୧୦।୮୮।୧୬

ପୂର୍ବେ ରାବଣ, ବାଣାସୁର । ତାଣ୍ଡବେ ସେବିଲେ ଶଙ୍କର ।।
ଅନେକ ମତେ କଲେ ଭାବ । ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ମହାଦେବ ।।
ଅମୂଲ୍ୟ ଅଇଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଦେଲେ । କାଳେ ସେ ସଂକଟ ବହିଲେ ।।

—ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭାଗବତ, ଦଶମ ସ୍କନ୍ଧ, ୯୪ତମ ଅଧ୍ୟାୟ

ନାରଦଙ୍କ ଉପଦେଶ ଅନୁସାରେ ବୃକାସୁର ହେମକେଦାର କୁଣ୍ଡରେ ଯାଇ ତପସ୍ୟା କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ହେମକେଦାର କୁଣ୍ଡେ ଯାଇ । ଅନଳ ଜାଳି ତପ ଦାହି ॥
ପରଶୁ ଧରି ଦୃଢ଼ ମୁଷ୍ଟି । ନିଜ ଶରୀର ମାଂସ କାଟି ॥
ଦୃଢ଼େ ବୁଡ଼ାଇ ମନ୍ତ୍ର ତୋଳି । ଅନଳେ କ୍ଷେପେ ସ୍ୱାହା ବୋଲି ॥
ଅତି କଠୋର ତପ କଲା । ରୁଦ୍ର ପ୍ରସନ୍ନ ନ ହୋଇଲା ॥
ମନେ ବିଚାରେ ମହାସୁର । ଆଜି କାଟିବି ନିଜ ଶିର ॥
ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆହୁତି କୁଣ୍ଡେ ଦେବି । ଏମନ୍ତ ଦୃଢ଼ମନେ ଭାବି ॥
ହର ସୁମରି ଅସ୍ତ୍ର ଧରି । ଅନଳ ମାଗେ ମୁଣ୍ଡ କରି ॥
ପରଶୁ ପ୍ରହାରନ୍ତେ କନ୍ଧେ । ଏମନ୍ତ ଈଶ୍ୱର ଆନନ୍ଦେ ॥
ସେ କୁଣ୍ଡୁ ହୋଇଲେ ବାହାର । ଅନଳ ନେତ୍ରେ ପଞ୍ଚଶିର ॥
ତପେ ପ୍ରସନ୍ନ ମୁହିଁ ତୋତେ । ବର ତୁ ମାଗ ଦୃଢ଼ ଚିତ୍ତେ ॥
ତୋର ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ତପ ଘୋର । ଯେ ଇଚ୍ଛା ତୋର ମାଗ ବର ॥
ଈଶ୍ୱର ଆଜ୍ଞା ପରମାଣେ । ଅସୁର ପଡ଼ିଲା ଚରଣେ ॥
ମୁଁ ଯାର ମୁଣ୍ଡେ ଦେବି କର । ଭସ୍ମ ହୋଇବ ତା ଶରୀର ॥

—ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭାଗବତ, ଦଶମ ସ୍କନ୍ଧ, ୯୪ତମ ଅଧ୍ୟାୟ

ତତ୍ପରେ ଶଙ୍କର ଭୟଭୀତ ହୋଇ ବୈକୁଣ୍ଠପୁରରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଛଳନାରେ ବୃକାସୁର ନିଜ ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ଦେଇ ଭସ୍ମ ହୋଇଗଲା । ତା'ପରେ ଶଙ୍କର ସଂକଟରୁ ରକ୍ଷା ପାଇଲେ । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଭଗବାନ କହିଲେ—ହେ ଶଙ୍କର ! ଯେ ସାଧୁ ଓ ଗୁରୁଙ୍କ ଅପରାଧ ଚିନ୍ତା କରେ, ତା'ର କୁଶଳ କାହିଁ ?

ପ୍ରକୃତ ଭକ୍ତ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ଯାହା ଜୀବନରେ ସୁଖ-ସୁବିଧା ଅଧିକ ମିଳେ, ସେ ବିଶେଷ ଆସକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇପଡ଼ନ୍ତି । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କର ବିବେକ, ବୁଦ୍ଧି ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । ସେମାନେ ବୁଦ୍ଧିଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇ କହନ୍ତି, ମୁଁ ଧନୀ, ମୁଁ ଶତ୍ରୁନାଶ କରିଦେଲି, ମୋର ଜୀବନ ସଫଳ, ମୁଁ ଦାନ ଯଜ୍ଞ କର

ଆନନ୍ଦ ଓ ସଦ୍‌ଗତି ଲାଭ କରିବି । ଏହିପରି ମୋହାସକ୍ତ ମାନବମାନେ ନରକଗାମୀ ହୁଅନ୍ତି ।

ପ୍ରସକ୍ତାଃ କାମ ଭୋଗେଷୁ ପତନ୍ତି ନରକେଽଶୁଚୌ ।

—ଶ୍ରୀମଭଗବତ୍ ଗୀତା, ୧୬।୧୬

ବିଷୟୀମାନେ ମାନ-ସମ୍ମାନ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି । ଅନେକ ଶିଷ୍ୟ-ମିତ୍ର, ଅନୁଗାମୀ ଓ ବହୁ ଲୋକ ତାଙ୍କର ଅନୁସରଣ କରନ୍ତି । ଅନେକ ବନ୍ଧୁ-ବାନ୍ଧବ ମିଳନ୍ତି, ବିଶାଳ ସୁସଜ୍ଜିତ ଭବନରେ ମୋର ବାସ ହୁଏ ଓ ମୋର ସୁଖ ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଦର୍ଶନ କରି ଅନେକ ମୋର ପ୍ରଶଂସା କରନ୍ତୁ—ଇତ୍ୟାଦି ଭାବଯୁକ୍ତ ଭୋଗାସକ୍ତ ମାନବମାନଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ଭୀଷଣ ନରକାଗ୍ନି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଏ । ତେଣୁ ସାଧକମାନେ ଭୋଗସୁଖାଶ୍ରୟୀ ଆସୁରି ମନୋବୃତ୍ତିରୁ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇ ସଂସାରରେ ଭୋଗସୁଖ ବୈଭବ ଅଭାବରେ ନିଜର ପରମ ସୌଭାଗ୍ୟ ବୋଲି ଜ୍ଞାନ କରିବେ । ପରମ ବୁଦ୍ଧିମତୀ କୁନ୍ତୀଦେବୀ ଭଗବାନଙ୍କୁ ବରଦାନ ମାଗିଲେ—

ବିପଦଃ ସନ୍ତୁନଃ ଶଶ୍ୱତ୍ତତ୍ର ତତ୍ର ଜଗଦ୍‌ଗୁରୋ
ଭବତୋ ଦର୍ଶନଂ ଯତ୍‌ସ୍ୟାଦ୍ ପୁନର୍ଭବଦର୍ଶନମ୍ ।

—ଶ୍ରୀମଭାଗବତ—୧।୮।୨୫

ହେ ଜଗଦ୍‌ଗୁରୋ ! ମୋ ଗୃହରେ ଯେପରି ସର୍ବଦା ବିପଦ ବିରାଜମାନ କରୁ । କାରଣ ବିପଦ ସମୟରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଆପଣଙ୍କ ଦର୍ଶନ ପାଉଁ ଓ ଦର୍ଶନ ପାଇଲେ ଅପୂର୍ଣ୍ଣଭାବ ଅର୍ଥାତ୍ ମୋକ୍ଷପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ । ପୁନରାୟ ଆଉ ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁର ଚକ୍ରରେ ମନୁଷ୍ୟ ଘୂରେ ନାହିଁ ।

କୁନ୍ତୀ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ, ଭଗବାନ ହିଁ ଅକିଞ୍ଚନର ଧନ । ଅର୍ଥାତ୍ ନିର୍ଦ୍ଧନର ଧନ । ତେଣୁ ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଉପରୋକ୍ତ ଭାବରେ ନିର୍ଦ୍ଧନର ଧନ ବୋଲି କହି ସ୍ତୁତି କରିଥିଲେ ।

ତେଣୁ ଭଜନକାରୀ ଭୋଗର ଅଭାବରୂପ ଦୁଃଖକୁ ଇଚ୍ଛା କରି ବରଣ କରିନେବେ । ସାଧକମାନେ ବାହ୍ୟଭାବରେ ଭୋଗ-ସୁଖ ତ୍ୟାଗ କଲେ ମଧ୍ୟ

ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସଫଳ ହେବ ନାହିଁ । ଭୋଗ ମଧ୍ୟରେ ଥାଇ ମନରେ ବୈରାଗ୍ୟ ପୋଷଣ କଲେ ପ୍ରକୃତ ଫଳ ମିଳିବ । ଭୋଗରେ ବିତୃଷ୍ଣା ଅର୍ଥାତ୍ ଭୋଗରେ ମଳିନ ବୁଦ୍ଧି, ଦୁଃଖବୁଦ୍ଧି, ଦୋଷବୁଦ୍ଧି, ବିଷବୁଦ୍ଧି ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଭୋଗର ଗୌରବ ଓ ମହତ୍ତ୍ୱ ମନ ଭିତରେ ଥିଲେ କିମ୍ବା ଭୋଗୀମାନଙ୍କ ସୌଭାଗ୍ୟ ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଦର୍ଶନ କରି ପ୍ରୀତିଯୁକ୍ତ ଓ ମମତାଯୁକ୍ତ ହେଲେ କିମ୍ବା ସେମାନଙ୍କୁ ସୌଭାଗ୍ୟବାନ୍ ବୋଲି ମନେକଲେ ଜାଣିବେ ଯେ, ଭୋଗାସକ୍ତି ମନ ଭିତରେ ଲୁକ୍‌କାୟିତ ଭାବରେ ଅଛି । ସାଧକଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପରୋକ୍ତ ମାନସିକ ଅବସ୍ଥା ବଡ଼ ବିଘ୍ନକାରକ । ଏହା ସାଧନପକ୍ଷରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନ୍ତରାୟ । ଅତଏବ ସାଧକମାନେ ଭୋଗର ମହତ୍ତ୍ୱ ଓ ଗୁରୁତ୍ୱ ମନ ଭିତରୁ ଏକାବେଳକେ ତ୍ୟାଗ କରିବା ଉଚିତ ।

ଅଭାବ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଅନୁକୂଳବୋଧ ଜାଗିଲେ ସମସ୍ତ ଭଜନରେ ସୁଖ ମିଳେ । ମନର ଭାବନାବଶରେ ସୁଖ-ଦୁଃଖ ବୋଧହୁଏ । ନଚେତ୍ କୌଣସି ବିଷୟରେ ସଂସାରରେ ସୁଖ ନାହିଁ । ଭାବନା ବଦଳିଯାଇ ଦୁଃଖ ସମୟରେ ଯଦି ଭଗବତ୍ କୃପା ମିଳେ, ତେବେ ଦୁଃଖ ବୋଲି କିଛି ରହେ ନାହିଁ । ଭାବନାରେ ସୁଖ-ଦୁଃଖ ବିରାଜମାନ କରେ । ଦୁଇଜଣ ଲୋକଙ୍କୁ ନିର୍ଜନ କୋଠରିରେ ବନ୍ଦ କରି ରଖିଲେ ଯେ ଧ୍ୟାନ ଅଭ୍ୟାସ ଜାଣିଥିବେ ତାଙ୍କୁ ପରମ ଆନନ୍ଦ ଲାଗିବ ଓ ବିଷୟୀ ଲୋକ ବନ୍ଦୀ ବୋଲି ନିଜକୁ ଦୁଃଖୀ ଅନୁଭବ କରିବେ ।

ଅନୁକୂଳ ଓ ପ୍ରତିକୂଳ ଭାବନାରୁ ସୁଖ-ଦୁଃଖ ବୋଧହୁଏ । ଜଣେ ସମସ୍ତ ଧନ-ସମ୍ପଦ ତ୍ୟାଗ କରି ସାଧୁ ହେଲେ । ଅନ୍ୟ ଜଣଙ୍କ ଧନ-ସମ୍ପଦ ଚୋରମାନେ ଅପହରଣ କରିନେବାରୁ ସେ ମଧ୍ୟ ଧନ-ବଞ୍ଚିତ ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ଉଭୟଙ୍କ ମନର ଭାବ ଆକାଶ-ପାତାଳ ତଫାତ୍ । ତେଣୁ ତ୍ୟାଗୀ ସୁଖ ଅନୁଭବ କରେ; ଭୋଗୀ ଦୁଃଖରେ ଅସହ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗ କରେ । ଭୋଗର ଅଭାବରେ ଯଦି କେହି ଭଗବତ୍-ପ୍ରାପ୍ତିର ସହାୟକ ବୋଧରେ ଅନୁକୂଳ ଭାବନା କରିନିଏ, ତେବେ ସେ ପରମ ସୁଖୀ ହୁଏ ।

ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁତ୍ର, ଶିଷ୍ୟ, ସେବକ, ବନ୍ଧୁବର୍ଗଙ୍କୁ ସତ୍‌ମାର୍ଗରେ ଚାଳିତ କରନ୍ତି, ତାଙ୍କର ନିଶ୍ଚୟ ସତ୍‌ଗତି ଲାଭ ହୁଏ । ଯଦି କେହି ସେମାନଙ୍କ ଆଶ୍ରିତ ଓ ପ୍ରିୟଜନମାନଙ୍କୁ ଭଗବତ୍-ବିରୋଧୀ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିୟୋଜିତ କରନ୍ତି, ସେ କୁମ୍ଭୀପାକ ନରକଗାମୀ ହୁଅନ୍ତି । ଯେଉଁ ଲୋକ ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁ ଗୁରୁ, ପିତା ଓ ସ୍ୱାମୀ ତାହାର ଶିଷ୍ୟ, ପୁତ୍ର ଓ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କ ସେବାରେ ନିଯୁକ୍ତ ନ କରେ, ସେ ଗୁରୁ, ପିତା ବା ସ୍ୱାମୀ ପଦବାଚ୍ୟ ନୁହନ୍ତି ।

ଯଦି ସାଧକଙ୍କର ଭୋଗବିଳାସ ସାମଗ୍ରୀର ଅଭାବ ଥାଏ, ତେବେ ମନେକରିବେ ଯେ, ଏହା ଭଗବତ୍ କୃପାର ନିଦର୍ଶନ । ଯଥା—

ରମା ବିଲାସୁ ରାମ ଅନୁରାଗୀ
ତଜତ ବମନ ଜିମି ଜନ ବଡ଼ଭାଗୀ ॥୪॥
—ଶ୍ରୀରାମଚରିତ ମାନସ—ଅଯୋଧ୍ୟା କାଣ୍ଡ

ସୁନହୁ ଉମା ତେ ଲୋଗ ଅଭାଗୀ
ହରି ତଜୀ ହୋହିଁ ବିଷୟ ଅନୁରାଗୀ ॥୨॥
—ଶ୍ରୀରାମଚରିତମାନସ, ଅରଣ୍ୟ କାଣ୍ଡ

ଗୃହତ୍ୟାଗକୁ ତ୍ୟାଗ କହନ୍ତି ନାହିଁ । ମନରୁ ବିଷୟାନୁରାଗ ତ୍ୟାଗ କରିବା ହିଁ ପ୍ରକୃତ ତ୍ୟାଗୀର ଲକ୍ଷଣ । ବିଷୟୀ ମନ ସର୍ବଦା ବିଷୟରେ ଲାଗିଥାଏ । ସାଧକଙ୍କ ମନ ବିଷୟରେ ନ ଥାଏ ବୋଲି ଭଗବତ୍ ଭଜନରେ ମନ ଯାଏ ।

ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ଭଗବାନ ଭୋଗ ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ନିଜକୁ ଭଗବାନଙ୍କର ବୋଲି ମନେକରି ବିଷୟକୁ ପ୍ରସାଦ ରୂପରେ ଭୋଗ କରିବା ଉଚିତ । ବନ୍ଧନର ପ୍ରଧାନ କାରଣ ଅନୁକୂଳ ବିଷୟ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତି । ଯଥା—

ରାଗଦ୍ୱେଷ ବିମୁକ୍ତୈସ୍ତୁ ବିଷୟାନିନ୍ଦ୍ରିୟୈଶ୍ଚରନ୍
ଆତ୍ମବଶ୍ୟୈର୍ବିଧେୟାତ୍ମା ପ୍ରସାଦ ମଧିଗଚ୍ଛତି ।

—ଶ୍ରୀମଭଗବତ୍ ଗୀତା, ୨।୬୪

ଅନୁକୂଳରେ ରାଗ ଓ ପ୍ରତିକୂଳରେ ଦ୍ୱେଷ ଜାତ ହୁଏ । କେବଳ ଭଗବାନଙ୍କ ସେବା ନିମିତ୍ତ ଧନ-ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ରହିଲେ ଭଜନରେ କୌଣସି କ୍ଷତି ହେବ ନାହିଁ । ଯଦି କେହି କୌଣସି କାମନା ନ କରନ୍ତି, ତେବେ ଶୀଘ୍ର ଚିତ୍ତ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କର ଦିବ୍ୟ ପ୍ରେରଣା ସାଧକଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ ବିରାଜିତ ହେବ । ଶ୍ରୀମଭାଗବତରେ ଯମରାଜ ତାଙ୍କ ଦୂତଙ୍କୁ କହୁଛନ୍ତି—

ଜିହ୍ୱା ନ ବକ୍ତି ଭଗବଦ୍‌ଗୁଣ ନାମଧେୟଂ
ଚେତଶ୍ଚ ନ ସ୍ମରନ୍ତି ତଚ୍ଚରଣାରବିନ୍ଦମ୍ ।
କୃଷ୍ଣାୟ ନୋ ନମତି ଯଚ୍ଛର ଏକଦାପି
ତାନାନୟଧ୍ୱମସତୋଃକୃତ ବିଷ୍ଣୁକୃତ୍ୟାନ୍ ।

—ଶ୍ରୀମଭାଗବତ, ୬।୩।୨୯

ମୁକୁନ୍ଦ ଚରଣାରବିନ୍ଦ । ନିତ୍ୟେ ସ୍ରବଇ ମକରନ୍ଦ ॥
ତହୁଁ ବିମୁଖ ଯେତେ ଜନ । ତାହାଙ୍କୁ କରଇ ବନ୍ଧନ ॥
ତାହାଙ୍କୁ ଆଣି ମୋ ଅଗ୍ରତେ । ଯାତନା ଦେବ ଅବିରତେ ॥
ଗୃହ ବନ୍ଧନେ ମନ ଦେଇ । ନିତ୍ୟେ ଅସାଧୁ ପଣେ ଥାଇ ॥
ଜିହ୍ୱାକୁ ନ ଆସଇ ନାମ । ନ ଚିନ୍ତେ ଅଭୟ ଚରଣ ॥
କୃଷ୍ଣର ପାଦେ ଶିର ଦେଇ । କେବେହେଁ ସ୍ତୁତି ନ କରଇ ॥
ବିଷ୍ଣୁର କର୍ମରେ ବର୍ଜିତ । ନିରତେ କୁସଙ୍ଗ ପ୍ରାପତ ॥
ଏମନ୍ତ ଭାବେ ଯେତେ ପ୍ରାଣୀ । ଯାତନା ଦିଅ ତାଙ୍କୁ ଆଣି ॥

—ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭାଗବତ, ୬ଷ୍ଠ ସ୍କନ୍ଧ, ୩ୟ ଅଧ୍ୟାୟ

ଯମରାଜ ପୁଣି କହିଲେ—ହେ ଦୂତମାନେ ! ଯେଉଁ ଜନ ହରିକଥା କୀର୍ତ୍ତନ କରୁଥିବେ ଓ ଯେଉଁମାନେ ହରିଗୁଣ ଶ୍ରବଣ କରୁଥିବେ, ତୁମେ ସେମାନଙ୍କ ନିକଟକୁ କେବେହେଲେ ପ୍ରବେଶ କରିବ ନାହିଁ ।

ଯମରାଜଙ୍କୁ ପୁଣ୍ୟାତ୍ମା ଲୋକମାନେ ଧର୍ମରାଜ ରୂପରେ ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି । ସେ ଦ୍ୱାଦଶ ଭକ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭକ୍ତ । ଦ୍ୱାଦଶ ଭକ୍ତ କିଏ ? ଯମରାଜ ସ୍ୱୟଂ କହୁଛନ୍ତି—

ସ୍ୱୟମ୍ଭୁ, ନାରଦ, କୁମାର । ଶିବ କପିଳ ମନୁବର ॥
ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଜନକ ଭୀଷ୍ମ । ବଳି ଶୁକ ମୁହିଁ ଦ୍ୱାଦଶ ॥
ହେ ଦୂତ ଶୁଣ ମୋର ବାଣୀ । ବିଷ୍ଣୁ ଭକତ ଏତେ ପ୍ରାଣୀ ॥
କୃଷ୍ଣ ଚରଣେ ଯାର ମନ । ସଂସାରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସେହି ଜନ ॥
ନାମ ଉଚ୍ଚାରନ୍ତି ଯେ ବାରେ । ଭକତ ବୋଲି କହି ତାରେ ॥
ବିଷ୍ଣୁର ନାମ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ । ପ୍ରାଣୀର ପାପ ବିମୋଚନ ॥
ତକ୍ଷଣ ନିକଟେ ମରଣ । ପୁତ୍ରର ନାମ ନାରାୟଣ ॥
ଉଚ୍ଚାର କଲା ଅଜାମିଳ । ମୁକ୍ତି ଲଭିଲା ତତକାଳ ॥
ନାମ ମହିମା ନ ଜାଣନ୍ତି । ବିଷ୍ଣୁ ମାୟାରେ ମୋହ ହୋନ୍ତି ॥
ଯଜ୍ଞାଦି କରି ଜଡ଼ ମତି । ନାନା କର୍ମରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ॥
ଏମନ୍ତେ ଯେ ପ୍ରାଣୀ ପଣ୍ଡିତେ । କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସ୍ମରନ୍ତି ଆରତେ ॥
ତାହାଙ୍କୁ ମୋର ଦଣ୍ଡ ନାହିଁ । ପାତକ ଯେବେ ତାଙ୍କୁ ଥାଇ ॥
ସକଳ ପାପ ହୁଏ ଭଙ୍ଗ । ଯେବେ ସେ ଈଶ୍ୱର ପ୍ରସଙ୍ଗ ॥
ସମଦରଶୀ ସାଧୁଜନ । ଯେମାନେ ବିଷ୍ଣୁ-ପରାୟଣ ॥
ତାହାଙ୍କ ଦଣ୍ଡରେ ମୋହର । କେବେହେଁ ନାହିଁ ଅଧିକାର ॥

—ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭାଗବତ, ୬ଷ୍ଠ ସ୍କନ୍ଧ, ୩ୟ ଅଧ୍ୟାୟ

ଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ରାଜନ ! ପାପୀ ଲୋକ ଭଗବାନଙ୍କ ସେବା ଶୁଶ୍ରୂଷା ଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଚିତ୍ତ ସମର୍ପଣ କଲେ ତହିଁରେ ଯେପରି ପବିତ୍ରତା ଲାଭ କରିପାରେ, ତପସ୍ୟା ଦ୍ୱାରା ସେପରି ହୋଇପାରେ ନାହିଁ ।

ନ ତଥା ହ୍ୟଘବାନ୍ ରାଜନ୍ ପୂୟେତ୍ ତପ ଆଦିଭିଃ
ଯଥା କୃଷ୍ଣାର୍ପିତ ପ୍ରାଣସ୍ତତ୍ ପୁରୁଷ ନିଷେବୟା ।

—ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ, ୬।୧।୧୬

ହେ ରାଜା ପାରବନ୍ତ ଯେହି । ତପେ ପବିତ୍ର ନୋହେ ସେହି ॥
ଯେମନ୍ତ କୃଷ୍ଣର ବିଷୟେ । ପ୍ରାଣ ଅର୍ପିଲେ ଶୁଦ୍ଧ ହୁଏ ॥

—ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭାଗବତ, ୬ଷ୍ଠ ସ୍କନ୍ଧ, ୧ମ ଅଧ୍ୟାୟ

ଭଗବତ୍‌-ପରାୟଣ ସୁଶୀଲ ମହାପୁରୁଷମାନେ ଏହି ଭକ୍ତିପଥରେ ଅବସ୍ଥାନ କରନ୍ତି । ସୁତରାଂ ଏ ପଥରେ ପଥଭ୍ରଷ୍ଟ ହେବାର ଭୟ ନାହିଁ । ଅତଏବ ଏହି ମଙ୍ଗଲମୟ ଭକ୍ତିପଥ ଜଗତରେ ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ । ପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଭକ୍ତିହୀନ ଲୋକକୁ ପବିତ୍ର କରିପାରେ ନାହିଁ । ଏ ଜଗତରେ ଯେଉଁମାନେ ଶ୍ରୀ ଭଗବାନଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମ-ଯୁଗଳରେ ତାହାଙ୍କର ଗୁଣାନୁରକ୍ତ ଚିତ୍ତକୁ ଥରେ ମାତ୍ର ସ୍ଥାପନ କରିପାରନ୍ତି, ତଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ହୁଏ ।

ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଶୁଣ ପରିମାଣି । ବିଷ୍ଣୁ ବିମୁଖ ଯେତେ ପ୍ରାଣୀ ॥
ତାହାଙ୍କ ତପେ ଯେତେ ଫଲ । ସକଲ ହୁଅଇ ନିଷ୍ଫଲ ॥
କୃଷ୍ଣର ପାଦପଦ୍ମ ଦୁଇ । ତା ଗୁଣେ ଅନୁରାଗୀ ହୋଇ ॥
ଯେ ଏକବେଳେ ବୋଲେ ନାମ । ସ୍ୱପ୍ନେ ସେ ନ ଦେଖଇ ଯମ ॥

—ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭାଗବତ, ୬ଷ୍ଠ ସ୍କନ୍ଧ, ୧ମ ଅଧ୍ୟାୟ

ପୁରାତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞ ମୁନିମାନେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଇତିହାସ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି—କାନ୍ୟକୁବ୍‌ଜ ଦେଶରେ ଅଜାମିଲ ନାମରେ ଗୋଟିଏ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଥିଲା । ସେ ଗୋଟିଏ ଦାସୀକୁ ବିବାହ କରି ତା ଗର୍ଭରୁ ଦଶପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ଦେଇ କନିଷ୍ଠ ପୁତ୍ରର ନାମ ନାରାୟଣ ରଖିଥିଲା । ବୃଦ୍ଧ ଅଜାମିଲ ସେହି ଶିଶୁ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନୁରକ୍ତ ହୋଇ ତାହାର ବାଲ୍ୟକ୍ରୀଡ଼ା ଦର୍ଶନ କରି ବିଶେଷ ସୁଖ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲା । ବୃଦ୍ଧର ଅଠାଅଶି ବର୍ଷ ବୟସରେ ମୃତ୍ୟୁକାଳ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ସେତେବେଳେ ଅଜାମିଲ ଦେଖିଲା ବକ୍ରମୁଖ, ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରୋମା, ଭୀଷଣାକାର ତିନୋଟି ପୁରୁଷ ବନ୍ଧନପାଶ ଘେନି ତାକୁ ନେବାକୁ ଆସିଲେ । ତାହା ଦର୍ଶନ କରି ସେ ଭୟାକୁଳ ହୋଇ ପୁତ୍ର ନାରାୟଣକୁ ଦୂରରେ ଖେଳୁଥିବା ଦେଖି ଦୃଢ଼ଭାବରେ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ନାରାୟଣ ବୋଲି ଡାକିଲା ।

''ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଆକୁଳେ ତତ୍କ୍ଷଣ । ଡାକିଲା ପୁତ୍ର ନାରାୟଣ ।।'' ମୃତ୍ୟୁ ଆସନ୍ନ ଅଜାମିଳ ମୁଖରୁ ଏହି ନାମ ଉଚ୍ଚାରିତ ହେବାମାତ୍ରେ ବିଷ୍ଣୁ ଦୂତଗଣ ହଠାତ୍ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଯମଦୂତମାନେ ଅଜାମିଳର ସୂକ୍ଷ୍ମଦେହକୁ ବନ୍ଧନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲାମାତ୍ରେ ବିଷ୍ଣୁ ଦୂତମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ତେଜସ୍ୱୀ ଭାବରେ ସେମାନଙ୍କୁ ନିଷେଧ କଲେ । ବିଷ୍ଣୁଦୂତମାନେ ଯମଦୂତଙ୍କୁ ନିଷେଧ କରିବାରୁ ସେମାନେ ବିଷ୍ଣୁ ଦୂତମାନଙ୍କୁ କହିଲେ, ତୁମେମାନେ କିଏ ? କେଉଁଠାରୁ ଆସିଛ ? ଅଜାମିଳକୁ ନେବା ସକାଶେ କି ହେତୁ ନିଷେଧ କରୁଛ ? ତୁମେମାନେ ଦେବତା ନା ସିଦ୍ଧ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ କୁହ—

କାହାର ତୁମେମାନେ ଦୂତ । କାହୁଁ ବା ଅଇଲ ତୁରିତ ।।
କିପାଇଁ ଆମ୍ଭକୁ ନିଷେଧ । କିବା ଉତ୍ତମ ତୁମେ ସିଦ୍ଧ ।।
କିବା ଦେବତା ତୁମ୍ଭେମାନେ । ଥାଅ ଦେବଙ୍କ ସନ୍ନିଧାନେ ।।
ତୁମର ଚକ୍ଷୁ ପଦ୍ମଦଳ । ବିରାଜେ କିରୀଟ କୁଣ୍ଡଳ ।।
ଉରେ ଲମ୍ବଇ ବନମାଳ । ଶୋଭିତ ଯେ ପୀତ ଦୁକୂଳ ।।
ସର୍ବେ ନୂତନ ତନୁ ବହ । ଚାରୁ ତଦ୍ୱାର ଭୁଜ ବହ ।।
ଶଙ୍ଖ ଚକ୍ର ଗଦା କମଳ । ଏଣେ ଶୋଭା ତୁମ୍ଭେ ସକଳ ।।
ଧନୁ ଖଡ଼ଗ ତୂଣ ଶର । ଏଣେ ଶୋଭିତ ତୁମ୍ଭ କର ।।
ଦିଗମାନଙ୍କର ତିମିର । ଆତ୍ମକାନ୍ତିରେ କଲ ଦୂର ।।
ଆମ୍ଭେ ଧର୍ମରାଜ କିଙ୍କର । କିପାଁ ନିଷେଧ ତୁମ୍ଭେ କର ।।

—ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭାଗବତ, ୬ଷ୍ଠ ସ୍କନ୍ଧ, ୧ମ୍ ଅଧ୍ୟାୟ

ଯମଦୂତଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ବିଷ୍ଣୁଦୂତମାନେ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ହାସ୍ୟ କରି ମେଘଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱରରେ କହିଲେ—ତୁମେମାନେ ଯଦି ଧର୍ମରାଜଙ୍କର ଆଜ୍ଞାବହ, ତେବେ ଧର୍ମର ସ୍ୱରୂପ ଓ ପ୍ରମାଣ ଆମ ନିକଟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କର । କିପରି ଦଣ୍ଡଧାରଣ କରିବାକୁ ହୁଏ, ଦଣ୍ଡର ଉପଯୁକ୍ତ ବିଷୟ କ'ଣ ? କର୍ମପଥରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ମାତ୍ରକେ ସମସ୍ତେ ଦଣ୍ଡାର୍ହ ନା କେହିକେହି ଦଣ୍ଡଯୋଗ୍ୟ ? ଏକଥା ଶୁଣି ଯମଦୂତମାନେ କହିଲେ—ଯାହା ବେଦବିହିତ, ତାହା ହିଁ ଧର୍ମ ।

ତାହାର ବିପରୀତ ଅର୍ଥାତ୍ ବେଦନିଷିଦ୍ଧ ବିଷୟ ଅଧର୍ମ । ବେଦ ସାକ୍ଷାତ୍ ନାରାୟଣ ସ୍ୱରୂପ ବୋଲି ଆମ୍ଭେ ଜାଣୁ । ଯିଏ ନିଜ ସ୍ୱରୂପରେ ଅବସ୍ଥିତ ଥାଇ ତ୍ରିବିଧ ଗୁଣମୟ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି କରିଅଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ନାମ ନାରାୟଣ । ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଅଗ୍ନି, ଆକାଶ, ବାୟୁ, ଚନ୍ଦ୍ର, ସନ୍ଧ୍ୟା, ଦିବା, ରାତ୍ର, ଦିକ୍‌ସମୂହ, ଜଳ, ପୃଥ୍ୱୀ ଏବଂ ସ୍ୱୟଂ ଧର୍ମ; ଏମାନେ ଜୀବର ସକଳ କର୍ମର ସାକ୍ଷୀ । ଏହି ସାକ୍ଷୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଯାହା ଅଧର୍ମ ବୋଲି ଜଣାଯାଏ, ତାହା ହିଁ ଦଣ୍ଡଯୋଗ୍ୟ । ଅଧର୍ମକାରୀମାନେ ଅପରାଧର ତାରତମ୍ୟ ଅନୁସାରେ ସେମାନେ ଗୁରୁ ଅବା ଲଘୁଦଣ୍ଡର ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଦେହଧାରୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କେହି କର୍ମରହିତ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ଇହଜନ୍ମରେ ପାପ ଓ ପୁଣ୍ୟ ଉଭୟ ସମ୍ଭବପର ।

ବିଧିନିଷେଧ ବେନି କର୍ମ । ଏ ନିତ୍ୟେ କହନ୍ତି ଆଗମ ॥
ବିହିତ କର୍ମ ଯେ କରଇ । ତାର ପାପକୁ ଭୟ ନାହିଁ ॥
ନିଷେଧ କର୍ମ କରେ ଯେହୁ । ସକଳ ଦଣ୍ଡ ସହେ ସେହୁ ॥
ଏ ଘେନି ବେଦ ବ୍ରହ୍ମମୟେ । ସୁଜନ ବେଦମାର୍ଗେ ରହେ ॥
ଧର୍ମ ଅଧର୍ମ ଆଚରଣ । କରନ୍ତି ଯେହୁ ପ୍ରାଣୀମାନ ॥
ସେ ପ୍ରାଣୀମାନେ ଅବନୀରେ । ଫଳାଫଳକୁ ଭୋଗ କରେ ॥୪୪।୪୫॥

—ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭାଗବତ, ୬ଷ୍ଠ ସ୍କନ୍ଧ, ୧ମ ଅଧ୍ୟାୟ

ପ୍ରକୃତି ସହିତ ଯୋଗ ହେତୁ ଜୀବର ସଂସାର ବନ୍ଧନ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । ପୁଣି ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଭକ୍ତିଯୋଗ ଅବଲମ୍ବନ କଲେ ଅଳ୍ପକାଳ ମଧ୍ୟରେ ସଂସାର-ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହୁଏ ।

ଏହି ଅଜାମିଳ ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞ, ସତ୍‌ସ୍ୱଭାବ, ସଦାଚାର-ସମ୍ପନ୍ନ, ଗୁଣୀ, ସଂଯମାଦି ନିୟମବ୍ରତୀ, ବିନୟୀ, ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ, ସତ୍ୟବାଦୀ, ମନ୍ତ୍ରକୁଶଳ ଓ ପବିତ୍ର ଥିଲା । ଅତିଥି, ବୃଦ୍ଧ ସେବା ତତ୍ପର, ଅହଂକାର ବିବର୍ଜିତ, ସ୍ୱଳ୍ପଭାଷୀ ଓ ଅହିଂସା-ପରାୟଣ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ, ହଠାତ୍ ଦିନେ ଗୋଟିଏ ଦାସୀ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ହୋଇ ନିଜକୁ ସଂଯତ କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ ଦୁଶ୍ଚରିତ୍ରା ଦାସୀ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ହୋଇ

ନିଜର କୁଳବତୀ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ତ୍ୟାଗ କଲା ଓ ଅନ୍ୟାୟ ଧନ ଉପାର୍ଜନ କରି ଦାସୀର ମନ ତୁଷ୍ଟ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ଏବଂ ଆତ୍ମକୃତ ପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କଲା ନାହିଁ । ତେଣୁ ଯମରାଜାଙ୍କ ନିକଟରେ ଦଣ୍ଡିତ ହେଲେ ସେ ସେଥିରୁ ନିବୃତ୍ତି ଲାଭ କରିବ । ଏହା ଶୁଣି ବିଷ୍ଣୁଦୂତମାନେ କହିଲେ—ଦେଖ, ଏହି ବ୍ୟକ୍ତି ଆକୁଳ ଭାବରେ ନାରାୟଣ ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବାଦ୍ୱାରା କୋଟି-ଜନ୍ମାର୍ଜିତ ପାପରାଶିର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିସାରିଛି ।

କୋଟି ଜନ୍ମର ଶୁଭ ଫଳ । କଲା ଏ ଦ୍ୱିଜ ଅଜାମିଳ ॥
ଯେଣୁ ଆକୁଳେ "ନାରାୟଣ" । ମଙ୍ଗଳ କଲା ଉଚ୍ଚାରଣ ॥
ଏଣୁ ଏ ପାପ ମଳକୃତ । ସକଳ କଲା ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ॥
ଯେଣୁ ଚତୁରାକ୍ଷର ନାମ । ମୁଖେ ବୋଇଲା 'ନାରାୟଣ' ॥
ପ୍ରାଶ୍ଚିତ୍ତ ସର୍ବ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର । ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ ବିଷ୍ଣୁର ॥
ଯାହାର ବିଷ୍ଣୁ ଭାବେ ମତି । ପାପରେ ଗ୍ରସ୍ତ ସେ ନୁହନ୍ତି ॥
ବ୍ରତ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ଏମାନ । ଅଧିକ ତହୁଁ ହରିନାମ ॥
ଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱକୁ ପରକାଶେ । ପାପର ମୂଳ ବୀଜ ନାଶେ ॥
ଏଣୁ ଏହାକୁ ତୁମ୍ଭେମାନେ । ତେଜିଣ ଯାଅ ନିଜ ସ୍ଥାନେ ॥
ଏହାର ଯେତେ ପାପମାନ । ନିଶ୍ଚୟ କଲା ଏ ଖଣ୍ଡନ ॥
ଯେଣୁ ଏ ଦ୍ୱିଜ ଅଜାମିଳ । ନିକଟ ମରଣର କାଳ ॥
ତୁଣ୍ଡେ ଉଚ୍ଚାରି ନାରାୟଣ । ପ୍ରାଣ ଛାଡ଼ିଲା ତତକ୍ଷଣ ॥

ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଭାଗବତ, ୬ଷ୍ଠ ସ୍କନ୍ଧ, ୨ୟ ଅଧ୍ୟାୟ

ପୁତ୍ରାଦିଙ୍କର ନାମାନୁସାରେ, ପରିହାସ ଛଳରେ ସୁଦ୍ଧା କିମ୍ବା ଗୀତର ପାଦ ପୂରଣରେ ଅବହେଳାକ୍ରମେ ଯେଉଁ ଭାବରେ ହେଉ ପଛକେ ଭଗବାନଙ୍କର ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣରେ ସର୍ବପାପ ଦୂରୀଭୂତ ହୁଏ । କୌଣସି ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥାନରୁ ପତନ ହେବା ସମୟରେ, ପଦସ୍ଖଳନରେ, ସର୍ପଦଂଶନରେ କିମ୍ବା ଯେକୌଣସି ଅବଶ ଚିତ୍ତରେ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କଲେ ତାକୁ ଆଉ ଯମଯାତନା ଭୋଗ

କରିବାକୁ ପଡ଼େନାହିଁ । ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ଦ୍ୱାରା ପାପ ନଷ୍ଟ ହୁଏ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ପାପଜନିତ ସଂସ୍କାର ନଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ । କେବଳ ଭଗବାନଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମ ସେବା ଦ୍ୱାରା ତାହା ନଷ୍ଟ ହୁଏ । ପୁଣ୍ୟ-କୀର୍ତ୍ତି ଶ୍ରୀ ଭଗବାନଙ୍କ ନାମ ଜ୍ଞାନପୂର୍ବକ କିମ୍ୱା ଅଜ୍ଞାନପୂର୍ବକ ଉଚ୍ଚାରଣ କଲେ ସମସ୍ତ ପାପ ବିନଷ୍ଟ ହୁଏ ।

ତପସ୍ୟା ଆଦି ବ୍ରତଦାନେ । ପାପ ନାଶନ୍ତି ଏଣେ ଜନେ ॥
ପାପର ବୀଜ ନାଶ ନୋହି । ଚିତ୍ତ ନିର୍ମଳ ନୋହେ ତହିଁ ॥
ଯେମନ୍ତେ ଶ୍ରୀହରି କୀର୍ତ୍ତନେ । ପାଦପଙ୍କଜ ସେବାଧ୍ୟାନେ ॥

—ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭାଗବତ, ୬ଷ୍ଠ ସ୍କନ୍ଧ, ୨ୟ ଅଧ୍ୟାୟ

ଯେପରି ଅଜ୍ଞାନ ବ୍ୟକ୍ତି ହଠାତ୍ ନ ଜାଣି ମଧ୍ୟ ଯଦି ବିଷପାନ କରେ ବା ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଔଷଧ ସେବନ କରେ, ତେବେ ତାହାର କ୍ରିୟା ହେଲାପରି ନ ଜାଣି ହରିନାମ ନେଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ନଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ । ପରମସାଧୁ ବିଷ୍ଣୁଦୂତଙ୍କ ସଙ୍ଗଲାଭ କରି ଅଜାମିଳର ଅନୁତାପ ଆସିଲା ଓ ସେ ହରିଦ୍ୱାରରେ ତପସ୍ୟା କରି ଗଙ୍ଗାଗର୍ଭରେ ଦେହତ୍ୟାଗ କଲା ।

ଗଙ୍ଗାର ଜଳେ ଦ୍ୱିଜବର । ତେଜିଲା ନିଜ କଳେବର ॥
ତକ୍ଷଣେ ବିଷ୍ଣୁଦୂତ ପ୍ରାୟ । ହୋଇଲା ତା'ର ନିଜ କାୟ ॥୪୩॥

—ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭାଗବତ, ୬ଷ୍ଠ ସ୍କନ୍ଧ, ୨ୟ ଅଧ୍ୟାୟ

ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ଏହି ପରମ ଗୁହ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ ଅଜାମିଳ ଉପାଖ୍ୟାନ ଶ୍ରବଣ ଓ କୀର୍ତ୍ତନ କରିବେ, ସେ କେବେ ନରକରେ ପତିତ ହେବେ ନାହିଁ । ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପାପୀ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ବିଷ୍ଣୁଲୋକରେ ପୂଜନୀୟ ।

ତତ୍ପରେ ଯମଦୂତମାନଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନରେ ଯମରାଜ ସେମାନଙ୍କୁ ଯେପରି ଉପଦେଶ ଦେଲେ ତାହା ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ।

ସନକାଦି (ସନକ, ସନନ୍ଦନ, ସନାତନ ଓ ସନତ୍‌କୁମାର) ଚାରି କୁମାର ହେଉଛନ୍ତି ଭକ୍ତିମାର୍ଗର ମୁଖ୍ୟ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ । ସେମାନେ ସର୍ବଦା ସତ୍‌ସଙ୍ଗ-

ନିରତ ଥାଆନ୍ତି । ଭଗବତ୍-ଗୁଣ ଶ୍ରବଣରେ ଏମାନଙ୍କର ଦୃଢ଼ ନିଷ୍ଠା ଥାଏ । ଜ୍ଞାନ, ବୈରାଗ୍ୟ, ନାମଜପ ଓ ଭଗବତ୍-ଚରିତ୍ର ଶ୍ରବଣରେ ଏମାନଙ୍କର ଅବାଧ ଉତ୍କଣ୍ଠା ହିଁ ଏମାନଙ୍କର ବିଶେଷତ୍ୱ । ଏମାନଙ୍କ ମୁଖରେ ସର୍ବଦା ହରିନାମ ବିରାଜମାନ କରୁଥାଏ । ଚିତ୍ତ ସର୍ବଦା ଶ୍ରୀହରିଙ୍କଠାରେ ମଗ୍ନ ଥାଏ । ତେଣୁ ଏହି ଚାରି କୁମାରଙ୍କ ଉପରେ କାଳର ପ୍ରଭାବ ପଡ଼େ ନାହିଁ । ସେମାନେ ସର୍ବଦା ଶିଶୁ ଭାବରେ କାଳାତିପାତ କରନ୍ତି । ସେମାନେ ସର୍ବତ୍ର ଗମନାଗମନ ଶକ୍ତି ଧାରଣ କଲେ ମଧ୍ୟ ଜନଲୋକରେ ବେଶୀ ସମୟ ଅବସ୍ଥାନ କରନ୍ତି । ଏହି ଲୋକରେ ଶାକ୍ତ, ମୁକ୍ତ, ଭକ୍ତ ଓ ତପସ୍ୱୀମାନେ ବାସ କରନ୍ତି । ଏହି ଲୋକରେ ସମସ୍ତେ ନିତ୍ୟ ମୁକ୍ତିର ଆସ୍ୱାଦନ କରନ୍ତି । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଭଗବାନଙ୍କ ଦିବ୍ୟ ଗୁଣ ଓ ମଙ୍ଗଳମୟ ଚରିତ ଶୁଣିବାକୁ ଉତ୍କଣ୍ଠିତ ରହିଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ଲୋକରେ ସର୍ବତ୍ର, ସବୁଠାରେ ଅଖଣ୍ଡ ସତ୍‌ସଙ୍ଗ ବିରାଜିତ ଥାଏ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣକୁ ବକ୍ତା ରୂପରେ ବରଣ କରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧାଯୁକ୍ତ ଚିତ୍ତରେ ତାଙ୍କର ସେବାନିରତ ହୋଇ ନମ୍ରତାପୂର୍ବକ ତାହାଙ୍କଠାରୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଦିବ୍ୟ ଚରିତ୍ର ଏମାନେ ଶ୍ରବଣ କରନ୍ତି ।

ଚାରି କୁମାରଗଣ ସତ୍‌ସଙ୍ଗ ବ୍ୟତୀତ ଅଳ୍ପକ୍ଷଣ ନିମିତ୍ତ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନେ ବିଷୟସଙ୍ଗ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ହୃଦୟରେ ଧ୍ୟାନ, ମୁଖରେ ଜପ, ବୁଦ୍ଧିରେ ଭଗବତ୍-ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନର ସ୍ଥିତି ଓ ଶ୍ରବଣରେ ଭଗବତ୍-ଗୁଣାନୁବାଦ ସର୍ବଦା ଲାଗିରହିଥାଏ । ଚାରି କୁମାର କୈଳାସପତି ଶିବ ଓ ଶେଷଦେବଙ୍କଠାରୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରିତ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଶ୍ରବଣ କରନ୍ତି । ପୁଣି ଜନଲୋକକୁ ଫେରିଗଲେ ସେଠାରେ ସୂତଙ୍କଠାରୁ ମଧ୍ୟ ହରିଗୁଣଗାଥା ଶୁଣନ୍ତି । ସେମାନେ ଭକ୍ତଙ୍କୁ କୃପା କରିବାକୁ ଏ ପୃଥିବୀକୁ ମଧ୍ୟ ଆସନ୍ତି । ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ମଧ୍ୟ ଏହାଙ୍କଠାରୁ ଭଗବତ୍-ତତ୍ତ୍ୱ ଶ୍ରବଣ କରିଥିଲେ । ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଦ୍ୱାରରକ୍ଷକଙ୍କୁ ଏମାନେ ଶାପପ୍ରଦାନ କରି ଅବତାରର କାରଣ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ ।

ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କ ନାମମାହାତ୍ମ୍ୟ ପ୍ରଚାର କରି ସର୍ବଦା ଭ୍ରମଣ କରନ୍ତି । ବୀଣାବାଦନ କରି ସର୍ବଦା ଭଗବତ୍ ଗୁଣଗାନ କରିବା

ତାଙ୍କର ନିତ୍ୟକର୍ମ । ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ କୀର୍ତ୍ତନର ପରମାଚାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଏ । ଭାଗବତ ଭକ୍ତ ଦ୍ୱାଦଶ ଭକ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନାରଦ ଜଣେ । ସେ 'ନାରଦୀୟ ଭକ୍ତିସୂତ୍ର' ଓ 'ନାରଦ ପଞ୍ଚରାତ୍ର' ନାମକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରଣୟନ କରି ଭକ୍ତିଧର୍ମର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିଥିଲେ । ପୃଥିବୀରେ ଭକ୍ତିଧର୍ମ ପ୍ରଚାର କରିବା ନିମିତ୍ତ ସେ ପ୍ରତିଜ୍ଞାବଦ୍ଧ ।

ପୂର୍ବକାଳରେ ନାରଦ ଉପବର୍ହଣ ନାମକ ଜଣେ ଗନ୍ଧର୍ବ ଥିଲେ । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଶାପରେ ଦାସୀପୁତ୍ର ହୋଇ ଶୂଦ୍ରକୁଳରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେ ସାଧୁସଙ୍ଗ ପ୍ରଭାବରେ ଭଗବାନଙ୍କ ନାମ ଗ୍ରହଣ କଲେ ଏବଂ ମାତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ବନଗମନ କରି ଗୋଟିଏ ଅଶ୍ୱତ୍ଥ-ତରୁ ମୂଳରେ ବସି ଭଗବାନଙ୍କ ଧ୍ୟାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଧ୍ୟାନ ସମୟରେ କ୍ଷଣକ ନିମିତ୍ତ ଭଗବାନ ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ପ୍ରକଟ ହୋଇ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲେ । ସେଥିରେ ବାଳକ ନାରଦ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ ପୁନର୍ବାର ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ନିମିତ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଉଠିଲେ । ବାଳକର ବିଶେଷ ବ୍ୟାକୁଳତା ଦର୍ଶନ କରି ଆକାଶବାଣୀ ହେଲା ଯେ—ତୁ ଏ ଜନ୍ମରେ ଆଉ ମୋତେ ପାଇବୁ ନାହିଁ । ତୋର ଚିତ୍ତ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ମଳ ନ ଥିବାରୁ ମୋ ଦର୍ଶନରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେଉଅଛୁ । ମୁଁ କୃପା କରି ତୋତେ ଦର୍ଶନ ଦେବାର କାରଣ ଏହି ଯେ, ତୋର ଚିତ୍ତ ମୋ'ଠାରେ ଲାଗିରହୁ । ଏହାର କିଛିଦିନ ପରେ ବାଳକର ଶରୀର ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା । ବାଳକ କଳ୍ପ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପରଲୋକରେ ଅବସ୍ଥାନ କରି ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ନାରଦ ରୂପରେ ପ୍ରକଟ ହେଲେ ।

ନାରଦ ହେଉଛନ୍ତି ଭଗବାନଙ୍କ ମନର ଅବତାର । ଦୟାମୟ ଭଗବାନ ଯାହାକିଛି କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି, ନାରଦଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ । ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ ଓ ଧ୍ରୁବଙ୍କୁ ଏହି ନାରଦ ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଦେବର୍ଷି କୃପାର ଅବତାର । ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଯେ ମିଳିଲା, ତାକୁ ଉପଦେଶ ଦେଇ ଭଗବାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ପହଞ୍ଚାଇଦିଅନ୍ତି । ଯିଏ ଯେଉଁ ମାର୍ଗର ଅଧିକାରୀ, ନାରଦ ତାକୁ ସେହି ମାର୍ଗର ଭଜନ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ମୁକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ଦେବର୍ଷିଙ୍କ

ଏଥିନିମିତ୍ତ ନର ସୁର-ଅସୁର ସମସ୍ତେ ଆଦର ସମ୍ମାନ କରନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ନିଜର ହିତୈଷୀ ବୋଲି ମନେକରନ୍ତି । ଭଗବାନ ବ୍ୟାସ ନାରଦଙ୍କ ଉପଦେଶ ଅନୁସାରେ ଭାଗବତ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରିଥିଲେ । ସେ କହିଲେ—ଯେଉଁ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ପ୍ରତି ପଦରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଗୁଣଗାନ ହୁଏ, ସେହି ଗ୍ରନ୍ଥ ହିଁ ସାଧୁଜନମାନଙ୍କର ଆଦରଣୀୟ । କର୍ମ ଓ ଜ୍ଞାନର ବାଣୀ ଦ୍ୱାରା ସାଧୁଜନମାନଙ୍କର ହିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମଧ୍ୟ ନାରଦଙ୍କ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ସ୍ତୋତ୍ର ରଚନା କରିଥିଲେ । ଭଗବାନ 'ନାରଦ ସ୍ତୋତ୍ର'ରେ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି ଯେ—

(୧) ଭକ୍ତର କିପରି ଆଦର୍ଶ ଗୁଣ ହେବା ଉଚିତ ।
(୨) ଭକ୍ତର ଗୁଣ ସ୍ମରଣ କଲେ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରୀତିଭାଜନ ହୋଇପାରିବ ଓ ସେ ଗୁଣ ସଂକ୍ରମିତ ହେବ ।
(୩) ଭକ୍ତ ଗୁଣଗାନରେ ଅନ୍ତଃକରଣ ପବିତ୍ର ଭାବ ଧାରଣ କରେ ।
(୪) ଭକ୍ତଙ୍କ ଏତେ ମହିମା ଯେ, ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ସ୍ତୁତି କରନ୍ତି । ଏବଂ
(୫) ଭକ୍ତର ଗୁଣଚର୍ଚ୍ଚାରେ ଜଗତର ମଙ୍ଗଳ ସାଧିତ ହୁଏ ।

ତେଜସା ଯଶସା ବୁଦ୍ଧ୍ୟା ବୟନେ ବିନୟେବ ଚ
ଜନ୍ମନାଂ ତପସଂବୃଦ୍ଧଂ ନାରଦଂ ପ୍ରଣମାମ୍ୟହମ୍ ।
ସୁଖଶୀଳଂ ସୁସଂବେଶଂ ସଭୋଜଂ ଭାସ୍ୱରଶୁଚିମ୍
ସୁ ଚକ୍ଷୁସଂ ସୁବାକ୍ୟଂ ଚ ନାରଦଂ ପ୍ରଣମାମ୍ୟହମ୍ ।

ଯିଏ ତେଜ, ଯଶ, ବୁଦ୍ଧି, ବୟସ, ବିନୟ, ଜନ୍ମ ତଥା ତପସ୍ୟାରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ଯାହାର ସ୍ୱଭାବ ସୁଖମୟ, ବେଶ ସୁନ୍ଦର, ଭୋଜନ ଉତ୍ତମ, ଯିଏ ପ୍ରକାଶମାନ ଓ ପବିତ୍ର, ଶୁଭଦୃଷ୍ଟିସମ୍ପନ୍ନ ତଥା ସୁବକ୍ତା, ସେହି ଦେବରଷି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନାରଦଙ୍କୁ ମୁଁ ପ୍ରଣାମ କରୁଅଛି ।

ନାରଦଙ୍କ ପରେ ଗୋପୀମାନେ ହିଁ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଆଦର୍ଶ । ସେମାନେ ଗୃହକର୍ମ ଭିତରେ ଭଗବତ୍ ଭାବରେ ଏପରିତ ତନ୍ମୟ ହୋଇଯାଇଥିଲେ ଯେ,

ଦଧି ବିକ୍ରି କରିବାକୁ ଯାଇ 'ଦଧି ନିଅ' ନ କହି 'କୃଷ୍ଣ ନିଅ' ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ଜ୍ଞାନୀଭକ୍ତ ଉଦ୍ଧବ ଓ ମହାରାଜ ପରୀକ୍ଷିତ ମଧ୍ୟ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଆଦର୍ଶ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । କାକଭୂଷଣ୍ଡୀ ମଧ୍ୟ ନାମର ମହିମା ପ୍ରଚାର କରି ଭକ୍ତସମାଜରେ ଆଦର୍ଶ ସ୍ଥାନୀୟ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ଲଙ୍କାରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଇନ୍ଦ୍ରଜିତ ନାଗପାଶରେ ବନ୍ଧନ କଲା, ସେତେବେଳେ ନାରଦ ଜୀ ପକ୍ଷୀରାଜ ଗରୁଡ଼ଙ୍କୁ ସେଠାକୁ ପଠାଇଲେ । ଗରୁଡ଼ ଜୀ ନାଗମାନଙ୍କୁ ଭକ୍ଷଣ କରିଦେବା ପରେ ମନରେ ସନ୍ଦେହ କଲେ ଯେ, ଯାହାଙ୍କୁ ଜଣେ ରାକ୍ଷସ ବନ୍ଧନ କରିନେଉଛି, ସେ ସର୍ବେଶ୍ୱର ଓ ସର୍ବସମର୍ଥ ବିଷ୍ଣୁ କିପରି ହେଲେ ? ସେ ନିଜର ସନ୍ଦେହମୋଚନ କରିବା ନିମିତ୍ତ ଭଗବାନ ଶଙ୍କରଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗଲେ । ଶଙ୍କର ତାଙ୍କୁ ଭୂଷଣ୍ଡୀ କାକ ନିକଟକୁ ରାମାୟଣ ଶୁଣିବା ନିମିତ୍ତ ପ୍ରେରଣ କଲେ । ସେ ଆଶ୍ରମର ପ୍ରଭାବ ଏପରି ଥିଲା ଯେ, ସେଠାରେ ପ୍ରବେଶ କଲାମାତ୍ରେ ଗରୁଡ଼ର ସନ୍ଦେହ ଦୂର ହୋଇ ଦିବ୍ୟଜ୍ଞାନ ଉଦୟ ହେଲା । ସେ କାକ ଭୂଷଣ୍ଡୀଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରାମଚରିତ ଶୁଣିବା ପରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନରେ ଭୂଷଣ୍ଡୀ ନିଜ ଚରିତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ । ଭଗବତ୍ ନାମ ଜପ, ଧ୍ୟାନ, ମାନସିକ ପୂଜା ଏବଂ ରାଜହଂସମାନଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କ କଥା ଶ୍ରବଣ କରାଇବା ତାହାଙ୍କ ନିତ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ । ଭଗବାନ ଶଙ୍କର, ରାଜହଂସାଦି ରମକଥା ଶ୍ରବଣ କରିନ୍ତି । ମୁନିଙ୍କ ବର ପ୍ରଭାବରେ ଯୋଜନକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭୂଷଣ୍ଡୀ ଆଶ୍ରମରେ ଅବିଦ୍ୟାର ପ୍ରଭାବ ନଥାଏ ।

ରାମଭକ୍ତ ହନୁମାନ ମଧ୍ୟ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଆଦର୍ଶ । ବାଲ୍ୟକାଳରେ ମାତା ଅଞ୍ଜନାଙ୍କଠାରୁ ହନୁମାନ ରାମଚରିତ ଶ୍ରବର କରିଥିଲେ । ସେ ଜନ୍ମକାଳରୁ ସର୍ବଦା ଭକ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କ ଚିନ୍ତନ କରୁଥିଲେ । ଶେଷରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ତାଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଅବତାର ବୋଲି ତାଙ୍କର ଶରଣାପନ୍ନ ହେଲେ । ହନୁମାନ ବିଦ୍ୟା, ବୁଦ୍ଧି, ଜ୍ଞାନ ଓ ପରାକ୍ରମର ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ବିଗ୍ରହ ହେଲେ । ଏସବୁ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଟିକିଏ ମାତ୍ର ଅଭିମାନ ନଥିଲା । ହନୁମାନଙ୍କ ଭକ୍ତି ଅତୁଳନୀୟ ଥିଲା । ଅଯୋଧ୍ୟାରେ

ରାଜ୍ୟାଭିଷେକ ହେବା ପରେ ଭଗବାନ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପୁରସ୍କୃତ କରିଥିଲେ । ଅଯୋଧ୍ୟା ରାଜକୋଷର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ମଣିମାଳା ଜାନକୀ ନିଜ କଣ୍ଠରୁ କାଢ଼ି ହନୁମାନଙ୍କୁ ଉପହାର ଦେଲେ । ହନୁମାନ ତାହା ଗ୍ରହଣ କରି ମୁଖରେ ଲଗାଇ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ଭାଙ୍ଗିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏଥିରେ ଅକେକେ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେବାରୁ ହନୁମାନ କହିଲେ—ମୁଁ ଏହା ଭିତରେ ଭଗବନାଙ୍କ ନାମ ଓ ମୂର୍ତ୍ତି ଅନ୍ୱେଷଣ କରୁଅଛି । ଯେଉଁଥିରେ ମୋ ପ୍ରଭୁ ରାମଙ୍କ ନାମ ନଥିବ ବା ତାଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି ନଥିବ, ତାହା ବ୍ୟର୍ଥ । ଉପସ୍ଥିତ ଲୋକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ କହିଲେ—ତେବେ ଆପଣଙ୍କ ଶରୀରରେ କ'ଣ ତାଙ୍କର ନାମ ଓ ମୂର୍ତ୍ତି ଅଛି ? ହନୁମାନ ତତ୍କ୍ଷଣାତ୍ ନିଜର ହୃଦୟ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ କରି ନାମ ଓ ମୂର୍ତ୍ତି ଦର୍ଶନ କରାଇ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଚମତ୍କୃତ କରିଦେଇଥିଲେ ।

ହନୁମାନ ସଙ୍ଗୀତ ବିଦ୍ୟାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପାରଦର୍ଶୀ ଥିଲେ । ଯେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାମକଥା ପୃଥିବୀରେ ଥିବ, ସେ ସେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବଞ୍ଚିରହିବାକୁ ଭଗବାନ ବର ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ରାମକଥା ଶ୍ରବଣ ଓ ରାମନାମ କୀର୍ତ୍ତନ ଯେଉଁଠାରେ ହୁଏ, ହନୁମାନ ଗୁପ୍ତରେ ସେଠାରେ ଅବସ୍ଥାନ କରନ୍ତି । ଦୁଇହାତ ମସ୍ତକରେ ଲଗାଇ ପ୍ରାରମ୍ଭରୁ ଗାନ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ଥାନ୍ତି । ରାମନାମ ଶ୍ରବଣରେ ତାଙ୍କ ନେତ୍ରରୁ ସର୍ବଦା ଅଶ୍ରୁ ନିର୍ଗତ ହେଉଥାଏ ।

ସାଧୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରୀମତ୍ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ ନିମିତ୍ତ ଭକ୍ତିର ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ଓ ଆବଶ୍ୟକତା ପ୍ରଚାର କରିବା ପରେ ଶ୍ରୀମତ୍ ଯମୁନାଚାର୍ଯ୍ୟ ବିଶିଷ୍ଟ ଦ୍ୱୈତବାଦମତ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ଯମୁନାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପରେ ତାଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ ରାମାନୁଜାଚାର୍ଯ୍ୟ ବିଶିଷ୍ଟା ଦ୍ୱୈତମତ ବା ଭକ୍ତିଧର୍ମର ପ୍ରଚାର କଲେ । ସେ ଭକ୍ତିଧର୍ମ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନରେ ନାମକୀର୍ତ୍ତନ ଓ ପ୍ରାର୍ଥନାକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସ୍ଥାନ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ।

ତତ୍ପରେ ଉପାସନା ଦ୍ୱାରା କିପରି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଲାଭ ହେବ, ଏହା ନିମ୍ବାର୍କାଚାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଚାର କଲେ । ସେ ଦ୍ୱୈତାଦ୍ୱୈତ ମତ ସ୍ଥାପନା କରିଥିଲେ ।

ସେ ମତର ସାରମର୍ମ ହେଲା—ଭଗବାନ ନାରାୟଣ ହଂସର ରୂପ ଧାରଣ କରି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପୁତ୍ର କୁମାର ଚାରିଜଣଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ଦେବର୍ଷି ନାରଦଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେଲେ । ନାରଦ ନିମ୍ବାକାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେଲେ । ନିମ୍ବାକାର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମସୂତ୍ରର ଭାଷ୍ୟ କରି ନାରଦଙ୍କୁ ଗୁରୁରୂପେ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ '' ବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ସଗୁଣ ଭାବ ହିଁ ମୁଖ୍ୟ । ସେ ଜଗତ୍ ରୂପରେ ପରିଣତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ନିର୍ବିକାର । ଜଗତର ସୃଷ୍ଟି-ସ୍ଥିତି-ଲୟ ଏହାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହୁଏ । ସେ ଜଗତର ନିମିତ୍ତ ଓ ଉପାଦାନ କାରଣ । ସେ ଅବିକୃତ ପରିଣାମୀ, ଜଗତ ଏହାଙ୍କର ପରିଣାମ । ଜୀବ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ଅଂଶବିଶେଷ । ଜୀବ ନିତ୍ୟ । ଜୀବ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରସନ୍ନତା ଆନୟନ ନିମିତ୍ତ କର୍ମ କରିବାକୁ ଏ ଜଗତରେ ଆବଶ୍ୟକ ଉପାସନା ଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ । ଜୀବର ମୁକ୍ତିର ସାଧନା ଭକ୍ତି । ଭକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରାପ୍ତି ଘଟେ । ସତ୍‌କର୍ମ ଓ ସଦାଚାର ଦ୍ୱାରା ଶୁଦ୍ଧଚିତ୍ତରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଗୁଣ ଶ୍ରବଣ କଲେ ଭଗବତ୍ ପ୍ରାପ୍ତ ନିମିତ୍ତ ଇଚ୍ଛା ଜାଗ୍ରତ ହୁଏ । ତତ୍ପରେ ମୁମୁକ୍ଷୁ ଗୁରୁଙ୍କ ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରି ଗୁରୁପୋଦିଷ୍ଟ ଉପାସନା ଦ୍ୱାରା ଶୁଦ୍ଧଚିତ୍ତରେ ଭକ୍ତିର ପ୍ରକଟ ହୁଏ । ସେହି ଭକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଭଗବତ୍ ପ୍ରାପ୍ତି ରୂପକ ମୁକ୍ତି ହୁଏ ।

ଏହାପରେ ଶ୍ରୀଧର ସ୍ୱାମୀ ଭକ୍ତିଧର୍ମର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିଥିଲେ । ସେ ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳା ଦର୍ଶନ ପୂର୍ବକ ଗୃହତ୍ୟାଗ କରି ଗୀତା, ଭାଗବତ ଓ ବିଷ୍ଣୁ ପୁରାଣର ଟୀକା ରଚନା କରି ଭକ୍ତିର ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ପ୍ରତିପାଦନ କଲେ । ଏହାଙ୍କର ପ୍ରସ୍ତୁତ ଟୀକାରେ ଭକ୍ତି ଓ ପ୍ରେମର ଅଖଣ୍ଡ ପ୍ରଭାବ ପ୍ରବାହିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସମସ୍ତ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଏହାଙ୍କ ବ୍ୟାଖ୍ୟାକୁ ସ୍ୱୀକାର କଲେ । ଗଭବାନ ଶଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଏହାଙ୍କ ଟୀକାକୁ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୋଲି ସର୍ବସମକ୍ଷରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ।

ତତ୍ପରେ ନାମମାହାତ୍ମ୍ୟର ଅନ୍ୟତମ ପ୍ରଚାରକର୍ତ୍ତା ଶ୍ରୀମନ୍ ମହାପ୍ରଭୁ ଚୈତନ୍ୟଦେବ । ସେ ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କର ଅବତାର ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ନାମଭଜନ ପ୍ରଭାବରେ ଅନେକେ ଅଦ୍ୱୈତ ବେଦାନ୍ତବିତ୍ ଜ୍ଞାନୀ ମଧ୍ୟ ନାମ ପ୍ରେମରେ

ବିଗଳିତ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ଏହାଙ୍କର ଭକ୍ତିଧର୍ମରେ ଦ୍ୱୈତ ଓ ଅଦ୍ୱୈତବାଦର ସୁନ୍ଦରଂ ମୀମାଂସା ହୋଇଥିଲା । ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ନାମ ଜପ ଓ କୀର୍ତ୍ତନକୁ ଏକମାତ୍ର ସାଧନମାର୍ଗ ବୋଲି ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ । ସେ ଶିକ୍ଷାଷ୍ଟକ ଦ୍ୱାରା ନାମ ଓ ଭଜନ ମହିମା ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ । ଯଥା—

ଚେତୋଦର୍ପଣ ମାର୍ଜନଂ, ଭବମହାଦାବାଗ୍ନିନିର୍ବାପଣଂ
ଶ୍ରେୟଃ କୈରବ ଚନ୍ଦ୍ରିକାବିତରଣଂ ବିଦ୍ୟାବଧ ଜୀବନମ୍ ।
ଆନନ୍ଦାମ୍ବୁଧିବର୍ଦ୍ଧନଂ ପ୍ରତିପଦଂ, ପୂର୍ଣ୍ଣାମୃତାସ୍ୱାଦନଂ
ସର୍ବାତ୍ମସ୍ନପନଂ, ପରଂ ବିଜୟତେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସଂକୀର୍ତ୍ତନମ୍ ।
—ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଚରିତାମୃତ, ଅନ୍ତ୍ୟଲୀଳା-୨୦।୧

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନାମ ଓ ଗୁଣର ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଏହା ତୁଳନାରେ ଆଉ କୌଣସି ସାଧନ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନୁହେଁ । ଏହା ଚିତ୍ତରୂପୀ ଦର୍ପଣକୁ ସ୍ୱଚ୍ଛ କରିଦିଏ । ସଂସାରରୂପୀ ଘୋର ଦାବାନଳକୁ ନିର୍ବାପିତ କରିଦିଏ । ଏହା କଲ୍ୟାଣରୂପୀ କୁମୁଦର ଚନ୍ଦ୍ରମା, ବିଦ୍ୟାରୂପିଣୀ ବଧର ଜୀବନଦାତା । ନାମ-ଅମୃତ ଆସ୍ୱାଦନ ଦିଏ ଏବଂ ଆତ୍ମାର ଶାନ୍ତି ଓ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରଦାନ କରେ ।

ନାମ୍ନାମକାରି ବହୁଧା ନିଜସର୍ବଶକ୍ତି
ସ୍ତତ୍ରାର୍ପିତା ନିୟମିତଂ ସ୍ମରଣେନ କାଳଃ ।
ଏତାଦୃଶୀ ତବକୃପା ଭଗବନ୍ ମମାପି
ଦୁର୍ଦ୍ଦୈବମୀଦୃଶ ମିହାଜନି ନାନୁରାଗଃ ।
—ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଚରିତାମୃତ, ଅନ୍ତ୍ୟଲୀଳା, ୨୦।୨

ହେ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ଅନେକ ନାମ ପ୍ରକଟ କରି ସେଥିରେ ଭଗବତୀ ଶକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ନାମକୁ ଆପଣଙ୍କ ଭଳି ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ କରିଛନ୍ତି । ଏହାକୁ ସ୍ମରଣ କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ସମୟ-ବିଶେଷର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇନାହାନ୍ତି । ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ଇଚ୍ଛା କରିବି, ଏଥିପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ ନେଇ ନାମ

ସ୍ମରଣ କରିପାରିବି—ଏ ସୁବିଧା ମଧ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମୋର ଏପରି ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଯେ, ନାମ ସ୍ମରଣରେ ମୋର ରୁଚି ହେଲା ନାହିଁ । ପୁନଶ୍ଚ—

ନୟନଂ ଗଳଦଶ୍ରୁଧାରୟା ବଦନଂ ଗଦ୍‌ଗଦ ରୁଦ୍ଧୟା ଗିରା
ପୁଲକୈର୍ନିଚିତଂ ବପୁଃ କଦାତବ ନାମଗ୍ରହଣେ ଭବିଷ୍ୟତି ।
—ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଚରିତାମୃତ, ଅନ୍ତ୍ୟଲୀଳା, ୨୦।୬

ପ୍ରଭୋ ! କେବେ ଏପରି ଦିନ ହେବ ଯେ, ଯେବେ ତୁମ ନାମ ନେବାବେଳେ ମୋର ନେତ୍ରରୁ ନିରନ୍ତର ଅଶ୍ରୁ ନିର୍ଗତ ହେବ, ମୋର କଣ୍ଠ ଗଦ୍‌ଗଦ୍ ହେବ ଓ ମୋର ଶରୀର ରୋମାଞ୍ଚିତ ହେବ !

ଯୁଗାୟିତଂ ନିମିଷେଣ ଚକ୍ଷୁସାକ୍ଷୁ ପ୍ରାବୃଷାୟିତମ୍
ଶୂନ୍ୟାୟିତଂ ଜଗତ୍ ସର୍ବ ଗୋବିନ୍ଦ ବିରହେଣ ମେ ।
—ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଚରିତାମୃତ, ଅନ୍ତ୍ୟଲୀଳା, ୨୦।୭

ହେ ଗୋବିନ୍ଦ ! କେବେ ତୁମ ବିରହରେ ମୁଁ ନିମିଷକୁ ଯୁଗସମ ଜ୍ଞାନ କରିବି ? କେବେ ତୁମ ବିରହରେ ମୋତେ ସମସ୍ତ ସଂସାର ଶୂନ୍ୟ ବୋଧ ହେବ ?

ଭକ୍ତିରେ ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କଲେ ଦୈବୀ ସମ୍ପଦର ଅଧିକାରୀ ହେବାକୁ ହୁଏ । ଦୈବୀ ସମ୍ପଦ ଯଥା—ଦୟା, ଅହିଂସା, ସତ୍ୟ, ସମତା, ଉଦାରତା, ମୃଦୁତା, ଶୌଚ, ଅନାସକ୍ତି, ପରୋପକାର, ନିଷ୍କାମତା, ଚିତ୍ତସ୍ଥିରତା, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଦମନ, ଯୁକ୍ତାହାର ବିହାର, ଗମ୍ଭୀରତା, ପରଦୁଃଖ-କାତରତା, ମୈତ୍ରୀ, ତେଜ ଓ ଧୈର୍ଯ୍ୟକୁ ବୁଝାଇଥାଏ । ଚୈତନ୍ୟ ଦେବ ଶୁଦ୍ଧ ଓ ପବିତ୍ରତା ପ୍ରତି ବିଶେଷ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ । ସେ କୌଣସି ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଙ୍କ ସହିତ କଥା କହିବାକୁ ମଧ ନିଜ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବାରଣ କରିଥିଲେ । ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଓ ହରିଦାସ ଠାକୁର ମଧ ନାମ ପ୍ରଚାର କରିବାରେ ଚୈତନ୍ୟ ଦେବଙ୍କୁ ବିଶେଷ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ ।

ମହାତ୍ମା ତୁଳସୀ ଦାସ ଜୀ ମଧ ନାମ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ପ୍ରଚାର କରିଯାଇଛନ୍ତି । ସେ ବିବାହ କଲାପରେ ନିଜ ପତ୍ନୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆସକ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲେ । ପତ୍ନୀ ରତ୍ନାବଳୀ ନିଜ ପିତ୍ରାଳୟରେ ଥିବାବେଳେ ତୁଳସୀ ଦାସ ସେଠାରେ ତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଯିବାରେ ପତିଙ୍କର ଏପରି ଆଚରଣରେ ଅତିଶୟ କ୍ଷୁବ୍‌ଧ ହୋଇ ସେ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ—

ହାଡ଼ ମାଂସକୋ ଦେହ ମମ
ତା'ପର ଜିତ୍‌ନୀ ପ୍ରୀତି
ତସୁ ଆଧୋ ଯୋ ରାମପ୍ରତି
ଅବସି ମିଟିହି ଭବଭୀତି ।

ମୋର ଏହି ଅସ୍ଥି-ମାଂସମୟ ଶରୀରଠାରେ ତୁମର ଯେତିକି ଆସକ୍ତି ଅଛି, ତହିଁର ଅଧା ଯଦି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କଠାରେ ଥାଆନ୍ତା, ତେବେ ତୁମର ଭବଭୀତି ରହନ୍ତା ନାହିଁ ଏବଂ ତୁମେ ଏହି ଭବସାଗର ପାର ହୋଇଯାଆନ୍ତ । ଏତିକିରେ ତୁଳସୀ ଦାସଙ୍କର ତୀବ୍ର ବୈରାଗ୍ୟ ଉଦୟ ହୋଇ ସେ ସେହିଠାରୁ ପ୍ରୟାଗ ଆସିଲେ ଏବଂ ପଦବ୍ରଜରେ ଚାରିଧାମ ଭ୍ରମଣ କରି ବୈରାଗ୍ୟ ଓ ତିତିକ୍ଷା ଅଭ୍ୟାସ କଲେ । ଚଉଦ ବର୍ଷକାଳ ତୀର୍ଥାଟନ କରି ଶ୍ରୀ ନରହର୍ଯ୍ୟାନନ୍ଦଜୀଙ୍କୁ ଗୁରୁ ରୂପରେ ବରଣ କଲେ । ଗୋସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଜଳଦାନରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରେତ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ବରପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବାରୁ ସେ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଦର୍ଶନ ନିମିତ୍ତ ଇଚ୍ଛାପ୍ରକାଶ କଲେ । ପ୍ରେତ କହିଲା ଅମୁକ ମନ୍ଦିରରେ ନିତ୍ୟ ରାମାୟଣ କଥା ଆଲୋଚନା ହେଉଅଛି । ସେଠାକୁ ଜଣେ କୁଷ୍ଠରୋଗୀ ବେଶରେ ହନୁମାନଜୀ ପ୍ରତ୍ୟହ ଆସନ୍ତି । ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଗରୁ ଆସନ୍ତି ଓ ସମସ୍ତଙ୍କ ଶେଷରେ ଯାଆନ୍ତି । ଏହାଙ୍କୁ ଦୃଢ଼ତାପୂର୍ବକ ଅନୁସରଣ କର । ପରେ ହନୁମାନଙ୍କ କୃପାରୁ ତାଙ୍କର ରାମ-ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ୍ ଦର୍ଶନ ହୋଇଥିଲା । ସମ୍ବତ୍ ୧୬୩୧ରେ ହନୁମାନଜୀଙ୍କ ଆଜ୍ଞାନୁସାରେ ତୁଳସୀ ଦାସଜୀ 'ରାମଚରିତମାନସ' ପ୍ରଣୟନ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଦୁଇବର୍ଷ ସାତମାସ ଛବିଶ ଦିନରେ ସେ ଗ୍ରନ୍ଥ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ତତ୍ପରେ ହନୁମାନଜୀ ପ୍ରକଟ ହୋଇ

ଗ୍ରନ୍ଥ ଶ୍ରବଣପୂର୍ବକ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ସହକାରେ କୀର୍ତ୍ତି ଅମର କରିବାକୁ ବର ପ୍ରଦାନ କଲେ । ଦିନେ ବାଦଶାହ ତୁଳସୀ ଦାସଙ୍କୁ ଧରିନେଇ ବନ୍ଦୀ କରି କହିଲେ—ତାଙ୍କୁ କିଛି ଶକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରିବା ନିମିତ୍ତ । ତୁଳସୀ କହିଲେ—'ନାମ' ବ୍ୟତୀତ ମୋର କିଛି ଶକ୍ତି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ବାଦ୍‌ଶାହ ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଲେ ନାହିଁ । ପରେ ହନୁମାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିବାରୁ ହନୁମାନ ବାନରସେନା ଦ୍ୱାରା ନଗର ବିଧ୍ୱଂସ କରିବାରୁ ବାଦ୍‌ଶାହ ତାଙ୍କୁ କ୍ଷମାପ୍ରାର୍ଥନା କରି ଛାଡ଼ିଦେଲେ । ସମ୍ୱତ୍ ୧୬୮୦ରେ ତୁଳସୀ ଶରୀର ତ୍ୟାଗ କଲେ ।

ନାମ ମାହାତ୍ମ୍ୟର ବିଶଦ ବିବରଣ ଭାଗବତରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ଦେବହୂତି ଭଗବାନଙ୍କୁ କହୁଛନ୍ତି—ହେ ଭଗବାନ ! ଯଦି ଚଣ୍ଡାଳ ମଧ୍ୟ ତୁମର ନାମ ଧ୍ୟାନ, ଶ୍ରବଣ ଓ କୀର୍ତ୍ତନ କରେ ଓ ତୁମଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରେ, ତାହାହେଲେ ସେ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ଶୁଚି ହୋଇ ସୋମ ଯାଗର ଯୋଗ୍ୟଜ୍ଞ ଲାଭ କରେ । ଯାହା ଜିହ୍ୱାଗ୍ରରେ ତୁମର ନାମ, ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ଚଣ୍ଡାଳ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଜଗତ୍-ପୂଜ୍ୟ । ଯେ ତୁମର ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରେ, ତା'ର ତପସ୍ୟା ଯଥାର୍ଥ । ସେହି ଲୋକ ହିଁ ଯଥାର୍ଥ ତପସ୍ୟା ଓ ହୋମ କରେ । ସେ ହିଁ ପ୍ରକୃତ ସଦାଚାରୀ । ତାହାର ବେଦାଧ୍ୟୟନ ଯଥାର୍ଥ ।

ଶ୍ରୀ ବିଷ୍ଣୋଃଶ୍ରବଣେ ପରୀକ୍ଷିଦ ଭବଦ୍
ବୈୟାସକି କୀର୍ତ୍ତନେ
ପ୍ରହ୍ଲାଦଃ ସ୍ମରଣେଽଙ୍ଘ୍ରିପଦ୍ମ ଭଜନେ
ଲକ୍ଷ୍ମୀଃ ପୃଥୁଃ ପୂଜନେ
ଅକ୍ରୂର ସ୍ତ୍ୱଭିବନ୍ଦନେ କପିପତିର୍ଦାସ୍ୟେଽଥ
ସଖ୍ୟେଽର୍ଜ୍ଜୁନଃ
ସର୍ବସ୍ୱାତ୍ମନିବେଦନେ ବଳିରଭୂତ୍
କୃଷ୍ଣାପ୍ତିରେଷାଂ ପରମ୍
—ଶ୍ରୀମଭାଗବତ, ତୃତୀୟ ସ୍କନ୍ଧ, ପରିଶିଷ୍ଟ

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ଗୁଣ ଶ୍ରବଣରେ, ବ୍ୟାସତନୟ ଶୁକଦେବ ଗୁଣ କୀର୍ତ୍ତନରେ, ପ୍ରହ୍ଲାଦ ସ୍ମରଣରେ, ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ ପାଦପଦ୍ମ ସେବନରେ, ରାଜା ପୃଥୁ ପୂଜନରେ, ଅକ୍ରୂର ବନ୍ଦନାରେ, ହନୁମାନ ଦାସ୍ୟଭାବରେ, ଅର୍ଜୁନ ସଖା ଭାବରେ ଏବଂ ଦାନବରାଜ ବଳି ଆତ୍ମସମର୍ପଣରେ ଭଗବାନଙ୍କ ପରମପଦ ଲାଭ କରିଥିଲେ ।

ନାମମାହାତ୍ମ୍ୟ ଓ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ଆଲୋଚନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଭାଗବତକାର ଏହାର ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି । ସନତ୍‌କୁମାର କହୁଛନ୍ତି—ଦୁଇଜଣ ସାଧୁପୁରୁଷଙ୍କ ମିଳନ ସମସ୍ତଙ୍କ ବାଞ୍ଛନୀୟ । କାରଣ ସେ ଦୁହିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପରସ୍ପର ପ୍ରଶ୍ନାଦିରେ ପ୍ରଶ୍ନକର୍ତ୍ତା, ଉତ୍ତରଦାତା ଓ ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ମଙ୍ଗଳ ସାଧିତ ହୋଇଥାଏ । ହେ ରାଜର୍ଷେ ! ଯିଏ ଶ୍ରଦ୍ଧାଯୁକ୍ତ ହୋଇ ନିରନ୍ତର ଭଗବତ୍ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଶ୍ରବଣ ଓ ଅଧ୍ୟୟନ କରେ, ତାହାର ଶୀଘ୍ର ଭକ୍ତିଲାଭ ହୁଏ । ଯେଉଁଠାରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଗୁଣାନୁବାଦ ଓ ଗୁଣ ଶ୍ରବଣ ବିଷୟରେ ବ୍ୟଗ୍ରଚିତ୍ତ ସାଧୁ ସଜ୍ଜନମାନେ ବାସ କରନ୍ତି, ସେଠାରେ ନାରାୟଣ ଚରିତାମୃତ ନଦୀ ପ୍ରବାହିତ ହୁଏ । ଯେଉଁମାନେ ଅଭିମାନଶୂନ୍ୟ ସେହି ନଦୀଜଳର ସେବା କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର କ୍ଷୁଧା, ପିପାସା, ଭୟ, ଶୋକ ଓ ମୋହ ନଷ୍ଟ ହୁଏ । ଯଥା—

ଯେ ଭାଗବତ ସାଧୁଜନେ । ବିଶ୍ରାମ କରନ୍ତି ଯେ ସ୍ଥାନେ ॥
କୃଷ୍ଣ ଚରିତ ଅନୁକ୍ଷଣେ । ଗାବନ୍ତି, ଶୁଣନ୍ତି ଶ୍ରବଣେ ॥
ବିଷୟ ସୁଖ ନ ଘେନନ୍ତି । ନିରତେ ନାମ ଆସ୍ୱାଦନ୍ତି ॥
ଯେ ସ୍ଥାନେ ନାମ ସୁଧାନଈ । ଶ୍ରବଣେ ଦଶଦିଗେ ଯାଇ ॥
ଯେ ଶ୍ରୁତିଦ୍ୱାରେ ତା ପିବନ୍ତି । ଏ ମାୟାବନ୍ଧୁ ନିସ୍ତରନ୍ତି ॥

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରି କହିଲେ—'ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ମୁଁ ଯିବାପରେ ତୁମେ ମୋର ଏ ଜ୍ଞାନକୁ ରକ୍ଷା କରିବ । ତୁମ ବ୍ୟତୀତ ମୋର ଏ ଉପଦେଶ ଧାରଣ କରିବା ଯୋଗ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଅନ୍ୟ କାହାକୁ ଦେଖୁନାହିଁ । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉପଦେଶ ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ କରି ପରେ ଉଦ୍ଧବ ମଥୁରା

ଆସିଲେ । ସେଠାରେ ବିଦୁରଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଲାଭ ହେଲା । ସେ ତାଙ୍କୁ ଜ୍ଞାନ ଉପଦେଶ ଦେଇ ସ୍ଥୁଳ ରୂପରେ ବଦରିକା ଗଲେ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ ରୂପରେ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ତଟରେ ଅବସ୍ଥାନ କଲେ ।

ଗରୁଡ଼ଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନରେ ଭୂଷଣ୍ଡ କହୁଛନ୍ତି—

ଶୁଣ ବାବୁ ସଂକ୍ଷେପେ ମୁଁ କହୁଛି ବୁଝାଇ
ନରତନୁସମ ଦେହ ତ୍ରିଜଗତେ ନାହିଁ ।
ଜୀବ ଚରାଚର ଚିର ଝୁରନ୍ତି ସେ ଦେହ
ନରକ ସ୍ୱର୍ଗ ମୋକ୍ଷର ଦ୍ୱାର ନିଃସନ୍ଦେହ ।
ଜ୍ଞାନ ବୈରାଗ୍ୟ ଭକ୍ତିର ଆଧାର ଏ ପୁଣି
ଏ ଦେହଧରି ଭଜିବ ଶଙ୍ଖଚକ୍ର ପାଣି ।
ଏ ଦେହଧରି ଯେ ହରି ଭଜନ ନ କରେ
ବିଷୟ ଜଡ଼ିତ ହୋଇ ଭବେ ଘୂରିମରେ ।
କାଞ୍ଚନ ବଦଳେ କାଚ ଘେନେ ସେ ପାମର
ହାତେ ପାଇ ସ୍ପର୍ଶମଣି ଫିଙ୍ଗେ ଦୁରାଚାର ।

ପୁନଶ୍ଚ—

ପାଣିକୁ ମନ୍ଥିଲେ ଘିଅ ହେବ ପଛେ
ବାଲିରୁ ବା ହେବ ତେଲ
ହରି ନ ଭଜିଲେ ଜୀବର ମୁକତି
ନ ହେବ ମାନ ଯେ ବୋଲ ।
ନିଶ୍ଚିତ କଥା ଏ କହୁଛି ଗରୁଡ଼
ମିଛ ନୋହିବ ମୋ ବାଣୀ
ହରିକୁ ଭଜିଲେ ଦୁସ୍ତର ସଂସାର
ତରିବ ନିଶ୍ଚୟ ପ୍ରାଣୀ ।

ବ୍ରାହ୍ମଣ ଭଗବତୀ ଦୁର୍ଗାଙ୍କୁ କହିଲେ—କାମନାବଶତଃ ଲୋକମାନେ କର୍ମରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ କର୍ମରୁ ଭୋଗ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ । ଭୋଗ ଦୁଇ

ପ୍ରକାର—ଶୁଭ ଓ ଅଶୁଭ । ତାହା ହିଁ ସୁଖ-ଦୁଃଖର ହେତୁ । ଦୁଃଖ ଅକସ୍ମାତ୍ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ସ୍ୱକର୍ମ ହିଁ ସୁଖ-ଦୁଃଖର ମୂଳ ସ୍ୱରୂପ । ତେଣୁ ପଣ୍ଡିତମାନେ ସ୍ୱକର୍ମରୁ ବିରତ ହୁଅନ୍ତି । ପଣ୍ଡିତମାନେ ଅତିଶୟ ଆନନ୍ଦ ସହକାରେ କର୍ମକୁ ନିର୍ମୂଳିତ କରନ୍ତି ଏବଂ ତପସ୍ୟା ଦ୍ୱାରା ହରିଚିନ୍ତନ ମାନସରେ ହରିଭକ୍ତଙ୍କ ସହିତ ସର୍ବଦା ମିଳିତ ହୁଅନ୍ତି । ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ଗୋଚରୀଭୂତ ଦ୍ରବ୍ୟ ସଂଯୋଗରେ ଯେଉଁ ସୁଖ ହୁଏ, ସେ ଦ୍ରବ୍ୟର ଧ୍ୱଂସ ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଥାଏ । କିନ୍ତୁ ହରିକଥା କୀର୍ତ୍ତନ ନିମିତ୍ତ ଯେଉଁ ସୁଖ ହୁଏ, ତାହା ସର୍ବଦା ବିଦ୍ୟମାନ । ଯିଏ ସର୍ବଦା ହରି ସ୍ମରଣ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଆୟୁ କ୍ଷୟ ହୁଏ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ କାଳ ବା ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ କୌଣସି ଆଧିପତ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ହରିଭକ୍ତମାନେ ଚିରଞ୍ଜୀବୀ ହୋଇ ଚିରକାଳ ବର୍ତ୍ତମାନ ଥା'ନ୍ତି ଏବଂ ସର୍ବ ପ୍ରକାର ସିଦ୍ଧିଲାଭ କରି ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ସର୍ବତ୍ର ଗମନ କରିପାରନ୍ତି । ସେମାନେ ଜାତିସ୍ମର ହୁଅନ୍ତି । ଜନ୍ମ-ଜନ୍ମାନ୍ତର କଥା ଜାଣିପାରନ୍ତି । ସେମାନେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁର ଅଧୀନ ହୁଅନ୍ତି । ସେମାନେ ନିଜେ ପବିତ୍ର ଓ ନିଜ ଦ୍ୱାରା ତୀର୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ପବିତ୍ର କରନ୍ତି । ବୈଷ୍ଣବ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ପଦସ୍ପର୍ଶରେ ବସୁନ୍ଧରା ପବିତ୍ର ହୁଏ । ସେମାନେ ଯେଉଁଠାରେ ଅବସ୍ଥାନ କରନ୍ତି, ତାହା ତୀର୍ଥରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ଯେଉଁମାନେ ଭାଗ୍ୟକ୍ରମେ ଉକ୍ତ ମନ୍ତ୍ର ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି, ସେମାନେ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଶତ ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଶତ ପୁରୁଷ ଓ ମାତାଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରନ୍ତି ।

ମନ ହରିଚିନ୍ତନରେ ମଗ୍ନ ଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ କୌଣସି ପାତକ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରେ ନାହିଁ କିମ୍ବା ସେମାନେ ପାପରେ ଲିପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଜୀବ ତ୍ରିକୋଟି ଜନ୍ମ ପରେ ମନୁଷ୍ୟ ଜନ୍ମ ଲାଭ କରେ । କୋଟି ମନୁଷ୍ୟ ଜନ୍ମ ପରେ ଭକ୍ତସଙ୍ଗ ଲାଭ ହୁଏ । ହେ ମୁନି ! ଭକ୍ତସଙ୍ଗରେ ଭକ୍ତିର ଅଙ୍କୁର ଉଦୟ ହୁଏ । ଅଭକ୍ତ ଦର୍ଶନମାତ୍ରକେ ସେହି ଅଙ୍କୁର ଶୁଷ୍କତା ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । ବୈଷ୍ଣବ ଆଳାପରେ ସେହି ଅଙ୍କୁର ପୁଣି ଜାଗରିତ ହୁଏ । ସେ ବୃକ୍ଷରେ ପରିଣତ ହେଲେ ହରିଦାସ୍ୟର ଫଳ ଲାଭ ହୁଏ । ବ୍ରହ୍ମପ୍ରଳୟରେ ଉକ୍ତ ଭକ୍ତର ବିନାଶ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ବ୍ରହ୍ମା ପରଶୁରାମଙ୍କୁ କହିଲେ—ଜନ୍ମଦାନ ଓ ପ୍ରତିପାଳନ ହେତୁ ଜନ୍ମଦାତା ପୂଜ୍ୟର ପୂଜ୍ୟତମ । ଜନ୍ମଦାତାଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଅନ୍ନଦାତା ପିତା ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ଯେହେତୁ ଅନ୍ନ ବ୍ୟତୀତ ଶରୀରର ରକ୍ଷା ହୁଏ ନାହିଁ । ପିତାଙ୍କଠାରୁ ମାତା ଶତଗୁଣ ପୂଜ୍ୟା । ମାତାଙ୍କଠାରୁ ଅଭୀଷ୍ଟ ଦେବତା ଶ୍ରେଷ୍ଠ । କିନ୍ତୁ ଜ୍ଞାନଦାତା, ବିଦ୍ୟାଦାତା ଓ ମନ୍ତ୍ରଦାତା ସେହି ଇଷ୍ଟଦେବଙ୍କଠାରୁ ପୂଜ୍ୟତମ । ଗୁରୁପୁତ୍ର ମଧ୍ୟ ଗୁରୁଙ୍କ ସଦୃଶ ପୂଜ୍ୟ । ଗୁରୁପତ୍ନୀ ତଦପେକ୍ଷା ପୂଜ୍ୟତମା । ଇଷ୍ଟଦେବ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହେଲେ ଗୁରୁ ରକ୍ଷା କରିପାରନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଗୁରୁଦେବ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହେଲେ ଅନ୍ୟ କେହି ରକ୍ଷା କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁ ଗୁରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କଠାରୁ ପ୍ରିୟତମ । ଗୁରୁ ହରିଭକ୍ତିପ୍ରଦ ଜ୍ଞାନ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ଯେ ହରିଭକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି, ସେ ସମସ୍ତଙ୍କଠାରୁ ପୂଜ୍ୟ ଓ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଯେଉଁ ଗୁରୁପ୍ରଦତ୍ତ ମନ୍ତ୍ର ଜପ କରି ସର୍ବସିଦ୍ଧି ଲାଭ ହୁଏ, ତାଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଆଉ କିଏ ବନ୍ଧୁ ଅଛନ୍ତି ? ବିଦ୍ୟାନ୍ଧ ବା ଧନାନ୍ଧ ହୋଇ ଯେ ଗୁରୁଙ୍କୁ ଭଜନା ନ କରେ, ସେ ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟାଠାରୁ ଗୁରୁତର ପାପରେ ଲିପ୍ତ ହୁଏ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଗୁରୁଙ୍କୁ ଦରିଦ୍ର, ପତିତ, କ୍ଷୁଦ୍ର ଦେଖି ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ମନୁଷ୍ୟ-ବୁଦ୍ଧି ଆଚରଣ କରେ, ତାଙ୍କର ସେହି କୃତପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ନାହିଁ । କିମ୍ବା ସେ କୌଣସି ନାମଜପର ଅଧିକାରୀ ନୁହନ୍ତି । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅଭୀଷ୍ଟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ପୂଜ୍ୟତମ ଗୁରୁଙ୍କ ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସମସ୍ତ ଜୀବର ଆତ୍ମା, ଶିବ ଜ୍ଞାନ, ବ୍ରହ୍ମା ଚିତ୍ତ ଏବଂ ବିଷ୍ଣୁ ହିଁ ପ୍ରାଣ । ଗୁରୁଭକ୍ତମାନଙ୍କର କେବେହେଲେ ଅଶୁଭ ହୁଏ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟ ଦେବତା-ଉପାସକମାନେ କେବେ ନିରାପଦ ନୁହନ୍ତି ।

—ବ୍ରହ୍ମବୈବର୍ତ୍ତ ପୁରାଣ, ଗଣେଶ

ବ୍ରହ୍ମବୈବର୍ତ୍ତ ପୁରାଣରେ ନାରଦ କହୁଛନ୍ତି—ଯାହାଙ୍କର ହରିକଥାରେ ଅନୁରାଗ ଅଛି, ପଣ୍ଡିତମାନେ ତାଙ୍କୁ ଭକ୍ତ କହନ୍ତି । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁତ୍ର, ପରିଜନଙ୍କୁ ହରିଙ୍କର ବୋଲି ମନେକରେ, ସେ ହିଁ ଭକ୍ତ । ଯାହାଙ୍କର ଦୟା ଅଛି ଓ ସମସ୍ତ କୃଷ୍ଣମୟ ବୋଲି ମନେକରେ, ସେ ଭକ୍ତ । ଯେଉଁମାନେ ନିର୍ଜନ ସ୍ଥାନରେ ହରିଙ୍କୁ ଧାନ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ବୈଷ୍ଣବ । ଯେଉଁମାନେ

ହରିଙ୍କ ନାମ ଓ ଗୁଣ ଗାନ କରନ୍ତି, ମନ୍ତ୍ର ଜପ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ପରମ ବୈଷ୍ଣବ । ମିଷ୍ଟଦ୍ରବ୍ୟ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ଯିଏ ହରିଙ୍କୁ ନିବେଦନ କଲେ ମନ ଅତିଶୟ ଆନନ୍ଦିତ ହୁଏ, ସେ ଭକ୍ତଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଭକ୍ତ ନାମଜପ ଫଳରେ ଆପଣାର ସପ୍ତପୁରୁଷ ଉଦ୍ଧାର କରନ୍ତି । ବନ୍ଧୁ, ଶିଷ୍ୟ, ଦାସ-ଦାସୀ, ପୁତ୍ର ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଉଦ୍ଧାର କରନ୍ତି । ଯିଏ ଭକ୍ତଙ୍କର ନିନ୍ଦା କରନ୍ତି, ତାଙ୍କର ସପ୍ତଜନ୍ମାର୍ଜିତ ପୁଣ୍ୟ କ୍ଷୟ ହୁଏ ।

—ବ୍ରହ୍ମବୈବର୍ତ୍ତ ପୁରାଣ, ଜନ୍ମଖଣ୍ଡ

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବ୍ରହ୍ମା ଓ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ କହିଲେ—ପୃଥିବୀ ତଳେ ସମସ୍ତେ କାଳର ବଶୀଭୂତ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମେ ମୋ ସହିତ ଯେତିକି ସମୟ ଧରି କଥାବାର୍ତ୍ତା କଲ, ସେ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ପୃଥିବୀରେ ସପ୍ତ-ମନ୍ୱନ୍ତର ଭୋଗ ହୋଇଗଲାଣି ଏବଂ ସୁରଲୋକରେ ସପ୍ତଇନ୍ଦ୍ର ବିଗତ ହୋଇ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଷ୍ଟମ ଇନ୍ଦ୍ରର ଅଧିକାର କାଳ ଉପସ୍ଥିତ । ଏହି ପ୍ରକାରରେ ମୋର କାଳଚକ୍ର ନିୟତ ଭ୍ରମଣ କରୁଅଛି । ଇନ୍ଦ୍ର, ମନୁ ଓ ରାଜଗଣ ସମସ୍ତେ କାଳର ବଶ୍ୟତାପନ୍ନ । କେବଳ ଏମାନଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି ଚିରକାଳ ଥାଏ । କାଳ ମୋ ଆଜ୍ଞାରେ ପରିଚାଳିତ । ବାୟୁ ମଧ୍ୟ ମୋ ଆଦେଶରେ ପ୍ରବାହିତ । ମୋ ଆଦେଶରେ ପ୍ରତି ଦେହରେ ବ୍ୟାଧି ଅବସ୍ଥାନ କରୁଅଛି । ମୋ ଆଦେଶରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ତପସ୍ୟା କରୁଛନ୍ତି ଓ ଯୋଗୀମାନେ ଯୋଗପରାୟଣ ହେଉଅଛନ୍ତି । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ମୋ ଭୟରେ ଭୀତ ହୋଇ ଧର୍ମକର୍ମରେ ରତ ଅଛନ୍ତି ।

କିନ୍ତୁ ମୋର ଭକ୍ତମାନେ କର୍ମ ନିର୍ମୂଳ କରି କେବଳ ମୋତେ ଭଜନା କରନ୍ତି । ଅତଏବ ସେମାନଙ୍କର କୌଣସି ଆଶଙ୍କା ନାହିଁ । ହେ ଦେବଗଣ ! ମୁଁ କାଳର କାଳ, ବିଧାତାଙ୍କର ବିଧାତା, ସଂହାରକର୍ତ୍ତାଙ୍କର ସଂହାରକର୍ତ୍ତା, ପାଳନକର୍ତ୍ତାଙ୍କର ପାଳକ ଏବଂ ପରାତ୍ପର ସ୍ୱରୂପ । ମୁଁ ବ୍ରହ୍ମଠାରୁ ଅଣୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କର ଈଶ୍ୱର । ମୁଁ କର୍ମଫଳ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ । ମୁଁ ଯାହାଙ୍କୁ ବିନାଶ କରେ, ତାଙ୍କୁ କେହି ରକ୍ଷା କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ମୁଁ ସମସ୍ତଙ୍କର ସଂହାରକର୍ତ୍ତା,

ପାଳନକର୍ତ୍ତା, ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ମୋର ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରରେ ସଂହାର କରିପାରେ ନାହିଁ ।

ଭକ୍ତମାନେ ନିୟତ ମୋର ଅନୁଗତ ଏବଂ ମୋର ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା-ତତ୍ପର । ମୁଁ ସେହି ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ରକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ସେମାନଙ୍କ ସମୀପରେ ନିରନ୍ତର ବାସ କରେ । ଏହି ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରେ ସମସ୍ତ ଜୀବ ପୁନଃ ପୁନଃ ବିନାଶପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ଓ ପୁନଃ ପୁନଃ ଉତ୍ପତ୍ତି ହୁଅନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମୋର ଭକ୍ତମାନେ ଅବିନାଶୀ, ନିଃଶଙ୍କ ଓ ନିରାପଦ । ସେଥିପାଇଁ ପଣ୍ଡିତଗଣ ମୋର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦାସତ୍ୱ ବାଞ୍ଛା କରନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ମୋର ଦାସତ୍ୱ ପ୍ରାର୍ଥନା କରନ୍ତି, ସେହିମାନେ ହିଁ ଧନ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତେ ବଞ୍ଚିତ । ସମସ୍ତ କର୍ମନିରତ ଜୀବଗଣଙ୍କୁ ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁ, ଜରା-ବ୍ୟାଧି ଭୋଗ କରିବାକୁ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ମୋ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ତାହା କେବେ ସ୍ପର୍ଶ କରେ ନାହିଁ । ମୋ ଭକ୍ତମାନେ କୌଣସି ପାପରେ ଲିପ୍ତ ନୁହନ୍ତି । ମୁଁ ସେମାନଙ୍କର କର୍ମଭୋଗ ବିନାଶ କରିଥାଏ । ମୁଁ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣ । ଭକ୍ତମାନେ ମଧ୍ୟ ମୋର ପ୍ରାଣସ୍ୱରୂପ । ଯେଉଁମାନେ ମୋର ଧ୍ୟାନ କରି ନାମଜପ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ସ୍ମୃତିପଟରେ ମୁଁ ସର୍ବଦା ବିରାଜିତ ଥାଏ । ମୋର ପ୍ରଧାନ ଅସ୍ତ୍ର ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ର କେବଳ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ରକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ସର୍ବଦା ସଜାଗ ଥାଏ । ତଥାପି ମୁଁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନ ହୋଇ ନିଜେ ସେମାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇଥାଏ । ଗୋଲକରେ କିମ୍ବା ରାଧାଙ୍କ ସମୀପରେ ମୁଁ ସୁସ୍ଥ ଭାବରେ ରହି ନ ପାରି ମୋର ନାମଜପକାରୀ ଭକ୍ତଙ୍କ ସମୀପରେ ସର୍ବଦା ବିରାଜିତ ଥାଏ । ଶ୍ରୀରାଧା ମୋର ପ୍ରାଣଠାରୁ ଅଧିକ ପ୍ରିୟତମା ହେଲେ ମଧ୍ୟ କିମ୍ବା ତୁମେମାନେ ମୋର ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଭକ୍ତମାନେ ତୁମମାନଙ୍କଠାରୁ ଓ ରାଧାଙ୍କଠାରୁ ମୋର ଅଧିକ ପ୍ରିୟ । ମୁଁ ଭକ୍ତ-ପ୍ରଦତ୍ତ ଦ୍ରବ୍ୟ ଆନନ୍ଦରେ ଭୋଜନ କରେ । ଅଭକ୍ତ ଦ୍ରବ୍ୟ ଭୋଜନ କରେ ନାହିଁ । ତାହା ପାତାଳସ୍ଥିତ ବଳିରାଜା ଭୋଜନ କରନ୍ତି । ଭକ୍ତଗଣ ତାଙ୍କର ଆତ୍ମୀୟସ୍ୱଜନ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ସର୍ବଦା ମୋତେ ଭଜନା କରନ୍ତି । ତେଣୁ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ମୋ ସ୍ୱଜନମାନଙ୍କୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ସେମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଥାଏ ଓ ସେମାନଙ୍କ କଥା ସ୍ମରଣ କରୁଥାଏ ।

ଯେଉଁମାନେ ମୋ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଗୋ-ମାନଙ୍କର ଦ୍ୱେଷ କରନ୍ତି ଏବଂ ଯଜ୍ଞ ଓ ଦେବତାମାନଙ୍କର ହିଂସା କରନ୍ତି, ସେମାନେ ବହ୍ନିରେ ତୃଣପତନ ସଦୃଶ ଭସ୍ମୀଭୂତ ହୁଅନ୍ତି । ତେଣୁ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ବିନାଶରେ ଉଦ୍ୟତ ହୋଇଥାଏ ।

ମହାତ୍ମା ଗର୍ଗମୁନି କହିଲେ—ସମସ୍ତ ନାମଠାରୁ 'କୃଷ୍ଣ' ନାମ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆହ୍ଲାଦପ୍ରଦ । ଯେଉଁଠାରେ ନାମର କଥନ ଓ ଶ୍ରବଣ ହୁଏ, ଗୋଲକରୁ କୃଷ୍ଣ-କିଙ୍କରଗଣ ରଥ ଧରି ଅପେକ୍ଷାରତ ଥାଆନ୍ତି । ସାଧୁମାନେ କୃଷ୍ଣନାମର ମହିମା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ନୁହନ୍ତି । ପୂର୍ବରୁ ନାମର ମହିମା ଶିବଙ୍କ ମୁଖରେ କିଛି ଶ୍ରୁତ ହୋଇଅଛି । ବ୍ରହ୍ମା, ଅନନ୍ତ, ଧର୍ମ, ମନୁ ଓ ମାନବଗଣ ନାମର ମହିମା ଏକାଂଶ ମଧ୍ୟ ଅବଗତ ନୁହନ୍ତି ।

ଭକ୍ତର ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ଗୁରୁ ରୁଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ସୁଦିନ ସମାଗତ ହେଲେ ତୁଷ୍ଟ ହୋଇଥାନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗୋପବାସୀମାନଙ୍କୁ କହିଲେ—ହେ ତାତ ! ପୃଥିବୀରେ ଭକ୍ତ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ହିଁ ଦେବତା । ସମସ୍ତଙ୍କ ପୂଜାଠାରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ପୂଜା ପ୍ରଶସ୍ତ । ଏହା ହିଁ ବେଦବାଣୀ । ବିପ୍ରରୂପୀ ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ସାକ୍ଷାତ୍ ନୈବେଦ୍ୟ ଭୋଜନ କରନ୍ତି । ବ୍ରାହ୍ମଣ, ବୈଷ୍ଣବ ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ ସମସ୍ତ ଦେବତା ତୁଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି । ଯେ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଅର୍ଚ୍ଚନା କରନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଦେବତାଙ୍କ ଅର୍ଚ୍ଚନାରେ ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ପୂଜିତ ହେଲେ ସମସ୍ତ ଦେବତା ପୂଜିତ ହୁଅନ୍ତି । ଦେବତାଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନୈବେଦ୍ୟ ଉତ୍ସର୍ଗ କରି ତାହା ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ ନ କଲେ ପୂଜା ନିଷ୍ଫଳ ହୁଏ । ଦେବ ନୈବେଦ୍ୟ ଭକ୍ତ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଅର୍ପିତ ହେଲେ ତଦ୍ୱାରା ଅନନ୍ତ ଫଳ ଲାଭ ହୁଏ । ଯେ ନିଜେ ଦେବତାଙ୍କୁ ନୈବେଦ୍ୟ ଅର୍ପଣ କରି ସ୍ୱୟଂ ଭୋଜନ କରନ୍ତି, ସେ ଦତ୍ତାପହାରୀ ଓ ଦେବସ୍ୱ ଭୋଜନକାରୀ ମଧ୍ୟରେ ଗଣ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି । ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ତୁଷ୍ଟିସାଧନ ଓ ଦକ୍ଷିଣା ଦାନ ହିଁ ଜପ, ତପସ୍ୟା, ପୂଜା, ଯଜ୍ଞ, ଦାନ ମଧ୍ୟରେ ସାର । ଭକ୍ତି ସହକାରେ ଭକ୍ତ-

ପଦୋଦକ ପାନ କଲେ ସମସ୍ତ ରୋଗ ଦୂରୀଭୂତ ହୁଏ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ମାତ୍ରକେ ବିଷ୍ଣୁ ସମାନ । ଯେଉଁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହରିସେବକ, ସେମାନେ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ପ୍ରାଣାଧିକ ପ୍ରିୟ । ବେଦରେ ହରିଭକ୍ତଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ବୋଲି ଉକ୍ତ ଅଛି । ସମୁଦାୟ ତୀର୍ଥ ଭ୍ରମଣରେ ଯେତେ ଫଳ, ଜଣେ ହରିଭକ୍ତଙ୍କ ଦର୍ଶନରେ ତେତେ ପୁଣ୍ୟ ଲାଭ ହୁଏ । ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଦାନ କଲେ ବିଶିଷ୍ଟ ଫଳ ଲାଭ ହୁଏ । ଅନ୍ୟ ଜୀବ ଅପେକ୍ଷା ମନୁଷ୍ୟକୁ ଦାନ କଲେ ଅଷ୍ଟଗୁଣ ଫଳ ଲାଭ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁ ଦାନ କଲେ ଶତ ଶତ ଗୁଣ ଫଳ ମିଳେ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ଯଦି ହରିଭକ୍ତିପରାୟଣ ହୁଅନ୍ତି, ତେବେ ଅନନ୍ତ ଗୁଣ ଫଳ ମିଳେ । କାରଣ ଭକ୍ତ ହରିଙ୍କୁ ତାହା ନିବେଦନ କରି ଭୋଜନ କରନ୍ତି । ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ, ବିଷ୍ଣୁଭକ୍ତଙ୍କୁ ଦାନ କଲେ ଯେଉଁ ଫଳ, ଜଣେ ଭକ୍ତ-ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଭୋଜନ କରାଇଲେ ସେହି ଫଳ ମିଳେ । ଭକ୍ତ ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ ଭଗବାନ ତୁଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି । ହରି ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ ଅନ୍ୟ ଦେବତାମାନେ ତୁଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି ।

ନନ୍ଦ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କହିଲେ—ଭକ୍ତମାନେ ଅଳ୍ପ ସମୟ ନିମିତ୍ତ ଯାହାଙ୍କ ସହ ଆଲାପ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ଅନାୟାସରେ ଭବସାଗର ପାର୍ କରାଇନିଅନ୍ତି । ଭକ୍ତସଙ୍ଗବଶତଃ ଭକ୍ତି ଲାଭ ହୁଏ । ଅଭକ୍ତଜନଙ୍କ ସହିତ ଆଲାପରେ ତାହା ଶୁଷ୍କ ହୋଇଯାଏ ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ରାଧାଙ୍କୁ କହିଲେ—ହେ ପ୍ରାଣବଲ୍ଲଭେ ! ଶଙ୍କର କେବଳ ମୋ ନାମ ଜପ କରି ଜଗତରେ ପୂଜ୍ୟ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେ ସୁଗନ୍ଧି ପୁଷ୍ପକୁ ମୋତେ ଦାନ କରିଥିବାରୁ ତାହା ଗ୍ରହଣ ନିମିତ୍ତ ସ୍ପୃହା ରଖନ୍ତି ନାହିଁ । ସେ ନିର୍ଜନ ଶ୍ମଶାନରେ ମୋ ନାମ ଜପ କରିବାକୁ ସୁଖପାଆନ୍ତି । ପୂର୍ବକାଳରେ ଶିବ ଷଷ୍ଟ ସହସ୍ର ଯୁଗ ତପସ୍ୟା କରି ମୋତେ ଧ୍ୟାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେତେବେଳେ ମୁଁ ଅତି କମନୀୟ ବେଶ ଧରି ତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ ଦାନ କଲି । ଶିବ ମୋର ଅନୁତ୍ତମ ରୂପରାଶି ଦର୍ଶନ କରି ପରିତୃପ୍ତ ନ ହୋଇ ରୋଦନ କରି କହିଲେ—ସହସ୍ରବଦନ ଅନନ୍ତ ସହସ୍ର ନୟନରେ ଯାହାଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଓ ଗୁଣଗାନ କରନ୍ତି, ମୁଁ କିପରି ଈଦୃଶ ନୟନ ଓ ବଦନରେ ତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ ଓ

ଏକ ବଦନରେ ତାଙ୍କର ଗୁଣଗାନ କରିବି !! ତେଣୁ ସେ ତ୍ରିନୟନ ଓ ପଞ୍ଚବଦନ ହୋଇ ହରିଗୁଣ ଗାନ କଲେ । ସ୍ତବ ଅପେକ୍ଷା ମୋ ରୂପ ଦର୍ଶନରେ ଶିବ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରୀତିଯୁକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ଶଙ୍କରଙ୍କ ନୟନ ତ୍ରିଗୁଣର ପ୍ରତୀକ । ସେ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ନୟନ ଦ୍ୱାରା ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣୀମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତି । ଶଙ୍କରଙ୍କ ତ୍ୱାମସ ନୟନ ଦ୍ୱାରା ତାମସ ଲୋକଙ୍କ ରକ୍ଷା ଓ ସଂହାର କରନ୍ତି । ସେ କେବଳ ମୋ ନାମଜପ ଓ ରୂପଧ୍ୟାନରେ ମଗ୍ନ ଥାଆନ୍ତି । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପତନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ମୋର ପରମ ଭକ୍ତ ଶିବଙ୍କର ପତନ ହୁଏ ନାହିଁ । ମୁଁ ଭକ୍ତଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶିବଙ୍କ ବକ୍ଷସ୍ଥଳରେ ନିୟତ ବାସ କରିଥାଏ ।

ମୋର ଭକ୍ତମାନେ ମୋ ପ୍ରସାଦକୁ କିପରି ମାନ୍ୟ କରନ୍ତି, ତାହାର ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ପୁଣି କହିଲେ—ଦିନେ ସନତ୍‌କୁମାର ବୈକୁଣ୍ଠଧାମକୁ ଗମନ କରି ଦେଖିଲେ ନାରାୟଣ ଭୋଜନ କରୁଛନ୍ତି । ତତ୍ପରେ ସେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତବ କରିବାରୁ ନାରାୟଣ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ କିଛି ପ୍ରସାଦ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ଦ୍ୱିଜ ପ୍ରାପ୍ତିମାତ୍ରକେ ତାହା ଭୋଜନ କରିଦେଲେ ଏବଂ କିଛି ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ରଖିଦେଲେ । ତତ୍ପରେ ସନତ୍‌କୁମାର ସ୍ୱୀୟ ଗୁରୁ ଶୂଳପାଣିଙ୍କୁ କିଛି ପ୍ରଦାନ କଲେ । ଶଙ୍କର ପ୍ରାପ୍ତି ମାତ୍ରକେ ତାହା ଭକ୍ଷଣ କରି ପ୍ରେମବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ନୃତ୍ୟ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେ ପଞ୍ଚବଦନରେ ମୋ ଗୁଣଗାନ କରି ନୃତ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ।

ଏଣେ ଭଗବତୀ ଦୁର୍ଗା ସମସ୍ତ ଘଟଣା ସନତ୍‌କୁମାରଙ୍କଠାରୁ ଜାଣି ଅତ୍ୟନ୍ତ କୁପିତା ହୋଇଉଠିଲେ । ତତ୍ପରେ ଶଙ୍କର ତାଙ୍କୁ ପ୍ରବୋଧ ପ୍ରଦାନ କରିବାରୁ ସେ କହିଲେ—ପ୍ରଭୋ ! ମୁଁ ତୁମର ସର୍ବଦା ପ୍ରତିପାଲ୍ୟ ଓ କିଙ୍କରୀ । ମୁଁ ମୋର କର୍ମଦୋଷରୁ ସିନା ନିର୍ମାଲ୍ୟ ଭକ୍ଷଣରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେଲି ! ଅନିବେଦିତ ବସ୍ତୁ ଅଭକ୍ଷ ଓ ହରିନିବେଦିତ ବସ୍ତୁ ଭକ୍ଷ ବୋଲି ଶାସ୍ତ୍ରରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅଛି । ହରି ନିର୍ମାଲ୍ୟ ଭକ୍ଷଣ କଲେ ହରିସମାନ ଗତି ହୁଏ । ଯେଉଁ ଭକ୍ତ ପ୍ରତିଦିନ ଭକ୍ତିପୂର୍ବକ ସମସ୍ତ ଦ୍ରବ୍ୟ ହରିଙ୍କୁ ନିବେଦନ କରି ଭକ୍ଷଣ କରନ୍ତି, ତାଙ୍କର

ତପସ୍ୟାର କୌଣସି ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ସେ ତପସ୍ୟା ବ୍ୟତୀତ ହରିସମ ତେଜସ୍ୱୀ ହୋଇପାରନ୍ତି । ପ୍ରଭୁ ! ବହୁ ତପସ୍ୟା କରି ତୁମଙ୍କୁ ପତିରୂପେ ପାଇଥିଲି । ତୁମେ ମୋତେ ହରିଙ୍କ ପ୍ରସାଦରୁ କାହିଁକି ବଞ୍ଚିତ କଲ ? ତତ୍ପରେ ଶିବ ନିଜେ ହରିଙ୍କ ଅର୍ଚ୍ଚନା କଲେ । ସେଥିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ହରି ନୈବେଦ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିବାରୁ ପାର୍ବତୀ ତାହା ଗ୍ରହଣ କରି କୋପ ଶାନ୍ତ କଲେ ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନନ୍ଦଙ୍କୁ କହିଲେ—ହେ ବ୍ରଜରାଜ ! ସମୁଦାୟ ପ୍ରିୟପାତ୍ର ମଧ୍ୟରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ମୋର ଅଧିକ ପ୍ରିୟ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ଅପେକ୍ଷା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମୋର ଅଧିକ ପ୍ରିୟ । ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କଠାରୁ ରାଧା, ରାଧାଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଭକ୍ତ ଏବଂ ଭକ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶଙ୍କର ମୋର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟ । ମୋ ମନ ଭକ୍ତଙ୍କ ନିକଟରେ, ପ୍ରାଣ ରାଧାଙ୍କଠାରେ ଏବଂ ଆତ୍ମା ଶଙ୍କରଙ୍କଠାରେ ଥାଏ ।

ହେ ପିତଃ ! ଏହି ପଞ୍ଚଭୂତାତ୍ମକ ଦେହ ମିଥ୍ୟା, କୃତ୍ରିମ । ମାନବଗଣ କେବଳ ମାୟା ପ୍ରଭାବରେ ଏହାକୁ ଗୌରବ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ଜ୍ଞାନହୀନ ଦୁର୍ବଳ ମାନବ ନିରନ୍ତର ମାୟାରେ ମୋହିତ ହୋଇ ସର୍ବକର୍ମରେ ଲୋଭ, ମୋହ, କାମ-କ୍ରୋଧରେ ବେଷ୍ଟିତ ହୋଇଥାଆନ୍ତି । ନିଦ୍ରା, ତନ୍ଦ୍ରା, କ୍ଷୁଧା, ତୃଷ୍ଣା, କ୍ଷମା, ଶ୍ରଦ୍ଧା, ଦୟା, ଲଜ୍ଜା, ଧୃତି, ଶାନ୍ତି, ପୁଷ୍ଟି, ତୁଷ୍ଟି ସମସ୍ତ ଜୀବଗଣଙ୍କଠାରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ । ବାୟସଗଣ ଯେପରି ବୃକ୍ଷରେ ଅବସ୍ଥାନ କରନ୍ତି, ସେହିପରି ମନ, ବୁଦ୍ଧି, ଚେତନା, ପ୍ରାଣ ଓ ଜ୍ଞାନରୂପକ ଦେବଗଣ ପ୍ରାଣୀସମୂହଙ୍କଠାରେ ଅଧିଷ୍ଠାନ କରୁଅଛନ୍ତି । ସର୍ବେଶ୍ୱର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ (ମୁଁ) ଜୀବଗଣଙ୍କ ଆତ୍ମା, ଶମ୍ଭୁ ଜ୍ଞାନ, ବ୍ରହ୍ମା ମନ ଓ ସନାତନୀ ପ୍ରକୃତି ବୁଦ୍ଧିରୂପା । ପ୍ରାଣ ବିଷ୍ଣୁସ୍ୱରୂପ ଏବଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଆମର ଚେତନାରୂପିଣୀ ବା ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବତା । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଅଛି ବୋଲି ସେମାନେ ଅବସ୍ଥାନ କରନ୍ତି ଏବଂ ମୁଁ ଗମନ କଲେ ସମସ୍ତେ ଗମନ କରନ୍ତି । ଆମମାନଙ୍କ ଅଧିଷ୍ଠାନ ଭିନ୍ନ ଦେହ ସଦ୍ୟ ପତିତ ହୁଏ ଏବଂ ପଞ୍ଚଭୂତ ପଞ୍ଚଭୂତରେ ମିଳିତ ହୁଏ । ତେଣୁ ଜ୍ଞାନୀମାନେ ଶୋକ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଅଜ୍ଞାନମାନେ ଶୋକାଭିଭୂତ ହୁଅନ୍ତି ।

ନିଦ୍ରାଦି ସମୁଦାୟ ବୃତ୍ତି ବା ଶକ୍ତି ପ୍ରକୃତିର ଅଂଶଜାତ ଏବଂ ଲୋଭାଦି ଅହଂକାରର ଅଜ୍ଞାନର ଅଂଶସ୍ୱରୂପ । ଦେହସ୍ଥିତ ସତ୍ତ୍ୱାଦି ଗୁଣତ୍ରୟ ଯଥାକ୍ରମେ ବିଷ୍ଣୁ, ବ୍ରହ୍ମା ଓ ରୁଦ୍ରଙ୍କର ଅଂଶ । ଶିବ ଜ୍ଞାନ ରୂପରେ ଓ ମୁଁ ନିର୍ଗୁଣ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ଆତ୍ମା ରୂପରେ ଦେହ ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ । ମୁଁ ପ୍ରକୃତି ସହିତ ମିଳିତ ହେଲେ ସଗୁଣ ହୁଏ ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମ, ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତେ ସଗୁଣ ବିଷୟ ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ଧର୍ମ, ଅନନ୍ତ, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ର ମୋ ଅଂଶରୁ ଜାତ ଏବଂ ମୁନି ଓ ମନ୍ୱାଦି ସମୁଦାୟ ଦେବଗଣ ମୋର କଳାଂଶ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ସର୍ବଦେହରେ ଅବସ୍ଥାନ କରି ମଧ୍ୟ ନିର୍ଲିପ୍ତ ଭାବରେ ଥାଏ । ମୋର ଭକ୍ତ ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁ, ଜରା-ବ୍ୟାଧିଶୂନ୍ୟ, ଶ୍ରୀମାନ୍, କୀର୍ତ୍ତିମାନ୍, ପଣ୍ଡିତ ଓ କବି ହୋଇଥାନ୍ତି । ସମସ୍ତ ସିଦ୍ଧି ମୋ ଭକ୍ତଙ୍କ ପାଖରେ ସ୍ୱତଃ ବିରାଜିତ ଥାଏ । କିନ୍ତୁ ସେ ତାହା ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ସ୍ୱଧର୍ମାଚରଣ

ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ନିତ୍ୟନୈମିତ୍ତିକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପିତା ନନ୍ଦରାଜାଙ୍କୁ କହୁଛନ୍ତି—ପିତଃ ! ଭକ୍ତ ସନ୍ଧ୍ୟାପୂତ ହୋଇ ନିରନ୍ତର ମୋର ସେବା ଓ ନିତ୍ୟ ମତ୍‌ପ୍ରସାଦ ଭୋଜନ କରିବେ । ଅନିବେଦିତ ବସ୍ତୁ ଅଭକ୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଗଣ୍ୟ । ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଅନିବେଦିତ ଅନ୍ନ ଅପବିତ୍ର ବସ୍ତୁତୁଲ୍ୟ । ଯେଉଁ ଜାପକ ନିତ୍ୟପ୍ରସାଦ ଭୋଜନ କରନ୍ତି, ସେ ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ଭକ୍ତ ନିତ୍ୟ ତପସ୍ୟା, ନିୟତ ଶୁଚି, ଶାନ୍ତ ଭାବ, ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞ, ବ୍ରତତୀର୍ଥାଶ୍ରିତ, ଧର୍ମଶୀଳ ଓ ନାନା ଶାସ୍ତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନରତ ହେବେ । ଭକ୍ତ ଗୁରୁଙ୍କ ଶୁଶ୍ରୂଷାପୂର୍ବକ ତାଙ୍କ ଅନୁଜ୍ଞାକ୍ରମରେ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମ ଗ୍ରହଣ କରିବେ । ନିତ୍ୟପୂଜାର ଦକ୍ଷିଣା ଗୁରୁଙ୍କୁ ନିବେଦନ ଏବଂ ନିତ୍ୟ ଗୁରୁଙ୍କୁ ପୋଷଣ କରିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାପକଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ସମୁଦାୟ ବନ୍ଦନୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପିତା ହିଁ ମହାଗୁରୁ । ପିତାଙ୍କଠାରୁ ମାତା ଶତଗୁଣରେ, ମାତାଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଦେବତା ଶତଗୁଣରେ ଅଧିକ ଏବଂ ମନ୍ତ୍ରଦାତା ଗୁରୁ ଦେବତାଙ୍କଠାରୁ ଚତୁର୍ଗୁଣରେ ଅଧିକ—ଯେହେତୁ ମନ୍ତ୍ରଦାତା ଗୁରୁ ନାରାୟଣ ସଦୃଶ ।

ପ୍ରସାଦକୁ ଦେବତାଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ଗୁରୁଦେବ ସାକ୍ଷାତ୍ ନାରାୟଣ ଭାବରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭୋଜନ କରନ୍ତି । ଗୁରୁଙ୍କ

ଦେହରେ ସମସ୍ତ ଦେବତା ଅଧିଷ୍ଠାନ କରନ୍ତି । ହରି ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ ସମସ୍ତ ଦେବତା ତୁଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ଗୁରୁ ରୁଷ୍ଟ ହେଲେ ହରି ରୁଷ୍ଟ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଗୁରୁଙ୍କର ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ପୁତ୍ରତୁଲ୍ୟ ସ୍ନେହ କରିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଯେଉଁ ଗୁରୁ ଶିଷ୍ୟଗଣଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ନ କରି ଭୋଜନ କରନ୍ତି, ସେ ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟା ପାପରେ ଲିପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ସ୍ୱଧର୍ମନିରତ କୃଷ୍ଣସେବାପରାୟଣ ଭକ୍ତ ହିଁ ଶୁଚି । ଏତଦ୍‌ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତେ ଅଶୁଚି । ଯେଉଁ ଭକ୍ତ ସନ୍ଧ୍ୟାହୀନ, ଦିବାଶାୟୀ, ସେ ଶୂଦ୍ରତୁଲ୍ୟ ପତିତ । ଯେଉଁ ସାଧକ ପ୍ରତ୍ୟହ ହରି-ପାଦୋଦକ ପାନ କରନ୍ତି, ସେ ତୀର୍ଥସ୍ନାନର ଫଳ ପାଆନ୍ତି । ଯେଉଁ ଭକ୍ତ ନିତ୍ୟ ତ୍ରିସନ୍ଧ୍ୟା ଓ ଭକ୍ତିର ସହିତ ମୋର ପୂଜା, ଏକାଦଶୀ, ହରିଜନ୍ମ, ରାମନବମୀ, ଶିବରାତ୍ରିରେ ଉପବାସୀ ହୁଅନ୍ତି, ସେ ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ଗଣ୍ୟ । ବିଷ୍ଣୁପ୍ରସାଦଭୋଜୀ ଭକ୍ତ ସମୁଦାୟ ମାନବଗଣଙ୍କୁ ପବିତ୍ର କରନ୍ତି ଏବଂ ଶତ ଶତ ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞଫଳ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ସେ ହରିଙ୍କ ପାର୍ଷଦ ଭାବରେ ବୈକୁଣ୍ଠଧାମରେ ବାସ କରନ୍ତି । ବିଷ୍ଣୁମନ୍ତ୍ର ଗ୍ରହଣ କଲାମାତ୍ରେ ଭକ୍ତ ପବିତ୍ର ହୁଅନ୍ତି ଓ ମନ୍ତ୍ରର ପୁରଶ୍ଚରଣକାରୀ ଭକ୍ତର ଶତ ଶତ ପୂର୍ବାପର ପୁରୁଷଙ୍କର ଉଦ୍ଧାର ହୁଏ । ବ୍ରାହ୍ମଣଗଣ ଓ ଦେବତାଗଣ ମୋର ପ୍ରାଣ, କିନ୍ତୁ ଭକ୍ତ ମୋର ପ୍ରାଣଠାରୁ ଅଧିକ ପ୍ରିୟ । ତେଣୁ ମୋର ଯାବତୀୟ ପ୍ରିୟପାତ୍ରଙ୍କଠାରୁ ଭକ୍ତଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ କେହି ନାହାନ୍ତି । ଯେଉଁ ଗୁରୁ ମୂର୍ଖ, ଆଶ୍ରମହୀନ, ସନ୍ନ୍ୟାସୀ, ବ୍ୟାଧିଯୁକ୍ତ, ବଂଶହୀନ, ଭାର୍ଯ୍ୟାହୀନ; ତାଙ୍କଠାରୁ ମନ୍ତ୍ର ଗ୍ରହଣ ନିଷିଦ୍ଧ । ମୂର୍ଖଠାରୁ ମନ୍ତ୍ର ଗ୍ରହଣ କଲେ ଘୋର ମୂର୍ଖ, ସନ୍ନ୍ୟାସୀଠାରୁ ମନ୍ତ୍ର ଗ୍ରହଣ କଲେ ମୃତ୍ୟୁ ଘଟେ । ଭକ୍ତିହୀନ ବ୍ୟକ୍ତିଠାରୁ ମନ୍ତ୍ର ନେଲେ ଭକ୍ତି ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । ଶୁଦ୍ଧ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହରିଙ୍କୁ ପାକାନ୍ନ ଦାନରେ ସମର୍ଥ । ଅପର ତାହା ଦାନ କରି ନ ପାରନ୍ତି । ବିପ୍ର ବ୍ୟତୀତ ଯଦି କେହି ଓଁକାର ଉଚ୍ଚାରଣ, ଶାଳଗ୍ରାମ ଅର୍ଚ୍ଚନ ଓ ମୋତେ ପାକାନ୍ନ ଦାନ କରେ, ସେ ଅଧୋଗାମୀ ହୁଅନ୍ତି । ଭକ୍ତମାନେ ଗୋଟିଏ ହାଣ୍ଡିରେ ପନ୍ଦର ଦିନରୁ ଅଧିକ ଭୋଜନ କରିବେ ନାହିଁ । ମୋ ଅନିବେଦିତ ଅନ୍ନ ଭୋଜନ କଲେ ଭକ୍ତ ସୁରାପାନ ସମାନ ପାପ ଭୋଗ କରେ ।

ଭକ୍ତ, ପଦଧୌତ କରି, ଯୁଗ୍ମବସ୍ତ୍ର ପରିଧାନପୂର୍ବକ ପରିଷ୍କୃତ ସ୍ଥାନରେ ପ୍ରସାଦ ଭୋଜନ କରିବେ । ଭକ୍ତମାନେ ଗୋଟିଏ ସୂର୍ଯ୍ୟରେ ଦୁଇଥର ଅନ୍ନ ଭୋଜନ କରିବେ ନାହିଁ । ଏହାହିଁ ଭକ୍ତର ସ୍ୱଧର୍ମ ।

ଦ୍ୱିଜାର୍ଚ୍ଚନ, ନାରାୟଣ ପୂଜା, ସତ୍ୟ ପାଳନ, ନିର୍ଭୟତା, ଦାନ, ଶରଣାଗତକୁ ରକ୍ଷା, ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ପୁତ୍ରସମ ପାଳନ, ତପସ୍ୟା ଓ ଧର୍ମକାର୍ଯ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ କ୍ଷତ୍ରିୟମାନଙ୍କର ସ୍ୱଧର୍ମ ।

ବାଣିଜ୍ୟ, ପଶୁପାଳନ, ବିପ୍ର-ଦେବାର୍ଚ୍ଚନ, ଦାନ, ତପସ୍ୟା ଓ ବ୍ରତସେବା ବୈଶ୍ୟମାନଙ୍କର ସ୍ୱଧର୍ମ ।

ଶୂଦ୍ରମାନଙ୍କର ବିପ୍ରସେବା ହିଁ ସ୍ୱଧର୍ମ । ଏମାନେ ବିପ୍ରଙ୍କଠାରେ ବିଦ୍ୱେଷଭାଜନ ହେଲାମାତ୍ରେ ଚଣ୍ଡାଳତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ।

ହେ ବ୍ରଜରାଜ ! ଭକ୍ତମାନେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କୁ ବିଷ୍ଣୁତୁଲ୍ୟ ମାନ୍ୟ କରିବେ । ସେମାନଙ୍କ ପଦସ୍ପର୍ଶରେ ବସୁନ୍ଧରା ପବିତ୍ର ହୁଏ । ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କୁ ଭୋଜନ କରାଇଲେ ନିଷ୍ପାପ ହୋଇ ଅଶ୍ୱମେଧ ଫଳ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଗୃହୀଙ୍କ ନିକଟରୁ ମିଷ୍ଟାନ୍ନ ଓ ଧନ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବେ ନାହିଁ କିମ୍ବା କୌଣସି ପ୍ରକାରରେ କୋପ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବେ ନାହିଁ । ସେ ଏକବସ୍ତ୍ର ପରିଧାନ ଓ ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ ହୋଇ ବସିବେ । ସେମାନେ ଶୀତ-ଗ୍ରୀଷ୍ମରେ ସମଭାବ ଓ ଲୋଭ-ମୋହ-ବର୍ଜିତ ହୋଇ ଗୃହଭବନରେ ଏକରାତ୍ର ଅବସ୍ଥାନପୂର୍ବକ ପ୍ରଭାତରୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତର ଗମନ କରିବେ । ଯେଉଁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଗୃହୀଙ୍କ ନିକଟରୁ ଧନ ଗ୍ରହଣ କରି ଗୃହନିର୍ମାଣପୂର୍ବକ ଅବସ୍ଥାନ କରନ୍ତି, ସେ ସ୍ୱଧର୍ମରୁ ଚ୍ୟୁତ ହୁଅନ୍ତି ।

ହେ ବ୍ରଜରାଜ ! ମୋ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପୁନରାୟ କହୁଛି ଶୁଣ । ଏହା ହିଁ ପରମ ପୁରୁଷାର୍ଥ । ଅଧ୍ୟୟନ, ଅଧ୍ୟାପନା, ଶିଷ୍ୟ ପ୍ରତିପାଳନ, ନିତ୍ୟ ଗୁରୁସେବା, ଦ୍ୱିଜ-ଦେବାର୍ଚ୍ଚନ, ସିଦ୍ଧାନ୍ତଶାସ୍ତ୍ରରେ ନୈପୁଣ୍ୟ, ପରମାର୍ଥ ଚିନ୍ତା, ଗ୍ରନ୍ଥସମୂହର ବିଶୁଦ୍ଧ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଓ ଅଭ୍ୟାସ ଏବଂ ସ୍ୱୟଂ ଶାସ୍ତ୍ରବିହିତ ଆଚରଣ ସାଧୁମାନଙ୍କର ପରମ ପୁରୁଷାର୍ଥ ।

ଗୃହସ୍ଥ ଭକ୍ତ ସତତ ଦ୍ୱିଜ ଓ ଦେବତାଙ୍କର ପୂଜା କରିବେ । ଦେବତାମାନେ ସର୍ବଦା ଗୃହୀମାନଙ୍କଠାରୁ ପ୍ରତ୍ୟାଶା କରନ୍ତି । ଯଦି ଗୃହସ୍ଥ ଅତିଥିପୂଜା ନ କରନ୍ତି, ସେ ସର୍ବଦା ଅଶୁଚି । ପାନଭୂମିରେ ଗୋଗଣଙ୍କ ପରି ସର୍ବସମୟରେ ପିତୃଗଣ ଓ ତିଥିକାଳରେ ଦେବତାମାନେ ଗୃହସ୍ଥଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଅନ୍ତି । କ୍ଷୁଧିତ ଅତିଥି ବ୍ୟଗ୍ରଚିତ୍ତରେ ଗୃହୀଙ୍କ ନିକଟରେ ସମୁପସ୍ଥିତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ପରେ ପୂଜାଲାଭ କରି ଆଶୀର୍ବାଦ ପ୍ରଦାନପୂର୍ବକ ପ୍ରସ୍ଥାନ କରନ୍ତି । ଗୃହସ୍ଥ ଭକ୍ତ ଅତିଥିପୂଜା ନ କଲେ ପାତକୀ ମଧ୍ୟରେ ଗଣ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି । ତ୍ରିଲୋକ୍ୟଜନିତ ପାପ ତାଙ୍କୁ ଆଶ୍ରୟ କରେ । ଅତିଥି ନିରାଶ ହୋଇ ଫେରିଗଲେ ଦେବତାମାନେ ଗୃହରୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କରନ୍ତି । ଯେ ଅତିଥି ଅର୍ଚ୍ଚନା ନ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ସ୍ତ୍ରୀ-ଘାତକ, ଗୋ-ଘାତକ, କୃତଘ୍ନ, ବ୍ରହ୍ମଘ୍ନ, ଗୁରୁ ତଳ୍ପଗାମୀତୁଲ୍ୟ ପାପଭାଗୀ । ତେଣୁ ଗୃହସ୍ଥ ଭକ୍ତ ଦେବାଦି ସମସ୍ତଙ୍କର ସେବା ଓ ପୋଷ୍ୟବର୍ଗଙ୍କର ସେବା କରି ପଶ୍ଚାତ୍ ସ୍ୱୟଂ ଭୋଜନ କରନ୍ତି ।

ଗୃହରେ ମାତା ନ ଥିଲେ କିମ୍ବା ସେ ଗୃହରେ ପତିବ୍ରତା ସ୍ତ୍ରୀ ପରିବର୍ତ୍ତରେ ପୁଂଶ୍ଚଳୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଥିଲେ, ସେ ଗୃହ ଅରଣ୍ୟ ସଦୃଶ । ଭକ୍ତମାନେ ତାହା ତ୍ୟାଗ କରିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀ ସର୍ବଦା ପତିଙ୍କୁ ଦ୍ୱେଷ କରେ ଓ ପତିଙ୍କୁ ବିଷତୁଲ୍ୟ ଦର୍ଶନ କରିଥାଏ ଏବଂ ପତିଙ୍କୁ ଯଥାସମୟରେ, ଯଥାବିଧାନରେ ଆହାର ଦାନ କରେ ନାହିଁ, ନିରନ୍ତର ଭର୍ତ୍ସନା ବା କଟୁବାକ୍ୟ ପ୍ରୟୋଗ କରେ, ସେଭଳି ଗୃହରେ ଭକ୍ତର ବାସ ଆଦୌ ସମୀଚୀନ ନୁହେଁ । ମାନବ ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ରମଣୀ ସହିତ ବାସ କଲେ ନିରନ୍ତର ମୃତ୍ୟୁତୁଲ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଅନୁଭବ କରେ ।

ପୁତ୍ର ପିତାଙ୍କୁ ଓ ଶିଷ୍ୟ ଗୁରୁଙ୍କୁ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ନିମିତ୍ତ ପ୍ରେରଣ କରିବେ ନାହିଁ । ନିଜେ ତାହା ସମ୍ପନ୍ନ କରିବେ । ଶିଷ୍ୟ ଗୁରୁଙ୍କୁ କେବେହେଲେ ମନୁଷ୍ୟ ଜ୍ଞାନ କରିବେ ନାହିଁ । ପ୍ରତିମାଙ୍କୁ ଶିଳା କିମ୍ବା ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ବୋଲି

ମନେକରିବେ ନାହିଁ । ମନ୍ତ୍ର ବା ନାମକୁ ସାମାନ୍ୟ ଅକ୍ଷର ବୋଲି ବିବେଚନା କରିବେ ନାହିଁ । ଏପରି କଲେ ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟାଜନିତ ପାପଭାଗୀ ହେବେ । ଭକ୍ତମାନେ ମନେରଖିବା ଉଚିତ ଯେ, ମାତା, ଗୁରୁ-ଶିଷ୍ୟ, ସ୍ତ୍ରୀ, ଅକ୍ଷମ ପୁତ୍ର ଏବଂ ଅନାଥା ଭଗିନୀ, ଗୁରୁପତ୍ନୀ, କନ୍ୟା—ମାନବର ନିତ୍ୟ ପୋଷ୍ୟ । ଏହା ହିଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭକ୍ତର ଅବଶ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଓ ଉତ୍ତମ ଧର୍ମପ୍ରଣାଳୀ ।

ହେ ତାତ ! ଭକ୍ତ ସଂସାର ସୁଖ କାରଣ ସମୁଦାୟ ତ୍ୟାଗ କରି ତୃଣଶଯ୍ୟାରେ ଶୟନପୂର୍ବକ ମୋ ନାମ, ଗୁଣ କୀର୍ତ୍ତନରେ ମନୋନିବେଶ କରିଥାନ୍ତି ଏବଂ ଭକ୍ତିଭାବରେ ମୋ ଚରଣ-କମଳ ଧ୍ୟାନ ଓ ପୂଜା କରନ୍ତି । କାମନାଶୂନ୍ୟ ମୋ ଭକ୍ତର ସମ୍ପତ୍ତିପ୍ରଦ ଅନ୍ୟ ଦେବତାଙ୍କ ପ୍ରୀତିଲାଭର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ଭକ୍ତମାନେ ସମୁଦାୟ ସିଦ୍ଧି ସୁଖକାରକ ବ୍ରହ୍ମତ୍ୱ, ଅମରତ୍ୱ ଓ ସୁରତ୍ୱ ବାଞ୍ଛା କରନ୍ତି ନାହିଁ । ମୋ ଦାସ୍ୟ ଭିନ୍ନ ଚତୁର୍ବିଧ ମୁକ୍ତି ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ବାଞ୍ଛନୀୟ ନୁହେଁ । ସେମାନେ ସର୍ବଜୀବକୁ ଅଭେଦ ରୂପରେ ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି । ସେମାନେ ଦିବା-ନିଶି ମୋ ଧ୍ୟାନରେ ତନ୍ମୟ ରହନ୍ତି । ଏହିମାନେ ହିଁ ମୋର ଉତ୍ତମ ଭକ୍ତ ।

ଏହାପରେ ମଧ୍ୟମ ଭକ୍ତଙ୍କ କଥା କହୁଛି, ଶୁଣନ୍ତୁ । ଯେଉଁମାନେ ଗୃହସ୍ଥ କର୍ମରେ ଲିପ୍ତ ନ ହୋଇ ସତତ କର୍ମପାଶ ଛେଦନରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ଥା'ନ୍ତି, କୌଣସି କର୍ମର ଅନୁଷ୍ଠାନ ନ କରନ୍ତି ଏବଂ ସଂକଳ୍ପରହିତ ହୋଇ କାୟମନୋବାକ୍ୟରେ ନିରନ୍ତର ମୋର ଚିନ୍ତା କରନ୍ତି—ଯେ ''ସମୁଦାୟ ଭଗବତ୍-ଇଚ୍ଛାରେ ସମ୍ପାଦିତ ହେଉଅଛି, ମୁଁ କୌଣସି କର୍ମର କର୍ତ୍ତା ନୁହେଁ''—ଏହି ଭାବରେ ଭାବିତ, ସେହି ଭକ୍ତହିଁ ମଧ୍ୟମ ଭକ୍ତ ।

ଏତଦ୍‌ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟମାନେ ପ୍ରାକୃତ ଭକ୍ତ । ମୋର ଭକ୍ତଗଣ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ରଚନା ବିଷୟ ଅନାୟାସରେ ଜାଣିପାରନ୍ତି ଏବଂ ମୁନିଗଣ ଓ ସୁରଗଣ ଅତି କ୍ଳେଶରେ କିୟତ୍ ପରିମାଣରେ ବିଦିତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ମୁଁ କେବଳ ବିଶ୍ୱରଚନା ବିଷୟ ଜାଣିଛି ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ବ୍ରହ୍ମା, ଅନନ୍ତ, ମହେଶ୍ୱର,

ଧର୍ମ, ସନତ୍‌କୁମାର, ନରନାରାୟଣ, କପିଳ, ଗଣେଶ, ଦୁର୍ଗା, ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ସରସ୍ୱତୀ, ବେଦମାତା, ସ୍ୱୟଂ ସର୍ବଜ୍ଞା ରାଧା—ଏମାନେ ବିଶ୍ୱରଚନା ବିଷୟ ଜାଣନ୍ତି । ଅନ୍ୟମାନେ କେହି ଅବଗତ ନୁହନ୍ତି ।

ଭକ୍ତମାନେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ସଦାଚାର ପାଳନ କରିବେ ।

ତାମ୍ରପାତ୍ରରେ ଦୁଗ୍ଧପାନ, ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟ ଘୃତ ଭୋଜନ, ସଲବଣ ଦୁଗ୍ଧ ପାନ କଲେ ସଦ୍ୟ ଗୋମାଂସ ଭକ୍ଷଣତୁଲ୍ୟ ଅଭକ୍ଷ । ଭକ୍ତମାନେ ପୀତାବିଶିଷ୍ଟ ଜଳପାନ, ମାଘମାସରେ ମୂଳକ ଭକ୍ଷଣ କରିବେ ନାହିଁ । ଭକ୍ତମାନେ ଦିବସରେ ଦୁଇଥର ଭୋଜନ, ଉଭୟ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଭୋଜନ କରିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନୁହେଁ । ଅଞ୍ଜଳିବଦ୍ଧ କରି ପାଣି ପିଇବେ ନାହିଁ କିମ୍ବା ଦେବେ ନାହିଁ । ପାୟସ, ଘୃତ, ଲବଣ, ନବନୀତ, କ୍ଷୀର, ତକ୍ର ଓ ମଧୁ ହସ୍ତ ସ୍ପର୍ଶ କରି ପ୍ରଦାନ କଲେ ସଦ୍ୟ ଗୋମାଂସତୁଲ୍ୟ ଅପକାରୀ । ରୌପ୍ୟପାତ୍ରରେ କର୍ପୂର ସ୍ଥାପନ କରିବ ନାହିଁ । ପରିବେଷଣକାରୀ ଭୋକ୍ତାକୁ ସ୍ପର୍ଶ କଲେ ପାତ୍ରସ୍ଥିତ ଅନ୍ନ ଅନ୍ୟର ଅଭକ୍ଷ ହୁଏ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ମତ୍ସ୍ୟ-ମାଂସ ଭୋଜନ କରିବେ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ପଞ୍ଚ ପର୍ବଦିନ ଆମିଷ ଅଭକ୍ଷ । ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଅନିବେଦିତ ଦ୍ରବ୍ୟ ଅଭକ୍ଷ । କାକଭକ୍ଷିତ ସମସ୍ତ ଦ୍ରବ୍ୟ ଅଭକ୍ଷ । ଅଶୌଚ ବ୍ୟକ୍ତିର ଜଳ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ।

ଭୋଗ ବ୍ୟତୀତ କର୍ମଫଳ କ୍ଷୟ ହୁଏ ନାହିଁ । ଶୁଭାଶୁଭ କର୍ମ ନିୟତ ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼େ । ତୀର୍ଥ ପର୍ଯ୍ୟଟନ ଓ ସେବା ଦ୍ୱାରା କର୍ମକ୍ଷୟରେ କିଞ୍ଚିତ୍ ସାହାଯ୍ୟ ମିଳିଥାଏ । ମତ୍‌ସେବା ପରାଙ୍‌ମୁଖ ପାପୀ ଶତ ଶତ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କଲେ ମଧ୍ୟ ପବିତ୍ର ହୋଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ମାନବ କର୍ମଭୋଗ ଶେଷରେ ଶୁଦ୍ଧି ଲାଭ କରି କର୍ମପାଶରୁ ମୁକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ଯଜ୍ଞ, ତପସ୍ୟା, ବ୍ରତ, ଅନଶନ, ତୀର୍ଥସ୍ନାନ, ଦାନ, ଜପ, ନିୟମ, ପୁରାଣ ଶ୍ରବଣ, ପବିତ୍ର ଉପଦେଶ ଗ୍ରହଣ, ଦେବତାପୂଜା, ସ୍ୱଧର୍ମାଚରଣ, ଅତିଥିପୂଜା ଏହିସବୁ କର୍ମ ଦ୍ୱାରା ମୁକ୍ତିଲାଭ ହୁଏ ନାହିଁ । କେବଳ ମାତ୍ର ମୋ ସେବା

ଦ୍ୱାରା ହିଁ ମୁକ୍ତି ମିଳିଥାଏ । ସୁକୃତ କାର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱର୍ଗ ଓ ଦୁଷ୍କୃତ କାର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ନରକଗତି ଲାଭ ହୁଏ ।

ଭକ୍ତମାନେ ଦତ୍ତବସ୍ତୁ ହରଣ କରିବେ ନାହିଁ କିମ୍ବା କୌଣସି ବାକ୍‌ଦାନ କରି ତାହା ଖଣ୍ଡନ କରିବେ ନାହିଁ । ଏକାକୀ ମିଷ୍ଟଦ୍ରବ୍ୟ ଭୋଜନ କରିବେ ନାହିଁ କିମ୍ବା ଅନ୍ନଦାତାର ଧନ ଅପହରଣ କରିବେ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଭକ୍ତ ତ୍ରିସନ୍ଧ୍ୟାବିହୀନ, ପ୍ରାତଃଶାୟୀ, ସନ୍ଧ୍ୟାଶାୟୀ, ଦିବାଶାୟୀ, ଅଶୁଦ୍ଧ ନାମ ଜପକାରୀ, ବେଦବେଦାଙ୍ଗ ନିନ୍ଦୁକ, ତାହାର ପରକାଳ ଗତିରୁଦ୍ଧ ଥାଏ ଏବଂ ନାମାପରାଧ ଘଟେ ।

କଳିଯୁଗ ସମସ୍ତ ଦୋଷର ଆକର ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ଏକମାତ୍ର ଗୁଣ ଯେ, ନାମଜପରେ ସର୍ବାର୍ଥ ସିଦ୍ଧ ହେବ ଓ ମନେ ମନେ କୌଣସି ପାପଚିନ୍ତା କଲେ ତାହା ପାପ ବୋଲି ଗଣ୍ୟ ହେବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମନେ ମନେ ପୁଣ୍ୟ ଚିନ୍ତା କଲେ ତାହା ପୁଣ୍ୟ ବୋଲି ଧରାଯିବ ।

(୧) କଳିର ଅନ୍ତିମ ସମୟରେ ଚାରିଜାତି ଏକବର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାନ୍ତି, (୨) ବିବାହରେ ମନ୍ତ୍ରପାଠ ହୁଏ ନାହିଁ, (୩) ବିପ୍ରମାନେ ସନ୍ଧ୍ୟାହୀନ ଓ ଦେବଉପାସନାହୀନ ହୁଅନ୍ତି, (୪) ସବୁ ଜାତି ମିଶି ଏକତ୍ର ଭୋଜନ କରନ୍ତି, (୫) ନାରୀମାନଙ୍କର ସତୀତ୍ୱ ପ୍ରାୟ ନ ଥାଏ, (୬) ପୁଂଶ୍ଚଳୀ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ଭୟରେ ସ୍ୱାମୀ ଭୃତ୍ୟତୁଲ୍ୟ କମ୍ପିତ-କଳେବର ହୋଇ ରହିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ନିୟତ ପୁରୁଷକୁ ଗର୍ଜନ-ତର୍ଜନ କରନ୍ତି, (୭) କ୍ଷୁଧା-ପ୍ରପୀଡ଼ିତ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଭୋଜନ ନ ଦେଇ ଉପପତିଙ୍କୁ ମିଷ୍ଟାନ୍ନ, ତାମ୍ବୁଲ, ଚନ୍ଦନ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି, (୮) ଶିଷ୍ୟ ଗୁରୁଙ୍କୁ ଓ ପୁତ୍ର ପିତାଙ୍କୁ ଭର୍ତ୍ସନା କରନ୍ତି, (୯) ରାଜା ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ଓ ପ୍ରଜା ରାଜାଙ୍କୁ ଉତ୍ପୀଡ଼ନ କରନ୍ତି, (୧୦) ଦୁଗ୍ଧର ଅଭାବ ପଡ଼େ, (୧୧) ବିପ୍ରମାନେ ସନ୍ଧ୍ୟା-ଶୌଚାଦିବିହୀନ ହୁଅନ୍ତି, (୧୨) ସମସ୍ତ ଜଗତ ଦେବଗୃହହୀନ, ଦୁର୍ନୀତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଗୃହ କଳହପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ ଇତ୍ୟାଦି । କିନ୍ତୁ ଏଠାରେ କେବଳ ନାନସାଧନା ଶୀଘ୍ର ଫଳପ୍ରଦ ହୁଏ ।

ଭକ୍ତମାନେ ସର୍ବଦା ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ବିରହଦଶା ସ୍ମରଣପୂର୍ବକ ସେବାଭିଳାଷ ହୋଇ ଭାବନା କରିବେ—(୧) କେବେ ବୃନ୍ଦାବନ ଗମନ କରି ନନ୍ଦନନ୍ଦନଙ୍କର ବକ୍ଷରେ ଚନ୍ଦନ ଲେପନ କରିବୁ ?, (୨) କେବେ ତାଙ୍କୁ ମାଲ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିବୁ ?, (୩) ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ପୁଣି କେବେ ମନୋରମ ନନ୍ଦନକାନନ, ମାଧବୀକାନନ ଭ୍ରମଣ କରିବୁ ?, (୪) କେବେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ସଖୀମାନଙ୍କ ସହ ଜଳକ୍ରୀଡ଼ା କରିବୁ ?, (୫) ମଧୁମାସରେ ବିକଶିତ ମାଧବୀଲତା, ମଧୁ ଓ ମଧୁରଜନୀ କେବେ ସମାଗତ ହେବ ?

ଭକ୍ତମାନେ ଗୋପୀଭାବ ଅବଲମ୍ବନପୂର୍ବକ ଭଜନନିରତ ହେବେ । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଭକ୍ତଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉଦ୍ଧବ କହୁଛନ୍ତି—

ଦ୍ୱୀପମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜମ୍ବୁଦ୍ୱୀପ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । କାରଣ ସେଥିରେ ଶୁଭଦାୟକ ଓ ପୁଣ୍ୟପ୍ରଦ ଭାରତବର୍ଷ ବିଦ୍ୟମାନ । ପୁଣ୍ୟ-ବଣିକମାନଙ୍କର ଏହା ଅତି ଇପ୍‌ସିତ ବାଣିଜ୍ୟସ୍ଥଳ । ଏହି ସ୍ଥାନରେ ପୁଣ୍ୟ ଅର୍ଜନ କରି ପରଲୋକରେ ଜୀବମାନେ ତାହାର ଶୁଭଫଳ ଭୋଗ କରନ୍ତି । ଭାରତବର୍ଷ ଅତି ଧନ୍ୟ, ପୁଣ୍ୟପ୍ରଦ ଓ ଶୁଭପ୍ରଦ । ଏହା ଗୋପୀମାନଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମ ସ୍ପର୍ଶରେ ଅତି ପବିତ୍ର ଓ ନିର୍ମଳ । ଭାରତବର୍ଷରେ ଯେତେ ରମଣୀ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୋପୀମାନେ ହିଁ ଅତି ଧନ୍ୟା ଓ ମାନନୀୟା । କାରଣ ଏମାନେ ନିତ୍ୟ ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କର ପୁଣ୍ୟପ୍ରଦ ପାଦପଦ୍ମ ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି । ବ୍ରହ୍ମା ଷଷ୍ଠି ସହସ୍ର ବର୍ଷ ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମର ରେଣୁ ଧାରଣ କରିବା ନିମିତ୍ତ ତପସ୍ୟା କରିଥିଲେ । ସେହି ଦେବୀ ହେଉଛନ୍ତି ଗୋଲୋକବାସୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପରାପ୍ରକୃତି । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଭକ୍ତମାନେ ବ୍ରହ୍ମାଦି ଦେବଗଣ ପ୍ରଭୃତି ଗୋପୀମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଷୋଡ଼ଶାଂଶରୁ ଅଂଶେ ନୁହନ୍ତି । କୃଷ୍ଣଭକ୍ତି ଓ ନାମର ମହିମା କେବଳମାତ୍ର ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ର ମହେଶ୍ୱର, ଶ୍ରୀରାଧା ଓ ଗୋପୀଗଣ ଜାଣନ୍ତି । ଏତଦ୍‌ଭିନ୍ନ ସନତ୍‌କୁମାର, ବ୍ରହ୍ମା, ସିଦ୍ଧ ଭକ୍ତଗଣ କିଞ୍ଚିତ୍‌ମାତ୍ର ଅବଗତ ଅଛନ୍ତି ।

ଏହିପରି ଚିନ୍ତା କରି ଉଦ୍ଧବ ଜୀ କହିଲେ—ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ଏମାନଙ୍କର ଭାବ ଦେଖି ନିଜକୁ ଧନ୍ୟ ମନେକରୁଅଛି । ମୁଁ ଆଉ ମଥୁରା ଗମନ କରିବି ନାହିଁ । ଜନ୍ମ ଜନ୍ମ ଧରି ଗୋପୀ-ଅନୁଗତ ହୋଇ ପବିତ୍ର କୃଷ୍ଣଗୁଣ ଗାନ-ଶ୍ରବଣ କରିବି ।

କେଦାରକନ୍ୟାଙ୍କୁ ସ୍ୱୟଂ ଧର୍ମରାଜ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଗୁଣ ବର୍ଣ୍ଣନ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କହୁଛନ୍ତି—

ବୃନ୍ଦାବତୀ କହିଲେ—''ମୋର ପ୍ରାର୍ଥନା ହରି ମୋର ପତି ହୁଅନ୍ତୁ ।''

ଧର୍ମରାଜ—ସୁନ୍ଦରି ! ଯେ ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ, ନିର୍ଗୁଣ, ନିରାକାର, ଭକ୍ତ ପ୍ରତି ଅନୁଗ୍ରହ ନିମିତ୍ତ ଶରୀର ଧାରଣ କରିଅଛନ୍ତି; ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଓ ସରସ୍ୱତୀ ଭିନ୍ନ କେହି ତାଙ୍କୁ ପତିରୂପରେ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଚତୁର୍ଭୁଜଧାରୀ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଏହି ଦୁଇ ଭାର୍ଯ୍ୟା ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ନିୟତ ଅବସ୍ଥାନ କରନ୍ତି । ସେହି ପରମାତ୍ମା ଯେତେବେଳେ ଦ୍ୱିଭୁଜ ବଂଶୀବଦନ କିଶୋର ଗୋପବେଶରେ ଗୋଲୋକଧାମରେ ବିରାଜ କରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ପରମା-ବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପା ରାଧିକା ସ୍ୱୟଂ ନିରନ୍ତର ସେହି ଶାନ୍ତ, ସୁରମ୍ୟ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କୁ ଭଜନା କରନ୍ତି । ତାଙ୍କର ମନୋହର କଳେବର କୋଟି କନ୍ଦର୍ପ ଲାବଣ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ ନିନ୍ଦା କରେ । ସେ ସତ୍ୟସ୍ୱରୂପ, ନିତ୍ୟ ବିଗ୍ରହ, ପୀତବସନଧାରୀ, ସର୍ବସମ୍ପତ୍ ପ୍ରଦାତା । ତଦୀୟ ଅଙ୍ଗ ରତ୍ନାଭରଣରେ ଭୂଷିତ । ସେହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଦ୍ୱିଭୁଜ ଓ ଚତୁର୍ଭୁଜ—ଏହି ଉଭୟ ମୂର୍ତ୍ତି । ଚତୁର୍ଭୁଜ ମୂର୍ତ୍ତିରେ ବୈକୁଣ୍ଠରେ ଓ ଦ୍ୱିଭୁଜ ମୂର୍ତ୍ତିରେ ସେ ଗୋଲୋକରେ ବିରାଜ କରନ୍ତି । ହେ ବୃନ୍ଦେ ! ତାଙ୍କର ଏକ ନିମେଷ ପତନରେ ଏକ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ପତନ ହୁଏ । ପଞ୍ଚବିଂଶତି ସହସ୍ର ଯୁଗରେ ଏକ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ପତନ ହୁଏ । ଏହିପରି ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଭୋଗକାଳରେ ଜଗତ-ବିଖ୍ୟାତ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଦିନେ ହୁଏ । ରାତ୍ରି ମଧ୍ୟ ସେହି ପରିମିତ କାଳ । ଏହି ପ୍ରକାର ତ୍ରିଂଶ ଦିନରେ ଏକ ମାସ ଓ ଦ୍ୱାଦଶ ମାସରେ ଏକ ବର୍ଷ ହୁଏ । ଏହି ପ୍ରକାର ଶହେ ବର୍ଷ

ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପରମାୟୁ । ସନକାଦି ସିଦ୍ଧଗଣ, ଋଷିଗଣ ଯାବଜ୍ଜୀବନ ସାଧନା କରି ମଧ୍ୟ କୋଟିକଳ୍ପ ଗତ ହୋଇଗଲାଣି, ତଥାପି ସେମାନେ ସିଦ୍ଧିଲାଭ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ସହସ୍ର ବଦନ ଅନନ୍ତ ଦେବ କୋଟିକଳ୍ପ ଧରି ନାମଜପ କଲେ ମଧ୍ୟ ସିଦ୍ଧ ହୋଇପାରିଲେ ନାହିଁ । ଜଗତ୍ ବିଧାନକାରୀ ବ୍ରହ୍ମା ମଧ୍ୟ ସ୍ୱରୂପ ଅବଗତ ନିମିତ୍ତ ନିୟତ ତପସ୍ୟାନିରତ । ଯିଏ ଯୋଗୀମାନଙ୍କ ଗୁରୁଙ୍କର ଗୁରୁ, କାଳର କାଳ, ଅନ୍ତକର ଅନ୍ତକ ସ୍ୱୟଂ ରୁଦ୍ର ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଗୁଣଗାନ ପଞ୍ଚବଦନରେ କରୁଥାଆନ୍ତି । ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ଶିବଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଭଗବାନଙ୍କର ଅନ୍ୟ ପ୍ରିୟ କେହି ନାହାନ୍ତି । ସ୍ୱୟଂ ଦୁର୍ଗାଦେବୀ ମଧ୍ୟ ଭକ୍ତିଭାବରେ ତାଙ୍କୁ ସ୍ତବ କରନ୍ତି । ସୁରାଧିପତି ଗଣେଶ୍ୱର ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ସ୍ତବ କରନ୍ତି । ସରସ୍ୱତୀ ତାଙ୍କ ସ୍ତବରେ ଅଶକ୍ତା ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀ ନିୟତ ପାଦପଦ୍ମ-ସେବାପରାୟଣା । ସେ ଗୋଲୋକଧାମରେ ରାଧିକା ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କାହାରି ପ୍ରେମବଶ୍ୟ ନୁହନ୍ତି ।

ସନତ୍‌କୁମାର ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କହୁଛନ୍ତି—ସନତ୍‌କୁମାର କହିଲେ—''ମୁଁ ଗୋଲୋକ ଗମନପୂର୍ବକ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ ନ ପାଇ ବୈକୁଣ୍ଠକୁ ଗମନ କଲି । କିନ୍ତୁ ସେଠାରେ ତାଙ୍କୁ ନ ପାଇ କ୍ଷୀରୋଦ-ସାଗରକୁ ଗମନ କଲି । ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ହରିଙ୍କ ଦର୍ଶନ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ସେଥିରେ ବିଷଣ୍ଣ ହୋଇ ସେହି ସାଗରରେ ସ୍ନାନ ଶେଷ କରି ଦେଖିଲି—ଶତଯୋଜନକାୟ ଭୀତ ବ୍ୟଥିତ ଦୁଃଖିତ ଏକ କଚ୍ଛପ । 'ରାଘବ' ନାମକ ଏକ ମୀନ-ଭୟରେ ସେ ଏପରି ଭୀତ ହୋଇଥିଲା । ମୁଁ ସେ କଚ୍ଛକକୁ ଦେଖି କହିଲି—'ଧନ୍ୟ କଚ୍ଛପ !' ସେଥିରେ କଚ୍ଛପ କହିଲା—'ନା, ମୁଁ ଧନ୍ୟ ନୁହେଁ । କ୍ଷୀରୋଦ-ସାଗର ହିଁ ଧନ୍ୟ । ସେଥିରେ ମୋ'ଠାରୁ ବୃହତ୍‌କାୟ ଅସଂଖ୍ୟ ପ୍ରାଣୀ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଅଛନ୍ତି ।' ସେତେବେଳେ ମୁଁ କ୍ଷୀରୋଦକୁ ଧନ୍ୟ ବୋଲି କହିବାରୁ ସାଗର କହିଲା—'ନା, ମୁଁ ଧନ୍ୟ ନୁହେଁ । ଯେଉଁ ବସୁନ୍ଧରାରେ ସପ୍ତସାଗର ବିଦ୍ୟମାନ, ସେ ଧନ୍ୟ ।' ବସୁନ୍ଧରା ଏକଥା ଶୁଣି କହିଲା—'ନା, ମୁଁ ଧନ୍ୟ ନୁହେଁ । ଯେଉଁ ଅନନ୍ତଦେବଙ୍କ ସହସ୍ର

ଫଣାମଣ୍ଡଳ ମଧ୍ୟରୁ ଏକମାତ୍ର ଫଣା ମଧ୍ୟରେ ମୁଁ ଗୋଟିଏ ସର୍ଷପ-ସମାନରେ ଥାଏ ।' ଏକଥା ଶୁଣି ଅନନ୍ତଦେବ କହିଲେ—'ମୁଁ ଧନ୍ୟ ନୁହେଁ, ପବନଦେବ ହିଁ ଧନ୍ୟ । କାରଣ, ସେ ମୋତେ ଧାରଣ କରିଅଛନ୍ତି ।' ପବନକୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେବାରୁ ସେ କହିଲେ—'ମୁଁ ଧନ୍ୟବାଦର ପାତ୍ର ନୁହେଁ । ଭଗବାନ ବ୍ରହ୍ମା ହିଁ ଧନ୍ୟ । କାରଣ ସେ ସମୁଦାୟ ଜଗତର ବିଧାତା ।' ବ୍ରହ୍ମା କହିଲେ—'ମୁଁ ଧନ୍ୟ ନୁହେଁ । ମହେଶ୍ୱର ହିଁ ଧନ୍ୟ । କାରଣ ସେ ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ରଗଣଙ୍କର ଗୁରୁଙ୍କର ଗୁରୁ; ସମସ୍ତଙ୍କର ଆରାଧ୍ୟ, ପୂଜ୍ୟ ଓ ସନାତନ । ସେ କାଳର କାଳ, ସକଳର ସଂହର୍ତ୍ତା ଓ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ।' ଶମ୍ଭୁ କହିଲେ—'ମୁଁ ଧନ୍ୟ ନୁହେଁ । ଗଣପତି ହିଁ ଧନ୍ୟ । ସିଦ୍ଧଗଣ ମଧ୍ୟରେ, ମୁନିଗଣ ମଧ୍ୟରେ ଏବଂ ଯୋଗୀଗଣ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ସେହି ଗଣେଶ ହିଁ ଧନ୍ୟ ।' ଏକଥା ଶୁଣି ଗଣପତି କହିଲେ—'ନା, ମୁଁ ଧନ୍ୟ ନୁହେଁ । ମୁଁ ବେଦଚତୁଷ୍ଟୟ ଯୋଗୁଁ ପୂଜ୍ୟ । ତେଣୁ ବେଦ ଧନ୍ୟ ।' ବେଦଗଣ କହିଲେ—'ନା, ଯଜ୍ଞ ହିଁ ଧନ୍ୟ । କାରଣ ଆମେ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ମାତ୍ର । କିନ୍ତୁ ଯଜ୍ଞ ହିଁ ଫଳ ପ୍ରଦାନ କରେ । ତେଣୁ ଯଜ୍ଞ ହିଁ ଧନ୍ୟ ।' ଯଜ୍ଞ କହିଲେ—'ଶୁଭକର୍ମ ହିଁ ଧନ୍ୟ ।' ପରେ ଶୁଭକର୍ମ କହିଲେ—'ନା, ଯିଏ କର୍ମଫଳଦାତା ଭଗବାନ ସେହି ଧର୍ମ ହିଁ ଧନ୍ୟ । ସେ ବିଧାତାର ବିଧାତା ।' ତତ୍ପରେ ମୁଁ ସେଠାରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ନ ଦେଖି ମଥୁରାକୁ ଗମନ କଲି । ସେଠାରେ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି କହିଲି—'ତୁମେ ହିଁ ଧନ୍ୟ ।' ଅତଏବ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ସର୍ବକର୍ମଫଳ-ପ୍ରଦାତା ।

ଶ୍ରୀରାଧା କୃଷ୍ଣଗୁଣ ଗାନ କରି ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ କହୁଛନ୍ତି—

ହେ ବତ୍ସ ! ମୁଁ ଶୋକ-ସାଗରରେ ନିମଗ୍ନ ହୋଇଅଛି । ମୋ ମନରେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବିଷୟ ଉଦ୍ଭବ ହେଉ ନାହିଁ । ମୋ ଭିନ୍ନ ଜଗତରେ ଦୁଃଖିନୀ ଆଉ କିଏ ଅଛି ? ଉଦ୍ଧବ ! ମୋତେ ପ୍ରବୋଧ ଦେବା ଭଳି ଏ ଜଗତରେ କିଛି ନାହିଁ । ଦେହୀର ଆତ୍ମା ବ୍ୟତୀତ ସମସ୍ତ ନିଷ୍ଫଳ । ରାତ୍ରିରେ ନିଦ୍ରା ପରିତ୍ୟାଗ କରି ମୁଁ ତାଙ୍କର ପ୍ରୀତି, ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ପ୍ରେମ ଓ ଗୋପନୀୟ ନବ ନବ ଭାବର କଥା ସ୍ମରଣ କରିଥାଏ । ତାଙ୍କର ଗୁଣଗରିମା ସ୍ମରଣ କରି ମୋ ମନ

ନିୟତ ଚଞ୍ଚଳ ହେଉଅଛି । ପ୍ରବୋଧ ମାନୁ ନାହିଁ । ମୋ ବ୍ୟତୀତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ବିଚ୍ଛେଦ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଆଉ କେହି ଭୋଗ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସୀତା କିଞ୍ଚିତ୍ ପରିମାଣରେ ପତିବିରହ ଅବଗତ ଥିଲେ । ସ୍ତ୍ରୀଗଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରାଧାଙ୍କ ପରି ଦୁଃଖିନୀ, ବିରହବିଧୁରା, ସୌଭାଗ୍ୟବର୍ଜିତା ରମଣୀ କେଉଁଠାରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିନାହାନ୍ତି କି ଭବିଷ୍ୟତରେ ମଧ୍ୟ ଜନ୍ମ ହେବେ ନାହିଁ । ମୁଁ କଳ୍ପବୃକ୍ଷ ସଦୃଶ ଗତି ଲାଭ କରି ମଧ୍ୟ ବିଧାତା ଛଳନାରେ ବଞ୍ଚିତ ହେଲି ।

ବତ୍ସ ! ଯାହାର ପାଦପଦ୍ମ, ବଦନମଣ୍ଡଳ, ରୂପ, ବେଶ ପ୍ରଭୃତି ନୟନଗୋଚର ହେଲେ ମନ ସୁସ୍ନିଗ୍ଧ ଏବଂ ଜୀବନ ଜନ୍ମ ସଫଳ ହୁଏ, ଯାହାର ନାମ ଶ୍ରବଣମାତ୍ରକେ ପଞ୍ଚପ୍ରାଣ ପ୍ରହର୍ଷ ଓ ସ୍ମୃତିମାତ୍ରକେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତ ହୁଏ, ଆତ୍ମା ସୁସ୍ନିଗ୍ଧ ହୁଏ, ଯାହାର ନାମ ତ୍ରିଭୁବନ-ବିଖ୍ୟାତ, ତାଙ୍କୁ କିପରି ଭୁଲିହେବ ? ଯିଏ ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟ-ବିଜୟୀ ରୂପ ଓ ଗୁଣ ଧାରଣ କରନ୍ତି, ବିଧାତା ଯାହାକୁ ସୃଷ୍ଟି କରିନାହାନ୍ତି, ଯେ ବିଧାତାର ବିଧାତା, ସମସ୍ତ ସମ୍ପଦ ପ୍ରଦାନକର୍ତ୍ତା, କଳ୍ପବୃକ୍ଷ ସଦୃଶ ପତିଙ୍କୁ କିପରି ଭୁଲିହେବ କହ ଦେଖି !!

ବତ୍ସ ! ଚନ୍ଦ୍ର, ମନ୍ମଥ, ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାର ଯାହାର ରୂପ ତୁଳନାରେ ଉପଯୁକ୍ତ ନୁହନ୍ତି, ପୁଣି ଏ ଜଗତରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଗୁଣତୁଲ୍ୟ ଦ୍ୱିତୀୟ କେହି ନାହିଁ, ଯାହାର ପାଦପଦ୍ମ ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ, ଶିବ ନିୟତ ଧ୍ୟାନ କରନ୍ତି, ସେ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ କେଉଁ ସମ୍ପତ୍ତି ଗର୍ବରେ ଭୁଲିହେବ ?

ବତ୍ସ ! ଯିଏ ଥରେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରେ, ସେ ସମସ୍ତ ସମ୍ପତ୍ତି ତ୍ୟାଗ କରି ବିଷୟ ବର୍ଜନପୂର୍ବକ ତାଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଗୁଣ ଶ୍ରବଣରେ ଶୁଷ୍କକାଷ୍ଠ ଦ୍ରବୀଭୂତ ହୁଏ, ମୃତବୃକ୍ଷ ମୁକୁଳିତ ହୁଏ । ତାଙ୍କ ଭକ୍ତିରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଓ ଜଳଧି ନିଶ୍ଚଳ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ କିପରି ଭୁଲିଯିବି ?

ଯାହାଙ୍କ ଭୟରେ ଚନ୍ଦ୍ର, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ବାୟୁ ପ୍ରଭୃତି ନିୟମିତ ହେଉଅଛନ୍ତି, ଯିଏ କାଳର କାଳ, ସ୍ରଷ୍ଟାର ସ୍ରଷ୍ଟା, ସର୍ବବସ୍ତୁର ପୃଥକ୍ ପରମାତ୍ମା ସ୍ୱରୂପ— ତାଙ୍କୁ କିପରି ଭୁଲିବି ?

ମୋତେ ସାଧୁଗଣ, ସୁରଗଣ, ସାବିତ୍ରୀ, ସରସ୍ୱତୀ ମଧ୍ୟ ପ୍ରବୋଧ ଦାନରେ ସମର୍ଥ ହେବେ ନାହିଁ ! ବିଧାତା, ମହେଶ୍ୱର, ଗଣେଶ ମଧ୍ୟ ମୋତେ ପ୍ରବୋଧ ଦାନରେ ସକ୍ଷମ ନୁହନ୍ତି ।

ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତରରେ ଶ୍ରୀରାଧା ପୁନରାୟ କହିଲେ—ଉଦ୍ଧବ ! ସୂର୍ଯ୍ୟ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଆୟୁ ହରଣ କରନ୍ତି ; କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣନାମ-ଭଜନକାରୀ ଭକ୍ତଙ୍କ ଆୟୁ ହରଣ କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ନୁହନ୍ତି ! ସ୍ଥିରବୟସ୍କ ସନକ, ସନନ୍ଦନ ପ୍ରଭୃତି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ମାନସପୁତ୍ରଗଣ ଓ ରୁଦ୍ରାଦି ଦେବଗଣଙ୍କ କଥା ସ୍ମରଣ କର । ସେମାନେ ଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କର ଗୁରୁଙ୍କର ଗୁରୁ, ନିତ୍ୟ ବୟସ୍କ ଏବଂ ପଞ୍ଚବର୍ଷୀୟ ବାଳକଙ୍କ ପରି ଶରୀର । ସେମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଧାନରେ ନିତ୍ୟ ତତ୍ପର । ସେମାନେ ଶ୍ରୀହରି ଧାନ ଓ ନାମଗୁଣରେ ସତତ ରତ ଥାଆନ୍ତି ।

●

ନାମାମୃତ

(ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗ)

ସମ୍ପାଦନା :
ଶ୍ରୀ ଦୁର୍ଗାଚରଣ ମହାନ୍ତି

ପ୍ରକାଶକ :
ନୀଳାଚଳ ସାରସ୍ୱତ ସଂଘ, ପୁରୀ
କେନ୍ଦ୍ର ଆସନ ମନ୍ଦିର ପରିଚାଳନା କମିଟି, ବୀରତୁଙ୍ଗ

ନାମାମୃତ (ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗ)
(ସର୍ବସ୍ୱତ୍ୱ ସଂରକ୍ଷିତ)

ଲେଖକ :
ଶ୍ରୀ ଦୁର୍ଗାଚରଣ ମହାନ୍ତ

ପ୍ରକାଶକ :
ନୀଳାଚଳ ସାରସ୍ୱତ ସଂଘ, ପୁରୀ
କେନ୍ଦ୍ର ଆସନ-ମନ୍ଦିର ପରିଚାଳନା କମିଟି, ବାରଙ୍ଗ

ପ୍ରାପ୍ତିସ୍ଥାନ :
ନୀଳାଚଳ ସାରସ୍ୱତ ସଂଘ, ପୁରୀ
କେନ୍ଦ୍ର ଆସନ-ମନ୍ଦିର, ବାରଙ୍ଗ
ଏବଂ
ନୀଳାଚଳ କୁଟୀର, ସ୍ୱର୍ଗଦ୍ୱାର, ପୁରୀ
ଏବଂ
ନିଗମ ସ୍ମୃତି କୁଟୀର, ଯୋବ୍ରା, କଟକ-୩

ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ :
ଝୁଲଣ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା, ୨୦୦୦

ମୁଦ୍ରଣ :
ଗୁରୁପ୍ରସନ୍ନ ପ୍ରେସ୍
ଝୋଲସାହି (ନୂଆ କଲୋନୀ)
କଟକ ୧

ମୂଲ୍ୟ :
ତିରିଶ ଟଙ୍କା ମାତ୍ର

ଜୟଗୁରୁ

ଭୂମିକା

ନିଷ୍କଲାୟ ବିମୋହାୟ ଶୁଦ୍ଧାୟ ଶୁଦ୍ଧବୈରିଣେ
ଅଦ୍ୱିତୀୟାୟ ମହତେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାୟ ନମୋନମଃ ।
—ଗୋପାଲତାପନୀ ଉପନିଷଦ୍

ଯିଏ ମମତାବିରହିତ, ମୋହଧ୍ୱଂସକାରୀ, ବିଶୁଦ୍ଧ ଓ ପାପୀଜନଗଣଙ୍କର ଶତ୍ରୁ; ଯିଏ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଓ ମହାନ୍, ମୁଁ ସେହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ଭଗବାନଙ୍କୁ ପୁନଃ ପୁନଃ ନମସ୍କାର କରୁଅଛି ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ଠାକୁରଙ୍କ ଅପାର କରୁଣାବଲରୁ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପରିବ୍ରାଜକ ମହୋଦୟଙ୍କ ଲିଖିତ 'ନାମାମୃତ' (ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗ) ପୁସ୍ତକର ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ ବହୁ ବାଧା-ବିଘ୍ନ ମଧ୍ୟ ଦେଇ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ।

ପାଠକମାନଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ, ଶ୍ରୀଗୁରୁ କିମ୍ବା ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମହିମଜ୍ଞାନ ବା ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ଥାଇ ଯେଉଁ ଭଲ ପାଇବା, ତାହା ଭକ୍ତିଯୋଗ ମଧ୍ୟରେ ଗଣ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ମହିମଜ୍ଞାନହୀନ ଭଲ ପାଇବାରେ ସ୍ୱସୁଖବାସନା ବଲବତୀ ଥିବାରୁ ସେଥିରେ ପ୍ରିୟଜନଙ୍କ ସୁଖରେ ସୁଖୀ ହେବାର ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ ନାହିଁ । ଗୋପୀମାନେ ଓ ବ୍ରଜାଙ୍ଗନାମାନେ ଏହି ମହିମଜ୍ଞାନରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଥିବାହେତୁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସେମାନେ ସହଜ ମନୁଷ୍ୟ ଭାବରେ ଉପଲବ୍ଧି କରିଥିଲେ ଏବଂ ଭଗବାନ ନିଜେ ଅବତାର ହୋଇ ମନୁଷ୍ୟଲୀଲାର ଅଭିନୟ କରି ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦ ଦାନ କରିଥିଲେ । ଭକ୍ତମାନେ ସାଧାରଣ ଭାବରେ ମୂଳଗୁରୁତତ୍ତ୍ୱ ଓ ଶ୍ରୀଗୁରୁଙ୍କ ମହିମା ସମ୍ପର୍କରେ ଅବଗତ ହୋଇ ତାଙ୍କ ରୂପ ଧ୍ୟାନ, ଜପ ଓ ସେବା-ପୂଜା କଲେ ପରମଜ୍ଞାନର ଅଧିକାର ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇପାରିବେ । କାରଣ, ଆମମାନଙ୍କର ପରମାରାଧ୍ୟତମ ଗୁରୁଦେବ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ଠାକୁର ମହାରାଜ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରକୃତଭାବରେ ସେହି ମୂଳଗୁରୁତତ୍ତ୍ୱ ବା ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁଙ୍କ ପ୍ରକଟ ଅବସ୍ଥା । ତେଣୁ ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କ ନାମ-ରୂପ, ଗୁଣ ଓ ଲୀଳାକୀର୍ତ୍ତନ କରିବା ହେଉଛି ପ୍ରତ୍ୟେକ ସାଧକ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଅବଶ୍ୟ ପରମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ଭକ୍ତି କରି ବା ଭଗବାନଙ୍କୁ ଭଲପାଇ ଯେଉଁମାନେ ଅଦ୍ୱୈତଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ରଜଗୋପୀମାନେ ହିଁ ପ୍ରଧାନ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଧ୍ୟାନରେ ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରଗାଢ଼ ଅନୁରାଗ ହେତୁ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିମଳ ସତ୍ୟାନୁଭୂତି ଲାଭ ହୋଇପାରିଥିଲା । ସେହିପରି ଆମ ଚିତ୍ତବୃତ୍ତିକୁ ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କ ଦିଗକୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରି ସେହି ଚିତ୍ତଦ୍ୱାରା ଆମେମାନେ ଯଦି ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ଧ୍ୟାନରେ ତନ୍ମୟ ହୋଇପାରିବା, ତେବେ ଅତି ସହଜରେ ଆମ ଭିତରେ ଯେ ସତ୍ୟର ବିମଳଜ୍ୟୋତିଃ ଉଦ୍ଭାସିତ ହୋଇଉଠିବ, ଏଥିରେ ଅଣୁମାତ୍ର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଆମେମାନେ ଏହି ସାଧନପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ଗୁରୁଗତ ଦେହ-ମନ-ପ୍ରାଣ ଲାଭ କରିବାନିମିତ୍ତ ଏହାକୁ ଏକମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଭାବରେ ଧରିନେଇ ସତତ ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କ ଧ୍ୟାନ, ଜପ, ନାମ, ଗୁଣ, ଯଶ, ଲୀଳା-କୀର୍ତ୍ତନରେ ତନ୍ମୟ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । କାରଣ ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ଧ୍ୟାନରେ ସର୍ବାଭୀଷ୍ଟ ସିଦ୍ଧିଲାଭ ହୋଇଥାଏ । ଯେଉଁମାନେ ଯଥାର୍ଥ ଗୁରୁସେବକ, ସେମାନଙ୍କର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସାଧନ-ଭଜନର କିମ୍ବା ଚିନ୍ତାର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଶ୍ରୀଗୁରୁ ହିଁ ଜପ-ତପ-ଧ୍ୟାନ-ମନ୍ତ୍ର-ମୋକ୍ଷ ଓ ମୁକ୍ତି । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ଠାକୁର ଆମମାନଙ୍କ ନିକଟରୁ ଯାହା ଆଶା କରୁଛନ୍ତି, ତଦନୁଯାୟୀ ନିଜକୁ ଗଠନ ଉପଯୋଗୀ କରି ଗଢ଼ିତୋଳିବା ହେଉଛି ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଂଘସେବୀମାନଙ୍କର ଯଥାର୍ଥ ସାଧନା ମଧ୍ୟରେ ଗଣ୍ୟ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ଠାକୁରଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପରିପୂରଣ ପଥରେ ନିଜକୁ ସର୍ବତୋଭାବରେ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବା ହେଉଛି, ଯଥାର୍ଥରେ ତାଙ୍କୁ ଭଲପାଇବାର ପରିଚୟ । ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବ, ଶ୍ରୀଭଗବାନ ବା ଇଷ୍ଟଦେବଙ୍କ ତୁଷ୍ଟିସାଧନ ନିମିତ୍ତ ଯେଉଁ କର୍ମ କରାଯାଏ, ତାହାହିଁ ପ୍ରେମକର୍ମ ଓ ଏହି ପ୍ରେମକର୍ମ ପ୍ରେମଭାବରୁ ହିଁ ସଂଜାତ ।

ସିଏ ଅନ୍ୟକିଛି କରନ୍ତୁ ବା ନ କରନ୍ତୁ, କେବଳ ନାମଜପ, ଶ୍ରୀଗୁରୁଙ୍କ ଧ୍ୟାନ ଓ କୀର୍ତ୍ତନ କରିପାରିଛନ୍ତି, ସେ ସହଜରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଲାଭ କରିପାରିବେ । ନିଷ୍ଠା ହେଉଛି ଏ ଦିଗରେ ପ୍ରଧାନ ଅବଲମ୍ବନ । ଯେଉଁ ପ୍ରେମସିନ୍ଧୁର ସାମାନ୍ୟ ବିନ୍ଦୁ ଲାଭ କରିବା ନିମିତ୍ତ ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ସହସ୍ର ସହସ୍ର ସାଧକ ତପସ୍ୟାନିରତ, ଯେଉଁ ଗୋପୀଭାବ ନିମିତ୍ତ ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ପ୍ରେମାବତାର ଶ୍ରୀ ଗୌରାଙ୍ଗ ଦେବ, ପରମହଂସ ରାମକୃଷ୍ଣ ଦେବ ପ୍ରଭୃତି ଅବତାରଗଣ ବ୍ୟାକୁଳଭାବରେ କେତେ ଯେ କ୍ରନ୍ଦନ କରି ପ୍ରଯତ୍ନ କରିଛନ୍ତି, ତାହାର ଇୟତ୍ତା ନାହିଁ !!

ଭଗବାନଙ୍କୁ ପାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା ନ କରି କେବଳ ଭକ୍ତି ବା ପ୍ରେମ ଅନ୍ୱେଷଣ କଲେ ଓ ତାହା ଲାଭ ହେଲେ ଯାଇ ଭଗବାନ ଆପଣାମନକୁ ସାଧକଙ୍କୁ

ଧରାଦିଅନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରେମ କେବଳ ଏକମାତ୍ର ସିଦ୍ଧ ପ୍ରେମିକଗୁରୁ ହିଁ ପ୍ରଦାନ କରିପାରନ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରକୃତ ଚାବିକାଠି ତାଙ୍କରି ହସ୍ତରେ ନିହିତ । ଏହି ଗୋପୀଭାବର ସାଧନା ଓ ଉତ୍କର୍ଷ ଯେ କେତେ ମହାନ୍, ପ୍ରେମିକଗୁରୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ଠାକୁର ଦୀକ୍ଷାଦାନ ସମୟରେ ଯେଉଁ ସାଧକ ପ୍ରବରଙ୍କୁ ଅଯାଚିତ ଭାବରେ ଅଭିନବ ଯୁଗଳମନ୍ତ୍ରରେ ଦୀକ୍ଷିତ କରି ତାଙ୍କ ଭିତରେ ନିଜର ପ୍ରେମ-ଭକ୍ତିଭାବର ସଞ୍ଚାର କରି ଦେଇଥିଲେ, ତାହାର ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ପ୍ରତିପାଦନ ନିମିତ୍ତ ନାମଭକ୍ତି ଓ ଭଜନର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ବୈଷ୍ଣବ-ଶାସ୍ତ୍ର, ବିଶେଷକରି ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ଚରିତାମୃତ, ଚୈତନ୍ୟ ଭାଗବତ, ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ, ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ କୃତ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତ, ଭକ୍ତିରସାମୃତ ସିନ୍ଧୁ, ଏବଂ ଭକ୍ତ ନରୋତ୍ତମ ଦାସଙ୍କ ରଚିତ ପଦାବଳୀରୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ନାମତତ୍ତ୍ୱ, ଭକ୍ତିତତ୍ତ୍ୱ, ଶ୍ରୀରାଧା-କୃଷ୍ଣତତ୍ତ୍ୱ, ଶ୍ରୀରାଧା-କୃଷ୍ଣ-ଉଦ୍ଧବ ପ୍ରସଙ୍ଗ, ଭାବସାଧନା, ନାମ ଭଜନକାରୀଙ୍କ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଗୁରୁସେବା ପ୍ରଭୃତିକୁ ସମ୍ୟକ୍ ଭାବରେ ବୁଝାଇବାକୁ ଯାଇ ଆମର ପୂଜ୍ୟ ପରିଚାଳକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦୁର୍ଗାଚରଣ ମହାନ୍ତି ମହୋଦୟ ଏହି ଅଭିନବ ପୁସ୍ତକଟିକୁ ନିଜର ଲେଖଣୀମୁନରେ ରୂପାୟିତ କରି ସଂଘସେବୀ ପ୍ରେମିକ ଭକ୍ତସମାଜକୁ ପରିବେଷଣ କରିପାରିବାରେ ଯେ ବିଶେଷ ସାଫଲ୍ୟ ଅର୍ଜନ କରିପାରିଛନ୍ତି, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଭଗବତ୍ ନାମ-ସ୍ମରଣ-ମନନଦ୍ୱାରା ଚିତ୍ତ ସହଜରେ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଦମ୍ଭ-ଅଭିମାନ ନାଶ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ନାମଭଜନଦ୍ୱାରା ଅଜ୍ଞାନ-ଅନ୍ଧକାର ବିନାଶ ହୋଇଥାଏ । ଶ୍ରୀଗୁରୁଙ୍କ ସେବାଦ୍ୱାରା ଚିତ୍ତ ଶୁଦ୍ଧ ହେଲେ ଜ୍ଞାନ ଆପଣାମନକୁ ଫୁଟିଉଠେ । ଶ୍ରୀଗୁରୁଙ୍କ ବାକ୍ୟରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ତାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକୁ ନିଷ୍ଠାରସହିତ ପ୍ରତିପାଳନ କରିବାକୁ ହେବ । ତେଣୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା, ନିଷ୍ଠା ଓ ସଂଯମ ଅବଲମ୍ବନପୂର୍ବକ ଶ୍ରୀଗୁରୁଙ୍କ ସେବା କରିପାରିଲେ ସହଜରେ ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧି ଲାଭ ହୁଏ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ଠାକୁର କହିଛନ୍ତି—"ମୋ ଇଚ୍ଛାକୁ ରୂପଦେବା ବ୍ୟତୀତ ତୁମମାନଙ୍କର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଧ୍ୟାନ-ଧାରଣାର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ମୋ ଇଚ୍ଛାକୁ ରୂପ ଦେବାକୁ ହେଲେ ମୋ ଧ୍ୟାନରେ ତୁମମାନଙ୍କୁ ତନ୍ମୟ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସେତେବେଳେ ତୁମମାନଙ୍କର ପ୍ରତି କର୍ମ ହିଁ ଶ୍ରୀଗୁରୁଙ୍କ ସେବା ମଧ୍ୟରେ ଗଣ୍ୟ ହେବ । × × ତୁମେମାନେ ଯଦି ଭାବଜଗତର ତତ୍ତ୍ୱ ବୁଝି ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିପାରିବ, ତେବେ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ମଧ୍ୟ ସେଠାକୁ ଯାଇ ଚିନ୍ମୟ ଠାକୁରଙ୍କର ସେବା କରିପାରିବ । ଏହାହିଁ ସବୁଠାରୁ ଉଚ୍ଚଭାବ । ମୁଁ ତୁମମାନଙ୍କୁ ଏହି ଭାବର ସାଧନା ଦେଇଯାଉଛି । ଏହି ଜଗତରେ ଥାଇ ସେହି ଭାବକୁ ପୁଷ୍ଟ କରି ଶେଷରେ ନିତ୍ୟଜଗତକୁ ଯାଇ ସେହି ନିତ୍ୟ ଭାବରେ ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇପାରିବ । ସେଠାରେ ଚିରକାଳ ଏହି ଲୀଳା ଚାଲିବ । × × ମୁଁ ହେଉଛି

ସେହି ନିତ୍ୟଲୋକର ନିତ୍ୟପୁରୁଷ ଓ ତୁମେମାନେ ହେଉଛ ମୋର ନିତ୍ୟ ପାର୍ଷଦ ବା ସହଚର ।" ତେଣୁ ନିଜକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଶ୍ରୀଗୁରୁଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ନିମିତ୍ତ ଉତ୍ସର୍ଗ କରି ନିଜର ବୋଲି କିଛି ନ ରଖି ସର୍ବତୋଭାବରେ ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କ ସେବାରେ ନିଜର ଯଥାସର୍ବସ୍ୱ ସମର୍ପଣ କରିବା ହିଁ ପ୍ରକୃତ ସାଧକଙ୍କର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଏବଂ ସେଇଥିରେ ହିଁ ଆମମାନଙ୍କ ସେବକ-ଜୀବନର ସାର୍ଥକତା ଯେ ନିହିତ, ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହରେ କୁହାଯାଇପାରେ ।

'ନାମାମୃତ'ର ଏହି ଦ୍ୱିତୀୟ ଖଣ୍ଡ ପାଣ୍ଡୁଲିପିକୁ ଶ୍ରୀମାନ୍ ଗୌରଭାଇ ପ୍ରେସ ଉପଯୋଗୀ କରିବା ନିମିତ୍ତ ଏଥିରେ ଥିବା ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ଚରିତାମୃତ ଓ ଚୈତନ୍ୟ ଭାଗବତରୁ ଉଦ୍ଧୃତ ବଙ୍ଗଳା କାବ୍ୟାଂଶକୁ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ୟାମଭାଇନାଙ୍କ ସାହଚର୍ଯ୍ୟରେ ତାହାରମୂଳ ଭାବକୁ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରଖି ଓଡ଼ିଆ ଗୀତଛନ୍ଦରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ଖୁବ୍ ସ୍ୱଳ୍ପସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ଠାକୁରଙ୍କ ଶୁଭ ଜନ୍ମତିଥିରେ ଏହି ଖଣ୍ଡକୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ଠାକୁରଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣରେ ସମର୍ପଣନିମିତ୍ତ ସଯତ୍ନ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା କରିଯାଇଅଛି । ତଥାପି ଗୀତଛନ୍ଦରେ ଯଦି କିଛି ଦୋଷାଂଶ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇ ଆମର ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ, ତେବେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସଂସ୍କରଣରେ ଏହାର ସଂଶୋଧନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟିତ ଅଛୁ ।

ପରିଶେଷରେ ପାଠକମାନେ ଏହି ପୁସ୍ତକ ବର୍ଣ୍ଣିତ ନାମମାହାତ୍ମ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ସମ୍ୟକ୍ ଅବଗତ ହୋଇ ତଦନୁଯାୟୀ ନିଜକୁ ଗଠନ କରିବା ନିମିତ୍ତ ଯତ୍ନବାନ୍ ହୁଅନ୍ତୁ—ଏହାହିଁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ଠାକୁରଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣତଳେ ଆମର ବିନୀତ ନିବେଦନ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଚରଣାଶ୍ରିତ
ସଭାପତି
କେନ୍ଦ୍ର ଆସନ-ମନ୍ଦିର ପରିଚାଳନା ସମିତି
ବୀରତୁଙ୍ଗ

ବୀରତୁଙ୍ଗ
ତା ୧୫ । ୮ । ୨୦୦୦

ଜୟ ଗୁରୁ

ଶ୍ରୀରାଧା ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ କହୁଛନ୍ତି—ଉଦ୍ଧବ ! ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଏକ ମାସରେ ପିତୃଗଣଙ୍କର ଏକ ଦିବା-ରାତ୍ର ହୁଏ । ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷ ରାତ୍ରି, ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଏକ ବର୍ଷରେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଏକ ଦିବା-ରାତ୍ରି ହୁଏ । ଉତ୍ତରାୟଣ ଦିବା ଓ ଦକ୍ଷିଣାୟନ ରାତ୍ରି । ଦିବ୍ୟ ଏକ ସପ୍ତତି ଯୁଗରେ ଏକ ମନ୍ୱନ୍ତର । ମନୁଙ୍କ ଆୟୁକାଳ ସହିତ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଆୟୁ ସମାନ । ଏକ ମନ୍ୱନ୍ତର ମନୁଷ୍ୟ ବର୍ଷାନୁସାରେ ପଚିଶି ହଜାର ପାଞ୍ଚଶହ ଛ' ଯୁଗ । ସେଥିରେ ଗୋଟିଏ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ପତନ ହୁଏ । ସେତେବେଳେ ଇନ୍ଦ୍ରଲୋକରେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଗତିରୋଧ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଇନ୍ଦ୍ର ଓ ମନୁଙ୍କର ପତନ ହୁଏ । ଏହିପରି ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଇନ୍ଦ୍ର ଗତ ହେଲେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଦିନେ ମାତ୍ର ଭୋଗ ହୁଏ । ରାତ୍ରି ମଧ୍ୟ ତଦ୍ରୂପ । ଏଥିରେ ବ୍ରହ୍ମଲୋକ ବାସୀଗଣ ଦିବା-ନିଶି ଜାଣିଥାନ୍ତି । ଏହିପରି ଶତବର୍ଷ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ପରମାୟୁ । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ପତନରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଏକ ନିମେଷକାଳ ହୁଏ । ବୈକୁଣ୍ଠରେ ଏକ ଦିବା-ରାତ୍ରି ହୁଏ । ସେତେବେଳେ ବୈକୁଣ୍ଠ ଓ ଗୋଲୋକରେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଗତି ନଥାଏ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ତେଜରେ ସେ ସ୍ଥାନ ଆଲୋକିତ ହୁଏ । ସେ ସ୍ୱୀୟ ମନ୍ଦିର ଗମନ କଲେ ପୁଣି ଦିବା-ରାତ୍ରି ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । ବିଷ୍ଣୁ ଲୋକରେ ମଧ୍ୟ କାଳ ଗତି ବିଦ୍ୟମାନ । ସପ୍ତପାତାଳରେ ଚନ୍ଦ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଗତି ନାହିଁ । ସେଠାରେ ନାଗରାଜ ମସ୍ତକସ୍ଥିତ ମଣିର ତେଜଦ୍ୱାରା ଦିବା-ରାତ୍ରି ଉପଲବ୍ଧି ହୁଏ । ଉପରୋକ୍ତ କାଳ କେବଳ ନାମ ଭଜନକାରୀମାନଙ୍କର କିଛି ଅନିଷ୍ଟ କରିପାରେ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀରାଧା ପୁନରାୟ କହୁଛନ୍ତି—ବର ମଧ୍ୟରେ କୃଷ୍ଣଦାସ୍ୟ ଓ କୃଷ୍ଣଭକ୍ତି ହିଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ । ପଞ୍ଚବିଧ ମୁକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ହରିଭକ୍ତି ହିଁ ପ୍ରକୃତ ମୁକ୍ତି । ଯିଏ ଏହି ପୁଣ୍ୟଭୂମି ଭାରତବର୍ଷରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରି ହରିଭକ୍ତି ଲାଭ କରେ, ସେ ହିଁ ଧନ୍ୟ । ବ୍ରହ୍ମତ୍ୱ, ଦେବତ୍ୱ, ଅମରତ୍ୱ, ଅମୃତତ୍ୱ କିମ୍ବା ସିଦ୍ଧି ଲାଭଠାରୁ ହରିଭକ୍ତି ଲାଭ ହିଁ ସୁଦୁର୍ଲ୍ଲଭ । ବତ୍ସ ! କୃଷ୍ଣ ସମର୍ପିତ ଓ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରୀତି ନିମିତ୍ତ ଯେଉଁ କର୍ମ ତାହା ଅତି ଉତ୍ତମ ଓ ଶୁଦ୍ଧ । ପ୍ରୀତି ଓ ବିଧିପୂର୍ବକ ସଙ୍କଳ୍ପ କରି ଯେଉଁ କର୍ମ କରାଯାଏ, ତାହା ଧନ୍ୟ, ମଙ୍ଗଳ ଜନକ

ଏବଂ ପରିଣାମ ସୁଖଦାୟକ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବ୍ରତାନୁଷ୍ଠାନ, ତପସ୍ୟା, ତାଙ୍କର ଭକ୍ତି ଓ ପୂଜା ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବ୍ରତାଦିରେ ଅନଶନ—ଏ ସମସ୍ତ ଦାସ୍ୟ ଭକ୍ତିର ଲକ୍ଷଣ । ସମସ୍ତ ବ୍ରତ, ତପସ୍ୟା, ଯଜ୍ଞ, ଦାନ, ଭୀତ ବ୍ୟକ୍ତିର ରକ୍ଷା, ଜ୍ଞାନଦାନ, ଅତିଥି ସତ୍କାର, ଶରଣାଗତର ରକ୍ଷା, ସକଳ ପ୍ରକାର ଦେବ ପୂଜା-ବନ୍ଦନା, ମନ୍ତ୍ରଜପ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଭୋଜନ, ଗୁରୁ ଶୁଶ୍ରୂଷା, ପିତୃ ମାତୃ ଭକ୍ତି ସତ୍କାର ପ୍ରଭୃତି ପୁଣ୍ୟଜନକ କର୍ମସକଳ କୃଷ୍ଣଭକ୍ତିର ତୁଲ୍ୟ ନୁହନ୍ତି । ତେଣୁ ତୁମେ କେବଳ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନାମ ଭଜନ-ସ୍ମରଣ କର । ଅତଏବ ତାଙ୍କପ୍ରତି ଜ୍ଞାତିବୁଦ୍ଧି ପରିତ୍ୟାଗ ପୂର୍ବକ ସେହି ପରମାନନ୍ଦମୟ, ଭକ୍ତାନୁଗ୍ରହପରାୟଣ, ନିର୍ଲିପ୍ତ ଜ୍ୟୋତିଃ ସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଭଜନା କର ।

ଏହାଶୁଣି ଉଦ୍ଧବ ଦେବୀଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମପୂର୍ବକ କହିଲେ—ଜମ୍ବୁଦ୍ୱୀପ ମଧ୍ୟରେ ଭାରତବର୍ଷ ବିରାଜିତ । ସେଠାରେ ବୃନ୍ଦାବନ ଅତି ରମଣୀୟ ସ୍ଥାନ ଏବଂ ରାଧା ପାଦପଦ୍ମ ରେଣୁ ସ୍ପର୍ଶରେ ସର୍ବଦା ପବିତ୍ର । ପୂର୍ବେ ପୁଷ୍କର ତୀର୍ଥରେ ବ୍ରହ୍ମା ରାଧା-କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଲାଳସାରେ ଷାଠିଏ ହଜାର ବର୍ଷ ତପସ୍ୟା କରି ସ୍ୱପ୍ନରେ ମଧ୍ୟ ଦର୍ଶନ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ଆକାଶବାଣୀ ହେଲ 'ହେ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ବରାହକଳ୍ପେ ଭାରତ ବର୍ଷରେ ବୃନ୍ଦାବନ ଧାମରେ ରାସୋତ୍ସବ ସମୟରେ ରାସମଣ୍ଡଳସ୍ଥିତ ଦେବଗଣ ପରିବୃତ ସେହି ଯୁଗଳ ମୂର୍ତ୍ତି ଦର୍ଶନ କରିପାରିବେ ।' ତତ୍ପରେ ବ୍ରହ୍ମା ତପସ୍ୟା ତ୍ୟାଗ କରି ଗୃହକୁ ଗମନ କଲେ ।

ଗୋପୀମାନେ ହିଁ ଧନ୍ୟା । କାରଣ ସେମାନେ ନିତ୍ୟ ଯୁଗଳ ରୂପ-ମାଧୁରୀ ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି । ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ର, ମୁନୀନ୍ଦ୍ର, ସିଦ୍ଧ, ସାଧୁଗଣ ଓ ବୈଷ୍ଣବଗଣ ତୀର୍ଥରୂଢ଼ା ପୁଣ୍ୟବତୀ ସତୀ ମାନିନୀ ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କୁ ନିତ୍ୟ ପୂଜା କରିଥାନ୍ତି । ଯାହାଙ୍କର ପାଦ-ପଦ୍ମ ବ୍ରହ୍ମାଦିଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ, ଯାହାଙ୍କର ପାଦପଦ୍ମ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପୂଜା କରନ୍ତି, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗୋଲକଧାମରେ ଯାହାଙ୍କର ପଦ କମଳରେ ପାରିଜାତ କୁସୁମ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି, ଯିଏ ତିଂଶକୋଟି ଗୋପୀଗଣଙ୍କର ଏବଂ ସ୍ୱୀୟ ସଖୀମାନଙ୍କର ଅଧୀଶ୍ୱରୀ 'ରାଧିକା' ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧା—ସେହି କୃଷ୍ଣ ପ୍ରାଣାଧିକା ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କୁ ଯିଏ ଉପହାସ କରେ, ନିନ୍ଦାକରେ ସେ ଶତ ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟା ପାପରେ ଭାଗୀ ହୁଏ ।

ତତ୍ପରେ ଉଦ୍ଧବ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଗୋପ ସମ୍ବାଦ ପ୍ରଦାନ କରି କହିଲେ—‘ହେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ଆପଣଙ୍କ ବିରହରେ ଶ୍ରୀରାଧା, ଗୋପୀମାନେ ସମସ୍ତ ଭୂଷଣ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଅଛନ୍ତି । ସେମାନେ କେବଳ ଆପଣଙ୍କ ଧ୍ୟାନରେ କାଳାତିପାତ କରୁଅଛନ୍ତି । ହେ ଜଗନ୍ନାଥ ! ଶୀଘ୍ର ସେଠାକୁ ଗମନ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ ଦାନ କରନ୍ତୁ । ଏ ଜଗତରେ ପ୍ରଭୁତା’ କେବଳ ରକ୍ଷାନିମିତ୍ତ । ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଆପଣଙ୍କର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭକ୍ତ କେହି ନାହାନ୍ତି କିମ୍ବା ହେବେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ତ୍ୟାଗ କରିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନୁହେଁ । ରାଧା ଯେପରି ଧ୍ୟାନ କରନ୍ତି, ସେପରି ଧ୍ୟାନ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମଧ୍ୟ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ମୁଁ ରାଧାଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ସତ୍ୟ କରିଅଛି ଯେ, ଶୀଘ୍ର ହରିଙ୍କୁ ଏଠାକୁ ପ୍ରେରଣା କରିବି । ତେଣୁ ଆପଣ ଶୀଘ୍ର ସେଠାକୁ ଗମନ କରି ମୋ ସ୍ୱୀକୃତ ବାକ୍ୟର ସତ୍ୟତା ପ୍ରମାଣ କରନ୍ତୁ ।’

ଏହାଶୁଣି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ —‘ଉଦ୍ଧବ ! ରମଣୀଜନ ସମୀପରେ, କ୍ରୀଡ଼ାସ୍ଥଳରେ, ପ୍ରାଣସଙ୍କଟ ସମୟରେ, ଗୁରୁଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ଏବଂ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ମିଥ୍ୟାବାକ୍ୟ ମିଥ୍ୟା ମଧ୍ୟରେ ଗଣ୍ୟ ନୁହେଁ କିମ୍ବା ନିନ୍ଦନୀୟ ନୁହେଁ । ମୋର ଭକ୍ତମାନେ ନିୟତ ଗୋଲକକୁ ଗମନ କରନ୍ତି । ନରକ ସେମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ ନାହିଁ । ତଥାପି ତୁମର ଅଙ୍ଗୀକାର ମୁଁ ସଫଳ କରିବି । ହରି ମଧ୍ୟ ସ୍ୱପ୍ନରେ ବୃନ୍ଦାବନ ଗମନ କରି ସ୍ୱପ୍ନରେ ଦର୍ଶନ ଦାନପୂର୍ବକ ଜ୍ଞାନ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ତତ୍ପରେ ସେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଗୋପୀକାଗଣଙ୍କ ସହ ସୁଖ-ସମ୍ଭୋଗ କରି ସ୍ୱପ୍ନରେ ବିହାର କରିଥିଲେ । ସ୍ୱପ୍ନରେ ଗୋପବାଳକମାନଙ୍କ ସହ କ୍ରୀଡ଼ା କରିଥିଲେ ।

ବସୁଦେବ ଭଗବାନ୍ ଶଙ୍କରଙ୍କୁ କହୁଛନ୍ତି—ହେ, ମୁନିସତ୍ତମ ! ଆପଣମାନେ ହିଁ ଏହି ଭବସାଗର ପାରି ହେବାର ନାବିକ । ଜଳମୟ ହେଲେ ତାହା ତୀର୍ଥ ନୁହେଁ କିମ୍ବା ମୃଣ୍ମୟ କି ଶିଳାମୟ ହେଲେ ତାହା ଦେବତା ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଯଜ୍ଞାଦି ପୁଣ୍ୟକାର୍ଯ୍ୟ, ଦାନ, ବିପ୍ରସେବା, ଦେବସେବା, ତପସ୍ୟା ବହୁକାଳ ଅନୁଷ୍ଠାନ କଲେ ତାହା କର୍ତ୍ତାଙ୍କୁ ପବିତ୍ର କରେ, କିନ୍ତୁ ବୈଷ୍ଣବଗଣଙ୍କ ଦର୍ଶନମାତ୍ରକେ ମନୁଷ୍ୟ ପବିତ୍ର ହୋଇଥାନ୍ତି । ଦେବତାମାନେ ମଧ୍ୟ ବୈଷ୍ଣବ ବା ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ଦର୍ଶନ କାମନା କରନ୍ତି ।

ଅଜ୍ଞାନୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କ ସହ ବାସ କରି ମଧ୍ୟ ଜ୍ଞାନୀଙ୍କୁ ଜାଣିପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେହିପରି ମୁଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପିତା ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଓ ବହୁକାଳ କୃଷ୍ଣସଙ୍ଗ କରି ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଜାଣିପାରିଲି ନାହିଁ ।

ଏହାଶୁଣି ଭଗବାନ ଶଙ୍କର ଉତ୍ତରରେ କହିଲେ—ଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କର ଅତି ନିକଟରେ ରହିଲେ ଜ୍ଞାନପ୍ରତି ଅନାଦର ଭାବ ଆସିଥାଏ । ଯେପରି ଲୋକମାନେ ଗଙ୍ଗାଜଳରେ ପବିତ୍ର ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଶୁଦ୍ଧି ନିମିତ୍ତ ଅନ୍ୟ ତୀର୍ଥକୁ ଗମନ କରନ୍ତି, ତୁମେ ପୁତ୍ର ବୁଦ୍ଧିରେ ଆଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଜାଣି ନ ପାରି ମୋତେ ଜ୍ଞାନ ବିଷୟରେ ପ୍ରଶ୍ନ କରୁଅଛ । ଆହା; ମୋହବତୀ ଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କର ମୋହିନୀ ଶକ୍ତି ଦୁରବାଧ୍ୟା । ଭଗବତୀ ବିଷ୍ଣୁମାୟା ଜଗତରେ ଅସାଧ୍ୟା । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ବିଷ୍ଣୁମାୟାରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଅଛି । ବ୍ରହ୍ମା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ମାୟାରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଆଜୀବନ ତପସ୍ୟାନିରତ ରହି ତାଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମ ଧ୍ୟାନ କରୁଅଛନ୍ତି । ଅଷ୍ଟ ଶତାଧିକ ଦଶଲକ୍ଷ ଇନ୍ଦ୍ର ଓ ଗୋଟିଏ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ପତନରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଏକ ନିମେଷ କାଳ ହୁଏ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସର୍ବେଶ୍ୱର—ସମସ୍ତଙ୍କର ମୂଳ । ତୁମେ କଶ୍ୟପ, ତୁମେ ବିଷୟାସକ୍ତ । ତୁମର ନିର୍ବାଣ ମୁକ୍ତି ନାହିଁ । ତୁମର କୃଷ୍ଣଦାସ୍ୟ ହେବ । ତୁମେ ଭୋଗମୂଳକ ସ୍ୱର୍ଗଲାଭ କରିବ । ଯଶୋଦା ଓ ନନ୍ଦଙ୍କର ସାଲୋକ୍ୟମୁକ୍ତି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି । ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ନିର୍ବାଣମୁକ୍ତି କେହି ଲାଭ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ।

ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ବାକ୍ୟ ଶ୍ରବଣ କରି ଗଙ୍ଗାଦେବୀ କହିଲେ ନାଥ ! ଭାରତୀ ଶାପବଶତଃ, ତୁମ ଆଜ୍ଞାନୁସାରେ ଏବଂ ଭଗୀରଥଙ୍କ ତପସ୍ୟାରେ ଯଦି ଭାରତରେ ମୋତେ ଅବତରଣ କରିବାକୁ ପଡ଼େ, ତେବେ ପାପୀମାନେ ଯେ କୌଣସି ପାପ ଆଣି ମୋତେ ଅର୍ପଣ କରିବେ । ମୁଁ ସେଥିରୁ କିଭଳି ମୁକ୍ତିଲାଭ କରିବି ? ଏକଥା ଶୁଣି ନାରାୟଣ କହିଲେ—ଗଙ୍ଗେ ! ଛୁଦ୍ରରୂପ ଲବଣ ସମୁଦ୍ର ତୁମର ପତି ହେବ । ସହସ୍ର ସହସ୍ର ପାପୀମାନଙ୍କ ସ୍ନାନରେ ତୁମର ଯେ ପାପ ସଞ୍ଚୟ ହେବ, ମୋ ନାମଭଜନକାରୀ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ସ୍ନାନରେ ସେ ସମସ୍ତ ପାପ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ । ଗଙ୍ଗେ, ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ମୋର ନାମ କୀର୍ତ୍ତନ ଓ ଗୁଣଗାନ ହେବ—ସେ ସ୍ଥାନ ସଦ୍ୟ ତୀର୍ଥରୂପରେ ପରିଣତ ହେବ ।

ନାମ-ମାହାତ୍ମ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ନାରାୟଣ କହିଲେ—ଦିନେ କାର୍ତ୍ତିକ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ତିଥିରେ ରାସମଣ୍ଡଳରେ କୃଷ୍ଣ ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କୁ ପୂଜାକରି ସୁଖରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିବାବେଳେ ବ୍ରହ୍ମାଦି ଦେବଗଣ, ସନକାଦି ଋଷିଗଣ ସମସ୍ତେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପୂଜା କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ସେହି ସମୟରେ ଦେବୀ ସରସ୍ୱତୀ ବୀଣାଦ୍ୱାରା ସୁମଧୁର ତାନରେ ମନୋହର କୃଷ୍ଣ ଗୁଣଗାନ କୀର୍ତ୍ତନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ବ୍ରହ୍ମା ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ହାର ସରସ୍ୱତୀଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କଲେ । କୃଷ୍ଣ କୌସ୍ତୁଭମଣି ଓ ଶ୍ରୀରାଧା ଅମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନନିର୍ମିତ ହାର ପ୍ରଦାନ କଲେ । ନାରାୟଣ ବନମାଳା, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମକର କୁଣ୍ଡଳ, ଦୁର୍ଗା ବିଷ୍ଣୁଭକ୍ତି, ଧର୍ମଦେବ ଧର୍ମ, ଯଶ ଓ ଧର୍ମବୁଦ୍ଧି ଏବଂ ଅଗ୍ନିଦେବ ଶୁଦ୍ଧବସ୍ତ୍ର ପ୍ରଦାନ କଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଶମ୍ଭୁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଅନୁରୋଧରେ କୃଷ୍ଣ ଗୁଣଗାନ କରି ନାମ କୀର୍ତ୍ତନ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଏହାଶୁଣି ସୁରଗଣ ମୂର୍ଚ୍ଛାପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ଚିତ୍ର ପୁତ୍ତଳିକା ପ୍ରାୟ ହୋଇଗଲେ । କ୍ଷଣକପରେ ଚୈତନ୍ୟ ଲାଭକରି ରାସମଣ୍ଡଳ ଶୂନ୍ୟ ଥିବାର ଦେଖିଲେ । ସେ ସ୍ଥାନ ଜଳାକୀର୍ଣ୍ଣ ଓ ରାଧା-କୃଷ୍ଣ ବିହୀନ । ଏହାଦେଖି ସମସ୍ତେ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ରୋଦନ କଲେ । ବ୍ରହ୍ମା ଧ୍ୟାନଯୋଗରେ ଜାଣିପାରିଲେ ଯେ, କୃଷ୍ଣ ରାଧାସହ ଦ୍ରବୀଭୂତ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି । ତତ୍ପରେ ସମସ୍ତ ଦେବଗଣ, ଋଷିଗଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସ୍ତବ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେମାନେ ଶ୍ରୀମୂର୍ତ୍ତି ଦର୍ଶନ କରିବା ଅଭିଳାଷରେ ସ୍ତବ କରିବାରେ ଆକାଶବାଣୀ ହେଲା ଯେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହୁଛନ୍ତି —ହେ, ଦେବଗଣ ! ମୁଁ ପରମାତ୍ମସ୍ୱରୂପ ଏବଂ ସେହି ଭକ୍ତାନୁଗ୍ରହରୂପିଣୀ ହେଉଛନ୍ତି ପରାଶକ୍ତିରୂପିଣୀ । ଅତଏବ ଆମର ଶରୀର ଧାରଣର ପ୍ରୟୋଜନ କ'ଣ ? ମନୁ, ମାନବ, ମୁନି ଓ ବୈଷ୍ଣବଗଣ ମୋ ନାମ ଜପକରି ମନ୍ତ୍ରବଳରେ ପବିତ୍ର ହୋଇ ମୋ ଦର୍ଶନ ନିମିତ୍ତ ଗୋଲକଧାମକୁ ଆଗମନ କରିବେ । ହେ—ସୁରେଶ୍ୱରଗଣ ! ତୁମେମାନେ ଯଦି ମୋ ମୂର୍ତ୍ତି ଦର୍ଶନ ନିମିତ୍ତ ଏକାନ୍ତ ଆଗ୍ରହାନ୍ୱିତ ହୋଇଥାଅ, ତେବେ ମହାଦେବ ମୋର ଗୋଟିଏ ଆଦେଶ ପ୍ରତିପାଳନ କରନ୍ତୁ । ହେ ବ୍ରହ୍ମା ! ତୁମେ ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁ ଶଙ୍କରଙ୍କୁ ଶାସ୍ତ୍ରବିଶେଷ ଓ ମନୋହର ବେଦାଙ୍ଗ ପ୍ରଣୟନ କରିବାକୁ ଅନୁମତି କର । ଯେଉଁ ଶାସ୍ତ୍ର କି ସମସ୍ତ ଅଭିଲଷିତ ବସ୍ତୁ ପ୍ରଦାନ କରିବ ଏବଂ ମନ୍ତ୍ର ଓ

ସ୍ତବ-କବଚ ପୂଜା ବିଧାନ ଥିବ । ମୋର ନାମ ଓ ପୂଜା ତୁମେ ଯତ୍ନପୂର୍ବକ ରକ୍ଷା କରିବ ଏବଂ ମୋ ଭକ୍ତମାନେ ଯେପରି ସେଥିରୁ ବଞ୍ଚିତ ନ ହୁଅନ୍ତି, ସେହିପରି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବ । ଶତ କିମ୍ବା ସହସ୍ରଜନ ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ ମୋର ମନ୍ତ୍ରଉପାସକ ହେବେ । ସେମାନେ ନାମ ଜପବଳରେ ସିଦ୍ଧ ହୋଇ ମୋ ନିକଟକୁ ଆଗମନ କରିବେ । ଏହାବ୍ୟତୀତ ଯଦି ସମସ୍ତେ ଗୋଲୋକବାସୀ ହୁଅନ୍ତି, ତେବେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ନିଷ୍ଫଳ ହୋଇଯିବ । ଏହି ସଂସାରରେ ପାଞ୍ଚପ୍ରକାର ଲୋକେ ବାସ କରନ୍ତି । କେହି ପୃଥିବୀ ତଳେ, କେହି ବା ସ୍ୱର୍ଗରେ, କେହି ପାତାଳରେ, କେହି ବ୍ରହ୍ମଲୋକରେ, କେହି ବୈକୁଣ୍ଠରେ, ପୁଣି କିଏ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ଲୋକ ଗୋଲକରେ ବାସକରନ୍ତି । ତୁମେ ମୋର ଏହି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟ ବିଧାନ କରିବ କି ନା’ ଏହିକଥା ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଲେ ମୋର ମୂର୍ତ୍ତି ଦର୍ଶନ ଲାଭ କରିପାରିବ ।

ଏହି ବାଣୀ ଶ୍ରବଣ କରି ବ୍ରହ୍ମା ଶିବଙ୍କୁ କହିଲେ । ଜ୍ଞାନେଶ୍ୱର ଏବଂ ଜ୍ଞାନିଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶିବ ବ୍ରହ୍ମାବାକ୍ୟ ଶ୍ରବଣ କରି ଗଙ୍ଗାବାରି ହସ୍ତରେ ଧରି ସେହିପ୍ରକାର କର୍ମ କରିବାକୁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଲେ । ସେ କହିଲେ—ମୁଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ପ୍ରତିପାଳନ ନିମିତ୍ତ ମନ୍ତ୍ରାଦିଯୁକ୍ତ ସାରଭୂତ ଶାସ୍ତ୍ର ପ୍ରଣୟନ କରିବ । ଶଙ୍କର ଏତିକି ସୁରସଭାରେ କହିଲାପରେ ଭଗବାନ୍ ଯୁଗଳ ମୂର୍ତ୍ତିରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହେଲେ । ଦେବଗଣ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ପରମାନନ୍ଦରେ ପୁନରାୟ ଉତ୍ସବ ଆରମ୍ଭ କଲେ ।

ନାମ ଭଜନ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସନ୍ଥକବି ମହାତ୍ମା ଭୀମଭୋଇ କହିଛନ୍ତି—

ଯେସନେକ ଜଳକୁମ୍ଭ ମଥାପରେ ଥାଇ
ଓହ୍ଲାଇ ପିଇଲେ ସିନା ତୃଷା ଯେ ହରଇ ।
ଅନୁମାନ ବୁଦ୍ଧି ଥିଲେ ଜଳକୁ ପିଇଲ
ନୋହିଲେ ଯେ ଜଳ ଥାଉ ତୃଷାର୍ତ୍ତରେ ମଲ ।
ସେହିପରି ମଥାରେ ଅଛଇ ନିଜ ନାମ
ନାମ ନାମ ବୋଲି ପ୍ରାଣ ହେଉଅଛି ଭ୍ରମ ।
କହିଲ ଶୁଣିଲ କଥା ମିଥ୍ୟା ଏ ବଚନ
ତତ୍ତ୍ୱକୁ ପାଇବୁ ଆପେ ଦେହେ କଲେ ଜ୍ଞାନ ।

ରାମ ରାମ ବୋଇଲେ କି କ୍ଷୟ ଯିବ ପାପ
ଘୃତ ଘୃତ ବୋଇଲେ କି କ୍ଷୟ ଯିବ ଭୋକ ।
ଆହାର ଭକ୍ଷିଲେ ସିନା ଆତ୍ମା ବୋଧ ହେବ
ନାମକୁ ଭଜିଲେ ସିନା ମୁକତି ମିଳିବ ।
ପଢ଼ିବାରେ କି ସୁଖ ବୁଝିଲେ ସିନା ଅଛି
ବୁଝିବାରେ କିସ ପ୍ରୟୋଜନ କର ଇଚ୍ଛି ।
ଚିହ୍ନିଲେ କି ହେବ ବାନ୍ଧି ଯେବେ କି ନ ପାରେ
ବାନ୍ଧିଲେ କି ହେବ ଯେବେ ଜାଗ୍ରତେ ନ ଧରେ ।

ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ଡଃ ଗୋପୀନାଥ କବିରାଜ, ଏମ୍. ଏ. ଡି.ଲିଟ୍ କହିଛନ୍ତି—ଦୁର୍ବଳ ମାନବମାନଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ଭକ୍ତିପଥ ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ । ଭକ୍ତିରହସ୍ୟ ନ ଜାଣିଲେ ଭକ୍ତିର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧି ହେବ ନାହିଁ । ସାଧନମାର୍ଗରେ ସାଧକଙ୍କ ସୁବିଧା ଅନୁଯାୟୀ ସମସ୍ତ ପଥକୁ ତିନିଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଅଛି । (୧) ପ୍ରଥମ ଭାଗର ନାମ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ଅବସ୍ଥା, (୨) ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗର ନାମ ସାଧକ ଅବସ୍ଥା ଓ (୩) ତୃତୀୟ ଭାଗର ନାମ ସିଦ୍ଧାବସ୍ଥା ।

ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ସାଧନାବସ୍ଥାରେ ପ୍ରଥମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେଉଛି ନାମ ଭଜନ । ଭାରତବର୍ଷର ଭକ୍ତମଣ୍ଡଳୀ ମଧ୍ୟରେ ନାମର ମହିମା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବିଦିତ ଅଛି । ନାମ ଓ ନାମୀ ମଧ୍ୟରେ ନିତ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧ ବିରାଜିତ । ବୃକ୍ଷର ବୀଜ ସହିତ ଯେପରି ଫଳର ସମ୍ବନ୍ଧ, ସେହିପ୍ରକାର ନାମ ସହିତ ଭଗବାନଙ୍କ ସ୍ୱରୂପର ସମ୍ବନ୍ଧ ବିଦ୍ୟମାନ । ଭଗବାନ୍‌ଙ୍କ ନାମ ପ୍ରାକୃତିକ ବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟରେ ଗଣ୍ୟ ନୁହେଁ । ଏହି ନାମ ଅପ୍ରାକୃତ ଓ ଅଚିନ୍ତ୍ୟଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ । ଭଗବାନ୍ ଯେପରି ଚିଦାନନ୍ଦମୟ, ଏହାଙ୍କର ନାମ ମଧ୍ୟ ତଦ୍ରୂପ ଚିଦାନନ୍ଦମୟ । କିନ୍ତୁ; ନାମରେ ପ୍ରଥମରୁ ଚିତ୍‌ଶକ୍ତି ଓ ଆନନ୍ଦଶକ୍ତିର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ନ ଥାଏ । ସାଧନ ପ୍ରଭାବରେ କ୍ରମଶଃ ନାମରେ ଚିତ୍ ଓ ଆନନ୍ଦର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ହୋଇଥାଏ । ଏହା ନାମରେ ଅବ୍ୟକ୍ତ ଭାବରେ ବିରାଜିତ ଅଛି । ନାମ ଅନନ୍ତ ଶକ୍ତିର ଭଣ୍ଡାର । ନାମର ମହିମା ଅନନ୍ତ । ନାମଦାତାର ଶକ୍ତି ନାମ

ସହିତ ଯୋଗ ହେବାରୁ ନାମର ନିଜ ଶକ୍ତି ଶୀଘ୍ର ଆବରଣମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ । ଏପରି ନ ହେଲେ ନାମ ନାମାଭାସରେ ପରିଣତ ହୋଇଥାଏ । ନାମ କେବେହେଲେ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜ ଶକ୍ତିରେ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିପାରେ ନାହିଁ । ଯାହାଙ୍କ ଉପରେ ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କ କୃପା ଥିବ ଓ ନାମର କୃପା ଥିବ, ନାମ ସ୍ୱୟଂ ହିଁ ସାଧକଙ୍କର କଣ୍ଠନାଳୀକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଧ୍ୱନିତ ହୋଇଉଠିବ । ନାମ ସ୍ୱତଃ ଚୈତନ୍ୟମୟ ସତ୍ତା । ଏହାର ଉଚ୍ଚାରଣ ନିମିତ୍ତ ବାହ୍ୟପ୍ରେରଣାର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ଉଚ୍ଚାରଣ କର୍ତ୍ତାର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱାଭିମାନ ନାମାଭାସରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଥାଏ । ବିଧିପୂର୍ବକ ଗୁରୁପୋଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନାମ ଭଜନ କରୁ କରୁ ନାମରୁ ନାମାଭାସ ଦୂର ହୋଇ ସାଧକଙ୍କ କଣ୍ଠରେ ଶୁଦ୍ଧନାମରୂପରେ ପରିଣତ ହୋଇ ଧ୍ୱନିତ ହୋଇଉଠେ ।

ଦୀର୍ଘକାଳ ନିୟମିତ ଭାବରେ ନାମ ସାଧନା କରୁ କରୁ ଯଥାସମୟରେ ଭଗବାନଙ୍କ କରୁଣାର ଉଦ୍ରେକ ହୁଏ ଏବଂ ସେ ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ ଗୁରୁରୂପରେ ସାଧକଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଅନ୍ତି ।

ନାମ ସାଧନାଦ୍ୱାରା ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧି ତଥା ଦେହଶୁଦ୍ଧି ହୋଇଥାଏ । ସାଧକ ନାମସାଧନା କରି ଯେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଶୁଦ୍ଧ ଦେହକୁ ଶୁଦ୍ଧ କରିପାରି ନାହାନ୍ତି, ସେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସାଧନର ସୂତ୍ରପାତ ହେବନାହିଁ । ଏହା କହିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ଏହି ଯେ, ପ୍ରାକୃତ ଦେହରେ ଭଗବତ୍ ସାଧନା ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ପ୍ରାକୃତ ଶରୀର ଜାଗତିକ ବିକାରର ଅଧୀନ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଅପ୍ରାକୃତ ଓ ନିର୍ବିକାର ଭଗବତ୍ ତତ୍ତ୍ୱର ସାଧନ କେବେହେଲେ ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ ।

ନାମ ସାଧନାର ଫଳସ୍ୱରୂପ କ୍ରମଶଃ ନାମର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ତଥା ଏହାର ପ୍ରଭାବରେ ମଳିନତା ଦୂର ହୋଇ ଆମର ମଳିନ ଶରୀର ଯେ କି ପଞ୍ଚଭୌତିକ ଉପାଦାନକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛି, ତାହାର ସଂସ୍କାର ହୋଇଯାଏ । ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧି ବ୍ୟତୀତ ଅର୍ଥାତ୍ ଆମର ଅଶୁଦ୍ଧ ଶରୀର ଯେତେବେଳପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନାମସାଧନାଦ୍ୱାରା ବିନଷ୍ଟ ନ ହୋଇଛି ଓ ଦିବ୍ୟଶରୀରର ଆବିର୍ଭାବ ନ ହୋଇଛି, ସେତେବେଳପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରକୃତ ସାଧନ ଆରମ୍ଭ

ହେବ ନାହିଁ । ଗୁରୁପ୍ରଦତ୍ତ ସାଧନାଦ୍ୱାରା ପୂର୍ବସ୍ଥିତ ଅଶୁଦ୍ଧଶରୀର ବିଗଳିତ ହୋଇ ସ୍ୱ-ସ୍ୱ-ଭାବାନୁସାରେ ଏକ ଅଭିନବ ଶରୀରର ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ସ୍ୱାଭାବିକ ଶରୀରର ପାରିଭାଷିକ ନାମ ହେଉଛି 'ଭାବଦେହ' । ଏହି ଦେହ ନିର୍ମଳ, ଅଜର ଓ ଅମର । ସେ ଦେହରେ କ୍ଷୁଧା-ପିପାସା, କାମ-କ୍ରୋଧ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରାକୃତିକ ଧର୍ମ ନାହିଁ । ଭକ୍ତ ଉକ୍ତ ଭାବଦେହ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ଅବସ୍ଥାରୁ ସାଧକ ଅବସ୍ଥାକୁ ଉପନୀତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ସାଧାରଣତଃ ଜଗତରେ ଯାହାକୁ ସାଧନା ବୋଲି କହନ୍ତି, ତାହା ପ୍ରକୃତ ସାଧନା ନୁହେଁ । ସ୍ଥୂଳଦେହାଶକ୍ତି ଥିଲେ କିମ୍ବା ଦେହାତ୍ମବୋଧ ନାଶ ନ ହେଲେ କୌଣସି ସାଧନା ଅକୃତ୍ରିମ ସ୍ୱାଭାବିକ ସାଧନାରେ ପରିଣତ ହେବ ନାହିଁ । ଭାବର ସାଧନାକୁ ଯଥାର୍ଥ ସାଧନ କହନ୍ତି । ଅତଏବ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ସାଧକ ଅଭାବଜାତ ଶରୀରକୁ ଭାବଦେହରେ ପରିଣତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଉଚିତ । ନାମ ଓ ମନ୍ତ୍ର—ଏହି ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ସହାୟକ ହୋଇଥାଏ ମାତ୍ର ।

ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ଅବସ୍ଥାରେ ଯାହାକିଛି କରାଯାଏ, ତାହା ଏହି କ୍ରିୟାଭକ୍ତିର ଅନ୍ତର୍ଗତ । କେହି କେହି ଏହାକୁ ସାଧନ ଭକ୍ତି ବୋଲି କହନ୍ତି । କିନ୍ତୁ; ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷରେ ଏହା ସାଧନଭକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ଗଣ୍ୟ ନୁହେଁ । ଏହା କୃତ୍ରିମ ସାଧନ ଭକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ପରିଗଣିତ । କାରଣ ପ୍ରାକୃତ ଦେହାଭିମାନ ଥିବାପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରକୃତ ଭକ୍ତିର ଉଦୟ ହୁଏ ନାହିଁ । ନବଧା ଭକ୍ତି ମଧ୍ୟ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ସାଧନାର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ଭକ୍ତିର ସମସ୍ତ ବାହ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ ମୂଳରେ କେବଳ ଦେହାତ୍ମବୋଧମୂଳକ କୃତ୍ରିମ ଅହଂଭାବର କ୍ରୀଡ଼ା ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଥାଏ । କର୍ମ ଅର୍ଥାତ୍ କୃତ୍ରିମ ସାଧନଭକ୍ତିର ଅନୁଶୀଳନ କରୁ କରୁ ସାଧନ ଭକ୍ତି ଭାବଭକ୍ତିରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ । ସ୍ଥଳବିଶେଷରେ ବିନାସାଧନାରେ ଭାବଭକ୍ତିର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଦେଖାଗଲେ, ତାହା ମହତ୍ କୃପାର ଫଳ ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ହେବ ।

ଭକ୍ତି ହ୍ଲାଦିନୀ ଶକ୍ତିର ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ବୃତ୍ତି । ଏହି ଶକ୍ତି ମହାଭାବସ୍ୱରୂପା । ଅତଏବ ଶୁଦ୍ଧାଭକ୍ତି ସ୍ୱରୂପତଃ ମହାଭାବର ଅଂଶ ।

ତେଣୁ ଭାବରୂପାଭକ୍ତି ପରିଶେଷରେ ମହାଭାବରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ଅତଏବ କୃତ୍ରିମ ସାଧନଭକ୍ତିର ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା ସ୍ୱୀକାର କଲେ ମଧ୍ୟ କୃତ୍ରିମ ଭକ୍ତି ମୂଳରେ ଜୀବର ଦେହାତ୍ମବୋଧ ବିଶେଷ ଭାବରେ ବିରାଜିତ ଥାଏ । ଭକ୍ତି ଜୀବର ସ୍ୱଭାବସିଦ୍ଧ ଧର୍ମ ନୁହେଁ । ଏହା ସ୍ୱରୂପଶକ୍ତିର ବିକାଶ ତଥା ଭଗବତ୍‌ସ୍ୱରୂପ ସହିତ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ଅଟେ । ଜୀବ କିନ୍ତୁ କର୍ମ କରୁଥିବାବେଳେ ଭାବ ସହିତ ଯୋଗ ନ ଥାଏ । କାରଣ କର୍ମ ଭାବମୟ ନୁହେଁ । କର୍ମକରୁଥିବାବେଳେ ଭାବ ଜଗତରୁ ଭାବର ଅନୁପ୍ରବେଶ କରାଇବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ଭାବଜଗତରେ ପ୍ରେରଣା ବଳରେ ଭାବର ଉଦୟ ହୋଇଥାଏ । ଆମର ଏହି ମାୟିକ ଶରୀର ଭାବଗ୍ରହଣର ଉପଯୋଗୀ ନୁହେଁ । ଅତଏବ ଏହି ଦେହରେ ଭାବର ଆବିର୍ଭାବ ହୁଏ ନାହିଁ । ଭାବ ଧାରଣର ଯୋଗ୍ୟ ଆଧାରରେ ଭାବଧାରଣ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ଆଧାରକୁ ଶୁଦ୍ଧ ଦେହ ବା ଭାବଦେହ କହନ୍ତି । ସାଧନ ପ୍ରଭାବରେ ଅଶୁଦ୍ଧ ଦେହ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଶେଷରେ ଭାବଦେହରେ ପରିଣତ ହୋଇଥାଏ ।

ପଞ୍ଚଭୌତିକ ପ୍ରାକୃତ ଦେହ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଯଦି ଭାବର ବିକାଶ ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ଭାବ ଦେହ ମିଶ୍ରରୂପରେ ପ୍ରକଟ ହୁଏ । ଭାବର ବିକାଶ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରାକୃତ ଦେହ ତ୍ୟାଗ ହେଲେ ବିଶୁଦ୍ଧଭାବଦେହ ଭାବଜଗତରେ ବିରାଜିତ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ସେହି ଦେହ ଭାବଜଗତରେ କାର୍ଯ୍ୟକରେ । ଭାବ ଉଦୟ ପୂର୍ବରୁ ମୃତ୍ୟୁହେଲେ ଅର୍ଥାତ୍ କୃତ୍ରିମ ସାଧନ ଭକ୍ତିର ଅନୁଶୀଳନ ସମୟରେ ଯଦି ଦେହତ୍ୟାଗ ହୋଇଯାଏ, ତେବେ ଭାବଜଗତକୁ ଗତି ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । କର୍ମ ସହିତ ଭାବର ଉଦୟ ହେଲେ ଜାଣିବ ଯେ, ଭାବଦେହ ଗଠିତ ହେଉଅଛି । ଭାବଦେହ ପ୍ରକୃତ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବାବେଳେ ପ୍ରାକୃତ ଜଡ଼ଶରୀର ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ ହୋଇପଡ଼ିଥାଏ । ତାହା ସେତେବେଳେ ଜଡ଼ବତ୍ ସ୍ଥିର, ନିଷ୍ପନ୍ଦ ଭାବରେ ଅସାର ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ିଥାଏ । ଭାବର ତୀବ୍ରତା ନଥିଲେ ତାହା ପ୍ରାକୃତ ଦେହ ଉପରେ ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରିପାରେ ନାହିଁ । ପ୍ରାକୃତ ଦେହ

ଦ୍ୱାରା କୃତ୍ରିମ ସାଧନ ସମୟରେ ଭାବର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ହୋଇଥାଏ । ଏହି ବାହ୍ୟ ଅବସ୍ଥାରେ ଶାସ୍ତ୍ରବାକ୍ୟ, ଗୁରୁବାକ୍ୟ ତଥା ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ଆଦେଶ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଓ ବିଧି-ନିଷେଧ ମାନ୍ୟକରି ଚଳିବାକୁ ପଡ଼େ । ସିଦ୍ଧଦେହରେ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଭଗବତ୍ ପ୍ରେରଣାର ଉଦୟ ହୁଏ । ସେତେବେଳେ ବିଧି-ନିଷେଧ ମାନିବା ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ଭାବଦେହ ବାହ୍ୟ ଦେହର ଅନୁରୂପ ନୁହେଁ । ବାହ୍ୟିକଭାବରେ ଯେଉଁ ବୃଦ୍ଧର କେଶ ପକ୍ୱ ଓ ଶରୀର ଜୀର୍ଣ୍ଣ-ଶୀର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହେଉଅଛି, ସେହି ବୃଦ୍ଧର ଭାବ ଦେହ ଠିକ୍ ଏହି ଦେହର ବିପରୀତ । ସେହି ସାଧକର ଭାବଦେହ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ, ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ, କିଶୋର ବୟସ୍କ, ସର୍ବାଙ୍ଗ ସୁନ୍ଦର ଓ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟଭାବରେ ଅନ୍ତରରେ ବିରାଜିତ ଥାଏ । ବାହ୍ୟଦେହ ସହିତ ଭାବଦେହର କୌଣସି ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ନଥାଏ । ଭକ୍ତଙ୍କ ଭାବ ଅନୁଯାୟୀ ଭାବଦେହ ଗଠିତ ହୋଇଥାଏ । ଯଦି କେହି ମାତୃଭାବର ସାଧକ ଥାଆନ୍ତି, ତେବେ ସେମାନେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କରିବେ ଯେ, ସେମାନଙ୍କର ଭାବଦେହ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ଶିଶୁସଦୃଶ । ମାତୃସାଧକଙ୍କର ବାହ୍ୟଶରୀର ଜରାଜୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଭାବଦେହ ଶିଶୁପରି ହୋଇଯାଏ । ଯେଉଁ ସାଧକ ମାତୃଭକ୍ତ, ତାଙ୍କୁ ମାତୃଭକ୍ତି ଶିଷାଦେବା ଅନାବଶ୍ୟକ । ସେ ସ୍ୱଭାବତଃ ଯାହା କରିବେ ତାହାହିଁ ତାଙ୍କର ଭଜନ । ରାଗାତ୍ମିକା ଭକ୍ତିରେ ବାହ୍ୟ ସାଧନ-ଭଜନ ଓ ନିୟମର ଆବଶ୍ୟକତା ନ ଥାଏ ।

ଜଗତରେ ଅନନ୍ତ ଭାବ ବିରାଜିତ । ମହାଭାବ ଅବସ୍ଥା ଏକ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଜଗତରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଖଣ୍ଡଭାବ ଅବସ୍ଥିତ । ଭାବର ବିକାଶ ପରେ ପ୍ରେମରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ । ଭାବସାଧନା କରୁ କରୁ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ପ୍ରେମର ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇଥାଏ । ପ୍ରେମର ଉଦୟ ନ ହେବାପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଷୟତତ୍ତ୍ୱର ଆବିର୍ଭାବ ହୁଏ ନାହିଁ । ଭାବ ପରି ଭଗବତ୍ ସ୍ୱରୂପ ମଧ୍ୟ ଅନନ୍ତ ପ୍ରକାରର । ପ୍ରେମ ବ୍ୟତୀତ ଭଗବତ୍ ସ୍ୱରୂପର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ସାଧକଙ୍କର ଭାବଦେହ ଗଠିତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଥମରୁ

ଇଷ୍ଟପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ ନାହିଁ । ଭାବର ବିକାଶ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଇଷ୍ଟାନ୍ୱେଷଣ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ସେହି ଆବରଣ କଟିଗଲା ପରେ ପ୍ରକୃତ ଇଷ୍ଟଦର୍ଶନ ହୁଏ । ଇଷ୍ଟଦର୍ଶନ ପରେ ଯେଉଁ ଭାବର ଉଦୟ ହୁଏ, ତାହାକୁ ପ୍ରେମ କହନ୍ତି ।

ଭାବର ବିକାଶ ପୂର୍ବରୁ ସ୍ୱଧାମତତ୍ତ୍ୱ କିଛି ଜଣାପଡ଼େ ନାହିଁ । ଭାବବିରହିତ ଭକ୍ତ ବହିଃରଙ୍ଗ ମଧ୍ୟରେ ଗଣ୍ୟ । ସେ ଧାମର ବାହାରେ ରହନ୍ତି । ତେଣୁ ପ୍ରାଥମିକ ସାଧକ ଧାମରେ ପ୍ରବେଶ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଧାମରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ନିମିତ୍ତ ଶୁଦ୍ଧ ଭାବଦେହ ଆବଶ୍ୟକ । ଅଭାବମୟ ଶରୀରରେ ଅର୍ଥାତ୍ ମାୟିକ ଅଜ୍ଞାନମୟ ଦେହ ନେଇ ଭାବରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶାଧିକାର ନାହିଁ । ଏହି ଦେହ ତ୍ୟାଗ କରି ଶୁଦ୍ଧ ଦେହ ଅବଲମ୍ବନ ନ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଧାମ ପ୍ରବେଶାଧିକାର ଭକ୍ତର ନ ଥାଏ । କେବଳ ମାୟିକଦେହ ତ୍ୟାଗ କଲେ ଯେ ଭଗବତ୍‌ଧାମରେ ପ୍ରବେଶାଧିକାର ମିଳିବ, ଏପରି ନୁହେଁ । ଏକମାତ୍ର ଭଗବତ୍ ଅନୁଗୃହୀତ ଜୀବ ଏହି ଧାମରେ ପ୍ରବେଶ କରିପାରିବେ ।

ଭଗବତ୍ ଧାମ ଏକ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଭାବଭେଦରେ ତାହା ଅନନ୍ତ-ପ୍ରକାର । କୁଣ୍ଠାହୀନ ଭାବ ଥିବାରୁ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ଏହାକୁ ବୈକୁଣ୍ଠ ବୋଲି କହନ୍ତି । ଏହା ଶୁଦ୍ଧସତ୍ତ୍ୱମୟ ଧାମ । ଏଠାରେ ରଜସ, ତାମସ ତଥା ମାଳିନ୍ୟସତ୍ତ୍ୱର ପ୍ରଭାବ ନାହିଁ । ଏଠାରେ କାଳର ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭାବ ନାହିଁ । ଏହି ସ୍ଥାନରେ କାଳର ନାମ କାଳାତୀତ କାଳ । ସେହି କାଳ ସେଠାରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳାର ସହଚର ହୋଇଥାଏ । ସେ ଭଗବତ୍ ଇଚ୍ଛାର ଅନୁବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାଏ । ଜ୍ୟୋତିଃର୍ମୟ ବିଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱଭାବ ହିଁ ସେହି ଧାମର ଉପାଦାନ । ଏହି ଧାମର ଉପକରଣଭୂତ ଅନନ୍ତବସ୍ତୁ ଭୋଗ୍ୟ, ଭକ୍ତ ଓ ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳାବିଗ୍ରହ ସମସ୍ତ ବିଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱରେ ରଚିତ । ଏହି ଜଗତର ନାମ ଶାସ୍ତ୍ରରେ 'ବୈନ୍ଦବ' ଜଗତ ନାମରେ ଖ୍ୟାତ । ମାୟା ଅଶୁଦ୍ଧ ଓ ଏହା ଶୁଦ୍ଧସତ୍ତ୍ୱସ୍ୱରୂପ । ଏହି ସ୍ଥାନର ସମସ୍ତ ବସ୍ତୁ ଅନନ୍ତ ବିଭୂତିଯୁକ୍ତ ।

ସ୍ଥାୟୀ ଭାବ ଭାବଦେହର ନାମାନ୍ତର ମାତ୍ର । ଭାବର ବିକାଶ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହା ହୃଦୟର ଅନ୍ତଃସ୍ଥଳରେ ପ୍ରବେଶ ଲାଭ କରିଥାଏ । ତେଣୁ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ହୃଦୟ-କମଳ ଅଷ୍ଟଦଳରେ ବିଭୂଷିତ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି । କାରଣ ଆମର ସ୍ଥାୟୀଭାବ ମୂଳ ଅଷ୍ଟଭାବରେ ବିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ଅଷ୍ଟଦଳ କମଳର ଏକ ଏକ ଦଳ ଏକ ଏକ ଭାବର ସ୍ୱରୂପ । ଏହି କମଳ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁପ୍ତ । ଷଟ୍‌ଚକ୍ରର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଦ୍ୱାଦଶ ଦଳରୂପୀ ହୃଦ୍-କମଳଠାରୁ ଏହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ପୃଥକ୍ ଭାବରେ ଅବସ୍ଥାନ କରେ । ଦ୍ୱାଦଶ କମଳ ଭେଦ କରି ଆଜ୍ଞାଚକ୍ର ଭେଦ କଲାପରେ ଯାଇ ଅନ୍ତଃର୍ଲକ୍ଷ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ । ଅନ୍ତଃର୍ଲକ୍ଷ୍ୟ ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଷ୍ଟଦଳରେ ସାଧକ ପ୍ରବେଶ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହି କାରଣରୁ ମଧ୍ୟଯୁଗର ବହୁ ସାଧକମାନେ ଅଷ୍ଟଦଳକୁ ସହସ୍ରଦଳର ଅନ୍ତର୍ଗତ ବୋଲି ମନେ କରୁଥିଲେ । ଏହି ଅଷ୍ଟଦଳକୁ ଭାବରାଜ୍ୟ ବୋଲି ମନେକଲେ ଦ୍ୱାଦଶ ଦଳରେ ଭାବର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ହେବ । ତେଣୁ ଜ୍ଞାନ ପରେ ଭକ୍ତି ଲାଭ ହୋଇଥାଏ । ଦ୍ୱାଦଶ ଦଳ ଭେଦ ହେଲେ ଲକ୍ଷ୍ୟର ଉନ୍ମେଷ ହୋଇଥାଏ । ସେହି ମତାନୁସାରେ ଭକ୍ତିରୁ ଜ୍ଞାନର ଉଦୟ ବୋଲି ଧରାଯାଇଥାଏ । ପରନ୍ତୁ; ଯେଉଁ ପୁଣ୍ୟବାନ୍ ସାଧକଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଲାଭପରେ ଅଷ୍ଟଦଳର ପ୍ରାପ୍ତି ଘଟେ, ତାଙ୍କ ମତରେ ଭକ୍ତି ପରେ ଜ୍ଞାନର ସ୍ଥାନ ବୋଲି ଧରାଯାଇଥାଏ ।

ଭକ୍ତିର ଭେଦ ଦୁଇପ୍ରକାର—ପରା ଓ ଅପରା । ଅଥବା ସାଧନ ଓ ସାଧ୍ୟ ଭକ୍ତି । ଭାବରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇ ମହାଭାବରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ସାଧକଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ । କମଳର ବିକାଶ ନିମିତ୍ତ ଯେପରି ମାଟି ଓ ଜଳପୂର୍ଣ୍ଣ ସରୋବରର ଆବଶ୍ୟକ ଅଛି, ସେହିପରି ସାଧକଙ୍କ ଜ୍ୟୋତିଃଯୁକ୍ତ ଦେହମଣ୍ଡଳ ଓ ତତ୍‌ସଙ୍ଗରେ ଆକାଶ ମଧ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ । ତଳରେ ରସ ଓ ଉପରେ ରବିକିରଣ—ଏହିମାନଙ୍କର ସଂଯୋଗ ହେଲାପରେ ଯେପରି କମଳ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ହୋଇଥାଏ, ସେହିପରି ଭାବର ବିକାଶ ନିମିତ୍ତ ଏକ ଓ ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ ଚିଦାକାଶରେ ସ୍ଥିତ ସୂର୍ଯ୍ୟମଣ୍ଡଳର ଆବଶ୍ୟକ

ପଡ଼େ । ପୁନଶ୍ଚ ରସୋଦ୍‌ଗମର ମୂଳକାରଣ ସ୍ଥାୟୀଭାବର ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇଥାଏ ।

ଭାବର ବିକାଶ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତଦୁପଯୋଗୀ କ୍ଷେତ୍ର ନିର୍ମାଣ ହେଉଥାଏ । ନାମ ସାଧନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହି କ୍ଷେତ୍ର ଧୀରେ ଧୀରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଥାଏ । ପ୍ରସ୍ତୁତି ସମୟରେ ଏହା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିହୁଏ ନାହିଁ । ପରେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଏହାର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ହୁଏ । ଏହି କ୍ଷେତ୍ର ପ୍ରକୃତପକ୍ଷରେ ଏକ କୁଣ୍ଡ ବା ସରୋବର ସଙ୍ଗରେ ସମାନ । ଏହା ଜଳହୀନ ସରୋବର । ଯେତେବେଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ୟର ଉନ୍ମେଷ ହୋଇ ନ ଥାଏ, ସେତେବେଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅମୃତ କ୍ଷରଣ ହୁଏ ନାହିଁ । ଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ଥିର ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅମୃତ କ୍ଷରଣ ଆରମ୍ଭ ହେଉଥାଏ । ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଶୁଷ୍କ କୁଣ୍ଡ ସଳିଳପୂର୍ଣ୍ଣ ସରୋବରରୂପରେ ଶୋଭାୟମାନ ହୋଇଉଠେ । କେହି କେହି ଭକ୍ତ ଏହି ଅବସ୍ଥାକୁ କାମସରୋବର ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି । ସେତେବେଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାମ ପ୍ରେମରେ ପରିଣତ ହୋଇ ନ ଥାଏ । ଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ଥିର ହେଲେ କାମସୂର୍ଯ୍ୟର ଉଦୟ ହୁଏ । ଯେଉଁମାନେ କାମକଳା ତତ୍ତ୍ୱ ଜାଣନ୍ତି, ସେମାନେ ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବିଶେଷ ଭାବରେ କହିପାରିବେ । ଭାବ-ସରୋବରରେ ଭାବ ପ୍ରଥମତଃ କଳିକାରୂପରେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଥାଏ । ପରେ ସୂର୍ଯ୍ୟକିରଣଦ୍ୱାରା ତାହା ପ୍ରେମକମଳରୂପରେ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ହୋଇଉଠେ । ଭାବର ବିକାଶ ହେଲାମାତ୍ରେ କମଳ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ହୁଏ । କମଳ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ହେଲାକ୍ଷଣି ତାହା ସରୋବର ଉପରକୁ ଭାସିଉଠେ । ପରେ ଏହା ସରୋବରରେ ନ ରହି କେବଳ ଗୋଟିଏ ନାଡ଼ିଦ୍ୱାରା ସରୋବର ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ରଖିଥାଏ । ଏହି ନାଡ଼ି ଛିନ୍ନ ହେଲେ ପ୍ରକୃତ ଭାବରାଜ୍ୟରେ ଭକ୍ତ ପ୍ରବେଶ ଲାଭ କରନ୍ତି । ଅଭାବ ନାଶ ହେଲାକ୍ଷଣି ସତ୍ୟସ୍ୱରୂପରେ ଅଷ୍ଟଦଳର ପ୍ରାପ୍ତି ଘଟେ । ସେହି ଅଷ୍ଟଦଳର ସାଧନା ଅତି ଅଦ୍ଭୁତ ପ୍ରକାରର । ଅଷ୍ଟଦଳର କର୍ଣ୍ଣିକାର ବିନ୍ଦୁ ହିଁ ଅଷ୍ଟଦଳର ସାର । ଏହାର ଅନ୍ୟ ନାମ ମହାଭାବ । ବସ୍ତୁତଃ ଅଷ୍ଟଦଳ ମହାଭାବର ଅଷ୍ଟଧାବିଭକ୍ତ ସ୍ୱରୂପମାତ୍ର । ଏହା ମହାଭାବର କାୟବ୍ୟୂହସ୍ୱରୂପ । ମହାଭାବ ଯଦି

ବିନ୍ଦୁ ହୁଏ, ତେବେ ଅଷ୍ଟଭାବ ସହିତ ଏହାର ସମ୍ବନ୍ଧ କିପରି ବୋଲି ପ୍ରଶ୍ନ ହୋଇପାରେ । ଅଷ୍ଟଭାବ ମହାଭାବର ସ୍ୱଗତ ଅଷ୍ଟଅଙ୍ଗ ମାତ୍ର । ଏହା ଆଠ ଅବୟବର ସମଷ୍ଟି ମହାଭାବର ସ୍ୱରୂପ ଅଟେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାବ ମହାଭାବ ସହିତ ସଂଶ୍ଲିଷ୍ଟ ଭାବରେ ଅବସ୍ଥିତ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାବର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକାଶକୁ ମହାଭାବ କହନ୍ତି । ଭାବରୁ ମହାଭାବକୁ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବା ନିମିତ୍ତ ଦୁଇଟି ପ୍ରଧାନ ମାର୍ଗ ଅବସ୍ଥିତ । ପ୍ରଥମତଃ ଆବର୍ତ୍ତି କ୍ରମରେ ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ସାକ୍ଷାତ୍ ତଥା ସରଳରୂପରେ । ଆବର୍ତ୍ତି ମାର୍ଗ ଅବଲମ୍ବନ କରିବା ସମୟରେ ପ୍ରଦକ୍ଷିଣ ବା ପରିକ୍ରମା ଅନୁସାରେ ଭାବରୁ ଭାବାନ୍ତରକୁ ଗତି କରୁ କରୁ ସାଧକ କ୍ରମେ ମହାଭାବରେ ଉପନୀତ ହୁଅନ୍ତି । ଏହି ମାର୍ଗରେ ମହାଭାବର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱରୂପପ୍ରାପ୍ତି ଘଟେ । ସରଳମାର୍ଗରେ ବା ଗୁପ୍ତ ମାର୍ଗରେ ମଧ୍ୟ ମହାଭାବରେ ଉପନୀତ ହେବାକୁ ପଡ଼େ । ଏ ପଥରେ ଗତି କଲେ ମହାଭାବର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱରୂପରେ ଉପନୀତ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । କାରଣ ଏ ପଥରେ କେବଳ ବିନ୍ଦୁ ସହିତ ବିଶିଷ୍ଟ ଦଳର ସମ୍ବନ୍ଧ ହୋଇଯାଏ । ଅନ୍ୟ ଦଳର ସମ୍ବନ୍ଧ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ ।

ଏହି ଭାବକୁ ନିମ୍ନପ୍ରକାରରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ବୁଝାଇ ଦିଆଯାଇପାରେ । ଯଥା—ମାତା ଓ ତାହାର ଅଷ୍ଟସନ୍ତାନ ବିଦ୍ୟମାନ । ମାତା ପ୍ରତ୍ୟେକ ସନ୍ତାନକୁ ଜାଣନ୍ତି । ଏହାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ସହିତ ସମାନ ଭାବରେ ସମ୍ବନ୍ଧ ବିଦ୍ୟମାନ ଥାଏ । ସେ ଏକ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ତଥାପି ତାହାଙ୍କର ସନ୍ତାନ ଆଠଗୋଟି । ଏହାଙ୍କର ସ୍ନେହ ମମତା ପ୍ରତ୍ୟେକ ସନ୍ତାନପ୍ରତି ସମାନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଅଷ୍ଟଧା ବିଭକ୍ତ ହୋଇଯାଏ । ତଥାପି ମାତା ଜାଣନ୍ତି ଯେ, ଏମାନେ ମୋର ଓ ସନ୍ତାନମାନେ ଜାଣନ୍ତି ଯେ, ଆମର ମାତା ଏକ । ଜଣେ ସନ୍ତାନ ଯଦି ଆଠଭାଇଙ୍କ ଭିତରୁ ଜଣେ ବୋଲି ଭାବି ମାତାଙ୍କୁ ପାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବ, ତେବେ ସେ ମାତାଙ୍କୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ପାଇପାରିବ ନାହିଁ । ମାତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିପାରିବ । ଯେହେତୁ ତା'ଠାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱରୂପ ଉପଲବ୍ଧିର ସାମର୍ଥ୍ୟ ନ ଥିବ । କାରଣ ମାତା ଆଠ ସନ୍ତାନ ମଧ୍ୟରୁ ତାଙ୍କୁ ଜଣେ ବୋଲି ମନେକରିବେ । ଯିଏ

ପୂର୍ଣ୍ଣସ୍ୱରୂପ ଉପଲବ୍ଧି କରିବେ, ସେ ଆଠ ଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନିଜକୁ ଜଣେ ବୋଲି ନ ଭାବି ଆଠ ଜଣଙ୍କୁ ସମଷ୍ଟିଭାବରେ ଏକ ବୋଲି ଭାବିବେ ଏବଂ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଆଠ ସନ୍ତାନର ସମଷ୍ଟିଭୂତ ତଥା ଅଷ୍ଟଭାବର ପ୍ରତିନିଧି ରୂପରେ ମଧ୍ୟବିନ୍ଦୁରେ ମହାଭାବରୂପିଣୀ ମାତାଙ୍କ ପାଖରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେବେ । ଏହିପ୍ରକାରରେ ଆଧାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବରେ ସ୍ୱରୂପ ଉପଲବ୍ଧି ହେବ । ଏହା ମାର୍ଗ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ । କିନ୍ତୁ ସନ୍ତାନ ଯଦି ମାତାଙ୍କର ଆଠ ସନ୍ତାନ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ବୋଲି ନିଜକୁ ନ ଭାବି କେବଳ ଆପଣାକୁ ମାତାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ସନ୍ତାନ ବୋଲି ଧାରଣା କରି ସାଧନା କରନ୍ତି, ସେମାନେ କେବେହେଲେ ପୂର୍ଣ୍ଣତାପ୍ରାପ୍ତ ହେବେ ନାହିଁ । ଏମାନଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ଗୁପ୍ତ ସରଳମାର୍ଗ ଅଛି, ଯାହାକୁ କି ଯୋଗମାୟା ମାର୍ଗ କହନ୍ତି । ଏହି ମାର୍ଗରେ ସାକ୍ଷାତ୍‌ଭାବରେ ମାତାଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ପଡ଼େ । କିନ୍ତୁ ଏହା ପୂର୍ଣ୍ଣତାପ୍ରାପ୍ତି ନୁହେଁ । ସେ ଯେଉଁଠାରେ ଥିବ ସେଠାରେ ମାତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବ ଓ ଉପଭୋଗ କରିପାରିବ । ଏ ମାର୍ଗରେ କୌଣସି ବାଧା ନଥାଏ କିମ୍ବା ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ମଧ୍ୟ ନଥାଏ । ସେ ଜାଣେ ଯେ, ମୁଁ ମାତାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ସନ୍ତାନ । ମାତା ମଧ୍ୟ ଜାଣନ୍ତି ଯେ, ଏହି ମୋର ଏକମାତ୍ର ପୁତ୍ର । ସେ ମାତାଙ୍କଠାରୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ନେହ ମମତା ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେଥିରେ ଅନ୍ୟ ସନ୍ତାନମାନେ କୌଣସି ଅଂଶ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ ସନ୍ତାନମାନେ ମଧ୍ୟ ଏହା ଜାଣିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସାଧକ ମାତାଙ୍କୁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପରେ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏହାଙ୍କୁ ସର୍ବସନ୍ତାନ ଜନନୀଭାବରେ ଅର୍ଥାତ୍ ସମଷ୍ଟିଭାବରେ ସାଧକ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଏହା ମଧ୍ୟରେ ଆହୁରି ଅନେକ ରହସ୍ୟ ବିଦ୍ୟମାନ । ଏଥିରେ ଏତିକି ରହସ୍ୟ ଅବଗତ ହେବା ଉଚିତ ଯେ, ଆବର୍ତ୍ତ ଗତିରେ ସାଧନ କଲେ, ସେଥିରେ ଆତ୍ମଲୋପ ବା ଲୟ ଅବସ୍ଥା ଘଟିଥାଏ । ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରଥମ ଅବସ୍ଥାରୁ ଦ୍ୱିତୀୟ ଅବସ୍ଥାକୁ ଉନ୍ନୀତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରଥମ ଅବସ୍ଥା ଦ୍ୱିତୀୟ ଅବସ୍ଥାରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ—ଏଥିରୁ ଏତିକ ଜାଣି ରଖିବା ଉଚିତ ।

ଏହି ପ୍ରକାରରେ କ୍ରମବିବର୍ତ୍ତନ ଅନୁସାରେ ପ୍ରଥମ ଅବସ୍ଥା ଅଷ୍ଟମ ଅବସ୍ଥାରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ । ଏହି ଅଷ୍ଟମ ଅବସ୍ଥାରେ ରହି ମାତାଙ୍କୁ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପରେ ଉପଲବ୍ଧି କରିହୁଏ । ଅଷ୍ଟମ ଅବସ୍ଥାରେ ସମଷ୍ଟି ସନ୍ତାନଭାବର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ହୁଏ । ଏହାପରେ ମାତାଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତି ଘଟିଲେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ସହିତ ଉପଲବ୍ଧି କରିହୁଏ । ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଯେଉଁ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଅଛି, ତାହା ଦ୍ୱିତୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିର ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜ ନିଜ ସ୍ୱଭାବରେ ବିଦ୍ୟମାନ ରହି ମଧ୍ୟ ସମଷ୍ଟିରେ ଆତ୍ମପ୍ରସାର କରିବା ଶକ୍ତି ରହିଛି । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସ୍ୱଭାବ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରହି ମଧ୍ୟ ସମଷ୍ଟି ସହିତ ଏକାତ୍ମଭାବ ସମ୍ଭବପର ହୋଇଥାଏ । ଭାବଠାରୁ ମହାଭାବ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲୀଳାରାଜ୍ୟର ବିସ୍ତାର । ମହାଭାବ ସହିତ ଭାବାତୀତଙ୍କର ଯୋଗ ବ୍ୟତୀତ ଲୀଳା ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଖଣ୍ଡଭାବଦ୍ୱାରା ଭାବାତୀତଙ୍କର ସନ୍ଧାନ ମିଳେନାହିଁ । ଅତଏବ ଖଣ୍ଡଭାବକୁ ମହାଭାବଦ୍ୱାରା ଭେଦ କରାଇ ଭାବାତୀତଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ସ୍ଥାପନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ଶାନ୍ତଭାବର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ 'କ' ଓ 'ଖ'କୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଉ । 'କ' ଏକ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ 'ଖ' ଆଉ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି । ଦୁଇଜଣଯାକ ଶାନ୍ତ ଭକ୍ତ । 'କ', 'ଖ'ର ଭାବ ଏକ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ପରସ୍ପରଠାରୁ ପୃଥକ୍ । ଏହି ଯେଉଁ ପାର୍ଥକ୍ୟ ତାହା ଅକ୍ଷତ ରୂପରେ ଚିରକାଳ ରହିବ । ଅର୍ଥାତ୍ ଶାନ୍ତଭକ୍ତ ତତ୍ପରେ ଯଦି ଦୁଇଜଣଯାକ ଦାସ୍ୟଭକ୍ତକୁ ଉନ୍ନୀତ ହୁଅନ୍ତି, ତଥାପି ସେମାନଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ରକ୍ଷା ହେବ । ଏହି ପ୍ରକାରରେ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କ୍ରମବିକାଶ ହେଲାପରେ 'କ' ସେହି 'କ' ରହିବ । 'ଖ' ମଧ୍ୟ ସେହି 'ଖ' ରହିବ । କେବଳ ଏତିକି ନୁହେଁ, ମାଧୁର୍ଯ୍ୟଭାବର ଅନ୍ତର୍ଗତ ସମସ୍ତ ଭାବ ଭେଦକରି ମହାଭାବରେ ପ୍ରବେଶ କଲାପରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରହିବ । ଯେପରି ବୃତ୍ତର ଅନ୍ତର୍ଗତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିନ୍ଦୁ କେନ୍ଦ୍ରରୂପୀ ମଧ୍ୟବିନ୍ଦୁରେ ପ୍ରବେଶ ହେଲାପରେ ଏବଂ ଏହାସହିତ ଅଭିନ୍ନ ହେବାପରେ ମଧ୍ୟ ନିଜ ନିଜ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିବେ । ଏପରି ନ ହେଲେ ଲୀଳାସ୍ୱାଦନର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ରହିବ ନାହିଁ । ଏହା ଏକ ଓ ଅନନ୍ତଭାବରେ ସତ୍ୟ । କାରଣ ଜଣେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରୂପରେ ଲୀଳା

କରୁଛନ୍ତି । ଏକରୁ ଅନନ୍ତ ଓ ଅନନ୍ତ ହୋଇ ମଧ ଏକ—ଏହା ହିଁ ଲୀଳାର ରହସ୍ୟଜ୍ଞାନ ।

ହ୍ଲାଦିନୀ ଶକ୍ତିର ବୃତ୍ତିବିଶେଷର ନାମ ହିଁ ଭାବ । ଏହା ଭକ୍ତିର ସ୍ୱରୂପ । ଭକ୍ତିର ପରିପକ୍ୱ ଅବସ୍ଥାରେ ଏହାର ଅନ୍ୟ ନାମ ପ୍ରେମ । ଏହି ଭାବ ଅନନ୍ତ ପ୍ରକାରର । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରକାରରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅନନ୍ତଭେଦ ନିହିତ ଅଛି । ଏହି ଭାବ ନଥିଲେ ଲୀଳା ଚାଲିପାରନ୍ତା ନାହିଁ । ତେଣୁ ଏଥିରେ ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ରହିଥାଏ ଓ କେହି ଏକ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ସ୍ୱଜାତୀୟ ଅନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସମାନ ନୁହନ୍ତି । କିଛି ନା କିଛି ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ରୂପରେ ଏହାଠାରେ ବିରାଜିତ ରହିଥାଏ । ସ୍ୱରୂପ ଶକ୍ତି ଓ ତଟସ୍ଥା ଶକ୍ତିର ସଂଯୋଗରେ ଏପରି ଘଟିଥାଏ । ଭକ୍ତି ଓ ଭାବକୁ ସ୍ୱରୂପ ଶକ୍ତି କହନ୍ତି । ଏହି ଭକ୍ତିର ଆଶ୍ରୟ ସ୍ୱରୂପ ଶକ୍ତିର ବୃତ୍ତି ନୁହେଁ । ଏହା ତଟସ୍ଥାଶକ୍ତି ବା ଜୀବକୁ ଆଶ୍ରୟ କରିଥାଏ । ଜୀବ ରାଗାନୁଗା ଭକ୍ତିଲାଭ କରିଥାନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ଭାବ ଜୀବବିଶେଷରେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ହେଲାପରେ ଏଥିରେ ଯେଉଁ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଦେଖାଦିଏ, ଅନ୍ୟ ଜୀବଙ୍କଠାରେ ଏହି ଭାବର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ହେଲେ ଠିକ୍ ଜୀବଭଳି ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏନାହିଁ । ଏହାହିଁ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ମହିମା । ଏହି କାରଣରୁ ଲୀଳା ପ୍ରାଣର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିରୁ ଜାତହୁଏ । ନତୁବା ଏହା ଅନୁକରଣାତ୍ମକ କୃତ୍ରିମ ଅଭିନୟରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ହୁଅନ୍ତା ।

ଜୀବରୂପୀ ଅଣୁ ଭାବର ଆଶ୍ରୟସ୍ଥଳ । ପରନ୍ତୁ ଦେହ ସମ୍ବନ୍ଧ ସମୟରେ ଜୀବ ଅନ୍ତଃକରଣ ସହିତ ବିଜଡ଼ିତ ହୋଇ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥାଏ । ଯେଉଁ କାରଣରୁ ହେଲେ ମଧ ସାଂସାରିକ ଅବସ୍ଥାରେ ଜୀବ ଓ ଅନ୍ତଃକରଣ ତଦାତ୍ମ୍ୟ ସୂତ୍ରରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଅତଏବ ଭାବର ଅବତରଣ ଜୀବଠାରେ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହେଲେ ଏହା ପ୍ରଥମ ଅବସ୍ଥାରେ ଅନ୍ତଃକରଣ ବୃତ୍ତିରୂପରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଭାବ କେବେ ହେଲେ ଅନ୍ତଃକରଣର ବୃତ୍ତି ନୁହେଁ । ଅନ୍ତଃକରଣରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇ ଏହା ସମସ୍ତ ଦେହକୁ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିଥାଏ । ଏହାହିଁ ଲୌକିକ ଭାବର ନିୟମ । ପରନ୍ତୁ, ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ଅବସ୍ଥାରେ ଦେହ ଓ ଅନ୍ତଃକରଣ ଶୁଦ୍ଧ

ହେଲାପରେ ସ୍ୱଭାବର ବିକାଶ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ସ୍ୱଭାବ ଦେହ ସ୍ଥୂଳ ଦେହରୁ ପୃଥକ୍ ନୁହେଁ । ଏହି ଦେହ ସ୍ଥୂଳଦେହରୁ ପୃଥକ୍ ଭାବଦେହରେ, ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ହୋଇଥାଏ । ଏହି ଭାବଦେହ ଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱବିଶିଷ୍ଟ, ଏବଂ ଚିଦଣୁ ସ୍ୱରୂପ ଜୀବରୂପୀ ପ୍ରାଣ । ଭାବ ଓ ପ୍ରାଣର ମିଳନରେ ସ୍ୱରୂପ ଗଠନ ହୋଇଯାଏ ।

ଭାବ ଅଥବା ଭକ୍ତି ସାଧନର ଚରମରେ ଏକ ରସର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ବିଶେଷତଃ ମହାଭାବର ବିକାଶ ହୁଏ । ରସର ଯେ ପୂର୍ଣ୍ଣତମ ସ୍ୱରୂପ ବା ବିଶୁଦ୍ଧ ରସସ୍ୱରୂପ ଅଛି, ଏହାର ପ୍ରାପ୍ତି ବା ଉପଲବ୍ଧି ମହାଭାବର ବିକାଶ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରରେ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ମହାଭାବର ବିକାଶ ଭାବର ବିଶିଷ୍ଟ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ଭାବର ନାନାପ୍ରକାର ଭେଦ ବିଦ୍ୟମାନ । ଏହି ସମସ୍ତ ଭେଦ ସହିତ ଏକ ପାରସ୍ପରିକ କ୍ରମାନୁଗତ ସମ୍ବନ୍ଧ ବିରାଜିତ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାବ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓ ପରସ୍ପର ନିରପେକ୍ଷ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରାରମ୍ଭରୁ ଜୀବର ସ୍ୱରୂପଗତ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଯୋଗୁଁ ଏହି ପ୍ରକାର ଭେଦ ଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ । ଭାବର କ୍ରମ-ବିକାଶ ଫଳରେ ଶାନ୍ତରତି ମଧୁର ରତିରେ ପରିଣତ ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କିମ୍ବା ସ୍ୱାଭାବିକ୍ ମଧୁର ଭାବର ଉଦୟ ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାବକୁ ମହାଭାବ ରୂପରେ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବା ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ ।

ଭାବ ସାଧନାର ଦୁଇଟି ଅବସ୍ଥା । ଏକ ଅବସ୍ଥାରେ ଶାନ୍ତବୃତ୍ତି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶାନ୍ତରେ ଦାସ୍ୟ, ଦାସ୍ୟରେ ବାତ୍ସଲ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି କ୍ରମପୂର୍ବକ ପୂର୍ଣ୍ଣଗୁଣର ଉଦୟ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟଭାବର ବିକାଶ ହୋଇଥାଏ । ଦ୍ୱିତୀୟ ଅବସ୍ଥାରେ ଶାନ୍ତଭାବ ଠିକ୍ ରହି ମଧ୍ୟ ପ୍ରେମଲାଭ ହୋଇଥାଏ । ଏଥିପାଇଁ ଶାନ୍ତରୁ ଦାସ୍ୟକ୍ରମରେ ବିକାଶ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ନଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାବଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କ ଦର୍ଶନ ମିଳିଥାଏ । ଏଥିନିମିତ୍ତ ଭାବାନ୍ତରର ଆଶ୍ରୟ ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏନାହିଁ । ତେବେ ଏ କଥା ସତ୍ୟ ଯେ, ଭଗବତ୍ ଦର୍ଶନ ହେଲାପରେ ମଧ୍ୟ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଲୀଳାର ଅଧିକାର ହେଲାପରେ ସୁଦ୍ଧା ସେହି ଭାବ ମଧ୍ୟରେ ଆବଦ୍ଧ ରହି ଲୀଳାନନ୍ଦ ଉପଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼େ ।

ଉପରୋକ୍ତ ଅଷ୍ଟଦଳ କମଳ ବାହ୍ୟ ଓ ଅନ୍ତର ଭେଦରେ ଦୁଇପ୍ରକାର । ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ କମଳ ବିନ୍ଦୁ ସ୍ୱରୂପ ଏବଂ ବାହ୍ୟକମଳ ଏହି ବିନ୍ଦୁର ଆଠଦିଗର ସମଷ୍ଟି । ଏହି ଅଷ୍ଟଦଳକୁ ଭାବରାଜ୍ୟ ବୋଲି ମନେକରିବ । ଏଥିରେ ନିରନ୍ତର ଅଷ୍ଟଭାବର କ୍ରିୟା ଚାଲୁଥାଏ । ଏହା ମୌଳିକ ଅଷ୍ଟଭାବ ଅଟେ ଏବଂ ଏହି ଅଷ୍ଟଭାବର କାଳାଶ୍ରିତ ଆଠ ବିଭାଗ ଅଛି । ପ୍ରାକୃତିକ ନିୟମାନୁସାରେ ଏହି ଅଷ୍ଟଦଳର ପରିକ୍ରମା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲପରେ ମଧ୍ୟ ବିନ୍ଦୁରେ ପ୍ରବେଶ ଲାଭ କରାଯାଏ । ମଧ୍ୟବିନ୍ଦୁ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟମୟ ଅଟେ । ମଧ୍ୟ ବିନ୍ଦୁର ବିଶ୍ଳେଷଣ କଲାପରେ ଦେଖାଯାଏ ଯେ, ଏହା ମଧ୍ୟ ଆଠଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ । ଏହି ଅଷ୍ଟଭାବର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାବ ମଧ୍ୟ ବିନ୍ଦୁର ଅବୟବ ମାତ୍ର । ଏହାକୁ କଳା କୁହାଯାଏ । ଏହି ଅଷ୍ଟକଳାର ନାମ ଅଷ୍ଟସଖୀ । ଏଥିରେ ମଧ୍ୟ ବାହ୍ୟ ଓ ଅଭ୍ୟନ୍ତର ଭେଦ ନିହିତ ଅଛି । ଏହି ଅଷ୍ଟଭାବର ନିର୍ଯ୍ୟାସକୁ ମହାଭାବ ବା ମହାବିନ୍ଦୁ କହନ୍ତି । ମହାଭାବର ମଧ୍ୟ ଉତ୍କର୍ଷଗତ ତାରତମ୍ୟ ଭେଦରେ ବିକାଶର ତାରତମ୍ୟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଏହି କ୍ରମବିକାଶର ଚରମ ପରିଣତିକୁ ବୈଷ୍ଣବ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଓ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ଅନୁଭୂତିରେ 'ଶ୍ରୀରାଧା ତତ୍ତ୍ୱ' ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଅଛି ।

ଭାବ ସାଧନା ଫଳସ୍ୱରୂପ ଜୀବ ବାହ୍ୟ ଅଷ୍ଟଦଳର ପ୍ରଥମ ଦଳରେ ଆବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ କ୍ରମଶଃ ମହାଭାବର ଚରମ ବିକାଶରେ ଉପନୀତ ହୁଏ । ଏହି ସମୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣତମ ରସର ଉପଲବ୍ଧିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣତମ ମିଳନ ଓ ସାମରସ୍ୟ ହୋଇଥାଏ । ବାହ୍ୟ ଅଷ୍ଟଦଳ ତଥା ଅଷ୍ଟଦଳ ରୂପୀ ଅଭ୍ୟନ୍ତର ଅଷ୍ଟଦଳ—ଏହି ଦୁଇ ମଧ୍ୟରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଅବାନ୍ତର ସ୍ତର ବିରାଜମାନ । ଯେଉଁ ରସର କଥା ଉପରେ କୁହାଗଲା, ଏହାର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଭବରାଜ୍ୟରେ ସର୍ବତ୍ର ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଭାବର ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ ବିକାଶ ହେଲେ, ଅର୍ଥାତ୍ ଯଦି କେଉଁ ଭାବ ନିଜ ସ୍ୱରୂପରେ ବିଶୁଦ୍ଧ ରୂପରେ ସ୍ଥିତ ହୁଏ, ତେବେ ଏହା ପ୍ରେମରୂପରେ ପରିପକ୍ୱ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ଭାବଅନୁଯାୟୀ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ ଏବଂ ରସର ଉପଲବ୍ଧି କ୍ରମରେ ତଦନୁରୂପ ଲୀଳାରସର ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇଥାଏ ।

ଭଗବତ୍ ସେବାନିମିତ୍ତ ସାଧକ ଦେହ ଓ ସିଦ୍ଧ ଦେହ—ଉଭୟ ଆବଶ୍ୟକ । ଆମର ଏହି ପଞ୍ଚଭୌତିକ ସ୍ଥୂଳ ଦେହ ସାଧନରେ ସଂଲଗ୍ନ ହେଲେ ସେ ଦେହକୁ ସାଧକ ଦେହ କୁହାଯାଇଥାଏ । ଏହାପଛେ ସିଦ୍ଧ ଦେହ ଅବସ୍ଥିତ; ଯାହାକୁକି ସାଧକ ଭାବନା କରନ୍ତି ଓ ସେହି ଭାବନାମୟ ସିଦ୍ଧ ଦେହଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କ ସେବା କରିଥାନ୍ତି । ଯାହାଙ୍କଠାରେ ଯଥାର୍ଥ ରତିର ଉଦୟ ହୋଇଥାଏ, ସେମାନଙ୍କର ସିଦ୍ଧ ଦେହରେ ଭାବନା କରିବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ । ସେହି ଦେହର ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ସେହି ପରମ ସୌଭାଗ୍ୟବାନ୍ ସାଧକ ଉକ୍ତ ସିଦ୍ଧଦେହଦ୍ୱାରା ଶ୍ରୀରାଧା ମାଧବଙ୍କର ମଧୁରତମ ନିକୁଞ୍ଜ ସେବାରେ ନିଯୁକ୍ତ ରହି ନିତ୍ୟ ନିରତିଶୟ ପରମାନନ୍ଦାମ୍ବୁଧିରେ ନିମଗ୍ନ ରହନ୍ତି । ଏହି ସିଦ୍ଧଦେହ ବ୍ୟତୀତ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଓ କାରଣ ଦେହଦ୍ୱାରା ରାଧା-ମାଧବଙ୍କ ନିତ୍ୟ ସେବା ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ସେହି ଦେହ ଦିବ୍ୟାନନ୍ଦପ୍ରଦ ଚିନ୍ମୟ ରସ ପ୍ରତିଭାବିତ ନିତ୍ୟ ସିଦ୍ଧ ସୂର୍ଯ୍ୟରୁ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ପରମ ସୁନ୍ଦରତମ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ରସମୟ ବିଗ୍ରହ । ଏହି ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ରସମୟୀ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ବୈଷ୍ଣବ ଶାସ୍ତ୍ରରେ 'ମଞ୍ଜରୀ' ବୋଲି କୁହାଯାଇଅଛି । ଏମାନେ ଅଷ୍ଟସଖୀଙ୍କ ଅନୁମତି ଅନୁସାରେ ଶ୍ରୀରାଧା ମାଧବଙ୍କ ସେବାରେ ନିଯୁକ୍ତ ରହନ୍ତି ଏବଂ ସେବା କରି ପରମାନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କ ସେହି ସିଦ୍ଧଦେହ ନିତ୍ୟ ସୁନ୍ଦର, ନିତ୍ୟ ମଧୁର, ନିତ୍ୟ ନବସୁଷମା ସମ୍ପନ୍ନ ଓ ନିତ୍ୟ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ରହିଥାଏ । ଏହି ଦେହପ୍ରତି ଦେଶକାଳର କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିପାରେ ନାହିଁ । ଏହି ମାର୍ଗର ସାଧନାରେ ପରିପକ୍ୱ ଅବସ୍ଥାରେ ସିଦ୍ଧଦେହର ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ହୁଏ । ପଞ୍ଚଭୌତିକ ଦେହ ତ୍ୟାଗ ପରେ ଏହି ଦେହଦ୍ୱାରା ଯୁଗଳସେବା ହୋଇଥାଏ । ପୂର୍ବପୃଷ୍ଠାର ସୂଚନାମତେ ସାଧକମାନେ ସେବା କରିଥାନ୍ତି ।

ଅନେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହି ସେବାର ତାରତମ୍ୟ ମଧ୍ୟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ । ସଖୀ ଓ ମଞ୍ଜରୀଙ୍କ ଏତେ ସଂଖ୍ୟା ଯେ, ତାହା ଗଣନା କରି ହେବନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ମୁଖ୍ୟ ଅଷ୍ଟଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ । ସିଦ୍ଧ ଦେହରେ ମଞ୍ଜରୀର ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ଓ ତଦ୍ରୂପତା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ଏହା ପରମ ଗୋପନୀୟ ସାଧନ-ରାଜ୍ୟର ବିଷୟ । ଏହି ରାଗମାର୍ଗରେ ରତି, ସ୍ନେହ,

ମାନ, ପ୍ରଣୟ, ରାଗ, ଅନୁରାଗ, ଭାବ ଓ ମହାଭାବ—ଏହି ଅଷ୍ଟସ୍ତର ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି । ମୋକ୍ଷକୁ ତୁଚ୍ଛକରି ଏକମାତ୍ର ଭଗବତ୍ ଚରଣ ସେବାରେ ରତ ହେଲେ ସାଧକଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଏକଭାବର ଦୃଢ଼ତା ରହିତ ହୁଏ । ସାଧକଙ୍କର ଏହି ଭାବ ହୁଏ ଯେ, ସେହି ଏକମାତ୍ର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମୋର ଓ ମୁଁ ତାଙ୍କର । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ମୋର ଅନ୍ୟ କେହି ନାହାନ୍ତି, ନ ଥିଲେ ବା ନ ଥିବେ । ସେତେବେଳେ ଅଦ୍ୱୈତ ତତ୍ତ୍ୱର ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ହୁଏ, ପରନ୍ତୁ, ଷଡ଼ରିପୁ ଈର୍ଷା ଓ ଅସୂୟାବିଶେଷର କଳ୍ପନା ମନ ମଧ୍ୟରେ ନଥାଏ । ତାହା ସାଧକ-ଦେହ ଗଠନବେଳେ ଚାଲିଯାଇଥାଏ । ସିଦ୍ଧ ଦେହରେ କେବଳ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅନୁଭବ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟକିଛି ଉପଲବ୍ଧ ହୁଏ ନାହିଁ । ତେଣୁ ବୈଷ୍ଣବ-କବି ଗାନ କରିଛନ୍ତି—

ବୃନ୍ଦାବନ ରମ୍ୟସ୍ଥାନ   ଦିବ୍ୟ ଚିନ୍ତାମଣି ଧାମ
ରତନ-ମନ୍ଦିର ମନୋହର
ଆବୃତ କାଳିନ୍ଦୀ ନୀରେ   ମନ-ହଂସ କେଳିକରେ
ତାର ମାଝେ କନକ କମଳ ।।

ପଦ୍ମର କେଶର ପାରେ   ରାଧା କୃଷ୍ଣ ମନୋହର
ଅଷ୍ଟଦଳେ ଅଷ୍ଟସଖୀଗଣ
ରାଧିକାର ସଖୀଯତ   ତାହା ବା କହିବ କତ
ମୋକ୍ଷ ସଖୀ ଏହି ଅଷ୍ଟଜଣ ।।

ଲଳିତା ବିଶାଖା ଯଥା   ସୁଚିତ୍ରା ଚମ୍ପକଲତା
ରଙ୍ଗଦେବୀ ସୁଦେବୀ କଥନ,
ତୁଙ୍ଗବିଦ୍ୟା ଇନ୍ଦୁରେଖା   ଏହି ଅଷ୍ଟସଖୀ ଲେଖା
ଏବେ କହି ନର୍ମସଖୀଗଣ,
ରାଧିକାର ସହଚରୀ   ଏହି ଅଷ୍ଟମଞ୍ଜରୀ
ପ୍ରେମକଥା କରେ ସମ୍ଭାଷଣ ।।

ଅନଙ୍ଗ ମଧୁମଞ୍ଜରୀ ବିମଳା ଶାମଳା କରି
ପାଲିକା ମଙ୍ଗଳ ସହଚରୀ
ଧନିଷ୍ଠା ତାରକା ଏହି ଅଷ୍ଟ ମଞ୍ଜରୀ କହି
ରାସଲୀଳା ରସେର ମାଧୁରୀ ॥

ରାଧାକୃଷ୍ଣ ରାସଲୀଳା ବୃନ୍ଦାବନେ ଯୁଗଲ ଖେଲ
ଷୋଡ଼ଶ ମଞ୍ଜରୀ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ
ଚତୁଷଷ୍ଟୀ ମଞ୍ଜରୀ ନବବନ୍ଧୁ ସହଚରୀ
ଏହି ସଖା-ସଖୀଗଣ ସଙ୍ଗେ
ଯୋଗମାୟାର ଦାସୀ ବୀରବୃନ୍ଦା ପୂର୍ଣ୍ଣମାସୀ
ଗୋପେଶ୍ୱରୀ ଦ୍ୱାରୀ ବୃନ୍ଦସଙ୍ଗେ ॥

ଲଳିତା ସଖୀ ଅଳସେ ଇଙ୍ଗିତେ ରାସରସେ
ହସ୍ତ ପଦ ଆଖି ମୁଖ ଠାର
ନାନା ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ଧରି ନୃତ୍ୟଭଙ୍ଗୀ ଆଦି କରି
ଗାନକରେ ଶୁକ ଆର୍ ଶାରୀ ॥

ରାଈ-କାହ୍ନୁ ଦୁହୁଁ ପାଶେ ମୟୂର ମୟୂରୀ ନାଚେ
ସୁମଧୁର ବାଦେନ ବାଂଶରୀ
ଚୌପାଶେ ସଖୀମିଲି ନୃତ୍ୟଗାନ କରେ କେଳି
ତାର ମାଝେ ଯୁଗଲ କିଶୋରୀ ॥

ଦୁହୁଁ ହେର ମୁଖରାଶି ଅମିୟା ପଡ଼ୁଛେ ଖସି
ମୁଖଭଙ୍ଗି ନୟନୁ ନ ଯାଏ,
ପରାଏ ମାଲତୀ ମାଲେ ରାଈ-କାହ୍ନୁ ଗଲେ ଦୁଲେ
ଅଗୁରୁ-କର୍ପୂର ଅଙ୍ଗେ ଦିଏ ॥

କେହୁ ଚାମର ଢୋଲାଏ କେହୁ ତାମ୍ବୁଲ ଯୋଗାଏ
ରସ ମହାରାସ ଲୀଳାସ୍ଥାନ
ନବ ନବ ମଞ୍ଜରୀ ଗାନ କରେ ସାରି ସାରି
ହେର ରାଧା-ମଦନମୋହନ ॥

ମନେ କରିୟାଁ ଭବନ   କର ସାଧନ-ଭଜନ
ସିଦ୍ଧଦେହେ କରିୟା ସ୍ମରଣ
ସାଧନେ ଭାବିବ ଯାହା   ସିଦ୍ଧଦେହେ ପାବ ତାହା
ଗୁରୁବାକ୍ୟ କରିୟା ପାଳନ ॥

ସାଧନ ସ୍ମରଣ ଲୀଳା   ତାହାତେ ନ କର ହେଳା
ତ୍ରିସନ୍ଧ୍ୟାରେ କରିୟା ସ୍ମରଣ
ସାଧନ-ଭଜନ କଥା   ନା କହିବେ ଯଥାତଥା
ଚିତ୍ତେ ସଦା ରଖିବେ ଗୋପନ ॥

ବୃନ୍ଦାବନ ରାସଲୀଳା   ନବଦ୍ୱୀପେ ସେହି ଖେଳା
ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ରସ ମହାରସ
ପ୍ରଭୁ ଜଗତବନ୍ଧୁ ବଲେ   ଶ୍ରୀଗୁରୁ ଚରଣ ତଳେ
ପୂରିବ ମନର ଅଭିଳାଷ ॥

ଜାନଲେ ଶୁନଲେ ଖଣ୍ଡିବେ ଚିତ୍ତେର ଅଜ୍ଞାନାଦି ଦୋଷ ।
କୃଷ୍ଣେ ଗାଢ଼ ପ୍ରେମ ହବେ   ପାଇବେ ସନ୍ତୋଷ ॥

ଏହି ଭାବକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଭକ୍ତ ଗାନ କରିଛନ୍ତି—

ବୃନ୍ଦାବନ ରମ୍ୟ ସ୍ଥାନ   ଦିବ୍ୟ ଚିନ୍ତାମଣି ଧାମ
ରତନ-ମନ୍ଦିର ମନୋହର
ଆବୃତ-କାଳିନ୍ଦୀ ନୀରେ   ମନ-ହଂସ କେଳି କରେ
ତା' ମଧ୍ୟରେ କନକ-କମଳ । ୧ ।

ପଦ୍ମର କେଶର ପରେ   ରାଧା-କୃଷ୍ଣ ମନ ହରେ
ଅଷ୍ଟଦଳେ ଅଷ୍ଟ ସଖୀଗଣ
ରାଧିକାଙ୍କ ସଖୀ ଯେତେ   ତାହା ବା କହିବା କେତେ
ମୁଖ୍ୟ-ସଖୀ ଏହି ଅଷ୍ଟଜଣ । ୨ ।

ଲଳିତା-ବିଶାଖା ଯଥା   ସୁଚିତ୍ରା-ଚମ୍ପକଲତା
ରଙ୍ଗଦେବୀ, ସୁଦେବୀଟି ଜାଣ
ତୁଙ୍ଗବିଦ୍ୟା, ଇନ୍ଦୁରେଖା   ଏହି ଅଷ୍ଟସଖୀ ଲେଖା
ଏବେ କହି ନର୍ମ ସଖୀଗଣ
ରାଧିକାଙ୍କ ସହଚରୀ   ଏହି ଅଷ୍ଟମଞ୍ଜରୀ
ପ୍ରେମକଥା କରେ ସମ୍ଭାଷଣ । ୩ ।

ଅନଙ୍ଗ, ମଧୁମଞ୍ଜରୀ   ବିମଳା ଶାମଳା କରି
ପାଳିକା, ମଙ୍ଗଳ ସହଚରୀ
ଧନିଷ୍ଠା, ତାରକା ଏହି   ଅଷ୍ଟ ମଞ୍ଜରୀ କହି
ରାସଲୀଳା ରସର ମାଧୁରୀ । ୪ ।

ରାଧା-କୃଷ୍ଣ ରାସଲୀଳା   ବୃନ୍ଦାବନେ ଯୁଗଳ ଖେଳା
ଷୋଡ଼ଶ ମଞ୍ଜରୀ ଅନ୍ତରଙ୍ଗେ
ଚତୁଷଷ୍ଠୀ ମଞ୍ଜରୀ   ନବବନ୍ଧୁ ସହଚରୀ
ଏହି ସଖା-ସଖୀଗଣ ସଙ୍ଗେ
ଯୋଗମାୟାର ଦାସୀ   ବୀରବୃନ୍ଦା ପୂର୍ଣ୍ଣମାସୀ
ଗୋପେଶ୍ୱରୀ ଦ୍ୱାରୀ ଗୁରୁସଙ୍ଗେ । ୫ ।

ଲଳିତା ସଖୀ ଅଳସେ   ଇଙ୍ଗିତରେ ରାସରସେ
ହସ୍ତ-ପଦ-ଆଖି-ମୁଖ ଠାରି
ନାନା ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ଧରି   ନୃତ୍ୟଭଙ୍ଗୀ ଆଦି କରି
ଗାନ କରେ ଶୁକ ସଙ୍ଗେ ଶାରୀ । ୬ ।

ରାଇ-କାହ୍ନୁ ଦୁଇପାଶେ   ମୟୂର-ମୟୂରୀ ନାଚେ
ସୁମଧୁର ବାଜଇ ବାଂଶରୀ
ଗୁରୁପାଶେ ସଖୀ ମିଳି   ନୃତ୍ୟ ଗାନ କରେ କେଳି
ତା'ର ମଧ୍ୟେ ଯୁଗଳ କିଶୋରୀ । ୭ ।

ଦୁହେଁ ହେରି ମୁଖରାଶି   ଅମୀୟ ପଡ଼ୁଛି ଖସି
ମୁଖଭଙ୍ଗୀ ନୟନୁ ନ ଯାଏ
ପିନ୍ଧାଇ ମାଳତୀ ମାଳେ   ରାଈ-କାହ୍ନୁ ଗଳେ ଦୋଳେ
ଅଗୁରୁ-କର୍ପୂର ଅଙ୍ଗେ ଦିଏ । ୮ ।

କେହୁ ଚାମର ପକାଏ   କେହୁ ତାମ୍ବୁଳ ଯୋଗାଏ
ରସ ମହାରାସ ଲୀଳାସ୍ଥାନ
ନବ ନବ ମଞ୍ଜରୀ   ସୁମଧୁର ଗାନ କରି
ହେରି ରାଧା-ମଦନମୋହନ । ୯ ।

ମନେ କଳ୍ପିଣ ଭବନ   କର ସାଧନ-ଭଜନ
ସିଦ୍ଧଦେହେ କରିଣ ସ୍ମରଣ
ସାଧନେ ଭାବିବ ଯାହା   ସିଦ୍ଧଦେହେ ଲଭି ତାହା
ଗୁରୁବାକ୍ୟ କରିଣ ପାଳନ । ୧୦ ।

ସାଧନ-ସ୍ମରଣ-ଲୀଳା   ତହିଁରେ ନ କରି ହେଳା
ତ୍ରିସନ୍ଧ୍ୟାରେ କରିବ ସ୍ମରଣ
ସାଧନ-ଭଜନ କଥା   ନ କହିବ ଯଥା ତଥା
ଚିତ୍ତେ ସଦା ରଖିବ ଗୋପନ । ୧୧ ।

ବୃନ୍ଦାବନ ରାସଲୀଳା   ନବଦ୍ୱୀପେ ସେହି ଖେଳା
ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ରସ ମହାରାସ
ପ୍ରଭୁ ଜଗତ୍‌ବନ୍ଧୁ ଭାଳେ   ଶ୍ରୀଗୁରୁ ଚରଣତଳେ
ପୂରିବ ମନର ଅଭିଳାଷ । ୧୨ ।

ଜାଣିଲେ ଶୁଣିଲେ ଖଣ୍ଡିବ   ଚିତ୍ତ-ଅଜ୍ଞାନାଦି ଦୋଷ
କୃଷ୍ଣେ ପ୍ରେମ ଗାଢ଼ ହେବ   ଲଭିବ ସନ୍ତୋଷ ॥

୧. ଲଳିତା	
୧/୧- ବିଳାସ ମଞ୍ଜରୀ	1. ମଧୁମତୀ ମଞ୍ଜରୀ
୧/୧- କେଳି ମଞ୍ଜରୀ	
୨. ବିଶାଖା	
୨/୨- କୁନ୍ଦ ମଞ୍ଜରୀ	2. ବିମଳା
୨/୨- ମଦନ ମଞ୍ଜରୀ	
୩. ଚିତ୍ରା	
୩/୩- ଅଶୋକ	3. ଶାମଳା
୩/୩- ମଦନ	
୪. ଇନ୍ଦୁରେଖା	
୪/୪- ସୁଧାମୁଖୀ	4. ପାଳିକା
୪/୪- ପଦ୍ମ ମଞ୍ଜରୀ	
୫. ଚମ୍ପକଲତା	
୫/୫- ଶ୍ରୀ ଲବଙ୍ଗ ମଞ୍ଜରୀ	5. ମଙ୍ଗଳ ମଞ୍ଜରୀ
୫/୫- ରୂପ ମଞ୍ଜରୀ	
୬. ଶ୍ରୀ ରଙ୍ଗଦେବୀ	
୬/୬- ରସ ମଞ୍ଜରୀ	6. ଶ୍ରୀ ଧନ୍ୟା ମଞ୍ଜରୀ
୬/୬- ଗୁଣ ମଞ୍ଜରୀ	
୭. ଶ୍ରୀ ତୁଙ୍ଗବିଦ୍ୟା	
୭/୭- ରତି ମଞ୍ଜରୀ	7. ତାରକା ମଞ୍ଜରୀ
୭/୭- ଭଜ ମଞ୍ଜରୀ	
୮. ଶ୍ରୀ ସୁଦେବୀ	
୮/୮- ଲୀଳା ମଞ୍ଜରୀ	8. ଅନଙ୍ଗ ମଞ୍ଜରୀ
୮/୮- ବିଳାସ ମଞ୍ଜରୀ	

ଦୈବୀରାଜ୍ୟ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧଯୁକ୍ତ ଶବ୍ଦକୁ 'ମନ୍ତ୍ର' କହନ୍ତି । ଦୈବୀରାଜ୍ୟଯୁକ୍ତ ଶୁଭାଶୁଭ ଫଳପ୍ରଦ ପଦାର୍ଥବିଶେଷକୁ 'ଯନ୍ତ୍ର' କହନ୍ତି । ଯେଉଁ ଶାସ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ଅଦ୍ଭୁତ କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ ହୋଇଥାଏ, ସେହି ଶାସ୍ତ୍ରର ନାମ 'ତନ୍ତ୍ରଶାସ୍ତ୍ର' ।

ମନ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟରେ ଭଗବତ୍ ନାମବାଚକ ମନ୍ତ୍ର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ମଧ୍ୟରେ ଗଣ୍ୟ । ମହର୍ଷିମାନେ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରିଅଛନ୍ତି ଯେ, ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନଙ୍କ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ନାମ ହେଉଛି 'ପ୍ରଣବ' । ଏହା ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମକ । ଏଥିରେ ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା ବ୍ରହ୍ମା, ପାଳନକର୍ତ୍ତା ବିଷ୍ଣୁ ଓ ସଂହାରକର୍ତ୍ତା ମହେଶ୍ୱର ବିଦ୍ୟମାନ ଥାଆନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରକାରରେ ପ୍ରଣବ ଭାବନା କଲେ ତାହା ଭଗବାନ୍‌ଙ୍କ ଚରଣକମଳରେ ପହଞ୍ଚିଥାଏ । ମନ୍ତ୍ର ଶାସ୍ତ୍ରାନୁସାରେ ପ୍ରଣବ ସେତୁସ୍ୱରୂପ । ଦୈବୀଜଗତ ସହ ବାହ୍ୟଜଗତରେ ଯୋଗସୂତ୍ର ନିମିତ୍ତ ପ୍ରଣବ ସେତୁରୂପରେ ବିଦ୍ୟମାନ ।

ମନ୍ତ୍ରତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞ ଯୋଗୀମାନେ ପ୍ରଣବର ଦୁଇଟି ରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରଥମଟି ବର୍ଣ୍ଣାତ୍ମକ—ଦ୍ୱିତୀୟଟି ଧ୍ୱନ୍ୟାତ୍ମକ । ଯୋଗଯୁକ୍ତ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ପ୍ରଣବ ନାଦରୂପରେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ପ୍ରଣବର ଅସାଧାରଣ ମହିମା ଶାସ୍ତ୍ରାଦିରେ ବ୍ୟକ୍ତ ଅଛି । ବୈଦିକ ଦର୍ଶନଶାସ୍ତ୍ର ସ୍ଥିର କରିଛି ଯେ, ଯେଉଁଠାରେ ଯେତେ କାର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି ତାହା ସମସ୍ତ କମ୍ପନଦ୍ୱାରା ସମ୍ପାଦିତ ହେଉଅଛି । ଯେଉଁଠାରେ କମ୍ପନ, ସେଠାରେ ତାହା ଧ୍ୱନିରୁ ଉତ୍ପତ୍ତି ହେଉଅଛି । ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଅନୁସାରେ ସାମ୍ୟାବସ୍ଥାହିଁ ପ୍ରକୃତି ଓ ବୈଷମ୍ୟାବସ୍ଥା ହିଁ ସୃଷ୍ଟି ବୋଲି ଧରି ନିଆଯାଇଛି । ପ୍ରକୃତି ଯେଉଁ ସମୟରେ ସାମ୍ୟାବସ୍ଥାରୁ ବୈଷମ୍ୟଅବସ୍ଥାକୁ ଆସେ, ସେତେବେଳେ ପ୍ରକୃତିର ଯେଉଁ କମ୍ପନ ହୁଏ, ସେହି କମ୍ପନର ପ୍ରଥମ ଧ୍ୱନିକୁ ପ୍ରଣବ କହନ୍ତି । ଯୋଗୀମାନଙ୍କ ଅନ୍ତକରଣ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରକୃତିର ବୈଷମ୍ୟାବସ୍ଥା ପ୍ରାପ୍ତିର ମୂଳଦେଶରେ ପହଞ୍ଚେ ସେତେବେଳେ ପ୍ରଣବ ଧ୍ୱନି ଶୁଣାଯାଏ ।

ଯେଉଁପ୍ରକାରରେ ପ୍ରଣବ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ବାଚକ ହୋଇଥିବାରୁ ଭଗବାନଙ୍କ ନିକଟରେ ସାଧକଙ୍କୁ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଥାନ୍ତି, ସେହି ପ୍ରକାରରେ

ମନ୍ତ୍ରଶାସ୍ତ୍ରରେ ନାନା ବୀଜମନ୍ତ୍ର ଦୃଶ୍ୟ ଓ ଅଦୃଶ୍ୟ ରୂପରେ ଦେବତାଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧଯୁକ୍ତ କରାଇଥାଏ । ଦାର୍ଶନିକମାନେ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରିଛନ୍ତି ଯେ, ମନୁଷ୍ୟର ଅନ୍ତଃକରଣ ବିଶ୍ୱର ମାଧ୍ୟମ ଅଟେ । ଏହା ଯୋଗଯୁକ୍ତ ତଥା ସମାହିତ ହେଲେ ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଯେ କୌଣସି ସ୍ତରରେ ଉପନୀତ ହୋଇପାରିବ । ଯେ କୌଣସି ମନ୍ତ୍ରସିଦ୍ଧି କରିବାକୁ ହେଲେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସାଧନ ଆବଶ୍ୟକ ପଡ଼େ । ସାଧକ କିନ୍ତୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ବିଶ୍ୱାସର ସହିତ ସାଧନ କରିପାରିଲେ ଫଳପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇଥାନ୍ତି । ଅନ୍ତଃକରଣ କାମିନୀ କାଞ୍ଚନରୂପକ ବିଷୟରେ ଆସକ୍ତ ହେଲେ କେବେ ସମାହିତ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ତେଣୁ କଳିଯୁଗରେ ମନୁଷ୍ୟ ଏଥିରେ ଆସକ୍ତ ଥିବାଯୋଗୁଁ ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ମନ୍ତ୍ରର ସାଧନ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ହୋଇଉଠୁଛି ।

ଅନ୍ତଃକରଣର ଚାରୋଟି ଭାଗ ବିଦ୍ୟମାନ । ଯଥା—ମନ, ବୁଦ୍ଧି, ଅହଂ ଏବଂ ଚିତ୍ତ । ଏହାକୁ ଅନ୍ତଃକରଣ ଚତୁଷ୍ଟୟ କହନ୍ତି । ଭଗବାନ୍ ବ୍ରହ୍ମା ଅନ୍ତଃକରଣର ପ୍ରଧାନ ଆଧିଦେବ ଅଟନ୍ତି । ଏ ମଧ୍ୟରେ ମନ ଓ ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରଧାନ; ଚିତ୍ତ ଓ ଅହଂକାର ଗୌଣ । ଯିଏ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ଚାଳିତ କରୁଅଛି, ତାକୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟରାଜ ମନ ବୋଲି କୁହାଯାଏ ଏବଂ ସତ୍-ଅସତ୍ ବିଚାରର ଅନୁସାରେ ଯେ ମନକୁ ସମାହିତ କରେ, ସେ ମନର ଗୁରୁଙ୍କୁ 'ବୁଦ୍ଧି' କହନ୍ତି । ନାନା ବୃତ୍ତିଦ୍ୱାରା ଯିଏ ମନକୁ ଚଞ୍ଚଳ କରନ୍ତି, ତାକୁ 'ଚିତ୍ତ' କହନ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜୀବପିଣ୍ଡର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସ୍ଥାପନ କରି ସର୍ବବ୍ୟାପକ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱକୁ ଯିଏ ଆବୃତ୍ତ କରିଥାଏ, ତାକୁ 'ଅହଂକାର' କହନ୍ତି । ଅହଂକାର ବୁଦ୍ଧିର ଅନ୍ତର୍ବିଭାଗ । ଅହଂକାର ବ୍ୟତୀତ ବୁଦ୍ଧି କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରେ ନାହିଁ । ଶୁଦ୍ଧ ଅହଂକାର ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱରେ ପହଞ୍ଚାଇଦିଏ ଏବଂ ଅଶୁଦ୍ଧ ଅହଂ ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ଜଗତ ଭୋଗକରେ । ତେଣୁ ଅହଂକାର ଗୌଣ, ବୁଦ୍ଧି ହେଉଛି ମୁଖ୍ୟ । ଚିତ୍ତ ଏହିଭଳି ଗୋଟିଏ ତତ୍ତ୍ୱ । ଚିତ୍ତରେ ସ୍ମୃତି ଶକ୍ତି ବିରାଜିତ । ଚିତ୍ତ ପୂର୍ବ ସ୍ମୃତିଅନୁସାରେ ନାନା ବିଷୟ ନେଇ ମନକୁ ଚଞ୍ଚଳ କରାଏ । ସେହି ହେତୁ ମନ କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ନିଶ୍ଚଳ ରହିପାରେ ନାହିଁ ।

ମନ୍ତ୍ରଶାସ୍ତ୍ର ସହିତ ଅନ୍ତଃକରଣର ବହୁତ ସମ୍ବନ୍ଧ ବିଦ୍ୟମାନ । ତେଣୁ ତନ୍ତ୍ର କହେ—ଯେ ମନକୁ ତ୍ରାଣ କରେ ସେ ମନ୍ତ୍ର । କାଷ୍ଠରେ ଅଗ୍ନି ନିହିତ ଅଛି, ସେ ଅରଣିଦ୍ୱାରା ମନ୍ଥନ ହେଲେ ସେଥିରୁ ଅଗ୍ନି ନିର୍ଗତ ହୁଏ । ସେହି ପ୍ରକାରରେ ଯୋଗଯୁକ୍ତ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ମନ୍ତ୍ରର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ହୁଏ ।

ଅନ୍ତଃକରଣ ସର୍ବବ୍ୟାପକ ହୋଇଥିବାରୁ ତାହା ସମସ୍ତ ଜଗତରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାଏ । ଏହାର ପ୍ରଧାନକାର ଦେହପିଣ୍ଡ ତିନିପ୍ରକାର । ପ୍ରଥମ-ଉଦ୍ଭିଜାଦି ସହଜପିଣ୍ଡ; ଦ୍ୱିତୀୟ—ନାନା ଅଧିକାର ପୂର୍ଣ୍ଣାବୟବ ମାନବପିଣ୍ଡ ଏବଂ ତୃତୀୟ—ନାନା ଶ୍ରେଣୀର ଦେବତା ପିଣ୍ଡ । ଦେବପିଣ୍ଡରେ ଭୂତ-ପ୍ରେତାଦି ଓ ଦାନବ-ଅସୁରାଦି ପିଣ୍ଡ ମଧ୍ୟ ଥାଏ । ଅନ୍ତଃକରଣ ସର୍ବ-ବ୍ୟାପକହେତୁ ଏହା ସର୍ବପିଣ୍ଡ ମଧ୍ୟରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଥାଏ । ସେହିହେତୁ ସାଧକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହେଲେ ତାଙ୍କର ଅନ୍ତଃକରଣ ଯୋଗଯୁକ୍ତ ହୋଇ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଭୁବନର ସର୍ବସ୍ଥାନକୁ ମନ୍ତ୍ରବଳରେ ଗତି କରିପାରେ । ସାଧକ ଯୋଗଦ୍ୱାରା, ଜପଦ୍ୱାରା କିମ୍ବା ଅନ୍ୟପ୍ରକାର ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଅନୁଷ୍ଠାନଦ୍ୱାରା କାର୍ଯ୍ୟକରି ସିଦ୍ଧମନୋରଥ ହେବାକୁ ହେଲେ ବିଶ୍ୱାସ, ଶ୍ରଦ୍ଧା, ଗୁରୁ-ଦେବଙ୍କ ସେବା ଓ ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧି ତଥା ବହିଃଶୁଦ୍ଧି ସମ୍ପାଦନ ଏବଂ ଅନ୍ତଃକରଣ ବିଜ୍ଞାନରେ ସଦା ଦୃଷ୍ଟି ରଖିଥିଲେ ଓ ଦୈବୀଜଗତ ପ୍ରତି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟି ଥିଲେ ତାହା ସଫଳ ହୋଇଥାଏ ।

ଯନ୍ତ୍ର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ କିଛି ଜାଣିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଯନ୍ତ୍ର ଦୁଇ-ପ୍ରକାର—ନିତ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ଓ ଭାବଯନ୍ତ୍ର । ଯେଉଁଠାରେ ଦୈବୀଶକ୍ତି ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ନିହିତ ଥାଏ ତାକୁ ନିତ୍ୟଯନ୍ତ୍ର କହନ୍ତି । ଯଥା—ଶାଳଗ୍ରାମ ଶିଳା, ଅପରାଜିତା ପ୍ରଭୃତି ପଞ୍ଚଯନ୍ତ୍ର ପୁଷ୍ପ । ଏଥିରେ ଦେବତାଙ୍କ ଆବାହନ-ବିସର୍ଜ୍ଜନ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ନ ଥାଏ । ଯୋଗୀମାନେ କେବଳ ଏହି ନିତ୍ୟଯନ୍ତ୍ରର ପୂଜା କରି ଦୈବୀଶକ୍ତି ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ଯୋଗଶାସ୍ତ୍ରରେ ଅଛି—ମନ ଓ ଚିତ୍ତ ସଂଯୋଗରେ ଆସକ୍ତି ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ ଏବଂ ଅହଂକାର ତଥା ବୁଦ୍ଧିର ସଂଯୋଗରେ ଭାବର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୁଏ । ଶୁଦ୍ଧ ଓ ଅଶୁଦ୍ଧ

ଭେଦରେ ଭାବ ଦୁଇପ୍ରକାର । ଅଶୁଦ୍ଧଭାବ ବୁଦ୍ଧିକୁ ବିଷୟାକାର କରିଦିଏ । ଶୁଦ୍ଧଭାବ ଅନ୍ତକରଣକୁ ବିଶୁଦ୍ଧ କରିଦିଏ, ବୁଦ୍ଧିକୁ ବ୍ରହ୍ମପଦରେ ପହଞ୍ଚାଇ ଶାନ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରେ । ଭାବଯନ୍ତ୍ରରେ ଶୁଦ୍ଧଭାବର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ରହିଥାଏ । ଶ୍ରୀଯନ୍ତ୍ର ପ୍ରଭୃତି ତାନ୍ତ୍ରିକ ଯନ୍ତ୍ରରେ ସାଧକ ଶକ୍ତି ସଂଯୋଗ କରି ସିଦ୍ଧିଲାଭ କରନ୍ତି ।

ନାମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସ ଦେବ କହିଛନ୍ତି— 'ମନୁଷ୍ୟ ସିଦ୍ଧହେଲେ ନମ୍ରଭାବ ଧାରଣ କରନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଅହଂକାରାଦି ଦୋଷ କଟିଯାଏ । ଜଗତରେ ପାଞ୍ଚପ୍ରକାର ସିଦ୍ଧ ଲୋକ ଅଛନ୍ତି । ଯଥା— ନିତ୍ୟସିଦ୍ଧ; ମନ୍ତ୍ର ବା ସାଧନସିଦ୍ଧ, କୃପାସିଦ୍ଧ, ହଠାତ୍ ସିଦ୍ଧ ଓ ସ୍ୱପ୍ନସିଦ୍ଧ ।

ଯେପରି ଲାଉ କଖାରୁ ଗଛରେ ପ୍ରଥମେ ଫଳଧରେ, ତା'ପରେ ଫୁଲଫୁଟିଥାଏ, ସେହିପରି ନିତ୍ୟସିଦ୍ଧମାନେ ପ୍ରଥମରେ ସିଦ୍ଧିଲାଭ କରି ପରେ ସାଧନା କରନ୍ତି । ଅବତାରମାନେ ନିତ୍ୟସିଦ୍ଧ । ନିତ୍ୟସିଦ୍ଧମାନେ କେବେହେଲେ ସଂସାରରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସର୍ବଦା ଈଶ୍ୱରପ୍ରସଙ୍ଗରେ କାଳାତିପାତ କରନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଭଗବାନ୍‌ଙ୍କଠାରେ ସ୍ୱତଃ ବିଶ୍ୱାସ ଆସିଥାଏ । ଯେପରି ପ୍ରହ୍ଲାଦ 'କ' ଦେଖି କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରି ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ଉଠିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ;ସାଧାରଣଙ୍କର ସର୍ବଦା ସଂଶୟ ବୁଦ୍ଧିଥାଏ । କେବେ ବିଶ୍ୱାସ ହୁଏନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ ଗୁରୁଙ୍କ ନିକଟରୁ ମନ୍ତ୍ରଗ୍ରହଣ କରି ସାଧନା କରି ସିଦ୍ଧିଲାଭ କରନ୍ତି, ସେମାନେ 'ସାଧନସିଦ୍ଧ' ଓ ଯେଉଁମାନେ ଧ୍ୟାନରେ ବସିଲାମାତ୍ରେ ଚିତ୍ତଲୟ ହୋଇଯାଏ, ସେମାନେ 'ଧ୍ୟାନସିଦ୍ଧ' । ଯାହାଙ୍କର ସିଦ୍ଧି ଭଗବତ୍ କୃପାରୁ ହୁଏ, ସେମାନେ 'କୃପାସିଦ୍ଧ' । ଯଥା—କାଳିଦାସ ପ୍ରଭୃତି ଏବଂ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଗତି ହଠାତ୍ ବଦଳିଯାଏ, ସେମାନେ 'ହଠାତ୍ ସିଦ୍ଧ' । ଯଥା—ଲଲୁବାବୁ ଓ ବିଲ୍ୱମଙ୍ଗଳ ପ୍ରଭୃତି ।

ନାମ ଭଜନକାରୀଙ୍କ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ

ଶ୍ରୀ ଭଗବାନ୍ ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ଭାଗବତରେ କହୁଛନ୍ତି ଯେଉଁମାନେ ମୋ ନାମ ଭଜନକାରୀ ଭକ୍ତଙ୍କୁ ଧନ ଦାନ କରନ୍ତି ଓ ସେବା କରନ୍ତି, ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ସଂସାର-ସମୁଦ୍ରରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଥାଏ । ଅର୍ଥାତ୍ ଭକ୍ତସେବାରେ ଭଗବାନ ଭକ୍ତ-ସେବକପ୍ରତି ତୁଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି । ବ୍ରାହ୍ମଣ ଭକ୍ତି ରହିତ ହେଲେ ସେ ପୂଜାର ଯୋଗ୍ୟପାତ୍ର ନୁହନ୍ତି ।

ଯଥା— ଶ୍ୱପାକମିବ ନେକ୍ଷେତ ଲୋକେ
ବିପ୍ରମ୍ ବୈଷ୍ଣବମ୍ ।
ବୈଷ୍ଣବୋ ବର୍ଣ୍ଣବାହ୍ୟୋଽପି
ପୁନାତି ଭୁବନତ୍ରୟମ୍ ॥
— ପଦ୍ମ ପୁରାଣ

ଅର୍ଥାତ୍ — ଅବୈଷ୍ଣବ ବିପ୍ରଦର୍ଶନ ଚଣ୍ଡାଳ ଦର୍ଶନତୁଲ୍ୟ । ଭକ୍ତ ଯେ-କୌଣସି ବର୍ଣ୍ଣରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତ୍ରିଭୁବନ ପବିତ୍ର କରନ୍ତି । ଚୈତନ୍ୟ ଭାଗବତରେ ଅଛି —

ବ୍ରାହ୍ମଣ ହଇୟା ଯଦି ଅବୈଷ୍ଣବ ହୟ
ତବେ ତାର ଆଲାପେହ ପୁଣ୍ୟ ଯାୟ କ୍ଷୟ ।
ବ୍ରାହ୍ମଣ ହୋଇଣ ଯଦି ଅବୈଷ୍ଣବ ହୁଏ ।
ତା'ର ସଙ୍ଗେ ଆଳାପରେ ପୁଣ୍ୟକ୍ଷୟ ଯାଏ ।

ଅର୍ଥାତ୍ ଭକ୍ତ ଯେକୌଣସି କୁଳର ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ସେବା କରିବାକୁ ହେବ । ଭଗବାନ୍ ପୁନଶ୍ଚ କହୁଛନ୍ତି—

ନ ମେଽଭକ୍ତଶ୍ଚତୁର୍ବେଦୀ ମଦ୍ଭକ୍ତଃ ଶ୍ୱପଚଃ ପ୍ରିୟଃ
ତସ୍ମୈ ଦେୟଂ ତତୋଗ୍ରାହ୍ୟଂ ସ ଚ ପୂଜ୍ୟୋଯଥାହ୍ୟହମ୍ ।

ଅର୍ଥାତ୍—ଚତୁର୍ବେଦପାଠୀ ଅଭକ୍ତ ବ୍ରାହ୍ମଣ ମୋର ପ୍ରିୟ ନୁହେଁ । ଭକ୍ତ ଚଣ୍ଡାଳ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ମୋର ପ୍ରିୟ । ଭକ୍ତ ହିଁ ଯଥାର୍ଥ ଦାନପାତ୍ର ଓ ଗ୍ରହଣପାତ୍ର । ଭକ୍ତ ମାତ୍ରକେ ମୋ ସମାନ ପୂଜ୍ୟ । ଭକ୍ତ ପ୍ରହ୍ଲାଦ କହିଲେ—

ବିପ୍ରାଦ୍ଦ୍ୱିଷଡ୍‌ଗୁଣଯୁତାଦରବିନ୍ଦନାଭ
ପାଦାରବିନ୍ଦବିମୁଖାତ୍ ଶ୍ୱପଚଂ ବରିଷ୍ଠମ୍
ମନ୍ୟେତଦର୍ପିତମନୋ ବଚନେହିତାର୍ଥପ୍ରାଣଂ
ପୁନାତି ସ କୁଳଂ ନ ତୁ ଭୂରିମାନଃ
ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ—୭ । ୯ । ୧୦

କୃଷ୍ଣ ପାଦପଦ୍ମବିମୁଖ ଦ୍ୱାଦଶଗୁଣ ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଅପେକ୍ଷା ଯାହାଙ୍କର କୃଷ୍ଣଙ୍କଠାରେ ମନ, ବଚନ, ଚେଷ୍ଟା, ଅର୍ଥ ଓ ପ୍ରାଣ ଅର୍ପିତ—ଏହିପ୍ରକାର ଶ୍ୱପଚକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୋଲି ମୁଁ ମନେକରେ । କାରଣ ସେ ସ୍ୱୀୟ କୁଳ ପବିତ୍ର କରନ୍ତି । ମାତ୍ର ହରି ଭକ୍ତି ବିହୀନ ବ୍ରାହ୍ମଣ ତାହା କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆମେ ଦେଖିପାରୁ ନ ଥାଇଁ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଆମେ ଦର୍ଶନ କରିଥାଉଁ । ସର୍ବୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟବାନ୍ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଭକ୍ତ ଦରିଦ୍ର ରୂପରେ ଆମ ସମ୍ମୁଖକୁ ଆସିଲେ ତାଙ୍କୁ ଧନହୀନ ପ୍ରାର୍ଥୀ ଏବଂ ନିଜକୁ ଧନବାନ୍‌ଦାତା ବୋଲି ମନେକରିବ ନାହିଁ । ପରନ୍ତୁ ଆମର ଧନଦାତା ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଯେ ଧନ ଆମନିକଟରେ ଗଚ୍ଛିତ ଅଛି ଏବଂ ଯେଉଁ ଧନ ଆମେ ତାଙ୍କ ସେବାରେ ବ୍ୟୟ ନ କରି ନିଜ ଜଡ଼ଶରୀର ଭୋଗରେ ନିୟୋଜିତ କରୁଥିଲୁ ଆଜି ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କ କୃପାରୁ ତାଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ଧନରେ ତାଙ୍କର ସେବା ହେବ ବୋଲି ଜାଣି ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ସହକାରରେ ତାଙ୍କ ଭକ୍ତଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ହେବ ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜୀବଗଣ ନିଜ ନିଜ କର୍ମବଳରେ, ପାପ-ପୁଣ୍ୟ ଫଳରେ ଜଗତରେ ଦରିଦ୍ର ବା ଧନୀ, ଦୁଃଖୀ ବା ସୁଖୀ ବୋଲି ନିଜକୁ ଅନୁଭବ

କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର କୌଣସି କର୍ମଫଳ ଭୋଗହୁଏ ନାହିଁ । ସେମାନେ ସ୍ୱଧର୍ମ କର୍ମ ବିପାକରୁ ଦରିଦ୍ର ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ନିଜ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଇଚ୍ଛାରେ ଧନୀ ବା ଦରିଦ୍ର ହୁଅନ୍ତି । ସୁତରାଂ ଭକ୍ତ ଧନୀ ହୋଇ ମଧ ଧନଗର୍ବରେ ମତ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଦରିଦ୍ର ହେଲେ ମଧ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଦୁଃଖରେ କ୍ଳିଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଭଜନକାରୀ ସର୍ବାବସ୍ଥାରେ ପରମାନନ୍ଦ ଭୋଗ କରନ୍ତି । ତେଣୁ ଚୈତନ୍ୟ ଭାଗବତକାର କହିଛନ୍ତି—

ଯତ ଦେଖ ବୈଷ୍ଣବେର ବ୍ୟାବହାରିକ ଦୁଃଖ
ନିଶ୍ଚୟ ଜାନିହ ସେଇ ପରାନନ୍ଦ ସୁଖ ।
ଯେତେ ଦେଖ ବୈଷ୍ଣବଙ୍କ ବ୍ୟାବହାରିକ ଦୁଃଖ ।
ନିଶ୍ଚୟ ଜାଣିବ ତାହା ପରାନନ୍ଦ ସୁଖ ॥

ଏହାର ଟୀକାକାର ପ୍ରଭୁପାଦ ସ୍ୱାମୀ କହିଛନ୍ତି—ଭଜନ ପରାୟଣ ଭକ୍ତଙ୍କର ବାହାରେ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟର ପରିବର୍ତ୍ତରେ ଅଭାବ, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତରେ ଅସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ଧନ ପରିବର୍ତ୍ତରେ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ, ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତରେ ମୂର୍ଖତା ଦେଖି କର୍ମଫଳବାଦୀଙ୍କ ପରି ବୈଷ୍ଣବ ଯେ ଅଭାବ ପୀଡ଼ିତ ଏବଂ ବ୍ୟାବହାରିକ କାମିନୀ-କାଞ୍ଚନ ପ୍ରତିଷ୍ଠାଶୀ ବୋଲି ମନେକରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ମତିଭ୍ରଷ୍ଟ ବୋଲି ଜାଣିବ ।

ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମୀ ଭକ୍ତ ବେଦାଧ୍ୟୟନଦ୍ୱାରା ଋଷିଗଣଙ୍କୁ, ସ୍ୱଧାଦ୍ୱାରା ପିତୃଗଣଙ୍କୁ, ସ୍ୱାହାଦ୍ୱାରା ଦେବଗଣଙ୍କୁ, ଉପହାରଦ୍ୱାରା ଭୂତଗଣଙ୍କୁ ଏବଂ ଅନ୍ନ ଜଳାଦିଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମୋର ସ୍ୱରୂପ ବୋଲି ଜ୍ଞାନକରି ପ୍ରତିଦିନ ଯଥାଶକ୍ତି ଅର୍ଚ୍ଚନା କରିବେ । ଜୀବମାନଙ୍କୁ ନାରାୟଣ ଜ୍ଞାନରେ ସେବା କରିବେ । ଜୀବଗଣ ଈଶ୍ୱର ନୁହନ୍ତି । ଈଶ୍ୱର ସେମାନଙ୍କ ଆତ୍ମରୂପରେ ବିରାଜିତ—ଏହି ବୁଦ୍ଧି ରଖି ସେବା କରିବେ । ତେଣୁ ଚରିତାମୃତକାର କହିଛନ୍ତି—

“ଜୀବେ ସମ୍ମାନ ଦିବେ ଜାନି କୃଷ୍ଣ ଅଧିଷ୍ଠାନ ।”

ଗୃହସ୍ଥ ଭକ୍ତ ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁତ୍ର-ଆତ୍ମୀୟ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ସହ ମିଳିତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ନିଜକୁ ପାନ୍ଥଶାଳାସ୍ଥିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ସମାଗମତୁଲ୍ୟ ମନେକରିବେ । ନିଦ୍ରାଭଙ୍ଗ ସମୟରେ ଯେପରି ସ୍ୱପ୍ନଦୃଷ୍ଟ ପଦାର୍ଥ ବିନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ, ସେହିପରି ଦେହାବସାନରେ ପୁତ୍ରାଦି ନଷ୍ଟ ହୋଇଯା’ନ୍ତି — ଏହି ପ୍ରକାର ବିଚାର କରି ଅନାସକ୍ତ ଭାବରେ ଅତିଥିଙ୍କପରି ଗୃହରେ ବାସ କରିବେ ଓ ମମତା ଅହଙ୍କାର ଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ଗୃହରେ ଆବଦ୍ଧ ରହିବେ ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଗମନାଗମନରେ ତିଥି ବା ସମୟ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନାହିଁ, ସେମାନେ ଅତିଥି । ଜୀବମାନଙ୍କର ଏହି ଦେହପ୍ରାପ୍ତି ଓ ତ୍ୟାଗର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟ ନ ଥିବାରୁ ଜୀବକୁ ଏ ସଂସାରରେ ଜଣେ ଅତିଥି ବୋଲି ଧରାଯାଇଥାଏ । ତେଣୁ ଭଗବାନଙ୍କପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ହେଲେ ସଂସାରାଶକ୍ତି ତୁଟିଯାଏ ।

ଗୃହରେ ବିପଦ-ସମ୍ପଦେ । କୁଳ କାଞ୍ଚନ ବନ୍ଧୁମଧ୍ୟେ ॥
ମୋହେ ନୋହିବ ମନ ଛନ୍ନ । ଏ ସର୍ବ ଈଶ୍ୱର ସମାନ ॥
ଭାବ ଜାଣିବ ଶୁଣି ଦେଖି । ଇଚ୍ଛାରେ ସକଳ ନିରେଖି ॥
ଏ ପୁତ୍ର ଦାରା ବନ୍ଧୁ ସଙ୍ଗ । ଯେସନେ ସମୁଦ୍ର ତରଙ୍ଗ ॥
ପଥିକ ଯେହ୍ନେ ବୃକ୍ଷତଳେ । ଶ୍ରମେ ବସନ୍ତି ଏକ ମେଳେ ॥
ଶ୍ରମ ସରିଲେ ଯେଝା ମତେ । ଚଳନ୍ତି ବୃକ୍ଷ ଛାଡ଼ି ଏଥେ ॥
ଯେସନେ ପ୍ରାଣୀ ନିଦ୍ରାଗତେ । ସମ୍ପନ୍ନ ଦେଖେ ସ୍ୱପ୍ନଗତେ ॥
ଏହି ପ୍ରକାରେ ଗୃହେ ବାସ । ନ କର ଏଥିରେ ବିଶ୍ୱାସ ॥
ଏହା ତୁ ବୁଝି ଯଦୁବୀର । ଚଞ୍ଚଳ ମନ ସ୍ଥିର କର ॥
ଅନିତ୍ୟ ଅସତ୍ୟ ଶରୀର । ଅନ୍ତେ ଲଭଇ ତମ ଘୋର ॥
ଏଣୁ ଅତିଥି ପ୍ରାୟେ ହୋଇ । ମୋର ଭକତ ଗୃହେ ଥାଇ ॥
ପୁତ୍ର କଳତ୍ର ବନ୍ଧୁ ଶିରୀ । ନ ବୋଲ ମୋହର ମୋହର ॥
ଦୈବ ମାୟା ଏ ସଂସାର । ଏଣେ ଅନେକ ଅହଂକାର ॥
ଏମନ୍ତେ ଗୃହ ଅବଧାନେ । ଧର୍ମ ସାଧିବ ଯଜ୍ଞଦାନେ ॥
ମୋର ଭକତ ଦିନେ ଦିନେ । ସାଧିବ ହୃଦୟେ ଯତନେ ॥
ଗୃହସ୍ଥଭାବେ ଏହି ମତେ । ଭାବେଁ ବଞ୍ଚିବ ଦିନକେତେ ॥

ବୟସ ତୃତୀୟ ପ୍ରାପତେ । ବନେ ଚଳିବ ତପ ଅର୍ଥେ ॥
ଯେବେ ଚଳିବ ବନବାସେ । ପତ୍ନୀ ନିବେଶି ପୁତ୍ର ପାଶେ ॥
ଗୃହ ନିର୍ବନ୍ଧେ ଯାର ମନେ । ଆକୁଳ ପୁତ୍ରଦାରା ଧନେ ॥
ମୂଢ଼ କୃପଣ ନାରୀ ଯୁତ । ମୁହିଁ ମୋହର ଏ ସମସ୍ତ ॥
ଏଣେ ବଞ୍ଚଇ ଗୃହବାସେ । ଅଶାନ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଲାଲସେ ॥
କୁଟୁମ୍ବ ନିସ୍ତାରଣ ଆଶେ । ଭାଳଇ ରଜନୀ-ଦିବସେ ॥
କ୍ଷଣେ ନ ପାରେ ଗୃହଗୁଡ଼ି । ନିରତେ ଚିନ୍ତାଜଳେ ବୁଡ଼ି ॥
ଦାରା-ତନୟ ନିତ୍ୟେ ଚିନ୍ତ । ଗୃହେ ମଜ୍ଜଇ ମୂଢ଼ମତ୍ତ ॥
ଅନ୍ତେ ପଡ଼ଇ ତମ ଘୋରେ । ଭ୍ରମଇ ଏ ଘୋର ସଂସାରେ ॥

—ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଦାସ ଭାଗବତ - ଏକାଦଶସ୍କନ୍ଧ-ଅଷ୍ଟାଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଗୁରୁସେବା ପ୍ରଧାନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ

ଶ୍ରୀ ଭଗବାନ କହିଲେ—ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ମୋର ସ୍ୱରୂପ କିମ୍ବା ମୋର ପ୍ରିୟତମ ବୋଲି ଜ୍ଞାନ କରିବ । କେବେହେଲେ ତାଙ୍କୁ ଅବଜ୍ଞା କରିବା କିମ୍ବା ମନୁଷ୍ୟଜ୍ଞାନରେ ତାଙ୍କର ଦୋଷଗୁଣ ଆଲୋଚନା କରିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନୁହେଁ । ଯଥା—

ଆଚାର୍ଯ୍ୟଂ ମାଂ ବିଜାନୀୟାନ୍ନାବମନ୍ୟେତ କର୍ହିଚିତ୍
ନ ମର୍ତ୍ତ୍ୟବୁଦ୍ଧ୍ୟାଽସୂୟେତ ସର୍ବଦେବମୟୋ ଗୁରୁଃ ॥

—ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ-୧୧।୧୭।୨୭

ଶ୍ରୀ ନାରଦ କହିଲେ—

ଯସ୍ୟ ସାକ୍ଷାଦ୍ ଭଗବତି ଜ୍ଞାନଦୀପପ୍ରଦେ ଗୁରୌ
ମର୍ତ୍ତ୍ୟା ସଦ୍ଧୀଃଶ୍ରୁତଂ ତସ୍ୟ ସର୍ବଂ କୁଞ୍ଜରଶୌଚବତ୍ ॥

—ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ-୭।୧୫।୨୭

ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବ ହେଉଛନ୍ତି ସାକ୍ଷାତ୍ ଈଶ୍ୱରସ୍ୱରୂପ ଜ୍ଞାନ ପ୍ରଦାୟକ । ଯେଉଁବ୍ୟକ୍ତି ତାଙ୍କୁ ମନୁଷ୍ୟ ତୁଲ୍ୟ ଜ୍ଞାନକରନ୍ତି, ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଶାସ୍ତ୍ରାଧ୍ୟୟନ ହସ୍ତୀସ୍ନାନସଦୃଶ ବୃଥା ହୋଇଯାଏ ।

ଶ୍ରୀ ବିଶ୍ୱନାଥ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ କହିଛନ୍ତି—ଯେପରି ଅଜ୍ଞ ବ୍ୟକ୍ତିଗଣ ଭଗବାନ୍‌ଙ୍କୁ ନରବୁଦ୍ଧି କରିଥାନ୍ତି, ସେହିପରି ଅଜ୍ଞ ଓ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଗଣ ଶ୍ରୀ ଗୁରୁଦେବଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ନରଜ୍ଞାନ କରିଥାନ୍ତି । ମନେ ହୋଇପାରେ, ଗୁରୁଦେବଙ୍କର ପିତୃ-ପୁତ୍ରାଦି ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ନର ବୋଲି ଜ୍ଞାନ କରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ କେବଳ ଶିଷ୍ୟ କାହିଁକି ସେମାନଙ୍କୁ ଈଶ୍ୱର ବୋଲି ଜ୍ଞାନ କରିବେ ? ଏହାର ଉତ୍ତରରେ ଏତିକି କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ, ଅବତାରମାନଙ୍କୁ ସେହିକାଳର ଜନମାନେ ମନୁଷ୍ୟ ବୋଲି ଜାଣିଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ମନୁଷ୍ୟ ନୁହନ୍ତି ।

ଗୁରୁ ଓ କୃଷ୍ଣ ଅଭିନ୍ନ । ବୈଷ୍ଣବମାନେ ଶ୍ରୀଗୁରୁଙ୍କୁ ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ପ୍ରିୟସଖୀ ବା ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ସ୍ୱରୂପଜ୍ଞାନରେ ଭଜନା କରନ୍ତି ।

ପ୍ରାତଃ ଓ ସନ୍ଧ୍ୟାସମୟରେ ଭିକ୍ଷାଲବ୍ଧ ବସ୍ତୁସମୂହଦ୍ୱାରା ଶ୍ରୀଗୁରୁଙ୍କୁ ନିବେଦନ କରିବ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଅନୁଜ୍ଞାତ ବସ୍ତୁ ସଂଯତ ହୋଇ ଭୋଜନ କରିବ । ଶ୍ରୀଗୁରୁଙ୍କ ସେବାରେ ଭଗବତ୍ ସେବା ହୁଏ । ଅତଏବ ଭିକ୍ଷାଲବ୍ଧ ସମସ୍ତ ଦ୍ରବ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ସମର୍ପଣ କରି ତାଙ୍କର ଆଜ୍ଞାରେ ଅବଶିଷ୍ଟ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଗୁରୁସେବକମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଶ୍ରୀଗୁରୁସେବକର ବେଶ ଗ୍ରହଣ କରି ଭିକ୍ଷାଲବ୍ଧ ଦ୍ରବ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ସମର୍ପଣ ନ କରିବା ଏବଂ କିଛି ରଖି କିଛି ସମର୍ପଣ କରିବା ଅଧର୍ମ ମଧ୍ୟରେ ଗଣ୍ୟ । ଯଥା—

ସାକ୍ଷାତେ ଗୁରୁ ଯେ ଈଶ୍ୱର । ଗୁରୁଙ୍କୁ ନ ମଣିବ ନର ॥
ଗୁରୁଟି ସର୍ବଧର୍ମମୟେ । ମୁହିଁ ବସଇ ଗୁରୁ ଦେହେ ॥
ଏ ହେନ ଗୁରୁ ଭଗବାନ । ସେ ନୋହେ ମନୁଷ୍ୟ ସମାନ ॥
ସ୍ୱଭାବେ ନିରତେ ପ୍ରଭାତେ । ଭିକ୍ଷା ମାଗିବ ନିତ୍ୟେ ନିତ୍ୟେ ॥
ଗୁରୁସମୀପେ ତାହା ନେଇ । ଥୋଇବ ଶିରେ କରି ଦେଇ ॥

ପ୍ରସନ୍ନେ ଗୁରୁଦେବେ ଯେତେ । ତାହା ଭୁଞ୍ଜିବ ଶୁଦ୍ଧଚିତ୍ତେ ॥
ଗୁରୁ ବଚନ ଅବଧାନେ । ରଜନୀ ବଞ୍ଚିବ ମଉନେ ॥
ଗୁରୁ ସମୀପେ ଭୃତ୍ୟ ପ୍ରାୟେ । ପ୍ରଥମେ ଥିବ ଯେ ଉଭାଏ ॥
ଗୁରୁ ପ୍ରସନ୍ନେ ଆଜ୍ଞା ପାଇ । ବସିବ ଗୁରୁ ମୁଖ ଚାହିଁ ॥
ସଭୟେ ସମୀପେ ବସିବ । ଚରଣ ଅଗ୍ର ନ ଦର୍ଶିବ ॥
ସ୍ୱଭାବେ ଦୂରେ ଉଭା ହୋଇ । କରଯୁଗଳ ଶିରେ ଦେଇ ॥
ନିତ୍ୟେ ନମିବ ଗୁରୁପଦେ । ବେଦ ବଚନ ଅନୁବାଦେ ॥
ଏ ଦେହ ସୁଖ ଦିନେ ଦିନେ । କେବେ ହେଁ ନ ଚିନ୍ତିବ ମନେ ॥
ଯାବତ ବେଦ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୋହେ । ତାବତ ଗୁରୁ ଦୀକ୍ଷା ବହେ ॥
ମନ ବଚନ ନିଜ ଦେହେ । ନିତ୍ୟେ ସେବିବ ଗୁରୁ ପାୟେ ॥
ମୋତେ ପୂଜିବ ଗୁରୁଦେହେ । ମୋ ତହୁଁ ଗୁରୁ ଭିନ୍ନ ନୋହେ ॥
ତମ ରାଜସ ପ୍ରାଣୀ ଯେତେ । ସଙ୍ଗ ନୋହିବ କଦାଚିତେ ॥
ଗୁରୁ ବଚନ ଦୃଢ଼େ ଧରି । ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଭାବେ ପୂଜା କରି ॥
ଦକ୍ଷିଣା କରି ସର୍ବଧନ । ତୋଷିବ ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ମନ ॥

—ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଦାସ ଭାଗବତ-ଏକାଦଶ ସ୍କନ୍ଧ-ଅଷ୍ଟାଦଶ-
ଊନବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ଶ୍ରୀଗୁରୁଙ୍କ ସେବାରତ ଭକ୍ତ ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ଗମନକାଳରେ ଅନୁଗମନ, ନିଦ୍ରାସମୟରେ ଅପ୍ରମତ୍ତ ଭାବରେ ନିକଟରେ ଶୟନ, ବିଶ୍ରାମ ସମୟରେ ପଦସେବା ନିମିତ୍ତ ନିକଟରେ ଅବସ୍ଥାନ, ଏବଂ ଉପବେଶନ କାଳରେ କୃତାଞ୍ଜଳିପୁଟ ହୋଇ ଆଦେଶ ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ ଦୂରରେ ଅବସ୍ଥାନ କରି ସର୍ବଦା ଗୁରୁଙ୍କୁ ଉପାସନା କରିବେ । କାୟ-ମନ-ବାକ୍ୟରେ ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁସେବା ନିରତ ରହିବା ସର୍ବଦା ମଙ୍ଗଳପ୍ରଦ ।

ଗୃହାସକ୍ତ ଥିଲେ ଭକ୍ତ ସର୍ବଦା ମନେକରେ ଯେ, ଆହା ! ମୋ ବିନା ମୋ ବୃଦ୍ଧ ପିତା-ମାତା, ଶିଶୁ ସନ୍ତାନଯୁକ୍ତ ଭାର୍ଯ୍ୟା ଏବଂ ପୁତ୍ରଗଣ ଅନାଥ ଓ ଦୁଃଖିତ ହୋଇ କିପରି ଜୀବନ ଧାରଣ କରିବେ ?

ଅହୋ ମେ ପିତରୌ ବୃଦ୍ଧୌ
ଭାର୍ଯ୍ୟାବାଲାତ୍ମଜାତ୍ମଜାଃ ।
ଅନାଥା ମାମୃତେ ଦୀନାଃ
କଥଂ ଜୀବନ୍ତି ଦୁଃଖିତାଃ ॥ ୫୭ ॥

—ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ-ଏକାଦଶସ୍କନ୍ଧ-ସପ୍ତଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ଏହି ପ୍ରକାର ଚିନ୍ତାବିଶିଷ୍ଟ ଭକ୍ତ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ଚିତ୍ତହେତୁ ଅତି ତାମସୀ-ଯୋନି ବା ପ୍ରେତଯୋନି ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି ।

ଭଜନକାରୀ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ନାନାଦିଗରୁ ଦେବତାମାନେ ବିଘ୍ନ ଉତ୍ପାଦନ କରନ୍ତି । ମାନବ ଯେପରି ପଶୁମାନଙ୍କ ଉପରେ ବିନାକାରଣରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ବିସ୍ତାର କରିଥାନ୍ତି, ସେହିପରି ଦେବତାମାନେ ମାନବମାନଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ବିସ୍ତାର କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଯେ ବ୍ରହ୍ମତ୍ୱ ଲଭକରନ୍ତୁ, ଏହା ଦେବତାମାନଙ୍କର ପ୍ରୀତିକର ନୁହେଁ । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଭକ୍ତ ଧ୍ରୁବ କହୁଛନ୍ତି—

ଭାବିତେ ଭାବିତେ ଧ୍ରୁବେର ଲାଗିଲ ସମାଧି
ନିର୍ଭଙ୍ଗ ରହିଲା କୃଷ୍ଣ ଦର୍ଶନ ଅବଧି ।
ଇନ୍ଦ୍ର ଆଦି ଦେବଗଣେ ଲାଗିଗ ଚମତ୍କାର
ନା ଜାନି ଏ ଧ୍ରୁବ କା'ର ଲଭିବେ ଅଧିକାର ।
ବ୍ରହ୍ମା ବୋଲେ ପାଛେ ଲୟୁ ମୋର ଅଧିକାର
ବ୍ରହ୍ମପଦ ଲଭିବେ ଧ୍ରୁବ ଜାନି ପ୍ରତିକାର ।
କୁବେର ବରୁଣ ବୋଲେ ମୋର ପଦ ଲଭିବେ
ତତକ୍ଷଣ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର କୃପାକରି ଦିବେ ।
ଇନ୍ଦ୍ର ବୋଲେ ମୋର ପଦ ସବାର ଅଭିଳାଷ
ମୋର୍ ପଦ ଲଭିବେ ଧ୍ରୁବ କରିସ୍ଥା ଉଦାସ ।
ସର୍ବ ଦେବଗଣ ବୋଲେ ଉଚ୍ଚାସନେ ଆମି
ମୋର ପଦ ଲଭିବେ ଧ୍ରୁବ ବଡ଼ ପରିଶ୍ରମୀ ।

ଧ୍ରୁବର ଉତ୍କଟ ତପ ଭଙ୍ଗ କରିବାରେ
ବ୍ରହ୍ମାଆଦି ଦେବଗଣେ ନାନାଯୁକ୍ତି କରେ ।

—ଚୈତନ୍ୟ ମଙ୍ଗଳ

ଭଗବତ ଭାବେ ଧ୍ରୁବର ହୋଇଲା ସମାଧି
ନିର୍ଭଙ୍ଗ ଭାବେ ରହିଲା କୃଷ୍ଣଦର୍ଶନ ଅବଧି ।
ଇନ୍ଦ୍ର ଆଦି ଦେବଗଣେ ଲାଗେ ଚମତ୍କାର
ନ ଜାଣେ ଏ ଧ୍ରୁବ ନେବ କାହା ଅଧିକାର ।
ବ୍ରହ୍ମା କହେ କାଳେ ନେବ ମୋର ଅଧିକାର
ବ୍ରହ୍ମପଦ ନେବ ଯଦି କିବା ପ୍ରତିକାର ।
କୁବେର ବରୁଣ ଭାଳନ୍ତି ଆମ ପଦ ନେବ
କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର କୃପାକର ଦେବେ ଅବଲମ୍ବ ।
ଇନ୍ଦ୍ର କହେ ମୋର ପଦେ ସଭିଙ୍କର ଆଶ
ମୋର ପଦ ନେବ ଧ୍ରୁବ କରିଣ ହତାଶ ।
ସର୍ବ ଦେବଗଣ ଭାଳେ ଉଚ୍ଚାସନେ ଆମେ
ଆମ ପଦ ନେବ ଧ୍ରୁବ ଦୃଢ଼ ପରିଶ୍ରମେ ।
ଧ୍ରୁବର ଉତ୍କଟ ତପ ଭଙ୍ଗ କରିବାରେ
ବ୍ରହ୍ମା ଆଦି ଦେବଗଣେ ନାନା ଯୁକ୍ତି କରେ ।

ଦେବତାମାନେ ପୁତ୍ରାଦି ପାଳନରୂପକ ଲୌକିକ ଧର୍ମର ଛଳନା ମନଭିତରେ ଜାଗ୍ରତ କରାଇ ବୁଦ୍ଧି ବିକୃତ କରିଦିଅନ୍ତି ଓ ଗୃହରେ ଆବଦ୍ଧ ରଖିବା ନିମିତ୍ତ ଯତ୍ନ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ; ଆତ୍ମମଙ୍ଗଳକାମୀ ଭକ୍ତ ଏହି ବିଘ୍ନ ସମୂହକୁ ଗ୍ରାହ୍ୟ କରିବେ ନାହିଁ ।

ଭକ୍ତ ଇତର ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଆଚରଣରେ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହେବେ ନାହିଁ କିମ୍ବା ଅପରକୁ ଉଦ୍‌ବେଗ ପ୍ରଦାନ କରିବେ ନାହିଁ । ଅପରର ଦୁର୍ବାକ୍ୟ ସହ୍ୟ କରିବେ । କାହାରିକୁ ଅବଜ୍ଞା କରିବେ ନାହିଁ ଏବଂ ଦେହ ନିମିତ୍ତ କାହାରି ସହିତ ଶତ୍ରୁତାଚରଣ କରିବେ ନାହିଁ । ଭକ୍ତମାନେ ପରମ ପାବନ । ତେଣୁ ଚୈତନ୍ୟ ଚରିତାମୃତ କହୁଛନ୍ତି—

ତୀର୍ଥ ପବିତ୍ର କରିତେ କରେ ତୀର୍ଥଭ୍ରମଣ
ସେଇ ଛଳେ ନିସ୍ତାରୟେ ସାଂସାରିକ ଜନ ।
ସାଧୁଭକ୍ତ ତୀର୍ଥ ପବିତ୍ର କରନ୍ତି
କରିଣ ତୀର୍ଥ ଭ୍ରମଣ ।
ଆଗମନ ଛଳେ ନିସ୍ତାରନ୍ତି ତହିଁ
ରୁଣ୍ଡ ସାଂସାରିକ ଜନ ॥

ଭକ୍ତମାନେ କର୍ମଫଳବାଧ ଜୀବ ନୁହନ୍ତି । ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ନିଜ ଜନ । ଭକ୍ତି-ଭକ୍ତ ଓ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣରେ ଅପରାଧବଶତଃ ଜୀବର ଭକ୍ତି ହ୍ରାସ ହୁଏ । ଭଗବାନ୍ କହୁଛନ୍ତି—

କୃଷ୍ଣସେବା ହଇତେ ବୈଷ୍ଣବ ସେବା ବଡ଼
ଭାଗବତ ଆଦି ସବ ଶାସ୍ତ୍ରେ କୈଲ ଦୃଢ଼ ।
ଏତେକେ ବୈଷ୍ଣବ ସେବା ପରମ ଉପାୟ
ଭକ୍ତସେବା ହୈତେ ସେ ସବାଇ କୃଷ୍ଣ ପାୟ ।
ସେବକେର ଦାସ୍ୟ ପ୍ରଭୁ କରେ ସଦାନନ୍ଦେ
ଅଜୟ ଚୈତନ୍ୟ ସିଂହ ବନେ ଭକ୍ତବୃନ୍ଦେ ।
କୃଷ୍ଣ ଭଜିବାର ଯାର ଆଛେ ଅଭିଳାଷ
ସେ ଭଜୁକ କୃଷ୍ଣେର ମଙ୍ଗଲ ପ୍ରିୟଦାସ ।
ସବାରେ ଶିଖାୟ ଗୌରଚନ୍ଦ୍ର ଭଗବାନେ
ବୈଷ୍ଣବେର ସେବା ପ୍ରଭୁ କରୟା ଆପନେ ।
—ଚୈତନ୍ୟ ଚରିତାମୃତ

କୃଷ୍ଣ ସେବାଠାରୁ ବଳି ବୈଷ୍ଣବ ସେବା ବଡ଼
ଭାଗବତ ଆଦି ସର୍ବଶାସ୍ତ୍ର ଏ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରେ ଦୃଢ଼ ।
ଭକ୍ତିଲଭେ ବୈଷ୍ଣବ ସେବା ପରମ ଉପାୟ
ଭକ୍ତ ସେବାଫଳେ ସର୍ବେ କୃଷ୍ଣପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ ।
ସେବକର ଦାସ୍ୟ ପ୍ରଭୁ କରେ ସଦାନନ୍ଦେ

ଅଜୟ (ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ) ଚୈତନ୍ୟ ବିନା ଭକ୍ତବୃନ୍ଦେ ।
କୃଷ୍ଣ ଭଜିବାର ଯା'ର ଅଛି ଅଭିଳାଷ
ସେ ସଦା ଭଜନ୍ତି କୃଷ୍ଣ ମଙ୍ଗଳ ପ୍ରିୟଦାସ ।
ସଭିଙ୍କୁ ଶିଖାନ୍ତି ଗୌରଚନ୍ଦ୍ର ଭଗବାନ
ବୈଷ୍ଣବ ସେବନ ନିଜେ କରି ଆଚରଣ ।

ଭଜନହୀନ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଭାଗବତକାର ପ୍ରକୃତ ଆତ୍ମଘାତୀ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି—

ନୃଦେହ ମାଦ୍ୟଂ ସୁଲଭଂ ସୁଦୁର୍ଲ୍ଲଭଂ
ପ୍ଲବଂ ସୁକଳ୍ପଂ ଗୁରୁ କର୍ଣ୍ଣଧାରମ୍
ମୟାନୁକୂଳେନ ନଭସ୍ୱତେରିତଂ
ପୁମାନ୍ ଭବାବ୍ଧିଂ ନ ତରେତ୍ ସ ଆତ୍ମହା— ॥୧୭॥

—ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ-ଏକାଦଶ ସ୍କନ୍ଧ-ବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ହରି ଭଜନହୀନ ହିଁ ଆତ୍ମଘାତୀ । ଯେପରି ନୌକା, ଉତ୍ତମ ନାଉରୀ ଓ ଅନୁକୂଳ ବାୟୁ ହେଲେ ଆରୋହୀ ଅନାୟାସରେ ନଦୀର ପରପାରକୁ ଗମନ କରିପାରେ; ସେହିପରି ଏହି ନରଦେହ ଭବସାଗର ପାର ହେବାର ଉତ୍ତମ ନୌକା—ଗୁରୁ କର୍ଣ୍ଣଧାର ଏବଂ ଭଗବାନ ଅନୁକୂଳ ସମୀର । ଅର୍ଥାତ୍ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କଲେ ଭଜନ ବାଧା ଅପସାରିତ ହୁଏ । ଏହିସବୁ ସୁବିଧା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ଯେ ଭଜନ ନ କରେ ସେ ପ୍ରକୃତ ଆତ୍ମଘାତୀ ।

ସର୍ବଶରୀର ମଧ୍ୟେ ସାର । ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ନର କଳେବର ॥
ସୁଲଭ ନାବ ରୂପ ଘଟେ । ବନ୍ଧନ ଭବସିନ୍ଧୁ ତଟେ ॥
ଏ ନାବେ ଗୁରୁ କର୍ଣ୍ଣଧାର । ମୁହିଁ ଅନୁକୂଳ ସମୀର ॥
ଏମନ୍ତେ ନାବ ଥାଇଁ କୂଳେ । ଯେ ବା ନ ତରେ ଭବ ଜଳେ ॥
ସେ ନର ହୀନ ମୂଢ଼ମତି । ତାହାକୁ ବୋଲି ଆତ୍ମଘାତୀ ॥

—ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ, ଭାଗବତ-ଏକାଦଶସ୍କନ୍ଧ-ଏକବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ଶ୍ରୀ ଭଗବାନ କହୁଛନ୍ତି—ମୋ ଭକ୍ତମାନେ ମୋ ସେବାରେ ପରିତୃପ୍ତ । ସାଲୋକ୍ୟାଦି ମୁକ୍ତି ଚତୁଷ୍ଟୟ ସ୍ୱୟଂ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ତାହା ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଯଥା—

ସାଲୋକ୍ୟ-ସାର୍ଷ୍ଟି ସାମୀପ୍ୟ ସାରୂପ୍ୟୈକତ୍ୱମପ୍ୟୁତ
ଦୀୟମାନଂ ନ ଗୃହ୍ଣନ୍ତି ବିନା ମତ୍ ସେବନଂ ଜନାଃ ॥୧୩॥

—ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ-ତୃତୀୟ ସ୍କନ୍ଧ-ଊନବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ଆର୍ ଶୁଦ୍ଧଭକ୍ତ କୃଷ୍ଣଭକ୍ତ ସେବାବିନେ
ସ୍ୱ-ସୁଖାର୍ଥ ସାଲୋକ୍ୟାଦି ନା କରେ ଗ୍ରହଣେ ।
କାହ୍ନୁରେ ପୀରତି କାହ୍ନୁ ସେବା ନିତି
ଶୁଦ୍ଧ ଭକତ ଝୁରଇ
ସାଲୋକ୍ୟାଦି ମୁକ୍ତି ନିଜ ସୁଖ ପାଇଁ
କେଉଁ ଭକ୍ତ ନ ଇଚ୍ଛଇ ।

ଠାକୁର ହରିଦାସ କହିଲେ—

ମୁକ୍ତି ତୁଚ୍ଛ ଫଳ ହୟ ନାମାଭାସ ହୈତେ
ଯେ ମୁକ୍ତି ଭକ୍ତ ନା ଲୟ ସେ କୃଷ୍ଣ ରହେ ଦିତେ
ନାମାଭାସ ଫଳେ ମୁକ୍ତି ତୁଚ୍ଛ ଫଳ ହୁଏ
କୃଷ୍ଣପ୍ରାପ୍ତି ମାତ୍ର ଆଶା ଭକ୍ତ ମୁକତି ନ ଗୃହେଁ ।

ଶ୍ରୀ ଭଗବାନ, ଭକ୍ତି ଓ ଭକ୍ତ ପ୍ରକୃତିର ଅଂଶ ଓ ଗୁଣାତୀତ ।

ପଶୁ ପକ୍ଷୀ ପ୍ରଭୃତି ଜୀବ ଦେହ ଅପେକ୍ଷା ମନୁଷ୍ୟ ଦେହରେ ଜ୍ଞାନର ଆଧିକ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନ । ମନୁଷ୍ୟ ଦେହରେ ଆତ୍ମା ଅତି ପ୍ରକଟଭାବରେ ଅବସ୍ଥାନ କରେ । ମନୁଷ୍ୟ ଦେହସ୍ଥିତ ଆତ୍ମା ଜ୍ଞାନଦ୍ୱାରା ଅର୍ଥବିଶିଷ୍ଟ ଶବ୍ଦ ଉଚ୍ଚାରଣ କରେ; କର୍ତ୍ତବ୍ୟା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରେ । ପ୍ରକାଶ ରୂପକ ସ୍ୱର୍ଗ ଓ ଅପ୍ରକାଶ ରୂପ ନରକ—ଏହି ଉଭୟ ଲୋକକୁ ଜାଣନ୍ତି । ଧର୍ମୀ ଏହି ମରଣଶରୀରରେ ମଧ୍ୟ ସାଧନାଦ୍ୱାରା ଅମୃତ ବା ମୋକ୍ଷ ପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ । ମନୁଷ୍ୟ ଦେହକୁ ଦେବତାମାନେ ମଧ୍ୟ କାମନା କରନ୍ତି । ଯଥା—

ଅହୋ ବତୈଷା କିମକାରି ଶୋଭନଂ
ପ୍ରସନ୍ନ ଏଷାଂ ସ୍ୱିଦୁତ ସ୍ୱୟଂ ହରିଃ
ଯୈର୍ଜନ୍ମ ଲବ୍‌ଧଂ ନୃଷୁ ଭାରତାଜିରେ
ମୁକୁନ୍ଦ ସେବୌପୟିକଂ ସ୍ପୃହା ହି ନଃ ।
—ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ—୫ । ୧୯ । ୨୦

ଆହା ! ଏହି ଭାରତବର୍ଷରେ ଜାତ ମାନବଗଣ କି ମହାପୁଣ୍ୟ ଜନକ ତପସ୍ୟା କରିଅଛନ୍ତି ଅଥବା କି ସାଧନ ଯୋଗୁଁ ହରି ଏମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରସନ୍ନ ହେଲେ, ଆମେମାନେ ଭାରତ ଭୂମିରେ ଜନ୍ମଲାଭ ନିମିତ୍ତ କେବଳ ବାସନା କରୁଅଛୁ । ଏମାନେ ଭାରତ ଭୂମିରେ ହରିସେବନ ଉପଯୋଗୀ ଦେହଧାରଣ କରିଅଛନ୍ତି ।

ଭଗବାନ କହିଛନ୍ତି—'ମୋ ଶରୀର ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ଅଗୋଚର ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏହି ମାନବ ଦେହଧାରୀ ଜୀବଗଣ ଅନୁମାନଦ୍ୱାରା ମୋତେ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରନ୍ତି । ତେଣୁ ମନୁଷ୍ୟ ଶରୀର ହିଁ ମୋର ଅତି ପ୍ରିୟ । ଅନୁସନ୍ଧାନ ଓ ଅନୁମାନାଦିଦ୍ୱାରା ଆତ୍ମା ଜଣାଗଲେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀ ଭଗବାନ ଆତ୍ମାର ଆତ୍ମାସ୍ୱରୂପ । ଯଥା—

ପରମାତ୍ମା ଯେ ହୋ ତେ ହୋ କୃଷ୍ଣେର ଏକ ଅଂଶ
ଆତ୍ମାର ଆତ୍ମାହନ୍ କୃଷ୍ଣ ସର୍ବ ଅବତଂଶ ।
ଅନୁମାନ ପ୍ରମାଣ ନ ହେ ଈଶ୍ୱର ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନେ
କୃପାବିନା ଈଶ୍ୱରେରେ କେହ ନାହିଁ ଜାନେ ।
ଅଲୌକିକ କୃଷ୍ଣଲୀଳା ଦିବ୍ୟ ଶକ୍ତି ତା'ର
ତର୍କେର ଗୋଚର ନ ହେ ଚରିତ୍ର ଯାହାର ।
—ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ଚରିତାମୃତ

ପରମାତ୍ମା ଯେହୁ ସେ ତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏକାଂଶ
ଆତ୍ମାର ଆତ୍ମା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସର୍ବ ଅବତଂଶ ।

ଈଶ୍ୱର ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ନୁହେ ଅନୁମାନ-ପ୍ରମାଣେ
କୃପାବିନା ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ କେହିଟି ନ ଜାଣେ ।
ଅଲୌକିକ କୃଷ୍ଣଲୀଳା ଦିବ୍ୟଶକ୍ତି ତାର
ତର୍କର ଗୋଚର ନୁହେଁ ଚରିତ୍ର ଯାହାର ।

ଏହି ଭଗବାନ କେବଳ ଭଜନଦ୍ୱାରା ହିଁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି ।

ଭକ୍ତିମାହାତ୍ମ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଯାଇ ଶ୍ରୀମନ୍ ମହାପ୍ରଭୁ ଗୌରାଙ୍ଗଦେବ କହିଛନ୍ତି—

ପ୍ରଭୁକହେ ବୈଷ୍ଣବ ଦେହ ପ୍ରାକୃତ କଭୁ ନୟ
ଅପ୍ରାକୃତ ଦେହ ଭକ୍ତେର ଚିଦାନନ୍ଦମୟ ।
ଦୀକ୍ଷାକାଲେ ଭକ୍ତ କରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ
ସେଇକାଲେ କୃଷ୍ଣ ତାରେ କରି ଆତ୍ମସମ ।
ସେଇ ଦେହ କରେ ତାର ଚିଦାନନ୍ଦମୟ
ଅପ୍ରାକୃତ ଦେହେ ତାର ସ୍ୱଗୁଣ ଉଦୟ ।
—ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ଚରିତାମୃତ

ପ୍ରଭୁକହେ ବୈଷ୍ଣବ ଦେହ ପ୍ରାକୃତ କେବେ ନୁହଁ
ଅପ୍ରାକୃତ ଦେହ ଭକ୍ତର ଚିଦାନନ୍ଦମୟ ।
ଦୀକ୍ଷାକାଳେ ଭକ୍ତ କରେ ଆତ୍ମ ସମର୍ପଣ
ସେକାଳେକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କୁ କରନ୍ତି ଆତ୍ମସମ ।
ସେ ଦେହ କରନ୍ତି ତାର ଚିଦାନନ୍ଦମୟ
ଅପ୍ରାକୃତ ଦେହେ ତାର ସ୍ୱଗୁଣ ଉଦୟ ।

ଭକ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କର ନାମ-ରୂପ-ଲୀଳା-ବିଗ୍ରହାଦି ଧ୍ୟାନ କରିବା ହେତୁ ତାଙ୍କର ଶରୀର ଅପ୍ରାକୃତ ହୋଇଯାଏ । ଭକ୍ତର ସାଧନ ଦଶାରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାରବ୍ଧ ବିନାଶପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ।

ଶୃଗାଳ-କୁକୁର ଭକ୍ଷ ଏହି ପ୍ରାକୃତ ଶରୀର ଦ୍ୱାରା ଭଜନ ହୁଏ ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ ଏହି ଶରୀରକୁ 'ମୁଁ' ଓ 'ମୋର ବୋଲି ଜ୍ଞାନ କରନ୍ତି, ଭଗବାନ୍ ତାଙ୍କୁ କୃପା କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଯଥା—× × ×

ନୈଷାଂ ମମାହମିତି ଧୀଃ ଶ୍ୱଶୃଗାଲଭକ୍ଷ୍ୟେ ।
ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ-୨।୭।୪୨

ଅତଏବ କେବଳମାତ୍ର ଦେହର ପ୍ରିୟ ସାଧନରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ନ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କ ସେବା ସାଧନରେ ନିରତ ରହିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ଭଗବାନଙ୍କ ରୂପ-ଗୁଣ-ଲୀଳା ଓ ତନୁ ଏକ ।

କୃଷ୍ଣନାମ କୃଷ୍ଣଗୁଣ କୃଷ୍ଣ ଲୀଳାବୃନ୍ଦ
କୃଷ୍ଣେର ସ୍ୱରୂପସମ ସବ୍ ଚିଦାନନ୍ଦ ।
ଈଶ୍ୱରେର ଅଭିନ୍ନ ସକଲ ଭକ୍ତଗଣ
ଦେହେର ଯେ ହନ୍ ବାହୁ-ଅଙ୍ଗୁଳି-ଚରଣ ।
—ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ଚରିତାମୃତ

କୃଷ୍ଣନାମ, କୃଷ୍ଣଗୁଣ, କୃଷ୍ଣ ଲୀଳାବୃନ୍ଦ
କୃଷ୍ଣର ସ୍ୱରୂପସମ ସବୁ ଚିଦାନନ୍ଦ ।
ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଠାରୁ ଭିନ୍ନ ନୁହନ୍ତି ଭକ୍ତଗଣ
ଦେହେ ଯେହ୍ନେ ଥାଏ ବାହୁ-ଅଙ୍ଗୁଳି-ଚରଣ ।

ଭକ୍ତଙ୍କ ଲକ୍ଷଣ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଭାଗବତକାର କହୁଛନ୍ତି—

ଅମାନ୍ୟମତ୍ସରୋ ଦକ୍ଷୋ ନିର୍ମମୋ ଦୃଢ଼ସୌହୃଦଃ
ଅସତ୍ୱରୋଽର୍ଥ ଜିଜ୍ଞାସୁରନସୂୟୁର ମୋଘବାକ—॥ ୬ ॥
—ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ-ଏକାଦଶସ୍କନ୍ଧ-ଦଶମ ଅଧ୍ୟାୟ

ଶ୍ରୀଗୁରୁସେବକ ଅମାନୀ, ନିର୍ମତ୍ସର, ଅନଲସ, ମମତାଶୂନ୍ୟ, ଗୁରୁ ଓ ଇଷ୍ଟଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରୀତିପରାୟଣ, ଅବ୍ୟଗ୍ର, ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନାକାଙ୍‌କ୍ଷୀ, ଅସୂୟାରହିତ ଏବଂ ପ୍ରଜଳ୍ପରହିତ ହେବା ଉଚିତ ।

୧. ଅମାନୀ—ମୁଁ ବ୍ରାହ୍ମଣ-କ୍ଷତ୍ରିୟ-ପଣ୍ଡିତ-ଧନୀ ବା ନିର୍ଦ୍ଧନୀ ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରକୃତ ଅଭିମାନଶୂନ୍ୟ ।

୨. ନିର୍ମମ—'ମୁଁ-ମୋର' ବୋଲି ଗୃହାଦିରେ ଓ ଆତ୍ମୀୟ-ସ୍ୱଜନଙ୍କ ପ୍ରତି ମମତାରହିତ ।

୩. ଅସତ୍ୱର—ସାଧ୍ୟବସ୍ତୁ ପ୍ରାପ୍ତିର ବିଳମ୍ବ ହେଲେ ମଧ୍ୟ 'ନିଶ୍ଚୟ ପାଇବି'—ଏହି ଆଶାରେ ଅଚଞ୍ଚଳ ।

୪. ଗୁରୁ ଓ ଇଷ୍ଟଙ୍କପ୍ରତି ପ୍ରୀତି—ଗୁରୁ ଓ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଅଭିନ୍ନ-ଦର୍ଶନ ।

୫. ମମତାଶୂନ୍ୟ—ଜୀବସହିତ ଜୀବର ସମ୍ବନ୍ଧ ଅନିତ୍ୟ । ଏହା ବିଚାର କରି ପୁତ୍ର-ପରିଜନଙ୍କ ସହିତ ମମତାଶୂନ୍ୟ ହେବା । କିନ୍ତୁ, ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ସହିତ ତୁମର ନିତ୍ୟସମ୍ବନ୍ଧ—ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମମତାଶୂନ୍ୟ ହେବ ନାହିଁ । ଗୁରୁ ଓ ଇଷ୍ଟଦେବ ନିତ୍ୟବସ୍ତୁ ହୋଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ମମତାଶୂନ୍ୟ ହେବ ନାହିଁ ।

ଦେହପର ଜାଗତିକ ସକଳଦ୍ରବ୍ୟ ଅନିତ୍ୟ । ଦେହସ୍ଥିତି କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜାଗତିକ ସମସ୍ତ ବସ୍ତୁ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ବିଦ୍ୟମାନ ଥାଏ । ଦେହତ୍ୟାଗ ପରେ ସେଥିରୁ ସମ୍ବନ୍ଧ ଚୁଲିଯାଏ । କିନ୍ତୁ, ଗୁରୁ ଓ ଇଷ୍ଟଦେବଙ୍କ ସହିତ ଆତ୍ମାର ଯେଉଁ ସମ୍ବନ୍ଧ, ତାହା ନିତ୍ୟ । ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଜୀବର ଦୈହିକ ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ, ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଭକ୍ତଙ୍କର ଯେତେ ଦୃଢ଼ଭବରେ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ ସ୍ଥାପିତ ହେବ, ସେତେ ପରିମାଣରେ ଅନିତ୍ୟବସ୍ତୁରେ ମମତା ତ୍ୟାଗ ନିମିତ୍ତ ସମର୍ଥ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରିବେ ।

ଇଷ୍ଟଦେବ—ସେବ୍ୟ ବା ଆରାଧ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ।

ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବ—ସେବକ ବା ଆରାଧକ ଭଗବାନ । ନିତ୍ୟସେବ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ଜୀବକୁଳକୁ ନିଜ ସେବା ଶିକ୍ଷା ଦେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେବାଶିକ୍ଷକ ଭବରେ ବା ଶ୍ରୀଗୁରୁରୂପରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୁଅନ୍ତି ।

ଭକ୍ତଙ୍କ ଲକ୍ଷଣ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଚରିତାମୃତ କହୁଛନ୍ତି-

କୃପାଳୁ, ଅକୃତଦୋହ, ସତ୍ୟସାର ଗୁଣ
ନର୍ଦ୍ଦୋଷ ବଦାନ୍ୟ ମୃଦୁ୍ୟ ଶୁଚି ଅକିଞ୍ଚନ ।
ସର୍ବୋପକାରକ ଶାନ୍ତ କୃଷ୍ଣୈକ ଶରଣ
ଅକାମ ନିସ୍ପୃହ ସ୍ଥିର ବିଜିତ ଷଡ଼୍‌ଗୁଣ ।
ମିତଭୁକ୍ ଅପ୍ରମତ୍ତ ମାନବ ଅମାନୀ
ଗମ୍ଭୀର କରୁଣ ମୈତ୍ର, କବି ଦକ୍ଷ, ମୌନୀ ।
ଅନ୍ୟ ବାଞ୍ଛା ଅନ୍ୟ ପୂଜା ଛାଡ଼ି ଜ୍ଞାନକର୍ମ
ଆନୁକୂଲ୍ୟେ ସର୍ବେନ୍ଦ୍ରିୟେ କୃଷ୍ଣାନୁଶୀଳନ ।
ଏତ ସବ ଛାଡ଼ି ଆର୍ ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ ଧର୍ମ
ଅକଞ୍ଚନ ହୟା ଲୟ କୃଷ୍ଣୈକ ଶରଣ ।
—ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଚରିତାମୃତ

କୃପାଳୁ, ଅକୃତଦ୍ରୋହ, ସତ୍ୟସାର ଗୁଣ
ନର୍ଦ୍ଦୋଷ, ବଦାନ୍ୟ, ମୃଦୁ ଶୁଚି ଅକଞ୍ଚନ ।
ସର୍ବୋପକାରକ ଶାନ୍ତ କୃଷ୍ଣୈକ ଶରଣ
ଅକାମ ନିସ୍ପୃହ ସ୍ଥିର ବିଜିତ ଷଡ଼୍‌ଗୁଣ ।
ମିତଭୋଜୀ ଅପ୍ରମତ୍ତ ମାନଦ ଅମାନୀ
ଗମ୍ଭୀର କରୁଣ ମିତ୍ର କବି ଦକ୍ଷ ମୌନୀ ।
ଅନ୍ୟ ବାଞ୍ଛା ଅନ୍ୟ ପୂଜା ଛାଡ଼ି ଜ୍ଞାନକର୍ମ
ଆନୁକୂଲ୍ୟେ ସର୍ବେନ୍ଦ୍ରିୟେ କୃପାନୁଶୀଳନ ।
ସକଳ ତିଆଗି ଛାଡ଼ି ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ ଧର୍ମ
ଅକଞ୍ଚନ ହୋଇ ନିଏ କୃଷ୍ଣୈକ ଶରଣ ।

ଶ୍ରୀ ଭଗବାନ୍ କହିଲେ—ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ମୋ ପ୍ରତିମାଦି ଓ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ, ସ୍ପର୍ଶନ, ପୂଜା, ପରିଚର୍ଯ୍ୟା, ସ୍ତୁତି, ପ୍ରଣାମ, ଗୁଣକର୍ମାଦି କୀର୍ତ୍ତନ, ସତ୍‌କଥା ଶ୍ରବଣ, ଶ୍ରଦ୍ଧା, ନିରନ୍ତର ମଦୀୟ ଧ୍ୟାନ, ଲବ୍ଧ ପଦାର୍ଥ ମୋତେ ସମର୍ପଣ, ଆତ୍ମନିବେଦନ, ମଦୀୟ ଜନ୍ମଚରିତ କୀର୍ତ୍ତନ,

ମଦୀୟ ପର୍ବସମୂହର ଅନୁମୋଦନ, ଗୀତ-ବାଦ୍ୟ-ନୃତ୍ୟାଦିଦ୍ୱାରା ସଗୋଷ୍ଠୀ ମଦୀୟ ମନ୍ଦିରରେ ଉତ୍ସବ, ସର୍ବପ୍ରକାର ବାର୍ଷିକ ପର୍ବଦିନ ଉତ୍ସବ, ଉପହାର ସମର୍ପଣ, ମଦୀୟ ବ୍ରତପାଳନ, ମୋ ବିଗ୍ରହ ପ୍ରତିଷ୍ଠାରେ ଅନୁରାଗ, ମୋ ନିମିତ୍ତ ପୁଷ୍ପଦାନ, ଫଳଦାନ, ବିହାରକ୍ଷେତ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତ, ମନ୍ଦିର ପ୍ରଭୃତି ନିଜେ କିମ୍ବା ଅନ୍ୟର ସାହାଯ୍ୟରେ ନିର୍ମାଣର ପ୍ରଚେଷ୍ଟା, ନିଷ୍କପଟ ଭାବରେ ଭୃତ୍ୟ ପରି ସମାର୍ଜନ, ଲେପନ, ଜଳସେଚନ ପ୍ରଭୃତି ମନ୍ଦିରସେବା ସୁସମ୍ପନ୍ନ କରିବେ । ନିଜ ଆଚରିତ ଧର୍ମର ବିଷୟ କୀର୍ତ୍ତନ କରିବେ ନାହିଁ । ଅପର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନିବେଦିତ ବସ୍ତୁ ମୋତେ ନିବେଦନ କରିବେ ନାହିଁ । ମୋ ପ୍ରଦୀପ ଆଲୋକ ଦ୍ୱାରା ଅନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବେ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ବସ୍ତୁ ନିଜର ଅତୀବ ପ୍ରିୟ, ସେହି ବସ୍ତୁ ମୋତେ ପ୍ରଦାନ କରିବେ ।

—ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ—୧୧।୧୧

ମୋର ମଧୁର ରୂପ ଦେଖି । ସକଳ ସୁନ୍ଦର ଉପେକ୍ଷି ॥
ବେଗେ କରିବ ଦରଶନ । ସ୍ପର୍ଶନ ଅର୍ଚ୍ଚନ ବନ୍ଦନ ॥
ନାନାପ୍ରକାର ସେବା ଯେତେ । କରିବ ଶୁଦ୍ଧଭାବ ଚିତ୍ତେ ॥
ମୋର ଅମୃତ କଥା ସାର । ଶ୍ରବଣେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ନିତ୍ୟେ ଯାର ॥
ମୋ ରୂପ ଧ୍ୟାନେ ଦୃଢ଼ମତି । ସକଳ ମୋତେ ସମର୍ପନ୍ତି ॥
ସେବକଭାବେ ଆତ୍ମା ମନ । ମୋ ପାଦେ କରେ ନିବେଦନ ॥
ମୋ ଜନ୍ମ କର୍ମର କଥନ । ମୋର ଉତ୍ସବେ ହୃଷ୍ଟ ମନ ॥
ନାନା ସୁବାଦ୍ୟ ନୃତ୍ୟଗୀତେ । କୀର୍ତ୍ତନ କର ମୋ ଅଗ୍ରତେ ॥
ଗୋଷ୍ଠୀ କରିବ ବନ୍ଧୁ ମିଳି । ମୋ ଗୃହେ ଦେଇ ଦୀପାବଳି ॥
ଆନନ୍ଦେ କର ମୋ ଉତ୍ସବ । ଦିବସ-ରଜନୀ ବଞ୍ଚିବ ॥
ଗୃହେ ସ୍ଥାପିବ ରୂପ ମୋର । ଅତି ବିଚିତ୍ର ମନୋହର ॥
ଆପଣା ହସ୍ତେ ନିର୍ମାଣିବ । ନୋହିଲେ ପରେ କରାଇବ ॥
ନାନା କୁସୁମ ବନେ ରୋପି । ସୁସ୍ୱାଦୁ ଫଳବୃକ୍ଷ ସ୍ଥାପି ॥
ମାର୍ଜନୀ ଘେନି ନିଜ କର । ମାର୍ଜନା କରିବ ମୋ ପୁର ॥
ମୋ ପ୍ରୀତି ଅର୍ଥେ କର୍ମ କର । ମୋର ଚରଣ ଚିତ୍ତେ ଧର ॥
ଯେ ପୁଣ୍ୟ ଆପଣେ କରିବ । କେବେହେଁ ପରେ ନ କହିବ ॥

ଯେ ଦ୍ରବ୍ୟ ମୋତେ ସମର୍ପିବ । ପୁଣି ଗ୍ରହଣ ନ କରିବ ॥
ମୋର ମନ୍ଦିର ମନୋହର । କରିବ ବିଚିତ୍ର ସମ୍ଭାର ॥

—ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭାଗବତ, ଏକାଦଶ ସ୍କନ୍ଧ,
ଦ୍ୱାଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ଯେଉଁ ଭକ୍ତଙ୍କର ହୃଦୟରେ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ରୂପ, ମୁଖରେ ନାମ, ଉଦରରେ ନୈବେଦ୍ୟ ଏବଂ ମସ୍ତକରେ ପାଦୋଦକ ନିତ୍ୟ ବିଦ୍ୟମାନ ସେ ଅକ୍ଷୟ । ମୁଁ କର୍ତ୍ତା, ମୁଁ ଚେଷ୍ଟାକରି ଏତେ ପଦାର୍ଥ ସଂଗ୍ରହ କରିଛି, ଏହି ବସ୍ତୁ ମୋର—ଏପରି ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ସେବା କଲେ ସେବାପରାଧ ଘଟେ । ପ୍ରଭୁ କୃପା କରି ମାଦୃଶ ଅଧମ ପ୍ରତି କୃପାକଟାକ୍ଷ ଦାନରେ ତାଙ୍କର ସେବା ସମ୍ଭାର ସେ ସଂଗ୍ରହ କରିଅଛନ୍ତି । ଅତଏବ ପ୍ରଭୁଭୃତ୍ୟ ମୁଁ, ପ୍ରଭୁପ୍ରଦତ୍ତ ଦ୍ରବ୍ୟରେ ପ୍ରଭୁ ସେବାକରି ସେବା ଗୌରବରେ ଧନ୍ୟ ହେବି ଏହି ଭାବ ପୋଷଣ କରି ଚଳିବେ ।

ଭଗବାନଙ୍କ ସେବାରେ ଯାହାର ଯେତିକି ବଳ ସେ ସେତିକି ପରିମାଣରେ ଅର୍ଥ ନିୟୋଗ କରିବେ । ବଳ ଓ ଅର୍ଥ ଥିବାସତ୍ତ୍ୱେ ଯେ ସେବାରେ ପ୍ରୟୋଜନ ଅନୁସାରେ ନିଯୁକ୍ତ ନ କରନ୍ତି, ତାହା ଶଠତା ମଧ୍ୟରେ ଗଣ୍ୟହୁଏ ।

ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମୁନି ଛ'ଗୋଟି ଅଧିଷ୍ଠାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଅର୍ଚ୍ଚନା କରୁଥିଲେ । ଯଥା—

× × ଅଗ୍ନ୍ୟର୍କ ଗୁରୁ ବିପ୍ରାତ୍ମସ୍ୱର୍ଚ୍ଚୟନ୍ ସନ୍ଧ୍ୟାୟୋର୍ହରିମ୍

—ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ-୧୨ । ୮ । ୯

ସେ ପ୍ରାତଃ ଓ ସାୟଂକାଳରେ ଅଗ୍ନି, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଗୁରୁ, ବିପ୍ର ଓ ଆତ୍ମା ମଧ୍ୟରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପୂଜା କରୁଥିଲେ । କଶ୍ୟପ ମୁନି ମଧ୍ୟ ଛ'ଟି ଅଧିଷ୍ଠାନରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପୂଜା କରୁଥିଲେ । ଯଥା—

× × ଅର୍ଚ୍ଚାୟାଂ ସ୍ଥଣ୍ଡିଳେ ସୂର୍ଯ୍ୟେ ଜଳେ ବହ୍ନୌଗୁରାବପି ।

—ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ-୮ । ୧୬ । ୨୮

ଭଗବାନଙ୍କର ବିଗ୍ରହ ବା ପ୍ରତିମା, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଜଳ, ଅଗ୍ନି ଓ ଗୁରୁଙ୍କଠାରେ ନିତ୍ୟ ପୂଜା କରୁଥିଲେ ।

ଭଗବାନ କହିଲେ—ହେ, ଉଦ୍ଧବ । ନିମ୍ନଲିଖିତ ସ୍ଥାନରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ପ୍ରକାରରେ ମୋର ପୂଜା ହୋଇଥାଏ । ଯଥା—ଘୃତାହୂତିଦ୍ୱାରା ହୁତାଶନ, ଅତିଥିସତ୍କାରଦ୍ୱାରା ବ୍ରାହ୍ମଣ, ତୃଣାଦି ଭୋଜନଦ୍ୱାରା ଗୋ, ବନ୍ଧୁଙ୍କପରି ସମ୍ମାନ ପୂର୍ବକ ବୈଷ୍ଣବଙ୍କୁ, ଧ୍ୟାନଦ୍ୱାରା ହୃଦୟାକାଶ ଏବଂ ସମଦୃଷ୍ଟି ଦ୍ୱାରା ସର୍ବଭୂତରେ ମୋତେ ଆରାଧନା କରିବ ।

ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ନିତ୍ୟ ବନ୍ଧୁଜ୍ଞାନରେ ମମତା ବୁଦ୍ଧିରେ ସମ୍ମାନ ଅର୍ଥାତ୍ ସେବା ଓ ଆଦେଶ ପାଳନଦ୍ୱାରା ସେବା କରିବାକୁ ହେବ । ବୈଷ୍ଣବଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଭଗବାନଙ୍କ ବସତି ଏବଂ ବୈଷ୍ଣବ ସେବାରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଅଧିକ ସନ୍ତୁଷ୍ଟି । ଯଥା—

ଈଶ୍ୱର ସ୍ୱରୂପ ଭକ୍ତ ତାର ଅଧିଷ୍ଠାନ
ଭକ୍ତେର ହୃଦୟେ କୃଷ୍ଣେର ସତତ ବିଶ୍ରାମ ।
—ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଚରିତାମୃତ

ଈଶ୍ୱର ସ୍ୱରୂପ ଭକ୍ତ ତାଙ୍କ ଅଧିଷ୍ଠାନ
ଭକତ ହୃଦୟେ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ସତତ ବିଶ୍ରାମ ।

ନିଜ ସେବାର ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭକ୍ତପ୍ରିୟ ଭଗବାନ ସ୍ୱଭକ୍ତ ସେବାରେ ଯେ ଅତ୍ୟଧିକ ତୁଷ୍ଟ ଏବଂ ଭକ୍ତର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ସାଧନ ଯେ ସାଧୁସେବା—ଏହି କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ସାଧୁସେବା କରନ୍ତି, ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରିଥାଏ । ଯଥା—

ଇଷ୍ଟାପୂର୍ତ୍ତେନ ମାମେବଂ ଯୋ ନାଦେତ୍ ସମାହିତଃ
ଲଭତେ ମୟ୍ୟସ ଭକ୍ତିଂ ମତ୍ସ୍ମୃତିଃ ସାଧୁ ସେବୟା ।

ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁମାନେ ସାଧୁମାନଙ୍କର ସେବାକରନ୍ତି, ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରିଥାଏ ।

ବିଷ୍ଣୁଭକ୍ତ ଶମ୍ଭୁ କହିଛନ୍ତି —

ଆରାଧନାନାଂ ସର୍ବେଷାଂ ବିଷ୍ଣୋରାରାଧନଂ ପରମ୍
ତସ୍ମାତ୍ ପରତରଂ ଦେବ ତଦୀୟାନାଂ ସମର୍ଚ୍ଚନମ୍ ।

ଅର୍ଥାତ୍ ହେ ଦେବ ! ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେବତାମାନଙ୍କ ଆରାଧନା ଅପେକ୍ଷା ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଆରାଧନା ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଆରାଧନା ଅପେକ୍ଷା ତାଙ୍କ ଭକ୍ତଙ୍କ ଆରାଧନା ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଏପରିକି ବରାହ ପୁରାଣ କହୁଛି—

ସିଦ୍ଧିର୍ଭବତି ବା ନେତି ସଂଶୟୋଽଚ୍ୟୁତ ସେବିନାଂ
ନିଃସଂଶୟସ୍ତୁତ ଭକ୍ତ ପରିଚର୍ଯ୍ୟାରତାତ୍ମନାମ୍ ।

ଅର୍ଥାତ୍—ଭଗବତ୍ ସେବକଗଣଙ୍କର ସିଦ୍ଧିଲାଭ ହେବ କି ନ ହେବ—ଏପରି ସନ୍ଦେହ ଥାଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନେ ତଦୀୟ ଭକ୍ତଗଣଙ୍କ ପରିଚର୍ଯ୍ୟାରେ ଆସକ୍ତ ସେମାନଙ୍କର ସିଦ୍ଧି ବିଷୟରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଭାଗବତକାର କହୁଛନ୍ତି—

ଏତେକ ବୈଷ୍ଣବ ସେବା ପରମ ଉପାୟ
ଭକ୍ତ ସେବା ହୈତେ ସେ ସବାଇ କୃଷ୍ଣପାୟ ।

—ଚୈତନ୍ୟ ଭାଗବତ

ଭକ୍ତିଲାଭ ପାଇଁ ବଇଷ୍ଣବ ସେବା
ଏଥୁଁ ଲାଭ ହୁଏ ସିଦ୍ଧି
ଭକ୍ତସେବା ଫଳେ ମିଳନ୍ତି ସହଜେ
ଭକତ ହୃଦୟ-ନିଧି ।

ଆଦିପୁରାଣରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି—

ଯେ ମେ ଭକ୍ତଜନାଃ ପାର୍ଥ ନ ମେ ଭକ୍ତଃ ଶ୍ରୁତେଜନାଃ
ମଦ୍ଭକ୍ତନାଞ୍ଚ ଯେ ଭକ୍ତାସ୍ତେ ମେ ଭକ୍ତତମା ମତାଃ ।

ହେ ପାର୍ଥ ! ଯିଏ କେବଳ ମୋର ଭକ୍ତ ସେ ମୋ ଭକ୍ତ ନୁହନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନେ ମୋ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଭକ୍ତ ସେମାନେ ଉତ୍ତମ ଭକ୍ତ ବୋଲି ଜାଣିବ । ପ୍ରଭୁ ରାୟ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କୁ କହୁଛନ୍ତି—

ପ୍ରଭୁ କହେ ତୁମି କୃଷ୍ଣଭକ୍ତ ପ୍ରଧାନ
ତୋମାକେ ଯେ ପ୍ରୀତିକରେ ସେଇ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ।
ତୋମାତେ ଯେ ଏତ ପ୍ରୀତି ହଇଲ ତାହାର
ଏଇ ଗୁଣେ କୃଷ୍ଣ ତାରେ କରବେ ଅଙ୍ଗୀକାର ।

—ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଚରିତାମୃତ

ପ୍ରଭୁ କହୁଛନ୍ତି ଶୁଣ ରାମାନନ୍ଦ
ତୁମେ ଭକତ ପ୍ରଧାନ
ତୁମଠାରେ ଯେହୁ କରନ୍ତି ପୀରତି
ସେହୁ ମହା ଭାଗ୍ୟବାନ ।
ଭଗବତ ଭାବେ ସୁଖପାଇ ଯେହୁ
ଭକତ ସେବା କରନ୍ତି
ଏହି ସେବାବେଳେ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କୁ
ପୀରତି-ଡୋରେ ବାନ୍ଧନ୍ତି ।

ସତ୍‌ସଙ୍ଗ ପ୍ରଭାବରେ ଯେ କୃଷ୍ଣପ୍ରାପ୍ତି ଘଟେ, ତାହା ଭଗବାନ ବହୁସ୍ଥାନରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଯଥା—

ତେ ନାଧୀତ ଶ୍ରୁତିଗଣା ନୋପାସିତ ମହତ୍ତମାଃ
ଅବ୍ରତାତପ୍ତତପସଃ ମତ୍‌ସଙ୍ଗାନ୍ମାମୁପାଗତା- । ୭ ।

ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଭକ୍ତମାନେ ବେଦାଧ୍ୟୟନ ଓ କୌଣସି ବ୍ରତାନୁଷ୍ଠାନ ନ କରି ମଧ୍ୟ ସତ୍‌ସଙ୍ଗ ରୂପକ ମହାପୁ ସଙ୍ଗବଶତଃ ମୋତେ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ।

ବେଦ ପଠନ ତପ-ଯାଗ । ପୁଣ୍ୟ ସମୂହ ବଇରାଗ୍ୟ ॥
ଏ ଆଦି ନାନା ପୁଣ୍ୟମାନ । ବିପୁଳ ଘର ଜଳଦାନ ॥
ବିବିଧ ବ୍ରତ ମହାଦାନେ । ନରତେ ଭ୍ରମେ ଅନୁମାନେ ॥
ଧନ ବିତରେ ଯଜ୍ଞ କରେ । ତୀର୍ଥ ଗମନ ନିରନ୍ତରେ ॥
ନାନା ଉପାୟୁ ପଥ ହେରି । ମୋତେ ନ ପାରେ ବଶକରି ॥

ଏ ଜୀବ ସାଧୁସଙ୍ଗ ବିନୁ । ଲଭି ନ ପାରେ ମୋର ତନୁ ॥
ସର୍ବ କୁସଙ୍ଗ ଦୋଷ ହରେ । ଯେ ନିତ୍ୟେ ସାଧୁ ସଙ୍ଗ କରେ ॥
ଯେ ଅବା ପତିତ ପାମର । ସତ୍‌ସଙ୍ଗେ ତରେ ଭବ ଘୋର ॥
ଦୈତ୍ୟ ଦାନବ ଖଗ ମୃଗ । ସାଧୁ ସଙ୍ଗତେ ମୋକ୍ଷଯୋଗ ॥
ସ୍ତ୍ରୀ ଶୂଦ୍ର ପତିତ ଚଣ୍ଡାଳେ । ତରିଲେ ସାଧୁସଙ୍ଗ ମେଳେ ॥
ଉଦ୍ଧବ କହୁଁ ତୋ ଅଗ୍ରତେ । ସତ୍‌ସଙ୍ଗେ ତରିଗଲେ ଯେତେ ॥
ଯଜ୍ଞ କାମିନୀ ବ୍ରଜନାରୀ । ଏ ସାଧୁସଙ୍ଗେ ଗଲେ ତରି ॥
କେବଳ ସାଧୁସଙ୍ଗ ଫଳେ । ମୋତେ ପାଇଲେ ଅନ୍ତକାଳେ ॥
ଏଣୁ ଏ ସାଧୁଙ୍କ ସଙ୍ଗମ । ତାରଇ ସ୍ଥାବର-ଜଙ୍ଗମ ॥
ଏ ବୋଲ ବୁଝି ହେ ଉଦ୍ଧବ । ମୋର ଚରଣେ କର ଭାବ ॥
ବିଧି ନିଷେଧ ଆଦି କର୍ମ । ଛାଡ଼ି ସକଳ ଲୋକଧର୍ମ ॥
ସକଳ ଛାଡ଼ି ଜ୍ଞାନବଳେ । ଭଜ ତୁ ମୋ ପାଦ-କମଳେ ॥
ତୁ ଏକ ଭାବେ ଯେବେ ଭାବୁ । ଏ ଘୋର ସଂସାରୁ ତରିବୁ ॥
ଶରଣ ପଶ ମୋର ପଦେ । ନ ଡର ବିଷୟ-ବିଷାଦେ ॥
ଯେ ମୋର ଚରଣ ଚିନ୍ତଇ । ସଂସାରେ ତାର ଭୟ ନାହିଁ ॥
ଏହା ତୁ ବୁଝି ହେ ଉଦ୍ଧବ । ଉତ୍ତମ ଗୁରୁପଦେ ସେବ ॥
ଭକ୍ତି-କୁଠାରେ ଦୁର୍ବାସନା । ଛେଦ ତୁ ଗୁରୁବାକ୍ୟେ ସିନା ॥
ଆତ୍ମାକୁ ଜାଣ ସାବଧାନେ । ଗୁରୁ ବଚନ ଅନୁମାନେ ॥

—ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭାଗବତ-ଏକାଦଶସ୍କନ୍ଧ-ତ୍ରୟୋଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ଭକ୍ତମାନେ ଗୋପୀଅନୁଗତ ଭଜନ କରିବେ । ଗୋପୀମାନଙ୍କ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଶୁକଦେବ କହୁଛନ୍ତି – ଗୋପୀମାନେ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟବିଗ୍ରହ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ତାଙ୍କର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟବିଗ୍ରହ ବା ବିଳାସମୂର୍ତ୍ତି ନାରାୟଣଙ୍କୁ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଗୋପୀକା ଭକତେର ଏଇ ସୁଦୃଢ଼ ନିଶ୍ଚୟ
ବ୍ରଜେନ୍ଦ୍ର ନନ୍ଦନ ବିନା ଅନ୍ୟସ ନାଜାୟେ ।

ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଶିଖିପୁଚ୍ଛ ଗୁଞ୍ଜା ବିଭୂଷଣ
ଗୋପବେଶ ତ୍ରିଭଙ୍ଗିମ ମୁରଲୀ ବଦନ ।
ଇହା ଛାଡ଼ି କୃଷ୍ଣ ଯଦି ହୟ ଅନ୍ୟାକାର
ଗୋପୀଭାବ ନାହିଁ ଯାୟ ନିକଟେ ତାହାର । ୧୭ ।

ଗୋପୀକା ଭାବର (ଯେଉଁ) ଭଗବନ୍ତ ଗୁଣ
ଏହା ସୁଦୃଢ଼ ନିଶ୍ଚୟ
ବ୍ରଜେନ୍ଦ୍ର ନନ୍ଦନ ମୂରତି ମୋହନ
-ବିନା ଆନେ ନୁହେଁ ଥୟ ।

ପ୍ରେମ-ଆହ୍ଲାଦର ମାଧୁରିମା ବେଶ
ରୂପ ଲଗି ଆଖି ଝୁରେ
ଯେଉଁ ଦିଗେ ଚାହେଁ କମନୀୟ କାନ୍ତି
ଦିଶିଯାଏ ନିରନ୍ତରେ ।

ନଟବର ଶ୍ୟାମ ସହାସ୍ୟ ବଦନ
ଶିରେ ଶିଖିପୁଚ୍ଛ ଶୋଭା
ଯେତେ ଦେଖୁଥିଲେ ଅଦେଖା ସମାନ
ଅତୃପତ ମନ ଲୋଭା ।

ତ୍ରିଭଙ୍ଗିମ ଠାଣି ମନ-ପ୍ରାଣ ଜିଣି
ଅପରୂପ ସେ (ରୂପ) ମାଧୁରୀ
ମୁରଲୀ ବଦନ ଗୁଞ୍ଜା ବିଭୂଷଣ
ପୀରତି ଉଚ୍ଛୁଳା ଧାର ।

ଗୋପ ବେଶଧାରୀ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ତାହାର
ନିତି ନବ ରୂପ ଧରେ
ସେ ରୂପ ବିଭବ କେବେ କି ସମ୍ଭବ
ଏଇ ମର ଧରାପରେ !!

ଏଇ ରୂପ ସଖି !   ହୃଦ ଦିଏ ଦହି
ଆନ ରୂପ ନୁହେଁ ସଖି
ଗୋପୀ ଭାବର   ଏ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ବିଭବ
ଅନୁଭବୀ ଆସ୍ୱାଦଇ ।

ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଇଷ୍ଟନିଷ୍ଠା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମହାପ୍ରଭୁ ଚୈତନ୍ୟଦେବ କହୁଛନ୍ତି—

ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ କୃଷ୍ଣ ହରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀର ମନ
ଗୋପୀକାର ମନ ହରିତେ ନାରେ ନାରାୟଣ ।
ନାରାୟଣର କା କଥା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆପନେ
ଗୋପୀକାର ହାସ୍ୟ କରାଇତେ ହୟ ନାରାୟଣେ ।
ଚତୁର୍ଭୁଜ ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖାୟ ଗୋପୀଗଣେର ଆଗେ
ସେଇ କୃଷ୍ଣେ ଗୋପୀକାର ନହେ ଅନୁରାଗେ ।

ନନ୍ଦର ନନ୍ଦନ   ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ
ସେ ଯେ ମଦନ ମୋହନ,
ଗୋପୀ ଚିତ୍ତଚୋର   ଯୋଗୀ ମନ ହରି
ହରନ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ମନ ।

ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ରତନ   ଦେବ ନାରାୟଣ
ଚତୁର୍ଦ୍ଧାମୂରତି ହରି,
ଯେତେ ରୂପ ହୋନ୍ତି   ତଥାପି ନୁହନ୍ତି
ଗୋପୀଗଣ ମନୋହାରୀ ।

ଅକିଞ୍ଚନ ଧନ   ଦରିଦ୍ର ରତନ
ଆଖିର କାମିନୀ ଗଣେ
ପ୍ରଣୟ ବିଶୁଦ୍ଧ   ବିଶେଷ ବର୍ଦ୍ଧନ
କୃଷ୍ଣରୂପ ଆକର୍ଷଣେ ।

ସୁନ୍ଦର ମଧୁର   ଦିବ୍ୟ ମନୋହର
ରସରାଜ ଘନମୂର୍ତ୍ତି
ରସିକ ଶେଖର   ବରଜ ନାଗର
ଦରଶନେ ଇଷ୍ଟସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ।

ରାଗାନୁଗା ମାର୍ଗ   ମାନ ଅନୁରାଗ
କୃଷ୍ଣେ ଆନ ନ ଜାଣନ୍ତି
କୃଷ୍ଣ ରୂପ ଚିନ୍ତି   କୃଷ୍ଣନାମ ଜପି
କୃଷ୍ଣସଙ୍ଗ ମନାସକ୍ତି ।

ଗୋପୀଜନମାନଙ୍କ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହୁଛନ୍ତି—

ସହାୟା ଗୁରବଃ ଶିଷ୍ୟା ଭୁଜିଷ୍ୟା ବାନ୍ଧବାଃସ୍ତ୍ରିୟଃ
ସତ୍ୟଂ ବଦାମିତେ ପାର୍ଥ ଗୋପ୍ୟଃ କିଂ ମେ ଭବନ୍ତି ନ ।
ମନ୍ମାହାତ୍ମ୍ୟଂ ମତ୍‌ସପର୍ଯ୍ୟାଂ ମଚ୍ଛ୍ରଦ୍ଧାଂ ମନ୍ମୋନ ଗତଂ
ଜାନନ୍ତି ଗୋପିକାଃ ପାର୍ଥ ନା ନ୍ୟୋଜାନନ୍ତି ତତ୍ତ୍ୱତଃ ।
—ଆଦିପୁରାଣ

ଅର୍ଥାତ୍ ହେ ପାର୍ଥ ! ଗୋପୀମାନେ ମୋର ସର୍ବସ୍ୱ । ସେମାନେ ମୋର ସହାୟ ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରିୟା । ସେମାନେ ମୋତେ ଗୁରୁ ସ୍ୱରୂପ ସ୍ନେହ କରନ୍ତି, ଶିଷ୍ୟପରି ସେବା କରନ୍ତି, ବନ୍ଧୁଜନଙ୍କ ପରି ପ୍ରେମାଚରଣ କରନ୍ତି । ମୋ ମାହାତ୍ମ୍ୟ, ମୋ ସେବା, ମୋ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ସେମାନଙ୍କର ବିଶେଷଭାବରେ ଥାଏ । ମୋ ମନକଥା କେବଳ ସେହିମାନେ ହିଁ ଜାଣନ୍ତି । ଯଥା—

କୃଷ୍ଣେର ସହାୟ ଗୁରୁ ବାନ୍ଧବ ପ୍ରେୟସୀ
ଗୋପୀକା ହୟେନ୍ ପ୍ରିୟା ଶିଷ୍ୟା ସଖୀ ଦାସୀ ।
ଗୋପୀକା ଜାନେନ କୃଷ୍ଣେର ମନେର ବାଞ୍ଛିତ
ପ୍ରେମସେବା ପରିପାଟୀ ଇଷ୍ଟ ସମୀହିତ ।

ସେଇ ଗୋପୀଗଣ ମଧ୍ୟେ ଉତ୍ତମା ରାଧିକା
ରୂପେ ଗୁଣେ ସଉଭାଗ୍ୟେ ପ୍ରେମେ ସର୍ବାଧିକା ।
ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଏକ ଆତ୍ମା ଦୁଇ ଦେହ ଧରି
ଅନ୍ୟୋନ୍ୟେ ବିଳାସେ ରସ ଆସ୍ୱାଦନ କରି ।
ରାଧିକା ହୟେନ କୃଷ୍ଣେର ପ୍ରଣୟ ବିକାର
ସ୍ୱରୂପ ଶକ୍ତି ହ୍ଲାଦିନୀ ନାମ ଯାହାର ।

ହ୍ଲାଦିନୀ କରାୟ କୃଷ୍ଣେ ଆନନ୍ଦାସ୍ୱାଦନ
ହ୍ଲାଦିନୀର ଦ୍ୱାରା କରେ ଭକ୍ତେର ପୋଷଣ ।
ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ପୂର୍ଣ୍ଣ କୃଷ୍ଣେର ସ୍ୱରୂପ
ଏକଇ ଚିତ୍ଶକ୍ତି ତାରେ ଧରେ ତିନରୂପ ।
ଆନନ୍ଦା ଯେ ହ୍ଲାଦିନୀ ସଦ୍ ଯେ ସନ୍ଧିନୀ
ଚିଦଂ ଯେ ସମ୍ବିଦ୍ ଯାରେ ଜ୍ଞାନ କରି ମାନି ।
ସନ୍ଧିନୀର ସାର ଅଂଶ ଶୁଦ୍ଧସତ୍ତ୍ୱ ନାମ
ଭଗବାନେର ସତ୍ତାହୟ ଯାହାତେ ବିଶ୍ରାମ ।

କୃଷ୍ଣେ ଭଗବଦାଜ୍ଞାନ ସମ୍ବିତ୍ରେ ସାର
ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନାଦିକ ସବ୍ ତାର ପରିବାର ।

ହ୍ଲାଦିନୀର ସାର ପ୍ରେମ ପ୍ରେମ ସାର ଭାବ
ଭାବେର ପରମକାଷ୍ଠା ନାମ ମହାଭାବ ।
ମହାଭାବ ସ୍ୱରୂପା ଶ୍ରୀରାଧା ଠାକୁରାଣୀ
ସର୍ବଗୁଣ ଖଣି କୃଷ୍ଣକାନ୍ତ ଶିରୋମଣି ।

କୃଷ୍ଣ ପ୍ରେମ ଭାବିତ ଯାର ଚିତ୍ତେନ୍ଦ୍ରିୟ କାୟ
କୃଷ୍ଣ ନିଜ ଶକ୍ତି ରାଧା କ୍ରୀଡ଼ାର ସହାୟ ।

ଅବତରି କୃଷ୍ଣ ଯୈଛେ କରେ ଅବତାର
ଅଙ୍ଗିନୀ ରାଧା ହୈତେ ତିନଗଣେର ବିସ୍ତାର ।

ଆକାର ସ୍ୱରୂପ ଭେଦେ ବ୍ରଜ ଦେବୀ ଗଣ
କାୟବ୍ୟୂହ ରୂପ ତାର ରସେର କାରଣ ।

ବହୁକାନ୍ତା ବିନା ନହେ ରସେର ଉଲ୍ଲାସ
ଲୀଳାର ସହାୟ ଲଗି ବହୁତ ପ୍ରକାଶ ।
କୃଷ୍ଣ କହୁଛନ୍ତି ଅର୍ଜୁନ ! ଏ ମୋ ମରମ ବାଣୀ
କରିବ ଯତନେ ମନନ ଏହା ଥାଅଛି ଶୁଣି ।
ତୁମେ ଅଧିକାରୀ କେବଳ ତତ୍ତ୍ୱଗ୍ରାହୀ ପ୍ରଧାନ
ଗୋପୀଗଣ ମୋର ସର୍ବସ୍ୱ ଗୁରୁ-ବନ୍ଧୁ-ସ୍ୱଜନ ।
ବାନ୍ଧବୀ-ପ୍ରେୟସୀ-ସହାୟା-ସେବିକା-ସଖୀ-ଦାସୀ
ମନକଥା ମୋର ଜାଣନ୍ତି ମନ-ପ୍ରାଣ ନିବେଶି ।
ତାଙ୍କ ପ୍ରେମପାଶେ ନିଜକୁ ନିଜେ ଦେଇଛି ଧରି
ମୁହିଁ ତାଙ୍କ ଇଷ୍ଟ ବାଞ୍ଛିତ ପୁଣି ଶୋକପାଶୋରି ।
ସେଇ ଗୋପୀଗଣ ମଧ୍ୟରେ ଉତ୍ତମା ସର୍ବାଧିକା
ରୂପେ-ଗୁଣେ-ପ୍ରେମେ-ସୌଭାଗ୍ୟେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶ୍ରୀରାଧିକା ।
ଆମେ ଦୁହେଁ ଏକଇ ଆତ୍ମା ଦେହ ପୃଥକ ମାତ୍ର
ଧରିପୃଷ୍ଠେ ଲୀଳା ରଚନା ରସ ଆସ୍ୱାଦନାର୍ଥ ।

ଶ୍ରୀରାଧା ଅଟନ୍ତି ମୋହର ପ୍ରେମ ଆଶ୍ରୟସ୍ଥଳ
ମୁହିଁ ସେହି ଦ୍ରବ୍ୟ ପ୍ରେମର ବିଷୟ ରୂପ ମାତର ।

ସ୍ୱରୂପ ଶକ୍ତି ଆହ୍ଲାଦିନୀ ନାମ ଅଟେ ରାଧିକା
ଏଇ ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା କରନ୍ତି ଭକ୍ତଗଣଙ୍କ ରକ୍ଷା ।

ବିଷୟ ଜାତୀୟ ସୁଖର ଆସ୍ୱାଦ ଲଭେ ମୁହିଁ
ମୋହଠାରୁ ବଳି ଅଧିକ ଆହ୍ଲାଦ ଲଭେ ରାଈ ।

ସତ୍-ଚିତ୍-ଆନନ୍ଦ ମୋହର ଅଟଇ ସ୍ୱ-ସ୍ୱରୂପ
ସେଇ ଏକଇ ଚିତ୍‌ଶକ୍ତି ଧରେ ତିନୋଟି ରୂପ ।

ଆନନ୍ଦ ହ୍ଲାଦିନୀ-ସମ୍ବିତ୍ ଆବର ଯେ ସନ୍ଧିନୀ
ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନେ ଏହା ସ୍ଫୁରଇ ଲବେ ଆଅଛି ଜାଣି ।

ସନ୍ଧିନୀ ଶକ୍ତିର ସାରାଂଶ ଶୁଦ୍ଧ-ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଧାମ
ନାମୀ-ଭଗବାନ୍ ସଲ୍ଲଙ୍କ ସେହିଠାରେ ବିଶ୍ରାମ ।

କୃଷ୍ଣ ଯେ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ଏହା ସମ୍ବିତ୍ ସାର
ବ୍ରହ୍ମମୟ ସର୍ବ ସଂସାର ଜ୍ଞାନେ ମଣେ ନିଜର ।

ଭାବଟି ଅଟଇ ହ୍ଲାଦିନୀ ଶକ୍ତି ବୃତ୍ତିବିଶେଷ
ସାଧନ ଭକ୍ତିର କ୍ରିୟାରେ ଭାବ ଭକ୍ତି ସ୍ଫୁରିତ ।

ଭାବର ବିକାଶ କ୍ରମରେ ପ୍ରେମ ଉଦୟ ହୁଏ
ଭାବରୂପା ଭକ୍ତି ଚରମେ ମହାଭାବ ବୋଲାଏ ।

ଏହି ମହାଭାବ ସ୍ୱରୂପା ଶକ୍ତି ଶ୍ରୀମତୀ ରାଈ
ଆଶ୍ରୟ ଜାତୀୟ ସୁଖର ସର୍ବ ଖଣିଟି ସେହି ।

ସର୍ବଗୁଣାଧାର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଶିରୋମଣି ତାଙ୍କର
ଗଣ୍ଣିବାକୁ ତିନି ଭୁବନେ ଉପମା ନାହିଁ ଯାର ।

କୃଷ୍ଣ ନାମ-ଗୁଣ-ଭାବରେ ସଦା ତଦ୍‌ଗତ ଚିତ୍ତ
କୃଷ୍ଣ ନିଜ ଶକ୍ତି ବିଷୟ ସଧାରେ ଅପ୍ରମତ୍ତ ।

ମହାଭାବ-ଭାବାଶ୍ରିତଙ୍କ ଯୋଗ ଲୀଳା ସମ୍ଭାର
ରାଇ-କାହ୍ନୁ ମିଳନାନନ୍ଦେ ବ୍ରଜାଙ୍ଗନା ବିଭୋର ।

କାୟବ୍ୟୂହ ରୂପ ତାଙ୍କର ରସ ସୃଷ୍ଟି ନିଦାନ
ବହୁକାନ୍ତାବିନା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ରସାସ୍ୱାଦନ ।

ଲୀଳା ସହଚରୀ ଭାବରେ ଏହାଙ୍କର ଆବେଶ
ଲୀଳାର ସହାୟ ନିମିତ୍ତ ବହୁଭାବେ ପ୍ରକାଶ ।

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ତୁମେ ଗୋପୀକାନିଷ୍ଠ ହୋଇ ବିଧି ନିଷେଧ ତ୍ୟାଗ କରି ମୋର ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କର । ଏହି ଗୋପୀଭାବ ଯେ କେତେ ଉଚ୍ଚରେ ତାହା ଭାଗବତକାର ଦେଖାଉଛନ୍ତି—

(୧) ସତ୍କର୍ମୀ ବା ପୁଣ୍ୟଜନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜ୍ଞାନୀ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ।
(୨) ଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଜ୍ଞାନ ବିମୁକ୍ତ ଭକ୍ତ ପ୍ରିୟତର ।
(୩) ସର୍ବପ୍ରକାର ଭକ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରେମନିଷ୍ଠ ଭକ୍ତ ପ୍ରିୟତମ ।

(୪) ସର୍ବପ୍ରକାର ପ୍ରେମନିଷ୍ଠ ଭକ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ରଜ ଗୋପୀଗଣ ଅତି ପ୍ରିୟ ଏବଂ

(୫) ସର୍ବଗୋପୀଗଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରାଧିକା ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟ ।

ଶ୍ରୀଭଗବାନଙ୍କ ନାମ ବସ୍ତୁତତ୍ତ୍ୱର ନାମ ଅଜ୍ଞାନ ଏବଂ ଭଗବତ୍ ସ୍ତୁତତ୍ତ୍ୱର ନାମ ଜ୍ଞାନ । ସ୍ୱରୂପ ଉପଲବ୍ଧି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜ୍ଞାନର ପ୍ରୟୋଜନ ଅଛି । କିନ୍ତୁ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ପ୍ରତି ଜୀବାତ୍ମାର ସ୍ୱାଭାବିକ୍ ଅନୁରାଗର ନାମ ଭକ୍ତି । ସେହି ଭକ୍ତି ନିତ୍ୟ । ଏହା କେବେହେଲେ ତ୍ୟାଗର ଜିନିଷ ନୁହେଁ । ଭଗବାନ ହିଁ ଏକମାତ୍ର ଭଜନୀୟ ବସ୍ତୁ । ତେଣୁ ଭକ୍ତର ଭଗବାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ସେହି ହେତୁ ଭଗବାନ ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ କହୁଛନ୍ତି—ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଜ୍ଞାନପୂର୍ବକ ଆତ୍ମବସ୍ତୁ ବା ସ୍ୱରୂପ ଅବଗତ ହୋଇ ଜ୍ଞାନ ବିଜ୍ଞାନ ସମ୍ପନ୍ନ ଚିତ୍ତରେ ଭକ୍ତିଭାବରେ ମୋର ଭଜନା କର ।

ତସ୍ମାଦ୍ ଜ୍ଞାନେନ ସହିତଂ ଜ୍ଞାତ୍ୱାସ୍ୱାତ୍ମାନ ମୁଦ୍ଧବ
ଜ୍ଞାନ ବିଜ୍ଞାନ ସମ୍ପନ୍ନୋ ଭଜ ମାଂ ଭକ୍ତିଭାବତଃ ।

—ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ୧୧ । ୧୯ । ୫

କହନ୍ତି ପ୍ରଭୁ ଭଗବାନ । ଶୁଣ ହେ ଭକତ ପ୍ରଧାନ ॥
ବିମଳ ମତି ସ୍ଥିରବାଣୀ । ଜଗତ ମାୟା ମାତ୍ର ଜାଣି ॥
ସେ ଜ୍ଞାନ ଦେଇ ମୋ ଚରଣେ । ଭାବେ ଖଟିବ ଭୃତ୍ୟପଣେ ॥
ମୋତେ ଭଜନ୍ତି ଜ୍ଞାନୀଜନ । ମୁଁ ତାଙ୍କ ଇଷ୍ଟ ପ୍ରିୟଧନ ॥
ଯେ ମୋତେ ଜ୍ଞାନବନ୍ଧେ ଧରେ । ସେ ସର୍ବ କାମ ପରିହରେ ॥
ତୀର୍ଥ ଗମନ ଜପ ଦାନ । ଯଜ୍ଞେ ଦେବତା ଆରାଧନ ॥
ଏ କୋଟି କୋଟି ବ୍ରତ ଧର୍ମ । ଏ ଆଦି ଯେତେ ପୁଣ୍ୟକର୍ମ ॥
ନାନା ପ୍ରକାରେ ତପ କର । ଜ୍ଞାନ କଳାକୁ ନୋହେ ସରି ॥
ଉଦ୍ଧବ ବୁଝି ଏହା ମନେ । ତୁ ମୋତେ ଭଜ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନେ ॥
ପୂର୍ବେ ଅଶେଷ ମୁନିଗଣ । ଜ୍ଞାନେ ସେବିଲେ ମୋ ଚରଣ ॥

—ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭାଗବତ—ଏକାଦଶସ୍କନ୍ଧ-ବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ଭକ୍ତ ଲକ୍ଷଣ ଓ ଭକ୍ତଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଭଗବାନ୍ କହୁଛନ୍ତି — ନିରନ୍ତର ମୋ ମଧୁର ଚରିତ ଶ୍ରବଣରେ ଯତ୍ନ, ମୋ କଥା କୀର୍ତ୍ତନ, ପୂଜାରେ ନିଷ୍ଠା, ମୋର ସ୍ତବ, ସେବାକାର୍ଯ୍ୟରେ ଆଦର, ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣିପାତ, 'ମୁଁ ସନ୍ତୋଷ ହେବି'—ଏହି ଜ୍ଞାନରେ ମୋର ଭକ୍ତ ପୂଜା, ସମସ୍ତ ଜୀବଗଣଙ୍କଠାରେ ସଦ୍‌ଭାବ, ମୋ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଲୌକିକ କାର୍ଯ୍ୟ, ମୋର ଗୁଣକୀର୍ତ୍ତନ, ମୋତେ ସର୍ବସ୍ୱ ସମର୍ପଣ, ବାସନା ତ୍ୟାଗ, ମୋ ଭଜନ ନିମିତ୍ତ ଭଜନ ବିରୋଧୀ ବିଷୟ ତ୍ୟାଗ, ଭୋଗ ତ୍ୟାଗ, ସ୍ୱସୁଖ ତ୍ୟାଗ, ଯଜ୍ଞ, ଦାନ, ହୋମ, ଜପ ଓ ହରିବାସର ପ୍ରଭୃତି କରିବାଦ୍ୱାରା ଭକ୍ତି ଦୃଢ଼ ହୁଏ । ଯଥା—

ଶ୍ରଦ୍ଧାମୃତ କଥାୟାଂ ମେ ଶଶ୍ୱନ୍ମଦନୁ କୀର୍ତ୍ତନମ୍
ପରିନିଷ୍ଠା ଚ ପୂଜାୟାଂ ସ୍ତୁତିଭିଃ ସ୍ତବନଂ ମମ—॥ ୨୦ ॥
ଆଦରଃ ପରିଚର୍ଯ୍ୟାୟାଂ ସର୍ବାଙ୍ଗୈରଭି ବନ୍ଦନମ୍
ମଦ୍ଭକ୍ତପୂଜାଭ୍ୟଧିକା ସର୍ବଭୂତେଷୁ ମନ୍ମତିଃ—॥ ୨୧ ॥
ମଦର୍ଥେଷ୍ୱଙ୍ଗ ଚେଷ୍ଟା ଚ ବଚସା ମଦ୍‌ଗୁଣେରଣମ
ମୟ୍ୟର୍ପଣଞ୍ଚ ମନସଃ ସର୍ବକାମବିବର୍ଜନମ୍—॥ ୨୨ ॥
ମଦର୍ଥେଽର୍ଥ ପରିତ୍ୟାଗୋ ଭୋଗସ୍ୟ ଚ ସୁଖସ୍ୟ ଚ
ଇଷ୍ଟଂ ଦତ୍ତଂ ହୁତଂ ଜପ୍ତଂ ମଦର୍ଥଂ ଯଦ୍‌ବ୍ରତଂ ତପଃ—॥ ୨୩ ॥
—ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ—ଏକାଦଶସ୍କନ୍ଧ-ଊନବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ମୋହର କଥାମୃତ ବାଣୀ । ଯେ ଶ୍ରଦ୍ଧାଚିତ୍ତେ ନିତ୍ୟେ ଶୁଣି ॥
ବଦନେ କରଇ କୀର୍ତ୍ତନ । ସୁସ୍ୱରେ ଗାଏ ଅନୁକ୍ଷଣ ॥
ମୋର ପୂଜାରେ ଏକମତି । ଆଦରେ କରି ନାନା ସ୍ତୁତି ॥
ମୋର ବ୍ୟାପାରେ ତତପର । ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗେ କରେ ନମସ୍କାର ॥
ଉଦ୍ଧବ ଯେ ମୋର ଭକତ । ଅଧିକେ ପୂଜାକର୍ମେ ରତ ॥
ମୋତେ ଦେଖିବ ସର୍ବଭୂତେ । ନିରତେ ଥିବ ପ୍ରାଣୀହିତେ ॥
ମୋର କାରଣେ କର୍ମ ଯେତେ । ଆଦରେ କରୁଥିବ ନିତ୍ୟେ ॥
ମୋର ମହିମା ଯେତେ ଗୁଣ । କୀର୍ତ୍ତନ କରୁଥିବ ମୁଣ ॥
ଅଧିକ କର୍ମ କରେ ଯେତେ । ଅନ୍ତରେ ସମର୍ପିବ ମୋତେ ॥

ଆଶା ନ କର କର୍ମଫଳେ । ଶରଣ ମୋ ପାଦ କମଳେ ॥
କର୍ମେ ମିଳିବ ଯେତେ ଭୋଗ । ମୋ ପ୍ରୀତି ଅର୍ଥେ ପରିତ୍ୟାଗ ॥
ଅର୍ପଣ କର ସର୍ବ ମୋତେ । ବ୍ରହ୍ମ ଆନନ୍ଦମୟ ଶତେ ॥
ଦେହ ଜୀବନ ଦେଇ ମୋତେ । ବନ୍ଧିବ ମୋର ପାଦଗତେ ॥
ଏ ସର୍ବ ଭକତି ଉପାୟେ । ଯେ ଅବା ସାଧେ ନିଜ ଦେହେ ॥
ତାର ଭକତି ମୋର ପଦେ । ନିଶ୍ଚୟ ହୁଏ ଅପ୍ରମାଦେ ॥
ଯେ ପ୍ରାଣୀ ମୋହର ଚରଣେ । ଦଣ୍ଡେ ନିମିଷେ ଅବା କ୍ଷଣେ ॥
ମନ ନିଶ୍ଚଳ କରି ଯେବେ । ଜ୍ଞାନ ବୈରାଗ୍ୟ ଲଭେ ତେବେ ॥
ମୋ ପାଦ ଭକ୍ତି ଉପାଦାନେ । ଦେଖଇ ଆତ୍ମା ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନେ ॥
ହୃଦରେ ଭକତି ଉଦୟେ । ବୈରାଗ୍ୟ ଦେଖଇ ବିଷୟେ ॥

—ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭାଗବତ—ଏକାଦଶ ସ୍କନ୍ଧ-ବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ଭଗବାନ କହିଲେ—ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଅନ୍ୟର ନିକଟରେ ଗୋପନୀୟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତୁମ ନିକଟରେ ମୁଁ କେତୋଟି ଗୋପନୀୟ କଥା କହିବ । ତେଣୁ ଭଗବାନ୍ ଭକ୍ତ ସେବାର ମାହାତ୍ମ୍ୟ କୀର୍ତ୍ତନ କରି କହୁଛନ୍ତି—

ଭକ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କ ନିଜ ଜନ । ଭଗବାନ୍‌ଙ୍କର ସେବାସ୍ୱରୂପ ହିଁ ଭକ୍ତ । ଭକ୍ତ ଆତ୍ମାରାମ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସେବାଦ୍ୱାରା ନିତ୍ୟ ଏତେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରି ପାରନ୍ତି ଯେ, ଭଗବାନ ନିଜ ସ୍ୱରୂପଗତ ଆନନ୍ଦ ଅପେକ୍ଷା ଭକ୍ତଙ୍କ ସ୍ୱରୂପାନନ୍ଦ ଦେଖି ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରୀତିଯୁକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । କେବଳ ସେବାଦ୍ୱାରା ଭଗବାନ୍ ବାଧ ହୁଅନ୍ତି । ଭକ୍ତ ଭକ୍ତିର ଆଧାର ବା ପାତ୍ର । ସ୍ୱାଧୀନ ଭଗବାନ୍ ଭକ୍ତ ବାଧ ବୋଲି ନାନା ସ୍ଥାନରେ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି ।

ଭଗବାନଙ୍କ ଭକ୍ତଗଣ ଅନ୍ୟ ବହିର୍ମୁଖୀ ଜୀବଙ୍କୁ ସମାକର୍ଷଣ କରି ନିତ୍ୟସେବାରେ ନିଯୁକ୍ତ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ଜୀବମାନଙ୍କୁ କୃଷ୍ଣକଥା ଶ୍ରବଣ କରାଇ ଓ ନିଜେ ପରିଶ୍ରମ କରି ସେମାନଙ୍କୁ କୃଷ୍ଣସେବାନନ୍ଦ ଶିକ୍ଷା ଦେଇଥା'ନ୍ତି । ଯେଉଁ ଭକ୍ତ ଏଭଳି କରନ୍ତି, ଭଗବାନ୍ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଅଧିକ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି ।

ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜେ ପିତାଙ୍କ ସେବାକରେ ଓ ଅନ୍ୟ ବିମୁଖ ଭ୍ରାତୃବର୍ଗଙ୍କୁ ସେବା ଶିକ୍ଷା ଦିଏ, ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ପିତାଙ୍କର ଅଧିକ ସ୍ନେହଥିବା ସ୍ୱାଭାବିକ୍ ।

ନିଜସେବା ବିତରଣକାରୀ ଭକ୍ତସଙ୍ଗ ହିଁ ସର୍ବଥା କରଣୀୟ । ଭଗବାନ୍ କୃପାବଶତଃ ଧର୍ମବିମୁଖଜନଙ୍କ ନିକଟକୁ ନିଜ ଭକ୍ତ ପ୍ରେରଣ କରି ନିଜ କଥା ଶୁଣାଇ ନିଜ ସେବା ଦାନ କରନ୍ତି । ତେଣୁ ଭକ୍ତମାନେ ହିଁ ବୈକୁଣ୍ଠ ଦୂତ । ତ୍ରିତାପକ୍ଲିଷ୍ଟ ଜନଗଣଙ୍କୁ କୃପା କରିବା ନିମିତ୍ତ ଭକ୍ତମାନେ ବିଚରଣ କରନ୍ତି । ସେହିସବୁ ଭକ୍ତଙ୍କ ସେବାରେ ହରିଭକ୍ତି ଲାଭ ହୁଏ । ସେହିସବୁ ଭକ୍ତ ସେବା ସୌଭାଗ୍ୟବଶତଃ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ ଯେପରି କେହି ଭକ୍ତ ସେବାରୁ ବିରତ ନ ହୁଅନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ଭଗବାନ ବାରମ୍ବାର ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେବାରେ କେବଳମାତ୍ର ଭଜନୀୟ ବସ୍ତୁର ସେବା ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ଭକ୍ତସେବାରେ ଭକ୍ତିଦାତା ଭକ୍ତର ଓ ଭଗବାନଙ୍କର ଉଭୟ ସେବା ପୂର୍ତ୍ତି ହୁଏ ।

ଭକ୍ତସେବା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶୁଣି ସାଧକମାନେ ଯେପରି ଭଗବତ୍ ସେବା ବିମୁଖ ନ ହୁଅନ୍ତି, ସେଥିପ୍ରତି ସାବଧାନ ଥିବେ । ଭଗବାନ ଜୀବର ନିତ୍ୟସେବ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ଉଭୟର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ଥାନରେ ଯଦି ନିତ୍ୟ ଭକ୍ତସେବା ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ, ତେବେ ଭଗବାନଙ୍କ ସେବା କିପରି ହେବ ?

ପ୍ରାକୃତ ଜଗତରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଓ ଦ୍ରଷ୍ଟାପୁ ଚକ୍ଷୁ ମଧ୍ୟରେ ଯଦି ଅସ୍ୱଚ୍ଛ ଆବରଣ ଥାଏ, ତେବେ ଦର୍ଶନରେ ବାଧା ଜାତ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ସେହି ସ୍ଥାନରେ ଯଦି ସ୍ୱଚ୍ଛ କାଚ ଥାଏ, ତେବେ ଦର୍ଶନରେ ବାଧା ଜାତ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ସେହିପରି ଜୀବ ଓ ଈଶ୍ୱର ସେବା ମଧ୍ୟରେ ଭକ୍ତ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ଭଗବତ୍ ସେବା ଓ ଭକ୍ତସେବାରେ କିଛିମାତ୍ର ହାନି ହୁଏ ନାହିଁ । କାରଣ ଭକ୍ତର ହୃଦୟ ଓ ଭଗବାନଙ୍କ ହୃଦୟ ଅଭିନ୍ନ । ଯଥା— ଭଗବାନ ଦୁର୍ବାସାଙ୍କୁ କହିଲେ—'ସାଧବୋ ହୃଦୟଂ ମହ୍ୟମ୍' । ଅର୍ଥାତ୍ ହେ ଦୁର୍ବାସା ! ମୋ ଭକ୍ତ ଅମ୍ବରୀଷଙ୍କୁ ଦଗ୍ଧ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରି ମୋ ହୃଦୟ ଦଗ୍ଧ କରିଅଛ । ଯଦି କହିବ, ମୋ ନିକଟରେ ଅପରାଧ

ହେତୁ ମୋତେ କ୍ଷମା ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ, ମୋତେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତୁ—ତାର ଉତ୍ତରରେ କହୁଛି—'ତୁମେ ଅମ୍ବରୀଷଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କର ।' ସୁତରାଂ ଭକ୍ତର ସେବା ହିଁ ଭଗବତ୍ ସେବା ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଅଛି । ଭକ୍ତରାଜ ପ୍ରହ୍ଲାଦ କହୁଛନ୍ତି—ଯେଉଁକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୃହବ୍ରତ ମାନବଗଣଙ୍କ ମତି ନିଷ୍କିଞ୍ଚନ ଭଗବତ୍ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ପଦରଜଦ୍ୱାରା ଅଭିଷିକ୍ତ ନ ହୋଇଛି, ସେକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହା କେବେହେଲେ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ପାଦପଦ୍ମ ସ୍ପର୍ଶ କରି ନ ପାରେ । ଯେହେତୁ କୃଷ୍ଣ ପାଦପଦ୍ମ ସ୍ପର୍ଶ ହିଁ ଜୀବର ସମସ୍ତ ଅନର୍ଥନାଶର ଏକମାତ୍ର ହେତୁ । ଆଦିପୁରାଣରେ ଭଗବାନ ଅର୍ଜ୍ଜୁନଙ୍କୁ କହୁଛନ୍ତି—

ବୈଷ୍ଣବାନ ଭଜ କୌନ୍ତେୟ ମା ଭଜସ୍ୱାନ୍ୟ ଦେବତାଃ
ପୁନନ୍ତି ବୈଷ୍ଣବାଃ ସର୍ବେ ସର୍ବ ଦେବମିଦଂ ଜଗତ୍ ।

ଅର୍ଥାତ୍—ହେ କୌନ୍ତେୟ ! ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କୁ ଆଦର କର । ବୈଷ୍ଣବମାନେ ଦୃଶ୍ୟଜଗତକୁ ପବିତ୍ର କରନ୍ତି । ମହାପ୍ରଭୁ କହୁଛନ୍ତି –

ତୋମାର ଯେ ପାର କୃଷ୍ଣ ଭଜନ ଦିବାରେ
ଦାସେରେ ସେବିଲେ କୃଷ୍ଣ ଅନୁଗ୍ରହ କରେ ।

କୃଷ୍ଣସେବା ହୈତେଓ ବୈଷ୍ଣବ ସେବା ବଡ଼
ଭାଗବତ ଆଦି ସର୍ବ ଶାସ୍ତ୍ରେ କୈଲ ଦୃଢ଼ ।

ଏତେକ ବୈଷ୍ଣବ ସେବା ପରମ ଉପାୟ
ଭକ୍ତ ସେବା ହୈତେ ଯେ ସବାଇ କୃଷ୍ଣପାୟ ।

ସବାରେ ଶିଖାୟ ଗୌରଚନ୍ଦ୍ର ଭଗବାନେ
ବୈଷ୍ଣବେର ସେବା ପ୍ରଭୁ କରୟା ଆପନେ ।

—ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଚରିତାମୃତ

ପ୍ରଭୁ କହୁଛନ୍ତି ଶୁଣ ଭକ୍ତଗଣ
ନିଜ ସାଧ୍ୟ ଅନୁଯାୟୀ
ଦିବା-ନିଶି କୃଷ୍ଣ ନିରନ୍ତରେ ଭଜ
ତାଙ୍କ ନାମ-ଗୁଣ ଧ୍ୟାୟୀ ॥

କୃଷ୍ଣସେବାଠାରୁ ତାଙ୍କ ଭକ୍ତସେବା
ସାର ଅଟଇ ସଂସାରେ
ବିଶେଷ କଥିତ ବେଦ, ଭାଗବତ-
ଆଦି ଶାସ୍ତ୍ର-ପୁରାଣରେ ॥

ସେବାମଧ୍ୟେ ସାର ବଇଷ୍ଣବ ସେବା
ଦୃଢ଼ ମତି ସନ୍ଧିକାରେ
ସାଧନ କରିଲେ କୃଷ୍ଣ ଅନୁଗ୍ରହ
ଲଭିପାରେ ଅବହେଳେ ॥

ଲୀଳାଅବତାର ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଗୌରାଙ୍ଗ
କୃଷ୍ଣକୃପା ଆକର୍ଷଣେ
ବଇଷ୍ଣବ ସେବା ଶିଖାନ୍ତି ଅନ୍ୟରେ
ସାଧି ନିଜ ଆଚରଣେ ॥

ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବ ହିଁ ଭଗବାନଙ୍କର ସେବା ବିଷୟରେ ଅଭିଜ୍ଞ । ସୁତରାଂ ତାଙ୍କର ଆନୁଗତ୍ୟରେ କୃଷ୍ଣସେବା କରିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ପ୍ରଭୁ କହିଛନ୍ତି—

ଯଦି ଥାକେ ବହୁଧନ
ନିଜେ ହବେ ଅକିଞ୍ଚନ
ବୈଷ୍ଣବେର କର ସମାଦର ।

ଯଦି ଥାଏ ବହୁଧନ
ମଣି ତା' ଈଶ୍ୱର ଦାନ
ନିଜେ ହେବ ହୀନ-ଅକିଞ୍ଚନ ।

ଦାସଭାବ ମନେ ଭରି
ଅତି ସମାଦର କରି
କର ସଦା ବୈଷ୍ଣବ ସେବନ ॥

ତତ୍ପରେ ଭକ୍ତ ଯଥା ହରିବାସର ଦିନେ ଉପବାସାଦି କରି ବିଧିପୂର୍ବକ ସଂଖ୍ୟା ରଖି ନାମ ଜପ କରିବେ । ବଦ୍ଧଜୀବ ସାଧାରଣତଃ

ସେବାବିମୁଖ ଓ ଯଥେଚ୍ଛାଚାରୀ । ସୁତରାଂ; ପ୍ରାଥମିକ ସାଧକମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ନିୟମ ଓ ନିଷିଦ୍ଧ ନ ରହିଲେ ଜୀବନ ସଂଯତ ଓ ଭଜନରତ ହେବ ନାହିଁ । ଯିଏ ଯେଉଁଭଳି ନିୟମ ପାଳନ କରନ୍ତି, ସେ କ୍ରମେ ମଙ୍ଗଳଲାଭର ଅଧିକାରୀ ହୁଅନ୍ତି । ନିଜେ ମହାପ୍ରଭୁ ମଧ୍ୟ ସଂଖ୍ୟାନାମ ଜପ କରୁଥିଲେ । ଯଥା—

ଯବେ ଚଲେ ସଂଖ୍ୟାନାମ କରିୟା ଗ୍ରହଣ
ତୁଳସୀ ଲଇୟା ଅଗ୍ରେ ଚଲେ ଏକ ଜନ ।
ସଂଖ୍ୟାନାମ ଲଇତେ ଯେ ସ୍ଥାନେ ପ୍ରଭୁ ବୈସେ
ତଥାଇ ରାଖେନ ତୁଳସୀ ସେ ପ୍ରଭୁ ପାଶେ ।
ତୁଳସୀରେ ଦେଖେନ ଜପେନ ସଂଖ୍ୟାନାମ
ଏ ଭକ୍ତି ଯୋଗର ତତ୍ତ୍ୱ କେ ବୁଝିବେ ଆନ ।
ପୁନଃ ସେଇ ସଂଖ୍ୟାନାମ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିୟା
ଚଲେନ୍ ଈଶ୍ୱର ସଙ୍ଗେ ତୁଳସୀ ଲଇୟା ।

—ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ

ସଂଖ୍ୟାନାମ ଜପି ମହାପ୍ରଭୁ ଯେବେ
କରନ୍ତି କେବେ ଗମନ,
ତୁଳସୀ ବୃକ୍ଷକୁ ମଥା ପରେ ଥୋଇ
ଆଗେ ଚାଲେ ଏକ ଜଣ ॥

ସଂଖ୍ୟାନାମ ନେଇ ପ୍ରଭୁ ଅବା କାହିଁ
ବସିଲେ, ସେବକ ଜନ,
ପ୍ରଭୁଙ୍କ ସମୀପେ ରଖନ୍ତି ତୁଳସୀ
କରି ସଦା ଅବଧାନ ।

ତୁଳସୀ ଦେଖିଣ ପ୍ରଭୁ ଜପେ ନାମ
ହାତେ ଧରି ଜପାମାଳି
ଏ ଭଜନ ତତ୍ତ୍ୱ ଭକତି ମହତ୍ତ୍ୱ
ଆନ କେ କି ବୁଝିପାରି ॥

ସଂଖ୍ୟାନାମ ଜପ ହୋଇଲେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ
ପ୍ରଭୁ କରନ୍ତି ଗମନ,
ପ୍ରଭୁ ସାଥେ ନିତ୍ୟ ସେବକ ଚଳନ୍ତି
ଆଗେ ତୁଳସୀ ନେଇଣ ॥

ଯେଉଁ ଭକ୍ତମାନେ ଲକ୍ଷ ସଂଖ୍ୟକ ନାମ, ଦୈନିକ ଜପ କରନ୍ତି, ଶ୍ରୀମନ୍ ମହାପ୍ରଭୁ ସେହିମାନଙ୍କୁ 'ଲକ୍ଷେଶ୍ୱର' ବୋଲି ଅଭିହିତ କରି କେବଳ ସେହିମାନଙ୍କ ଗୃହରେ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ରକ୍ଷା କରୁଥିଲେ ।

ଭିକ୍ଷା ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଛଳେ ପ୍ରଭୁ ବଲେନ୍ ହାସିୟା
ଚଲ ତୁମି ଆଗେ ଲକ୍ଷେଶ୍ୱର ହଞିୟା ।
ତଥା ଭିକ୍ଷା ଆମାର ଯେ ହୟେ ଲକ୍ଷେଶ୍ୱର
ଶୁନିୟା ବ୍ରାହ୍ମଣ ସବ ଚିନ୍ତିତ ଅନ୍ତର ।
ବିପ୍ରଗଣ ସ୍ତୁତି କରି ବଲେନ ଗୋସାଇଁ
ଲକ୍ଷେର କି ଦାୟ ସହସ୍ରେକ କାରେ ନାଇଁ ।
ପ୍ରଭୁବଲେ ଜାନ ଲକ୍ଷେଶ୍ୱର ବୋଲି କା'ରେ
ପ୍ରତିଦିନ ଲକ୍ଷ ନାମ ଯେ ଗ୍ରହଣ କରେ ।
ସେ ଜନେର ନାମ ଆମି ବଲି ଲକ୍ଷେଶ୍ୱର
ତଥା ଭିକ୍ଷା ଆମର୍ ନା ଯାଇ ଅନ୍ୟ ଘର ।
ଲକ୍ଷ ନାମ ଲଇବ ପ୍ରଭୁ ତୁମି କର ଭିକ୍ଷା
ମହାଭାଗ୍ୟ ଏମତ କରାଓ ତୁମି ଶିକ୍ଷା ।
ପ୍ରତିଦିନ ଲକ୍ଷ ନାମ ଲୟ ଦ୍ୱିଜଗଣେ
ଲୟେନ ଚୈତନ୍ୟଚନ୍ଦ୍ରେର ଭିକ୍ଷାର କାରଣେ ।

ଭିକ୍ଷା ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଛଳେ ପ୍ରଭୁ
ବିପ୍ରେ ହସି ବୋଲେ
ଆଗ ତୁମେ ହୁଅ ଲକ୍ଷେଶ୍ୱର,
ଯେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଲକ୍ଷେଶ୍ୱର ତା' ଗୃହେ ଭୋଜନ ମୋର
ଏହି ଆଜ୍ଞା ମୋର ଘେନା କର—॥

ପ୍ରଭୁଙ୍କ ବାଣୀ ଶୁଣିଣ   ଚମତ୍କୃତ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଗଣ
ସ୍ତୁତି କରି ବୋଲନ୍ତି ଗୋସାଇଁ,
ଲକ୍ଷ ତ' ଦୂରର କଥା   ସହସ୍ର ସପନ ତଥା
ହଠ କର, କହ ହେ କପାଇଁ—॥

ପ୍ରଭୁ ହସି ବିପ୍ରେ ଭଣେ   ଲକ୍ଷେଶ୍ୱର କା'ରେ ମଣେ
(ଯେହୁ) ପ୍ରତିଦିନ ନଏ ଲକ୍ଷେ ନାମ,
ସେହି ଅଟେ ଲକ୍ଷେଶ୍ୱର   ତା' ଦୁଆରେ ଭିକ୍ଷା ମୋର
ନ ଯିବଟି କା' ଦୁଆର ଆନ—॥

ଲକ୍ଷେ ନାମ ନେବୁ ଆହେ ମହାପ୍ରଭୁ !
ଆମ ଘରେ କର ଭିକ୍ଷା,
ଏ ତ' ମହାଭାଗ୍ୟ ଭିକ୍ଷାଛଳେ ତୁମେ
ଦେଇଛ ମହାନ ଶିକ୍ଷା—॥

ପ୍ରତିଦିନ ଜପି ଲକ୍ଷେ ମହାନାମ
ଭାବୁକ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଗଣ
ଚୈତନ୍ୟଚନ୍ଦ୍ରେ ଆମନ୍ତ୍ରନ୍ତି ଘରେ
ତହିଁ ଭିକ୍ଷାର କାରଣ—॥

ଶ୍ରୀ ମହାପ୍ରଭୁ ନାମ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କହୁଛନ୍ତି—

ଆପନ ଗଳାର ମାଳୀ ସବାକରେ ଦିୟା
ଆଜ୍ଞା କରେ ପ୍ରଭୁ ସବେ କୃଷ୍ଣ ଗାଓ ଗିୟା ।
ବଲ କୃଷ୍ଣ ଭଜ କୃଷ୍ଣ ଗାଓ କୃଷ୍ଣ ନାମ
କୃଷ୍ଣବିନେ କେହି କିଛୁ ନା ଭାବଓ ଆନ ।
ଯଦି ଆମାରପ୍ରତି ସ୍ନେହ ଥାକେ ସବାକାର
ତବେ କୃଷ୍ଣ ବ୍ୟତିରେକ ଜାଗାଇବେ ଆର୍ ।
କି ଶୟନେ କି ଭୋଜନେ କିବା ଜାଗରଣେ
ଅହର୍ନିଶି ଚିନ୍ତା କୃଷ୍ଣ ବଲହ ବଦନେ ।

ନାମାମୃତ

ଭଜନର ମଧ୍ୟେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନବବିଧା ଭକ୍ତି
କୃଷ୍ଣ ପ୍ରେମ କୃଷ୍ଣ ଦିତେ ଧରେ ମହାଶକ୍ତି ।
ତାର ମଧ୍ୟେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ନାମ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ
ନିରପରାଧେ ନାମ ଲୈଲେ ପାୟ ପ୍ରେମଧନ ।
—ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଭାଗବତ

କାଢ଼ି ନିଜ ଗଳାମାଳା
ସରବେ ପ୍ରଭୁ ଯେ ଦେଲ
ଆଜ୍ଞାକରେ ଅତି ବିନୟରେ,
ନେଇ ମୋ ଗଳାର ମାଳ
ଭଜନ ସରବେ କର
କୃଷ୍ଣନାମ ଗାଅ ନିରନ୍ତରେ ।।
ବୋଲ କୃଷ୍ଣ, ଭଜ କୃଷ୍ଣ
ଗାଅ ସଦା କୃଷ୍ଣ କୃଷ୍ଣ
କୃଷ୍ଣବିନା ଭାବ ନାହିଁ ଆନ
ଯେବେ ତୁମ ସଭିଙ୍କର
ମୋଠାରେ ବଡ଼ ଆଦର
(କୃଷ୍ଣ) ନାମ ବିନା କିବା ଦେବ ଧନ ?
କିବା ଶୟନେ ସପନେ
ଅବା ତୁମେ ଜାଗରଣେ
ବୋଲ କୃଷ୍ଣ ସର୍ବଦା ବଦନେ,
ଦିବା-ନିଶି ଚିନ୍ତ କୃଷ୍ଣ
ହୋଇବି ମୁହିଁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ
ରହ ସଦା ନାମର ଶରଣେ
ଭଜନ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ
ନବଧା ଭକ୍ତି ଉତ୍କୃଷ୍ଟ
କୃଷ୍ଣ ପ୍ରେମଦାନେ ବଲୀୟାନ,
ତାର ମଧ୍ୟେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ
ନାମ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ
ଅପରାଧ ବର୍ଜି ନିତ୍ୟ ନାମ

ଦୂରେ ଯିବ ପାପ ଘୋର
ନିର୍ମଳ ହେବ ଅନ୍ତର
ଲଭ ହେବ କୃଷ୍ଣ ପ୍ରେମ ଧନ,
(ଖାଲି) ନବଧା ଭକ୍ତି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ
ନାମ ବଳେ ହୁଏ ଜାଣ
କଳିଯୁଗେ ଭାଗବତ ଧର୍ମ ॥

ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନରେ ଶ୍ରୀଭଗବାନ୍ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ସଦାଚାର ବର୍ଣ୍ଣନ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କହିଛନ୍ତି—

(୧) ଯମ—ଅହିଂସା, ସତ୍ୟ, ଅସ୍ତେୟ, ଅସଙ୍ଗ, ଲଜ୍ଜା, ଅସଞ୍ଚୟ, ଆସ୍ତିକ୍ୟ, ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ, ମୌନ, ସ୍ଥୈର୍ଯ୍ୟ, କ୍ଷମା ଓ ଅଭୟ ।

(୨) ନିୟମ—ବାହ୍ୟ-ଅଭ୍ୟନ୍ତର ଶୌଚ, ଜପ, ତପସ୍ୟା, ହୋମ, ଶ୍ରଦ୍ଧା, ଆତିଥ୍ୟ, ଅର୍ଚ୍ଚନା, ତୀର୍ଥାଟନ, ପରହିତ ଚେଷ୍ଟା, ତୁଷ୍ଟି ଓ ଗୁରୁସେବା ।

(୩) ଶମ — ମୋଠାରେ ନିଶ୍ଚଳ ବୁଦ୍ଧି ବୃତ୍ତିର ନାମ ଶମ ।

(୪) ଦମ — ଇନ୍ଦ୍ରିୟସଂଯମ ।

(୫) ତିତିକ୍ଷା—ଦୁଃଖ ସହ୍ୟ କରିବା ହିଁ ତିତିକ୍ଷା ।

(୬) ଧୃତି—ଜିହ୍ୱା ଓ ଉପସ୍ଥର ବେଗଧାରଣ ହିଁ ଧୃତି ।

(୭) ଦାନ—ଭୂତମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ବିଦ୍ରୋହାଚରଣ ତ୍ୟାଗ ହିଁ ଦାନ ।

(୮) ତପସ୍ୟା—ବିଷୟଭୋଗ ତ୍ୟାଗ ହିଁ ତପସ୍ୟା ।

(୯) ଶୌର୍ଯ୍ୟ—ବାସନା ତ୍ୟାଗ ହିଁ ଶୌର୍ଯ୍ୟ ।

(୧୦) ସତ୍ୟ—ଭଗବତ୍ ବିଷୟକ ବିଚାର ହିଁ ସତ୍ୟ ।

(୧୧) ଶୌଚ—କର୍ମରେ ଅନାସକ୍ତି ହିଁ ଶୌଚ ।

(୧୨) ସନ୍ନ୍ୟାସ—ପୁତ୍ର-କଳତ୍ରାଦିଙ୍କଠାରେ ମମତା ତ୍ୟାଗକୁ ସନ୍ନ୍ୟାସ କହନ୍ତି ।

(୧୩) ଧନ—ଧର୍ମ ହିଁ ଧନ ।

(୧୪) ଯଜ୍ଞ—ମୁଁ କେବଳ ଯଜ୍ଞ । ମୋର ଲୀଳାକରଣ ନାମ ଯଜ୍ଞ ।

(୧୫) ଦକ୍ଷିଣା—ଜ୍ଞାନୋପଦେଶ ଦାନ ହିଁ ଦକ୍ଷିଣା । ବୈଷ୍ଣବଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମୋ ଗୁଣ କୀର୍ତ୍ତନ ହିଁ ଦକ୍ଷିଣା ।

(୧୬) ବଳ—ମନକୁ ଦମନ କରିବାର ନାମ ବଳ ।

ଶ୍ରୀଗୁରୁଙ୍କ ସନ୍ତୁଷ୍ଟି ନିମିତ୍ତ ଦକ୍ଷିଣା ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ହୁଏ । ଲୀଳା ଉପଭୋଗ ବା ଯଜ୍ଞ ମହୋତ୍ସବ ପରେ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କୁ ରସାନୁଭବ ସମ୍ବାଦ ଜ୍ଞାପନ ହିଁ ଗୁରୁଦକ୍ଷିଣା । ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବ ସନ୍ତୋଷ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ନିଜର ଜ୍ଞାନବୃଦ୍ଧି ହୁଏ । ଶ୍ରୀମନ୍ ମହାପ୍ରଭୁ କେଶବ ଭାରତୀଙ୍କ ଉପଦେଶକୁ, ପ୍ରକାଶାନନ୍ଦଙ୍କୁ କହୁଅଛନ୍ତି—

ନାଚ ଗାଅ ଭକ୍ତସଙ୍ଗେ କର ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନ
କୃଷ୍ଣନାମ ଉପଦେଶି ତାର ସର୍ବଜନ ।

କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନେ ଭକ୍ତିଗ୍ରନ୍ଥ ପାଠ କରି ବା କୃଷ୍ଣକଥା ଶୁଣାଇ, ଶ୍ରୋତୃବର୍ଗଙ୍କ ନିକଟରୁ ଧନ-ବସ୍ତ୍ରାଦି ଦକ୍ଷିଣା ଗ୍ରହଣ କରି ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ସ୍ୱୀୟ ଗୁରୁଦେବଙ୍କୁ ଦକ୍ଷିଣା ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ନାହିଁ ପରନ୍ତୁ ନିଜେ କୃତାର୍ଥ ହୁଅନ୍ତି, ସେମାନେ ଭାଗବତଜୀବି ଭାଗବତ ସେବକ ନୁହନ୍ତି । ଭାଗବତ ସେବାରେ କୃଷ୍ଣସେବା ହୁଏ । କୃଷ୍ଣସେବା ସେବକର ନିତ୍ୟଧର୍ମ—ଜୀବିକା ନୁହେଁ । ସୁତରାଂ ଭାଗବତଜୀବି-ବିଗ୍ରହଜୀବି ଏବଂ ନାମବିକ୍ରୟୀ—ଏମାନେ ଅବୈଷ୍ଣବ ମଧ୍ୟରେ ଗଣ୍ୟ । ଭାଗବତରେ ଅଛି—

× × × ନ ବ୍ୟାଖ୍ୟାମୁପଯୁଞ୍ଜୀତ ନାରମ୍ଭାନାରଭେଦ୍ କ୍ୱଚିତ୍ ।”

—ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ-୭।୧୩।୮

ଅର୍ଥାତ୍—ଶାସ୍ତ୍ରବ୍ୟାଖ୍ୟା ଦ୍ୱାରା ଭକ୍ତ ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ କରିବେ ନାହିଁ । ଏହି ଶ୍ଳୋକର ଟୀକାକାର ଶ୍ରୀଳ ବିଶ୍ୱନାଥ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ କହୁଛନ୍ତି—କିଞ୍ଚିତ୍ ଧନାଦି କାମନାବଶତଃ ଯଦି କର୍ମୀ ବକ୍ତା ବା ଶ୍ରୋତା ହୁଅନ୍ତି,

ସେଥିରୁ ବିରତ ହେବେ । ଫଳଭୋଗୀ କର୍ମୀର ଫଳଲଭ ଆଶା ରୁଦ୍ଧ ହେଲେ ସେ ସେଥିରୁ ବିରତ ହୁଏ । ଭଗବନ୍ତ ପଣ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟ ନୁହେଁ । ପଦ୍ମପୁରାଣରେ ଅଛି—

ଅବୈଷ୍ଣବ ମୁଖୋଦ୍ଗୀର୍ଣ୍ଣଂ ପୂତଂ ହରିକଥାମୃତମ୍
ଶ୍ରବଣଂ ନୈବ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଂ ସର୍ପୋଚ୍ଛିଷ୍ଟଂ ଯଥା ପୟଃ ।

ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଦୁଗ୍ଧ ସର୍ପର ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟ ହେଲେ ଏହାର ସେବନରେ ଯେପରି ଦୁଗ୍ଧର କାର୍ଯ୍ୟ ହୁଏ ନାହିଁ, ତଦ୍ରୂପ ସାଧୁଙ୍କ ମୁଖରୁ ପବିତ୍ର ହରିକଥାମୃତ ପାନରେ ଜୀବର ଭକ୍ତିଲାଭ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ଅଭକ୍ତଙ୍କ ମୁଖରୁ ହରିକଥା ଶ୍ରବଣ କଲେ ଅମଙ୍ଗଳ ଓ ଅଭକ୍ତି ଉଦୟ ହୁଏ । ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ବିଷୟ ଭୋଗହିଁ ଭକ୍ତର ଦୁଃଖ ମଧ୍ୟରେ ଗଣ୍ୟ । ଯେ ବନ୍ଧ-ମୋକ୍ଷ ଜାଣନ୍ତି, ସେ କେବଳ ପଣ୍ଡିତ । ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣର ଉଦୟ ହିଁ ସ୍ୱର୍ଗ ପଦବାଚ୍ୟ । ଗୁରୁହିଁ ପ୍ରକୃତ ବନ୍ଧୁ । ଭଗବତ୍ ଉପାସନା ହିଁ ବିଦ୍ୟା ମଧ୍ୟରେ ପରିଗଣିତ ।

ପ୍ରଭୁ କହେ କୋନ୍ ବିଦ୍ୟା ବିଦ୍ୟାମଧ୍ୟେ ସାର
ରାୟ କହେ କୃଷ୍ଣଭକ୍ତିବିନୁ ବିଦ୍ୟା ନାହିଁ ଆର୍ ।
ସମ୍ପତ୍ତି ମଧ୍ୟେ ଜୀବେର କୋନ୍ ସମ୍ପତ୍ତି ଗଣି
ରାଧା-କୃଷ୍ଣେର ପ୍ରେମ ଯାଁର ସେଇ ବଡ଼ ଧନୀ ।
—ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ଚରିତାମୃତ, ମଧ୍ୟଲୀଳା-ଅଷ୍ଟମ ପରିଚ୍ଛେଦ

ପ୍ରଭୁ ପଚାରନ୍ତି କେଉଁ ବିଦ୍ୟା ଅଟେ
ବିଦ୍ୟାର ମଧ୍ୟେ ସାର,
ଭକ୍ତ ରାମାନନ୍ଦ କହନ୍ତି ଉତ୍ତରେ
କୃଷ୍ଣଭକ୍ତି ଅପାର ।
ପୁଣି ପୁଚ୍ଛାକଲେ ଜୀବର ସମ୍ପତ୍ତି
ମଧ୍ୟେ କହ କେ ପ୍ରଧାନ,
ରାୟ କହୁଛନ୍ତି ରାଧା-କୃଷ୍ଣ ପ୍ରେମ
ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ମହାଧନ ।

ସଙ୍କଟ ସମୟ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ସର୍ବଧର୍ମ ଉପଦେଷ୍ଟା ଶ୍ରୀଗୁରୁ ଦେବ ହିଁ ପ୍ରକୃତ ବନ୍ଧୁ । ସେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଥିଲେ ଅକିଞ୍ଚନଲଭ୍ୟ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ଲାଭ କରାଯାଏ । ତେଣୁ ଶ୍ରୀଧର ସ୍ୱାମୀ କହୁଛନ୍ତି—

ଏକ ଏବ ପରେ ବନ୍ଧୁର୍ବିଷମେ ସମୁପସ୍ଥିତେ
ଗୁରୁ ସକଳ ଧର୍ମାତ୍ମା ଯସା କିଞ୍ଚନ ଗୋ ହରିଃ ।

ପୁନଶ୍ଚ— ସେଇ ସେ ପରମବନ୍ଧୁ ସେଇ ପିତା-ମାତା
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚରଣେ ଯେଇ ପ୍ରେମ-ଭକ୍ତିଦାତା ।

—ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ଚରିତାମୃତ

ପ୍ରଭୁ ପଚାରନ୍ତି ହରଷିତ ହୋଇ
କେଉଁ ବନ୍ଧୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ
ବିନତ ହୋଇଣ ରାମାନନ୍ଦ ଭଣି
ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶ୍ରୀଗୁରୁ ବୈଷ୍ଣବ ।
ସେହି ସେ ପରମ-ବନ୍ଧୁ, ପିତା-ମାତା
ସେହୁ ଭକତ କରତା
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ଚରଣେ ସଦା ଅନୁକ୍ଷଣେ
ଯେହୁ ପ୍ରେମ-ଭକ୍ତି ଦାତା ।

ଯେଉଁମାନେ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଲାଭ ନ କରନ୍ତି, ସେମାନେ କୃପଣ । ଭଜନକାରୀ ସର୍ବଦା ଆଦେଶ ପାଳନ ତତ୍ପର ହେବେ । କେବେହେଲେ ଆଦେଶ ଭଙ୍ଗ କରିବେ ନାହିଁ । ଚରିତାମୃତ କହୁଛନ୍ତି—

ପୂର୍ବଆଜ୍ଞା ବେଦଧର୍ମ କର୍ମଯୋଗ ଜ୍ଞାନ
ସବ ସାଧି ଅବଶେଷ ଆଜ୍ଞା ବଳବାନ୍ ।
ଏଇ ଆଜ୍ଞାବଳେ ଭକ୍ତେର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଯଦି ହୟ
ସର୍ବ କର୍ମ ତ୍ୟାଗ କରି ସେ କୃଷ୍ଣେରେ ଭଜୟ ।

—ଚୈତନ୍ୟ ଚରିତାମୃତ

ପୂର୍ବଆଜ୍ଞା ବେଦଧର୍ମ କର୍ମଯୋଗ ଜ୍ଞାନ
ସବୁ ସାଧି ଅବଶେଷ ଆଜ୍ଞା ବଳବାନ ।
ସର୍ବଶେଷ ଆଜ୍ଞା ଅଟେ ଭକ୍ତିର ସାଧନ
ଏହି ଆଜ୍ଞାବଳେ ହେଲେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଉତପନ୍ନ ।
ସର୍ବ କର୍ମ ତ୍ୟାଗ କରି (କରେ) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଭଜନ
ସେହି ସେ ବୈଷ୍ଣବ ଜାଣ ଭକତ ପ୍ରଧାନ ।

ଯେଉଁମାନେ ଆଦେଶ ନ ପାଇ ଅନୁକରଣ କରି ଭଜନର ଅନୁକରଣ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ଆଜ୍ଞାଭଙ୍ଗର ଅପରାଧରେ ପତିତ ହୁଅନ୍ତି । ପ୍ରକୃତ ଭକ୍ତ ଗୁରୁଙ୍କ ଆଦେଶ ପ୍ରତିପାଳନ କରିବାକୁ ଭଜନ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ; ଶ୍ରଦ୍ଧାହୀନ, କପଟ, ଅନୁକରଣକାରୀ, ଲୋକଦେଖେଇବାକୁ ଭକ୍ତି ଯାଜନକାରୀ ଭକ୍ତର ଭକ୍ତିଲଭ ହୋଇ ନଥାଏ । ବରଂ ବିବଧ ଉତ୍ପାତ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ଏହିପରି ଭକ୍ତଙ୍କ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଶ୍ରୀଲ ବୃନ୍ଦାବନ ଦାସ କହିଛନ୍ତି—

ବଡ଼ଲୋକ କରି ଲୋକ ଜାନୁକ୍ ଆମାରେ
ଆପନାରେ ପ୍ରକଟାଇ ଧର୍ମକର୍ମ କରେ ।
ଏ ସକଳ ଦାମ୍ଭିକେର କୃଷ୍ଣେ ପ୍ରୀତି ନାଇ
ଅକୈତବ ହଇଲେ ସେ କୃଷ୍ଣଭକ୍ତି ପାଇ ।

—ଚୈତନ୍ୟ ଭାଗବତ

ବଡ଼ଲୋକ ବୋଲି ମୋତେ
ଜାଣନ୍ତୁ ସକଳେ,
ବଡ଼ପଣିଆଁ ଦେଖାଇ
ଧର୍ମ-କର୍ମ କରେ ।
ଏଭଳି ଦାମ୍ଭିକ ହୃଦେ
ଭକତି ନ ଥାଏ
ଅକୈତବ ବିନୁ କୃଷ୍ଣ—
ଭକ୍ତି କେ ନ ପାଏ ।

ଭକ୍ତ ସୁଖନିମିତ୍ତ ପୃଥିବୀରେ ନରଦେହ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇନାହିଁ । ତେଣୁ ସେ ଦୈହିକ ସୁଖ କାମନା କରିବେ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ଦେହରେ ଭୋଗ କରାଯାଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ନରଦେହ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଦେହରେ ଭଜନ କରାଯାଇ ପାରେ ନାହିଁ । ଦେହ ସହିତ ଜୀବାତ୍ମାର ସମ୍ବନ୍ଧ ଅତି ଅଳ୍ପ ସମୟନିମିତ୍ତ । ସୁତରାଂ ଦେହ ସୁଖରେ ମତ୍ତ ରହିଲେ ଭଜନ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଭାଗବତ କହୁଛି--

ଯାବତ ଆଛୟେ ପ୍ରାଣ ଦେହେ ଆଛେ ଶକ୍ତି
ତାବତ କରହ କୃଷ୍ଣ ପାଦ-ପଦ୍ମେ ଭକ୍ତି ।
—ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଭାଗବତ

ଯେତେଦିନ ଥିବ ପିଣ୍ଡରେ ପବଣ
ଦେହରେ ଅମିତ ଶକ୍ତି
ରଖ ମନଭରି ଦୃଢ଼ ନିଷ୍ଠାକରି
କୃଷ୍ଣ ପାଦ-ପଦ୍ମେ ଭକ୍ତି ।

ଠାକୁର ଭକ୍ତିବିନୋଦ କହୁଛନ୍ତି—

ଜୀବନ ଅନିତ୍ୟ ଜାନହ ସାର
ତାହେ ନାନାବିଧ ବିପଦ ଭାର ।
ନାମାଶ୍ରୟ କରି ଯତନେ ତୁମି
ଥାକହ ଆପନ୍ କାଜେ ।

ଜୀବନ ଅନିତ୍ୟ ଜାଣ ଏ ସାର
ପୁଣି ନାନାବିଧ ବିପଦ ଭାର
ନାମାଶ୍ରୟ କରି ଯତନେ ତୁମେ
ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟେ ଲାଗ ଦୃଢ଼ ମରମେ ।

ପୁନଶ୍ଚ ଭାଗବତ କହୁଛନ୍ତି—

ଯାବତ ମରଣ ନାହିଁ ଉପସ୍ଥିତ ହୟ
ତାବତ ସେବହ କୃଷ୍ଣ କରିୟା ନିଶ୍ଚୟ ।
—ଚୈତନ୍ୟ ଭାଗବତ

ଯେତେଦିନଯାଏ ମରଣ ତୁମର
ହୋଇନାହିଁ ଉପଗତ
ସେତେଦିନଯାଏ କୃଷ୍ଣ ସେବା ଅର୍ଥେ
ଲଗ ଦୃଢ଼େ ଅବିରତ ।

ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ଭକ୍ତ ଅହୋରାତ୍ର ଆୟୁକ୍ଷୟ ହେଉଅଛି ଜାଣି—ଏ ଦେହ ନଶ୍ୱର ବୋଲି ଭାବି ଭଗବତ୍ ଭଜନ କରିବେ । ଭଗବାନ୍ ଭଜନନିରତ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ପୁନଶ୍ଚ ସାବଧାନ କରି କହୁଛନ୍ତି

ନିନ୍ଦନ ସ୍ତବ ସତ୍କାର ନ୍ୟାକାରାର୍ଥଂ କଳେବରଂ
ପ୍ରଧାନ ପରୟୋ ରାଜନ୍ନ ବିବେକନ କଳ୍ପିତମ୍ ।

ଅର୍ଥାତ୍—ହେ ରାଜନ୍ ! ନିନ୍ଦା, ସ୍ତବ, ସତ୍କାର ଏବଂ ତିରସ୍କାର ଅନୁଭବ କରିବାନିମିତ୍ତ ଏହି ଶରୀର କଳ୍ପିତ ହୋଇଅଛି । ଭକ୍ତମାନେ ଭଜନ କରିବାବେଳେ କିଭଳି ବିଘ୍ନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବେ, ତାହା ମଧ୍ୟ ଭଗବାନ କହୁଛନ୍ତି ।

ଭକ୍ତମାନେ ଦୁର୍ଜ୍ଜନଜନକର୍ତ୍ତୃକ ନିନ୍ଦିତ, ତିରସ୍କୃତ, ଉପହସିତ, ଦୋଷାରୋପେ ଦୂଷିତ, ତାଡ଼ିତ, ବଦ୍ଧ, ଜୀବିକାରୁ ବଞ୍ଚିତ—ଏହିପରି ବହୁପ୍ରକାରରେ ପରମେଶ୍ୱର ନିଷ୍ଠାରୁ ବିଚଳିତ କରାଇବେ ଓ ନାନା କଷ୍ଟରେ ନିପତିତ କରିବେ । ତେଣୁ ଭକ୍ତ ନିଜ ବୁଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ଶ୍ରୀଭଗବାନ୍‌ଙ୍କର ଶରଣାପନ୍ନ ହୋଇ ନିଜକୁ ରକ୍ଷା କରିବେ । କାରଣ ଭଜନକାରୀମାନେ ଅନ୍ୟ ଜୀବକୁ ସ୍ୱ-ସ୍ୱ ସୁଖ-ଦୁଃଖର କର୍ତ୍ତା ବୋଲି କେବେ ମନେ କରିବେ ନାହିଁ । ଜୀବର ପ୍ରାରବ୍ଧ କର୍ମବଶତଃ ସୁଖ-ଦୁଃଖ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । ଚୈତନ୍ୟଦେବ କହୁଛନ୍ତି—

ତୃଣ ହୈତେ ନୀଚ ହଞା ସଦାଲବେ ନାମ
ଆପନ ନିରଭିମାନୀ ଅନ୍ୟେ ଦିବ ମାନ ।
ତରୁସମ ସହିଷ୍ଣୁତା ବୈଷ୍ଣବ କରିବେ
ଭର୍ତ୍ସନା ତାଡ଼ନେ କାକେ କିଛୁ ନା ବଲିବେ ।

କାଟିଲେଇ ତରୁ ଯେନ କିଛୁ ନା ବଲୟ
ଶୁକାଇୟା ମରେ ତବୁ ଜଳ ନା ମାଗୟ ।
ଏଇମତ ବୈଷ୍ଣବ କାରେ କିଛୁ ନା ମାଗିବେ
ଅଯାଚିତ ବୃତ୍ତି କିମ୍ବା ଶାକ ଫଳ ଖାବେ
ସଦା ନାମ ଲବେ ଯଥା ଲଭେତେ ସନ୍ତୋଷ
ଏଇମତ ଆଚାର କରେ ଭକ୍ତ ଧର୍ମ ପୋଷ ।
—ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଚରିତାମୃତ

ତୃଣଠାରୁ ନୀଚ ମଣି ଆପଣାକୁ
    ସଦା ନେବ ହରିନାମ
ଅଭିମାନ ତେଜି ଅନ୍ୟେ ମାନ ଦେଇ
    ଜୀବରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମଣି ।
ତରୁକୁ କାଟିଲେ କିଛି ସେ କହେ କି
    ଅବା ଶୁଖିଲେ ଜଳ ମାଗେ
ଭର୍ତ୍ସନା ତାଡ଼ନା ସେହିପରି ସହି
    ବୈଷ୍ଣବ ହୋଇବ ଯେବେ ।
ବୈଷ୍ଣବ ଜନର ଏ ଲକ୍ଷଣ ସାର
    କା'ରେ କିଛି ନ ମାଗିବ
ଶାଗ ଫଳ ଖାଇ ଅଯାଚକ ହୋଇ
    ଦିନ ସଦା କାଟୁଥିବ ।
ଶ୍ରୀହରି ଦୟାରୁ ଯାହା ବା ମିଳିବ
    ତହିଁରେ ଲଭି ସନ୍ତୋଷ
ସଦା ନାମ ନେବ ହରି ସୁମରିବ
    ଏ ଆଚାରେ ଭକ୍ତି ପୋଷ ।

ଜୀବର ଆତ୍ମା ଓ ଦେହ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପୃଥକ୍ । ଆତ୍ମା ଚେତନ, ଜ୍ଞାନବାନ୍, ଆନନ୍ଦମୟ ଓ ଦେହ ଅଚେତନ । ସୁତରାଂ ସେହି ଦେହକୁ ଆତ୍ମା ବୋଲି ଅଭିମାନ ପୋଷଣ କରିବା ହେତୁ ଜୀବର ସକଳ ଅନର୍ଥ

ଘଟିଥାଏ । ଦେହକୁ ଆତ୍ମାବୋଲି ଭାବି ଅଭିମାନବଶତଃ ଜୀବ ସେହି ଦେହ ସମ୍ପର୍କିତ ବସ୍ତୁ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ 'ମୋର' ଏବଂ ତତ୍‌ସମ୍ପର୍କ ରହିତ ବସ୍ତୁ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ 'ପର' ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି । ଦେହାଭିମାନବଶତଃ ଜୀବର ବୈଷମ୍ୟଭାବର ଉଦୟ ହୁଏ ଏବଂ ଏହି ଦେହାଭିମାନ ବଶତଃ ଏ ବ୍ୟକ୍ତି ମୋତେ ନିନ୍ଦା କରୁଅଛି—ଏ ବ୍ୟକ୍ତି ମୋତେ ସ୍ତବ କରୁଅଛି ବୋଲି ସୁଖ-ଦୁଃଖର ଉଦୟ ହୁଏ । ଯେ ନିନ୍ଦା କରୁଅଛି ତତ୍‌ପ୍ରତି ହିଂସାଭାବର ଉଦୟ ହୁଏ । କାରଣ ନିନ୍ଦା ଓ ସ୍ତୁତି ବାଚିକ ଦୋଷଗୁଣ, ସମ୍ମାନ ଅସମ୍ମାନ ମାନସିକ ଦୋଷଗୁଣ । ନିନ୍ଦା-ସ୍ତବ, ମାନ-ସମ୍ମାନ ଅନୁଭବ କରିବା ନିମିତ୍ତ ପ୍ରକୃତି-ପୁରୁଷଯୁକ୍ତ ବିବେକହୀନ ଶରୀର ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଅଛି । ସୁତରାଂ ଭଜନ ନିରତ ବ୍ୟକ୍ତି ଦୁର୍ଜ୍ଜନ କର୍ତ୍ତୃକ ନିନ୍ଦିତ,ଅବମାନିତ ଓ ନାନାଭାବରେ ଅତ୍ୟାଚାରିତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ମନ ମଧ୍ୟରେ ସେମାନଙ୍କ ଅନିଷ୍ଟ ଚିନ୍ତା କରିବେ ନାହିଁ । ସର୍ବାବସ୍ଥାରେ ଭଗବତ୍ ସ୍ମରଣ-ମନନ ପୂର୍ବକ ଭଜନ ନିରତ ହେବେ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ପୁନଶ୍ଚ କହୁଛନ୍ତି—ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ତୁମର ପୂର୍ବଗୁରୁ ବୃହସ୍ପତି ନୀତିଶାସ୍ତ୍ରରେ ପ୍ରବୀଣ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ପାରମାର୍ଥିକ ମାର୍ଗ ଭକ୍ତିତତ୍ତ୍ୱରେ ଅନଭିଜ୍ଞ । ସୁତରାଂ ସେ ପଥ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ମୋତେ ଗୁରୁ ପଦରେ ବରଣ କରି ମୋ ନିକଟରୁ ପାରମାର୍ଥିକ ମାର୍ଗ ଶିକ୍ଷା କରିବାକୁ ହେବ । ଅର୍ଥାତ୍ ବ୍ୟବହାରିକ, ଲୌକିକ, କୌଳିକ, ଅଯୋଗ୍ୟ ଗୁରୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ପାରମାର୍ଥିକ ଗୁରୁଙ୍କ ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ ।

ଜଡ଼ବସ୍ତୁର ଦୋଷ ସର୍ବଦା ବିଚାର କରିବ । କେବେ ଗୁଣପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେବ ନାହିଁ । ଏପରି କଲେ ଜଡ଼ବସ୍ତୁରେ ଆସକ୍ତି ଜାତହୁଏ । ଆସକ୍ତିରୁ କାମ ଅର୍ଥାତ୍ ଉକ୍ତ ବସ୍ତୁ ଭୋଗ କରିବା ଓ ଲାଭ କରିବାର ଇଚ୍ଛା ଜାଗ୍ରତ ହୁଏ । ସେଥିପାଇଁ କଷ୍ଟ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ଜାଗେ ଓ ତାହା ଲାଭରେ ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ ପ୍ରତିଘାତପ୍ରତି କ୍ରୋଧର ଉଦୟ ହୁଏ । କ୍ରୋଧରୁ ମୋହ ଓ ମୋହରୁ ଚେତନା ହ୍ରାସପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । ଏପରି ଲୋକଙ୍କୁ ମୃତବୋଲି ଶାସ୍ତ୍ରକାରମାନେ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଅଛନ୍ତି । ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ବ୍ୟକ୍ତିର ଚୈତନ୍ୟ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଯେପରି ସେଥିରେ ଚେତନର କ୍ରିୟା ପରିଲକ୍ଷିତ

ହୁଏ ନାହିଁ, ସେହିପରି ଆତ୍ମା-ପରମାତ୍ମା ଜ୍ଞାନ ଓ ପ୍ରଭୁ-ଦାସ ଜ୍ଞାନରହିତ ଜୀବିତ ବ୍ୟକ୍ତି ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ଓ ମୃତପରି ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଅନ୍ତି ।

ଶାସ୍ତ୍ରକାର କହୁଛନ୍ତି—ପ୍ରାଣଧାରଣକରି ବହୁକାଳ ଜୀବିତ ଥିଲେ ଯଦି ଜୀବନ ସାର୍ଥକ ହୋଇ ଥାଆନ୍ତା, ତେବେ ଯଦୃଚ୍ଛାପ୍ରାପ୍ତ ଆହାରଦି କରି ବୃଥା ଜୀବନଧାରୀ ମନୁଷ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ପରମାୟୁ ବିଶିଷ୍ଟ ବୃକ୍ଷକୁ କୃତାର୍ଥ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ । କାରଣ ଭାଗବତ କହୁଛନ୍ତି—"...ତରବଃ କିଂ ଜୀବନ୍ତି ଭସ୍ତ୍ରାଃ କିଂ ନ ଶ୍ୱସନ୍ତ୍ୟୁତ ।"—ଶ୍ରୀମଭାଗବତ ୨ । ୩ । ୧୮ । ବୃକ୍ଷରେ ଚେତନାଶକ୍ତି ବିଦ୍ୟମାନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପରି ଆୟୁକ୍ଷୟ ଜାଣିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଅତଏବ ବୃକ୍ଷପରି ବୃଥା ଜୀବନଧାରଣକାରୀ ଭକ୍ତିରହିତ ବ୍ୟକ୍ତି ମୂର୍ଚ୍ଛିତତୁଲ୍ୟ । ତେଣୁ ଶାସ୍ତ୍ର କହୁଛନ୍ତି—

ଜୀବିତଂ ବିଷ୍ଣୁ ଭକ୍ତସ୍ୟ ବରଂ ପଞ୍ଚଦିନାନିଚ
ନ ତୁ କଳ୍ପ ସହସ୍ରାଣି ଭକ୍ତିହୀନସ୍ୟ କେଶବେ ।

ମନୁଷ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ଭସ୍ତ୍ରର ଅଧିକ ଶ୍ୱାସ-ପ୍ରଶ୍ୱାସ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ଯେପରି ପ୍ରାଣହୀନ, ସେହିପରି ଭକ୍ତିରହିତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ପ୍ରାଣ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀ ଭଗବାନ ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତରରେ କହିଲେ—ହେ ଉଦ୍ଧବ, ହେ ବୃହସ୍ପତି ଶିଷ୍ୟ ! ଯିଏ ଦୁର୍ଜ୍ଜନର କୁବାକ୍ୟ ଶ୍ରବଣରେ କ୍ଷୋଭିତ ମନକୁ ଶାନ୍ତ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ, ସେପରି ସାଧୁ ଇହଲୋକରେ ପ୍ରାୟ ନାହାନ୍ତି—

ବୋଲନ୍ତି ସତ୍ୟ ତୋ ବଚନ । ଏମନ୍ତ କେବା ଅଛି ଜନ ॥
କେ ଚିତ୍ତ ଧରିପାରେ ସ୍ଥିରେ । ଦୁର୍ଜ୍ଜନ କୁବଚନ ଶରେ ॥
କେ ପାରେ ଏତେ ଦୁଃଖ ସହି । ସେ ପ୍ରାଣୀ ତ୍ରିଭୁବନେ ନାହିଁ ॥
ଦୁର୍ଜ୍ଜନ କୁବଚନ ବାଣ । ମର୍ମ୍ମ ବିଦାରେ ତତ୍‌କ୍ଷଣ ॥

—ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭାଗବତ-ଏକାଦଶସ୍କନ୍ଧ- ଚତୁର୍ବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ଏପରି କହିବା ଅର୍ଥ ଏହି ଯେ, ହେ ବୃହସ୍ପତି ଶିଷ୍ୟ ! ତୁମ କଥା ମୁଁ ମାନିନେଲି । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଯେଉଁ ଉପଦେଶ ଦେଉଛି, ତାହା ପାରମାର୍ଥିକ

ମାର୍ଗ । ତୁମ ଗୁରୁ ବୃହସ୍ପତିଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଏ ମାର୍ଗରେ ଜ୍ଞାନ ନାହିଁ । ମୋ ନିକଟରୁ ତୁମକୁ ଏ ମାର୍ଗ ଶିକ୍ଷା କରିବାକୁ ହେବ । ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରଖର ଦେଖି ବୃହସ୍ପତି ତାଙ୍କୁ ନୀତିଶାସ୍ତ୍ର ପାଠ କରାଇ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ କୃଷ୍ଣ ବଶୀକାରକ ପ୍ରେମ-ଭକ୍ତି ଶାସ୍ତ୍ର ବୃହସ୍ପତିଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଅଗମ୍ୟ । ଲୌକିକ ନୀତିମାର୍ଗଗାମୀ ସାଧକମାନେ ଦୁର୍ଜ୍ଜନର କଟୂକ୍ତି ସହ୍ୟ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । କାରଣ ସେମାନେ ଦେହାତ୍ମ ବୁଦ୍ଧି ବଶତଃ ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମକୁ ପ୍ରୟୋଜନ ବୋଲି ବିବେଚନା କରନ୍ତି । ପୁନଶ୍ଚ ସେଥିରେ ତୃପ୍ତି ନ ହେବାରୁ କେହି କେହି ମୋକ୍ଷକୁ ଦୁଃଖର ଆତ୍ୟନ୍ତିକ ନିବୃତ୍ତିକାରକ ବୋଲି ମନେକରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏହି ମାର୍ଗ ଜୀବର ପାରମାର୍ଥିକ ମାର୍ଗ ନୁହେଁ । ଏଗୁଡ଼ିକ ଅଜ୍ଞାନ କୈତବ ମାର୍ଗ । ଯଥା—

ଅଜ୍ଞାନ ତମେର ନାମ କହି ଏ କୈତବ
ଧର୍ମ ଅର୍ଥ କାମ ବାଞ୍ଛା ଆଦି ଏଇ ସବ ।
ତାର ମଧ୍ୟେ ମୋକ୍ଷ ବାଞ୍ଛା କୈତବ ପ୍ରଧାନ
ଯାହା ହୈତେ କୃଷ୍ଣଭକ୍ତି ହୟେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ।

—ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ଚରିତାମୃତ-୧ମ

ତାମସ ଭାବ ଅଜ୍ଞାନ
କୈତବ ତାହାର ନାମ
ଯେହୁ ବାଞ୍ଛା କରେ ସଦା
ଧର୍ମ ଅର୍ଥ କାମ ।
ତା' ମଧ୍ୟରେ ମୋକ୍ଷ ବାଞ୍ଛା
(ଜାଣ) କୈତବ ପ୍ରଧାନ
ଯାହା ଯୋଗୁଁ କୃଷ୍ଣଭକ୍ତି
ହୁଏ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ।
କୈତବ ଅଟଇ ଜାଣ
ମନ କପଟତା
ପ୍ରାପ୍ତି ଆଶା ରଖି ଯେହୁ
କରଇ ଯେ ସେବା ।

ତେଣୁ ପାରମାର୍ଥିକ ମାର୍ଗ କୃଷ୍ଣ ଓ କୃଷ୍ଣପ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟର ଗମ୍ୟ ନୁହେଁ । ଯଥା—

ବାର୍ହସ୍ପତ୍ୟ ସ ନାସ୍ତ୍ୟତ୍ର ସାଧୁ ର୍ବୈ ଦୁର୍ଜ୍ଜନେରିତୈଃ
ଦୁରୁକ୍ତୈର୍ଭିନ୍ନ ମର୍ମ୍ମାଣଂ ଯଃ ସମାଧାତୁମୀଶ୍ୱରଃ ।୨।

—ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ-ତ୍ରୟୋବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ-ଏକାଦଶସ୍କନ୍ଧ

ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଅସାଧୁମାନଙ୍କର କଟୁବାକ୍ୟରୂପକ ବାଣସମୂହ ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ ହୋଇ ଜୀବମାନଙ୍କୁ ଯେପରି ବ୍ୟଥିତ କରେ, ଅନ୍ୟ ମର୍ମଭେଦୀ ଲୌହମୟ ବାଣଦ୍ୱାରା ବିଦ୍ଧ ହୋଇ ଜୀବ ସେପରି ଦୁଃଖ ଅନୁଭବ କରିପାରେ ନାହିଁ ।

ସମରେ ରିପୁଗଣାଘାତେ । ଯେବେ ରୁଧିର ବହେ ଗାତ୍ରେ ॥
ଦୁର୍ଜ୍ଜନ କୁବଚନ ବାଣ । ମର୍ମ ବିଦାରେ ତତକ୍ଷଣ ॥

—ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭାଗବତ-୧୧ଶସ୍କନ୍ଧ--୨୪ଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ଦୁର୍ଜ୍ଜନର ଉକ୍ତି ଲୌହମୟ ବାଣ ଅପେକ୍ଷା ମଧ୍ୟ କଠିନ ଏବଂ ତୀକ୍ଷ୍‌ଣ । କାରଣ ବାଣଦ୍ୱାରା ଆହତ ହୋଇ ଲୋକ ନିଦ୍ରାସୁଖ ଲାଭ କରିପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବାକ୍ୟବାଣଦ୍ୱାରା ବ୍ୟଥିତ ହୃଦୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଦିବାନିଶି ତପ୍ତ ହୃଦୟରେ ଅତିବାହିତ କରନ୍ତି । ବାଣ କିଛିଦିନ ପରେ ବାହାରିଯାଇ କ୍ଷତସ୍ଥାନ ଶୁଖିଯାଏ । କିନ୍ତୁ; ବାକ୍ୟବାଣ ହୃଦୟରେ ରହିଯାଏ । ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଜଣେ ଭିକ୍ଷୁ ଦୁର୍ଜ୍ଜନକର୍ତ୍ତୃକ ଅବଜ୍ଞାତ ହୋଇ ନିଜ କର୍ମବିପାକ ସ୍ମରଣପୂର୍ବକ କେବଳ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଅବଲମ୍ବନ କରି ବୈରାଗ୍ୟର ବାଣୀ ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ, ତାହା କହୁଛି ଶୁଣ । ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ବିଷୟର ଦୋଷଦର୍ଶନ କରିପାରିବ ।

ମାଳବ ଦେଶରେ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟବାନ୍ କୃଷି-ବାଣିଜ୍ୟାଦି ବୃତ୍ତିଶୀଳ-କାମୀ, ଲୁବ୍‌ଧ, କୋପନ ସ୍ୱଭାବ, ଶାସ୍ତ୍ରୋକ୍ତ କଦର୍ଯ୍ୟ ଚରିତ୍ର ବିଶିଷ୍ଟ ଜଣେ ବିପ୍ର ବାସ କରୁଥିଲେ । ସେ ନିଜକୁ, ଧର୍ମକୃତ୍ୟକୁ, ପୁତ୍ର-ଦାରାମାନଙ୍କୁ, ଦେବତା, ଅତିଥି ଓ ଭୃତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ପୀଡ଼ନ କରି ଧନ ସଞ୍ଚୟ କରନ୍ତି,

ଶାସ୍ତ୍ରରେ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ କଦର୍ଯ୍ୟ ସ୍ୱଭାବ ବୋଲି ଆଖ୍ୟା ଦିଆଯାଇଛି । ସେ ଜ୍ଞାତି ଓ ଅତିଥିମାନଙ୍କୁ ବାକ୍ୟଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ତୁଷ୍ଟ କରେ ନାହିଁ । ଗୃହରେ ଧର୍ମ-କର୍ମ ନଥାଏ ଓ ନିଜ ଦେହକୁ ମଧ୍ୟ ଅଭିଳଷିତ ଦ୍ରବ୍ୟଦ୍ୱାରା ତୃପ୍ତ କରିପାରେ ନାହିଁ । ଧର୍ମ-କର୍ମ ଓ କାମ-ଭୋଗ ନିମିତ୍ତ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମ । କୃପଣ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟ ଭୟରେ ଏହି ଦୁଇଟି କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଜ୍ଞାତୟୋଽତିଥୟସ୍ତସ୍ୟ ବାଙ୍‌ମାତ୍ରେଣାପି ନାର୍ଚ୍ଚିତାଃ
ଶୂନ୍ୟାବସଥ ଆତ୍ମାପି କାଲେ କାମୈର ନର୍ଚ୍ଚିତଃ ।୭।

—ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ-୧୧।୨୩

(ଅନ୍ୱୟ—ତସ୍ୟ ଜ୍ଞାତୟଃ ଅତିଥୟଃ ବାଙ୍ମାତ୍ରେଣ (କେବଳଂ ବାକ୍ୟେନ) ଅପି ନ ଅର୍ଚ୍ଚିତାଃ (ତୁଷ୍ଟୀକୃତାଃ ଅଟେ) ଶୂନ୍ୟାବସଥେ (ଧର୍ମକାମହୀନ ଗେହେ ଦେହେବା) କାଲେ (ଭୋଗାବସରେ) ଆତ୍ମା ଅପି (ସ୍ୱଦେହୋଽପି) କାମୈଃ (ଅଭିଳଷିତ ଦ୍ରବ୍ୟୈଃ) ଅନର୍ଚ୍ଚିତଃ (ନ ସନ୍ତୋଷିତଃ)

ଜ୍ଞାତି ଅତିଥି ବନ୍ଧୁ ଯେତେ । ତାଙ୍କୁ ନ ସେବେ କଦାଚିତେ ॥
ମଧୁର ବାକ୍ୟ ଶୁଦ୍ଧ ଚିତ୍ତେ । କ୍ଷଣେ ନ ରହେ ପର ହିତେ ॥
ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଦୁଷ୍ଟ ବ୍ୟବହାର । କୁଟିଳ ମତି ଦୁରାଚାର ॥
ସୁତ ବନିତା ଦାସ-ଦାସୀ । ଏହାଙ୍କୁ ନ ପୋଷେ ଆଶ୍ୱାସୀ ॥
ଆପଣେ ନ ଭକ୍ଷଇ ଭଲେ । ପ୍ରାଣୀଙ୍କି ନ ଦିଏ ମାଗିଲେ ॥
ଯକ୍ଷର ପ୍ରାୟେ ରଖେ ଧନ । ଧନେ ଆକୁଳ ନିତ୍ୟ ମନ ॥

—ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭାଗବତ—ଏକାଦଶସ୍କନ୍ଧ-ଚତୁର୍ବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ପୁତ୍ର ଓ ବାନ୍ଧବମାନେ ସେହି ଦୁଃଶୀଳ ବ୍ରାହ୍ମଣପ୍ରତି ଦ୍ରୋହାଚରଣ କଲେ । ସ୍ତ୍ରୀ-କନ୍ୟା ଏବଂ ଭୃତ୍ୟମାନେ ସମସ୍ତେ ବିଷଣ୍ଣ ହୋଇ କେହି ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟାଚରଣ କଲେ ନାହିଁ ।

ତସ୍ୟୈବଂ ଯକ୍ଷ ବିତ୍ତସ୍ୟ ଚ୍ୟୁତସ୍ୟୋଭୟ ଲୋକତଃ
ଧର୍ମକାମବିହୀନସ୍ୟ ଚୁକ୍ରୁଧୁଃ ପଞ୍ଚଭାଗିନଃ ।।୮।।

—ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ-ଏକାଦଶସ୍କନ୍ଧ-ତ୍ରୟୋବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ଏହିପ୍ରକାରରେ ଯକ୍ଷସଦୃଶ ଧନରକ୍ଷଣଶୀଳ ଧର୍ମ କାମବିହୀନ ଉଭୟ ଲୋକଭ୍ରଷ୍ଟ ସେହି ବିପ୍ରପ୍ରତି ପଞ୍ଚଯଜ୍ଞଭାଗୀ ଦେବତାମାନେ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଉଠିଲେ ।

ଯକ୍ଷର ପ୍ରାୟେ ସଞ୍ଚେଧନ । ଧନେ ଆକୁଳ ନିତ୍ୟ ମନ ॥ ଯେଉଁବ୍ୟକ୍ତି ଯକ୍ଷପରି ଗୁପ୍ତବିତ୍ତରକ୍ଷକ; ମାତ୍ର ବିତ୍ତବ୍ୟୟ କିମ୍ବା ଭୋଗ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କପ୍ରତି ଦେବତା, ଋଷି, ପିତୃ, ମନୁଷ୍ୟ, ଭୂତ ଓ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଅଧିଷ୍ଠାତୃ ଦେବତାଗଣ ରୁଷ୍ଟ ହେଲେ । ଦେବତାମାନଙ୍କ ଅନାଦରହେତୁ ତାହାର ପୁଣ୍ୟଭାଗ କ୍ଷୀଣ ହୋଇଗଲା । ତେଣୁ ବହୁ ପରିଶ୍ରମ ଓ ଆୟାସଲବ୍‌ଧ ଅର୍ଥ ମଧ୍ୟ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା । ସେହି ଧନ ମଧ୍ୟରୁ ଜ୍ଞାତିମାନେ କିଛି ହରଣ କରିନେଲେ; କିଛି ଦସ୍ୟୁମାନେ ହରଣ କଲେ, ଗୃହଦାହାଦିଦ୍ୱାରା କିଛି ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା । କିଛି ଧନ ଅକର୍ମଣ୍ୟ ହୋଇଗଲା ଏବଂ କିଛି ଅପହରଣ ହୋଇଗଲା ।

ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଅର୍ଥ ଯୋଗୁଁ ନିମ୍ନଲିଖିତ ପ୍ରକାରରେ ଭୟରେ କାଳଯାପନ କରନ୍ତି । ଯଥା—ରାଜା, ଚୌର, ଶତ୍ରୁ, ସ୍ୱଜନ, ପଶୁ-ପକ୍ଷୀ, ଯାଚକ ଓ କାଳ—ଏମାନଙ୍କ ଭୟରେ ଧନୀମାନେ ସର୍ବଦା ସଶଙ୍କ ଥାଆନ୍ତି । ଏପରିକି, ନିଜେ କାଳେ କିଏ ମାଗିଲେ ଦାନ, ଭୋଗ ଓ ବିସ୍ମରଣ ହେତୁ ତାହା ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । ତେଣୁ ସେ ନିଜ ଭୟରେ ନିଜେ ଭୀତ ଥାଏ ।

ଧନୀଜନଙ୍କ ଦୁଃଖ ଦେଖି । ମୁଁ ଧନ ତୃଷ୍ଣାକୁ ଉପେକ୍ଷି ॥
ଦେଖଇ ଧନୀଙ୍କର ଦୁଃଖ । ନିଦ୍ରା ଭୋଜନେ ନାହିଁ ସୁଖ ॥
ରାଜାର ଭୟ ଚିତ୍ତ ଧନେ । ଚୌର ସ୍ୱଜନେ ଶତ୍ରୁଜନେ ॥
ଯେ ଅବା ଆସେ ଧନ ମାଗି । ତା' ଦେଖି ଚିତ୍ତେ ଦୁଃଖ ଭାଗୀ ॥
ଯେ ଶୋକ ମୋହ ଭୟ ରୋଗ । ପ୍ରମାଦ ନିତ୍ୟ ଉଦବେଗ ॥
ଯାହାର ମୂଳୁ ଏ ସ୍ରବନ୍ତ । ଧନର ବଳେ ପ୍ରାଣୀ ଭ୍ରାନ୍ତ ॥
ଏ ଭେଦ ଯେ ପଣ୍ଡିତ ଜନେ । ଲୋଭ ଜନମେ ଯେବେ ଧନେ ॥

ଏହି ପ୍ରକାରରେ ସମସ୍ତ ଧନ ବିନଷ୍ଟ ହେବାରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣର ବୈରାଗ୍ୟ ଉଦୟ ହେଲା । ସେତେବେଳେ ସେ ଅନୁତାପ କରି କହିଲା—ଆହା ! ମୁଁ ଏତେ ପରିଶ୍ରମ କରି ଯେଉଁ ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜନ କଲି ତାହା ଧର୍ମ କିମ୍ବା କାମ ଭୋଗରେ କିଛି ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ତେଣୁ ମୁଁ ନିଜ ଦେହକୁ ବୃଥା କଷ୍ଟ ପ୍ରଦାନ କଲି ।

ଝଲଇ ଅତି ଦୁଃଖ ଚିତ୍ତେ । ମୁଁ ଏବେ ବଞ୍ଚିବି କେମନ୍ତେ ॥
ବୋଲଇ ଆତ୍ମା ଅନୁସରି । ବିଫଳେ ଅଛୁ ଦେହଧରି ॥
ଧିକ ଏ ଜୀବନ ମୋହର । କି ଅର୍ଥେ ବିପ୍ର କଳେବର ॥
ଆପଣା ଦୋଷେ ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ । ହେଲେ ସକଳ କଲି ନାଶ ॥
ଆପଣା ହସ୍ତେ ମନ ସୁଖେ । ଅନଳ ଦେଲି ନିଜ ମୁଖେ ॥
ମୋହର ନିଜ କର୍ମ ପାକେ । ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ନର ଲୋକେ ॥
ପୁତ୍ର କଳତ୍ର ପରିବାର । ବନ୍ଧୁ ବାନ୍ଧବ ଯେତେ ମୋର ॥
ତାହାଙ୍କୁ ଦୁଃଖ ଦେଲି ଚିତ୍ତେ । ଧନ ସଞ୍ଚିଲି ମୁହିଁ ନିତ୍ୟେ ॥
ତେଜିଲି ଧର୍ମ କର୍ମ ଭୋଗ । ସକଳ ଦୁଃଖ ମୋ ବିଯୋଗ ॥
ଧନେ ମୁଁ ହୋଇଲି ନିରାଶ । ଉଭୟ ଲୋକ କଲି ନାଶ ॥
ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ଇହଲୋକେ । ଅନ୍ତେ ମୁଁ ପଡ଼ିବି ନରକେ ॥

——ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭାଗବତ—ଏକାଦଶ ସ୍କନ୍ଧ-ଚତୁର୍ବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ଏହି ପ୍ରକାରରେ ବିପ୍ର ଭାବନା କଲା ଓ ପୁଣି ଭାବିଲା—

ଅର୍ଥସ୍ୟ ସାଧନେ ସିଦ୍ଧେ ଉତ୍କର୍ଷେ ରକ୍ଷଣେବ୍ୟୟେ
ନାଶୋପଭୋଗ ଆୟାସସ୍ତ୍ରାସଶ୍ଚିନ୍ତାଭ୍ରମୋ ନୃଣାମ୍—॥ ୧୭ ॥

—ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ—ଏକାଦଶସ୍କନ୍ଧ-ତ୍ରୟୋବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ଅର୍ଥାତ୍—ଅର୍ଥର ଉପାର୍ଜ୍ଜନରେ ଓ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନରେ କ୍ଳେଶ, ରକ୍ଷଣ ଓ ଉପଭୋଗରେ ଚିନ୍ତା, ବ୍ୟୟରେ ତ୍ରାସ ଏବଂ ଅର୍ଥନାଶରେ ଭ୍ରମ ହୋଇଥାଏ । ଧନରେ ପଞ୍ଚଦଶଟି ଅନର୍ଥ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । ଯଥା—ଚୌର୍ଯ୍ୟ, ହିଂସା, ମିଥ୍ୟା, ଦମ୍ଭ, କାମ, କ୍ରୋଧ, ବିସ୍ମୟ, ମତ୍ତତା, ଭେଦ, ଶତ୍ରୁତା,

ଅବିଶ୍ୱାସ, ସ୍ପର୍ଦ୍ଧା, ସ୍ତ୍ରୀ, ଦ୍ୟୁତ ଓ ମଦ୍ୟ । ଆୟାସ, ଚିନ୍ତା, ନାଶ ଓ ଭ୍ରମ —ଏହି ଗୁଡ଼ିକ ମିଶିଲେ ଧନରେ ଊଣେଇଶଟି ଦୋଷ ବିଦ୍ୟମାନ ।

ଅତି ଅଳ୍ପପରିମାଣର ଅର୍ଥ ନିମିତ୍ତ ଭ୍ରାତା, ସ୍ତ୍ରୀ, ପିତା, ବାନ୍ଧବ ଏବଂ ଅତିପ୍ରିୟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ମଧ୍ୟ ସଦ୍ୟ ଶତ୍ରୁ ହୋଇଉଠନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ବିରୋଧ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । ଭେଦଭାବଦ୍ୱାରା ସ୍ନେହ ଭଗ୍ନ ହୁଏ । ଧନ ହିଁ ଏହି ଭେଦବୃଦ୍ଧିକାରକ । ପ୍ରିୟବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଅତି ସାମାନ୍ୟ ଅର୍ଥନିମିତ୍ତ କ୍ଷୁଭିତ ହୁଅନ୍ତି ଓ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କୁ ତ୍ୟାଗ କରନ୍ତି । ଏପରିକି, ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ତାଙ୍କୁ ବଧ କରନ୍ତି । ତେଣୁ ମୋକ୍ଷର ଦ୍ୱାରସ୍ୱରୂପ ମନୁଷ୍ୟ ଦେହ ଲାଭ କରି ଅନର୍ଥର ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ ଅର୍ଥରେ କୌଣସି ବିବେକୀବ୍ୟକ୍ତି ଆସକ୍ତ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।

ଅର୍ଜନ ସାଧନ ସଞ୍ଚୟ । ଧନ ସେ ସର୍ବ ଦୁଃଖମୟ ॥
ଚଉର୍ଯ୍ୟ, ମିଥ୍ୟା, ହିଂସା, ଦମ୍ଭ । ବଇର ଛନ୍ଦ ମଦଭାବ ॥
କ୍ରୋଧ କୁଟିଳ ଅବିଶ୍ୱାସ । ଶ୍ରଦ୍ଧା ବ୍ୟସନ ଯେ ବିଶେଷ ॥
ଏ ପଞ୍ଚଦଶ ଦୋଷ ଧନେ । ଏଣୁ ପଣ୍ଡିତ ସାଧୁଜନେ ॥
ଧନ ସଞ୍ଚୟ ଦୂର କରି । ନିୟତ କର୍ମକୁ ଆଦରି ॥
ଧୀରେ ରହନ୍ତି ଶୁଦ୍ଧ ଚିତ୍ତେ । ଧନ୍ୟ ଜୀବନ ଏ ଜଗତେ ॥

—ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭାଗବତ—ଏକାଦଶ ସ୍କନ୍ଧ-ଚତୁର୍ବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ଯକ୍ଷ ପରି ବିତ୍ତସଞ୍ଚୟଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତି ଦେବ, ଋଷି, ପିତୃ, ଭୂତ, ଜ୍ଞାତି, ବାନ୍ଧବ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦାୟଭାଗୀ ପୁରୁଷ ଓ ନିଜ ଦେହକୁ ଅନ୍ନାଦି ଭୋଗ ବଞ୍ଚିତ କରି ଅଧଃପତିତ ହୁଅନ୍ତି । ଯେଉଁ ଅର୍ଥର ଊନବିଂଶତି ଦୋଷ, ତାହାର ଏକମାତ୍ର ଗୁଣ ଏହି ଯେ, ତାହା ସଦ୍‌ବ୍ୟୟ କଲେ ମୋକ୍ଷ ଲାଭ ହୁଏ । ତେଣୁ ବିବେକୀ ପୁରୁଷମାନେ ଅର୍ଥଦ୍ୱାରା ସିଦ୍ଧିଲାଭ କରନ୍ତି । ମୁଁ ସେହି ଅର୍ଥଲାଭ କରି ମଧ୍ୟ ସେହି ଅର୍ଥକୁ ବୃଥା ନଷ୍ଟ କରିଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଉ କି ସାଧନ କରିବି ?

ଧର୍ମ ବା ପୁଣ୍ୟରେ, ଅଧର୍ମ ବା ପାପରେ ଧନ ବ୍ୟୟ କଲେ ସ୍ୱର୍ଗ ଓ ନର୍କ ଲାଭ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ଏହା ଭଗବାନ କିମ୍ବା ଭକ୍ତଙ୍କ ସେବାରେ

ବ୍ୟୟ କଲେ ଭକ୍ତି ଲାଭ ହୋଇଥାଏ । ଭକ୍ତିଲାଭ ହିଁ ଜୀବର ପରମ ସିଦ୍ଧିଲାଭ । ଶ୍ରୀ ଭଗବାନ୍ କହୁଛନ୍ତି—

ଇତ୍ୟଭିପ୍ରେତ୍ୟ ମନସା ହ୍ୟାବନ୍ତ୍ୟୋ ଦ୍ୱିଜସତ୍ତମଃ
ଉନ୍ମୁଚ୍ୟ ହୃଦୟ ଗ୍ରନ୍ଥିନ୍ ଶାନ୍ତୋ ଭିକ୍ଷୁର ଉନ୍ମୁନଃ । ୩୧ ।

—ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ—ଏକାଦଶ ସ୍କନ୍ଧ-ତ୍ରୟୋବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ଅବନ୍ତୀ ଦେଶୀୟ ସେହି ଦ୍ୱିଜପ୍ରବର ମନେ ମନେ ଏହିପ୍ରକାର ସ୍ଥିର କରି ହୃଦୟଗ୍ରନ୍ଥି ସ୍ୱରୂପ ଅହଂକାର ଓ ମମତାକୁ ପରିହାର ପୂର୍ବକ ଶାନ୍ତ-ମୌନୀ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହେଲେ ।

ଅହଂକାର ହିଁ ହୃଦୟର ଗ୍ରନ୍ଥି ସ୍ୱରୂପ । ପୁରୁଷ ସ୍ତ୍ରୀ ସହ ମିଳିତ ହେଲେ ପରସ୍ପର ଯେଉଁ ଭାବର ଉଦୟ ହୁଏ, ସେହି ଭାବ ହିଁ ପରସ୍ପର ହୃଦୟଗ୍ରନ୍ଥି ସ୍ୱରୂପ ବୋଲି କଥିତ ହୋଇଅଛି । 'ଏ ସ୍ତ୍ରୀ ମୋର'—ଏହା ଗୋଟିଏ ଗ୍ରନ୍ଥି । 'ଏହି ପତ୍ତ ମୋର'—ଏହା ମଧ୍ୟ ଦ୍ୱିତୀୟ ଗ୍ରନ୍ଥି । କାରଣ ପୁରୁଷର ବୈରାଗ୍ୟ ହେଲେ ସ୍ତ୍ରୀ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛୁକ ନ ଥାନ୍ତି । ପିତା ପୁତ୍ର ଭାବ ମଧ୍ୟ ହୃଦୟଗ୍ରନ୍ଥି ସ୍ୱରୂପ । ଭିକ୍ଷୁ କହୁଛନ୍ତି—

ତାତ ଜନନୀ ଭ୍ରାତା ସୁତ । ସୁହୃଦ ବାନ୍ଧବ କଳତ୍ର ॥
ଏହାଙ୍କୁ ଦେଖି ରିପୁ ପ୍ରାୟେ । ଧନ ସଞ୍ଚୟ ନିତ୍ୟେ ଧ୍ୟାୟେ ॥
ଭେଦ ଉପୁଜେ ବନ୍ଧୁ ଦଳେ । ଧନ ସଞ୍ଚୟନ ଆକୁଳେ ॥
ବିଚ୍ଛେଦ କରେ ଦାରା ସୁତ । କଦର୍ଯ୍ୟ ବୋଲନ୍ତି ଜଗତ ॥
ସଂକଳ ସେ ମହିମା ଧନେ । କୃପଣେ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଲଂଘନେ ॥
ଅଳପ ଧନର କାରଣେ । ବଞ୍ଚଇ ଭେଦେ ଅନୁକ୍ଷଣେ ॥
ସୁଜନେ ବନ୍ଧୁ ମେଳ ଭେଦେ । କନ୍ଦଳ ବାକ୍ୟ ଅନୁବାଦେ ॥
ମନୁଷ୍ୟ ଦେହେ ଜନ୍ମ ହୋଇ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ତନୁ ମୁହିଁ ପାଇ ॥
ସ୍ୱର୍ଗେ ବାଞ୍ଛନ୍ତି ଦେବଗଣେ । ମନୁଷ୍ୟ ଦେହ ଅନୁକ୍ଷଣେ ॥
ମୁଁ ଏ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଦେହ ଲଭି । ନିୟତ କର୍ମେ ପାରିଭବି ॥
ଏ ଜନ୍ମ କଲି ଅନାଦର । ଧନ ସଞ୍ଚୟ ଧିକ ମୋର ॥

ଦେବତା ପିତୃ ଋଷିଗଣେ । ସେବା ନ କଲି ମୂଢ଼ପଣେ ॥
ଯକ୍ଷର ପ୍ରାୟେ ରଖି ଧନ । ଲଙ୍ଘିଲି ଗୁରୁ ବନ୍ଧୁଜନ ॥
ସ୍ୱଭାବେ ବୟସ ସରିଲା । ଏ ଜନ୍ମ ବୃଅର୍ଥେ ଗମିଲା ॥
ଏ ମୂଢ଼ ମନ ମୋର ଧନେ । ଭୁଲଇ ବ୍ୟର୍ଥ ପ୍ରୟୋଜନେ ॥

—ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭାଗବତ, ୧୧ଶ ସ୍କନ୍ଧ, ୨୪ ଅଧ୍ୟାୟ

ଅସତ୍ ଲୋକମାନେ ସେହି ଭିକ୍ଷୁଙ୍କୁ ନାନାପ୍ରକାର ଭର୍ତ୍ସନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କେହି କେହି କହିଲେ—

କେ ଅବା ପୂର୍ବେ ତାକୁ ଚିହ୍ନି । କହନ୍ତି ସାତ ପାଞ୍ଚ ଘେନି ॥
ଏହାର ନାଶ ଗଲା ଧନ । କୋପେ ତେଜିଲେ ବନ୍ଧୁଜନ ॥
ଦେଖ କପଟେ କ୍ଷୀଣ ବେଶ । ଗୁପତେ ବୋଲାଇ ସନ୍ନ୍ୟାସ ॥
ଚୋରେ ପଶିବ ଘରେ ଘରେ । ଚୋରି କରିବ ଅଭ୍ୟନ୍ତରେ ॥
ଏହାକୁ ମାରି କର ଦୂର । ଦଣ୍ଡେ ନଥାଉ ଆମ୍ଭ ପୁର ॥
ଏମନ୍ତେ ସର୍ବ ବାକ୍ୟ ଶୁଣି । ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭେ ମନେ ପୁଣି ॥

—ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭାଗବତ, ୧୧ଶ ସ୍କନ୍ଧ, ୨୪ଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ଭିକ୍ଷୁ ଦୁର୍ଜ୍ଜନମାନଙ୍କୁ ଏହାର କାରଣ ବୋଲି ନ ଭାବି ମନେ ମନେ ଚିନ୍ତାକଲ—ଏହି ଦୁଷ୍ଟଲୋକ, ଦେବତା, ଆତ୍ମା, ଗ୍ରହ, କର୍ମ ବା କାଳ—କେହି କାହାର ସୁଖ-ଦୁଃଖର କାରଣ ନୁହନ୍ତି । କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଶତ୍ରୁ ବା ମିତ୍ରଜ୍ଞାନରେ ତାଙ୍କର ଦୋଷଗୁଣ କୀର୍ତ୍ତନ କରିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନୁହେଁ । ଦେବତାମାନେ ମଧ୍ୟ କର୍ମାଧୀନ । ଜୀବ କର୍ମର ତାରତମ୍ୟାନୁସାରେ ଫଳ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଦୋଷୀ ନୁହନ୍ତି ।

କର୍ମ ମଧ୍ୟ ନିଜେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ ନାହିଁ । କର୍ମ ଜଡ଼; ତାହା ଚେତନପୁରୁଷ କର୍ତ୍ତୃକ ସମ୍ପାଦିତ ହୁଏ । ମନ କର୍ମ ବା ବାସନା ରୂପରେ ଉଦିତ ହୋଇ ଯାବତୀୟ କର୍ମର କର୍ତ୍ତା । ମନ ହିଁ ବନ୍ଧନ ଓ ମୁକ୍ତିର କାରଣ । ମନର ବିଷୟାସକ୍ତି ବନ୍ଧନର ଓ ବିଷୟୁ ବିରକ୍ତି ହିଁ ମୁକ୍ତିର ହେତୁ । ମନ ହିଁ ଗୁଣ ସୃଷ୍ଟି କରେ । ସେହି ଗୁଣଦ୍ୱାରା ବିଚିତ୍ର ଗତି ଲାଭ

ହୁଏ । ମନ ହିଁ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ବିକାଶରେ ସାଧୁ, ରାଜସ ବିକାଶରେ ସଂସାର ଓ ତାମସିକ ବିକାଶରେ ଜଡ଼ତା ଆନୟନ କରିଥାଏ । ଫରେ ପରିଣାମରେ ସାତ୍ତ୍ୱିକରେ ଦେବଯୋନି, ରାଜସରେ ନରଯୋନି ଓ ତାମସିକ ଭାବରେ ତିର୍ଯ୍ୟକ ଯୋନିରେ ଜୀବ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରେ । ମନ ହିଁ ଆତ୍ମାର ଦେହ, ଗୁଣ ଓ କର୍ମ ପ୍ରଭୃତିର ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ । ମାୟା ହିଁ ମନର ସୃଷ୍ଟିକାରକ । ଅତଏବ ମାୟାବଶରୁ ଜୀବର ସଂସାରଦଶା ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । କେବଳ ଚେତନ ଆତ୍ମାର ବା କେବଳ ଜଡ଼ଦେହଦ୍ୱାରା ସଂସାର ଭୋଗ ହୁଏ ନାହିଁ କିମ୍ବା କେବଳ ମନଦ୍ୱାରା ସଂସାର ଭୋଗ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଅତଏବ ମନ (ସଂକଳ୍ପ ବା ବିକଳ୍ପ) ସହିତ ଅବିଦ୍ୟାଭିଭୂତ ଜୀବ ନେଇ ସଂସାର ଚାଲୁଅଛି । ଦାନ, ଯମ, ନିୟମ, ସ୍ୱଧର୍ମ, ଶାସ୍ତ୍ର ଶ୍ରବଣ, ସଦ୍‌ବ୍ରତ, ସତ୍‌କର୍ମସମୂହ ମନସ୍ଥିରର ଉପାୟ ମାତ୍ର । ମନର ଯେ ଲୟ, ତାହା ହିଁ ପରମ ପୁରୁଷାର୍ଥ । ତେଣୁ ମନର ନିଗ୍ରହ ହିଁ ଏକମାତ୍ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ମନ ସ୍ଥିର ହେଲେ ଆଉ କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକ ନାହିଁ । ମନନିଗ୍ରହ ନିମିତ୍ତ ଦାନ ଓ ସ୍ୱଧର୍ମ ପାଳନ । ମନ ବଶୀଭୂତ ହେଲେ କିମ୍ବା ମନ ଯଦି ବଶୀଭୂତ ନ ହେଲା, ତେବେ ଏ ସବୁର କିଛି ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗଣ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଧିଷ୍ଠାତା ଦେବତାମାନେ ଏହି ମନର ବଶୀଭୂତ । କିନ୍ତୁ ମନ କାହାର ବଶୀଭୂତ ନୁହେଁ । ଯିଏ ଏହି ମନକୁ ବଶୀଭୂତ କରିପାରନ୍ତି, ସେ ହିଁ ସକଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ବିଜେତା ।

ଅତଏବ ଯେଉଁମାନେ ନିଜ ମନକୁ ଦମନ କରି ନପାରି ମାନବମାନଙ୍କ ସହିତ ବୃଥା କଳହ କରନ୍ତି ଏବଂ ସେହି କଳହଦ୍ୱାରା କାହାକୁ ଶତ୍ରୁ-ମିତ୍ର ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ଘୋର ମୂର୍ଖ ।

ଏତେ ବିଚାରି ବିପ୍ର ମନେ । ଚିତ୍ତ ନିରୋଧି ଯୋଗଧ୍ୟାନେ ॥
ହରି ଚରଣ କଲି ସାର । ତେଜିଲି ମନୁ ଅହଂକାର ॥
ନିର୍ମଲ ଚିତ୍ତେ ମୋ ଚରଣେ । ବୁଲେ ଅବନୀ ପର୍ଯ୍ୟଟନେ ॥
ମୋର ଚରଣାମ୍ବୁଜ ବିନେ । କିଛି ନ ଜାଣେ ରାତ୍ରିଦିନେ ॥

ଉଦ୍ଧବ ଏହା ମନେକର । ସର୍ବ ସଂଶୟ ପରିହର ॥
ନିର୍ମଳ ଚିତ୍ତ ମୋର ପାଦେ । ସମର୍ପି ରହ ତୁ ଆନନ୍ଦେ ॥

—ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭାଗବତ-୧୧ଶସ୍କନ୍ଧ-୨୪ଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ମନ ହିଁ ସଂକଳ୍ପ-ବିକଳ୍ପର ଅଧିନାୟକ । ରାଗ ଓ ଦ୍ୱେଷ, ପ୍ରଣୟ ଓ ବିରୋଧ ମନର ଧର୍ମ । ସୁତରାଂ ଅନୁକୂଳ ବସ୍ତୁରେ ମନର ରାଗ, ପ୍ରତିକୂଳରେ ଦ୍ୱେଷ ବା ବିରୋଧ ଏବଂ ଯାହା ଅନୁକୂଳ ବା ପ୍ରତିକୂଳ ନୁହେଁ, ସେଥିପ୍ରତି ମନରେ ଉଦାସୀନଭାବ ଜାତହୁଏ ।

ନିଜର ମନ ଜୀବକୁ ମର୍ମପୀଡ଼ା ପ୍ରଦାନ କରେ । କାରଣ ଦୁର୍ଜ୍ଜନ ବାକ୍ୟ ଶ୍ରବଣ କରି ମନ ଯଦି ସେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ମିତ୍ର ରୂପରେ ଦର୍ଶନକରେ ତେବେ ସେ ବାକ୍ୟରେ ତାହାର ଆନନ୍ଦ ଉପଭୋଗ ହୁଏ ଏବଂ ଶତ୍ରୁ ରୂପରେ ଦେଖିଲେ ସେ କେବଳ ଦୁଃଖ ପାଏନାହିଁ, ବରଂ ସେ କଥାକୁ ନାନାଭାବରେ ମନନ କରିବା ହେତୁ ତାହାର ଜୀବର କ୍ଲେଶର କାରଣ ହୁଏ । ଅତଏବ ଅବଶୀଭୂତ ମନ ହିଁ ଜୀବର କେବଳମାତ୍ର ଶତ୍ରୁଙ୍କଠାରୁ ବଳି ମର୍ମପୀଡ଼ାଦାୟକ ଏବଂ ବଶୀଭୂତ ମନ ହିଁ ପରମ ମିତ୍ର ।

ଜୀବାତ୍ମାସହ ଦେହର ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ । ଅବିଦ୍ୟାଭିବଦ୍ଧାର ଜୀବ ଏହି ଦେହକୁ 'ମୁଁ' ବୋଲି ଜ୍ଞାନ କରୁଅଛି । ଏହି ଦେହାତ୍ମବୋଧରୂପକ ଅଭିମାନ ଆତ୍ମାର ନୁହେଁ, ମନର । ସେହି ମନର ବୃତ୍ତି କର୍ମ-ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ ଯୁକ୍ତ ଦେହକୁ 'ମୁଁ-ମୋର' ବୋଲି ଜ୍ଞାନ କରିବାରୁ ସଂସାର ଚାଲୁଅଛି ।

ମହାତ୍ମା ଭରତ ମୁନି ରହୁଗଣଙ୍କୁ କହୁଛନ୍ତି—ପଞ୍ଚ କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟ, ପଞ୍ଚ ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ଅହଂକାର ଭେଦରେ ମନର ବୃତ୍ତି ଏକାଦଶ ପ୍ରକାର । ପଞ୍ଚତନ୍ମାତ୍ର ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟର ବିଷୟ । ବିସୟାଦି ପଞ୍ଚ ବ୍ୟାପାର କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟର । ଦେହ-ଗୃହାଦିରେ ଆତ୍ମବୁଦ୍ଧି ଏହାହିଁ ପଞ୍ଚଦଶ ବୃତ୍ତି ।

ସୁଖସ୍ୱରୂପ ଜୀବାତ୍ମାର କେବେ ସୁଖ-ଦୁଃଖ ନାହିଁ । ମନୋଭିମାନରେ ସେ ସୁଖ-ଦୁଃଖ ଭୋଗ କରିଥାଏ ।

ଅତୋମନୋଭିମାନେନ ଦୁଃଖୀଭବତି ନାନ୍ୟଥା ।

ବ୍ରାହ୍ମଣ ପୂର୍ବଜନ୍ମରେ କୌଣସି କୃଷ୍ଣଭକ୍ତ ଗୁରୁଙ୍କ ପ୍ରସାଦରେ କୃଷ୍ଣ ଭଜନ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ସେ ଭଜନରେ ବାଧା ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିଲା । ସେ ବିଶ୍ୱାସ କଲେ ଯେ, କେବଳ ମାତ୍ର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେବାଦ୍ୱାରା ସଂସାର-ସାଗର ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇପାରିବ । ଚୈତନ୍ୟଦେବ ମଧ୍ୟ ଏହି ଭିକ୍ଷୁକୁ ପ୍ରଶଂସା କରି କହିଛନ୍ତି—

ପ୍ରଭୁ କହେ ସାଧୁ ଏଇ ଭିକ୍ଷୁକ ବଚନ
ମୁକୁନ୍ଦ ସେବନ ବ୍ରତ କୈଲ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ।

ପାରିହେବ ଯେବେ ଏଭବ-ସାଗର
କୃଷ୍ଣନାମ-ନାବ ଧର,
ନାମ ସେବାଫଳେ ଅସାଧ୍ୟ ସାଧନ
ବିକାଶ ଭବ-ଶରୀର ।
ଭିକ୍ଷୁର ଚିନ୍ତନ କରି ଅବଧାନ
ପ୍ରଭୁ ବୋଲନ୍ତି ବଚନ
ଶ୍ରୀଭଗବାନଙ୍କ ସେବାବ୍ରତ ଧରି
ନିଷ୍ଠାରେ କର ସମ୍ପନ୍ନ ।

ଜଗତରେ ଶତ୍ରୁ-ମିତ୍ର କେହି ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମନ ବିଗ୍ରହରେ ସମସ୍ତେ ଶତ୍ରୁ-ମିତ୍ର ସଙ୍ଗେ ସମାନ । ତେଣୁ ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ମୋଠାରେ ଚିତ୍ତ ବା ବୁଦ୍ଧି ସମାହିତ କରି ସର୍ବତୋଭାବରେ ମନକୁ ସଂଯତ କରିବ । ଏହା ହିଁ ସର୍ବଯୋଗର ସାର ।

କାଞ୍ଚନ ତ୍ୟାଗ କରି ଶ୍ରୀଭଗବାନ୍ ଭକ୍ତଲାଭ ନିମିତ୍ତ କାମିନୀ ତ୍ୟାଗ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କହୁଛନ୍ତି—ସଙ୍ଗ ହିଁ ଜୀବର ଉତ୍ଥାନ ଓ ପତନର ମୂଳକାରଣ । ସତ୍‌ସଙ୍ଗଦ୍ୱାରା ଜୀବ ଉନ୍ନତିର ଚରମ ସୀମାରେ ଉପନୀତ ହୁଏ । ଅସତ୍ ସଙ୍ଗରେ ଅବନତିର ଚରମ ନରକପ୍ରାପ୍ତି ଘଟେ । ଅସତ୍ କହିଲେ ସ୍ତ୍ରୀ, ସ୍ତ୍ରୀସଙ୍ଗୀ ଓ ବିଷୟୀ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ବୁଝିବାକୁ ହେବ । ମହାପ୍ରଭୁ କହିଛନ୍ତି—ଯେପରି ସର୍ପ ଓ ତାହାର ଆକୃତି ଦର୍ଶନ କଲେ ମନରେ କ୍ଷୋଭ ଜାତ ହୁଏ, ସେହିପରି ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଓ ବିଷୟୀର ଆକାର ଦର୍ଶନ କଲେ ମନରେ

ଭୟଜାତ ହୋଇଥାଏ । ସାଧକଙ୍କ କଥା ବାଦ୍ ଦେଲେ ବି ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀ ସଙ୍ଗୀଙ୍କ ସଙ୍ଗ ଭଜନପଥରେ ଅନ୍ତରାୟ ସୃଷ୍ଟି କରେ ।

ବ୍ରହ୍ମା କହିଲେ—ହାୟ ! ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଜନ୍ମ ଆମମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ପ୍ରାର୍ଥନୀୟ—ଯାହା ଭଗବତ୍ ଧର୍ମ ସହିତ ଭଗବତ୍ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ଲାଭର ଉପଯୋଗୀ,ତାଦୃଶ ମନୁଷ୍ୟ ଜନ୍ମ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ଯିଏ ହରିଭଜନ ନକରେ ସେ ଭଗବାନଙ୍କ ମାୟାଦ୍ୱାରା ବିମୋହିତ ।

ସତ୍ୟ, ପବିତ୍ରତା, ଦୟା, ମୌନ, ବୁଦ୍ଧି, ଲଜ୍ଜା, ଶୋଭା, କୀର୍ତ୍ତି, କ୍ଷମା, ଶମ, ଦମ, ଉନ୍ନତି ପ୍ରଭୃତି ସଦ୍‌ଗୁଣାବଳୀ ଅସତ୍ ସଂସର୍ଗରେ ଏକାବେଳେକେ କ୍ଷୟପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ।

ପୂର୍ବକାଳରେ ପୁରୁରବା ରାଜା ଉର୍ବଶୀକୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ଏପରି ପ୍ରମତ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ଯେ, ଉର୍ବଶୀ ବିରହରେ ଅନୁତାପ କରି କହୁଛନ୍ତି—ଆହା ! ମୋର କିଭଳି ମତିଭ୍ରମ ଘଟିଲି !! ମୁଁ ରାଜଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଏହି ଦେହକୁ କାମିନୀର କ୍ରୀଡ଼ାମୃଗ ସଦୃଶ କରିଥିଲି । ଯେଉଁମାନେ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଅଧୀନ ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କ (ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ) ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ପରିଚାଳିତ ହୁଅନ୍ତି । ଜୀବର ଭୋଗବାସନା ପ୍ରବଳ ହେଲେ ସେ ନାନାବିଧ ଦୁର୍ବିସହ ଅପମାନ ସହ୍ୟକରି ମଧ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ଯାହାର ମନ ସ୍ତ୍ରୀକର୍ତ୍ତୃକ ଅପହୃତ ହୁଏ, ସେମାନଙ୍କର ବିଦ୍ୟା, ତପସ୍ୟା, ସନ୍ନାସ, ଅଧ୍ୟୟନ, ନିର୍ଜନବାସ ଅଥବା ମୌନାବଲମ୍ବନ ସମସ୍ତ ହିଁ ବୃଥାରେ ଯାଏ । ସ୍ତ୍ରୀ-ମୁଗ୍ଧ ବ୍ୟକ୍ତିର ବିଦ୍ୟା, ତପସ୍ୟା, ସ୍ୱଧର୍ମାଚରଣ, ତ୍ୟାଗାଦି ସମସ୍ତ ବ୍ୟର୍ଥ ହୁଏ । ସ୍ତ୍ରୀ ଚିନ୍ତାରତ ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ତ୍ରୀଲୋକର ସେବକ । ସ୍ତ୍ରୀ ସେବକର କୌଣସି ସଦ୍‌ଗୁଣ ନଥାଏ । ରାଜା କହୁଛନ୍ତି—

ରାତ୍ରେ ଏମନ୍ତେ ଏକଦିନେ । ରାଜା ବିଚାରୁଅଛି ମନେ ॥
ଦେଖ ମୋହର କର୍ମଫଳ । ଉର୍ବଶୀ ସଙ୍ଗେ ଏତେକାଳ ॥
ବିବିଧରଙ୍ଗେ କରି ଖେଳା । ବିଅର୍ଥେ ଆୟୁଷ ମୋ ଗଲି ॥
ବଞ୍ଚିତ ହୋଇଲି ଜଗତେ । ଧର୍ମାର୍ଥ କାମ ଅପ୍ରମତେ ॥
ନାରୀ ସଙ୍ଗତେ ଗଲି କାଳ । ଧିକ ମୋ ଜୀବନ ନିଷ୍ଫଳ ॥

ଦେଖ ମୁଁ ନୃପ ଶିଖାମଣି । ମୋ ପ୍ରାଣ ଜିଣିଲା ତରୁଣୀ ॥
ଏ ନର କଳେବର ପାଇ । ମୁଁ ପାପୀ ତୃଣପ୍ରାୟ ହୋଇ ॥
ଧନ ସମ୍ପଦ ମୋର କେଣେ । ଗଲା ନ ଦେଖେ ମୂଢ଼ପଣେ ॥
ଦେଖ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ତା ହୃଦୟେ । କେବେ ହେଁ ଲେଉଟି ନ ଗୃହେଁ ॥
ଏ ପାପ ଚିତ୍ତ ନିରୋଧନେ । ଉପାୟ ନ ଦେଖଇ ମନେ ॥
ମୋ ଅଟଙ୍ଗ ଚରଣ ଛାଡ଼ଇ । ନିର୍ଲଜ୍ଜ ମୁଁ ତା ନ ଜାଣଇ ॥
କି ତପ ବିଦ୍ୟା ସେ ସାଧନ । କଟାକ୍ଷେ ହରିଲା ମୋ ମନ ॥
ଏଣୁ ଜୀବନ ମୋର ଧିକ । ନିଷ୍ଫଳ ଜ୍ଞାନ ଅବିବେକ ॥
ନାରୀସଙ୍ଗମେ ଯା'ର ମନ । ମୋହେ ସେ ହୁଏ ହତଜ୍ଞାନ ॥
ତାର ଜୀବନ ଉଦ୍ଧାରଣେ । କେ ପାରେ ବିନା ନାରାୟଣେ ॥
ଏତେ ବିଚାରି ନୃପବର । ଚଞ୍ଚଳ ମନ କଲା ସ୍ଥିର ॥
ଉର୍ବଶୀ ସଙ୍ଗ ଦୂର କରି । ମୋର ଚରଣ ଦୃଢ଼େ ଧରି ॥
ଭକତି ଯୋଗେ ଧରି ମନ । ମୋ ପାଦେ କଲା ଆରାଧନ ॥
ଚିତ୍ତେ ଯେ ଥିଲା ମୋହପାଶ । ମୋ ଧ୍ୟାନେ କଲା ସର୍ବନାଶ ॥
ମୋ ନାମ ଜପି ଶୁଦ୍ଧମନେ । ଅନ୍ତେ ପଶିଲା ମୋ ଭୁବନେ ॥

—ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭାଗବତ, ୧୧ଶ ସ୍କନ୍ଧ, ସପ୍ତବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ଅତଏବ ସାଧକମାନେ ସ୍ତ୍ରୀ କିମ୍ବା ସ୍ତ୍ରୈଣ ପୁରୁଷ ସହିତ କେବେହେଲେ ମିଳାମିଶା କରିବେ ନାହିଁ । ଯେହେତୁ ବିଷୟ ସହିତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟସଂଯୋଗରେ ମନ ଚଞ୍ଚଳ ହୁଏ । ପ୍ରୟୋଜନର ଅତିରିକ୍ତ ସମୟ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଅବସ୍ଥାନ କରିବେ ନାହିଁ । ଏହି ପୁରୁରବା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଭଗବାନ୍ କହୁଛନ୍ତି ଯେ—ଭକ୍ତିଯୋଗରେ ମୋର ଅନୁଭବ ହୋଇଥାଏ । ସେହି ଭକ୍ତି କେବଳ ମୋର ଭକ୍ତସଙ୍ଗରେ ରହିବାଫଳରେ ଲାଭ ହୁଏ । ସୁତରାଂ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତି ଭକ୍ତିଲାଭ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛାକଲେ ସ୍ତ୍ରୀସଙ୍ଗ ଓ ସ୍ତ୍ରୀସଙ୍ଗୀଙ୍କ ସଙ୍ଗ, ବିଷୟୀସଙ୍ଗ ପ୍ରଭୃତି ଅଭକ୍ତମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗ ତ୍ୟାଗ କରିବେ ଓ ମୋର ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗ କରିବେ । କେବଳ ଅସତ୍ସଙ୍ଗ ତ୍ୟାଗ କଲେ ମଧ୍ୟ କିଛି ଫଳ ନାହିଁ । ଭକ୍ତସଙ୍ଗ ହିଁ ଭକ୍ତିବିରୋଧୀ ଭାବ ଦୂର କରିଥାଏ ।

ସାଧୁସଙ୍ଗ ବ୍ୟତୀତ ଅବିଦ୍ୟା ନାଶ କରିବାର କ୍ଷମତା ଅନ୍ୟ କାହାର ନାହିଁ । ତୀର୍ଥବାସରେ ସାମୟିକ ମନ ପବିତ୍ର ହେଲେ ମଧ୍ୟ ବିଷୟ ଆସକ୍ତି ନଷ୍ଟ ହୁଏନାହିଁ । ତେଣୁ ତୀର୍ଥବାସୀମାନେ ମଧ୍ୟ ପାପାଚରଣରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସାଧୁମାନେ ତୀର୍ଥକୁ ପବିତ୍ର କରନ୍ତି । ଅତଏବ—

ସାଧୁସଙ୍ଗ କୃପା କିମ୍ବା କୃଷ୍ଣେର କୃପାୟ
କାମାଦି ଦୁଃସଙ୍ଗ ଛାଡ଼ି ଶୁଦ୍ଧଭକ୍ତି ପାୟ ।

ସାଧୁସଙ୍ଗ ଫଳେ କୃଷ୍ଣକୃପାବଳେ
ମିଳିଥାଏ ଅବିହେଲେ,
ଭକତି ଯୋଗରେ ଭଗବତ ଭାବ
ଅନୁଭୂତ କାଳେ କାଳେ ।
ଦୁଃସଙ୍ଗ ବରଜ କାମ-ରିପୁ ତେଜ
ଭଗବତ ସେବା କରି
ପ୍ରକୃତ ଭକତ ଲଭଇ ତୃପତି
[ହୁଏ] ଶୁଦ୍ଧ ଭକ୍ତି ଅଧିକାରୀ ।

ଭଗବାନ୍‌ଙ୍କ ଭକ୍ତଙ୍କୁ ସାଧୁ କହନ୍ତି । ସେମାନେ ଭଗବତ୍ ସେବାରେ ତୃପ୍ତ । ସେମାନେ ସଙ୍ଗୀମାନଙ୍କର ଶୁଭଦାତା । ତେଣୁ ଭଗବାନ୍ ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ କହିଲେ—

ତୁ ଏବେ ଦୃଢ଼ଚିତ୍ତେ ବୁଝି । ନାରୀସଙ୍ଗମ ଦୂରେ ତେଜ ॥
ସାଧୁସଙ୍ଗମ ଦୃଢ଼ କର । ମୋ ନାମେ ଆନନ୍ଦେ ବିହର ॥
ସାଧୁ ସଙ୍ଗମେ ଜ୍ଞାନ ବଢ଼େ । କର୍ମବାସନା ବନ୍ଧ ଛାଡ଼େ ॥
ସାଧୁଙ୍କ ମୁଖୁଁ ସାଧୁବାଣୀ । କୁମତି ଖଣ୍ଡେ ତାହା ଶୁଣି ॥
ନାହିଁ ତାଙ୍କର ନିଜ ପର । ମିତ୍ର ବଇରୀ ନିରନ୍ତର ॥
ମନ ନିବେଶି ମୋ ଚରଣ । ସ୍ୱଭାବେ ଶାନ୍ତ ପରିପୂର୍ଣ ॥
ଏହାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସଂଗ କର । ମୋର ଭକତି ହୃଦେ ଧର ॥
ମୋର ପବିତ୍ର ନାମ ଗୁଣ । ନିତ୍ୟେ ସାଧୁଙ୍କ ମୁଖୁଁ ଶୁଣ ॥

ମୋ ନାମ ପଶି କର୍ଣ୍ଣଦ୍ୱାରେ । ହୃଦୁଁ ଅଶେଷ ତାପ ହରେ ॥
ସାଧୁଜନଙ୍କ ସଭା ମଧ୍ୟେ । ମୋ ନାମ ଗୁଣି ଅନୁବାଦେ ॥
ନିତ୍ୟେ କହନ୍ତି ମୋର କଥା । ମୋ ପୁଣ୍ୟ ଯଶ ଗୁଣ ଗାଥା ॥
ଆନନ୍ଦେ ଶୁଣି କର୍ଣ୍ଣପୁରେ । ବଦନେ ଗାଆନ୍ତି ସୁସ୍ୱରେ ॥
ନୟନୁ ଅଶ୍ରୁଜଳ ଝରେ । ପ୍ରେମ ହରଷ କଳେବରେ ॥
ଏ ଘୋର ସଂସାର ତରଂଗ । ନିସ୍ତାର ହେତୁ ସାଧୁସଂଗ ॥
ସନ୍ଥ ସଂଗମ ନାବେ ବସି । ନିସ୍ତରେ ଘୋର ଜଳରାଶି ॥
ସନ୍ଥ ଚରଣ ଏହି ମତେ । ନିସ୍ତାର ହେତୁ ଏ ଜଗତେ ॥
ଏଣୁ ଏ ସୁଜନ ସଂଗତେ । କ୍ଷଣେ ନିମିଷେ ଏ ଜଗତେ ॥
ବସେ ସକଳ ପରିହରି । ସେ ପ୍ରାଣୀ ଭବୁଁ ଯାଏ ତରି ॥

—ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭାଗବତ, ୧୧ଶ ସ୍କନ୍ଧ, ୨୬ଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ଜୀବ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ତଟସ୍ଥାଶକ୍ତି ସମ୍ଭୂତ । ତଟସ୍ଥାଶକ୍ତି ବୋଲି ଚିତ୍‌ଜଗତରେ ଓ ଜଡ଼ଜଗତରେ ଜୀବ ବିଚରଣକ୍ଷମ; ଭଗବତ୍ ଭଜନରେ ଉନ୍ମୁଖତା ଓ ବିମୁଖତା ସେହି ଯୋଗ୍ୟତାର ସହାୟକ । ଅତଏବ ଭଜନଶୀଳ ଭକ୍ତଙ୍କ ଉପରେ ମାୟାର ପ୍ରଭାବ ପଡ଼େନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ ଭଜନବିହୀନ, ବିଷୟଉନ୍ମୁଖ, ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ମାୟାଦେବୀଙ୍କର ପରାକ୍ରମ ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ । ଚେତନ ଜୀବାତ୍ମାର ସ୍ୱରୂପରେ ସଂସାର ଭୋଗହୁଏ ନାହିଁ ବୋଲି ମାୟାଦେବୀ ତାଙ୍କୁ ସ୍ଥୂଳ-ସୂକ୍ଷ୍ମରୂପରେ ସଂସାର ଭୋଗକରାଇ ଥାନ୍ତି । ଯଥା—

କୃଷ୍ଣଭୁଲି ସେଇ ଜୀବ ଅନାଦି ବହିର୍ମୁଖ
ଅତଏବ ମାୟାତାରେ ଦେୟ ସଂସାର ଦୁଃଖ ।

—ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଚରିତାମୃତ

କୃଷ୍ଣ ଭୁଲି ଯେବେ ବିଷୟ ଉନ୍ମୁଖେ
ପ୍ରଧାବିତ ହୁଏ ମନ,
ଭଜନ ବିହୀନ ଚେତନ ଅକ୍ଷମ
ବହିର୍ମୁଖତା କାରଣ ।

ମହାମାୟାଙ୍କର ମାୟା ପ୍ରଭାବରେ
ସଂସାର-ସ୍ଥିତିକାରଣୀ,
ବିଷୟା-ଅନଳେ ପଡ଼ି ନିରନ୍ତରେ
ଦଗଧ ହୁଅଇ ପ୍ରାଣୀ ।

ସଂସାରର ମାୟା ବିସ୍ତାରେ ତା କାୟା
କୃଷ୍ଣ ବିମୁଖ ଜନରେ
କାଳର ପ୍ରଭାବ ପଡ଼େନାହିଁ ଏକା
ଭଜନଶୀଳ ଭକ୍ତରେ ।

କୃଷ୍ଣନାମ ଭଜ କୃଷ୍ଣପ୍ରେମେ ମଜ୍ଜି
ହୁଅ କୃଷ୍ଣଗତ ପ୍ରାଣ,
କୃଷ୍ଣଭଜନରେ ହୁଅ ଉନ୍ମୁଖତା
ଅଛୁ ଆଉ ଯେତେ ଦିନ ।

ଅହଂକାରବଶରୁ ବହୁଭବର ଅନୁଭୂତି ହୋଇଥାଏ । ଅହଂକାରକୁ ନିବାରଣ କରିବାକୁ ହେଲେ ତହିଁର ମୂଳ କାରଣ—ଅଜ୍ଞାନର ନିରସନ ହେବା ପ୍ରୟୋଜନ । ଅଜ୍ଞାନ ନାଶନିମିତ୍ତ ଜ୍ଞାନ ଆବଶ୍ୟକ । ଭଗବାନ୍‌ଙ୍କ ମାୟାବଶତଃ ଜୀବର ଜ୍ଞାନ ଆଚ୍ଛନ୍ନ ଥାଏ । ଭଗବାନ୍ ଗୁରୁରୂପରେ ସେହି ମାୟାବରଣ ଉନ୍ମୁକ୍ତ କରିଦିଅନ୍ତି । ଅତଏବ ଗୁରୁସେବାଦ୍ୱାରା ଅଜ୍ଞାନ ଦୂରହୁଏ । ପରିଶେଷରେ ଭଗବାନ୍ ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ଶେଷ ଉପଦେଶରେ କହିଲେ—

ଯେ ଧର୍ମ ପରମ ମଙ୍ଗଳ । ଶୁଣନ୍ତେ ଖଣ୍ଡେ ମୃତ୍ୟୁକାଳ ॥
ନିର୍ମଳ କରି ବୁଦ୍ଧି ମନ । ମୋର ଚରଣେ କର ଧ୍ୟାନ ॥
ପୀରତି କରି ଶୁଦ୍ଧ ଚିତ୍ତେ । ଧର୍ମ ତୁ କର ମୋର ଅର୍ଥେ ॥
ପବିତ୍ର ଭୂମି ପୁଣ୍ୟ ଦେଶେ । ମୋର ଭକତ ଜନ ପାଶେ ॥
ସକଳ ତୀର୍ଥ ଥା'ନ୍ତି ତହିଁ । ମୋର ଭକତ ଜନ ଯହିଁ ॥
ଯେ ଧର୍ମ କରେ ମୋ ଭକତ । ଉଦ୍ଧବ କର ସେହି ମତ ॥
ଯେ ଯାହା ପର୍ବ ମହୋତ୍ସବ । ଆନନ୍ଦେ କର ହେ ଉଦ୍ଧବ ॥

ନାମ କୀର୍ତ୍ତନ ନୃତ୍ୟ ଗୀତେ । ମଙ୍ଗଳ କର ଅନୁବ୍ରତେ ॥
ସକଳ କର୍ମଫଳ ତେଜ । ସର୍ବ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣେ ମୋତେ ଭଜ ॥
ଉଦ୍ଧବ କର ମୋତେ ଧ୍ୟାନ । ମୋ ବିନୁ କିଛି ନାହିଁ ଆନ ॥

—ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭାଗବତ, ୨୧ଶ ସ୍କନ୍ଧ, ତ୍ରିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ

କାହାକୁ ଏହି ଜ୍ଞାନତତ୍ତ୍ୱ ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରିବ, ସେ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଭଗବାନ୍ କହୁଛନ୍ତି—

ଯେ ଶୂଦ୍ର ଭଜେ ମୋର ପଥେ । ମୋ ନାମ ଜପେ ହୃଦଗତେ ॥
ଯେ ନାରୀ ମୋର ଭାବେଥାଇ । ସ୍ୱାମୀ ସଂଗତେ ମୋତେ ଧ୍ୟାୟୀ ॥
ମୋ ନାମ ମୁଖେ ଅବା ଜପେ । ହରଷେ କିଅବା ବିଳାପେ ॥
ସେ ପ୍ରାଣୀ ମୋହର ବିଶ୍ୱାସ । ତାହାଙ୍କୁ ଦେଇ ଉପଦେଶ ॥
ଦାମ୍ଭିକ ନାସ୍ତିକ କପଟୀ । କୁଟୀଳ ବିଷୟ ଲମ୍ପଟୀ ॥
ଭକତିଶୂନ୍ୟ ମତିହୀନ । ରଜତାମସଯୁକ୍ତ ଜନ ॥
ତାକୁ ଏ ଧର୍ମ ନ କହଇ । ଶୁଣ ଉଦ୍ଧବ ମନ ଦେଇ ॥

—ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭାଗବତ, ୧୧ଶ ସ୍କନ୍ଦ, ତ୍ରିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟ

ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ନିତ୍ୟଆବାସସ୍ଥଳୀ ଗୋଲକଧାମର ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରସଂଗରେ ସୌତିମୁନି କହୁଛନ୍ତି—ପୂର୍ବରେ ପ୍ରଳୟକାଳରେ କୋଟି ସୂର୍ଯ୍ୟତୁଲ୍ୟ ପ୍ରଭାଶାଳୀ ଅସଂଖ୍ୟ ବିଶ୍ୱର କାରଣ ଓ ଅବିନଶ୍ୱର ଜ୍ୟୋତିଃପୁଞ୍ଜ ହିଁ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିଲା । ସ୍ୱେଚ୍ଛାମୟ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଜ୍ୟୋତିଃ ମଧ୍ୟରେ ମନୋହର ଲୋକସମୂହ ବିଲୀନ ଥିଲା । ସେହି ତୈଲୋକର ଉପରିଭାଗରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କପରି ଅବିନଶ୍ୱର ତ୍ରିକୋଟି ଯୋଜନ ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ମଣ୍ଡଳାକୃତି ଗୋଲକଧାମ ଅବସ୍ଥିତ । ସେହି ଧାମ ଦେଖିବାକୁ ତେଜଃସ୍ୱରୂପରତ୍ନଭୂମିମୟ । ଯୋଗୀମାନେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଧାମ ଦର୍ଶନ କରି ପାରନ୍ତିନାହିଁ । ଏହା କେବଳ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଦୃଶ୍ୟ ଓ ଗମ୍ୟ । ଆଧି-ବ୍ୟାଧି, ଜରା-ମୃତ୍ୟୁ, ଶୋକ ଓ ଭୟବର୍ଜିତ ଏହି ଗୋଲକଧାମ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ଯୋଗବଳରେ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହି ଧାମରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ରତ୍ନନିର୍ମିତ ମନ୍ଦିରସମୂହ ବିରାଜମାନ । ପ୍ରଳୟକାଳରେ

ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧା ହେଲେ । ଶ୍ରୀହରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଯୁଗରେ ଯେଉଁସବୁ ଲୀଳା କରିଥିଲେ, ସେ ତାହା ଉଲ୍ଲେଖ ପୂର୍ବକ କୃତାଞ୍ଜଳି ପୁଠରେ ସ୍ତବ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମାନସପଠରୁ ଶ୍ରୀ ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦେବୀ ଆବିର୍ଭୂତା ହେଲେ । ସେ ଗୌରବର୍ଣ୍ଣା । ପରିଧାନ ପୀତବସ୍ତ୍ର । ତାଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣ ତପ୍ତ-କାଞ୍ଚନ ସଦୃଶ ।

ପରେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ବୁଦ୍ଧିରୁ ଏକ ଦେବୀଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ହେଲା । ସେ ପରମେଶ୍ୱରୀ ମୂଳାପ୍ରକୃତି । ବର୍ଣ୍ଣ ତପ୍ତକାଞ୍ଚନତୁଲ୍ୟ ଏବଂ କୋଟି ସୂର୍ଯ୍ୟସମ ପ୍ରଭାବିଶିଷ୍ଟ । ବଦନରେ ଈଷତ୍ ହାସ୍ୟ । ସେ ରକ୍ତବସ୍ତ୍ର ପରିଧାନକାରିଣୀ ଓ ରତ୍ନାଭରଣ ଭୂଷିତା । ନିଦ୍ରା, ତୃଷ୍ଣା, କ୍ଷୁଧା, ପିପାସା, ଦୟା, ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ କ୍ଷମାଦି ସମୁଦାୟ ଶକ୍ତିର ସେ ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ । ଏହାଙ୍କ ନାମ ଦୁର୍ଗା । ସେ ତ୍ରିଶୂଳ, ଗୃପ ପ୍ରଭୃତି ଧାରଣ କରିଅଛନ୍ତି । ସେ ସ୍ତବରେ କହିଲେ—ହେ ପ୍ରଭୋ ! ମୁଁ ସର୍ବଶକ୍ତି ସ୍ୱରୂପିଣୀ ପରମେଶ୍ୱରୀ ମୂଳାପ୍ରକୃତି । ମୋ ଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତ ଶକ୍ତିମାନ୍ ସତ୍ତ୍ୱ; ମାତ୍ର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନୁହେଁ । କାରଣ ଆପଣ ମୋର ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା । ତେଣୁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ବନ୍ଦନା କରୁଅଛି । ଅତଏବ କେବଳ ଆପଣ ହିଁ ଜଗତର ପାତା, ସ୍ରଷ୍ଟା, ସଂହର୍ତ୍ତା ଓ ପୁନଃବିଧାନ କର୍ତ୍ତା । ଆପଣ ଇଚ୍ଛା କଲାମାତ୍ରେ କୋଟି କୋଟି ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ସୃଜନ ହୋଇଥାଏ । ତତ୍ପରେ ସେ ଯଥାସ୍ଥାନରେ ଅବସ୍ଥାନ କଲେ ।

ଏହାପରେ ରସନାଗ୍ରରୁ ସାବିତ୍ରୀ ଦେବୀ ଆବିର୍ଭୂତା ହେଲେ । ସେ ଶ୍ୱେତବସ୍ତ୍ର ପରିଧାନ କାରିଣୀ, ଜପମାଳା ଧାରିଣୀ, ସର୍ବାଳଙ୍କାର ଭୂଷିତା । ପରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମାନସପଠରୁ ତପ୍ତକାଞ୍ଚନ ସଦୃଶ ସୁନ୍ଦରକାୟ କାମଦେବ ଆବିର୍ଭୂତ ହେଲେ ।

କାମଦେବଙ୍କ ବାମପାର୍ଶ୍ୱରୁ ରତି ଦେବୀ; ତତ୍ପରେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କଠାରୁ ଅଗ୍ନି ଓ ଅଗ୍ନି ନିର୍ବାପନ କରିବାନିମିତ୍ତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମୁଖବିନ୍ଦୁର ଫୁତ୍କାରରୁ ଜଳ, ଜଳରୁ ତଦଧିଷ୍ଠାତା ଦେବତାଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ହେଲା ।

ଉପରୋକ୍ତ ଦେବତାମାନେ କେହି ନିତ୍ୟ ନୁହନ୍ତି, ସମସ୍ତେ କଲ୍ପିତ । ଏମାନେ ସୃଷ୍ଟି ସମୟରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇ ପ୍ରଳୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅବସ୍ଥାନ କରନ୍ତି । ଭଗବାନ ନାରାୟଣ, ମୂଳାପ୍ରକୃତି ଓ ମହେଶ୍ୱର ମଧ୍ୟ ନିତ୍ୟ ନୁହନ୍ତି ।

ବ୍ରହ୍ମକଲ୍ପ ବିଷୟ କହିଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ବରାହ ଓ ପଦ୍ମକଲ୍ପ ବିଷୟ କହୁଛି ଶୁଣ—କଲ୍ପ ତିନପ୍ରକାର । ବ୍ରହ୍ମ, ବରାହ ଓ ପଦ୍ମ । ଯୁଗ ମଧ୍ୟ ଚାରିଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ । ସତ୍ୟ, ତ୍ରେତା, ଦ୍ୱାପର ଓ କଳି । ଏହିପରି ତିନିଶତ ଷାଠିଏ ଯୁଗରେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଏକ ଯୁଗ । ଦେବତାମାନଙ୍କର ଏକସ୍ତରି ଯୁଗରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ମନ୍ୱନ୍ତର ବା ମନୁଙ୍କର ଅବସାନ ଘଟିଥାଏ । ଏହିପରି ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ମନୁଙ୍କର କ୍ରମଶଃ ଅବସାନ ହେଲେ ପ୍ରଜାପତି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଦିନେମାତ୍ର ଭୋଗହୁଏ । ଏହି ପ୍ରକାରର ତିନିଶତ ଷାଠିଏ ଦିନରେ ତହିଁର ଏକବର୍ଷ ହୁଏ । ଏହିପରି ଶହେ ଆଠବର୍ଷ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଆୟୁ । କାଳଜ୍ଞ ପଣ୍ଡିତମାନେ ପ୍ରଜାପତି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ପରମାୟୁକୁ କଲ୍ପବୋଲି କହନ୍ତି । ସେହି କଲ୍ପକାଳ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଏକ ନିମେଷକାଳ ମାତ୍ର । ଏହା ମଧ୍ୟରେ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ପ୍ରଭୃତି ବହୁତର କଲ୍ପ ଅଛି । ମହର୍ଷି ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ଏହିପରି କ୍ଷୁଦ୍ର ସପ୍ତକଲ୍ପପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜୀବିତ ରହିବେ । ପ୍ରଜାପତିଙ୍କର ଦିବସ ଗୁଡ଼ିକୁ କ୍ଷୁଦ୍ରକଲ୍ପ କହନ୍ତି । ମହର୍ଷି ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ଏହିପରି କ୍ଷୁଦ୍ର ସପ୍ତକଲ୍ପ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜୀବିତ ରହିବେ । ଅର୍ଥାତ୍ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ସାତଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜୀବିତ ରହିବେ । ବ୍ରହ୍ମକଲ୍ପରେ ଦୈତ୍ୟ ମଧୁ-କୈଟଭର ମେଦଦ୍ୱାରା ମେଦିନୀ ସୃଜନ ହୋଇଅଛି । ପରେ ଅପରାପର ସୃଜନ ହୋଇଅଛି ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ବରାହ କଲ୍ପରେ ବରାହରୂପୀ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କଦ୍ୱାରା ବିଲୁପ୍ତ ପ୍ରାୟ ପୃଥିବୀକୁ ରସାତଳରୁ ଉତ୍ତୋଳନ କରିଥିଲେ । ତୃତୀୟ ପଦ୍ମକଲ୍ପରେ ପ୍ରଜାପତି ବ୍ରହ୍ମା ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ନାଭିକମଳରେ ଅବସ୍ଥାନ କରି ନିତ୍ୟ ଲୋକତ୍ରୟ ବ୍ୟତୀତ ବ୍ରହ୍ମଲୋକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମୁଦାୟ ତ୍ରିଭୁବନ-ସୃଜନ କରିଥିଲେ ।

ତତ୍ପରେ ସେହି ଭଗବାନ ଗୋଲକେଶ୍ୱର ପୂର୍ବସୃଷ୍ଟ ଦେବଗଣଙ୍କ ସହ ମିଳିତ ହୋଇ ଅତି କମନୀୟ ରାସମଣ୍ଡଳକୁ ଗମନ କଲେ । ତାହା ଅତି ରମଣୀୟ କଳ୍ପବୃକ୍ଷର ଅନ୍ତର୍ବର୍ତ୍ତୀ ମଣ୍ଡଳାକୃତି, ସୁସ୍ନିଗ୍ଧ, ସମତଳ ଓ ସୁବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ । ତାହା ଚନ୍ଦନ-ଅଗୁରୁ କସ୍ତୁରୀ-କୁଙ୍କୁମ ପ୍ରଭୃତି ନାନା ସୁଗନ୍ଧ ଦ୍ରବ୍ୟଦ୍ୱାରା ସୁସଂସ୍କୃତ । ତାହା ପଞ୍ଚସୂତ୍ରଗ୍ରନ୍ଥି ବିଶିଷ୍ଟ ଉପରିଭାଗରେ ଦୋଦୁଲ୍ୟମାନ ନୂତନ ନୂତନ ଚନ୍ଦନ-ପଲ୍ଲବରେ ପରିଶୋଭିତ ଏବଂ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ରମ୍ଭାତରୁ ସମୂହଦ୍ୱାରା ପରିବେଷ୍ଟିତ । ସେହି ରାସମଣ୍ଡଳ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ରତ୍ନସମୂହ ନିର୍ମିତ ନିକୋଠୀ ମଣ୍ଡପଦ୍ୱାରା ଅତିଶୟ ଶୋଭାଧାରଣ କରିଅଛି । ସେହି ମଣ୍ଡପରେ ନିରନ୍ତର ନାନା ରତ୍ନ ନିର୍ମିତ ଦୀପସବୁ ନିଜ କିରଣଦ୍ୱାରା ଅନ୍ଧକାର ଦୂର କରୁଅଛନ୍ତି । ସୁଗନ୍ଧପୁଷ୍ପ ଓ ଧୂପାଦି ଗନ୍ଧ ଇତସ୍ତତଃ ବିକୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଘ୍ରାଣେନ୍ଦ୍ରିୟକୁ ପରିତୃପ୍ତ କରୁଅଛି । ନାନାବିଧ ଭୋଗ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀପୂର୍ଣ୍ଣ ମନୋହର ଶଯ୍ୟାସମୂହ ନିରନ୍ତର ଅବସ୍ଥିତ ଥାଇ ଅଲୌକିକ ଶୋଭା ସମ୍ପାଦନ କରୁଅଛି । ହେ ମୁନିଶ୍ରେଷ୍ଠ ! ଜଗଦୀଶ୍ୱର ଦେବଗଣ ପରିବେଷ୍ଟିତ ହୋଇ ସେହି ସ୍ଥାନକୁ ଆଗମନ କଲେ । ଦେବତାମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହି ମଣ୍ଡଳ ଦର୍ଶନମାତ୍ରକେ ଅତିଶୟ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହେଲେ ।

ତତ୍ପରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବାମପାର୍ଶ୍ୱରୁ ଏକ କନ୍ୟା ଆବିର୍ଭୂତା ହୋଇ ସତ୍ୱର ଗମନ ପୂର୍ବକ ପୁଷ୍ପ ଆନୟନ କରି ଭଗବାନ୍‌ଙ୍କ ପାଦ-ପଦ୍ମରେ ଅର୍ଘ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ପ୍ରଥମରୁ ଧାବିତ ହୋଇଥିବାରୁ ପଣ୍ଡିତମାନେ ତାଙ୍କୁ ରାଧା ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କରିଥିଲେ ।

ସେହି ରାଧା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରାଣର ଅଧିଷ୍ଠାନୀ ଦେବୀ । ସେ ଷୋଡ଼ଶ-ବର୍ଷ ବୟସ୍କା ଅତ୍ୟୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ବସ୍ତ୍ରଧାରିଣୀ । ଈଷତ୍ ହାସ୍ୟବଦନା । ଯାବତୀୟ ସୁନ୍ଦରୀଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବତୀ । ତାଙ୍କର ନିତମ୍ବଦେଶ ଓ ପୟୋଧର-ଦ୍ୱୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ଥୂଳ । ସେହି ଗୁରୁସୀମନ୍ତିନୀଙ୍କ ବଦନ କମଳ ଶରତକାଳୀନ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଶଶଧର ସଦୃଶ ଶୋଭାଧାରଣ କରିଅଛି । କପୋଳତଳେ ଚନ୍ଦନ ଅଗୁରୁ-କସ୍ତୁରୀ-କୁଙ୍କୁମ ଓ ସିନ୍ଦୂରବିନ୍ଦୁ ସଂଯୁକ୍ତ ହେବାରୁ ଅତିଶୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି । ସତୀ ଶ୍ରୀରାଧା ମାଳତୀମାଳା ବିଭୂଷିତା

ହୋଇ ସୁନ୍ଦର କବରୀଭାର ଏବଂ ସ୍ଥଳପଦ୍ମର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟାପହାରୀ ପଦଯୁଗଳ ଧାରଣ କରିଅଛନ୍ତି । ହୀରକ ନିର୍ମିତ କଣ୍ଠହାର, ରତ୍ନନିର୍ମିତ କେୟୂର କଙ୍କଣ, ଅତ୍ୟାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ରତ୍ନନିର୍ମିତ ସୁନ୍ଦର ପାରକ ଏବଂ ନାନାପ୍ରକାର ଅମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନନିର୍ମିତ ନାନାଭରଣ-ଭୂଷିତାଙ୍ଗୀ ହୋଇ ବିରାଜ କଲେ । ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ବିଷୟ ଏହି ଯେ, ଶ୍ରୀରାଧା ଉପବେଶନ କରିବା ସମୟରେ ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କଠାରୁ ରୂପ ଓ ବେଶ ରଚନାରେ ତତ୍‌ସଦୃଶ ଗୋପାଙ୍ଗନାଗଣ ଆବିର୍ଭୂତ ହେଲେ ।

ଚରିତାମୃତକାର କହୁଛନ୍ତି—

କୃଷ୍ଣେର ଯେ ଅନନ୍ତ ଶକ୍ତି ତାତେ ତିନ ପ୍ରଧାନ
ଚିଚ୍ଛକ୍ତି ଜୀବଶକ୍ତି ମାୟାଶକ୍ତି ଆନ ।
ଅନରଙ୍ଗା ବହିଃରଙ୍ଗା ତଟସ୍ଥା କହି ଯା'ରେ
ଅନ୍ତରଙ୍ଗା ସ୍ୱରୂପ ଶକ୍ତି ସବାର ଉପରେ ।

—ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଚରିତାମୃତ

କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅନନ୍ତ ଶକ୍ତି ତହିଁରେ ତିନୋଟି ଶକ୍ତି
ଚିତ୍ ଜୀବ ମାୟା ଶକ୍ତି ଯେ ଅଟେ ପ୍ରଧାନେ
ମୋହେ ନ ହୋଇ ଆଚ୍ଛନ୍ନ ନାମ ତା'ର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ
ଅନ୍ତରଙ୍ଗା ବହିଃରଙ୍ଗା ତଟସ୍ଥା ଜାଣ
ଅନ୍ତରଙ୍ଗା ଶକ୍ତି ସ୍ୱରୂପ
ବହିଃରଙ୍ଗା ମାୟାଶକ୍ତି ନାମେ ବିଦିତ—॥

ଚିତ୍‌ଶକ୍ତି ଅପର ନାମ ଅନ୍ତରଙ୍ଗା ଶକ୍ତି ପୁଣ
ଆକର ଯେ ସ୍ୱରଶକ୍ତି ତାହାରେ କହି
ଏହି ଅନ୍ତରଙ୍ଗା ଶକ୍ତି- ସାଧନେ ମିଳଇ ଭକ୍ତି
ଭକ୍ତ-ଭବ ସଂଯୋଗକୁ ସ୍ୱରୂପ ଲହି
ତଟସ୍ଥା ଯେ ଜୀବବିଶେଷ
ଅନ୍ତରଙ୍ଗା ଶକ୍ତି ସବୋପରି ପ୍ରକାଶ—॥

ଅନ୍ତରଙ୍ଗାର ଅନ୍ୟନାମ ସ୍ୱର ଶକ୍ତି । ଚତ୍ ଶକ୍ତିର ଅପର ନାମ ଅନ୍ତରଙ୍ଗା ଚକ୍ତି । ବହିଃରଙ୍ଗା ଶକ୍ତିର ନାମ ମାୟା ।

ସଚ୍ଚିତ୍ ଆନନ୍ଦମୟ କୃଷ୍ଣେର ସ୍ୱରୂପ
ଅତଏବ ସ୍ୱରୂପ ଶକ୍ତି ହୟ ତନ ରୂପ ।
ଆନନ୍ଦା ଯେ ହ୍ଲାଦନୀ ସଦଂଶେ ସନ୍ଧନୀ
ଚଦଂଶେ ସମ୍ବିତ୍ ଯାରେ ଜ୍ଞାନ କର ମାନ ।
କୃଷ୍ଣକେ ଆହ୍ଲାଦେ ତାତେ ନାମ ଆହ୍ଲାଦନୀ
ସେଇ ଶକ୍ତି ଦ୍ୱାରେ ସୁଖ ଆସ୍ୱାଦେ ଆପନ ।
ସୁଖରୂପ କୃଷ୍ଣକରେ ସୁଖ ଆସ୍ୱାଦନ
ଭକ୍ତଗଣେ ସୁଖ ଦତେ ହ୍ଲାଦନୀ କାରଣ ।
ହ୍ଲାଦନୀର ସାରାଂଶ ତାର ପ୍ରେମ ନାମ
ଆନନ୍ଦ ଚନ୍ମୟ ରସ ପ୍ରେମେର ଆଖ୍ୟାନ ।
ପ୍ରେମେର ପରମସାର ମହାଭାବ ଜାନି
ସେଇ ମହାଭାବରୂପା ରାଧା ଠାକୁରାଣୀ ।
ପ୍ରେମର ସ୍ୱରୂପ ଦେହ ପ୍ରେମ ବଭାବତ
କୃଷ୍ଣେର ପ୍ରେୟସୀ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜଗତେ ବଦତ ।
ସେଇ ମହାଭାବ ହୟ ଚନ୍ତାମଣି ସାର
କୃଷ୍ଣ ବାଞ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରେ ଏଇ କାର୍ଯ୍ୟ ଯାର ।
ମହାଭାବ ଚନ୍ତାମଣି ରାଧାର ସ୍ୱରୂପ
ଲଲତାଦ ସଖୀ ଠାଁର କାୟବ୍ୟୂହ ରୂପ ।

—ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଚରତାମୃତ

ସତ୍ଚତ୍ ଆନନ୍ଦମୟ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ
ଏହି ସ୍ୱରୂପ ଶକ୍ତିରୁ ଜାତ ତିନି ରୂପ ।
ଆନନ୍ଦ ଅଂଶରୁ ଜାତ ହୁଅଇ ହ୍ଲାଦନୀ
ସତ ଅଂଶେ ଉତ୍ପନ୍ନ ନାମଟି ସନ୍ଧନୀ ।

ଚିଦ୍ ଅଂଶରୁ ସମ୍ଭୂତ ସମ୍ବିତରେ ଖ୍ୟାତ
ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ସ୍ଫୁରଣରେ ଏହା ସୁବିଦିତ ।
କୃଷ୍ଣାନନ୍ଦ ପ୍ରଦ ଯେଣୁ ଅଟଇ ହ୍ଲାଦିନୀ
ସେଇ ଶକ୍ତି ଆସ୍ୱାଦନ ନିଏ ମନ କିଣି ।
ସୁଖ ରୂପ କୃଷ୍ଣ ନିଜେ ସୁଖ ଆସ୍ୱାଦନ—
କର କରାନ୍ତି ଆହ୍ଲାଦ ଭକ୍ତ ଜନଗଣ ।
ହ୍ଲାଦିନୀ ସାରାଂଶ ଶେଷେ ପ୍ରେମନାମ ଧରେ
ଆନନ୍ଦ ଚିନ୍ମୟରସ ପ୍ରେମ-ସୁଧା ଧାରେ ।
ପ୍ରେମର ଚରମ ଗତି ମହାଭାବେ ସ୍ଥିତ
ମହାଭାବରୂପା ରାଈ ଅଟନ୍ତି ବିଦିତ ।
ପ୍ରେମ ତାହାଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରେମମୟୀ ଧନୀ
କୃଷ୍ଣ ଆହ୍ଲାଦଦାୟିନୀ କୃଷ୍ଣ ଶିରୋମଣି ।
ଚିନ୍ତାମଣି ସ୍ୱରୂପ ସେ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରେୟସୀ
କୃଷ୍ଣ କାମନା ପୂରଣେ ସତତ ପ୍ରୟାସୀ ।
ମହାଭାବ ଚିନ୍ତାମଣି ତାହାଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ
ଲଳିତାଦି ସଖୀ ତାଙ୍କ କାୟବ୍ୟୂହ ରୂପ ।

ଯିଏ ଚିନ୍ତାମଣି ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି, ସେହି ଚିନ୍ତାମଣି ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ବାସନା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରନ୍ତି । ସେହିପରି ମହାଭାବ ସ୍ୱରୂପିଣୀ ଶ୍ରୀରାଧା କୃଷ୍ଣଙ୍କର ସମସ୍ତ ବାସନା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀରାଧା ଭାବର କିପରି ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ବିଗ୍ରହ ତାହାର ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଶାସ୍ତ୍ରକାର କହୁଛନ୍ତି—(୧) ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କର କୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ସ୍ନେହ ତାହା ସୁଗନ୍ଧ ଉଦ୍‌ବର୍ତ୍ତନ ରୂପରେ ତାଙ୍କ ଦେହରେ ବିରାଜିତ । (୨) ସେ ତିନିଥର ସ୍ନାନ କରନ୍ତି । କରୁଣାବିଶିଷ୍ଟ ଜଳରେ ପ୍ରଥମ ସ୍ନାନ, ଯୌବନରୂପ ଅମୃତ ଜଳରେ ମାଧମିକ ସ୍ନାନ ଏବଂ ଲାବଣ୍ୟାମୃତ ଜଳରେ ସାୟାହ୍ନିକ ସ୍ନାନ କରନ୍ତି । ଯଥା —

ରାଧାପ୍ରତି କୃଷ୍ଣ ସ୍ନେହ ସୁଗନ୍ଧ ଉଦ୍‌ବର୍ତ୍ତନ
ତାହେ ସୁଗନ୍ଧ ଦେହ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ବରଣ ।

କାରୁଣ୍ୟାମୃତ ଧାରାୟ ସ୍ନାନ ପ୍ରଥମ
ତାରୁଣ୍ୟାମୃତ ଧାରାୟ ସ୍ନାନ ମଧ୍ୟମ ।
ଲବଣ୍ୟାମୃତ ଧାରାୟ ତଦୁପରି ସ୍ନାନ
ନିଜ ଲଜ୍ଜା ଶ୍ୟାମ ପଟ୍ଟଶାଟୀ ପରିଧାନ ।
ଶ୍ରୀମଣ୍ଡରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସ୍ନେହ ଅନୁପମ
ସୁଗନ୍ଧ ଉଦ୍‌ବର୍ତ୍ତନରେ ଦେହେ ବିକରଣ ।
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ବରନା ରାଈ ତ୍ରିକାଳ ସ୍ନାହାନ
କରନ୍ତି କୃଷ୍ଣ ପ୍ରୀତ୍ୟାର୍ଥେ ହୋଇ ହୃଷ୍ଟମନ ।
କରୁଣାବଶିଷ୍ଟ ଜଳେ ପ୍ରଥମ ସ୍ନାହାନ
ଯୌବନ ଅମୃତ ଜଳେ ମାଧ୍ୟମିକ ସ୍ନାନ ।
ତୃତୀୟ ସ୍ନାନେ ଲବଣ୍ୟ ଅମୃତର ଧାର
ଏ ତିନ ସ୍ନାହାନେ ରାଧା ଅଙ୍ଗ ଦିଶେ ତୋରା ।
ସ୍ନାନାନ୍ତେ କରନ୍ତି ଯେଉଁ ବସ୍ତ୍ର ପରିଧାନ
ସ୍ୱ-ଲଜ୍ଜା **ପାଟ**ବସନ ଶ୍ୟାମଳ ବରନ ।

ସ୍ନାନ ପରେ ବସନ ପରିଧାନ କରିବାକୁ ହୁଏ । ନିଜର ଲଜ୍ଜାହିଁ ଶ୍ୟାମବର୍ଣ୍ଣ ପାଟଶାଢ଼ୀ—ସେ ତାହା ପରିଧାନ କରନ୍ତି । ପୁନଶ୍ଚ—

କୃଷ୍ଣ ଅନୁରାଗ ଦ୍ୱିତୀୟ ଅରୁଣବସନ
ପ୍ରଣୟମାନ କଞ୍ଚୁଳିକାୟ ବସ୍ତ୍ର ଆଚ୍ଛାଦନ ।
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ କୁଙ୍କୁମ ସଖୀ ପ୍ରଣୟ ଚନ୍ଦନ
ସ୍ମିତକାନ୍ତି କର୍ପୂର ତିନେ ଅଙ୍ଗ ବିଲେପନ ।

କୃଷ୍ଣ ଅନୁରାଗ ବର୍ଦ୍ଧନେ
ପୃଷ୍ଠେ ଦୋଳାୟମାନ
ବାଳାରୁଣକାନ୍ତି ସଦୃଶ
ଉତ୍ତରୀୟ ଶୋଭନ ।
ପ୍ରଣୟସମ୍ଭୂତ ମାନରେ
କଞ୍ଚୁଳି ପରିଧାନ

ସ୍ୱଅଙ୍ଗ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମାଧୁରୀ
ଝଳ କୁଙ୍କୁମ ସମ ।
ସଖୀପ୍ରଣୟ ସୁଶୀତଳ
ଚନ୍ଦନ ସଉରଭ
ମୃଦୁହାସ୍ୟ କାନ୍ତି କର୍ପୂରେ
ସ୍ନିଗ୍ଧ ଅଙ୍ଗ ବୈଭବ ।
ଏଇ ସୁଗନ୍ଧ ତିନ ଦ୍ରବ୍ୟ
ଅଙ୍ଗେ ଅନୁଲେପନ
କରନ୍ତି ଯତନେ ଶ୍ରୀମତୀ
କୃଷ୍ଣ ପ୍ରୀତି କାରଣ ।

ରାଧାଙ୍କର କୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ଅନୁରାଗ, ତାହା ଅରୁଣବର୍ଣ୍ଣ ଉତ୍ତରୀୟ ରୂପରେ ଶୋଭା ପାଉଥାଏ । ପ୍ରଣୟରୁ ଜାତ ଯେ ମାନ, ତାହା ଅଙ୍ଗରେ କଞ୍ଚୁଳି ପରି ଶୋଭାୟମାନ । ନିଜ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରୂପ କୁଙ୍କୁମ, ସଖୀ ପ୍ରଣୟରୂପକ ଚନ୍ଦନ ଏବଂ ନିଜ ମୃଦୁହାସ୍ୟର କାନ୍ତିରୂପ କର୍ପୂର—ଏହି ତିନିଦ୍ରବ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ସେ ଅଙ୍ଗ ବିଲେପନ ଅର୍ଥାତ୍ ଅନୁଲେପନ କରନ୍ତି ।

ମଧୁର ରସ ମୃଗନାଭି କସ୍ତୁରୀ—ତାଙ୍କର ମସ୍ତକର ମନୋହର ପୁଷ୍ପଯୁକ୍ତ ଗଭା ପ୍ରଭୃତିରେ ଅଳଂକୃତ । ତାହା ହେଉଛି ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ମାନ—ଅର୍ଥାତ୍ କେହି ଜାଣି ନ ପାରିବା ଭଳି ମାନଦ୍ୱାରା ପ୍ରସ୍ତୁତ । ଯଥା—

କୃଷ୍ଣେର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ରସ ମୃଗମଦଭର
ସେଇ ମୃଗମଦେ ବିଚର୍ଚ୍ଚିତ କଲେବର ।
ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନମାନ-ବାମା-ଧମ୍ମିଲ୍ଲ-ବିନ୍ୟାସ
ଧୀରାଧୀରାତ୍ମକ ଗୁଣ ଅଙ୍ଗେ ପଟ୍ଟବାସ ।

ଶ୍ରୀନନ୍ଦକୁମର ମଧୁର ରସର
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ତନୁ ସୌରଭ
ମୃଗମଦଭର କସ୍ତୁରୀ ସମ୍ଭାର
ସୁବାସିତ ସୁଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ।

କିଶୋରୀ ରତନ ଅଙ୍ଗେ ବିଲେପନ
ବିଚର୍ଚ୍ଚିତ ଅନୁପମ
ମସ୍ତକରେ ଶୋଭା ପୁଷ୍ପଯୁକ୍ତ ଗନ୍ଧ
ସତେ କି ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ମାନ ।
ଧୀରାଧୀରାଭାବ ମାନ ଅନୁରାଗ
ମନ-ହର ସୁଗନ୍ଧରେ
ବିଶ୍ୱବିମୋହିନୀ ପାଟ ପରିଧାନ
ମଞ୍ଜି ଶ୍ୟାମ ସୁରଞ୍ଜତରେ ।

ଯେଉଁ ନାୟିକା ଅଶ୍ରୁମୋଚନ ପୂର୍ବକ ବକ୍ରୋକ୍ତି କରି ପ୍ରିୟତମଙ୍କୁ କଥା କହେ, ସେହି ଭାବକୁ 'ଧୀରାଧୀରା ଭାବ' କହନ୍ତି । ତାହା ଅଙ୍ଗରେ ସୁଗନ୍ଧପୂର୍ଣ୍ଣ ଅର୍ଥାତ୍ ପଟ୍ଟବାସ ଆକାରରେ ଶୋଭା ପାଉଅଛି ।

ରାଗତାମ୍ବୁଲରାଗେ ଅଧର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ
ପ୍ରେମ କୌଟିଲ୍ୟ ନେତ୍ରଯୁଗଳେ କଜ୍ଜ୍ୱଳ ।
ସୁଦୀପ୍ତ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଭାବ ହର୍ଷାଦି ସଞ୍ଚାରି
ଏଇ ସବ ଭାବ ଭୂଷଣ ସବ ଅଙ୍ଗେ ଭରି ।

ପୀରତି ଖସଡ଼ା ପଥେ ଚାଲିବାରେ
ପରାଣ ହୁଏ ଆକୁଳ
ତାମ୍ବୁଲର ରାଗ ସେ ସୁଖ ଦେଖାଏ
ଅଧର କରି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ॥
ପୀରତି ବେଭାର ଅତୀବ କୁଟୀଳ
ନେତ୍ର କଜ୍ଜ୍ୱଳ ପ୍ରକାଶେ
କିଶୋରୀ ସର୍ବାଙ୍ଗ ପ୍ରେମେ ପ୍ରଜ୍ଜ୍ୱଳିତ
ସୁଦୀପ୍ତ ଭାବ ବିକାଶେ ॥
ହର୍ଷାଦି ଅଷ୍ଟସାତ୍ତ୍ୱିକ ଭାବ ଯେ ସଞ୍ଚାରି
ଭାବଭୂଷଣେ ରଞ୍ଜିର ଅଙ୍ଗଯାଏ ଭରି ॥

ରାଗ ହେଉଛି ପ୍ରେମର ଗୋଟିଏ ଅବସ୍ଥା । ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥାରେ ଅଧିକ ଦୁଃଖ ସୁଖରୂପରେ ପ୍ରତୀତ ହୁଏ, ତାହାକୁ 'ରାଗ' କହନ୍ତି । ସେହି ଭାବ 'ତାମ୍ବୁଲ ରାଗ'ରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରେମର ସ୍ୱଭାବ କୁଟିଳଗତି ନେତ୍ରଯୁଗଳରେ କଜ୍ଜ୍ୱଳ ରୂପରେ ଶୋଭାପାଉଥାଏ । ଏ ସମସ୍ତ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଭାବ ଏକାଠି ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ ବା ପରମୋତ୍କର୍ଷତା ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ 'ସୁଦୀପ୍ତ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଭାବ' ନାମ ଧାରଣ କରେ । ଯଥା—ଭାବ, ନିର୍ବେଦ, ବିଷାଦ, ଦୈନ୍ୟ, ମଦ, ଗର୍ବ, ଶଙ୍କା, ତ୍ରାସ, ଆବେଗ, ଉନ୍ମାଦ ଅପସ୍ମୃତି ବ୍ୟାଧି, ମୋହ, ସ୍ମୃତି, ଜାଡ୍ୟ, ଆଳସ୍ୟ, ବ୍ରୀଡ଼ା, ଶ୍ରୁତି, ବିତର୍କ, ଚିନ୍ତା, ମତି, ଧୃତି, ହର୍ଷ, ଉତ୍ସୁକ, ଔଗ୍ର୍ୟ, ଅମର୍ଷ, ଅସୂୟା, ଚାପଲ୍ୟ, ନିଦ୍ରା, ସୁପ୍ତି ଓ ବୋଧ ଏହିଗୁଡ଼ିକ ସଞ୍ଚାରୀ ଭାବ । ଏହି ଭାବରୂପ ଭୂଷଣରେ ତାଙ୍କର ସର୍ବାଙ୍ଗ ଭୂଷିତା । ପୁନଶ୍ଚ—

କିଲକିଞ୍ଚିତାଦିଭାବ ବିଂଶତିଭୂଷିତ
ଗୁଣଶ୍ରେଣୀ ପୁଷ୍ପମାଳା ସର୍ବାଙ୍ଗେ ପୂରିତ ।

କିଲକିଞ୍ଚିତାଦି ଯଥା—ଭାବ, ହାବ, ହେଳା, ଶୋଭା, କାନ୍ତି, ଦୀପ୍ତି, ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ, ଧୈର୍ଯ୍ୟ, ପ୍ରଗଲ୍‌ଭତା, ଔଦାର୍ଯ୍ୟ, ଲୀଳା, ବିଳାସ, ବିଚ୍ଛିତ୍ତି, ବିଭ୍ରମ, କିଲକିଞ୍ଚିତ, ମୋଟ୍ଟାୟିତ, କୁଟ୍ଟମିତ, ବିବ୍‌ବୋକ, ଲଳିତ ଓ ବିକୃତ—ଏହାକୁ ବିଂଶତି ଭାବ କହନ୍ତି ।

ସର୍ବଦା ଏକନିଷ୍ଠ ଭାବ ବଶତଃ ଭୋଗାକ୍ରାନ୍ତ ଚିତ୍ତରୁ ଏହି ଭାବ ବା ଅଳଙ୍କାରଗୁଡ଼ିକ ଉଦୟ ହୋଇଥାଏ । ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଥମ ତିନୋଟି ଅଙ୍ଗଜ, ପରସାତୋଟି ଅଯତ୍ନସିଦ୍ଧ ଓ ପରଦଶଟି ସ୍ୱଭାବ ଜାତ । ଯଥା—

(୧) ଭାବ—ନିର୍ବିକାର ଚିତ୍ତରେ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ପ୍ରଥମ ବିକାରର ଉଦୟ ହୁଏ, ତାହାକୁ 'ଭାବ' କହନ୍ତି ।

(୨) ହାବ—ଯାହା ମସ୍ତକ ଓ ନେତ୍ରଭଙ୍ଗୀଦ୍ୱାରା ବିକାଶକାରୀ ଭାବକୁ ଈଷତ୍ ପ୍ରକାଶ କରେ, ତାହାକୁ 'ହାବ' କହନ୍ତି ।

(୩) ହେଲା—ହାବ ଯଦି ସୁଷ୍ଠୁ ରୂପରେ ମଧୁର ରସ ସୂଚକ କରେ, ତାହାକୁ 'ହେଲା' କୁହାଯାଏ ।

(୪) ଶୋଭା—ରୂପ ଓ ଭୋଗାଦିଦ୍ୱାରା ଅଙ୍ଗର ଯେ ଭୂଷଣ, ତାହାର ନାମ 'ଶୋଭା' ।

(୫) କାନ୍ତି—ମଧୁରଭାବ ବୃଦ୍ଧି ବଶତଃ ଶୋଭା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲେ ତାହାକୁ 'କାନ୍ତି' କହନ୍ତି ।

(୬) ଦୀପ୍ତି—ବୟସ, ଭୋଗ, କାଳ ଓ ଗୁଣାଦିଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ କାନ୍ତି ଅତିଶୟ ବିସ୍ତୃତ ଲାଭ କରେ, ତାହାକୁ 'ଦୀପ୍ତି' କହନ୍ତି ।

(୭) ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ—ସର୍ବାବସ୍ଥାରେ ଚେଷ୍ଟାର ଚାରୁତାର ନାମ 'ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ' ।

(୮) ଧୈର୍ଯ୍ୟ—ଚିତ୍ତ ଉନ୍ନତିର ଯେ ସ୍ଥିରତା ତାକୁ 'ଧୈର୍ଯ୍ୟ' କହନ୍ତି ।

(୯) ପ୍ରଗଲ୍‌ଭତା—ପ୍ରୟୋଗ ବିଷୟରେ ନିଃଶଙ୍କିତତାକୁ ପଣ୍ଡିତମାନେ 'ପ୍ରଗଲ୍‌ଭତା' ବୋଲି କହନ୍ତି ।

(୧୦) ଔଦାର୍ଯ୍ୟ—ସର୍ବାବସ୍ଥାଗତ ବିନୟର ନାମ 'ଔଦାର୍ଯ୍ୟ' ।

(୧୧) ଲୀଳା—ରମଣୀୟ ବେଶ ଓ କ୍ରିୟାଦ୍ୱାରା ପ୍ରିୟର ଅନୁକରଣର ନାମ 'ଲୀଳା' ।

(୧୨) ବିଳାସ—ଗତି, ସ୍ଥାନ, ଆସନ, ମୁଖ ଓ ନେତ୍ରାଦିର କର୍ମ ସମୂହର ପ୍ରିୟମିଳନ ନିମିତ୍ତ ଯେ ତାତ୍କାଳିକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ, ତାକୁ 'ବିଳାସ' କହନ୍ତି ।

(୧୩) ବିଚ୍ଛିତ୍ତି—ଯେଉଁ ବେଶ ରଚନା ଅଳ୍ପ ହୁଏ ଓ ଦେହ କାନ୍ତିର ପୁଷ୍ଟି ସାଧନ କରେ, ତାକୁ 'ବିଚ୍ଛିତ୍ତି' କହନ୍ତି ।

(୧୪) ବିଭ୍ରମ—ପ୍ରିୟ ମିଳନ ସମୟରେ ପ୍ରବଳ ଆସକ୍ତିବଶତଃ ମାଲ୍ୟାଦିର ଯେ ଅଯଥାସ୍ଥାନେ ଧୃତ, ତାହାକୁ 'ବିଭ୍ରମ' କହନ୍ତି ।

(୧୫) କିଲକିଞ୍ଚିତ—ହର୍ଷ ହେତୁ ଗର୍ବ, ଅଭିଳାଷ, ରୋଦନ, ହାସ୍ୟ, ଅସୂୟା, ଭୟ ଓ କ୍ରୋଧ—ଏହି ସପ୍ତଭାବର ଏକକାଳୀନ ପ୍ରକଟର ନାମ 'କିଲକିଞ୍ଚିତ' ।

(୧୬) ମୋଟ୍ଟାୟିତ—ପ୍ରିୟ ସ୍ମରଣ ଓ ତଦୀୟ ବାର୍ତ୍ତା ଶ୍ରବଣରେ ଯେଉଁ ସ୍ଥାୟୀଭାବର ଉଦୟ ହୁଏ ଓ ତଜ୍ଜନିତ ଯେଉଁ ଅଭିଳାଷ ତାକୁ 'ମୋଟ୍ଟାୟିତ' କୁହାଯାଏ ।

(୧୭) କୁଟ୍ଟମିତ—ପ୍ରିୟ ମିଳନ ସମୟରେ ବାହ୍ୟିକ କ୍ରୋଧକୁ 'କୁଟ୍ଟମିତ' କହନ୍ତି ।

(୧୮) ବିବ୍ବୋକ— ମାନବଶତଃ ପ୍ରିୟପ୍ରଦତ୍ତ ବସ୍ତୁପ୍ରତି ଅନାଦରର ନାମ 'ବିବ୍ବୋକ ।

(୧୯) ଲଳିତ—ଯେଉଁଥିରେ ଅଙ୍ଗସମୂହର ବିନ୍ୟାସଭଙ୍ଗୀ—ଭ୍ରୂଭଙ୍ଗୀର ମନୋହାରିତ୍ୱ ପ୍ରକାଶ ପାଏ, ତାହା 'ଲଳିତ' ।

(୨୦) ବିକୃତ—ଲଜ୍ଜା, ମାନ ଇତ୍ୟାଦିଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ବିବକ୍ଷିତ ବିଷୟ କୁହା ନ ଗଲେ ମଧ୍ୟ ଚେଷ୍ଟାଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ, ତାକୁ 'ବିକୃତ' କହନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କର ନିମ୍ନଲିଖିତ ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ତାଙ୍କ ଅଙ୍ଗର ପୁଷ୍ପମାଳ୍ୟ ସଦୃଶ—

ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ, ନବରସ, ଚଞ୍ଚଳ ପାଙ୍ଗତ୍ୱ, ଉଜ୍ଜ୍ୱଳସ୍ମିତତ୍ୱ, ମନୋହର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେଖା ଯୁକ୍ତତ୍ୱ, ଗନ୍ଧୋନ୍ମାଦିତ ମାଧବତ୍ୱ, ସଙ୍ଗୀତ ପ୍ରବସଭିଜ୍ଞତ୍ୱ, ରମ୍ୟବଚନ, ନର୍ମ୍ମ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ, ବିନୀତତ୍ୱ, କରୁଣା ପୂର୍ଣ୍ଣତ୍ୱ, ବିଦଗ୍ଧତା, ପଟୁତା, ଲଜ୍ଜାଶୀଳତା, ସୁମର୍ଯ୍ୟାଦା, ଧୈର୍ଯ୍ୟ, ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ, ସୁବିଳାସତା, ମହାଭାବ ପରମ ଉତ୍କର୍ଷତା ତୃଷ୍ଣାଷାଳୀତ୍ୱ, ଗୋକୁଳ ପ୍ରେମ, ବିସତତ୍ୱ, ଜଗତ୍ଶ୍ରେଷ୍ଠ କୀର୍ତ୍ତିତା, ଗୁର୍ବର୍ପିତ ଗୁରୁ ସ୍ନେହତ୍ୱ, ସଖୀପ୍ରଣୟ ବଶତ୍ୱ, କୃଷ୍ଣପ୍ରିୟାବଳୀ ମୁଖ୍ୟତ୍ୱ, ଏବଂ ସନ୍ତତାଶ୍ରବ କେଶବତ୍ୱ ।

ଶ୍ରୀ ବୃନ୍ଦାବନେଶ୍ୱରୀଙ୍କ ଗୁଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଥମ ଛଅଟି କାୟିକ—ପର ତିନୋଟି ବାଚକ—ପର ଦଶଟି ମାନସିକ ଏବଂ ତତ୍ପର ଷଡ଼ଗୁଣ ପରସମ୍ବନ୍ଧଗାମୀ ।

ଉପର୍ଯୁକ୍ତ ଗୁଣ ଶ୍ରେଣୀରୂପକ ପୁଷ୍ପମାଳ୍ୟଦ୍ୱାରା ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କର ସର୍ବାଙ୍ଗ ଭୂଷିତା ।

ସୌଭଗ୍ୟ ତିଳକ ଚାରୁ ଲଲାଟେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ
ପ୍ରେମ ବୈଚିତ୍ତ୍ୟରତ୍ନ ହୃଦୟେ ତରଳ ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସମସ୍ତ ପ୍ରେୟସୀଙ୍କଠାରୁ ଶ୍ରୀରାଧା ଯେ ଚରମ ପ୍ରେମପାତ୍ର—ଏହି ଯେଉଁ ଖ୍ୟାତି—ତାହା ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ଲଲାଟ ପଟ୍ଟରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳଭାବରେ ଅଙ୍କିତ ହୋଇ ରହିଅଛି । ପ୍ରିୟଜନଙ୍କ ନିକଟରେ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ପ୍ରେମୋତ୍‌ ସ୍ୱଭାବବଶତଃ ବିଚ୍ଛେଦ ବୁଦ୍ଧିରେ ଯେଉଁ ପୀଡ଼ା ତାହାର ନାମ ପ୍ରେମ ବୈଚିତ୍ତ୍ୟ । ସେହି ପ୍ରେମ ବୈଚିତ୍ତ୍ୟରୂପ ରତ୍ନ ହୃଦୟରେ ତରଳ ଅର୍ଥାତ୍‌ ହାର ମଧ୍ୟରେ ମଣିସ୍ୱରୂପ ହୋଇ ବିରାଜିତ ଅଛି ।

ମଧ୍ୟ ବୟସ୍ଥିତା ସଖୀ ସ୍କନ୍ଧେ କରନ୍ୟାସ
କୃଷ୍ଣଲୀଳା ମନୋବୃତ୍ତି ସଖୀ ଆଶପାଶ ।
ନିଜାଙ୍ଗ ସୌରଭାଳୟେ ଗର୍ବ-ପର୍ଯ୍ୟଙ୍କ
ତାତେ ବସି ଆଛେ ସଦା ଚିନ୍ତେ କୃଷ୍ଣସଙ୍ଗ ।
କୃଷ୍ଣନାମ ଗୁଣଯଶ ଅବତଂସ କାନେ
କୃଷ୍ଣନାମ ଗୁଣଯଶ ପ୍ରବାହ ବଚନେ ।
ନବକିଶୋରୀ ସଖୀଙ୍କ ସ୍କନ୍ଧେ କର ଦେଇ
କୃଷ୍ଣ ପ୍ରେମେ ବିଗଳିତ ଲାସ୍ୟମୟୀ ରାଈ ।
ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ୱେ ସମାବୃତ ସହସଖୀଗଣ
ଲୀଳା ବିଳାସ ମନାସି ଗାଇ କୃଷ୍ଣଗୁଣ ।
ସ୍କନ୍ଧେ ଦେଇ କର ସହ ପ୍ରେମମୟୀ କିଶୋରୀର
ସର୍ବେ କୃଷ୍ଣଭାବେ ଭୋଳା ମନୋବୃତ୍ତିରୂପା ବାଳା
କୃଷ୍ଣସଙ୍ଗ କୃଷ୍ଣଚିନ୍ତା ଚିତ୍ତେ ହୋଇ ଉତ୍କଣ୍ଠିତା
କୃଷ୍ଣଲୀଳା ବିଳାସିନୀ ଆଶେପାଶେ ସଖୀହେନ ॥
ନିଜ ଅଙ୍ଗ ସଉରଭ ଅନ୍ତଃଭରେ ଥାଇ
ରତ୍ନ ଗର୍ବ ପଲ୍ୟଙ୍କରେ ବିନିଦ୍ରିତ ହୋଇ ।
ଅର୍ଦ୍ଧଶାୟିତ ରାଈଙ୍କ କର୍ଣ୍ଣରେ ଶୋଭନ
କୃଷ୍ଣ ନାମ-ଗୁଣ-ଯଶ କର୍ଣ୍ଣ ବିଭୂଷଣ ।

କଣ୍ଠେ ଶୋଭମାନ କୃଷ୍ଣ ନାମ-ଗୁଣ-ଯଶଗାନ
ଅଙ୍ଗ ସୌରଭ ଆଳୟେ ଅର୍ଦ୍ଧଶାୟିତ ପରୟେ
ଗନ୍ଧ ପଲଙ୍କ ଉପରେ ମଦାଳସୀ ଭାବ ହେଲେ
ଆହାକ ରତ୍ନଖଚିତ ବେନିକର୍ଣ୍ଣେ ଦୋଳାୟିତ
କୃଷ୍ଣନାମ ଗୁଣ-ଯଶେ କର୍ଣ୍ଣଭୂଷଣ ପ୍ରକାଶେ ।

ସେ ମଧ କୈଶୋର ବା ଦ୍ୱାଦଶ ବର୍ଷୀୟା ସଖୀମାନଙ୍କ ସ୍କନ୍ଧରେ କରନ୍ୟାସ କରନ୍ତି । କୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ଲୀଳାବିଳାସ ମନୋବୃତ୍ତିରୂପା ସଖୀ ତାଙ୍କର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ପରିବେଷ୍ଟିତ । ନିଜ ଅଙ୍ଗ ସୌରଭ ରୂପକ ଆଳୟ ବା ଅନ୍ତଃପୁରରେ ଗନ୍ଧ ପର୍ଯ୍ୟଙ୍କରେ ଶୟନ କରନ୍ତି । କୃଷ୍ଣ ନାମ-ଗୁଣ ଯଶରୂପକ କର୍ଣ୍ଣଭୂଷଣ କର୍ଣ୍ଣରେ ଦୋଳାୟମାନ ଥାଏ ।

ଯାହାର ସୌଭାଗ୍ୟଗୁଣ ବାଁଛେ ସତ୍ୟଭାମା
ଯାଁର ଠାଇ କଳାବିଳାସ ଶିଖେ ବ୍ରଜରମା ।
ଯାଁର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଗୁଣ ବାଁଛେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପାର୍ବତୀ
ଯାଁର ପତିବ୍ରତା ଧର୍ମ ବାଁଛେ ଅରୁନ୍ଧତୀ ।
ଯାଁର ସଦ୍‌ଗୁଣେର କୃଷ୍ଣ ନା ପାନ ପାର
ତାଁର ଗୁଣ ଗଣିବେ କେମନେ ଜୀବ ଛାର ।
ପରମାତ୍ମା କୃଷ୍ଣ ଗୋଲକବାସୀ
ଶ୍ରୀରାଧା ତାଙ୍କର ପରାପ୍ରକୃତି
କିଶୋର ରୂପ ଶ୍ରୀନନ୍ଦନନ୍ଦନ
ପ୍ରେମବଶ୍ୟ ନୁହଁ ରାଧିକା ଭିନ୍ନ ସେ
ସେହି ସେ ସୌଭାଗ୍ୟବତୀ ଯେ
ଅଷ୍ଟପାଟ ରାଣୀ ସତ୍ୟଭାମାଶଣୀ ଇଚ୍ଛି ସେ ସୌଭାଗ୍ୟ ନିତି ଯେ-॥

କୃଷ୍ଣଭକ୍ତ ନାମତତ୍ତ୍ୱ ମହିମା
ଦେବଗଣ ଯାର ନ ପାନ୍ତ ସୀମା
ମହେଶ୍ୱର ଶ୍ରୀରାଧା ଗୋପୀଗଣ
ତତ୍ତ୍ୱ ଅବଗତ ଅଛନ୍ତି ଜାଣ ସେ

କଳା ତତ୍ତ୍ୱ ସୁନିପୁଣା ଯେ
କୃଷ୍ଣ ବଶୀକରଣ କଳାନିପୁଣ ଶିଖାନ୍ତି ବ୍ରଜ ଅଙ୍ଗନା ଯେ—॥

ଶାନ୍ତ ସୁରମ୍ୟ ଶ୍ରୀ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର
କୋଟି କନ୍ଦର୍ପ ଜିଣି ମନୋହର
ଶ୍ରୀରାଧା ତହିଁରୁ ବଳି ସୁଷମା
ସଉନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପଣେ ନାହିଁ ଉପମା ସେ
ବିଶ୍ୱବିମୋହିନୀ କାନ୍ତ ଯେ
ଜଗତପତିଙ୍କ ମନୋହାରୀ ଯୋଗୁଁ
ବାଞ୍ଛନ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ମୀ-ପାର୍ବତୀ ଯେ ॥

କୃଷ୍ଣ ଦରଶନେ ଶ୍ରୀରାଧା ମନ--
ଜୀବନ ଜନମ କରନ୍ତି ଧନ୍ୟ
ସ୍ମୃତିମାନଙ୍କେ ଆତ୍ମା ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତ
ପତିପ୍ରାଣାଧିକା କଳପବୃକ୍ଷ ଯେ
ତ୍ରିଭୁବନ ବ୍ୟାପୀ ଖ୍ୟାତି ଯେ
ପତିବ୍ରତାବ୍ରତେ ନିତ ଅନୁବ୍ରତେ
ମନାସନ୍ତି ଅରୁନ୍ଧତୀ ଯେ ॥

ସର୍ବଗୁଣଭୂଷିତା ଶ୍ରୀରାଧିକା
ତାଙ୍କର ଉପମା ତାଙ୍କୁ ହିଁ ଏକା
ସ୍ୱୟଂ କୃଷ୍ଣ ଯା'ରେ ବିମୁଗ୍ଧ ଚିତ୍ତ
ପାଦ-ପଦ୍ମେ କରନ୍ତି ମଥାନତ ସେ
ଭକ୍ତଶ୍ରେଷ୍ଠା ଶିରୋମଣି ଯେ
ଏ ମର-ସଂସାର ମଧ୍ୟେ ଜୀବ ତୁଚ୍ଛର
କିପରି ପାରିବ ଜାଣି ଯେ ॥

ମଧୁର ରସରେ କୃଷ୍ଣନିଷ୍ଠା, କୃଷ୍ଣସେବା, କୃଷ୍ଣଙ୍କଠାରେ ଅସଙ୍କୋଚଭାବ, କୃଷ୍ଣଙ୍କଠାରେ ମମତାଧିକ୍ୟ ଏବଂ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନିଜାଙ୍ଗଦ୍ୱାରା ସେବନ—ଏହି ପଞ୍ଚାଙ୍ଗ ବିଦ୍ୟମାନ ।

ଅନନ୍ତକୃଷ୍ଣେର ଗୁଣ ଚୌଷଠି ପ୍ରଧାନ
ଏକ ଏକ ଗୁଣ ଶୁନ ଜୁଡ଼ାୟୁଁ ଭକ୍ତପ୍ରାଣ ।
କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅନନ୍ତ ଗୁଣ
ତହିଁ ଚତୁଃଷଷ୍ଟି ଗୁଣ ପ୍ରଧାନ ଯେ
ମାନ୍ୟମାନକୃତ-ଧୃତବାନ-ବାଦନ୍ୟ ସେ ॥
ବିଦଗ୍ଧ-ଦକ୍ଷ-ଚତୁର
ଦମ-କରୁଣ-ବରୀୟାନ-ଶୂର ସେ
ବୁଦ୍ଧିମାନ-ହ୍ରୀମାନ-ରୁଚିର-ଈଶ୍ୱର ଯେ ॥
ବିନୟୀ-ତେଜସାନ୍ୱିତ
ଏକ ଏକ ଗୁଣ ପ୍ରତିଭାନ୍ୱିତ ଯେ
ଶୁଣି ପ୍ରେମରେ ଭକ୍ତ ପୁଲକିତ ଯେ ॥

ଯଥା—ଅୟଂନେତା ସୁରମ୍ୟାଙ୍ଗ, ସର୍ବସୁଲ୍ଲକ୍ଷଣାନ୍ୱିତଃ
ରୁଚିର ସ୍ତେଜସାୟୁକ୍ତୋ, ବଲୀୟାନ୍ ବୟସାନ୍ୱିତଃ ॥
ବିବିଧାଦ୍ଭୁତ ଭାଷାବିତ୍, ସତ୍ୟବାକ୍ୟଃ ପ୍ରିୟଂମ୍ବଦଃ
ବାବଦୂକଃ ସୁପାଣ୍ଡିତ୍ୟୋ, ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ପ୍ରତିଭାନ୍ୱିତଃ ॥

ବିଦଗ୍ଧଶ୍ଚତୁରୋ ଦକ୍ଷଃ, କୃତଜ୍ଞଃ ସୁଦୃଢ଼ ବ୍ରତଃ
ଦେଶକାଳ ସୁପାତ୍ରଜ୍ଞଃ, ଶାସ୍ତ୍ରଚକ୍ଷୁଃ ଶୁଚିର୍ବଶୀ ॥
ସ୍ଥିରୋଦାନ୍ତ କ୍ଷମାଶୀଲୋ, ଗମ୍ଭୀରୋ ଧୃତିମାନ ସମଃ
ବଦାନ୍ୟୋଧାର୍ମିକଃ ଶୂରଃ, କରୁଣୋ ମାନ୍ୟମାନକୃତ ॥
ଦକ୍ଷିଣୋବିନୟୀ ହ୍ରୀମାନ୍, ଶରଣାଗତ ପାଲକଃ
ସୁଖୀ ଭକ୍ତ ସୁହୃତ୍ ପ୍ରେମ, ବଶ୍ୟଃ ସର୍ବଶୁଭଙ୍କରଃ ॥
ପ୍ରତାପୀ କୀର୍ତ୍ତିମାନ୍ ରକ୍ତଲୋକଃ ସାଧୁସମାଶ୍ରୟଃ
ନାରୀଗଣ ମନୋହାରୀ ସର୍ବାରାଧ୍ୟଃ ସମୃଦ୍ଧିବାନ୍ ॥

ବରୀୟାନ୍ ଈଶ୍ୱରଶ୍ଚେତି, ଗୁଣାସ୍ତସ୍ୟାନୁ କୀର୍ତ୍ତିତାଃ
ସମୁଦ୍ରାଇବ ପଞ୍ଚାଶତ୍, ଦୁର୍ବିଗାହା ହରେରମୀ ॥
—ଭକ୍ତିରସାମୃତ ସିନ୍ଧୁ

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି—(୧) ସୁରମ୍ୟାଙ୍ଗ; ସର୍ବଲକ୍ଷଣାଯୁକ୍ତ (ଗୁମୋଧ ଓ ଚିହ୍ନଥ ଭେଦରେ ଏହା ଦୁଇ ପ୍ରକାର) ତାଙ୍କର (କ) ନେତ୍ରାନ୍ତ, ପଦତଳ, କରତଳ, ତାଳୁ, ଅଧରୋଷ୍ଠ, ଜିହ୍ୱା ଓ ନଖ—ଏହି ସପ୍ତସ୍ଥାନ ରକ୍ତିମା ।

ଖ) ବକ୍ଷ, ସ୍କନ୍ଧ, ନଖ, ନାସିକା, କଟି ଏବଂ ବଦନ—ଏହି ଷଟ୍‌ସ୍ଥାନ ତୁଙ୍ଗତା ।

(ଗ) କଟି, ଲଲାଟ ଏବଂ ବକ୍ଷସ୍ଥଳ—ଏହି ତିନି ସ୍ଥାନ ବିଶାଳତା ।

(ଘ) ଗ୍ରୀବା, ଜଙ୍ଘ ଏବଂ ମେହନ—ଏହି ତିନି ସ୍ଥାନ ଖର୍ବତା ।

(ଙ) ନାଭି, ସ୍ୱର ଏବଂ ବୁଦ୍ଧି—ଏହି ତିନି ସ୍ଥାନ ଗମ୍ଭୀରତା ।

(ଚ) ନାସା, ଭୁଜ, ନେତ୍ର, ହନୁ ଏବଂ ଜାନୁ—ଏହି ପାଞ୍ଚ ସ୍ଥାନ ଦୀର୍ଘତା ।

(ଛ) ତ୍ୱକ୍, ଲୋମ, କେଶ, ଦନ୍ତ ଏବଂ ଅଙ୍ଗୁଳସର୍ବର ସୂକ୍ଷ୍ମତା ।

୨ । ନିମ୍ନଲିଖିତ ଲକ୍ଷଣଗୁଡ଼ିକ ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ଲକ୍ଷଣ—

(କ) କରତଳରେ—ଚକ୍ର, କମଳ, ବାମଚରଣରେ—ଅର୍ଦ୍ଧଚନ୍ଦ୍ର, କଳସ, ତ୍ରିକୋଣ, ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ, ଅମ୍ବର, ଗୋଷ୍ପଦ, ମତ୍ସ୍ୟ ଓ ଶଙ୍ଖ—ଏହି ଅଷ୍ଟଚିହ୍ନ ବିଦ୍ୟମାନ ।

(ଖ) ଦକ୍ଷିଣ ଚରଣରେ—ଧ୍ୱଜ, ପଦ୍ମ, ବଜ୍ର, ଅଙ୍କୁଶ, ନାବ, ସ୍ୱସ୍ତିକ, ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେଖା, ଅଷ୍ଟକୋଣ, ଜମ୍ବୁଫଳ, ଚକ୍ର ଓ ଛତ୍ର—ଏହି ଏକାଦଶ ଚିହ୍ନ ବିଦ୍ୟମାନ ।

୩ । ରୁଚିର—ଯିଏ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଦ୍ୱାରା ନୟନର ଆନନ୍ଦ ସମ୍ପାଦନ କରନ୍ତି ।

୪ । ତେଜସାନ୍ୱିତ, ୫ । ବଳୀୟାନ୍, ୬ । କିଶୋର ବୟସଯୁକ୍ତ ।

୭ । ନାନାବିଧ ଅଦ୍ଭୁତ ଭାଷାବିତ୍ ।

୮ । ଯାହାଙ୍କ ବାକ୍ୟ କେବେ ମିଥ୍ୟା ହୁଏ ନାହିଁ ।

୯ । ପ୍ରିୟମ୍ବଦ—ଅପରାଧୀପ୍ରତି ଯିଏ ଶାନ୍ତବାଦୀ ।

୧୦ । ବାବଦୂକ—ଯାହାଙ୍କ ବାକ୍ୟ ଶ୍ରବଣପ୍ରିୟ ଏବଂ ସର୍ବଗୁଣାନ୍ୱିତ ।

୧୧ । ସୁପଣ୍ଡିତ—ବିଦ୍ୱାନ ।

୧୨ । ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ।
୧୩ । ପ୍ରତିଭାନ୍ୱିତ—ନବ ନବ ଉନ୍ମେଷଶାଳିନୀ ପ୍ରଜ୍ଞା ବା ଜ୍ଞାନ ।
୧୪ । ବିଦଗ୍ଧ—ଯିଏ ଚତୁଃଷଷ୍ଟି ବିଦ୍ୟାରେ ନିପୁଣ ।
୧୫ । ଚତୁର—ଥରକରେ ବହୁକାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନକାରୀ ।
୧୬ । ଦକ୍ଷ—ଦୁଷ୍କର କାର୍ଯ୍ୟର ଶୀଘ୍ର ସମ୍ପାଦକ ।
୧୭ । କୃତଜ୍ଞ—ଅନ୍ୟକୃତ ସେବାକାର୍ଯ୍ୟର ସ୍ମରଣକାରୀ ।
୧୮ । ସୁଦୃଢ଼ ବ୍ରତ—ଯାହାଙ୍କ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଓ ନିୟମ ସତ୍ୟ ।
୧୯ । ଦେଶକାଳପାତ୍ରଜ୍ଞ ।
୨୦ । ଶାସ୍ତ୍ରଚକ୍ଷୁ—ଯିଏ ଶାସ୍ତ୍ରାନୁସାରେ କର୍ମ କରନ୍ତି ।
୨୧ । ଶୁଚି, ୨୨ । ବଶୀ—ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ।
୨୩ । ସ୍ଥିର—ଯିଏ ଫଳୋଦୟ ନ ହେବାପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ନିବୃତ୍ତ ନ ହୁଅନ୍ତି ।
୨୪ । ଦାନ୍ତ—ଦୁଃସହ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଯିଏ ଯଥୋପଯୁକ୍ତ କ୍ଲେଶ ସହ୍ୟ କରନ୍ତି ।
୨୫ । କ୍ଷମାଶୀଳ—ଯିଏ ଅନ୍ୟର ଅପରାଧ ସହ୍ୟ କରନ୍ତି ।
୨୬ । ଗମ୍ଭୀର—ଯାହାଙ୍କ ଅଭିପ୍ରାୟ ଅନ୍ୟର ଦୁର୍ବୋଧ ।
୨୭ । ଧୃତିମାନ—କ୍ଷୋଭର କାରଣ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ କ୍ଷୋଭହୀନ ।
୨୮ । ସମ—ରାଗ-ଦ୍ୱେଷଶୂନ୍ୟ ।
୨୯ । ବଦାନ୍ୟ—ଦାନବୀର ଓ ଦାନରେ ଉତ୍ସାହୀ ।
୩୦ । ଧାର୍ମିକ—ଯିଏ ସ୍ୱୟଂ ଧର୍ମାଚରଣ କରି ଅନ୍ୟକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତ କରାନ୍ତି ।
୩୧ । ଶୂର—ଯୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରୟାସୀ ଓ ଅସ୍ତ୍ରପ୍ରୟୋଗନିପୁଣ ।
୩୨ । କରୁଣ—ପରଦୁଃଖସହିଷ୍ଣୁ ।
୩୩ । ମାନ୍ୟମାନକୃତ—ଗୁରୁ-ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ମାନ୍ୟବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପୂଜକ ।
୩୪ । ଦକ୍ଷିଣ—କୋମଳଚରିତ୍ର, ୩୫ । ବିନୟୀ ।
୩୬ । ହ୍ରୀମାନ୍—ଅନ୍ୟବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ତୁତିକଲେ ସଙ୍କୁଚିତ ହେବା ।
୩୭ । ଶରଣାଗତ ପାଳକ, ୩୮ । ସୁଖୀ, ୩୯ । ଭକ୍ତ ସୁହୃଦ୍ ।
୪୦ । ପ୍ରେମବଶ୍ୟ, ୪୧ । ସର୍ବଶୁଭଙ୍କର ।

୪୨ । ପ୍ରତାପୀ—ଶତ୍ରୁଙ୍କୁ ତାପ ଦାନକାରୀ ।
୪୩ । କୀର୍ତ୍ତିମାନ ।
୪୪ । ରକ୍ତଲୋକ—ସର୍ବଲୋକର ଅନୁରାଗର ପାତ୍ର ।
୪୫ । ସାଧୁସମାଶ୍ରୟ, ୪୬ । ନାରୀଗଣ ମନୋହାରୀ ।
୪୭ । ସର୍ବାରାଧ୍ୟ, ୪୮ । ସମୃଦ୍ଧିମାନ୍—ସତ୍ୟଭିଯୁକ୍ତ ।
୪୯ । ବରୀୟାନ୍—ସମସ୍ତଙ୍କ ଅତି ମୁଖ୍ୟ । ଏବଂ—
୫୦ । ଈଶ୍ୱର—ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓ ଦୁର୍ଲଙ୍ଘ୍ୟ ଶାସନ । ଏହି ସମସ୍ତ ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ଜୀବଙ୍କଠାରେ ସାମାନ୍ୟ ଦେଖାଯାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିକଟରେ ଏହା ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ ବିଦ୍ୟମାନ ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଯେଉଁ ପଞ୍ଚଗୁଣ ଯଥାସମ୍ଭବ ଆଂଶିକଭାବରେ ଶ୍ରୀ ଶିବ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କଠାରେ ସମ୍ଭବ ହୁଏ, ସେହି ପାଞ୍ଚୋଟି ଯଥା—

ଅଥ ପଞ୍ଚଗୁଣା ଯେସ୍ୟୁ ରଂମେନ ଗିରିଶାଦିଷୁ
ସଦାସ୍ୱରୂପ ସଂପ୍ରାପ୍ତଃ ସର୍ବଜ୍ଞୋ ନିତ୍ୟ ନୂତନଃ ॥
ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ସାନ୍ଦ୍ରାଙ୍ଗଶ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ଘନାକୃତିଃ
ସ୍ୱବମାଖିଳ ସିଦ୍ଧିଃ ସ୍ୟାତ୍ ସର୍ବସିଦ୍ଧି ନିଷେବିତଃ ॥

୧ । ସ୍ୱରୂପାବସ୍ଥାରେ ସଂସ୍ଥିତ ।
୨ । ସର୍ବଜ୍ଞ—ଅର୍ଥାତ୍ ପରିଚଉସ୍ଥିତ ଓ ଦେଶକାଳାଦି ସମସ୍ତ ବିଷୟରେ ଅଭିଜ୍ଞ ।
୩ । ନିତ୍ୟ ନୂତନ, ୪ । ଘନୀଭୂତ ଚିଦାନନ୍ଦ ଯାହାଙ୍କ ଆକୃତି, ଏବଂ
୫ । ସମସ୍ତ ସିଦ୍ଧି ଯାହାଙ୍କ ଅଧୀନ ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଯେଉଁ ପଞ୍ଚଗୁଣ ନାରାୟଣଙ୍କଠାରେ ବିଦ୍ୟମାନ, ତାହା ଏହି—

ଅଥୋଚ୍ୟନ୍ତେ ଗୁଣାଃ ପଞ୍ଚ ଯେ ଲକ୍ଷଣାଦି ବର୍ତ୍ତିନଃ
ଅବିଚିନ୍ତ୍ୟ ମହାରିବପ୍ରଃ କୋଟିବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡବିଗ୍ରହଃ ।

ଅବତାରାବଳୀ ବୀଜଂ ହତାରିଗତିଦାୟକଃ
ଆତ୍ମାରାମଗଣାକର୍ଷୀ ତ୍ୟମୀକୃଷ୍ଣେ କଳାଭୂତାଃ ।
ସର୍ବଭୂତ ଚମତ୍କାର ଲୀଳାକଲ୍ଲୋଳ ବାରିଧିଃ
ଅତୁଲ୍ୟ ମଧୁର ପ୍ରେମମଣ୍ଡିତ ପ୍ରିୟମଣ୍ଡଳଃ ।

୧ । ଦିବ୍ୟସୃଷ୍ଟ୍ୟାଦି କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ, ୨ । ବ୍ରହ୍ମା-ଶିବାଦି ମୋହନ ।
୩ । ଭକ୍ତପ୍ରାରବ୍ଧ ଧ୍ୱଂସକାରୀ ।
୪ । କୋଟିବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ବିଗ୍ରହ—ଅର୍ଥାତ୍ ଯାହାଙ୍କ ଶରୀରରେ କୋଟିବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ବିଦ୍ୟମାନ ।
୫ । ଅବତାରୀ ।
୬ । ନିହତ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କ ଗତିଦାତା ।
୭ । ଯିଏ ଆତ୍ମାରାମମାନଙ୍କୁ ଆକର୍ଷଣ କରନ୍ତି ।

ନିମ୍ନଲିଖିତ ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟତ୍ର ନାହିଁ । ଯଥା—

ତ୍ରିଜଗନ୍ମାନସାକର୍ଷି ମୂରଲୀକଳକୂଜିତଃ
ଅସମାନୋର୍ଦ୍ଧ ରୂପଶ୍ରୀ ବିସ୍ମାପିତ ଚରାଚରଃ ।
ଲୀଳାପ୍ରେମ୍ଣା ପ୍ରିୟାଧିକ୍ୟଂ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟଂ ବେଣୁରପୟୋଃ
ଇତ୍ୟାସାଧାରଣଂ ପ୍ରୋକ୍ତଂ ଗୋବିନ୍ଦସ୍ୟ ଚତୁଷ୍ଟୟଂ
ଏବଂ ଗୁଣାଶ୍ଚତୁର୍ଭେଦା ଶ୍ଚତୁଷ୍ଷଷ୍ଟିରଦାହୃତା ।

୧ । ଯିଏ ଅମୃତଲୀଳା-ତରଙ୍ଗର ସମୁଦ୍ର ତୁଲ୍ୟ ।
୨ । ଯିଏ ପ୍ରେମଦ୍ୱାରା ପ୍ରିୟଜନଙ୍କୁ ଭୂଷିତ କରନ୍ତି ।
୩ । ଯାହାଙ୍କ ବେଣୁଧ୍ୱନି ତ୍ରିଜଗତ ଆକର୍ଷଣ କରେ । ଏବଂ
୪ । ଯାହାଙ୍କ ରୂପଦ୍ୱାରା ସଚରାଚର ବିସ୍ମୟାଭିଭୂତ ହୁଅନ୍ତି ।

ଅନନ୍ତଗୁଣ ରାଧିକାର ପଂଚିଶ ପ୍ରଧାନ
ସେଇଗୁଣେ ବଶହୁଅ କୃଷ୍ଣ ଭଗବାନ ।

ଅନନ୍ତ ଶକ୍ତି ବିମଣ୍ଡିତା
ଅଟନ୍ତ ଶ୍ରୀରାଧିକା
ମଦନମୋହନ ମୋହିନୀ
ଗୁଣରେ ସର୍ବାଧିକା
ତହିଁରୁ ପଚିଶ ପ୍ରଧାନ
ଝଳ ଅନନୁପମ
ସୁବିଳାସା ପ୍ରେମରେ ବଶ୍ୟ
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଭଗବାନ ।

ଯଥା—ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ବିକରଣ—

ଅଥବୃନ୍ଦାବନେଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟାଃ
କୀର୍ତ୍ତ୍ୟନ୍ତେ ପ୍ରବରାଗୁଣାଃ
ମଧୁରେୟଂ ନବବୟା
ଚଳାପାଙ୍ଗୋଜ୍ଜ୍ୱଳସ୍ମିତା ॥
ଚାରୁ ସୌଭାଗ୍ୟ ରେଖାଢ୍ୟା
ଗନ୍ଧୋନ୍ମାଦିତମାଧବା
ସଙ୍ଗୀତପ୍ରବରାଭିଜ୍ଞା
ରମ୍ୟବାକ୍ ନର୍ମପଣ୍ଡିତା ।
ବିନୀତା କରୁଣାପୂର୍ଣ୍ଣା
ବିଦଗ୍ଧା ପାଟବାନ୍ୱିତା
ଲଜ୍ଜାଶୀଳା ସୁମର୍ଯ୍ୟାଦା
ଧୈର୍ଯ୍ୟଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟଶାଳିନୀ ॥
ସୁବିଳାସା ମହାଭାବ
ପରମୋତ୍କର୍ଷ ତର୍ଷିଣୀ
ଗୋକୁଳ ପ୍ରେମବଶତି
ଜଗତ୍ଶ୍ରେଣୀ ଲସଦ୍ୟଶା ॥

ଗୁର୍ବର୍ପିତ ଗୁରୁସ୍ନେହା
ସଖୀ ପ୍ରଣୟିତାବଶା
କୃଷ୍ଣପ୍ରିୟାବଳୀ ମୁଖ୍ୟା
ସନ୍ତତାଶ୍ରବ କେଶବା ॥
ବହୁନାକଂ ଗୁଣସ୍ତସ୍ୟା
ସଂଖ୍ୟାଖ୍ୟାତା ହଟରେଚବ ।

୧ । ବାମଚରଣ ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠି ମୂଳରେ ଯବାଦ୍ଧ ଚିହ୍ନ ।
୨ । ମଧୁରା—ଚାରୁତାବିଶିଷ୍ଟା । ୩ । ନବବୟା—କିଶୋରବୟସୀ ।
୪ । ଚଳପାଙ୍ଗା—ନିର୍ମଳ ଈଷତ୍‌ହାସ୍ୟ ।
୫ । ଚାରୁ ସୌଭାଗ୍ୟରେଖାଢ୍ୟା—ଚରଣାଦ୍ଧ ଚନ୍ଦ୍ରକମଳ ରେଖାଯୁକ୍ତ ।
୬ । ଲଜ୍ଜାଶୀଳା ।
୭ । ଗନ୍ଧୋନ୍ମାଦିତ ମାଧବା—ଯିଏ ନିଜାଙ୍ଗ-ସୁଗନ୍ଧଦ୍ୱାରା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଉନ୍ମତ୍ତ କରନ୍ତି ।
୮ । ସଙ୍ଗୀତଶାସ୍ତ୍ରନିପୁଣା, ୯ । ମନୋହର ବାକ୍ୟଦାନକାରୀ ।
୧୦ । ନର୍ମପଣ୍ଡିତା—ପରିହାସ ବିଶାରଦା, ୧୧ । ବିନୀତା ।
୧୨ । କରୁଣାପୂର୍ଣ୍ଣା, ୧୩ । ବିଦଗ୍ଧା—କଳାବିଳାସକୁଶଳା ।
୧୪ । ପାଟବାନ୍ୱିତା—କର୍ତ୍ତବ୍ୟନିପୁଣା ।
୧୫ । ସୁମର୍ଯ୍ୟାଦା—ସତ୍‌ପଥରୁ ଅବିଚଳିତ ।
୧୬ । ଧୈର୍ଯ୍ୟଶାଳିନୀ—ଦୁଃଖ ସହନଶୀଳା ।
୧୭ । ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟଶାଳିନୀ—ହର୍ଷ, କ୍ରୋଧରେ ବିକାରପ୍ରାପ୍ତ ହେବା ।
୧୮ । ସୁବିଳାସା—ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମନହରଣ ନିମିତ୍ତ ରାଗାଦିଭଙ୍ଗୀ ବିଳାସବତୀ ।
୧୯ । ମହାଭାବର ଉତ୍କର୍ଷ ଇଚ୍ଛାକାରୀ ।
୨୦ । ଗୋକୁଳବାସୀମାନଙ୍କର ସ୍ନେହଭାଜନ ।
୨୧ । ଯାହାଙ୍କ ନାମ ଶ୍ରବଣରେ ସମସ୍ତେ ଚମତ୍କୃତ ହୁଅନ୍ତି ।
୨୨ । ଗୁରୁମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଗୁରୁତର ସ୍ନେହ ।

୨୩ । ସଖୀମାନଙ୍କ ସ୍ନେହବଶା ।
୨୪ । କୃଷ୍ଣ ପ୍ରେୟସୀ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଧାନ ଏବଂ (୨୫) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯାହାର ବଚନାଧୀନ ।

ଏହାଶୁଣି ପ୍ରଭୁ କହିଲେ—

ପ୍ରଭୁକହେ ସାଧ୍ୟବସ୍ତୁ ଅବଧି ଏଇ ହୟ
ଏ ତୋମାର ପ୍ରସାଦେ ଇହା ଜାନିଲୁ ନିଶ୍ଚୟ ।
ସାଧ୍ୟ ବସ୍ତୁ ସାଧନବିନୁ କେହି ନାହିଁ ପାୟ
କୃପାକରି କହ ରାୟ ପାବାର ଉପାୟ ।

ପ୍ରଭୁ କହୁଛନ୍ତି ତୁମର ପ୍ରସାଦୁଁ
ସାଧ୍ୟବସ୍ତୁ ଅବଗତ
ସାଧନ ବିହୁନେ ସାଧ୍ୟବସ୍ତୁ କେହେ
ହୁଏ ନାହିଁ ପରାପତ ହେ
କୁହ କୁହ ହେ ରାୟ !
କୃପାକର ପାଇବା ଉପାୟ ହେ—॥

ରାୟ କହିଲେ—

ମୋର ମୁଖେ ବକ୍ତ ତୁମି ତୁମି ହଓ ଶ୍ରୋତା
ଅତ୍ୟନ୍ତ ରହସ୍ୟ ଶୁନ ସାଧନେର କଥା ।
ରାଧାକୃଷ୍ଣେର ଲୀଳା ଏଇ ଅତି ଗୂଢ଼ତର
ଦାସ୍ୟ ବାତ୍ସଲ୍ୟାଦି ଭାବେର ନାହୟ ଗୋଚର ।
ସବେ ଏକ ସଖୀଗଣେର ଏହା ଅଧିକାର
ସଖୀ ହୈତେ ହୟ ଏଇ ଲୀଳାର ବିସ୍ତାର ।
ସଖୀବିନୁ ଏଇ ଲୀଳାର ପୁଷ୍ଟି ନାଇ ହୟ
ସଖୀଲୀଳା ବିସ୍ତାରିୟା ସଖୀ ଆସ୍ୱାଦୟ ।
ସଖୀବିନୁ ଏଇ ଲୀଳାର ଅନ୍ୟେ ନାହିଁ ଗତ
ସଖୀଭାବେ ନୋଇ ତାରେ କରେ ଅନୁଗତ ।

ରାଧାକୃଷ୍ଣ କୁଞ୍ଜସେବା ସାଧ ସେଇ ପାୟ
ସେଇ ସାଧ ଆର୍ ନାଇକ ଉପାୟ ।
ସଖୀର ସ୍ୱଭାବ ଏକ ଅକଥ୍ୟ କଥନ
କୃଷ୍ଣସହ ନିଜ ଲୀଳାୟ ନାହିଁ ସଖୀର ମନ ।
କୃଷ୍ଣସହ ରାଧିକାର ଲୀଳା ଯେ କରାୟ
ନିଜ କେଳି ହୈତେ ତାହେ କୋଟି ସୁଖପାୟ ।
ରାଧାର ସ୍ୱରୂପ କୃଷ୍ଣ ପ୍ରେମ କଳ୍ପଲତା
ସଖୀଗଣ ହୟ ତାର ପଲ୍ଲବ ପୁଷ୍ପପାତା ।
କୃଷ୍ଣଲୀଳାମୃତେ ଯଦି ଲତାକେ ସିଞ୍ଚୟ
ନିଜ ସେବା ହଇତେ ପଲ୍ଲବଦ୍ୟେର କୋଟି ସୁଖ ହୟ ।
ନିଜେନ୍ଦ୍ରିୟ ସୁଖ ହେତୁ କାମେର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ
କୃଷ୍ଣ ସୁଖେ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଗୋପୀଭାବ ବର୍ଯ୍ୟ ।
ନିଜେନ୍ଦ୍ରିୟ ସୁଖ ବାଞ୍ଛା ନାହି ଗୋପୀକାର
କୃଷ୍ଣ ସୁଖ ଦିତେ କରେ ସଙ୍ଗମ ବିହାର ।
ସେଇ ଗୋପୀ ଭାବାମୃତେ ଯାର ଲୋଭ ହୟ
ବେଦଧର୍ମ ତେଜି ସର୍ବ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଭଜୟ ।
ରାଗାନୁଗାମାର୍ଗେ ତାରେ ଭଜେନେଇ ଜନ
ସେଇ ଜନପାୟ ବ୍ରଜେ ବ୍ରଜେନ୍ଦ୍ର ନନ୍ଦନ ।
ବ୍ରଜଲୋକେର କୋନଭାବ ଲୟାଁ ଯେଇ ଭଜେ
ଭାବଯୋଗ୍ୟ ଦେହପାଞା ତବେ ପାୟ ବ୍ରଜେ ।
ଅତଏବ ଗୋପୀଭାବ କରି ଅଙ୍ଗୀକାର
ରାତ୍ରି ଦିନ ଚିନ୍ତେ ରାଧା କୃଷ୍ଣେର ବିହାର ।
ସିଦ୍ଧ ଦେହ ଚିନ୍ତି କରେ ତାହାଇ ସେବନ
ସଖୀଭାବେ ପାୟ ରାଧାକୃଷ୍ଣେର ଚରଣ ।
ଗୋପୀ ଅନୁଗତି ବିନା ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଜ୍ଞାନେ
ଭଜି କେହ ନାହିଁ ପାୟ ବ୍ରଜେନ୍ଦ୍ର ନନ୍ଦନେ ।
ତାହାତେ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ମୀ କରିଲ ଭଜନ
ତଥାପି ନା ପାଇଲ ବ୍ରଜେ ବ୍ରଜେନ୍ଦ୍ର ନନ୍ଦନ ।

(୧)

ମନ୍ଦମନ୍ଦ ହସି ରାମାନନ୍ଦ ଭଣି
ଏ'ତ ଆଚମ୍ବିତ କଥା
ମୋର ମୁଖେ ପ୍ରଭୁ   କହ କୁହାଉଛନ୍ତି
ତୁମେ ହିଁ ଶ୍ରୋତା-ବକତା ହେ
ମୁହିଁ ନିମିତ୍ତ ମାତ୍ର
ଶୁଣ ସାଧନ-ରହସ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱ ହେ—॥

(୨)

ରାଧା କୃଷ୍ଣଲୀଳା   ସଙ୍ଗୀ ବ୍ରଜବାଳା
ଏ ଅଟେ ନିଗୂଢ଼ ସାର
ଶାନ୍ତବୃତ୍ତି ସଙ୍ଗେ   ଦାସ୍ୟ-ବାତ୍ସଲ୍ୟାଦି
ଭାବ ନୁହଇ ଗୋଚର ହେ
ଶେଷେ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଭାବ
ବିକଶିତ ହୋଇ ପ୍ରେମଲାଭ ହେ—॥

(୩)

ଯେତେ ସଖୀଗଣ   ଲୀଳାର କାରଣ
କରନ୍ତି ଲୀଳାବିସ୍ତାର
ନିଷ୍କାମ ସାଧନେ   ଅଟେ ସଯତନେ
ଲୀଳାର ପୁଷ୍ଟି ସମ୍ଭାର ହେ
ସର୍ବ ସଖୀଗଣର
ଏହା ଅଟେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧିକାର ହେ—॥

(୪)

ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ଭକ୍ତ   ବିନୁ ନାହିଁ ଗତି
ସହାୟା ଗୋପୀକାଗଣ
ଶ୍ରୀରାଧା ଆଦେଶେ   ଶ୍ରୀବର ଆଦେଶେ
ସେବା କରନ୍ତି ସମ୍ପନ୍ନ ହେ
କୃଷ୍ଣ ପ୍ରୀତିକାରଣ
ଲୀଳା ସୃଷ୍ଟିର ଏହା ନିଦାନ ହେ –॥

(୫)

ସିଦ୍ଧ ଦେହଧାରୀ   ବ୍ରଜ-ଗୋପନାରୀ
ପରମ ସୌଭାଗ୍ୟବତୀ
ଶ୍ରୀରାଧା-ମାଧବ   ସୁମଧୁରତମ
ନିକୁଞ୍ଜ ସେବାରେ ବ୍ରତୀ ହେ
ସେହି ସାଧ୍ୟ ସାଧନା
ନିତ୍ୟ ସେବା କରନ୍ତି କାମନା ହେ—॥

(୬)

ସ୍ୱ-ସୁଖ ବିସୋରି   ଚିତ୍ତଲୟୁକର
ସେବାରେ ସତତ ମଗ୍ନା
କୃଷ୍ଣ ସଙ୍ଗେ ରାଇ   ମିଳନ କରାଇ
ହୁଅନ୍ତି ପରମ ଧନ୍ୟା ହେ
ରାଇ-କାହ୍ନୁ ମିଳନେ
ବିଭୋର ଆନନ୍ଦ ଆସ୍ୱାଦନେ ହେ—॥

(୭)

ଶ୍ରୀରାଧା ସ୍ୱରୂପ   କୃଷ୍ଣ ପ୍ରେମ ରୂପ
କଳପଲତା ସମ୍ଭାର
ସଖୀଗଣ ସେହି   ଲତାପର ରହି
ଅଟନ୍ତ ପୁଷ୍ପ-ପତର ହେ
କୃଷ୍ଣଲୀଳା-ଅମୃତ
ସିଞ୍ଚନେ ପଲ୍ଲବ ବିକଶିତ ହେ—॥

(୮)

ସ୍ୱ-ସୁଖ ବାସନା   ସ୍ୱାର୍ଥ କଳପନା
ନାମଟି ଛାଡ଼ିବାର କାମ
ନଟବର ଶ୍ୟାମ   ତୃପତି ପାଇଁକି
ଧରେ ସେହି ପ୍ରେମନାମ ହେ
ଗୋପୀଶ୍ୱରର ଖ୍ୟାତି
ସ୍ୱର୍ଗ-ଅମୀପୂରିବ ପୀରତି ହେ—॥

(୯)

ସେହି ଗୋପୀଭାବେ   ମଜ୍ଜି ସର୍ବୋତ୍ତମେ
ବରଜ ବେଦ-ବେଦାଙ୍ଗ
ରାଗାନୁଗାମାର୍ଗ   ଅନୁସର ମାର୍ଗ
ଲଭେ ସେହି କୃଷ୍ଣସଙ୍ଗ ହେ
ଅନ୍ତମରେ ପ୍ରାପତ
ଦୁଏ ପ୍ରେମ ସେବୋତ୍ତରା ଗତ ହେ—॥

(୧୦)

ମମତ୍ୱ ବୋଧର   ହୁଅଇ ପ୍ରସାର
ନୁହେଁ ପାବା-ପାଶବୃତ୍ତି
ସେ ଏକା ପୁରୁଷ   ସମସ୍ତ ପ୍ରକୃତି
ହୁଏ ସେକାଳେ ପ୍ରଶାନ୍ତି ହେ
ଏହି ତତ୍ତ୍ୱବେତ୍ତାର
ଗୋପନୀୟ ସାଧନ ରାଜ୍ୟର ହେ—॥

(୧୧)

ବ୍ରଜଲୋକ ଭାବ   ପଞ୍ଚାଙ୍ଗ ସ୍ୱଭାବ
ଏକଇ ସାଧନେ ସ୍ଥିତ
ଶାନ୍ତ-ଦାସ୍ୟ-ସଖ୍ୟ   ବାତ୍ସଲ୍ୟ ସହିତ
ମାଧୁର୍ଯ୍ୟଭାବ ନିହିତ ହେ
ଭାବଯୋଗ୍ୟ ଶରୀର
ସାଧନେ ପ୍ରାପତ ବ୍ରଜପୁର ହେ—॥

(୧୨)

ଗୋପୀଭାବର   ଏ ଭାଗବତ୍ତାଗୁଣ
ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ ଅନୁପମ
ଅହର୍ନିଶି ଭାବ   ଶ୍ରୀଚରଣ ସେବା
ହେବ ଯୁଗଳ ମିଳନ ହେ
ସିଦ୍ଧ ଦେହେ ସମ୍ଭବ
ସଖୀ-ସ୍ୱରୂପେ ସେବିକା ଭାବ ହେ—॥

(୧୩)

ଗୋପୀ ଅନୁଗତ   ସହଜେ ପ୍ରାପତ
ବ୍ରଜେନ୍ଦ୍ର ନନ୍ଦନନ୍ଦନ,
ସକାମ ସାଧନେ   ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଜ୍ଞାନେ
ନ ପା'ନ୍ତି କେହି ସନ୍ଧାନ ଯେ
ସ୍ୱୟଂ ଶ୍ରୀମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ
ବିଫଳ ଦର୍ଶନେ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତି ॥

ଗୋଲକନାଥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଚରଣ-କମଳରୁ କୃଷ୍ଣନାମ-ଗୁଣ-ପରାୟଣ କେତେକ ବୈଷ୍ଣବ ସୃଷ୍ଟି ହେଲେ । ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ଦ୍ୱିଭୁଜ-ଶ୍ୟାମବର୍ଣ୍ଣ-ହସ୍ତରେ ଜପାମାଳ—ସତତ ସାନନ୍ଦଚିତ୍ତରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣ ଚିନ୍ତାରେ ନିମଗ୍ନ । ସେମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପୂଜାନିମିତ୍ତ ନିରନ୍ତର ହସ୍ତରେ ଅର୍ଘ୍ୟଧାରିଣ କରି ଦଣ୍ଡାୟମାନ । କୃଷ୍ଣ ପ୍ରେମନିବନ୍ଧନ ଗାତ୍ର-ସମୂହ, ରୋମାଞ୍ଚିତ ହୋଇଅଛି । ନେତ୍ରରୁ ଆନନ୍ଦର ବାରି ଝରିପଡୁଛି । ସମସ୍ତଙ୍କ ବାକ୍ୟ ଅସ୍ଫୁଟ ।

ତତ୍ପରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ନାରାୟଣଙ୍କ କରରେ; ପ୍ରଜାପତିଙ୍କୁ ସାବିତ୍ରୀ ଦେବୀ—ଧର୍ମଙ୍କୁ ମୂର୍ତ୍ତି ଦେବୀଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କଲେ । ତଦନନ୍ତର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସମସ୍ତ ଯୋଗୀମାନଙ୍କ ଗୁରୁ,—ସମସ୍ତଙ୍କ ଈଶ୍ୱର ଶଙ୍କରଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ କରି ସିଂହବାହିନୀ ମା' ଭଗବତୀଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ ।

ଶଙ୍କର କହିଲେ—ପ୍ରଭୋ ! ମୁଁ ସାଧାରଣଙ୍କପରି ପ୍ରକୃତିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିପାରିବି ନାହିଁ । ଏ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନକୁ ଆଚ୍ଛାଦନ କରିଦିଅନ୍ତି । ବିଷୟାନୁରାଗିଣୀ ପ୍ରକୃତିଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ଜୀବର ମୋକ୍ଷବାସନା ତିରୋହିତ ହୁଏ । ଏହି ପ୍ରକୃତି ତପସ୍ୟାର ଆଚ୍ଛାଦକ । ଏହି ପ୍ରକୃତି ସୁବୁଦ୍ଧି ନାଶକରି ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି ଜାଗ୍ରତ କରାଇ ଦିଅନ୍ତି । ହେ ଜଗଦୀଶ୍ୱର ! ମୋର ଅଭିଳଷିତ ବସ୍ତୁ

ଦାନ କରନ୍ତୁ । ଯେପରି ଆପଣଙ୍କ ଦାସ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମୋର ଅଭିଳାଷ ବୃଦ୍ଧି ହୁଏ, ସେହି ବର ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ । ମୋର ଆତୁର ପ୍ରାର୍ଥନା ଯେ, ଆପଣଙ୍କ ପବିତ୍ର ନାମ ଜପ ଓ ସେବାରେ ମୋର ଯେପରି ତୃପ୍ତି ନ ଆସେ । ମୁଁ ଯେପରି ସ୍ୱପ୍ନ-ଜାଗରଣାଦି ସମସ୍ତ ଅବସ୍ଥାରେ ବାରମ୍ବାର ପଞ୍ଚମୁଖରେ ଆପଣଙ୍କ ମଙ୍ଗଳମୟ ନାମ ଓ ଗୁଣଗାନ କରି ଭ୍ରମଣ କରିପାରେ । ମୋ ଚିତ୍ତ ଯେପରି କୋଟି କୋଟି କଳ୍ପପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆପଣଙ୍କ ସୁନ୍ଦର ମନୋହର ରୂପଧ୍ୟାନରେ ନିଯୁକ୍ତ ଥାଏ । କେବେ ଯେପରି ବିଷୟ ଭୋଗନିମିତ୍ତ କାମନା ଜାତ ନ ହୁଏ । ମୋ ଚିତ୍ତ କେବଳମାତ୍ର ଯୋଗ, ସେବା, ପୂଜା, ସ୍ତବ, ନାମସଂକୀର୍ତ୍ତନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅଭିଳାଷୀ ହୁଏ । ସେପରି ନ ହେଲେ ମୁଁ ତୃପ୍ତ ହୋଇ ପାରିବି ନାହିଁ । ହେ ଭଗବାନ୍ ! ମୋତେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ନ'ପ୍ରକାର ଭକ୍ତି ଲକ୍ଷଣ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ । ଆପଣଙ୍କର ସ୍ମରଣ, ଆପଣଙ୍କ ପବିତ୍ର ନାମକୀର୍ତ୍ତନ, ନାମଶ୍ରବଣ, ଆପଣଙ୍କ ମଙ୍ଗଳମୟ ନାମର ଜପ, ଆପଣଙ୍କ କମନୀୟ ରୂପର ଧ୍ୟାନ, ପଦସେବା, ଆପଣଙ୍କ ସ୍ତବପାଠ, ଆପଣଙ୍କଠାରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ ଏବଂ ନିତ୍ୟ ନୈବେଦ୍ୟ ଭୋଜନ – ଏହି ନ' ପ୍ରକାର ବର ମୋତେ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ । ହେ ପ୍ରଭୋ ! ଅଷ୍ଟାଦଶ ପ୍ରକାର ସିଦ୍ଧି, ଯୋଗ, ତପସ୍ୟା, ବ୍ରତ, ଯଶ, କୀର୍ତ୍ତି, ଅନଶନାଦି ସମସ୍ତପ୍ରକାର ଧର୍ମକାର୍ଯ୍ୟ, ସମସ୍ତ ତୀର୍ଥଭ୍ରମଣ, ସ୍ନାନ,ଦେବଦେବୀପୂଜା, ସମସ୍ତପ୍ରକାର ସ୍ୱର୍ଗ ଦର୍ଶନ, ବ୍ରହ୍ମତ୍ୱ, ଇନ୍ଦ୍ରତ୍ୱ ପ୍ରଭୃତି ତୁମ ଭକ୍ତିର ଅଂଶାସର ଅଂଶ ସହିତ ମଧ୍ୟ ସମାନ ନୁହନ୍ତି ।

ତତ୍ପରେ ଭଗବାନ୍ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ କହିଲେ—ହେ ମହାଦେବ ! ତୁମେ ଶତକୋଟି କଳ୍ପପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେବଳ ମୋର ସେବା କର । ତୁମେ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ତୁମେ ମୋର ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ । ତୁମ ସଦୃଶ ଭକ୍ତ ମୋର ଆଉ କେହି ନାହାନ୍ତି । ହେ ଶିବେ ! ତୁମେ ଶତକୋଟି କଳ୍ପପରେ ଶିବାଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରିବ । କୁଳଟା ବା କୁପତ୍ନୀ ହେଲେ ପତିଙ୍କୁ କଷ୍ଟ ଦେଇଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କୁଳପାଳିକା ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ସେପରି ନୁହନ୍ତି । ସେ ପତିଙ୍କୁ ପୁତ୍ରଠାରୁ ବଳି ସ୍ନେହ କରନ୍ତି ଓ ପତିଙ୍କୁ ଦେବତା ଜ୍ଞାନ କରନ୍ତି ।

ଯେଉଁମାନେ ଅସତ୍ ଶିକ୍ଷାପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି, ସେମାନେ ନିରନ୍ତର ପତିନିନ୍ଦା କରନ୍ତି । ଯେଉଁ ସତୀ ସ୍ତ୍ରୀ ପତିଙ୍କୁ ଭଗବତ୍ ଜ୍ଞାନରେ ସେବା କରନ୍ତି, ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଗୋଲକଧାମ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ତତ୍ପରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମହାଦେବଙ୍କୁ କଳ୍ପତରୁମନ୍ତ୍ର ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରଦାନ କଲେ ଓ ପ୍ରକୃତି ଦେବୀଙ୍କୁ କହିଲେ—ବତ୍ସେ ! ତୁମେ ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋ ନିକଟରେ ବାସକର । ସମୟ ହେଲେ ଶିବଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବ ।

ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ମହାତ୍ମା ଭରଦ୍ୱାଜ ମୁନି କହୁଛନ୍ତି—ଯେଉଁ ଭକ୍ତ ଏକାଦଶୀରେ ଉପବାସ କରନ୍ତି ଏବଂ ସଯତ୍ନ ଚିତ୍ତରେ ପ୍ରତ୍ୟହ ନାରାୟଣଙ୍କ ପୂଜା କରିଥାନ୍ତି ତଥା ପ୍ରତିଦିନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଭୋଜ୍ୟସାମଗ୍ରୀ ନିବେଦନ ପୂର୍ବକ ସେହି ପ୍ରସାଦ ସେବନ କରନ୍ତି, ସେ ଏହି ପୃଥିବୀତଳେ ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତ ବୋଲି ଖ୍ୟାତି ଲାଭ କରନ୍ତି । ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ଯାହା ନିବେଦନ କରାଯାଇ ନାହିଁ, ସେ ଦ୍ରବ୍ୟ ପାୟସ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ମୂତ୍ର ସମ; ଅନ୍ୟପ୍ରକାର ହେଲେ ବିଷ୍ଠାପରି ଅଭକ୍ଷ । ଯେଉଁ ଭକ୍ତମାନେ ସଂସର୍ଗ ଦୋଷରୁ ହରିସେବା ବିମୁଖ, ସେମାନେ ଜୀବନ୍ମୃତ । ଯେଉଁ ଗୁରୁ ହରିଭକ୍ତିବିଷୟକ ଉପଦେଶ ଦାନରେ ଅକ୍ଷମ ତାଙ୍କୁ ଗୁରୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ପିତା ହରିସେବାର ପ୍ରବୃତ୍ତିଦାନ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ତାଙ୍କୁ ପିତା କହନ୍ତି ନାହିଁ । ଯେଉଁ ପୁତ୍ର ପିତାଙ୍କୁ ହରିସେବାରେ ସାହାଯ୍ୟ ନ କରେ ସେ କୁପୁତ୍ର । ଯେଉଁ ସଖା ହରିସେବାରେ ସହାୟ କରେ ନାହିଁ, ତାକୁ ମିତ୍ର କହିବା ଅନୁଚିତ । ଯେଉଁ ବନ୍ଧୁ ହରିସେବା କରିବା ନିମିତ୍ତ ଉତ୍ସାହ ଓ ମନ୍ତ୍ରଣା ଦାନ ନ କରନ୍ତି, ସେ ବନ୍ଧୁ ଶତ୍ରୁ ସଙ୍ଗେ ସମାନ । ଯେଉଁ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କଠାରେ ହରିଭକ୍ତି ନାହିଁ, ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଚଣ୍ଡାଳତୁଲ୍ୟ । ଯେଉଁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସନ୍ଧ୍ୟାଉପାସନାହୀନ ଓ ଅପବିତ୍ର ଭାବରେ ଜୀବନଯାପନ କରନ୍ତି ଓ କୃଷ୍ଣସେବା କରନ୍ତି ନାହିଁ ତାଙ୍କୁ ବ୍ରାହ୍ମଣାଭାସ କୁହାଯାଏ । ଭକ୍ତମାନେ ଯେପରି ହରିଗୁଣଗାନ କରନ୍ତି, ହରି ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥାନ କରନ୍ତି ।

ଭକ୍ତ କିପରି ଭକ୍ତି ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବେ ନାହିଁ, ତହିଁର ଉଦାହରଣରେ ଭଗବାନ୍ ଶିବ କହୁଛନ୍ତି—ଥରେ ଗନ୍ଧର୍ବରାଜଙ୍କ

ତପସ୍ୟାରେ ଶିବ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ବର ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେବାରେ ଗନ୍ଧର୍ବରାଜ ଦୁଇଟି ବର ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ । ଯଥା—ପ୍ରଥମ ବର ପରମ ବୈଷ୍ଣବ ହରିପରାୟଣ ପୁତ୍ର ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ହରି ଭକ୍ତି । ଗନ୍ଧର୍ବରାଜଙ୍କ ବାକ୍ୟ ଶ୍ରବଣ କରି ମହାଦେବ ଭକ୍ତିର ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ୱ ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କହୁଛନ୍ତି—ହେ ଗନ୍ଧର୍ବରାଜ ! ଗୋଟିଏ ବର ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବା ଉଚିତ । ଦ୍ୱିତୀୟ ବର ପ୍ରାର୍ଥନା କରାଯାଏ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ପୁଣ୍ୟବାନ୍‌ଙ୍କ ପୁଣ୍ୟପ୍ରଭାବରେ ପୁତ୍ର ପରମ ବୈଷ୍ଣବ ହୁଅନ୍ତି, ସେ ଅବଲୀଳାକ୍ରମରେ ନିଜର କୋଟିକୁଳ ଉଦ୍ଧାର କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୁଅନ୍ତି । କାରଣ ସାଧୁମାନେ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ଆଶା କରନ୍ତି, ଦ୍ୱିତୀୟ ବରର ପ୍ରତ୍ୟାଶା ରଖନ୍ତି ନାହିଁ । ଯେହେତୁ କେବେ କାହାର ଆଶା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ ନାହିଁ । ହେ ଗନ୍ଧର୍ବରାଜ ! ମୁଁ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କର ଅତି ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦାସ୍ୟ ଭକ୍ତିରୂପ ଧନ ଚିରକାଳ ସଞ୍ଚୟ କରିଅଛି । ତାକୁ ଅନ୍ୟ କାହାରିକୁ ଦାନ କରିବାର ଇଚ୍ଛା ମୋର ନାହିଁ । ତୁମେ ହରିଭକ୍ତି ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ବର ପ୍ରାର୍ଥନା କର । ଯଦି ଇନ୍ଦ୍ରତ୍ୱ, ବ୍ରହ୍ମତ୍ୱ ଓ ଅମରତ୍ୱ ଲାଭ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛାଥାଏ,ତେବେ ତା'ମଧ୍ୟ ମୁଁ ପ୍ରଦାନ କରିପାରେ । ମାତ୍ର ଭକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରିବି ନାହିଁ ।

ଉତ୍ତରରେ ଗନ୍ଧର୍ବରାଜ କହୁଛନ୍ତି—ହେ ଭଗବାନ୍ ! ଇନ୍ଦ୍ରତ୍ୱ, ଅମରତ୍ୱ ଏବଂ ସର୍ବପ୍ରକାର ସିଦ୍ଧିଯୋଗାଦି, ଜ୍ଞାନପ୍ରଭୃତି ଯାହା ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ ନା କାହିଁକି, ସେ ସମସ୍ତ ଅନିତ୍ୟ ହେତୁ ପ୍ରକୃତ ଭକ୍ତ ତାହା ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ କେବଳ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦାସ୍ୟଭକ୍ତି ପ୍ରାର୍ଥନା କରନ୍ତି । ଅତଏବ ମୋତେ କେବଳ ଭକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ ।

ଶ୍ରୀ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ଅଭିଳାଷ ପୂରଣ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଦେବୀ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କୁ କହୁଛନ୍ତି—ସାଧ୍ୱୀ ! ତୁମେ ମୋର ଅଂଶ ସ୍ୱରୂପ । ଚତୁର୍ଭୁଜ ନାରାୟଣଙ୍କୁ ପତିପଦରେ ବରଣ କର । ସେ ମୋ ପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର । ସେ ଲୀଳାଚାତୁର୍ଯ୍ୟରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଧିକ୍କାର କରନ୍ତି । ତୁମେ ମୋତେ ସ୍ୱାମୀଭାବରେ ପାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଅଛ ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ତୁମଠାରୁ ଶ୍ରୀରାଧାଭାବ ମୋ ସମୀପରେ ବିଶେଷ ବଳବତୀ । ସୁତରାଂ ସେଥିରେ ତୁମର କୌଣସି

ଏହି ମଞ୍ଜରୀମାନଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ଭିନ୍ନ । ପ୍ରକୃତ ଭକ୍ତମାନେ ଏହି ମଞ୍ଜରୀ ସ୍ୱରୂପରେ ସ୍ଥିତିଲାଭ କରିବାର ପ୍ରୟାସ କରିବା ଉଚିତ । ଏହି ଭାବରେ ଆତ୍ମାର ଚରମ କଲ୍ୟାଣ ଲାଭର ପଥ ପ୍ରଶସ୍ତ ହୋଇପାରିବ । ଏହି ପଦବୀ ଲାଭ ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି ସାଧକ ଚିତ୍ତର ପ୍ରସାଦ ଲାଭ କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ମହାପ୍ରଭୁ କହିଛନ୍ତି—

ଜୀବେର ସ୍ୱରୂପ ହୟ କୃଷ୍ଣେର ନିତ୍ୟ ଦାସ
କୃଷ୍ଣେର ତଟସ୍ଥାଶକ୍ତି ଭେଦାଭେଦ ପ୍ରକାଶ ।

ଜୀବର ସ୍ୱରୂପ କୃଷ୍ଣ ଦାସ ନିତ୍ୟ
ଏହା ଭକ୍ତିର ସ୍ୱରୂପ
ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପୁଣି ଅନନ୍ତତ୍ୱ
ହୁଅଇ ପରିପ୍ରକାଶ ॥

ଜୀବର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଭେଦାଭେଦ ରୂପ
ଲୀଳା ଅଭିନୟ ଭାବ
ସ୍ୱରୂପ ଶକ୍ତିରେ ତଟସ୍ଥା ଶକ୍ତିର
ସଂଯୋଗଫଳେ ସମ୍ଭବ ॥

ଜୀବ ବିଶେଷରେ ଭାବବ୍ୟକ୍ତି ପରେ
ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଦୃଷ୍ଟି ଗୋଚର
ପ୍ରାଣ ଆକର୍ଷଣେ ଲୀଳା ପୁଣି ଜନ୍ମେ
ମହିମାଟି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ॥

ଆଦର୍ଶ ଭକ୍ତ ଶ୍ରୀ ନରୋତ୍ତମ ଦାସ କହିଛନ୍ତି—

—କୁଞ୍ଜସେବା—

ରାଧା-କୃଷ୍ଣ ପ୍ରାଣ ମୋର ଯୁଗଳ-କିଶୋର
ଜୀବନେ-ମରଣେ ଆର୍ ଗତି ନାହିଁ ମୋର ॥

କାଳିନ୍ଦୀର ତୀରେ କେଳି କଦମ୍ବେର ବନେ
ରତନ-ବେଦୀର ପରେ ବସାବ ଦୁଜନେ ॥

ଗାଁଥିୟା ମାଲତୀ ମାଲା ଦିବ ଦୋଲାୟେ ଗଲେ
ଅଧରେ ଭୁଲିୟା ଦିବ କର୍ପୂର ତାମ୍ବୁଲେ ॥

ଶ୍ୟାମ ଗୌର ଅଙ୍ଗେ ଦିବ ଚନ୍ଦନେର ଗନ୍ଧ
ଭ୍ରମର ଭୁଲିବ କବେ ହେରି ମୁଖଚନ୍ଦ୍ର ॥

ଲଳିତା ବିଶାଖା ଆଦି ଯତ ସଖୀବୃନ୍ଦେ
ଆଜ୍ଞାୟ କରିବ ସେବା ଚରଣାରବିନ୍ଦେ ॥

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଚୈତନ୍ୟ ପ୍ରଭୁର ଦାସେର ଅନୁଦାସ
ସେବା ଅଭିଲାଷ ମାଗେ ନରୋତ୍ତମ ଦାସ ॥

ସଖୀ ଲୋ ! ମୋର ସେବାଭିଲାଷ
ଯୁଗଳମୂରତି ହେରି ନିତିପ୍ରତି
ନିତି ମନାସଇ ନିକୁଞ୍ଜ ବାସ ॥

ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଦୁଇ ପ୍ରାଣାଧିକ ସାର
କାଳାତୀତ ଜଣି ନବୀନ କିଶୋର
ଜୀବନେ-ମରଣେ ଗତି ନାହିଁ ମୋର
ମିଳୁଥାଉ ପଦ ସେବା ଅଧିକାର
ଯୁଗଳ ମିଳନେ ଆହା କି ସୁନ୍ଦର !
ମନ-ପ୍ରାଣ ଜିଣି ଠାଣି ସୁବେଶ ॥ ୧ ॥

କାଳିନ୍ଦୀର ତୀରେ କେଳି ନିକୁଞ୍ଜରେ
କଦମ୍ବ ମୂଳରେ ରତ୍ନବେଦୀ ପରେ
ବସାଇ ଯତନେ ଅତି ସଙ୍ଗୋପନେ
ଉପବନୁ ତୋଳି ମାଳତୀ ସୁମନେ

ସୁଗନ୍ଧିତ ମାଳା ଗୁନ୍ଥି ପ୍ରୀତମନେ
ରାଇ-କାହ୍ନୁ ଗଳେ ପିନ୍ଧ ହରଷ ॥ ୨ ॥

ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗରେ ଲେପି ସୁବାସ ଚନ୍ଦନ
କରିବ ହରଷେ ଚାମର ବ୍ୟଜନ
ହେରି ମୁଖଚନ୍ଦ୍ର, ଲଭିବ ଆନନ୍ଦ
କର୍ପୂର ତାମ୍ବୁଳ ଅଧରେ ଭୁଞ୍ଜିବ
ଶ୍ୟାମ-ଗୌର ଅଙ୍ଗ ଝଳ ଦିଶୁଥିବ
କୋଟି କନ୍ଦର୍ପରୁ ବଳ ଅଶେଷ ॥ ୩ ॥

ଶ୍ରୀରାଧା ଆଦେଶେ ହୋଇ ହୃଷ୍ଟ ମନ
ସରବେ ସତତ ସେବାରେ ମଗନ
ଲଳିତା-ବିଶାଖା-ସୁଦେବୀ-ଇସାଦି
ଅଷ୍ଟସଖୀ ପଦେ ହୋଇଣ ଓଳଗୀ
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ଚୈତନ୍ୟ ପ୍ରଭୁ ଦାସଙ୍କର
ସେବାଭିକ୍ଷା ମାଗେ ଦାସାନୁଦାସ ॥ ୪ ॥

ଭକ୍ତିଶାସ୍ତ୍ର ଅନୁସାରେ ଭକ୍ତି ଅନେକ ପ୍ରକାର । ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ତିନୋଟି ପ୍ରଧାନ । ଯଥା—(୧) ସାଧନ ଭକ୍ତି, (୨) ଭାବ ଭକ୍ତି ଓ (୩) ପ୍ରେମ ଭକ୍ତି । ସାଧନ ଅର୍ଥ ଭଗବାନଙ୍କ ନିମିତ୍ତ କାୟିକ, ବାଚିକ ଓ ମାନସିକ ଚେଷ୍ଟା ଏବଂ ଅନ୍ତଃକରଣର ପ୍ରୀତି ସମ୍ପାଦନକୁ ବୁଝାଇ ଥାଏ । ଭକ୍ତିର ଚତୁଃଷଷ୍ଟି ପ୍ରକାର ଅଙ୍ଗ ଅଛି । ପୁନଶ୍ଚ ଶ୍ରବଣ-କୀର୍ତ୍ତନ ଭେଦରେ ଭକ୍ତି ଅଙ୍ଗ ନଅ ପ୍ରକାରର । ସାଧୁସଙ୍ଗ, କୃଷ୍ଣସେବା, ଭାଗବତ, ମଥୁରାବାସ ଓ ନାମ ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନ ତହିଁର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ଯଥା—

ସାଧୁସଙ୍ଗ, ଭାଗବତ, ଶ୍ରୀମୂର୍ତ୍ତି ସେବନ
ମଥୁରାମଣ୍ଡଳେ ବାସ, ନାମ ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନ ।
ସକଳ ସାଧନ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଏଇ ପଞ୍ଚଅଙ୍ଗ
କୃଷ୍ଣଭକ୍ତି ଜନ୍ମାୟ ଏଇ ପାଞ୍ଚର ଅଳ୍ପସଙ୍ଗ ।

ମନ ବାଈ ! ମନ ବାଈ ତୁହି ବାରେ ହେଜ ରେ
ପାରିହେବୁ ଯେବେ ଏ ଭବ-ସାଗର
କୃଷ୍ଣନାମ ନିତ୍ୟ ଭଜ ରେ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନଙ୍କ ସେବା ଅନୁବନ୍ଧେ
ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବ ଅଭିଜ୍ଞ ରେ
ତାଙ୍କ ଆନୁଗତ୍ୟେ ସେବା କରି ନିତ୍ୟେ
ଅଭୀଷ୍ଟ ଲଭ ସହଜ ରେ ॥ ୧ ॥

ଭକତି ଭାବର ତିନ ଅଙ୍ଗ ସାର
ସାଧନ-ଭାବ-ପୀରତି ରେ
ତହିଁରୁ ବିଭିନ୍ନ ବିଭାବ ଉତ୍ପନ୍ନ
ନବଧାଭକ୍ତି ବିରାଜ ରେ ॥ ୨ ॥

ସାଧୁ ସଙ୍ଗ, ଭାଗବତର ପ୍ରସଙ୍ଗ,
ମଥୁରାମଣ୍ଡଳେ ବାସ ରେ
ନାମ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ, ଶ୍ରୀମୂର୍ତ୍ତି ସେବନ
ସକଳ ସାଧନ ଓଜ ରେ ॥ ୩ ॥

କୃଷ୍ଣଭକ୍ତି ଲଭେ ଏହି ପଞ୍ଚ ଅଙ୍ଗ
ଆନ ସବୁ ଅଟେ ବ୍ୟାଜ ରେ
ସ୍ୱଳ୍ପକାଳ ହେଲେ ହେଉପଛେ ହେଲେ
ଦୃଢ଼େ ସାଧ ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟ ରେ ॥ ୪ ॥

●

ନାମାମୃତ

(ତୃତୀୟ ଭାଗ)

ସମ୍ପାଦନା :
ଶ୍ରୀ ଦୁର୍ଗାଚରଣ ମହାନ୍ତି

ପ୍ରକାଶକ :
ନୀଳାଚଳ ସାରସ୍ୱତ ସଂଘ, ପୁରୀ
କେନ୍ଦ୍ର ଆସନ ମନ୍ଦିର ପରିଚାଳନା କମିଟି, ବୀରତୁଙ୍ଗ

ନାମାମୃତ (ତୃତୀୟ ଭାଗ)

ସଂପାଦନା :

ଶ୍ରୀ ଦୁର୍ଗାଚରଣ ମହାନ୍ତ

ସର୍ବସ୍ୱତ୍ୱ ସଂରକ୍ଷିତ

ପ୍ରକାଶକ :

ନୀଳାଚଳ ସାରସ୍ୱତ ସଙ୍ଘ, ପୁରୀ

କେନ୍ଦ୍ର ଆସନ-ମନ୍ଦିର, ପରିଚାଳନା କମିଟି, ବୀରତୁଙ୍ଗ

ପ୍ରାପ୍ତିସ୍ଥାନ :

ନୀଳାଚଳ ସାରସ୍ୱତ ସଙ୍ଘ, ପୁରୀ

କେନ୍ଦ୍ରଆସନ-ମନ୍ଦିର, ବୀରତୁଙ୍ଗ

ଏବଂ

ନୀଳାଚଳ କୁଟୀର, ସ୍ୱର୍ଗଦ୍ୱାର, ପୁରୀ

ଏବଂ

ନିଗମ ସ୍ମୃତି କୁଟୀର, ଯୋବ୍ରା, କଟକ-୩

ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ :

ମାଘପୂର୍ଣ୍ଣିମା-୨୦୦୧ ମସିହା

ମୁଦ୍ରଣ :

ଗୁରୁପ୍ରସନ୍ନ ପ୍ରେସ୍

ଝୋଲସାହି (ନଉକଲୋନୀ)

କଟକ-୧

ମୂଲ୍ୟ :

ଚଉଶିଟଙ୍କା ମାତ୍ର

ଜୟଗୁରୁ

ମୁଖବନ୍ଧ

"ଧ୍ୟାନ ମୂଳଂ ଗୁରୋମୂର୍ତ୍ତିଃ, ପୂଜା ମୂଳଂ ଗୁରୋର୍ପଦଂ
ମନ୍ତ୍ର ମୂଳଂ ଗୁରୋବାକ୍ୟଂ, ମୋକ୍ଷ ମୂଳଂ ଗୁରୋକୃପା ।"

ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ଧ୍ୟାନ କରିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ; ତାଙ୍କର ପାଦପୂଜା କରିବା ବିଧେୟ, ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ବାକ୍ୟକୁ ମନ୍ତ୍ର ବୋଲି ଜ୍ଞାନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସୁତରାଂ ଗୁରୁଦେବହିଁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ରାଜ୍ୟର ସମ୍ରାଟ । ସେ ହିଁ ମୁକ୍ତିଦାତା ଓ ଶାନ୍ତିଦାତା । ଏକମାତ୍ର ସଦ୍‌ଗୁରୁଙ୍କ କୃପାରୁ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କର ସର୍ବାର୍ଥ ସିଦ୍ଧ ହୋଇଥାଏ । ସର୍ବଦା ସଦଗୁରୁଦେବଙ୍କ ଧ୍ୟାନ, ତାଙ୍କ 'ଜୟଗୁରୁ' ନାମର ସ୍ମରଣ ମନନ, ତାଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ଚିନ୍ତନ, ତାଙ୍କର ସେବାପୂଜା କରିବା ବିଧେୟ ଏବଂ ତାଙ୍କ ଆଦେଶ ପ୍ରତିପାଳନ କରିବାହିଁ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ଯେଉଁ ଶିଷ୍ୟଭକ୍ତମାନେ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ନିକଟରେ ସେମାନଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଇଚ୍ଛାକୁ ବଳିଦେବାକୁ ହେବ ଏବଂ ତାଙ୍କ ଆଦେଶରେ ଶିଷ୍ୟଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ପରିଚାଳିତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଯେଉଁମାନେ ଶିଷ୍ୟତ୍ୱର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ ନ କରି କେବଳ ଗୁରୁ ସବୁ କରିଦେବେ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ ରଖି ଚଳନ୍ତି, ସେମାନେ କେବେହେଲେ ଶିଷ୍ୟପଦବାଚ୍ୟ ନୁହନ୍ତି । ଗୁରୁବାକ୍ୟ ପ୍ରତି ଅବହେଳା ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ କେବେହେଲେ ଗୁରୁଶକ୍ତି ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କଠାରେ ସଞ୍ଚାରିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କ ଆଦେଶ ପାଳନ ଓ ତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ସହିତ ଶିଷ୍ୟଭକ୍ତମାନଙ୍କ ଇଚ୍ଛାର ସମ୍ମିଶ୍ରଣ ହିଁ ଯଥାର୍ଥ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ । ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କ ଇଚ୍ଛାନୁଯାୟୀ ନିଜକୁ ଗଠନ କରିପାରିଲେ, ଯଥାର୍ଥ ସମର୍ପଣର ସାଧନା ହୋଇଥାଏ । ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମାପ୍ତ ହେଲେ ଗୁରୁଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ଏବଂବିଧ ଶରଣାଗତ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ ଦାୟିତ୍ୱ ଗୁରୁଦେବ ଗ୍ରହଣ

କରନ୍ତି । ସଦଗୁରୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ଠାକୁର ଶ୍ରୀମତ୍ ସ୍ୱାମୀ ନିଗମାନନ୍ଦ ସରସ୍ୱତୀଦେବ ଭାବାବିଷ୍ଟ ଅବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କ ଅନୁଗତ ଶିଷ୍ୟଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଉପଦେଶ ଦେଉଥିଲେ, ପାଠକମାନଙ୍କ ଧାରଣା ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ତାହା ନିମ୍ନରେ ବିବୃତ ହେଲା ।

ପ୍ରେମ ଭକ୍ତି, ଭାବଲୋକ, ଗୋପୀଭାବ ଏବଂ ଲୀଳାତତ୍ତ୍ୱ ବିଷୟରେ ସେ ବହୁ ନୂତନ ତଥ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ସେ କହିଛନ୍ତି, "ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ସାଗର; ସେଥିରେ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଘନ ଗୋଟିଏ ଦ୍ୱୀପ; ସେହି ଦ୍ୱୀପରେ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଘନ ବିଗ୍ରହ ଜଣେ ପୁରୁଷ ଅଧିଷ୍ଠିତ । ଏହାହିଁ ହେଲା ଭାବଲୋକ । ଏହି ଭାବଲୋକ ନିତ୍ୟ, ଏଥିରେ କେବେହେଲେ ଆବରଣ ପଡ଼େନାହିଁ । ଭାବଲୋକରେ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ଗୁଣମୟ । କିନ୍ତୁ ଏ ଗୁଣ ଜଗତର ଗୁଣର ବିପରୀତ । ଜଗତର ଗୁଣ ଅର୍ଥ ଆବରଣ ବା ସଙ୍କୋଚ; କିନ୍ତୁ ଭାବଲୋକର ଗୁଣ ବିକାଶ ବା ଆନନ୍ଦର ପୂର୍ଣ୍ଣତର ଅବସ୍ଥା । ବେଦାନ୍ତ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ ହେଲେ ଭାବର ସମ୍ୟକ ବିକାଶ ସମ୍ଭବ ହୁଏ । ଭାବଲୋକ ଜ୍ଞାନ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ଜ୍ଞାନ ଲାଭ ହେଲେ ଭାବ ଆପଣା ମନକୁ ଉଦିତ ହୁଏ । ନିର୍ଗୁଣ-ବ୍ରହ୍ମ ହିଁ ଗୁରୁ । ତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛାରୁ ତାଙ୍କ ଶରୀରରୁ ମା'ଙ୍କର ଉଦ୍ଭବ । ଏହି ମା' ହେଉଛନ୍ତି ସଗୁଣ ବ୍ରହ୍ମ । ଏହି ମା'ଙ୍କଠାରୁ ପୁରୁଷ ଓ ପ୍ରକୃତିଙ୍କର ଉଦ୍ଭବ ହୋଇ ଜୀବଜଗତର ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ମା' ଅନନ୍ତକୋଟି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ସୃଷ୍ଟି କରି ମଧ୍ୟ ତୃପ୍ତି ଲାଭ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଏଥିପାଇଁ ସେ ତପସ୍ୟା କଲେ । ତପସ୍ୟାରେ ନିର୍ଗୁଣ ବ୍ରହ୍ମ ତଳକୁ ଖସିଆସିଲେ, ମା' ସଗୁଣ ସାକାରରୁ ଉପରକୁ ଉଠିଲେ । ନିର୍ଗୁଣ-ସଗୁଣର ସନ୍ଧିସ୍ଥଳ ଅପ୍ରାକୃତ ଭୂମିରେ ମା' ତାଙ୍କୁ ନେଇ ଯେଉଁ ସଂସାର କଲେ ତାହାହିଁ ଭାବଲୋକ ବା ନିତ୍ୟଧାମ । ସମାଧିସ୍ଥ ଯୋଗୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଲୋକର ସନ୍ଧାନ ପାଇ ନାହାନ୍ତି । ଏକମାତ୍ର ପ୍ରେମିକ ଭକ୍ତଙ୍କର ଏହି ଲୋକରେ ଅଧିକାର । ତୁମେମାନେ ଯଦି ଭାବ-ଜଗତଟିକୁ ବୁଝିପାରିବ ତେବେ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ସେହି ଭାବଲୋକରେ ଉପନୀତ ହୋଇ ଏଠାରେ ଯେପରି ମୋର ସେବା କରୁଛ, ସେଠାରେ ଚିନ୍ମୟ ଠାକୁରଙ୍କୁ ଚିନ୍ମୟ ପଞ୍ଝାଦ୍ୱାରା ସେହିପରି ସେବା କରିପାରିବ । ଏହାହିଁ ସବୁଠାରୁ ଉଚ୍ଚଭାବ । ମୁଁ ଏହି ଭାବର ସାଧନା ତୁମମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କରୁଛି ।"

ତେଣୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ଠାକୁର ଗୁରୁ କିମ୍ବା ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରେମ ପ୍ରୀତି ଭାବ ରଖିବାକୁ ସର୍ବଦା ଉପଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଶ୍ରୀଗୁରୁଙ୍କୁ ଭଲ ପାଇଲେ ସମସ୍ତ ଲାଭ ହୋଇ ପାରିବ ବୋଲି ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ସରଳ ବିଶ୍ୱାସରେ ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କୁ ଭଲ ପାଇ ଅଶ୍ୱିନୀ କୁମାର ନାମଧେୟ ଜଣେ ଭକ୍ତଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଶୈଳବାଳା ଯେତେବେଳେ ଅଶ୍ରୁ ସଜଳ ନୟନରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ଠାକୁର ଜାଭଳା ତାଙ୍କୁ

ନାନାବିଧ ବିପଦରୁ ଉଦ୍ଧାର କଲେ ବୋଲି ସମସ୍ତଙ୍କ ନିକଟରେ ବ୍ୟକ୍ତ କଲେ, ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ଠାକୁର ଆତ୍ମହରା ହୋଇ ସେହି ଶିଷ୍ୟାଙ୍କୁ ନିକଟକୁ ଡାକିନେଇ ଶିଷ୍ୟ-ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଲେ—"ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ମୁଁ କିଛି ଜାଣେନାହିଁ । ଏହା ମୋ ଶକ୍ତି (ଗୁରୁଶକ୍ତି)ର କାର୍ଯ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଏହାହିଁ ସତ୍ୟ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ସବୁ ମିଥ୍ୟା । ଯଦି ଏହି ଶୈଲ ପରି ମୋତେ ଭଲ ପାଇ ନ ପାରିବ, ତେବେ ତୁମମାନଙ୍କର ସଙ୍ଘ ବା ମଠାଶ୍ରମାଦିର କି ପ୍ରୟୋଜନ ଅଛି ? ଶ୍ରୀଗୁରୁଙ୍କଠାରେ ଶଙ୍କର-ଗୌରୀଙ୍କ ଭାବ ବିଦ୍ୟମାନ । ତେଣୁ ଗୁରୁଙ୍କଠାରେ ଆତ୍ମାହୁତି ଦେଲେ ହିଁ 'ନିଜ ନିଜ ଭାବ ଅନାୟାସରେ ଫୁଟିଉଠିବ । ଏହି ଗୁରୁତତ୍ତ୍ୱ ସାର୍ବଭୌମ ଓ ଅତି ମଧୁର । ମହାପୁରୁଷ ସଦଗୁରୂ; ଏସବୁ ଛାଡ଼ି କେବଳ ମନୁଷ୍ୟ ଭାବରେ ଜଣେ ଆତ୍ମୀୟ ଜ୍ଞାନରେ ଯଦି କେହି ମୋତେ ଭଲପାଏ, ନିଶ୍ଚୟ ତା' ଚିତ୍ତର ଉତ୍କର୍ଷ ସାଧିତ ହେବ । ମୋର ବ୍ୟକ୍ତ ଓ ଅବ୍ୟକ୍ତ ଇଚ୍ଛାକୁ ରୂପଦେବା ହିଁ ମୋତେ ସୂଖପାଇବାର ନିଦର୍ଶନ ।"

ହରଗୌରୀ ଓ ରାଧାକୃଷ୍ଣ ତତ୍ତ୍ୱ କିଭଳି ଅଭିନ୍ନ ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁର ଲେଖିଛନ୍ତି—"ହରଗୌରୀ ଜ୍ଞାନମୟ ମୂର୍ତ୍ତି ଓ ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଭାବମୟ ମୂର୍ତ୍ତି । ହର ରାଧା ଏବଂ ଗୌରୀ କୃଷ୍ଣ । ହରି ସମ୍ବୋଧନରେ ହରେ । ଶିବ ନିର୍ଗୁଣ, ଶକ୍ତି ଗୁଣମୟ । ତେଣୁ ରାଧା ନିର୍ଗୁଣ, କୃଷ୍ଣ ଗୁଣମୟ । ଏଥିପାଇଁ ଶିବଙ୍କ ନିକଟରେ ଗୌରୀ ଏବଂ ରାଧାଙ୍କ ନିକଟରେ କୃଷ୍ଣ ଯୋଡ଼ହସ୍ତରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ।" ଜଣେ ମହାତ୍ମା ଏହି ସତ୍ୟକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରି ଲେଖିଛନ୍ତି—

"ଜନନୀ ମନ୍ଦିରେ ପ୍ରବେଶି ଦେଖିଲି କହିବାକୁ ନାହିଁ ବାଧା ।
ଶ୍ୟାମା ହେଲେ ଶ୍ୟାମ, ଚରଣର ଶିବ ଉଠିଣ ହୋଇଲେ ରାଧା ॥"

ଭଗବାନ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ବିଗ୍ରହ । ଯେ ଗୁଣମୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦେହରେ ଆବିଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ । ବ୍ରଜଲୀଳାରେ ତାଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆବେଶ ଏବଂ ମଥୁରାରେ ଗୁଣମୟ ଦେହର କ୍ରିୟା । ଯେପରି ଜଡ଼ଜଗତର ବିକାଶ ନିମିତ୍ତ କେବଳ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ କିରଣ ଆସିଲେ ଚଳିଯାଏ, ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଆସିବା ଦରକାର ହୁଏ ନାହିଁ, ସେହିପରି ବୃନ୍ଦାବନ ଲୀଳାରେ ଭଗବାନଙ୍କର କିରଣ ମାତ୍ର ଆସିଥିଲା । ନିତ୍ୟଜଗତକୁ ଶୂନ୍ୟ କରି ସେ ବୃନ୍ଦାବନକୁ ଆସିନଥିଲେ । ଭକ୍ତି ତତ୍ତ୍ୱ ଦ୍ୱୈତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏହା ଅଦ୍ୱୈତ ତତ୍ତ୍ୱର ଲୀଳାଭୂମି । ଭକ୍ତି ହିଁ ଜୀବର ସ୍ୱାଭାବିକ ଧର୍ମ । ଭଗବାନ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ଘନ ବିଗ୍ରହ । ଏହା ଯେ ଆସ୍ୱାଦନ କରନ୍ତି, ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସାକ୍ଷୀ ଚୈତନ୍ୟ । ତେଣୁ ଗୋପୀଭାବ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଓ ଏହା ଦ୍ରଷ୍ଟାଭାବ ।"

ସଦ୍‌ଗୁରୁ ଋଷି ନିଗମାନନ୍ଦ ଧ୍ୟାନରେ ମନ୍ତ୍ରରୂପରେ ବା ଭାବ ରୂପରେ ଯାହା ଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ, ସ୍ଥୂଳରେ ସେ ସବୁକୁ ରୂପ ଦେବା ନିମିତ୍ତ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ଜ୍ଞାନଭକ୍ତିର ସମନ୍ୱୟ ବ୍ୟତୀତ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ମାନବ ଜୀବନ କେବେହେଲେ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଚିତ୍ତ ଶୁଦ୍ଧି ପଥ ବା ଭକ୍ତି ପଥରେ ଚାଲିଲେ ଶୁଦ୍ଧପୂତ ଚିତ୍ତରେ ଜ୍ଞାନର ବିମଳ ଜ୍ୟୋତି ଫୁଟିଉଠେ । ତେଣୁ ଶଙ୍କର ଗୌରାଙ୍ଗ ଅର୍ଥାତ୍ ଜ୍ଞାନ ଓ ଭକ୍ତିର ଯୁଗଳ ରୂପ ହିଁ ମାନବକୁ ଧନ୍ୟ ଓ କୃତାର୍ଥ କରେ । ସମଗ୍ର ମାନବଜାତିକୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ଠାକୁର ଉପଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ, ଯଦି ପ୍ରକୃତ ଜ୍ଞାନଲାଭ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛାକର ତେବେ ଶଙ୍କରଙ୍କ ମତ ଓ ଗୌରାଙ୍ଗଦେବଙ୍କ ପଥ ଅବଲମ୍ବନ କର । ଶ୍ରଦ୍ଧା-ନିଷ୍ଠା-ଆଚାର ଶୂନ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ଓ ଜ୍ଞାନବିହୀନ ଆଚାର ବା ଭକ୍ତି ଏଥିରୁ କୌଣସିଟି ମାନବକୁ ଚରମ ସାର୍ଥକତା ବା ଆନନ୍ଦ ପଥରେ ଉନ୍ନୀତ କରିପାରେନାହିଁ ।

ଶୈବ, ଶାକ୍ତ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କର ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ହିନ୍ଦୁସମାଜରେ ଆବାହମାନକାଳରୁ ଚାଲିଆସୁଅଛି । ଶିବ, କାଳୀ, କୃଷ୍ଣ, ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରଭୃତି ଉପାସ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱର ପାର୍ଥକ୍ୟ ଅବଲମ୍ବନ କରି ବହୁ ଦଳ, ବହୁ ମତ, ବହୁ ପଥର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଅଛି । ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱଯୁଗରେ ଋଷି ନିଗମାନନ୍ଦଙ୍କର ମାନବସମାଜକୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଅଭିନବ ମହାଦାନ ସାର୍ବଭୌମ 'ଜୟଗୁରୁ' ମହାନାମର ପ୍ରଚାର । ଭେଦ ବିଭେଦ ସୃଷ୍ଟି କାରକ ବହୁ ନାମ, ବହୁ ଇଷ୍ଟମନ୍ତ୍ର ପ୍ରଚାର ଯୁଗରେ ପ୍ରେମିକଗୁରୁ ଋଷି ନିଗମାନନ୍ଦ 'ଜୟଗୁରୁ' ମହାନାମ ବା ଐକ୍ୟମନ୍ତ୍ର ପ୍ରଚାର କରି ମନ୍ତ୍ରଦ୍ରଷ୍ଟା ଋଷିର ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏହି ଗୁରୁବାଦର ସାର୍ବଭୌମ ପତାକାତଳେ ସବୁ ସମ୍ପ୍ରଦାୟଙ୍କ ଅବାଧ ସମ୍ମିଳନ ଅନାୟାସରେ ସମ୍ଭବ ହେବ । 'ଜୟଗୁରୁ' ନାମ ଗ୍ରହଣ କରି ଗୁରୁବାଦ ସ୍ୱୀକାରପୂର୍ବକ ସମସ୍ତେ ଆପଣାକୁ ଭାଇ ଭାଇ ବୋଲି ମନେକରି ପରସ୍ପର ପ୍ରେମ-ପ୍ରୀତି ବନ୍ଧନରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ଅଭିନ୍ନ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପଥରେ ଗତି କରିପାରିବେ, ସେଥିପାଇଁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ଠାକୁର 'ନୀଳାଚଳ ସାରସ୍ୱତ ସଂଘ' ଗଠନ କରି ଓ 'ଉତ୍କଳ ପ୍ରାଦେଶିକ ଭକ୍ତ ସମ୍ମିଳନୀ' ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରି 'ଆଦର୍ଶ ଗୃହସ୍ଥ ଜୀବନ ଗଠନ' 'ସଂଘ ଶକ୍ତିର ପ୍ରତିଷ୍ଠା' ଓ 'ଭାବବିନିମୟ' କରିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧିର ସାଧନାକୁ ସାଧନ-ପଥରେ ମୁଖ୍ୟ ସ୍ଥାନ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । କେବଳ ଜ୍ଞାନଲାଭ ଜୀବନର ଏକମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନୁହେଁ, ଜ୍ଞାନ ସହିତ ପ୍ରେମର ଯୋଗ ନ ହେଲେ ଜୀବନର ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଆସେ ନାହିଁ । ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନର ଅଟଳ ଭିତ୍ତି ଉପରେ ପ୍ରେମର ସୌଧ ଗଠିତ ନ ହେଲେ ଜୀବନ ମଧୁମୟ ହେବନାହିଁ । ନୀରସ ଜ୍ଞାନଚର୍ଚ୍ଚାରେ ଯେତେବେଳେ ଦେଶବାସୀଙ୍କ ହୃଦୟ ଶୁଷ୍କ ହୋଇଗଲା, ସେତେବେଳେ ତୃଷାତୁର କଣ୍ଠରେ

ପ୍ରେମର ଧାରା ବର୍ଷଣ ନିମିତ୍ତ ଶ୍ରୀମନ ମହାପ୍ରଭୁ ଗୌରାଙ୍ଗଦେବଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ହେଲା । ତାଙ୍କ ପ୍ରଭାବରେ ଅହଂଜ୍ଞାନ ବିଶିଷ୍ଟ ସୋଽହଂବାଦୀମାନଙ୍କର ଅନୁଭୂତି-ଶୂନ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ପ୍ରେମ ପ୍ଲାବନରେ ବୁଡ଼ିଗଲା । ସେ ସାଧ୍ୟ-ସାଧନ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ଓ ହରିନାମ ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରି ଧର୍ମ ଜଗତରେ ଦ୍ରୁତବେଗରେ ଅପୂର୍ବ ପନ୍ଥା ପ୍ରକଟିତ କଲେ । ଯେଉଁ ନାମରେ ଉଦ୍ଧାର ପାଇବାକୁ ହୁଏ ତାହାହିଁ ହରିନାମ । ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ଗାୟତ୍ରୀ ମଧ୍ୟ ହରିନାମ ମଧ୍ୟରେ ଗଣ୍ୟ ।

ଆମ ଦେଶ ପ୍ରେମର ଦେଶ । ଏହି ପ୍ରେମ-ଭକ୍ତି ପଥର ସାଧନାରେ ଦେଶବାସୀ ଯେତେ ସହଜରେ ସିଦ୍ଧିଲାଭ କରିପାରିବେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସାଧନାରେ ସେତେ ସହଜରେ ସିଦ୍ଧିଲାଭ ହୋଇ ପାରିବନାହିଁ । ଏ ଦେଶର ମନୁଷ୍ୟ ମାନେ ପ୍ରେମ ଉପାଦାନରେ ଗଠିତ । ଏ ଦେଶର ଜଳ, ସ୍ଥଳ, ଆକାଶରେ ପ୍ରେମଭକ୍ତି ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ବିଦ୍ୟମାନ । ତେଣୁ ପ୍ରେମ ହିଁ ଆମ ଦେଶବାସୀଙ୍କର ସାଧନା ଏବଂ ପ୍ରେମ ହିଁ ଆମ ଦେଶବାସୀଙ୍କର ସାଧ୍ୟ । ଏଥିପାଇଁ ଭାରତର ନାନା ସ୍ଥାନରେ ଜ୍ଞାନକର୍ମର ଅବତାର ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଥିବାସ୍ଥଳେ ଆମ ଦେଶରେ ପ୍ରେମର ଠାକୁର ଶ୍ରୀମନ୍ ମହାପ୍ରଭୁ ଗୌରାଙ୍ଗଦେବ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ । ତେଣୁ ପ୍ରେମ ହିଁ ଆମର ନିଜସ୍ୱ । କର୍ମ, ଜ୍ଞାନ, ଓ ଭକ୍ତିର ସମନ୍ୱୟୀ ପନ୍ଥାରେ ଚାଲିଲେ ଏହି ପ୍ରେମ ଲାଭ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ତ୍ରୟର ସମନ୍ୱୟ ହିଁ ପ୍ରେମଭକ୍ତି ଲାଭର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପନ୍ଥା । ଅନାସକ୍ତ ଭାବରେ ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କର୍ମ କରିବା ହିଁ ସାଧନା । ଏହି ପନ୍ଥାରେ ଚାଲିଲେ କ୍ରମେ ବୁଝିପାରିବ ଯେ ଏହି କର୍ମ ମଧ୍ୟରେ କିଭଳି ଜ୍ଞାନ ଓ ଭକ୍ତି ନିହିତ ଅଛି । ଏହି ଜ୍ଞାନ ଭକ୍ତିର ପରିପକ୍ୱ ଅବସ୍ଥା ହିଁ ପ୍ରେମ ।

ଶ୍ରୀରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱ ଭିତରେ କିଭଳି ଆଦର୍ଶ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଅଛି ତାହା ମଧ୍ୟ ପାଠକମାନେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବା ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣହିଁ ପରମପୁରୁଷ ବା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଏବଂ ଶ୍ରୀରାଧାହିଁ ପରାପ୍ରକୃତି । ପ୍ରକୃତିର ଯେତେ ଆୟୋଜନ ସମସ୍ତ ପର ପ୍ରୟୋଜନରେ ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ । ଏହି ପରକୁ ଶାସ୍ତ୍ରକାରମାନେ ପୁରୁଷ ଆଖ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ପୁରୁଷଙ୍କ ସୁଖ ନିମିତ୍ତ ପ୍ରକୃତିର ଏହି ବିବିଧ ଚେଷ୍ଟା ବା କ୍ରିୟାଶୀଳତା । ପ୍ରକୃତି ସମସ୍ତ ଦେହ, ମନ, ପ୍ରାଣ ପୁରୁଷଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଉଦାସୀନ ପୁରୁଷଙ୍କୁ ସେ କେବେ ତୁଷ୍ଟ କରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଅସାଧାରଣ ବ୍ୟାକୁଳତା ଦେଖାଯାଉଛି । ପ୍ରକୃତିର ଏଭଳି ଆତ୍ମତ୍ୟାଗର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଦର୍ଶନ କରି ପୁରୁଷ ମଧ୍ୟ ବିମୁଗ୍ଧ । ପୁରୁଷଙ୍କର ସତ୍ତାବସ୍ଥାରେ ଅଚଳ, ଅଟଳ, ନିର୍ବିକାର ଭାବ ଏବଂ ପ୍ରକୃତିର ଆତ୍ମବିସର୍ଜନ ଶକ୍ତି ଉଭୟ ହିଁ

ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ । ତେଣୁ ଗୀତାକାର ଉଭୟଙ୍କୁ ଅନାଦି ବୋଲି କହିଛନ୍ତି; କାରଣ ପ୍ରକୃତି ପୁରୁଷଙ୍କର ସ୍ଥୈର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି ମୁଗ୍ଧା ଏବଂ ପୁରୁଷ ପ୍ରକୃତିର ଅଫୁରନ୍ତ ପ୍ରାଣଶକ୍ତି ଓ ବ୍ୟାକୁଳତା ଦେଖି ମୁଗ୍ଧ, ବିସ୍ମିତ । ପୁରୁଷଙ୍କ ଅଦୃଶ୍ୟ ଶକ୍ତିରେ ପ୍ରକୃତିଙ୍କ ଭିତରେ ଏହି ପ୍ରେମ ପ୍ରୀତି ଭାବ ଜାଗ୍ରତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଭାବ ନିକଟରେ ପୁରୁଷ ବଶୀଭୂତ । ପ୍ରକୃତିଙ୍କର ସମସ୍ତ ଦେହ, ମନ, ପ୍ରାଣ ପୁରୁଷଙ୍କ ସେବାରେ ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ । ଭଗବାନ ଯହିଁରେ ସୁଖୀ ହୁଅନ୍ତି, ସେହି ସୁଖ ପ୍ରଦାନ ନିମିତ୍ତ ପ୍ରକୃତିର ଆକୁଳ ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା । ଏଥିପାଇଁ ପୁରୁଷଙ୍କ ଇଚ୍ଛାକୁ ପ୍ରକୃତି ହିଁ ରୂପ ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ବ୍ୟାକୁଳ । ଏହି କାରଣରୁ ପ୍ରକୃତି ଚିରଚଞ୍ଚଳା । ପୁରୁଷ ନିର୍ବିକାର ନିର୍ଗୁଣ । ତେଣୁ ପୁରୁଷଙ୍କ ତୁଷ୍ଟି ନିମିତ୍ତ ପ୍ରକୃତିର ଏତେ ବ୍ୟାକୁଳତା । ଭୋଗଲୋଲୁପ ସାଧାରଣ ପୁରୁଷଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରକୃତିଙ୍କର ସ୍ୱାଭାବିକ ବିତୃଷ୍ଣାଥାଏ । କିନ୍ତୁ ରାସମଣ୍ଡଳରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜକୁ ଅଟଳ, ଅଚଳ ରଖି ପାରିଥିଲେ ବୋଲି ସେହି ଆତ୍ମାରାମଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ଗୋପୀମାନେ ଏତେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଉଠୁଥିଲେ । ନିର୍ଗୁଣ ପୁରୁଷଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭୋଗର ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା ବିନ୍ଦୁମାତ୍ର ନଥିବାରୁ ପ୍ରକୃତି ପୁରୁଷଙ୍କ ନିକଟରେ ନିଃସଙ୍କୋଚରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରିଥାନ୍ତି । ପ୍ରାକୃତ ଜଗତରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ଯେ କାମୁକ ପୁରୁଷଙ୍କ ନିକଟକୁ ନାରୀମାନେ କେବେହେଲେ ନିଃସଙ୍କୋଚରେ ଗମନ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ପୁରୁଷଙ୍କ ଭୋଗତୃଷ୍ଣା ହିଁ ପ୍ରକୃତିଙ୍କ ଭିତରେ ସଙ୍କୋଚଭାବ ଜାଗ୍ରତ କରିଦିଏ; ନିର୍ଗୁଣ ପୁରୁଷଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିନ୍ଦୁମାତ୍ର ଭୋଗବାସନା ନ ଥିବାରୁ ଏହି ପୁରୁଷଙ୍କ ସେବାରେ ପ୍ରକୃତିର କୌଣସି ସଙ୍କୋଚଭାବ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ଭୋଗ ଭିତରେ ବୁଡ଼ିରହି ମଧ୍ୟ ପୁରୁଷ ବିଚଳିତ ହେଉନାହାନ୍ତି ଦେଖି ପ୍ରକୃତି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ, ସ୍ତମ୍ଭିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ପୁରୁଷଙ୍କ ବିଶୁଦ୍ଧ ଭାବର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରକୃତିଙ୍କ ଶୁଦ୍ଧ ହୃଦୟରେ ଫୁଟିଉଠିଲେ ପ୍ରକୃତିଙ୍କ ଶୃଙ୍ଖଳ ଦୂର ହୋଇଯାଏ । ସେତେବେଳେ ପୁରୁଷଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ପ୍ରକୃତି ତନ୍ମୟ ବା ସମାଧିସ୍ଥ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ନିଜ ଭିତରେ ବିନ୍ଦୁମାତ୍ର ଭୋଗବାସନା ନଥିଲେ ପ୍ରକୃତି ପୁରୁଷଙ୍କର ଯଥାର୍ଥ ସେବାର ଅଧିକାରୀ ହୋଇଥାନ୍ତି । ପୁରୁଷ ପ୍ରକୃତି ନିକଟରେ ବିଶୁଦ୍ଧ ପ୍ରେମର ଭିକାରୀ । ପ୍ରକୃତି ମଧ୍ୟ ସେବାର ପ୍ରତିଦାନସ୍ୱରୂପ ଏହି ପ୍ରେମହିଁ ଲାଭ କରିଥାନ୍ତି । କାମନାର ଶେଷ ଅଛି, ଅବସାଦ ଅଛି; କିନ୍ତୁ ପ୍ରେମର ଅବସାଦ ନାହିଁ କିମ୍ବା ଶେଷ ନାହିଁ । ଏହି ପ୍ରେମର ମହିମା ଉପଲବ୍ଧି କରିବା ନିମିତ୍ତ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ସମାଧିସ୍ଥ ହେବାକୁ ପଡ଼େ । ପ୍ରକୃତି ପରିଣାମିନୀ ରୂପରେ, ପୁରୁଷ କୂଟସ୍ଥ ରୂପରେ ସତ୍ୟ ; ପ୍ରକୃତ ପ୍ରେମ ଉଦୟ ହେଲେ ଦେହଜ୍ଞାନ ଲୋପ ପାଇଯାଏ । ଏଥିପାଇଁ ଶ୍ରୀରାଧା ସର୍ବଦା ମହାଭାବରେ ତନ୍ମୟ ହୋଇ ରହୁଥିଲେ ।

ଶ୍ରୀରାଧାକୃଷ୍ଣ ସ୍ୱରୂପରେ ଏକ ମୂର୍ତ୍ତି ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଦ୍ୱାପର ଯୁଗରେ ଭେଦ ଦେହ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ପରେ ସେହି ଉଭୟ ମୂର୍ତ୍ତି ହିଁ ପୁନର୍ବାର ଏକ ହୋଇ କଳିଯୁଗରେ ଶ୍ରୀଗୌରାଙ୍ଗ ରୂପରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଏହି ପ୍ରେମ ଧର୍ମର ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ । ଶ୍ରୀରାଧାକୃଷ୍ଣତତ୍ତ୍ୱ ଅତି ନିଗୂଢ଼ । ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଏହି ତତ୍ତ୍ୱ ଆଲୋଚନା କରିବା ନିଷିଦ୍ଧ । ତେଣୁ ମହାପ୍ରଭୁ କେତେଜଣ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଭକ୍ତଙ୍କୁ ନେଇ ଗୋପନରେ ଏହି ତତ୍ତ୍ୱ ଆସ୍ୱାଦନ କରୁଥିଲେ । କିଭଳି ଅଧିକାରୀ ହେଲେ ଏହି ତତ୍ତ୍ୱ ଶ୍ରବଣ କରିବାର ଯୋଗ୍ୟ ହେବେ, ତାହା ମଧ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରକାରମାନେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ଗୁରୁ ଏବଂ ଶାସ୍ତ୍ର ପ୍ରତି ଯାହାଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଅଛି, ଶ୍ରୀଭଗବାନଙ୍କ ଅସ୍ତିତ୍ୱରେ ଯାହାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ପ୍ରଗାଢ଼, ଯେ ଭଜନ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛୁକ, ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କ ସେବାରେ ଯାହାଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ବିଦ୍ୟମାନ, ଯେ ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କ ନିକଟରେ ତତ୍ତ୍ୱ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଯେ ସଙ୍କୋଚ ବୋଧ କରନ୍ତି ନାହିଁ ଅର୍ଥାତ୍ ଯେ ତତ୍ତ୍ୱଜିଜ୍ଞାସୁ, ଯେ ଦମ୍ଭ-ଦର୍ପାଦି ବିହୀନ, ଭୋଗ୍ୟ ବସ୍ତୁରେ ଯେ ଆସକ୍ତି ହୀନ, ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ହିଁ ଏହି ତତ୍ତ୍ୱ ଶ୍ରବଣର ଉପଯୁକ୍ତ ପାତ୍ର । ଶିଷ୍ୟମାନେ ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ ଭଗବାନ ଜ୍ଞାନରେ ସେବା କରିବା ବିଧେୟ । ଗୁରୁ, କୃଷ୍ଣ ଏକ ହେଲେ ମଧ୍ୟ, ଭକ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କ ସହିତ ଅଭେଦବୁଦ୍ଧି ପୋଷଣ କରାଗଲେ ମଧ୍ୟ, ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କ ସହିତ ଅଦ୍ୱୈତ ବୁଦ୍ଧି ପୋଷଣ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଭଗବାନ କହିଛନ୍ତି, "ପ୍ରଥମେ ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ପୂଜା କର ପରେ ମୋ ପୂଜା କରିବ । ଯେ ଏପରି କରନ୍ତି, ସେ ହିଁ ସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରନ୍ତି ।" ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଉଛି ଯେ ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସଦୃଶ ପୂଜ୍ୟ । ପୂଜା ସମୟରେ ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବ ଏବଂ ଭଗବାନ୍ ଅଭିନ୍ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଭକ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କ ନିତ୍ୟଦାସ । ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କ ସହିତ ଅଦ୍ୱୈତ ବୁଦ୍ଧି ପୋଷଣ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।

ପଦ୍ମପୁରାଣରେ—

"ଭକ୍ତିର୍ଯଥା ହରୌ ମେଽସ୍ତି ତଦବତ ନିଷ୍ଠା ଗୁରୌ ଯଦି ।
ମମାସ୍ତି ତେନ ସତ୍ୟେନ ସ୍ୱଂ ଦର୍ଶୟତୁ ମେ ହରିଃ ॥"

ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର ଯେପରି ଭକ୍ତି ଅଛି, ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର ଯଦି ସେହିଭଳି ନିଷ୍ଠା ଥାଏ, ସେହି ସତ୍ୟଦ୍ୱାରା ଶ୍ରୀହରି ମୋତେ ନିଜର ରୂପ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାନ୍ତୁ ।

ଗୁରୁଭକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କ କଥାର ସ୍ଫୁରଣ ହୁଏ ଏବଂ ତା ଫଳରେ ସେ ଲାଭ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଏଥିପାଇଁ ଭକ୍ତମାନେ ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କୁ ହିଁ ସେବା କରିଥାନ୍ତି,

କିନ୍ତୁ ଅହମିକାପରିପୂର୍ଣ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଶ୍ରୀଭଗବାନଙ୍କ ସହିତ ମିଳିତ ହୋଇଛନ୍ତି ବୋଲି ମନେ କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷରେ ମିଳନ ନୁହେଁ; ଆତ୍ମପ୍ରବଞ୍ଚନା ମାତ୍ର । ସେପରି ଭକ୍ତମାନେ କେବେହେଲେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଲାଭ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ହରିନାମ ଚିଦାନନ୍ଦମୟ । ଭଟବାନଙ୍କ ସହିତ ଅଭିନ୍ନ ବୋଲି ନାମ ମଧ୍ୟ ପରମ, ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓ ସ୍ୱପ୍ରକାଶ । ନାମର ସ୍ଫୁରଣ ହେଲେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରେମର ଆବିର୍ଭାବ ହୁଏ । ତେଣୁ ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କଠାରୁ ନାମମନ୍ତ୍ରାଦି ଗ୍ରହଣ ପୂର୍ବକ ସାଧନ ଭଜନରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେବା ବିଧେୟ । ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କ ପ୍ରତି ଭକ୍ତି ଥିଲେ ଭଜନର ସମସ୍ତ ବାଧା ବିଦୂରିତ ହୋଇଥାଏ ।

"ଯୋ ମନ୍ତ୍ରଃ ସ ଗୁରୁଃ ସାକ୍ଷାତ ଯୋ ଗୁରୁଃ ସ ହରିଃ ସ୍ୱୟଂ ।
ଗୁରୁର୍ଯସ୍ୟ ଭବେ ତୁଷ୍ଟ ସ୍ତସ୍ୟ ତୁଷ୍ଟୋ ହରିଃ ସ୍ୱୟଂ ।।"

—ବାମନକଳ୍ପ

ଯେ ମନ୍ତ୍ର, ସେ ଗୁରୁ ଏବଂ ଯେ ଗୁରୁ, ସେ ସ୍ୱୟଂ । ହରି ଶ୍ରୀଗୁରୁ ଯାହାଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରସନ୍ନ, ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରସନ୍ନ ବୋଲି ଜାଣିବ । ତେଣୁ ଭଗବତ ସେବା ଓ ଗୁରୁସେବା ଉଭୟ ହିଁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ନୀଳାଚଳ ସାରସ୍ୱତ ସଙ୍ଘର ପୂଜ୍ୟ ପରିଚାଳକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦୁର୍ଗାଚରଣ ଭାଇ ସମସ୍ତ ନିଗମ ଗ୍ରନ୍ଥମାଳା ଲେଖି ପ୍ରକାଶ କଲାପରେ ଏହି ନାମାମୃତ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଉପହାର ଦେବାପାଇଁ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଲେଖି ଯାଇଥିଲେ । ଏହି ନାମାମୃତର ପ୍ରଥମ ଭାଗ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗ ପ୍ରକାଶ ହୋଇଛି । ସେଥିରେ ବିଶେଷ କରି ନାମର ମହାତ୍ମ୍ୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ତୃତୀୟ ଭାଗ ନାମାମୃତରେ ଶ୍ରୀରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବ୍ରଜଲୀଳା ବିଷୟରେ ଅନେକ କଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ, ଏହି ବ୍ରଜଲୀଳା କଥା ପାଠ କରି ମନରେ ବିକୃତ ଭାବ ପୋଷଣ କରିବେ ନାହିଁ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଗୁରୁଦେବ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ଠାକୁର ନିଗମାନନ୍ଦ ସରସ୍ୱତୀ ଦେବ ତାଙ୍କର ଆଶ୍ରିତ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ମହାବାକ୍ୟ ଶୁଣାଇ କହିଛନ୍ତି, "ମୁଁ ନିତ୍ୟଲୋକର ନିତ୍ୟ ପୁରୁଷ ଓ ତୁମେମାନେ ମୋର ନିତ୍ୟସଙ୍ଗୀ ବା ପାର୍ଷଦ" । ଗୌଡ଼ୀୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନିତ୍ୟଲୋକର ନିତ୍ୟପୁରୁଷ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି । ଦୁଇଟିଯାକ ସତ୍ୟ । ଗୋଟିଏ ହେଉଛି ଶ୍ରୀଗୁରୁଧାମର ନିତ୍ୟଲୀଳା । ତାହା ହେଉଛି ନିତ୍ୟ ଭାବଲୋକର ଶୀର୍ଷଦେଶ । ଅପରଟି ଶ୍ରୀରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଲୀଳାସ୍ତର—ଉକ୍ତଭୂମିର ପାଦଦେଶରେ ଅବସ୍ଥିତ ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ଠାକୁର ଶ୍ରୀମଦ୍ ସ୍ୱାମୀ ନିଗମାନନ୍ଦ ସରସ୍ୱତୀ ଦେବଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନା ଅନୁସାରେ ତ୍ରିପାଦ ଅବ୍ୟକ୍ତ, ଏକ ପାଦ ବ୍ୟକ୍ତ । ଏହି ତ୍ରିପାଦ ଅବ୍ୟକ୍ତ ଅଂଶରେ ନିତ୍ୟଗୁରୁ ଲୋକ ଅବସ୍ଥିତ । ଯେଉଁମାନେ ଗୁରୁଦେବଙ୍କୁ ଭଗବତ ଜ୍ଞାନରେ ଉପାସନା କରି, ତାଙ୍କ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ପନ୍ଥାରେ ଚାଲି, ଭକ୍ତ ଭାବରେ ଜୀବନଯାପନ କରି "ଜୟଗୁରୁ" ସିଦ୍ଧମନ୍ତ୍ର ବୈଜ୍ଞାନିକ ପ୍ରଣାଳୀରେ ଜପ କରିବେ, ଦେହାନ୍ତରେ ସେମାନେ ନିତ୍ୟ ଗୁରୁଲୋକକୁ ଗମନ କରି ସେଠାରେ ଚିନ୍ମୟ ଦେହରେ ଚିନ୍ମୟ ଠାକୁରଙ୍କୁ ସେବା କରି ଧନ୍ୟ ହେବେ ।

ନାମାଶ୍ରୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ଠାକୁରଙ୍କ ଉପଦେଶ :—

ଭକ୍ତମାନେ ସତ୍ୟକୁ ଅଙ୍ଗର ଭୂଷଣ କରିବେ ଓ ସଂଯମକୁ ପ୍ରାଣର ସହଚର କରିନେବେ । ସରଳତାକୁ ମନର ସ୍ୱାଭାବିକ ଅବସ୍ଥାରେ ପରିଣତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବେ । ଯଦି ବାଧା କିମ୍ବା ବିପଦ ଆସେ, ତେବେ 'ଜୟଗୁରୁ' ମହାନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବେ । ଏତିକରେ ପ୍ରାଣରେ ବଳ ପାଇବେ ଓ ହୃଦୟରେ ଶାନ୍ତିର ଆବିର୍ଭାବ ହେବ । × × × ଭଗବାନଙ୍କର ଅନ୍ୟ ନାମ, ଅନନ୍ତ ରୂପ । ଯେ ଯେଉଁ ଭାବରେ ତାଙ୍କୁ ଚିନ୍ତା କଲେ ଓ ଯେଉଁ ନାମରେ ତାଙ୍କୁ ଡାକିଲେ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତ ନାମ ରୂପ ଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଛି ବୋଲି ଚରମରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ସମାନ ଗତି ଲାଭ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ଯାହାଙ୍କର ଯେଉଁ ନାମରେ ରୁଚି ହୁଏ, ସେ ସେହି ନାମର ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଦରକାର । ତେବେ ଯେ ଯେଉଁ ନାମରୂପ ଅବଲମ୍ବନ କରିବେ, ସେଥିରେ ଯେପରି ଦୃଢ଼ ନିଷ୍ଠା ଥାଏ । ଅନ୍ୟଥା ଆଜି ଏ ନାମରୂପର ଆଶ୍ରୟ ନେଲି ତ କାଲି ଅନ୍ୟ ନାମ ଓ ଅନ୍ୟ ରୂପର ଆଶ୍ରୟ ନେଲି । ସେପରି ନାମ ନେବାରେ କୌଣସି ସୁଫଳ ହେବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସନାତନ ଧର୍ମର ପ୍ରଧାନ ଉପଦେଶ ହେଲା ଇଷ୍ଟନିଷ୍ଠା ।

ଭଗବାନଙ୍କର ଦୈବୀମୂର୍ତ୍ତି ଚିନ୍ତା କରିବାଠାରୁ ମନୁଷ୍ୟମୂର୍ତ୍ତିର ଚିନ୍ତା, ବିଶେଷତଃ ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ଚିନ୍ତା ବିଶେଷ ଫଳପ୍ରଦ । ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ଚିନ୍ତା କରିବାବେଳେ ଦେଖିବ, ସେ ଯେଉଁ ସତ୍ୟ ଜଗତରେ ପ୍ରଚାର କରିଛନ୍ତି ଓ ସେ ସତ୍ୟଲାଭର ଯେଉଁ ପନ୍ଥା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଛନ୍ତି, ତାହାର ଅନୁସରଣ ହେଲା ଯଥାର୍ଥ ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ପୂଜା । ତାଙ୍କର ପନ୍ଥାରେ ଗତି ନ କରି କେବଳ ତାଙ୍କ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତିର ସେବା ପୂଜାଦ୍ୱାରା ବିଶେଷ କୌଣସି ଫଳ ଲାଭ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ମୋଟ ଉପରେ ମୁଁ ବାହାର ସାଧନାଠାରୁ ଅନ୍ତର ସାଧନା ଉପରେ ବିଶେଷ ଦୃଷ୍ଟି

ଦେବାକୁ ଉପଦେଶ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ସେଥିରେ ଆତ୍ମାର ମୁକ୍ତି ସାଧିତ ହେବ । ମୌଳିକ ଗୁରୁଙ୍କୁ ପରିତ୍ୟାଗ ନ କରି ଶିକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ସଦ୍‌ଗୁରୁଙ୍କ ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ ଶାସ୍ତ୍ରସମ୍ମତ । କିନ୍ତୁ ସାବଧାନ, ଭିତର ଖବର ନ ଜାଣି ବାହ୍ୟିକ ବେଶଭୂଷାରେ କିମ୍ବା ବାହ୍ୟାଡ଼ମ୍ବରରେ ଯେପରି ଭୁଲି ନ ଯାଅ । ସର୍ବଶାସ୍ତ୍ରର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଅନୁସାରେ "ଗୁରୁ ହେଉଛନ୍ତି ସାକ୍ଷାତ ଭଗବାନ"—ଏହି ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ରଖି ତାଙ୍କର ନାମ, ରୂପ ଚିନ୍ତନ ଓ ତାଙ୍କର ସେବା କରିବା ହିଁ ଭଗବତ ପ୍ରାପ୍ତିର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଓ ସହଜ ସାଧନ ।

'ମନ୍ତ୍ରରାଜମିଦଂ ଦେବ ! ଗୁରୁରିତ୍ୟକ୍ଷର ଦ୍ୱୟମ୍ ।' (ଗୁରୁଗୀତା)

ହେ ଦେବ ! 'ଗୁରୁ' ଏହି ଦୁଇଟି ଅକ୍ଷର ସମଗ୍ର ମନ୍ତ୍ରର ରାଜା ସ୍ୱରୂପ । ଶ୍ରୁତି ଓ ବେଦାନ୍ତ ବାକ୍ୟରେ ଗୁରୁ ହିଁ ପରମପଦ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣିତ ।

ଗୁରୁରିତ୍ୟକ୍ଷର ଦ୍ୱୟଂ ଜିହ୍ୱାଗ୍ରେ ଯସ୍ୟ ବର୍ତ୍ତତେ
ତସ୍ୟ କିଂ ବିଦ୍ୟତେ ମୋହଃ ପାଠେ ବେଦସ୍ୟ କିଂ ବୃଥା ।
(ଗୁରୁତନ୍ତ୍ର)

'ଗୁରୁ' ଏହି ଅକ୍ଷର ଦ୍ୱୟ ଯାହାଙ୍କ ଜିହ୍ୱାଗ୍ରରେ ବିଦ୍ୟମାନ, ତାଙ୍କର ବେଦପାଠରେ ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ ଓ ତାଙ୍କର ମାୟାମୋହ ନଥାଏ । ତେଣୁ ସର୍ବଦା ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ମରଣ କରିବେ, ଗୁରୁ ନାମ ସର୍ବଦା ଜପ କରିବେ, ଶ୍ରୀଗୁରୁଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ସର୍ବଦା ପ୍ରତିପାଳନ କରିବେ । ଶ୍ରୀଗୁରୁଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କାହାକୁ ଭାବନା କରିବେ ନାହିଁ ।

ଗୁରୋର୍ମୂର୍ତ୍ତିଂ ସ୍ମରେନ୍ନିତ୍ୟଂ ଗୁରୋର୍ନାମ ସଦା ଜପେତ୍
ଗୁରୋରାଜ୍ଞାଂ ପକୁର୍ବୀତ ଗୁରୋରନ୍ୟଂ ନ ଭାବୟେତ୍ ।

ଶୈବ, ଶାକ୍ତ, ବୈଷ୍ଣବ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ଆବହମାନକାଳରୁ ପରସ୍ପର ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଚାଲି ଆସୁଅଛି । ଏଥିପାଇଁ ବହୁ ମତ ଓ ପଥର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ବିବିଧ ଅନିଷ୍ଟ ସାଧିତ ହୋଇଅଛି । ଏହି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ମଧ୍ୟରେ ଋଷି ନିଗମାନନ୍ଦ ଦେବଙ୍କର 'ଜୟଗୁରୁ' ମହାମନ୍ତ୍ରର ପ୍ରଚାର ଗୋଟିଏ ବିଶିଷ୍ଟ ଅବଦାନ । ଋଷି ନିଗମାନନ୍ଦ 'ଜୟଗୁରୁ' ସିଦ୍ଧମନ୍ତ୍ରର ପ୍ରଚାର କରି ମନ୍ତ୍ରଦ୍ରଷ୍ଟା ଋଷି ଆସନରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ଅଛନ୍ତି । ମହାମିଳନର ମନ୍ତ୍ରଦ୍ରଷ୍ଟା ଋଷି ଧ୍ୟାନପୂତ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏହି 'ଜୟଗୁରୁ' ମନ୍ତ୍ରର ସାକ୍ଷାତ ଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । (ଆର୍ଯ୍ୟଦର୍ପଣ ୧୩୪୮) ନାମ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ଠାକୁର

ଲେଖିଛନ୍ତି—''ବିପଦରେ, ସମ୍ପଦରେ, ସୁଖଦୁଃଖରେ, ରୋଗ-ଶୋକରେ, ସର୍ବାବସ୍ଥାରେ ତୁମେମାନେ ହସହସ ବଦନରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରିଯାଅ । ଯେପରି କୌଣସି ଅବସ୍ଥାରେ ହେଲେ ତୁମକୁ କେହି ଲକ୍ଷ୍ୟଚ୍ୟୁତ କରିନପାରେ । ତୁମେମାନେ 'ଜୟଗୁରୁ' ନାମର ମହିମା ପ୍ରଚାର କରି ମରଜଗତରେ ଅମରତ୍ୱ ଲାଭ କର । ତୁମମାନଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ଭକ୍ତି, ବାହୁରେ ଶକ୍ତି ଓ ଅନ୍ତରରେ ଆନନ୍ଦର ବିକାଶ ହେଉ । ତୁମମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଶ୍ରୀଗୁରୁଙ୍କ ସିଂହାସନ ଅଚଳ ଅଟଳ ଭାବରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଉ ।'' ଆସ, ସମସ୍ତେ ଆଜି ଯୁଗମନ୍ତ୍ର, ସିଦ୍ଧମନ୍ତ୍ର, 'ଜୟଗୁରୁ ନାମ କୀର୍ତ୍ତନ କରି ବିଶ୍ୱରେ ଆନନ୍ଦର ସ୍ରୋତ ପ୍ରବାହିତ କରି ସମସ୍ତଙ୍କ ଦୁଃଖ ଦୂର କରିବା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ଠାକୁର ଚରଣାଶ୍ରିତ
ରମେଶ ଚନ୍ଦ୍ର ରାୟ
ସଭାପତି
ନୀଳାଚଳ ସାରସ୍ୱତ ସଂଘ, ପୁରୀ

ଜୟଗୁରୁ

ଆଭାଷ

ଓଁ ନମୋ ବିଶ୍ୱରୂପାୟ ବିଶ୍ୱସ୍ଥିତ୍ୟନ୍ତହେତବେ
ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରାୟ ବିଶ୍ୱାୟ ଗୋବିନ୍ଦାୟ ନମୋନମଃ ॥

—ଗୋପାଲତାପନୀ ଉପନିଷତ୍

ଯିଏ ବିଶ୍ୱର ସ୍ୱରୂପ, ଏହି ବିଶ୍ୱସଂସାରର ଯିଏ—ସ୍ଥିତି ଓ ଲୟର କାରଣ, ଯିଏ ସ୍ୱୟଂ ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱର ଓ ବିଶ୍ୱରୂପରେ ପ୍ରତିଭାତ ଏବଂ ଯାହାଙ୍କୁ କେବଲ ଜ୍ଞାନଦ୍ୱାରା ଜଣାଯାଏ, ମୁଁ ସେହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗୋବିନ୍ଦଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଅଛି ।

ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଠାକୁରଙ୍କ ଅପାର କରୁଣାବଲରୁ, ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପରିବ୍ରାଜକ ମହୋଦୟଙ୍କ ଲିଖିତ ନାମାମୃତ ପୁସ୍ତକର ତୃତୀୟ ଖଣ୍ଡ ବହୁ ବାଧା-ବିଘ୍ନ ମଧ୍ୟ ଦେଇ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ।

ପାଠକମାନଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ,—କେବଲ ମାତ୍ର ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କୁ ସୁଖପାଇ ତାଙ୍କର ନାମଜପ ଓ ତାଙ୍କର ରୂପଧ୍ୟାନ କଲେ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ସାଧନ-ଭଜନର ଫଲ ଶିଷ୍ୟଭକ୍ତମାନଙ୍କ ଭିତରେ ସହଜରେ ସଞ୍ଚାରିତ ହୋଇଥାଏ । ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କ ସେବା, ତାଙ୍କ ପ୍ରିୟକର୍ମର ଅନୁଷ୍ଠାନ ଓ ତାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପ୍ରତିପାଲନ ବ୍ୟତୀତ ତାଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭରତା ଆସିପାରେ ନାହିଁ । ନିର୍ଭରତା ଆସିଲେ ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କ କୃପାରୁ ମନ୍ତ୍ର ଓ ଇଷ୍ଟଦର୍ଶନ ଲାଭ ସମ୍ଭବପର ହୁଏ । ଶିଷ୍ୟଙ୍କର ଚିତ୍ତ ସର୍ବସଂସ୍କାରମୁକ୍ତ ହୋଇ ଶୁଦ୍ଧଭାବ ଧାରଣ କଲେ ସେହି ଶୁଦ୍ଧଚିତ୍ତରେ ଏକମାତ୍ର ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତିର ସ୍ଫୁରଣ ହୋଇ ପାରେନାହିଁ । ତେଣୁ ଶିଷ୍ୟଭକ୍ତମାନଙ୍କର ସେବାବୃତ୍ତିର ଚରିତାର୍ଥ ନିମିତ୍ତ ଗୁରୁଦେବ ଅସୀମ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ସସୀମରୂପରେ ପ୍ରତିଭାତ ହୁଅନ୍ତି । ସର୍ବଦା ସ୍ମରଣ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ, ଗୁରୁ,ମନ୍ତ୍ର ଓ ଭଗବାନ ଏକ ବୋଲି ଧାରଣା କରି ସର୍ବଦା ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କ ଉପାସନାନିରତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏକମାତ୍ର ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ନାମ ହିଁ ବିଶ୍ରାମ । ତେଣୁ ଯୁଗମନ୍ତ୍ର 'ଜୟଗୁରୁ' ନାମରେ ଯୁଗଗୁରୁଙ୍କୁ ହୃଦୟକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଆବାହନ କରିବାକୁ ହେବ । ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଠାକୁର ଏହି ସନାତନ

ଧର୍ମ ପ୍ରଚାର କରି ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱବାସୀଙ୍କୁ ପରମ ମଙ୍ଗଳପଥକୁ ନିତ୍ୟ ଆକର୍ଷଣ କରୁଛନ୍ତି ।

ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଶ୍ରୀଗୁରୁ-ଭଗବାନଙ୍କଠାରେ ସତତ ନିତ୍ୟଯୁକ୍ତ ଓ ଯେଉଁମାନେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରୀତିପୂର୍ବକ ଭଜନା କରନ୍ତି, ସେହିମାନଙ୍କୁ ସେ ସିଦ୍ଧି-ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରଦାନ କରି ତାଙ୍କୁ ଲାଭ କରିବାର ଉପାୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥାନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ଠାକୁରଙ୍କ ଚିନ୍ତା ନେଇ ସମୟ ଅତିବାହିତ କରନ୍ତି, ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ଠାକୁରଙ୍କ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଯେଉଁମାନେ ସର୍ବଦା କାଳାତିପାତ କରନ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁମାନେ ଏକାନ୍ତଭାବରେ ଠାକୁରଗତପ୍ରାଣ, ସେହିମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ଠାକୁର ଯଥାସମୟରେ ସୁଲଭ । ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଏହି ଅନନ୍ୟତା ଭାବ ହିଁ ତାଙ୍କୁ ସହଜରେ ଲାଭ ଓ ଉପଲବ୍ଧି କରିବାର ପ୍ରଧାନ ଅବଲମ୍ବନ ।

ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରେମ-ଭକ୍ତି ଓ ସେବା ହିଁ ସଦ୍‌ଗୁରୁ ଶିଷ୍ୟଭକ୍ତମାନଙ୍କର ପରମ କାମ୍ୟ । ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅବତାରରେ ଯେଉଁ ତତ୍ତ୍ୱର ବିକାଶ କରିଛନ୍ତି, ତାହାହେଉଛି, ସାଧ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ ଏବଂ ଏହି ସାଧ୍ୟତତ୍ତ୍ୱର ସାଧନପ୍ରଣାଳୀ ଶ୍ରୀମନ୍ ମହାପ୍ରଭୁ ଗୌରାଙ୍ଗ ଅବତାରରେ ତାହାକୁ ସାଧାରଣରେ ପ୍ରଚାର କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଶ୍ରୀରାଧା-କୃଷ୍ଣ ତତ୍ତ୍ୱ ହେଉଛି ସାଧ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ ଭଗବତ୍ ଭାବ ଏବଂ ଶ୍ରୀ ଗୌରାଙ୍ଗଦେବଙ୍କ ପ୍ରଚାରିତ ତତ୍ତ୍ୱ ହେଉଛି ସାଧନା ବା ଭକ୍ତଙ୍କ ଭାବ । କିନ୍ତୁ ଆମମାନଙ୍କର ପରମାରାଧ୍ୟତମ ଗୁରୁଦେବ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଠାକୁର ହେଉଛନ୍ତି ଏକାଧାରରେ ଜ୍ଞାନ-ପ୍ରେମର ଘନୀଭୂତ ବିଗ୍ରହ ସାଧ୍ୟବସ୍ତୁ । ଅର୍ଥାତ୍ ତାଙ୍କୁ ଲାଭ କରିବାନିମିତ୍ତ କୌଣସି ସାଧନାର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ ବା ଉତ୍କଟ କୃଚ୍ଛ୍ର ସାଧନାଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କୁ ଲାଭ କରାଯାଇପାରେ ନାହିଁ କିମ୍ବା କୌଣସି ସାଧନାର ସେ ବଶୀଭୂତ ନୁହନ୍ତି । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ନିତ୍ୟ ସିଦ୍ଧବସ୍ତୁ । ଶିଷ୍ୟଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଶୁଦ୍ଧଚିତ୍ତରେ ସେ ସ୍ଫୁରିତ ବା ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇ ସାଧକମାନଙ୍କୁ କୃତାର୍ଥ କରନ୍ତି । ସେହି ଜ୍ଞାନ-ପ୍ରେମର ଘନମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କୁ ଚାକ୍ଷୁଷ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ହେଲେ ଆମମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧିର ଏକାନ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନ । ଶ୍ରୀଗୌରାଙ୍ଗଦେବ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରେମମୟୀ ଶ୍ରୀରାଧାଭାବର ସାକ୍ଷାତ୍ ପ୍ରତିଭୂ । ତେଣୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଠାକୁରଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ, ଶ୍ରୀଗୌରାଙ୍ଗଦେବଙ୍କ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ପଥରେ ଗତିକରି ଆନୁଗତ୍ୟ ସାଧନାରେ ଭାବଦେହ ବା ସିଦ୍ଧଦେହ ଲାଭ କରି ଶ୍ରୀଗୁରୁ ଭଗବାନ୍‌ଙ୍କ ସେବାପୋଯୋଗୀ ଦେହ ମନ ଗଠନପୂର୍ବକ ସମସ୍ତେ ଲକ୍ଷ୍ୟସ୍ଥଳରେ ଯେ ଉପନୀତ ହୋଇପାରିବେ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀରାଧା କୃଷ୍ଣ ତତ୍ତ୍ୱରେ ପ୍ରେମର ନିର୍ମଳ ବିକାଶର ପରିପ୍ରକାଶ । ପ୍ରେମର ଏହି ଅନିର୍ବଚନୀୟ ଆନନ୍ଦ ସ୍ୱରୂପରେ କିପରି ବିଶୁଦ୍ଧ ଚୈତନ୍ୟମୟ ଓ ସ୍ପର୍ଶମଣିସ୍ୱରୂପ,

ଶ୍ରୀଭଗବାନ୍ ସାଧକଦେହ ବା ଭକ୍ତଦେହରେ ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରେମର ଆସ୍ୱାଦନନିମିତ୍ତ ନିଜେ ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ଭାବ ଓ କାନ୍ତି ଧାରଣ କରି ଶ୍ରୀଗୌରାଙ୍ଗଦେବ ରୂପରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଯେପରି ମଧୁରତମ ଲୀଲା-ଖେଳା କରି ପ୍ରେମର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥ ବା ମହିମା ସର୍ବସାଧାରଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଚାର କରିଛନ୍ତି, ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ନ ହେଲେ ଯେ ଏହି ଲୀଲା-ତତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କୌଣସି ଧାରଣା ଜାତ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ ଏବଂ ବୃନ୍ଦାବନ ଲୀଲା କିପରି ଉଚ୍ଚ-ମଧୁର ଅଥଚ ନିର୍ମଲ ପ୍ରେମଭାବର ସ୍ୱର୍ଗୀୟବସ୍ତୁ—ଏହି ସମସ୍ତ ତତ୍ତ୍ୱକୁ ବୈଷ୍ଣବଶାସ୍ତ୍ର,ବିଶେଷକରି ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଚରିତାମୃତ, ଚୈତନ୍ୟ ଭାଗବତ ଓ ଭକ୍ତ ନରୋତ୍ତମ ଦାସଙ୍କ ରଚିତ ପଦାବଲୀରୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ଶ୍ରୀରାଧା-କୃଷ୍ଣ ତତ୍ତ୍ୱ ଯେ କିପରି ଶ୍ରୀଗୁରୁତତ୍ତ୍ୱ ଓ ଗୁରୁନାମ ମହିମାର ପ୍ରତିପାଦକ ଏହା ବୁଝାଇବାକୁଯାଇ ଆମର ପୂଜ୍ୟ ପରିଚାଳକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦୁର୍ଗାଚରଣ ମହାନ୍ତି ମହୋଦୟ ଏହି ଅଭିନବ ପୁସ୍ତକଟିକୁ ନିଜର ଲେଖନୀମୁନରେ ରୂପାୟିତ କରି ସାତ୍ୱତ ପ୍ରେମିକ ଭକ୍ତ-ସମାଜକୁ ପରିବେଷଣ କରିବାରେ ଯେ ବିଶେଷ ସାଫଲ୍ୟ ଅର୍ଜନ କରିପାରିଛନ୍ତି, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ମୋଟ ଉପରେ ସମଗ୍ର ବୈଷ୍ଣବଶାସ୍ତ୍ରର ନିର୍ଯ୍ୟାସ 'ପ୍ରେମଭାବ' ଓ ତାହାର ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ଲକ୍ଷଣ ଭଗବତ୍‌ବଶୀକାର ମନ୍ତ୍ର ବା 'ନାମ'ର ମହାତ୍ମ୍ୟ ପରିଚାଳକ ମହୋଦୟଙ୍କ ଲିଖିତ ଏ 'ନାମାମୃତ' ଗ୍ରନ୍ଥ ସଂଘସେବୀ ପ୍ରେମିକ ଭକ୍ତସମାଜ ଶୁଦ୍ଧଚିତ୍ତରେ ପାଠକଲେ ସେଥିରୁ ସମ୍ୟକ୍‌ଭାବରେ ତାହା ଅବଗତ ହୋଇପାରିବେ ।

ନାମସାଧନାରେ ବ୍ରତୀ ହେବାପୂର୍ବରୁ ସାଧକଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଶ୍ରୀଗୁରୁ-ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରବଲ ଆକର୍ଷଣ ଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହି ପ୍ରବଲ ଆକର୍ଷଣବଲରେ ସାଧକମାନେ ନିଜର ଭଗବତ୍ ନାମ ଭଜନ ପ୍ରଭାବରେ ଅନ୍ତରମନ୍ଦିରରେ ତାଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଲାଭ ନିମିତ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ଶ୍ରୀଗୁରୁ-ଭଗବାନଙ୍କୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିବାନିମିତ୍ତ ମନର ଯେଉଁ ପ୍ରବଲ ଆକର୍ଷଣ ତାହା 'ଭକ୍ତି' ନାମରେ ଅଭିହିତ । ଏହି ଭକ୍ତିଭାବ ଲାଭନିମିତ୍ତ ସାଧକ-ଭକ୍ତମାନେ ନାମସାଧନାରେ ବ୍ରତୀ ହେବା ଏକାନ୍ତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଭକ୍ତିଲାଭ ବା ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ବ୍ୟାକୁଳତା ଆନୟନ ନିମିତ୍ତ ସାଧନ-ଭଜନର ଆବଶ୍ୟକତା । ନାମବଲରେ ସାଧକଭକ୍ତମାନେ ସର୍ବଦା ଅନ୍ତର-ମନ୍ଦିରରେ ଭଗବତ୍‌ପ୍ରାପ୍ତିର ଆନନ୍ଦ ଆସ୍ୱାଦନ ଓ ଉପଲବ୍ଧି କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ଭଗବତ୍ ଗୁଣକୀର୍ତ୍ତନ—ଶ୍ରବଣ—ସେବା ଓ ଆତ୍ମନିବେଦନ ପ୍ରଭୃତି ଯେଉଁ ଭଗବତ୍ ଭଜନ ତାହା ମନୁଷ୍ୟର ମନୁଷ୍ୟତା ମଧ୍ୟରେ ଗଣ୍ୟ । କିଭଳି ଭାବରେ ଏହି ନାମ-କୀର୍ତ୍ତନଦ୍ୱାରା ପ୍ରେମମୟ ତୃଷ୍ଣାବଲରେ ସାଧକମାନଙ୍କ ସିଦ୍ଧଦେହର ପରିପ୍ରକାଶ ଘଟି ନିର୍ମଲ ସେବାଲାଭ କରିବାର ଅଧିକାର ମିଳିଥାଏ, ତାହା ଏହି ଖଣ୍ଡରେ ସମ୍ୟକ୍ ଭାବରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଅଛି ।

ଶ୍ରୀଗୁରୁ-ଭଗବାନଙ୍କୁ ବଶୀଭୂତ କରିପାରିବାର ଯେଉଁ ଅମୋଘମନ୍ତ୍ର ତାହା 'ପ୍ରେମ' ନାମରେ ଅଭିହିତ । ଏହି ପ୍ରେମ ଭକ୍ତି ସାଧନାରେ ଯଦି କେହି ସିଦ୍ଧିଲାଭ କରିପାରିବେ, ତେବେ ତାଙ୍କୁ ଆଉ ଭଗବନ୍ତ ଅନ୍ୱେଷଣ କରିବାକୁ ପଡେ ନାହିଁ । ଏହାର ପ୍ରଭାବରେ ଭଗବାନ୍ ସ୍ୱତଃ ଆକର୍ଷିତ ହୋଇଆସି ସାଧକଭକ୍ତଙ୍କ ନିକଟେ ଧରା ଦେଇ ତାଙ୍କର ବଶ୍ୟତା ସ୍ୱୀକାର କରିଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ପ୍ରେମର ପ୍ରଧାନ ଲକ୍ଷଣ ହେଉଛି—ଭଗବତ୍‌ବଶୀକାର । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଠାକୁର କହିଛନ୍ତି—"ମୋତେ କେହି ସହଜ ଭାବରେ ସୁଖ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ଯେଉଁଦିନ ତୁମମାନଙ୍କ ଭିତରେ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥଭାବରେ ଭକ୍ତି ବା ଭଲ ପାଇବା ଜାଗ୍ରତ ହେବ, ସେହି ଦିନଠାରୁ ତୁମମାନଙ୍କ ଜୀବନ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯିବ । ସ୍ୱାମୀ-ସ୍ତ୍ରୀ ସମ୍ବନ୍ଧ ମାୟିକ; କିନ୍ତୁ ଗୁରୁ-ଶିଷ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧ ନିତ୍ୟ । ଶ୍ରୀରାଧା-କୃଷ୍ଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ପ୍ରେମ-ପ୍ରୀତିଭାବ କେବଳ ମାତ୍ର ଗୁରୁ-ଶିଷ୍ୟଭାବ ସହିତ ତୁଳନୀୟ । ତୁମେମାନେ ଯେଉଁଦିନ ମୋତେ ପକ୍‌କାଭାବରେ ବୁଝିପାରିବ, ସେହିଦିନ ହିଁ ତୁମମାନଙ୍କର ମୋ ପ୍ରତି ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ପ୍ରେମ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇ ଉଠିବ । ସମାନ ସ୍ତରକୁ ଉନ୍ନୀତ ନ ହେଲେ ପ୍ରକୃତ ଭକ୍ତି ଜାଗ୍ରତ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ ।" ଏହି ଭଗବତ୍‌ବଶୀକାର ମନ୍ତ୍ରରେ ଜଣେ ମାତ୍ର ସିଦ୍ଧମନୋରଥ ହୋଇ ଏହି ଉତ୍କଳ ଭୂଖଣ୍ଡରେ ସେହି କେବଳ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଠାକୁରଙ୍କୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ବଶୀଭୂତ କରିପାରିଥିଲେ—ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଆମର ପୂଜ୍ୟ ପରିବ୍ରାଜକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦୁର୍ଗାଚରଣ ଭାଇ । ସେ ହିଁ ପ୍ରକୃତରେ ଶ୍ରୀରାଧାଭାବରେ ଏହି ପ୍ରେମମନ୍ତ୍ରକୁ ମଧୁମଜ୍ଞାନରେ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ପରିବେଷଣ କଲେ । ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଠାକୁରଙ୍କର ସେହି ନିତ୍ୟଲୋକର ଭାବକୁ ଏହି ପ୍ରାକୃତଜଗତରେ ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କ ପ୍ରେମଶାଣିତ ପଥରେ ପରିମାର୍ଜିତ କରି ସଙ୍ଘସାଧନା ମାଧ୍ୟମରେ ଭାବର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଠାକୁରଙ୍କ ଇଚ୍ଛାକୁ ଫଳବତୀ କରିବାରେ ସେ ସତତ ଚେଷ୍ଟିତ ଥିଲେ । ଏଥିନିମିତ୍ତ ସେ ଉତ୍କଳ ପ୍ରାଦେଶିକ ଭକ୍ତ-ସମ୍ମିଳନୀରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ 'ଆନନ୍ଦ ସଭା' ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ମଞ୍ଚାସୀନ ଆନନ୍ଦ ଚିଦ୍‌ଘନ ପ୍ରେମମୟ ରସରାଜ ନିତ୍ୟପୁରୁଷ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଠାକୁରଙ୍କୁ ଅଷ୍ଟସଖୀମାନଙ୍କ ଗହଣରେ ଅର୍ଚ୍ଚନା କରି ଓହ୍ଲାଇ ଆଣନ୍ତି ଭକ୍ତସମାଜ ମଧ୍ୟକୁ, ଯେଉଁଠାରେ ଭକ୍ତ ଭଗବାନ ଏକାକାର ହୋଇ ଅମିୟ ଆନନ୍ଦ ରସ ଆସ୍ୱାଦନ ପୂର୍ବକ ଅଭିନବ ପ୍ରେମଜଗତର ସୃଷ୍ଟିକରି କେବଳ ଆନନ୍ଦରସରେ ମଗ୍ନ ହୋଇ ଯାଆନ୍ତି । ଏହା ହେଉଛି ତଦୀୟ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ପରିଚାଳିତ ଉତ୍କଳ ପ୍ରାଦେଶିକ ଭକ୍ତସମ୍ମିଳନୀର ଏକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ, ଯାହା ଅନ୍ୟତ୍ର ବିରଳ । ଯେହେତୁ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଠାକୁରଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପୀଠସ୍ଥଳୀ ତୁଳନାରେ ଉତ୍କଳ ହିଁ ସିଦ୍ଧପୀଠ ଓ

ଉତ୍କଳୀୟମାନେ ଅନନ୍ୟ ପ୍ରେମ ଭକ୍ତିର ବିଶେଷ ଅଧିକାରୀ ଭାବରେ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରେମ ଭକ୍ତିର ସାଧନ ପ୍ରଦାନ କରି ଚିର ଧନ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ।

ମଞ୍ଜରୀମାନେ ଯେପରି ସଖୀମାନଙ୍କ ଅନୁଗତା, ସଖୀମାନେ ସେହିପରି ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ଅନୁଗତା । ତେଣୁ ଭକ୍ତିଶାସ୍ତ୍ର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଅନୁସାରେ ଶ୍ରୀଗୁରୁ ଭଗବାନଙ୍କ ସେବାଉପଯୋଗୀ ଦେହ-ମନ-ପ୍ରାଣ ଗଠନ କରିବାକୁ ହେଲେ ଏହି ଆନୁଗତ୍ୟ ସାଧନାରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସାଧକ-ଭକ୍ତଙ୍କ ଭାବଦେହକୁ ପୁଷ୍ଟ କରି ସେହି ପରମପୁରୁଷ ଶ୍ରୀଗୁରୁ-ଭଗବାନଙ୍କ ସେବାଧିକାର ଲାଭ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇପାରିବେ । ଶ୍ରୀଗୁରୁ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରିୟ ଭକ୍ତଙ୍କର ଅନୁଗତ ହୋଇ ସେବାର ଅନୁଶୀଳନ କରିପାରିଲେ ଯଥାସମୟରେ ନିଜର ଅଭିଳଷିତ ସାକ୍ଷାତ୍ ସେବାଲାଭର ଅଧିକାର ଲାଭ ହୋଇଥାଏ ।

ଯେତେପ୍ରକାର ନାମ ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି, ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଠାକୁରଙ୍କ ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ନିତ୍ୟସିଦ୍ଧ ବୀଜମନ୍ତ୍ର, ଯୁଗମନ୍ତ୍ର ପବିତ୍ର 'ଜୟଗୁରୁ' ନାମ ହେଉଛି ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ନାମ । ସାଧକ ଭକ୍ତମାନେ ସଦ୍‌ଗୁରୁ ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କ ଶକ୍ତିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ ସ୍ଥାପନପୂର୍ବକ ତାଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣର ସାଧନାଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ସେବାର ଅନୁଶୀଳନ ପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହେବାନିମିତ୍ତ ପ୍ରଯତ୍ନଶୀଳ ହୁଅନ୍ତୁ—ଏହାହିଁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ଠାକୁରଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣତଳେ ଆମର ବିନୀତ ନିବେଦନ ।

ବାରଙ୍ଗ

ତା ୮ । ୨ । ୨୦୦୧

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ଠାକୁରଚରଣାଶ୍ରିତ
ସଭାପତି
କେନ୍ଦ୍ରଆସନ-ମନ୍ଦିର ପରିଚାଳନା କମିଟି
ବାରଙ୍ଗ

ସୂଚୀ

କ୍ରମାଙ୍କ ବିଷୟ ପୃଷ୍ଠାଙ୍କ
୧। ମୁଖବନ୍ଧ କ
୨। ଆଭାଷ ଠ
୩। ଶ୍ରୀଗୁରୁଙ୍କ କୃପାଭକ୍ତି ଲାଭ ୩
୪। ଭକ୍ତସଙ୍ଗ ଦ୍ୱାରା ଭକ୍ତି ଲାଭର ଉପାୟ ୧୦
୫। ଭକ୍ତିଲାଭ ଦ୍ୱାରା ରିପୁ ବଶୀଭୂତର ଉପାୟ ୧୨
୬। ସାଧକ ଦେହ ଓ ସିଦ୍ଧ ଦେହ ୧୪
୭। ପ୍ରେମମୟ ତୃଷ୍ଣା ୧୫
୮। ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ପଞ୍ଚଭାଗ ସଖୀ
ଓ ସେମାନଙ୍କ ସେବାକାର୍ଯ୍ୟ ୨୨
୯। ବ୍ରଜଧାମର ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ୱ ୩୮
୧୦। ଗୋଲୋକରେ ସ୍ୱସୁଖ ବାସନାରୁ ମଞ୍ଜରୀ ମାନଙ୍କର ପତନ ୫୪
୧୧। ଗୋଲୋକ ଧାମରେ ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ୫୯
୧୨। ସୁଯଜ୍ଞ ରାଜାଙ୍କର ଶ୍ରୀରାଧା ଉପାସନା ୬୨
୧୩। ଶ୍ରୀଗୁରୁଙ୍କ ମହିମା ବର୍ଣ୍ଣନ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ପ୍ରଜାପତି ବ୍ରହ୍ମା ୬୫
୧୪। ହରି ଗୁଣକୀର୍ତ୍ତନ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ନାରାୟଣ ୮୧
୧୫। ଦେବତାମାନଙ୍କ ଗୋଲୋକଧାମ ଗମନ ଓ ଦର୍ଶନ ପ୍ରସଙ୍ଗ ୮୪
୧୬। ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଦେବଗଣଙ୍କୁ ଗୋଲୋକଧାମର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନ ୧୦୧

ଜୟଗୁରୁ

ନିତ୍ୟଦାସ ଜୀବମାନଙ୍କର ସେବା ଅଭିବଜାତଜନିତ ଦୁଃଖଠାରୁ ବଳି ଅଧିକତର ଦୁଃଖ ଆଉ କିଛିନାହିଁ । ଅନନ୍ତକୋଟି ପୁତ୍ରଶୋକ, ଧନଶୋକ ପ୍ରଭୃତି ମଧ୍ୟ ଭକ୍ତ ଦୁଃଖର କଣାଂଶତୁଲ୍ୟ ନୁହେଁ । ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କ ପାଦ-ପଦ୍ମହିଁ ଏକମାତ୍ର ପ୍ରେମ ଭକ୍ତିର ଆକର । ତେଣୁ ଭକ୍ତ ନରୋତ୍ତମ ଦାସ ଗାଇଛନ୍ତି—

ଶ୍ରୀଗୁରୁ ଚରଣ ପଦ୍ମ   କେବଳ ଭକତି ସଦ୍ମ
ବନ୍ଦେ ମୁହିଁ ସାବଧାନ ମନେ
ଯାହାର ପ୍ରସାଦେ ଭାଇ   ଏ ଭବ ତରିୟା ଯାଇ
କୃଷ୍ଣପ୍ରାପ୍ତି ହୟ ଯାହା ହନେ ॥

ଗୁରୁମୁଖ ପଦ୍ମ ବାକ୍ୟ   ହୃଦୟେ କରିୟା ଐକ୍ୟ
ଆର୍ ନା କରିହ ମନେ ଆଶା
ଶ୍ରୀଗୁରୁ ଚରଣେ ରତି   ଏଇ ସେ ଉତ୍ତମ ଗତି
ଯେ ପ୍ରସାଦେ ପୂରେ ସର୍ବ ଆଶା ॥

ଚକ୍ଷୁଦାନ ଦିଲ ଯେଇ   ଜନ୍ମେ ଜନ୍ମେ ପ୍ରଭୁ ସେଇ
ଦିବ୍ୟଜ୍ଞାନ ହୃଦେ ପ୍ରକାଶିତ
ପ୍ରେମଭକ୍ତି ଯାହା ହୈତେ   ଅବିଦ୍ୟା ବିନାଶ ଯାତେ
ବେଦେ ଗାୟ ଯାହାର ଚରିତ ॥

ଶ୍ରୀଗୁରୁ ଦେବଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣ ପଦ୍ମ
ରଖି ଭାଇ ! ମନେରଖ
ତାଙ୍କ ପାଦ-ପଦ୍ମ ଭକତର ସଦ୍ମ
ବନ୍ଦନା କର ସତତ । ୦ ।

ଯାହାର ପ୍ରସାଦେ ଭବ-ସିନ୍ଧୁ ଲବେ
ପାରହୁଏ ଜୀବ ଅନାୟାସଭାବେ
ତାଙ୍କ କୃପାବିନ୍ଦୁ କୋଟି ପ୍ରାଣଇନ୍ଦୁ
ସହଜେ କୃଷ୍ଣ ପ୍ରାପତ । ୧ ।

ଶ୍ରୀମୁଖ ନିଃସୃତ ଉପଦେଶାମୃତ
ହୃଦୟ ମଧ୍ୟରେ ଚିନ୍ତ ଅବିରତ
ଛାଡ଼ ସବୁ ଆଶା କର ତୁ ଭରସା
କୋଳେଇ ନେବେ ସେ ପାଖ ॥ ୨ ॥

ରଖି ତୁ ଚରଣେ ମତି-ଗତି ନିତି
ମୋର' ବୋଲି ଭାବ ଜଣାଇ ପ୍ରଣତି
ଲଭିବୁ ଅନ୍ତିମେ ପରାପର ଗତି
କେବେଁ ନ ଭାବ ନିରେଖ ॥ ୩ ॥

ଶ୍ରୀଗୁରୁ କୃପାରେ ସର୍ବ ଆଶା ପୂରେ
ତ୍ରିତାପ ଅଜ୍ଞାନ ଭୟ ଯାଏ ଦୂରେ
ସଂସାରର ମୋହ-ମିଛ-ମାୟା-କୋହ
ହୁଅଇ ଅପସାରିତ ॥ ୪ ॥

ଆତ୍ମଜ୍ଞାନଦାତା ଭୁକ୍ତି-ମୁକ୍ତି ପାତା
ସକଳ କରମେ ସେଇ ସେ କରତା
ଜନ୍ମ ଜନ୍ମ ଧରି ତାଙ୍କସେବା କରି
ହୋଇଛୁ ଆମେ ନିର୍ଭିକ ॥ ୫ ॥

ଅବିଦ୍ୟାନାଶକ ଭକ୍ତି ପ୍ରଦାୟକ
ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀନାଥ ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରାପକ
ଏ ବିଶ୍ୱ ଜଗତ ପାନେ ସଦା ମତ୍ତ
(ତାଙ୍କ) ଚରିତ-ସୁଧାମୟୁଖ ॥ ୭ ॥

ଭକ୍ତମାନେ ! ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କ କୃପାଥିଲେ ଏହି ସ୍ୱାର୍ଥଭୋଗ-ସ୍ୱରୂପ ଭବ-ସଂସାର ସାଗର ପାରି ହୋଇ ପରିଣାମରେ ଶ୍ରୀଗୁରୁ କୃଷ୍ଣ ସେବା ଲାଭ ହୋଇଥାଏ । ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କ ବାକ୍ୟାବଳୀ ଶୁଣି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କଲାପରେ ଆଉ ଅନ୍ୟ କିଛି ଜାଣିବାର ଆଶା କରିବା ସଂଗତ ନୁହେଁ । ଏକମାତ୍ର ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କ ପଦରେ ନିଷ୍ଠା ଜାତ ହେଲେ ଶ୍ରୀଗୁରୁ ସେବାପ୍ରାପ୍ତି ରୂପ ଉତ୍ତମଗତି ଲାଭ ହେବ ଏବଂ ତାଙ୍କ ପ୍ରସାଦରୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେବାରୂପକ ପ୍ରାଣର ସମସ୍ତ ଆଶା ମେଣ୍ଟିଯିବ । ଯିଏ କୃପାକରି ଆମର ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରଦାନ କଲେ, ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଆମର ପ୍ରକୃତ ବନ୍ଧୁ । ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କ କୃପାରୁ ପ୍ରେମ-ଭକ୍ତିର ବୀଜ ହୃଦୟରେ ଅଙ୍କୁରିତ ହୁଏ ।

ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଦେବଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବ ପୂର୍ବରୁ ଶ୍ରୀରାଧା-କୃଷ୍ଣଙ୍କ ମଧୁର ଲୀଳା ଜନମାନସରେ ଅପ୍ରକାଶିତ ଥିଲା । ବ୍ରଜଧାମ ବୃନ୍ଦାବନରେ ବହୁ ଲୀଳାସ୍ଥଳୀ ଲୁପ୍ତପ୍ରାୟ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ମହାପ୍ରଭୁ ସନାତନ ଓ ରୂପଗୋସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ମନର ଭାବ ବ୍ୟକ୍ତକରି ଲୀଳାସ୍ଥଳୀ ଉଦ୍ଧାର ଓ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶ ନିମିତ୍ତ ଆଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ତଦନୁସାରେ ସେ ବ୍ରଜଧାମକୁ ଗମନ କରି ଲୁପ୍ତ ଲୀଳାସ୍ଥାନ ସମୂହ ଉଦ୍ଧାର କଲେ ଏବଂ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ସେଥିରେ ଭଗବାନଙ୍କ ସେବାମୂଳକ ଭାବ ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛି । ଏହିସବୁ ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଦଗ୍ଧ-ମାଧବ, ‘ଲଳିତ-ମାଧବ’, ‘ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ନୀଳମଣି’, ‘ଭକ୍ତିରସାମୃତସିନ୍ଧୁ,’ ‘ଲଘୁଭାଗବତାମୃତ’ ପ୍ରଭୃତି ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରଧାନ । ଶ୍ରୀ ରୂପଗୋସ୍ୱାମୀ ‘ରୂପମଞ୍ଜରୀ’ ଥିଲେ । ‘ଶ୍ରୀ ରୂପମଞ୍ଜରୀ ରୂପ ଗୁଣେତେ ପ୍ରଚୁର’ ।

ଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କର ଗତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଲିଖିତ ଅଛି—

ଏଇ ତିନଲୋକେ କୃଷ୍ଣ କେବଳ ଲୀଳାମୟ
ନିଜଗଣ ଲଇୟା ମେଳେ ଅନନ୍ତ ସମୟ ।
ପରବ୍ୟୋମ ମଧ୍ୟେ କରି ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରକାଶ
ନାରାୟଣରୂପେ କରେନ୍ ବିବିଧ ବିଳାସ ।
ସ୍ୱରୂପ ବିଗ୍ରହ କୃଷ୍ଣେର କେବଳ ଦ୍ୱିଭୁଜ
ନାରାୟଣରୂପେ ସେଇ ତନୁ ଚତୁର୍ଭୁଜ ।
ଯଦ୍ୟପି କେବଳ ତାର କ୍ରୀଡ଼ାମାତ୍ର ଧର୍ମ
ତଥାପି କୃପାୟ ଜୀବେର କରେ ଏକ କର୍ମ ।
ସାଲୋକ୍ୟ, ସାମୀପ୍ୟ, ସାର୍ଷ୍ଟି, ସାରୂପ୍ୟ ପ୍ରକାର
ଚତୁର୍ମୁକ୍ତି ଦିୟାକରେ ଜୀବେର ନିସ୍ତାର ।
ବ୍ରହ୍ମସାଜୁଯ୍ୟ ମୁକ୍ତେର ତାହା ନାହିଁ ଗତି
ବୈକୁଣ୍ଠ ବାହିରେ ତା ହବାର ହୟ ସ୍ଥିତି ।
ବୈକୁଣ୍ଠ ବାହିରେ ଏକ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ମଣ୍ଡଳ
କୃଷ୍ଣେର ଅଙ୍ଗେର ପ୍ରଭା ପରମ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ।
ସିଦ୍ଧଲୋକ ନାମ ତାର ପ୍ରକୃତିର ପାର
ଚିତ୍ସ୍ୱରୂପ ତାହା ନାହି ଚିତ୍ଶକ୍ତି ବିକାର ।
ସୂର୍ଯ୍ୟମଣ୍ଡଳ ଯେନ ବାହିରେ ନିର୍ବିଶେଷ
ଭିତରେ ସୂର୍ଯ୍ୟେର ରଥ ଆଦି ସବିଶେଷ ।
ତୈଛେ ପରବ୍ୟୋମେ ନାନା ଚିତ୍ଶକ୍ତିବିଳାସ
ନିର୍ବିଶେଷ ଜ୍ୟୋତିଃବିମ୍ବ ବାହିରେ ପ୍ରକାଶ ।
ନିର୍ବିଶେଷ ବ୍ରହ୍ମ ସେଇ କେବଳ ଜ୍ୟୋତିଃର୍ମୟ
ସାଜୁଯ୍ୟର ଅଧିକାରୀ ତାହା ପାୟ ଲୟ ।
ଜ୍ଞାନ-ଯୋଗମାର୍ଗେ ତାରେ ଭଜେ ଯେଇ ସବ
ବ୍ରହ୍ମ ଆତ୍ମାରୂପେ କରେ ତାରେ ଅନୁଭବ ।

ଏଇ ତିନଲୋକେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କେବଳ
ହୋଇଥାନ୍ତି ଲୀଳାମୟ
ନିଜଗଣ ନେଇ ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇ
ଖେଳେ ଅନନ୍ତ ସମୟ—॥
ପରବ୍ୟୋମଧାମେ କରିଥାନ୍ତି ସେହୁ
ନିଜ ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରକାଶ
ନାରାୟଣରୂପେ ରୂପ ଧରି ତହିଁ
ରଚନ୍ତି ନାନା ବିଳାସ—॥

ସ୍ୱରୂପ ବିଗ୍ରହ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଜାଣ
କେବେ ମାତ୍ର ଦ୍ୱିଭୁଜ
ନାରାୟଣରୂପେ ସେହି ତନୁ ହୁଏ
ପୁଣି ଦେଖ ଚତୁର୍ଭୁଜ—॥
ଯଦିବା କେବଳ କ୍ରୀଡ଼ାଟି ମାତର
ଅଟଇ ତାହାର ଧର୍ମ
ତଥାପି କୃପାରେ ଜୀବ ଲାଗି କରେ
ଆହୁରି ଏକ କରମ—॥

ସାଲୋକ୍ୟ-ସାମୀପ୍ୟ-ସାର୍ଷ୍ଟି ଯେ ସାରୂପ୍ୟ
ମୁକତି ଚାରିପ୍ରକାର
ଦୟା ବହି ଦେଇ ଜୀବହିତ ପାଇଁ
କରନ୍ତି ଜୀବ ନିସ୍ତାର—॥

(ବ୍ରହ୍ମ) ସାଯୁଜ୍ୟ ମୁକ୍ତିର ଆଁନତ ବେଭାର
ତହିଁ ନାହିଁ ତାର ଗତି
ବୈକୁଣ୍ଠ ବାହାରେ ଜ୍ୟୋତିଃ-ପାରାବାରେ
ସେ ସଭିଙ୍କ ହୁଏ ସ୍ଥିତି—॥
ବୈକୁଣ୍ଠ ବାହାରେ ମଣ୍ଡଳ ଆକାରେ
ସ୍ଥିତ ଜ୍ୟୋତିଃର ମଣ୍ଡଳ

କୃଷ୍ଣ ଅଙ୍ଗପ୍ରଭା ସେ ତନୁର ଆଭା
ଅଟେ ପରମ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ—॥
ପ୍ରକୃତି ଉପରେ ବସତି ତାହାର
ସିଦ୍ଧି ଲୋକ ନାମ ଯା'ର
ଶତ ସ୍ୱରୂପ ସେଥି ନାହିଁ ଭଲେ ଜାଣ
ତାହା ଚିତ୍‌ଶକ୍ତି ବିକାର—॥
ସୂର୍ଯ୍ୟର ମଣ୍ଡଳ ବାହାରେ ଯା ହେର
ଜ୍ୟୋତିଃଛଟା ନିର୍ବିଶେଷ
ଭିତରେ ରବିଙ୍କ ରଥ ରହିଥାଏ
(ତହିଁ) ରବିଦେବ ସର୍ବଶେଷ—॥
ତେଣୁ ଭଲେ ଜାଣ ପରବ୍ୟୋମ ଧାମେ
ଚିତ୍‌ଶକ୍ତି ଲୀଳା ବିଳାସ
ନିର୍ବିଶେଷ ବ୍ରହ୍ମ ଜ୍ୟୋତିଃଷ୍ଟି ମାତର
ବାହାରେ ତାର ପ୍ରକାଶ—॥
ନିର୍ବିଶେଷ ବ୍ରହ୍ମ ଭଲେ ଏହା ଜାଣ
ଖାଲି ତାହା ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ
ସାଯୁଜ୍ୟ ମୁକତି ଲଭେ ଯେଉଁ ନର
ତହିଁ ହୁଅଇଟି ଲୟ—॥
ଜ୍ଞାନ ଆଉ ଯୋଗପଥେ ଯେ ଭଜଇ
ଜାଣ ତା'ର ଏହି ଭାବ
ବ୍ରହ୍ମ ଆତ୍ମାରୂପେ ସେ ପରତତ୍ତ୍ୱରେ
କରଇଟି ଅନୁଭବ—॥

ଏହାଦ୍ୱାରା ଯୋଗ ବା ଜ୍ଞାନକୁ ଘୃଣା କରାଯାଇ ନାହିଁ । ଏହା କେବଳ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟମୟ ବ୍ରଜଭାବର ବିରୋଧୀ—ଏତିକ ଦର୍ଶାଯାଇଅଛି । ତେଣୁ ନରୋତ୍ତମ ଦାସ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର କହୁଛନ୍ତି—କେବଳ **ଭଜନ କର** ।

ଅନ୍ୟ ଅଭିଳାଷ ଛାଡ଼ି ଜ୍ଞାନ-କର୍ମ ପରିହରି
କାୟମନେ କରିବ ଭଜନ
ସାଧୁସଙ୍ଗ କୃଷ୍ଣ ସେବା ନା ପୂଜିବ ଦେବଦେବା
ଏଇ ଭକ୍ତି ପରମ କାରଣ ।

ଶୁଣ ଭକ୍ତବୃନ୍ଦ ! ପରିହରି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ
ମନୁ ତେଜ ଅଭିଳାଷ
ନିଷ୍କାମ କରମେ ନ ଭୁଲ ଭରମେ
କାୟ-ମନରେ ବିଶେଷ ହେ
ସୁମନ ! ଜ୍ଞାନ-କର୍ମ ମୁଳ କରି
କରିବ ଭଜନ ନାମ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ
ପ୍ରେମ-ଭକ୍ତି ହୃଦେ ଭରି ହେ—॥୧॥

ଭକତଙ୍କ ସଙ୍ଗ ଶ୍ରୀଗୁରୁ ପ୍ରସଙ୍ଗ
ସେବାଟି ମୁଖ୍ୟ କାରଣ
ହେଉ ତୁମ ନିତ୍ୟ ସକଳ ଗାହ୍ନିତ୍ୟ
କର ଯତନେ ସାଧନ ହେ
ସୁମନ ! ନିବ ଦେବାଦେବୀ ଶକ୍ତି
ଶ୍ରୀଗୁରୁ ପଦରେ ଠୁଳ ଏକାଧାରେ
ରଖ ପାଦ-ପଦ୍ମେ ଭକ୍ତି ହେ—॥୨॥

ମୋ ମନରେ ଶ୍ରୀଗୁରୁ କୃଷ୍ଣ ସେବାଭିଳାଷ ଭିନ୍ନ ଯେପରି ଅନ୍ୟ ଅଭିଳାଷ ସ୍ଥାନ ନ ପାଏ । ସେ ପୁନଶ୍ଚ କହୁଛନ୍ତି—

ମହାଜନେର ଯେଇ ପଥ ତାହେ ହେବ ଅନୁରତ
ପୂର୍ବାପର କରିୟାଁ ବିଚାର

ସାଧନ-ସ୍ମରଣ ଲୀଳା   ଇହାତେ ନ କର ହେଳା
କାୟମନେ କରସୁଁ ସୁସାର ।

ମହାଜନ ପଥ   ଅନୁସର ନିତ୍ୟ
ସେ ପଥେ ଗମନ କର
ବୁଦ୍ଧିବିଘୂର ତୁ   ସେ ପଥେ ଗମିଲେ
ସର୍ବ ବିଘ୍ନ ହୁଏ ଦୂର—॥୧॥

ଗୁରୁ କୃପା ଫଳେ   ଭକ୍ତ ସଙ୍ଗ ମିଳେ
ତାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ ବାକ୍ୟ
ମହାଜନ ପଥ   ନାମେ ସୁବିଦିତ
ହୃଦରେ କର ବିବେକ—॥୨॥

ଭକ୍ତ ସଙ୍ଗେ ମିଶି   ଚିନ୍ତ ଅହର୍ନିଶି
ଶ୍ରୀଗୁରୁ ପଦ-ପଙ୍କଜ
ସେହି ତୋ ସାଧନା   ସେହି ଆରାଧନା
ସେହି ଆନନ୍ଦ-ବାରିଜ—॥୩॥

ତାଙ୍କ ସୁଧାବୋଳା   ଗୁଣ-ଯଶ-ଲୀଳା
ମନନେ ନ କର ହେଳା
ପ୍ରାଣଭରି ପ୍ରୀତି   ଜଣାଇ ପ୍ରଣତି
ନାମ କର ଜପାମାଳା—॥୪॥

ଏହି ଭକ୍ତଅଙ୍ଗର ଅନୁଶୀଳନ ଅପ୍ରାକୃତ । ସେ କେବଳ କୃଷ୍ଣଭକ୍ତ ସଙ୍ଗସୁଖ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ଭଜନ ନିରତ ହେବାକୁ ବାରମ୍ବାର ଅନୁରୋଧ କରିଛନ୍ତି—

ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା ପରିଶ୍ରମ   କେବଳ ମନର ଭ୍ରମ
ସର୍ବସିଦ୍ଧି ଗୋବିନ୍ଦ ଚରଣ
ସୁଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ କର   ମଦ-ମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟ ପରିହର
ସଦାକର ଅନନ୍ୟ ଭଜନ ।
କୃଷ୍ଣ ଭକ୍ତ ସଙ୍ଗ କର   କୃଷ୍ଣ ଭକ୍ତ ଅଙ୍ଗ ହେର
ଶ୍ରଦ୍ଧାନ୍ୱିତ ଶ୍ରବଣ-କୀର୍ତ୍ତନ
ଅର୍ଚ୍ଚନ ସ୍ମରଣ ଧ୍ୟାନ   ନବ ଭକ୍ତି ମହାଜ୍ଞାନ
ଏଇ ଭକ୍ତି ପରମ କାରଣ ।

ମନ ରେ ! ବାରେ ହେର, ବାରେ ହେର ଏଥର
ହୋଇ ସଚେତନ କର ବିଚାର—॥୦॥
ପଥଶ୍ରମ ସାରି   ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା କରି
ଘୂରିବୁଲେ ମନ ହୋଇ ଅସାର
ଏ ମନର ଭ୍ରମ   ବୃଥା ପରିଶ୍ରମ
ଥରେ ଚେତ ତୁହି ଥିର ମନର
ହୋଇ ସୁଧୀର
ଭାବ ଗମ୍ଭୀର
ଶ୍ରୀଗୁରୁ ଚରଣ କରି ତୁ ସାର—॥୧॥
ସର୍ବଦା ମନନେ   ଅନନ୍ୟ ଭଜନେ
ସୁଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ସ୍ଥାପନ କର
ମୋହ-ମଦ ଯେତେ   ମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟ ସହିତେ
ଷଡ଼ରିପୁଗଣେ ତୁ ପରିହର
ନୋହି ଅଧୀର
ହୁଅ ଆତ୍ମସାର
ଗୁରୁ ଆଜ୍ଞା ପାଳନେ ତତପର—॥୨॥

ଶ୍ରୀଗୁରୁ ଭକତ   ସଙ୍ଗକର ନିତ୍ୟ
ଗୁରୁ କୃପା ଆକର୍ଷଣର ଦ୍ୱାର
ଭକ୍ତ ଅଙ୍ଗ ହେରି   ଭକ୍ତ ସେବାକରି
ଅବଲୀଳାରେ ତାଙ୍କ ପରିକର
ଶ୍ରଦ୍ଧାରୁଚିର
ହୋଇ ଆତୁର
ଶ୍ରବଣ-କୀର୍ତ୍ତନେ ହୁଅ ବିଭୋର—॥୩॥

ଅର୍ଚ୍ଚନ-ସ୍ମରଣ   ପୂଜନ-ବନ୍ଦନ
ଜପ-ଧ୍ୟାନ ନିତ୍ୟ ଅଭ୍ୟାସ କର
ନବଧା ଭକ୍ତିର   ହେବ ଜାଗରଣ
ସର୍ବସାଧନାର ଏହି ସୁସାର
ଶ୍ରୀଗୁରୁଙ୍କର
ତତ୍ତ୍ୱସମ୍ଭାର
ଦିବ୍ୟଜ୍ଞାନ ପ୍ରକାଶିବ ଅନ୍ତର—॥୪॥

କୃଷ୍ଣ ଭକ୍ତ ସଙ୍ଗରେ ଏ ଜଗତରେ ପ୍ରକୃତ କୃଷ୍ଣସଙ୍ଗ ଲାଭ ହୁଏ । ଭକ୍ତ ଅଙ୍ଗ ଦର୍ଶନରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଅଙ୍ଗ ଦର୍ଶନ ହୁଏ । ଏକମାତ୍ର ଭକ୍ତ ସଙ୍ଗହିଁ ଭକ୍ତି ଲାଭର ପ୍ରଧାନ ଉପାୟ । ତେଣୁ ଭକ୍ତ କହୁଛନ୍ତି—

କାମ-କ୍ରୋଧ-ଲୋଭ-ମୋହ   ମଦ-ମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟ ଦମ୍ଭସହ
ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ନିଯୁକ୍ତ କରିବ
ଆନନ୍ଦ କରି ହୃଦୟ   ରିପୁ କରି ପରାଜୟ
ଅନାୟାସେ ଗୋବିନ୍ଦ ଭଜିବ ।
କୃଷ୍ଣ ସେବା କର୍ମାର୍ପଣେ   କ୍ରୋଧ ଭକ୍ତ ଦ୍ୱେଷୀ ଜନେ
ଲୋଭ ସାଧୁ ସଙ୍ଗେ ହରି କଥା
ମୋହ ଇଷ୍ଟ ଲାଭ ବିନେ   ମଦ କୃଷ୍ଣ ଗୁଣଗାନେ
ନିଯୁକ୍ତ କରିବ ଯଥାତଥା ।

କାମ-କ୍ରୋଧ-ଲୋଭ-ମୋହ-ମଦ ଯେ ମତ୍ସର୍ଯ୍ୟ
ସାଧକ ମନରୁ ଏହା ନାଶନ୍ତ ଔଦାର୍ଯ୍ୟ
ରିପୁ ସାଧନ ପଥର
ଏମାନଙ୍କୁ ଦୂର କରି ହୁଅ ଅଗ୍ରସର—॥୧॥

ଏହି ଷଡ଼ରିପୁଗଣ ସାଧନ ବଇରି
ଭଗାରିପଣେ ଏହାଙ୍କ କେହି ନୁହ ସରି
ହୃଦେ ଦୃଢ଼ ଦମ୍ଭଧରି
ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଯଥାସ୍ଥାନେ ବିନଯୋଗ କର—।୨।

ହୃଦରେ ଭରି ଆନନ୍ଦ ହରଷିତ ମନେ
ଭଜ ଶ୍ରୀ ଆନନ୍ଦକନ୍ଦ ଗୁରୁ-ଭଗବାନେ
ଭଜନରେ ଚିତ୍ତ ଶୁଦ୍ଧି
ମନ-ବ୍ୟାଧି ବିନାଶର ଏହା ମହୌଷଧି —॥୩॥

କାମ-ବାସନାରୂପକୁ ନ ହେରି ନୟନେ
ଆଖି ସଦା ଲଗିରହୁ ଶ୍ରୀମୂର୍ତ୍ତି ଦର୍ଶନେ
ଶ୍ରୀଗୁରୁଙ୍କ ରୂପ ଧ୍ୟାନ
ଅନ୍ତର-ମନ୍ଦରେ ଥାପି ବଶକର କାମ—॥୪॥

କ୍ରୋଧ ଅଟେ ମାନବର ପରମ ବିନାଶୀ
କରମ ଫଳକୁ ଦିଏ ଅନାୟାସେ ଧ୍ୱଂସି
ଭକ୍ତ-ବିଦ୍ୱେଷୀ ଜନରେ
ବାହ୍ୟ କ୍ରୋଧ ପରକାଶି ରହି ସାବଧାନେ—॥୫॥

ଲୋଭ ହେଉ ଭକ୍ତ ସଙ୍ଗେ ଶ୍ରୀଗୁରୁ ପ୍ରସଙ୍ଗ
କଦାଚିତେ ନୋହୁ ତୁମ ଇଷ୍ଟନିଷ୍ଠା ଭଙ୍ଗ
ମୋହ ଇଷ୍ଟ ଲଭ ବିନେ
ନିଯୁକ୍ତ କରିବ ଯଥା ରଖିବ ମନନେ—॥୬॥

ମଦମତ୍ତ ହୋଇ କୃଷ୍ଣ ଗୁଣଗାନେ ମତ୍ତ
କୃଷ୍ଣଦାସ୍ୟ ସେବକଙ୍କୁ ଦେଖି ସେବାକାର୍ଯ୍ୟ
ତଦ ଅନୁରୂପ ହୁଅ
ମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟ ଗୁଣଟି ସେହି ଦିଗରେ ଲଗାଅ—॥୭॥

ମୋର ଭକ୍ତିଲାଭ ହେଲେ ରିପୁମାନେ ବଶୀଭୂତ ହୋଇଯିବେ । ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ନେଇ କୃଷ୍ଣସେବା ନିରତ ହେବି । କାମ ମୋର ଶ୍ରୀଗୁରୁ କୃଷ୍ଣ ସେବାରେ ନିଯୁକ୍ତ ରହିବ । କ୍ରୋଧ ଭକ୍ତ-ଦ୍ୱେଷୀମାନଙ୍କଠାରୁ ଭକ୍ତଙ୍କୁ ରକ୍ଷାକରି ସେମାନଙ୍କ ସେବାକାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ ହେବ । ଶ୍ରୀଗୁରୁ କୃଷ୍ଣ କଥା ଶ୍ରବଣରେ ମୋର ଲୋଭ ନିଯୁକ୍ତ ହେବ । ସେବାରେ ଯେପରି ଆସକ୍ତ ଥାଏ, ସେଥିରେ ମୋହକୁ ନିଯୁକ୍ତ କରିବି । ଏହାବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟକିଛି ଆସିଲେ ମୋହ ଉଦାସୀନତା ଅବଲମ୍ବନ କରିବ । ମଦ ବିଶେଷଭାବରେ ଏକାଗ୍ରତା ଆନୟନ କରି ତାକୁ ନାମକୀର୍ତ୍ତନରେ ନିୟୋଜିତ କରିବ ।

ଏକମାତ୍ର ଶ୍ରୀଗୁରୁ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ସୁଖ ସମ୍ପାଦନ ବ୍ୟତୀତ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟାନୁସନ୍ଧାନରୂପକ ଭଜନରେ ଅନ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନାହିଁ । ଭକ୍ତ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀରାଧା କୃଷ୍ଣଙ୍କ କୁଞ୍ଜସେବା ଭିନ୍ନ ମନରେ ଅନ୍ୟ ଭାବନା ରଖନ୍ତି ନାହିଁ । ସାଧକ ଦେହ ଯେତେଦିନ ଥିବ, ସେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରବଣ-କୀର୍ତ୍ତନାଦି ଅନୁଶୀଳନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଯେତେବେଳେ ସାଧକଦେହ ଭଙ୍ଗ ହେବ ବା ଦେହଦ୍ୱାରା ଅନ୍ୟ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ନ ହେବ, ସେତେବେଳେ ଶ୍ରୀଗୁରୁ ବା ଶ୍ରୀ ଭଗବାନ୍ କୃପାକରି ସ୍ୱପରିକର ହେବାକୁ ଉତ୍କଣ୍ଠିତ ଭକ୍ତଙ୍କୁ ଦର୍ଶନଦାନ ପୂର୍ବକ ଚିଦାନନ୍ଦମୟୀ ଗୋପୀତନୁ ପ୍ରଦାନ କରିବେ । ସେହିଦିନ ସାଧକ ସିଦ୍ଧି ଦେହପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ଅନନ୍ତକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେବାନନ୍ଦ ସୁଖ ଭୋଗ କରନ୍ତି । ମହାପ୍ରଭୁ କହିଛନ୍ତି—

ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ଯଜ୍ଞେ କଳୌ କୃଷ୍ଣ ଆରାଧନ
ସେଇ ତ ସୁମେଧା ପାୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଚରଣ

ସାଧକ ଦେହେ କରେ ସଦା ନାମ ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନ
ମନେ ନିଜ ସିଦ୍ଧ ଦେହ କରିଯା ଭଜନ,
ରାତି ଦିନ କରେ ବ୍ରଜେ କୃଷ୍ଣେର ସେବନ ।

ଧନ୍ୟ ଏହି କଳିଯୁଗ ଏକମାତ୍ର ଗୁଣଯୋଗ
ନାମ-ଜପ-ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନେ ସର୍ବାର୍ଥ ସିଦ୍ଧି
ତପଜ୍ଞାନ ଯଜ୍ଞଦାନ କେହି ନୁହନ୍ତି ସମାନ
ଏକମାତ୍ର କୃଷ୍ଣ ଆରାଧନାହିଁ ବିଧି
କୃଷ୍ଣନାମ-ଲୀଳା ପ୍ରସଙ୍ଗ
ପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ କଲେ ତାଙ୍କ ଭକ୍ତଙ୍କ ସଙ୍ଗ—॥୧॥

ସେହୁ ଅଟେ ଭାଗ୍ୟବାନ ଉତ୍ତମ ବୁଦ୍ଧି ସମ୍ପନ୍ନ
ନାମ ଭଜନେ ମଗନ ଚିତ୍ତଟି ଯା'ର
ଭଗବତ ସେବାପାଇଁ ଶୁଦ୍ଧଚିତ୍ତଭାବେ ଦେହୀ
ସାଧକ ଦେହେ ନିରତ ଭଜନ ସାର
ସ୍ଥୂଳଦେହ ସାଧନେ ରତ
ସାଧକଦେହ ନାମରେ ହୁଏ ବର୍ଦ୍ଧିତ—॥ ୨ ॥

ଏହାପରେ ସିଦ୍ଧଦେହ ଭାବନା ଫଳେ ଉଦୟ
ସେବା ଅଧିକାର ଏହି ଦେହେ ସମ୍ଭବ
(କିନ୍ତୁ) ରତିରସପୂର୍ଣ୍ଣ ଦେହେ ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ହୋଇଥାଏ
ବିନା ସାଧନାରେ ଭାବଦେହ ଉଦ୍ଭବ
ଅହର୍ନିଶି ସେବାନିରତ
କୃଷ୍ଣ ସେବାନନ୍ଦ-ଅମ୍ବୁଧିରେ ମଜ୍ଜିତ—॥ ୩ ॥

ଗୁରୁ କୃପାବଳରେ ଏ ଦେହ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ନିତ୍ୟ-ସିଦ୍ଧ ଦେହ ଲାଭ ହୋଇଥାଏ । ସାଧକ ଦେହ ଭଙ୍ଗ ହେଲେ ଏ ଦେହ ବ୍ରଜଧାମକୁ

ଭୁଲିଯାଏ । ସାଧକ ଦେହ ଥିବାବେଳେ କେବଳ ଭାବନା ଅଙ୍ଗଟି ପ୍ରଧାନ ଥାଏ ।

ଅମାନୀ ମାନଦ କୃଷ୍ଣନାମ ସଦା ଲବେ
ବ୍ରଜେ ରାଧାକୃଷ୍ଣ ସେବା ମାନସେ କରିବେ ।

ମାନକୁ ନ ଚାହିଁ ଅନ୍ୟେ ମାନ ଦେଇ
ନିରତେ ନାମ ଭଜିବ
କୃଷ୍ଣ ଗୁଣଗାଇ କୃଷ୍ଣରୂପ ଧ୍ୟାୟୀ
କୃଷ୍ଣପ୍ରେମେ ଝାମ ଯିବ—॥ ୧ ॥

ନାମ-ପାରାବାରେ ପ୍ରେମସୁଧା ନୀରେ
ନିଜକୁ ଦେଇ ହଜାଇ
ସିଦ୍ଧଦେହେ ନାମ ଯତନେ କରିବ
ରାଧାକୃଷ୍ଣ ସେବାପାଇଁ—॥ ୨ ॥

ଭଗବତ ଧ୍ୟାନେ ମାନସ ଚିନ୍ତନେ
ଯୁଗଳ ସେବାରେ ମତ୍ତ
ରଖିଲେ ଭକତ ଅନ୍ତେ ପ୍ରାପତ
ପ୍ରେମ ସେବୋତ୍ତର ଗତି—॥ ୩ ।

ଏହିଁ ଦେହକୁ ସାଧକ ଦେହ କହନ୍ତି ଓ ଅନ୍ତଃଚିନ୍ତିତ ଦେହ ସିଦ୍ଧଦେହ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରେମମୟୀ ତୃଷ୍ଣାର ଉଦୟ ହେଲମାତ୍ରେ ଗୁରୁ କୃପାରୁ ଆପଣାମନକୁ ସିଦ୍ଧିଦେହ ନିଦର୍ଶନ ଓ ଭାବନା କାଳରେ ସେ ଦେହର ପ୍ରାପ୍ତି ଘଟିଥାଏ । ବ୍ରଜଧାମରେ ସମସ୍ତ ନିତ୍ୟ । ସ୍ଥାନ-କାଳ-ପାତ୍ର ଓ ଅନୁଶୀଳନ ମଧ୍ୟ ନିତ୍ୟ ।

ସାଧକମାନେ ସଖୀଙ୍କ ଅନୁଗା ହୋଇ ବ୍ରଜଧାମରେ ସିଦ୍ଧଦେହ ଲାଭ କରିବା ଲାଳସା କରି ଭଜନନିରତ ହେବେ । ପ୍ରାରବ୍ଧଜାତ ଦେହ

ଭୋଗମୟୀ । କିନ୍ତୁ; ପ୍ରେମମୟୀ ତୃଷ୍ଣାର ଏପରି ପ୍ରଭାବ ଯେ, ସାଧକ ଦେହ କାଳୀନ ସେହି ଦେହ ମଧ୍ୟ ସିଦ୍ଧ ଗୋପୀଦେହ ଭାବିବା ହେତୁ ଅଙ୍ଗ-ପରିବର୍ତ୍ତନାଦି କିଞ୍ଚିତ୍ କିଞ୍ଚିତ୍ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଅତଏବ ପ୍ରେମମୟୀ ତୃଷ୍ଣାହିଁ ସାଧକ ଓ ସିଦ୍ଧ ଦେହର ନିତ୍ୟସିଦ୍ଧ ଉପକରଣ । ଏହି ଭଜନ ମଧ୍ୟ ନିତ୍ୟସିଦ୍ଧ । ଏକମାତ୍ର ପ୍ରେମତୃଷ୍ଣା ହିଁ ଆମର ଯଥା ସର୍ବସ୍ୱ ।

ସାଧନେ ଭାବିବ ଯାହା   ସିଦ୍ଧଦେହେ ପାବ ତାହା
ପକ୍ୱାପକ୍ୱ ମାତ୍ର ଯେ ବିଚାର
ସାଧନେ ଯେ ଧନ ଚାଇ   ସିଦ୍ଧ ଦେହ ତାହା ପାଇ
ରାଗ ପଥେର ଏଇ ତତ୍ତ୍ୱସାର ।

ଅନୁରାଗର ବ୍ୟାକୁଳେ   ପ୍ରେମମୟୀ ତୃଷ୍ଣାବଳେ
ସାଧକ-ସିଦ୍ଧଦେହରେ ତତ୍ତ୍ୱସମ୍ଭାର କଲ୍ଲୋଳେ—॥ ୦ ॥
ସାଧନେ ଚିନ୍ତନ କାଳେ   ସିଦ୍ଧଦେହେ ତାହାମିଳେ
ନିଜଭାବ ଅନୁଯାୟୀ ଫଳାଫଳ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ—॥ ୧ ॥
ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ ଭାବନାରେ   ସ୍ଥିତ ବିଶୁଦ୍ଧ ରୂପରେ
ପ୍ରେମରୂପେ ପରିପକ୍ୱ ଲୀଳା-ଲହରୀ ଉଚ୍ଛୁଳେ—॥ ୨ ॥
ବ୍ୟାକୁଳତା ନିର୍ଭରତା   କୃଷ୍ଣପ୍ରେମେ ବିରହତା
ଜୀବର ଜୀବନ୍ତ ପୋଡ଼ି ଭାବ ଦେହଟି ଉଜ୍ଜଳେ—॥ ୩ ॥
ଭାବ ଦେହ ହେଲେ ପୁଷ୍ଟ   ଲଭେ କୃଷ୍ଣ ସଙ୍ଗସୁଖ
ସାଧନାର ଭାବଫଳେ ରୂପଧରେ ତାହା ବଳେ—॥ ୪ ॥
ସାଧନେ ଚାହିଁବ ଯାହା   ସିଦ୍ଧ ଦେହେ ପାଇ ତାହା
ରାଗାନୁଗାମାର୍ଗେ ମାର୍ଗ ଅନୁସର ଅବହେଳେ—॥ ୫ ॥

ଏହି ପ୍ରେମମୟୀ ତୃଷ୍ଣା ହିଁ ଘନୀଭୂତ ସିଦ୍ଧଦେହ ପ୍ରକାଶ କରିଥାଏ । କେବଳ ମାତ୍ର ନାମକୀର୍ତ୍ତନ ଦ୍ୱାରା ଏହି ଦେହର ପ୍ରାପ୍ତି ଘଟେ ।

ଜୀବ ମାତ୍ରକେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିତ୍ୟଦାସ । ଦିନେ ନିଶ୍ଚୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜୀବ ସିଦ୍ଧଦେହ ଲାଭ କରି ପୂର୍ବ ସେବାଧିକାର ପ୍ରାପ୍ତ ହେବେ । ଜୀବ ଚାରି ପ୍ରକାର ଅବସ୍ଥାରେ ଅଛନ୍ତି । ପ୍ରଥମ ସ୍ତରରେ ଜୀବଠାରେ ପ୍ରେମମୟୀ ତୃଷ୍ଣା ଲୁପ୍ତ ଥାଏ । ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀର ସାଧକଙ୍କଠାରେ ଏହି ତୃଷ୍ଣାର ଉଦୟ ହୁଏ । ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଜୀବଙ୍କଠାରେ ଏହି ତୃଷ୍ଣାର ଆଧିକ୍ୟ ଦେଖାଦିଏ ଏବଂ ଚତୁର୍ଥଶ୍ରେଣୀ ଜୀବଙ୍କଠାରେ ଏହି ତୃଷ୍ଣାହିଁ ଏକମାତ୍ର ପ୍ରବଳ ଥାଏ । ତେଣୁ ଏହି ସେବାଭିଳାଷ ଜୀବ ମାତ୍ରକେ ନିତ୍ୟସିଦ୍ଧ ଭାବରେ ବିରାଜିତ ଅଛି । ପ୍ରକାଶ ଓ ଅପ୍ରକାଶ—ଏହି ମାତ୍ର ଭେଦ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯେପରି ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଙ୍କ ଘନବିଗ୍ରହ, ସେହିପରି ପ୍ରେମମୟୀ ତୃଷ୍ଣାର ଘନୀଭୂତ ଦେହ ହିଁ ସିଦ୍ଧଦେହ । ଯେପରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ତନୁଭିନ୍ନ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦତ୍ୱର ପ୍ରକାଶ ଅନ୍ୟତ୍ର ନାହିଁ, ସେହିପରି ସିଦ୍ଧ ସେବାଦେହ ଭିନ୍ନ ନିତ୍ୟ ପ୍ରେମମୟୀ ତୃଷ୍ଣାର ବିକାଶ ଅନ୍ୟ ଶରୀରରେ ନାହିଁ । ଭଗବାନ୍ ଏବଂ ଭକ୍ତଙ୍କ କୃପାରୁ ସେହି ନିତ୍ୟ ସିଦ୍ଧ ଦେହର ସନ୍ଧାନ ମିଳେ । ଜୀବର ସମସ୍ତ ଅଛି, କେବଳ ଗୁରୁକୃପା ଆକର୍ଷଣ କରିପାରିଲେ ତାହାର ଦର୍ଶନ ମିଳିବ । ଅତଏବ ପ୍ରେମମୟୀ ତୃଷ୍ଣା ହିଁ ଆମର ଏକମାତ୍ର ସମ୍ପଦ ଓ ତାହା ହିଁ କେବଳ ଆମର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେବାର ଏକମାତ୍ର ଉପକରଣ । ଏହି ତନୁଟି ଏକମାତ୍ର ତୃଷ୍ଣାର ବିଗ୍ରହ ।

ସେହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗୌରାଙ୍ଗ ରୂପରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ହରିନାମ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେମଦାନ କରି ନିଜର ବାକ୍ୟ ରକ୍ଷାକଲେ । ଆମେମାନେ ଶ୍ରୀଗୁରୁଙ୍କ ବାକ୍ୟ ଅନୁସାରେ ସେହି ପଥ ଅନୁସରଣ କରି ପ୍ରେମଲାଭ କରି ପାରିବା । ଆମର ସ୍ୱରୂପ ଲାଭ ହେବ । ଯଥା—

ପ୍ରକୃତିର ମଧ୍ୟେ ଦେଖ କାଳର ପ୍ରଭାବ
ଭୂତ-ଭବିଷ୍ୟତ ବୁଦ୍ଧି ତାହାର ସ୍ୱଭାବ ।

ଅପ୍ରାକୃତ ତତ୍ତ୍ୱ ଭୂତ-ଭବିଷ୍ୟତ ନାହିଁ
ନିତ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନ ତଥା ବଳି ହାରିଯାଇ ।

ବାଙ୍‌ମନେର ଅଗୋଚର ଅପ୍ରାକୃତ ତତ୍ତ୍ୱ
ବସ୍ତିତେ ଆଇ ସେ ଦୋଷ ଏଇମାତ୍ର ସତ୍ୟ ।

ଅପ୍ରାକୃତ ତତ୍ତ୍ୱେ କଭୁ ଦୋଷ ନାଇ ପାଇ
ଅଚିନ୍ତ୍ୟଶକ୍ତିତେ ସବ ସମାଧାନ ଭାଇ ।

ପୂର୍ବାପର ହେନ କଥା କଭୁନାହିଁ ତାୟ
ସର୍ବଦା ନୂତନ ସବ ଆନନ୍ଦେ ମାତାୟ ।

ଅତଏବ ତତ୍ତ୍ୱେ ଯେ ଅଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ଭାବ
ସମକାଳେ ଦେଖି ସେ ଓ ତତ୍ତ୍ୱେର ସ୍ୱଭାବ ।

ବିରୁଦ୍ଧ ଧର୍ମାଶ୍ରୟ ତତ୍ତ୍ୱ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ତାର ଗୁଣ
ଜନ୍ମେନାଇ ହ୍ଲାଦିନୀ ତବୁ ବିସ୍ମାତେ ନିପୁଣ ।

ନିତ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନ ତତ୍ତ୍ୱ କାଲ ଦୋଷହୀନ
କାଲ ଦୋଷ ବିଶ୍ୱରେ ପ୍ରାକୃତେ ସମୀଚୀନ ।

ଶ୍ରୀ ଅଦ୍ୱୟତତ୍ତ୍ୱ ଆର୍ ରାଧାକୃଷ୍ଣ ତତ୍ତ୍ୱ
ସମକାଳ ସତ୍ୟ ନିତ୍ୟ ଆର୍ ଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱ ।

ଅତଏବ ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଦୁଇ ଏକ ହଇ
ଅଧୁନା ପ୍ରକଟ ମୋର ଚୈତନ୍ୟ ଗୋସାଇଁ ।

ଅଧୁନା ବଲିତେ କାଲ ଭେଦ ନାଇ କର
ଅପ୍ରାକୃତେ କାଲଭେଦ ନାଇଁ ତା' ବିଶ୍ୱର ।

ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଛିଲ ହଲ ଚୈତନ୍ୟ ଗୋସାଇଁ
ବଲିଲେ କାଲ ଦୋଷେ ନିତ୍ୟବସ୍ତୁ ହାରାଇ ।

ବଲିଆଛି ଅପ୍ରାକୃତେ ସବ ବର୍ତ୍ତମାନ
ଚୈତନ୍ୟ କୃଷ୍ଣେତେ ଭେଦ ହଏ ସାବଧାନ ।

ସେଇତ ଚୈତନ୍ୟ ଏବେ ପ୍ରପଞ୍ଚେ ପ୍ରକଟେ
ସଂକୀର୍ତ୍ତନ କରି ବୁଲେ ଗଙ୍ଗା-ସିନ୍ଧୁ ତଟେ ।

ପରନିନ୍ଦା ପରଚର୍ଚ୍ଚା ନା କର କଖନ
ଦୃଢ଼ ଭାବେ ଏକାନ୍ତ ଭଜ ଶ୍ରୀଗୁରୁ ଚରଣ ।

ଗୁରୁ ଯେ ଶିଖାଲ ନାନା ସେଇ ନାମ ଗାଓ
ଅନ୍ୟ ସବ ନାମ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ସେଇ ନାମ ପାଓ ।

ଗୌର ବିନା ଗୁରୁ ନାଇ ଏ ଭବ ସଂସାରେ
ସରଳ ଗୌରାଙ୍ଗ ଭକ୍ତି ଶିଖାଓ ସବାରେ ।

କୁଟିନାଟି ଛାଡ଼ ମନ କରହ ସରଳ
ଗୌରଭଜା ଲୋକରକ୍ଷା ଏକସ ନିଷ୍ଫଳ ।

ହୟ ଗୌର ଭଜ ନୟ ଲୋକଭଜ ଭାଇ
ଏକପାଶେ ଦୁଇ କଭୁ ନା ରଏ ଏକଠାଇ ।

ଜାଗାଇ ବଲେ ଯଦି ଏକନିଷ୍ଠ ନା ହଇବେ
ଦୁଇନାୟେ ନଷ୍ଟପାରେର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଭୋଗିବେ ।

ପ୍ରାକୃତ ଜଗତେ ଦେଖୁଅଛ ଯାହା
କାଳର ଗତି ପ୍ରଭାବ
ଭୂତ-ଭବିଷ୍ୟତ ବିଗ୍ରହ ସତତ
ଅଟେ ତାହାର ସ୍ୱଭାବ— ॥
ଅପ୍ରାକୃତ ତତ୍ତ୍ୱେ ଭୂତ-ଭବିଷ୍ୟତ
ଖଣ୍ଡକାଳ ଦୋଷ ନାହିଁ
ନିତ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନ ଚିର ଅମଙ୍ଗଳା
ଧନ୍ୟ ତା ମହିମା ଭାଇ— ॥
ବାକ୍ୟ-ମନ ଅଗୋଚରହିଁ ସେ ତତ୍ତ୍ୱ
ଭାଷାରେ ବର୍ଣ୍ଣିଲେ ତା'ରେ
ଅପରାଧ ଘଟେ ଅବନା ବର୍ଣ୍ଣିଲେ
ଏସନ ମହିମା ଧରେ—

ଅପ୍ରାକୃତ ତତ୍ତ୍ୱ ଦୋଷ ବିରହିତ
ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ତାହାର ଶକ୍ତି
ସେ ଶକ୍ତି ବଳରେ ଅଘଟନ ଘଟେ
ସର୍ବ ସମାଧାନ ତଥି— ॥

ଅଛି ଥିଲା ଥିବ ଏ ଖଣ୍ଡବସ୍ତୁର
କାଳର ତ' ସେଥି ନାହିଁ
ନିତ୍ୟ ସେ ନୂତନ ନିତ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନ
ଆନନ୍ଦେ ରଖେ ମତାଇ— ॥

ଅତଏବ ତତ୍ତ୍ୱେ ଖଣ୍ଡାଖଣ୍ଡ ଭାବ
ସମକାଳେ ଦେଖାଯାଏ
ତାହାବି ତତ୍ତ୍ୱର ସ୍ୱଭାବଟି ଜାଣ
କେବେ ତାହା ଭିନ୍ନ ନୁହେଁ— ॥

ବିରୁଦ୍ଧ ଧର୍ମଟି ଆଶ୍ରୟ ତତ୍ତ୍ୱର
ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ତାହାର ଗୁଣ
ଅଜନ୍ମା ହ୍ଲାଦିନୀ ହେଲେ ବି କ୍ରିୟାରେ
ଅଟନ୍ତି ସେହୁ ନିପୁଣ— ॥

ନିତ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନ କାଳ ଦୋଷହୀନ
ଅପ୍ରାକୃତ ତତ୍ତ୍ୱ ଜାଣ
ଖଣ୍ଡକାଳ ଦୋଷ ବସ୍ତୁରଷ୍ଟି ଭାଇ
ପ୍ରାକୃତରେ ସମୀଚୀନ— ॥

ଗଉରେ ଅଦ୍ୱୈତ ରାଧାକୃଷ୍ଣେ ଦ୍ୱୈତ
ସମକାଳେ ନିତ୍ୟ ସତ୍ତା
ଶୁଦ୍ଧସତ୍ତ୍ୱଭାବ ଭାବୁକର ଭାବ
ଅଗମ୍ୟ ତାହାର ତତ୍ତ୍ୱ— ॥

ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଦୁଇ ମିଶି ଏକହୋଇ
ହେଲେ ଚୈତନ୍ୟ ଗୋସାଇଁ

ଅଧୁନା ପ୍ରକଟ ହେଲେ ବୋଲ ମୁହିଁ
ଖଣ୍ଡକାଳରେ କହଇ— ॥
ଅଧୁନା କହିଲେ କାଳଭେଦ ନାହିଁ
ଏହା ସଦା ହେତୁ କର
ଅପ୍ରାକୃତ ତତ୍ତ୍ୱେ କାଳର ବିଗ୍ରହ
ନାହିଁ କହେ ବାରମ୍ବାର— ॥

ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଥିଲେ ଚୈତନ୍ୟ ହୋଇଲେ
ଏପରି କହିଲେ ଭାଇ
ଅପ୍ରାକୃତ ତତ୍ତ୍ୱେ ଖଣ୍ଡିତ ବିଗ୍ରହ
ସତ୍ୟବସ୍ତୁଟି ହରାଇ—
ଭୁହାଇ ଭୁହାଇ କହେ ମୁଁ ବୁଝାଇ
ଅପ୍ରାକୃତେ ସବୁ ଅଛି
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣେ ଚୈତନ୍ୟେ ନାହିଁ ତ' ବିଭେଦ
ସାବଧାନ କରୁଅଛି— ॥

ସେହି କୃଷ୍ଣ ଆଜି ଜଗତେ ପ୍ରକଟେ
ଧରି ରୂପ ଗୋରାଙ୍ଗ
ଗଙ୍ଗା-ସିନ୍ଧୁ ତଟେ ନାଚି ନାଚି ଯାଏ
ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନେ ଉନମତ୍ତ— ॥

ପରନିନ୍ଦା ପରଚର୍ଚ୍ଚା ନ କରଣ
ଦୃଢ଼ଭାବ ସହକାରେ
ଶ୍ରୀଗୁରୁ ଚରଣ ଭଜ ଆରେ ମନ !
ବୁଝାଇ କହୁଛି ବାରେ— ॥

ଯେଉଁ ନାମ ଗୋଟି ଶିଖାଇଲେ ଗୁରୁ
ସେହି ନାମ ସଦା ଗାଅ
ଅନ୍ୟ ସବୁ ନାମ ମନ୍ତ୍ରମାଟି ଭାଇ
ସେହି ନାମେ ସଦା ପାଅ— ॥

ଗୌର ବିନା ଗୁରୁ ନାହିଁ ଏ ସଂସାରେ
ସରଳ ଗୌରାଙ୍ଗ ଭକ୍ତି
ଶିଖାଅ ସଭିଙ୍କୁ ଜାଣିରଖ ଭାଇ
ଗୌରବିନା ନାହିଁ ଗତି— ॥

କୂଟ-କପଟ ବିଗୃର ପରିହରି
ମନକୁ କର ସରଳ
ଗୁରୁ ଗୌର ଭଜ ଲୋକାପେକ୍ଷା ତେଜ
ଦୁଇ ବିପରୀତ ଫଳ— ॥

ଗୌର ଭଜ ଅବା ଲୋକକଥା ଭଜ
ଗୋଟିଏ ଆଶ୍ରୟ କର
ଗୋଟିଏ ପାତ୍ରେ ଦୁଇଟି ବସ୍ତୁର
ହୁଅଇ ନାହିଁ ଆଧାର— ॥
ଗୁରୁତ’ ଗଉର ବରଜ କିଶୋର
ମହେଶ୍ୱର ସର୍ବେଶ୍ୱର
ଗୁରୁନାମ ଭଜ ଗୁରୁପଦ ପୂଜ
ଗୁରୁ ଏକା ଗତି ତୋର
ଚେତାଇ କହୁଛି ହେତୁ କର ଭାଇ !
(ଯଦି) ଏକନିଷ୍ଠ ନ ହୋଇବ
ଦୁଇ ନାବେ ନଦୀ ପାରି ହେବାପରି
ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ସିନା ଭୋଗିବ ! !— ॥

ସିଦ୍ଧଦେହ ଅନ୍ତଃ କଳ୍ପିତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ପରମ ସୌଭାଗ୍ୟର କାରଣ। ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ସଖୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଷ୍ଟସଖୀ ପ୍ରଧାନ। ଯଥା—ଶ୍ରୀ ଲଳିତା, ଶ୍ରୀ ବିଶାଖା, ଶ୍ରୀ ଚିତ୍ରା, ଶ୍ରୀ ଚମ୍ପକଲତା; ଶ୍ରୀ ତୁଙ୍ଗବିଦ୍ୟା, ଶ୍ରୀ ଇନ୍ଦୁରେଖା, ଶ୍ରୀ ରଙ୍ଗଦେବୀ, ଓ ଶ୍ରୀ ସୁଦେବୀ—ଏହି ଆଠଜଣ।

ତତ୍ପରେ ମଞ୍ଜରୀମାନଙ୍କ ନାମ ଯଥା—ଶ୍ରୀ ରୂପମଞ୍ଜରୀ, ଶ୍ରୀ ରତିମଞ୍ଜରୀ, ଶ୍ରୀ ଲବଙ୍ଗମଞ୍ଜରୀ, ଶ୍ରୀ ମଞ୍ଜୁମାଳୀ, ଶ୍ରୀ ରସମଞ୍ଜରୀ, ଶ୍ରୀ କସ୍ତୁରିକା, ଶ୍ରୀ ଗୁଣମଞ୍ଜରୀ ଓ ଶ୍ରୀ ପ୍ରେମମଞ୍ଜରୀ । ଏମାନେ ଯୁଗଳ ସେବା ଅତି ଆନନ୍ଦର ସହକାରେ ସମ୍ପନ୍ନ କରନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ସଖୀମାନେ ପାଞ୍ଚ ପ୍ରକାର । ଯଥା—ସଖୀ, ନିତ୍ୟସଖୀ, ପ୍ରାଣସଖୀ, ପ୍ରିୟସଖୀ, ଏବଂ ପରମପ୍ରେଷ୍ଠା ସଖୀ । ତନ୍ମଧରେ

(୧) **ସଖୀ**—କୁସୁମିକା, ବିନ୍ଧ୍ୟା ଓ ଧନିଷ୍ଠା ।

(୨) **ନିତ୍ୟସଖୀ**—କସ୍ତୁରିକା, ମଣିମଞ୍ଜରୀ ।

(୩) **ପ୍ରାଣସଖୀ**—ଶଶିମୁଖୀ, ବାସନ୍ତୀ, କୁସିକା ପ୍ରଭୃତି ।

(୪) **ପ୍ରିୟସଖୀ**—ମଦନାଳସା, କମଳା, ମାଧବୀ, ମାଳତୀ ଇତ୍ୟାଦି ।

(୫) **ପରମପ୍ରେଷ୍ଠା ସଖୀ**—ଲଳିତା, ବିଶାଖା ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରେଷ୍ଠାସଖୀ ।

ସଖୀ କୁସୁମିକା ବିନ୍ଧ୍ୟା ଧନିଷ୍ଠାଦି ଏଥା
ଯତନେ ସାଧୟେ ରାଧିକାର ମନୋକଥା ।

ନିତ୍ୟସଖୀ କସ୍ତୁରୀମଣି ମଞ୍ଜରିକା ଆଦି
ଯତନେ ରାଧା ମନୋବୃତ୍ତି ସାଧେ ନିରବଧି ।

ପ୍ରାଣସଖୀ ବାସନ୍ତୀ ଆଦି ରାଧାତୁଲ୍ୟ ପ୍ରାୟ
ଏଇକୁଞ୍ଜେ ରାଧାକୃଷ୍ଣେ କୌତୁକ ବାଢାୟ ।

ପ୍ରିୟସଖୀ କୁରଙ୍ଗାକ୍ଷୀ ଆଦି ଅନୁପମା
ଏ କୁଞ୍ଜେ ବିହ୍ୱଳ ଦେଖି ନୋ ହାର ସୁଷମା ।

ପରମପ୍ରେଷ୍ଠା ସଖୀ ଲଳିତାଦିକ ତନୁଧାୟୁ
ଦୋହ୍ନେ ମିଳାଇୟା ମହାଉଲ୍ଲାସ ହିନମାୟୁ ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରାଣ ଅଧିକା
ମହାଭାବ ସ୍ୱରୂପିଣୀ ରାଧିକା ଯେ
ପଞ୍ଚଭାଗ ସଖୀ ସମାବୃତା, ସଜନ ଗୋ—॥୧॥
ନିତ୍ୟସଖୀ-ପ୍ରାଣସଖୀ
ପ୍ରିୟସଖୀ-ପରମପ୍ରେଷ୍ଠା ସଖୀ ଯେ
ସଖୀ ପଞ୍ଚଭାଗର ସୁମୁଖୀ, ସଜନ ଗୋ—॥୨॥
ସଖୀ ମଧ୍ୟେ କୁସୁମିକ
ବିନ୍ଧ୍ୟା-ଧନିଷ୍ଠାଦି ଗୋପୀକ ତଥା
ଯତ୍ନେ ସାଧି ରାଈ ମନକଥା, ସଜନ ଗୋ—॥୩॥
ନିତ୍ୟସଖୀ କସ୍ତୁରିକା
ମଣିମଞ୍ଜରୀ ନାମେ ମଞ୍ଜରିକା ଯେ
ରାଈ ମନ ବୃତ୍ତି ସେବାରତା, ସଜନ ଗୋ—॥୪॥
ପ୍ରାଣସଖୀ ଶଶିମୁଖୀ
ବାସନ୍ତ-କୁସିକା ଆଦି ଅନେକ୍ତ ଯେ
ରାଧାତୁଲ୍ୟପ୍ରାପ୍ୟ ଝଳ କାନ୍ତ, ସଜନ ଗୋ--॥୫॥
ଶ୍ରୀରାଧା-ମାଧବକୁଞ୍ଜେ
ଆହା କି ଯୁଗଳମିଳନ ସାଜେ ଯେ
ରାଈ-କାହ୍ନୁ କଉତୁକେ ମତ୍ତେ, ସଜନ ଗୋ—॥୬॥
ପ୍ରିୟସଖୀ କୁରଙ୍ଗାକ୍ଷୀ
ମାଧବୀ-ମଦନାଳସା-ମାଳତୀ ଯେ
ରାଈ ଆଦେଶେ କୁଞ୍ଜ ସଜାନ୍ତି, ସଜନ ଗୋ—॥୭॥
କୁଞ୍ଜ ମଧ୍ୟେ ରାଈ ଧନୀ
କୃଷ୍ଣ ଆଲିଙ୍ଗନେ ଛନ୍ଦାମାନନୀ ଯେ
ଅନୁପମ ସୁଷମା ମଣ୍ଡଣି, ସଜନ ଗୋ—॥୮॥
ପ୍ରେଷ୍ଠାସଖୀ ଅଷ୍ଟସଖୀ
ଲଳିତା-ବିଶାଖା ଆଦି ସୁଦେବୀ ଯେ
ବିହ୍ୱଳମତ ଶୋଭା ନିରେଖି, ସଜନ ଗୋ—॥୯॥

ଯୁଗଳଙ୍କୁ ମିଳାଇ
ମହାନ ଉଲ୍ଲାସେ ହୋଇଣ ବାଇ ଯେ
ନିତ୍ୟ ଯୁଗଳ ସେବାଟି ଧ୍ୟାୟି, ସଜନୀ ଗୋ —॥୧୦॥

ମଞ୍ଜରୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରୂପମଞ୍ଜରୀ ଓ ରତିମଞ୍ଜରୀ ସର୍ବପ୍ରଧାନ । ଏମାନେ ଲଳିତା, ବିଶାଖାଙ୍କ ଅନୁରୂପା । ଏମାନେ ଅନ୍ୟ ମଞ୍ଜରୀମାନଙ୍କର ପରିଚାଳିକା । ଏମାନଙ୍କର ବୟସ ବାରବର୍ଷ । ଏହି ମଞ୍ଜରୀମାନଙ୍କର କୁଞ୍ଜ ସେବା ବ୍ୟତୀତ ସ୍ୱସୁଖ ବାସନା ଆଦୌ ନାହିଁ । ଦିନେ ପରୀକ୍ଷା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମଣିମଞ୍ଜରୀଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ସହିତ ବିହାର କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରିବାରେ ମଞ୍ଜରୀ ଉତ୍ତର ଦେଲେ—ହେ ମୋର ପ୍ରିୟତମ ପ୍ରଭୁ ! ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କର ଯୁଗଳସେବାର ଦାସୀ । ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ବିହାରର ସ୍ପୃହା ମୋ ଅନ୍ତରରେ କେବେହେଲେ ଉଦିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଅତଏବ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେ ଆମର ନିବେଦନ ଯେ, ମୁଁ ଯେପରି ଅନନ୍ତକାଳ ଆପଣଙ୍କ ଯୁଗଳସେବାର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ପାରିବି ।

ଅନ୍ୟଦିନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯୁଗଳ ସେବାନିମିତ୍ତ ମାଳା ରଚନା କରିବାକୁ ପୁଷ୍ପଚୟନ କରୁଥିବା ଜଣେ ମଞ୍ଜରୀଙ୍କୁ ଆବେଗଭରରେ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିବାକୁ ଯିବାବେଳେ ସେ ଦୂରକୁ ଘୁଞ୍ଚିଯାଇ କହିଲେ—ହେ ବୃନ୍ଦାବନଚନ୍ଦ୍ର ! ଏହି ଦେହ ଛୁଇଁବାପୂର୍ବରୁ ମୋର ଯେପରି ମୃତ୍ୟୁ ଘଟନ୍ତା ମୁଁ ଏହାକୁ ଶ୍ରେୟଃ ମନେକରୁଛି । ମୁଁ ରାଧାରାଣୀଙ୍କ ସେବିକା । ଏହି ଭାବରେ ଆପଣମାନଙ୍କ ସେବା ହିଁ ଆମର ସର୍ବସ୍ୱ ।

ଏହି ମଞ୍ଜରୀରୂପର ଆସ୍ୱାଦନ ସ୍ୱୟଂ ମହାପ୍ରଭୁ ମଧ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଶ୍ରୀ ମହାପ୍ରଭୁ ଦେଖିଲେ—ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ରାସନୃତ୍ୟରେ ନିରତ, ତାଙ୍କ ଅଧରରେ ମଧୁର ମୁରଲୀ ଏବଂ ପରିଧାନରେ ପୀତାମ୍ବର ଶୋଭା ପାଉଅଛି । ଗୋପୀମାନେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ନୃତ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମଧ୍ୟ ଯୁଗଳ ନୃତ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି । ଏହା ଦେଖି ସେ ଆନନ୍ଦରେ ହସିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ଅନ୍ୟଦିନେ ପ୍ରଭୁ କହିଲେ— ମୁଁ କାଳିନ୍ଦୀ ନଦୀର ଦର୍ଶନ କଲି । ସେଥିରେ ଦେଖିଲି, ଆମର ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ଶ୍ରୀରାଧା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗୋପୀଗଣଙ୍କ ସହିତ ଜଳକେଳି କରୁଅଛନ୍ତି । ମୁଁ ଯମୁନା କୂଳରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ କେତେଜଣ ସଖୀଙ୍କସହ ଏ ଲୀଳା ଦର୍ଶନ କରିଥିଲି ।

ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ଭାବରେ ଶ୍ରୀମହାପ୍ରଭୁ ନିଜ ଜୀବନରେ ମଞ୍ଜରୀମାନଙ୍କ ଆଦର୍ଶ ସ୍ଥାପନ କରିଯାଇଛନ୍ତି । ସେ ମଧ୍ୟ ମଞ୍ଜରୀଭାବରେ ଯୁଗଳ ମିଳନ-ଜନିତ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ସେହି ଆଦର୍ଶ ହିଁ ଜୀବମାତ୍ରର ଅନୁସରଣୀୟ । ସେମାନଙ୍କର ମିଳନ ସୁଖରେ ସୁଖାନୁଭବ କରିବା ହେଉଛି ଜୀବମାତ୍ରର—ଜୀବନର ଏକମାତ୍ର ଆଦର୍ଶ । ତେଣୁ ମହାପ୍ରଭୁ କହିଛନ୍ତି—

ଜୀବେର ସ୍ୱରୂପହୟ କୃଷ୍ଣେର ନିତ୍ୟ ଦାସ
କୃଷ୍ଣେର ତଟସ୍ଥାଶକ୍ତି ଭେଦାଭେଦ ପ୍ରକାଶ । *

ଏହି ଆଦର୍ଶରେ ମହାଜନ ଗାଇଛନ୍ତି—

ରାଧାକୃଷ୍ଣ ପ୍ରାଣମୋର ଯୁଗଳ କିଶୋର
ଜୀବନେ ମରଣେ ଆର ଗତି ନାଇଁ ମୋର ।
କାଳିନ୍ଦୀର ତୀରେ କେଳି କଦମ୍ବେର ବନେ
ରତନ-ବେଦୀର ପରେ ବସାବ ଦୁଜନେ ।
ଗାଥିୟାଁ ମାଳତୀ ମାଳା ଦିବ ଦୋଲିୟେଗଲେ
ଅଧର ଭୁଲିୟେ ଦିବ କର୍ପୂର ତାମ୍ବୁଲେ ।
ଶ୍ୟାମ-ଗୌରୀ ଅଙ୍ଗେ ଦିବ ଚନ୍ଦନେର ଗନ୍ଧ
ଭ୍ରମର ଭୁଲିବ କବେ ହେରି ମୁଖଚନ୍ଦ୍ର ।
ଲଳିତା-ବିଶାଖା ଆଦି ଯତ ସଖୀବୃନ୍ଦେ
ଆଜ୍ଞାୟ କରିବ ସେବା ଚରଣାର ବିନ୍ଦେ ।
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଚୈତନ୍ୟ ପ୍ରଭୁର ଦାସ-ଅନୁଦାସ
ସେବା ଅଭିଲାଷ ମାଗେ ନରୋତ୍ତମ ଦାସ ।

---

* ଏହାର ଓଡ଼ିଆ ଗୀତିଛନ୍ଦ 'ନାମାମୃତ' ଦ୍ୱିତୀୟଖଣ୍ଡରେ ପ୍ରକାଶିତ ।

ରାସସ୍ଥଳୀରେ ରସରାଜ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବଂଶୀବାଦନ କରନ୍ତି । ଅନ୍ୟମାନେ ନାନାବିଧ ବାଦ୍ୟଧ୍ୱନି କରି ଗୀତବାଦ୍ୟ ନୃତ୍ୟ ସମ୍ମିଳନରେ ରାସସ୍ଥଳୀ ଅପୂର୍ବ ଅବସ୍ଥା ଧାରଣ କରେ । ଯଥା—

ଓହେ ଶ୍ରୀନିବାସ ରାସେ କି ଅଦ୍ଭୁତ ରୀତ
ବାୟ ନାନାବାଦ୍ୟ ଯାତେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ମୋହିତ ।

ସର୍ବବାଦ୍ୟ ବିଶାରଦ ବ୍ରଜେନ୍ଦ୍ର ତନୟ
ପ୍ରେୟସୀ ବେଷ୍ଟିତ କୋଟି କନ୍ଦର୍ପ ମୋହାୟ ।

ବାୟଲେନ ବଂଶୀ କିବା ଅପୂର୍ବ ଭଙ୍ଗିତେ
ତ୍ରିଜଗତେ ଶୋଭାର ଉପମା ନାଇ ଦିତେ ।

ମନ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟେ ତାରେ ସ୍ୱରାଲାପ ମନୋହର
ବଂଶୀଧ୍ୱନି ଶ୍ରବଣେ ବିହ୍ୱଳ ମହେଶ୍ୱର ।

ଭୁବନମୋହିନୀ ରାଧା ରସେର ମୂରତି
ବାଜାୟେନ ଅନାବଶୀ ଯନ୍ତ୍ର ଶୁଦ୍ଧରୀତି ।

ଲଳିତା କୌତୁକେ ବାଜାୟେନ ବ୍ରହ୍ମବୀଣା
ଶ୍ରୁତି ଆଦି ବାଦ୍ୟେ ପ୍ରକାଶିତେ ସେଇ ବୀଣା ।

ବିଶାଖାସୁନ୍ଦରୀ ମହାମଧୁର ଭଙ୍ଗିତେ
ବାଜାୟ କଚ୍ଛପୀ ବୀଣା ନାନା ଭେଦଗତେ ।

ରୁଦ୍ରବୀଣା ବାଜାୟେନ ସୁଚିତ୍ରା ସୁନ୍ଦରୀ
ସ୍ୱରଜାତି ପ୍ରଭେଦ ପ୍ରକାଶେ ଭଙ୍ଗି କରି ।

ବିପଞ୍ଚୀ ବାଜାନ ରଙ୍ଗେ ଚମ୍ପକଲତିକା
ମୂର୍ଚ୍ଛନା ତାନାଦି ପ୍ରକାଶେନ ସର୍ବାଧିକା ।

ରଙ୍ଗଦେବୀ ବାଜାୟେନ ଯନ୍ତ୍ରକ ବିଳାସ
ତାହା କି ଅଦ୍ଭୁତ ଯମକେର ପରକାଶ ।

ସୁଦେବୀ ସୁନ୍ଦରୀ ରଙ୍ଗେ ସାରଙ୍ଗୀ ବାଜାୟ
ନାନରାଗ ପ୍ରଭେଦ ପ୍ରବନ୍ଧ ବ୍ୟକ୍ତ ତାୟ ।

ବୀଜାନ କମ୍ବୁଗ୍ର ଭୁଙ୍ଗବଦ୍ୟା କୁତୂହଳେ
କରୟେ ଅମୃତ ବୃଷ୍ଟି ଶ୍ରୀରାସ ମଣ୍ଡଳେ ।
ଶ୍ରୀରାଧିକା ସଖୀ ସମୁଦ୍ଦେର ଗଣ ଯତ
ସର୍ବେସର୍ବ ସକଳ ପ୍ରକାର ବାଦ୍ୟେ ରତ ।

କେହ ବାୟ ମାଦଳ ମାଦକ ସର୍ବମତେ
ପ୍ରକାଶେ ଅଦ୍ଭୁତ ତାଳ ଅଶ୍ରୁତ ଜଗତେ ।

କେହ କେହ ମୁରୁଜ ଉପାଙ୍ଗ ବାଦ୍ୟ ବାୟ
ଯାହାର ଶ୍ରବଣେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ନା ରହେ ହିୟାୟ ।

କେହ ବାୟ ଡମ୍ବୁରୁ ପରମ ସୁ ତୂର୍ଯ୍ୟତେ
ଶିବପ୍ରିୟ ଡମ୍ବୁରୁ ଏ ବିଦିତ ଜଗତେ ।

ସର୍ବବାଦ୍ୟ ଧ୍ୱନି କି ଅଦ୍ଭୁତ ଏକମେଳେ
ସୁଧା ବୃଷ୍ଟି କରେ ଯେନ ଶ୍ରୀ ରାସମଣ୍ଡଳେ ।

ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାଦେବୀର ଅତି ଆନନ୍ଦ ଅନ୍ତର
ଯେ ଗାନ ଅଦ୍ଭୁତ ବାଦ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ର ଅଗୋଚର ।
ରାଇ-କାନୁ ନିମଗ୍ନ ହଇୟା ବାଦ୍ୟରସେ
କରୟେ ନର୍ତ୍ତନ ଅତି ମନର ଉଲ୍ଲାସେ ।

ଶୁଣ ଶ୍ରୀନିବାସ !   ବିଚିତ୍ର ଏ ରାସ
ରସର ଅଦ୍ଭୁତ ଖଣ୍ଡ
ନାନା ବାଦ୍ୟଶୁଣି   ନଟେ ପଦ୍ମଯୋନି
ହୁଅନ୍ତ ମୋହିତ ଅତି ଗୋ
ସଜନ ! ସର୍ବବାଦ୍ୟ ସୁନିପୁଣ
ରସିକଶେଖର   ସେ ନଟନାଗର
ବ୍ରଜେନ୍ଦ୍ର ନନ୍ଦନନ୍ଦନ ଗୋ—॥୧॥

ମଦନମୋହନ   ପ୍ରେୟସୀଗହଣ
ବ୍ରଜ-ଗୋପୀବାଳାସଙ୍ଗ
ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗର ଶୋଭା   କିବା ମନଲୋଭା
ନିନ୍ଦଇ କୋଟି ଅନଙ୍ଗ ଗୋ
ସଜନି ! ଅଧର ବଂଶୀନିଃସ୍ୱନ
ଅମିୟ ଚେତନା   ତୋଳଇ ମୂର୍ଚ୍ଛନା
ଅଶ୍ରୁତ ତିନିଭୁବନ ଗୋ—॥୨॥

ବଂଶୀ ସ୍ୱରାଳାପ   ଶ୍ରବଣେ ଅମାପ
ବିସ୍ମାପିତ ବିଶ୍ୱମତି
ବଂଶୀଧ୍ୱନି ଶୁଣି   ବିମୋହିତ ପୁଣି
ମହେଶ୍ୱର ଉମାପତି ଗୋ
ସଜନି ! ଯମୁନା ବହେ ଉଜାଣି
ନିସ୍ତବ୍ଧ ମରୁତ   ତରୁ-ଲତା-ପତ୍ର
ରୋମଞ୍ଚନ ଗୁଡ଼ ଏଣୀ ଗୋ—॥୩॥

ଭୁବନମୋହିନୀ   ପ୍ରେମମୟୀ ଧନୀ
ରସର ମୂରତି ରାଣି
ଅନାବଶୀ ଯନ୍ତ୍ରେ   ଐକ୍ୟତାନ ମନ୍ତ୍ରେ
ଶୁଦ୍ଧଗୀତ ତାଳେ ବାଇ ଗୋ
ସଜନି ! ଲଳିତା କଉତୂହଳେ
ବ୍ରହ୍ମବୀଣା ତାରେ   ସୁମଧୁର ସୁରେ
ଶ୍ରୁତି ଆଦି ତାନ ତୋଳେ ଗୋ—॥୪॥

ବିଶାଖାସୁନ୍ଦରୀ   ମନ୍ଦହାସ୍ୟ ଭରି
ମହାମାଧୁରୀ ଭଙ୍ଗରେ
କଚ୍ଛପୀ ବୀଣାରେ   ସୁର ତୋଳି ଧରେ
ଅନେକ ଭେଦ ଢଙ୍ଗରେ ଗୋ
ସଜନି ! ସୁଚିତ୍ରାଦେବୀ ସୁନ୍ଦରୀ

ଧରି ରୁଦ୍ରବୀଣା   ମନ-ପ୍ରାଣ ଜିଣି
ସ୍ୱର ପ୍ରଭେଦ ବିଶାରଦି ଗୋ—।।୫।।

ବିପଞ୍ଚି ଯନ୍ତ୍ରରେ   ଅନାହତ ସ୍ୱରେ
ବଜାଏ ଚମ୍ପକଲତା
ଅପୂର୍ବ ସେ ତାନ   ଖେଳାଇ କମ୍ପନ
ପ୍ରକାଶେ ସୁରସବନ୍ତା ଗୋ
ସଜନି ! ଯନ୍ତ୍ରକ ବିଳାସ ଧରି
ରଙ୍ଗଦେବୀ ବାଏ   ପ୍ରୀତି ଜନମାଏ
ଯମକ-ସୁରଲହରୀ ଗୋ—।।୬।।

ସୁଦେବୀ ସୁନ୍ଦରୀ   ସାରଙ୍ଗୀକୁ ଧରି
ତାନମାନେ ତାନ ତୋଳେ
ହୋଇ ଅନୁରାଗ   ନାନା ଛନ୍ଦ-ରାଗ
ରୁପନ୍ଦଏ ମଧୁସୁରେ ଗୋ
ସଜନି ! ତୁଙ୍ଗବିଦ୍ୟା କୁତୂହଳେ
ବଜାଏ କମ୍ବୁରି   ନିଜକୁ ବିସୋରି
ଝରେ ସୁଧା ରସସ୍ଥଳେ ଗୋ—।।୭।।

କୁମୁଦନନ୍ଦିନୀ   ସଖୀଗଣ ଘେନି
ସର୍ବବାଦ୍ୟ ବିଶାରଦା
ଶ୍ରୁତି ସୁଖକର   ବିଚିତ୍ର ଭଙ୍ଗୀର
ବାଦକ ଯେତେ ପ୍ରମଦା ଗୋ
ସଜନି ! କେହୁ ଧରିଣ ମାଦଳ
ଅପୂର୍ବ ଭଙ୍ଗୀରେ   ବଜାଏ ସଧୀରେ
ପ୍ରକାଶେ ଅଦ୍ଭୁତ ତାଳ ଗୋ—।।୮।।

ମୁରୁଜ ଉପାଙ୍ଗ   ଧରି ହୋଇ ସାଙ୍ଗ
ବଜାନ୍ତି କେହୁ ତରଙ୍ଗେ

ଶ୍ରବଣ ମଧୁର   ଅନୁପମ ସ୍ୱର
ଧୈର୍ଯ୍ୟ ନ ରହଇ ଅଙ୍ଗେ ଗୋ
ସଜନ ! ଡମ୍ବରୁ ତୂର୍ଯ୍ୟନାଦରେ
ବାଜଇ ଉଚ୍ଚରେ   ମହାରାସ ସ୍ଥଳେ
ଶିବ ତାଣ୍ଡବ ନୃତ୍ୟରେ ଗୋ — ॥ ୯ ॥

ସର୍ବ ବାଦ୍ୟାବଳି   ଏକସଙ୍ଗେ ମିଳି
ଧ୍ୱନିତ ଅପୂର୍ବ ସ୍ୱର
ଅଶ୍ରୁତ ଅଦ୍ଭୁତ   ଥିଲ୍ଲ ଅବଦିତ
ଶାସ୍ତ୍ରର ଏ ଅଗୋଚର ଗୋ
ସଜନ ! ବୃନ୍ଦା ଦେବୀର ଅନ୍ତର
ଆନନ୍ଦରେ ଭରି   ଭକତ ଅସଙ୍ଖ
ଝରିଯାଏ ଝରଝର ଗୋ— ॥ ୧୦ ॥

ଶ୍ରୀରାସ ମଣ୍ଡଳେ   ରାଇ-କାହ୍ନୁ ମେଳେ
ସକଳ ଗୋପବନିତା
ନାନା ବାଦ୍ୟରସେ   ପ୍ରମତ୍ତ ସୁରସେ
ହୋଇଣ ଅମରମତ୍ତ ଗୋ
ସଜନ ! ଅପୂର୍ବ ଏ ରାସସ୍ଥଳୀ
ଦେବଙ୍କ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ   ତ୍ରିଲୋକେ ଅଲଭ୍ୟ
ସୌଭାଗ୍ୟେ ଦର୍ଶନ ମିଳି ଗୋ— ॥ ୧୧ ॥

କୁଞ୍ଜ ସେବାରେ ସଖୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଲଳିତା-ତାମ୍ବୂଳ ସେବାକରନ୍ତି । ବିଶାଖା-କର୍ପୂର, ଚମ୍ପକଲତା-ଚାମର, ଚିତ୍ର-ବସନ, ରଙ୍ଗଦେବୀ-ଅଙ୍ଗରାଗ, ସୁଦେବୀ-ଜଳସେଚନ, ତୁଙ୍ଗବିଦ୍ୟା-ବାଦ୍ୟ, ଇନ୍ଦୁରେଖା-ନର୍ତ୍ତନ, ଶଶୀରେଖା-ଦର୍ପଣ, ବିମଳା-ପଦସେବା, ପାଳିକା-ପୁଷ୍ପଶଯ୍ୟା, ଶ୍ୟାମଳା-ଚନ୍ଦନ, ଅନଙ୍ଗମଞ୍ଜରୀ-ବେଶ, ମଧୁମତି-ଗାନ, ଧନ୍ୟା-ରତ୍ନବିଭୂଷଣ ଓ ମଙ୍ଗଳା-ମାଲ୍ୟସେବା କରନ୍ତି । ଯଥା—

ତାମ୍ବୂଳେ ଲଳିତା ଦେବୀ କର୍ପୂରାଦୌ ବିଶାଖିକା
ଚାମରେ ଚମ୍ପକଲତା, ଚିତ୍ରା ବସନ ସେବନେ ।

ଅଙ୍ଗରାଗେ ରଙ୍ଗଦେବୀ, ସୁଦେବୀ ଜଳସେଚନେ
ନାନାବାଦ୍ୟେ ତୁଙ୍ଗବିଦ୍ୟା, ଇନ୍ଦୁରେଖା ଚ ନର୍ତ୍ତନେ ।

ଦର୍ପଣେ ଶଶୀରେଖା ଚ, ବିମଳା ପଦସେବନେ
ପାଳିକା ପୁଷ୍ପଶଯ୍ୟାୟାଂ, ବେଶେ ସ୍ୱନଙ୍ଗମଞ୍ଜରୀ ।

ଶ୍ୟାମଳା ଚନ୍ଦନାଦୌ ଚ, ଗାନେ ମଧୁମତୀସ୍ତଥା
ଧନ୍ୟା ରତ୍ନବିଭୂଷାୟାଂ, ମଙ୍ଗଳ ମାଲ୍ୟ ସେବନେ ।

ଶ୍ରୀରାଧା-କୃଷ୍ଣଙ୍କ ପଦ ସେବାରେ ରୂପମଞ୍ଜରୀ—ଅତୀବ ନିପୁଣା । ଚାମର ବ୍ୟଜନରେ ରତିମଞ୍ଜରୀ ସିଦ୍ଧହସ୍ତା । ମଞ୍ଜରୀମାନେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସେବାରେ ସୁଦକ୍ଷା । ଅତଏବ ଯାହାର ଯେଉଁ ସେବାରେ ପ୍ରୀତି ସେ ସେହି ସେବା ପାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛାକଲେ ଏକମାତ୍ର ସେହି ନିତ୍ୟସେବାଧିକାରିଣୀ ମଞ୍ଜରୀଦେବୀମାନଙ୍କର ଶରଣାପନ୍ନ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସେମାନେ ମଧ ନିଜଗଣପ୍ରବିଷ୍ଟା ସାଧନସିଦ୍ଧା ଦାସୀକୁ ସେ ସେବା ନିମିତ୍ତ ଇଙ୍ଗିତ କରିବେ । ସେତେବେଳେ ସେ ପରମ ଆହ୍ଲାଦର ସହିତ ସେହି ସେବାରେ ନିଯୁକ୍ତ ହେବେ । ତେଣୁ—

ଏସବ ଅନୁଗାହୟେ ପ୍ରେମ ସେବାଲବ ଚେଯେ
ଇଙ୍ଗିତେ ବୁଝିବ ସବ କାଜେ
ରୂପେଗୁଣେ ଡଗମଗୀ ସଦାହବ ଅନୁରାଗୀ
ବସତି କରିବ ସଖୀ ମାଝେ ।

ରହିଣ ଅନୁଗା ଲଭି ପଦସେବା
ଯୁଗଲ ସେବାରେ ରଖି ମତି
ମଞ୍ଜରୀମାନଙ୍କ ହୋଇ ଅନୁଗତ
ଇଚ୍ଛା ଅନୁବ୍ରତେ ନେବ ବାଛି
ସେବା ସମ୍ଭାର ହେ, (କୁଞ୍ଜେ) ମଞ୍ଜରୀମାନଙ୍କ ଅଧିକାର
ସେବା ସିଦ୍ଧହସ୍ତା ସେବାରେ ସୁଦକ୍ଷା
ନିମଗନ ଯେଝା ପରସ୍ପର— ॥୧॥

ମଞ୍ଜରୀ ଆଦେଶେ   ଭାବର ଆବେଶେ
ପ୍ରେମ-ପ୍ରୀତିଭରେ ସେବାକର
ଆଦେଶ ମାନରେ   ତତ୍ପର ହୋଇଲେ
ସର୍ବବିଘ୍ନ ଯାଏ ଅପସର
ଭାଗ୍ୟଥିଲେ ପାଇ, ଯୁଗଳସେବା-ଅମୃତପ୍ରାପ୍ତି
ବୁଝି ମନୋଭାବ   ସାଧକ ସ୍ୱଭାବ
ଇଙ୍ଗିତ କରିବେ ସେବାପାଇଁ— ॥୨॥

ସଖୀଙ୍କ ଗହଣେ   ରହି ଅନୁକ୍ଷଣେ
ଭାବଯୋଗ୍ୟ ଦେହେ ସେବାଲାଗି
ତାଙ୍କ ପଦଧରି   ତାଙ୍କୁ ଅନୁସରି
ରୂପେ-ଗୁଣେ ହୋଇ ତମରାଗୀ
କୃପା ଆକର୍ଷଣେ, ସତତ ଚେଷ୍ଟିତ ଅବଧାନେ
ଯୁଗଳ ମିଳନ   କରି ଅବଲୋକନ
ସଦାନନ୍ଦେ ସେବାଧ୍ୟାୟି ମନେ— ॥୩॥

ସେମାନେ କହିବା ପୂର୍ବରୁ ସେମାନଙ୍କ ଭାବ ବୁଝିପାରିବ । ସେମାନଙ୍କ ଆଦେଶ ଭିନ୍ନ ମୁଁ ଅନ୍ୟସେବା କରିବ ନାହିଁ । କାରଣ ସାଧକ ଜାଣି ନଥିବା ହେତୁ ସେବାରେ ବ୍ୟାଘାତ ଘଟିପାରେ । ଲଳିତାଙ୍କ ହସ୍ତରୁ ତାମ୍ବୂଳ ସେବନରେ ଯୁଗଳଙ୍କର ପ୍ରୀତି, ରୂପମଞ୍ଜରୀଙ୍କ ପଦସେବାରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରୀତି । କିନ୍ତୁ, ସେମାନେ ସାଧକଙ୍କୁ ଉତ୍କଣ୍ଠା ଦେଖି ଇଙ୍ଗିତ କଲେ, ତେବେ ଆମର ଭାଗ୍ୟ ବୋଲି ଜାଣିବ । ପୁନଶ୍ଚ—

ବୃନ୍ଦାବନେ ଦୁଇଜନ   ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ସଖୀଗଣ
ସମସ୍ତ ବୁଝିଯାଁ । ରବ ସୁଖେ
ସଖୀର ଇଙ୍ଗିତ ହବେ ଚାମର ଢୁଲାବ କବେ
ତାମ୍ବୁଳ ଯୋଗାବ ଶ୍ରୀମୁଖେ ।

ସଖୀର ସଙ୍ଗିନୀ ହଇ ତବେ ପ୍ରେମ ସେବାପାଇ
ମନେ ମନେ କରିଯୋଁ ଭାବନା

ସାଧନେ ଭାବିବ ଯାହା ସିଦ୍ଧଦେହେ ପାବ ତାହା
କହ୍ନି ନୁହ ଏଇ ତତ୍ତ୍ୱସୀମା
ନରୋତ୍ତମ ଦାସ କୟୁ ଏଇଯେନ ମୋର ହୟୁ
ବ୍ରଜପୁରେ ଅନୁକ୍ଷେମେ ବାସ
ସଖୀଗଣ ଗଣ ଯେତେ ଆମରି ଲିଖିବେ ତାତେ
ତବହିଁ ପୂରିବ ଅଭିଳାଷ ।

ବୃନ୍ଦାବନ ଧାମେ କେଳିକୁଞ୍ଜ ମଧ୍ୟେ
ସକଳ ଗୋପ ବନିତା
ରାଇ-କାହ୍ନୁ ମେଳେ ମଣ୍ଡଳୀ ଆକାରେ
ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗେ ସମାବୃତା
ସେ କାଳେ । ଅନୁପମ ରାସ କ୍ରୀଡ଼ାସ୍ଥଳେ ସେ
ହେରି ଯୁଗଳ ମିଳନ ଡୋଳେ ସେ,
ମନ-ପ୍ରାଣ ପୁଲକିତ ହେଲେ ସେ — ॥୧॥

ସିଦ୍ଧଦେହଧାରୀ ଗୋପପୁର ନାରୀ
ଆବର ମଞ୍ଜରୀଗଣେ
ହେରି ଅଙ୍ଗଶୋଭା ମନ-ପ୍ରାଣଲୋଭା
କୁଞ୍ଜ ସଜାନ୍ତି ଯତନେ
ସେ କେତେ । ସେବା କରୁଛନ୍ତି ଯେଝାମତେ ସେ
ଏହି ବେଳରେ ସାଧକ ଯେତେ ସେ,
ରହିଥିବ ଉତ୍କଣ୍ଠିତ ଚିତ୍ତେ ସେ—॥୨॥

ସମୟ ସୁଯୋଗ କରି ବିନିଯୋଗ
ପ୍ରେମମୟୀ ତୃଷ୍ଣା ରସେ
ପ୍ରେମେ ହୋଇ ଧନ୍ୟ ସଖୀଙ୍କ ସଙ୍ଗିନୀ
ନିଷ୍କାମେ ମାତି ସୁରସେ

ସେ ଆଳୀ । ଜାଣି ଇଙ୍ଗିତ କରିବେ ଭଳି ସେ
ମନବୁଝି ଅନୁରାଗ ଭୁଲି ସେ,
ଭାଗ୍ୟବଳେ ସେହି ସେବା ମିଳି ସେ— ।।୩।।

ହେର ମୁଖଚନ୍ଦ୍ର ହୋଇ ପ୍ରେମାନନ୍ଦ
ମନଲକ୍ଷି ସେବାକର
ଚାମର ବ୍ୟଜନ କର୍ପୂର-ଚନ୍ଦନ
ତାମ୍ବୁଲ ହସ୍ତରେ ଧରି
ସେ କାନ୍ତା । କାହାର ହିଁ ମନେ ନାହିଁ ଚିନ୍ତା ସେ
ସତେ ବୃନ୍ଦ କ ହାତ ପାହାନ୍ତା ସେ;
ସଖୀପ୍ରାୟ ସେ ସୁରସବନ୍ତୀ ସେ— ।।୪।।

ଧରି ଉପଚାର ପୂଜାର ସମ୍ଭାର
ଯୁଗଳ ସେବାର ପାଇଁ
ସଖୀ ଅନୁଗତ ସହଜେ ପ୍ରାପତ
ସିଦ୍ଧଦେହଧାରୀ ସେହି
ସେ କଥା । ବର୍ଣ୍ଣିବାକୁ କେ'ବା ସମରଥା ସେ
ସାଧନକାଳେ କରିଲେ ଚିନ୍ତା ସେ,
ସିଦ୍ଧଦେହରେ ମିଳଇ ଯଥା ସେ— ।।୫।।

ସଖୀ ଆନୁଗତ୍ୟେ ସାଧନ କରିତେ
ବ୍ରଜଧାମେ ନିତ୍ୟବାସ
ଦାସାନୁଦାସର କାମନା ମନର
ଯୁଗଳ ସେବାଭିଳାଷ
ସେ କାହ୍ନୁ ! କଷ୍ଟ-ତିମିର-ପୀୟୁଷ ଭାନୁ ସେ
ସାଧକ ଭାବଗ୍ରାହୀ ସୁତନୁ ସେ,
ପଦ-ଅବ୍ଜ ଅପାଶୋରି ମନୁ ସେ— ।।୬।।

ମଞ୍ଜରୀମାନେ କେବଳ ଯୁଗଳ ସେବା କରନ୍ତ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସଙ୍ଗସୁଖ ବାଞ୍ଛା କରନ୍ତ ନାହିଁ । ସେମାନେ କହନ୍ତ—

ବରଂ ଏ ପରାଣ   କରବ ଅର୍ପଣ
ଶୁନ ବୃନ୍ଦାବନ ଚନ୍ଦ୍ର
ତଥାପି ଏ ତନୁ   ହତେ ଯେ ନାଶନୁ
ସଖୀର କୃତାନୁ ବନ୍ଧ —॥

ହେନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର   ମନେ ହୋଇ ଆନନ୍ଦ
ପରଖିବାକୁ ମଞ୍ଜରୀମାନଙ୍କ ଭାବ — ॥୦॥

ପୁଷ୍ପ ଚୟନକାଳେ   ମାଳା ସେବାର ଫଳେ
ଆଲିଙ୍ଗନ ଛଳେ ମଞ୍ଜରୀପାଶେ ଗଲେ— ॥୧॥

ମଞ୍ଜରୀ ଦୂରେ ଘୁଞ୍ଚି   ବଳେ ବଳେ ସଙ୍କୋଚି
ଭାଷଇ ଧୀର ବଚନ କାତର ଅନ୍ତ— ॥୨॥

ହେ ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟ ବନ୍ଦନ,   ଶ୍ରୀ ବୃନ୍ଦାବନ ଧନ !
ତନୁ ଛୁଇଁବା ଆଗରୁ ଯାଉ ଜୀବନ— ॥୩॥

ତନୁ-ମନ-ପରାଣ   ପଦାବ୍ଜେ ସମର୍ପଣ
ରାଧାରାଣୀଙ୍କ କୃପାର ଅନୁବନ୍ଧନ— ॥୪॥

ରାଈ ଅନୁଗାମିନୀ   ରାଈ ପ୍ରେମରେ ଧନୀ
ରାଈ କାମାନ୍ଧକାର-ହର ପ୍ରଦୀପ୍ତିନୀ— ॥୫॥

ଯୁଗଳ ସେବା ଭିନ୍ନ   କିଛି ନ ଜାଣୁ ଆନ
ସେବାକାର୍ଯ୍ୟଟି ଆମର ସର୍ବବିଧାନ— ॥୬॥

ଶେଷେ ଏହି ମିନତି   ଜଣାଉଁ ପଦେ ନତି
ଆଜ୍ଞାଦେଉ ଯୁଗଳ ପଦ ସେବାପ୍ରାପ୍ତି —॥୭॥

ଅନନ୍ତ କାଳ ଜଣି   ସେବା ଅଧିକାରିଣୀ
କୃତାର୍ଥକର ଆମକୁ ଏ ବର ଦାନି— ॥୮॥

ମଞ୍ଜରୀମାନଙ୍କର ଶୁଦ୍ଧଭାବ ଅଛି କି ନାହିଁ, ଏହା ପରୀକ୍ଷା କରିବା ନିମିତ୍ତ ଶ୍ରୀରାଧା ଜଣେ ସଖୀକୁ ନିଯୁକ୍ତ କରିଥିଲେ । ସେ ସେଥିରେ ଅକୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଫେରିଆସି ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କୁ କହୁଛି—

'ହେ ପ୍ରିୟସଖି ! ତୁମ ଆଜ୍ଞାନୁସାରେ ମୁଁ ମଣିମଞ୍ଜରୀ ନିକଟକୁ ଯାଇଥିଲି । ତାକୁ ବହୁ ପ୍ରଲୋଭନ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବାକ୍ୟରେ କହିଲି—'ହେ ସଖୀ ! ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସଙ୍ଗସୁଖ ବ୍ୟତୀତ ତ୍ରିଭୁବନରେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସୁଖ ନାହିଁ । ଥରେ ସେ ସୁଖ ଅନୁଭବ କର । ଯେପରି ଲଳିତାଦି ସଖୀମାନଙ୍କର ସଖୀତ୍ୱ ଓ ନାୟିକାତ୍ୱ ଉପଲବ୍ଧ ହୁଏ । ଏକଥା ଶୁଣି ସେ ଉତ୍ତରକଲା— ସଖୀ ! ଶ୍ରୀରାଧା କୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ମିଳିତ ହେଲେ ଯେଉଁ ସୁଖ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି, ମୋର ସେହି ସୁଖ ଏ ସୁଖଠାରୁ କୋଟି ଗୁଣରେ ଅଧିକ । ତେଣୁ ମୁଁ ଜାଣିଲି ତାହାର ଚିତ୍ତ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଅଛି ।' ଏହି ସଖୀମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ନିମ୍ନଲିଖିତ ସତର ପ୍ରକାରର—

(୧) ପରସ୍ପର ଗୁଣାବଳୀ କୀର୍ତ୍ତନ ।
(୨) ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଅନୁରାଗ ବର୍ଦ୍ଧିତ କରିବା ।
(୩) କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସଖୀ ସମର୍ପଣ ।
(୪) ପରସ୍ପର ପରିହାସ ।
(୫) ଆଶ୍ୱାସ ପ୍ରଦାନ ।
(୬) ନେପଥ୍ୟରେ ବେଶକରଣ ।
(୭) ମନୋଗତ ଭାବ ପ୍ରକାଶରେ ଦକ୍ଷ ।
(୮) ପତି ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ବଞ୍ଚନା ।
(୯) ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ ।
(୧୦) ନାୟିକାର ଦୋଷ ଗୋପନ ।
(୧୧) ଉପଯୁକ୍ତ ସମୟରେ ମିଳନ କରାଇବା ।
(୧୨) ଚାମରାଦିଦ୍ୱାରା ସେବା ।
(୧୩) ଉଭୟଙ୍କୁ ତିରସ୍କାର ।
(୧୪) ସମ୍ବାଦ ପ୍ରେରଣ ।

(୧୫) ଉଭୟଙ୍କ ସେବାଯତ୍ନ ।
(୧୬) ନାୟିକାର ପ୍ରାଣରକ୍ଷା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା ଏବଂ
(୧୭) ଉଭୟଙ୍କର ଅଭିସାରକରଣ ।

ପୁନଶ୍ଚ ଗୋପିମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷଣ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କୁହାଯାଇଛି—

ନିଜେନ୍ଦ୍ରିୟ ସୁଖବାଞ୍ଛା ନାହିଁ ଗୋପିକାର
କୃଷ୍ଣ ସୁଖ ଦିତେ କରେ ସଙ୍ଗେତେ ବିହାର ।

ଶୁଦ୍ଧ ଅନୁରାଗୀ   ପ୍ରୟୋଜନ ତ୍ୟାଗୀ
ସକଳ ଗୋପ ବନିତା
କୃଷ୍ଣ ଭକତିରେ   ମଜ୍ଜି ନିରନ୍ତରେ
ଗାଇ କୃଷ୍ଣ ଗୁଣ ଗାଥା — ॥୧॥

ସ୍ୱସୁଖ ବାସନା   ସ୍ୱାର୍ଥ କଳପନା
ମନରେ ତିଳେକ ନାହିଁ
କଳଙ୍କ ରହିତା   ସେବାରେ ନିରତା
କୃଷ୍ଣରୂପ ହୃଦେ ଧ୍ୟାୟୀ— ॥୨॥

ମଧୁର ରସରେ   ପଞ୍ଚାଙ୍ଗ ସେବାରେ
ଯେ ସୁଖ ନୁହଇ କହି
କାହ୍ନୁ ସଙ୍ଗେ ରହି   ମିଳନ କରାଇ
ଦିବ୍ୟାନନ୍ଦ ଆସ୍ୱାଦଇ— ॥୩॥

କୃଷ୍ଣ ପ୍ରେମାନନ୍ଦ—   ସିନ୍ଧୁ-ସୁଧାସ୍ପନ୍ଦ
ସୁଖ ମଧୁ ପ୍ରଦାୟିନୀ
କୃଷ୍ଣ ନାମାମୃତେ   ନିମଜ୍ଜି ସୁରତେ
କୃଷ୍ଣ ସୁଖ ବିବର୍ଦ୍ଧିନୀ— ॥୪॥

ନିଷ୍କାମ ଭାବର   ସେବା ନିରନ୍ତର
ଗୋପୀଭାବର ଏ ରୀତି

ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଅମୀୟ- ଭରା ସେ ପୀରତି
ଅପ୍ରାକୃତମୟୀ ଭକ୍ତି— ॥୫॥

ଭକ୍ତ ସର୍ବଦା ଯୁଗଳସେବାରୂପକ ଧନରେ ସ୍ପୃହା ରଖି ସାଧନ-ନିରତ ହେବାକୁ ଅଭିଲାଷ ପୋଷଣ କରିବେ । ବ୍ରଜଧାମର ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଚରିତାମୃତକାର କହୁଛନ୍ତି—

ପ୍ରକୃତିର ପାର ପରବ୍ୟୋମ ନାମ ଧାମ
କୃଷ୍ଣ ବିଗ୍ରହ ଯୈଛେ ବିଭୂତ୍ୟାଦି ଗୁଣବାନ୍ ।

ସର୍ବଗ ଅନନ୍ତ ବିଭୁ ବୈକୁଣ୍ଠାଦି ଧାମ
କୃଷ୍ଣ କୃଷ୍ଣ ଅବତାରେର ତାହାଇ ବିଶ୍ରାମ ।

ତାହାର ଉପରିଭାଗେ କୃଷ୍ଣଲୋକ ଖ୍ୟାତି
ଦ୍ୱାରକା-ମଥୁରା ଗୋକୁଲେ ତ୍ରିବିଧତ୍ୱେ ସ୍ଥିତି ।

ସର୍ବୋପରି ଶ୍ରୀ ଗୋକୁଳ ବ୍ରଜଲୋକ ନାମ
ଗୋଲକସ୍ଥ ଶ୍ୱେତଦ୍ୱୀପ ବୃନ୍ଦାବନ ଧାମ ।

ସର୍ବଗ ଅନନ୍ତ ବିଭୁ କୃଷ୍ଣ ତନୁ ସମ
ଉପର୍ଯ୍ୟୁଧୋ ବ୍ୟାପୀଆଛେ ନାଇକ ନିୟମ ।

ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ ପ୍ରକାଶେ ତାର କୃଷ୍ଣେର ଇଚ୍ଛାୟ
ଏକଇ ସ୍ୱରୂପ ତାର ନାଇ ଦୁଇ କାୟ ।

ଚିନ୍ତାମଣିଭୂମି କଳ୍ପବୃକ୍ଷମୟ ବନ
ଚର୍ମଚକ୍ଷେ ଦେଖେ ତାରେ ପ୍ରପଞ୍ଚେର ସମ ।

ପ୍ରେମନେତ୍ରେ ଦେଖେ ତାର ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରକାଶ
ଗୋପ-ଗୋପୀ ସଙ୍ଗେ ଯାହା କୃଷ୍ଣେର ବିଲାସ ।

—ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଚରିତାମୃତ-ଆଦିଲୀଳା-ପଞ୍ଚମ ପରିଚ୍ଛେଦ

ନାମାମୃତ

ପ୍ରକୃତିର ପାରେ   ମଣ୍ଡଳ ଆକାରେ
ପରବ୍ୟୋମ ନାମେ ଧାମ
କୃଷ୍ଣଙ୍କ ବିଗ୍ରହ   ବିଭୁ ଗୁଣମୟ
ଅଚିନ୍ତ୍ୟଶକ୍ତି ପ୍ରମାଣ— ॥୧॥

ପରବ୍ୟୋମ ଏଇ   ବୈକୁଣ୍ଠ ଧାମେ
ସର୍ବବ୍ୟାପକ ଅଶେଷ—
ଅବତାରୀ କୃଷ୍ଣ   ନାରାୟଣରୂପେ
ରଚନ୍ତି ତହିଁ ବିଳାସ— ॥୨॥

ବୈକୁଣ୍ଠ ବାହାରେ   ସ୍ଥିତ ସର୍ବୋପରେ
କୃଷ୍ଣ ଗୋଲକରେ ଖ୍ୟାତ
ଦ୍ୱାରକା-ମଥୁରା   ଗୋକୁଳଟି ପର
ଏ ତ୍ରିବିଧତତ୍ତ୍ୱେ ସ୍ଥିତି— ॥୩॥

ଶ୍ରୀଗୋକୁଳ ଧାମ   ବ୍ରଜଲୋକ ନାମ
ଶ୍ୱେତଦ୍ୱୀପ ବୃନ୍ଦାବନ
ଅତ୍ୟାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟମୟ   ସୁରମ୍ୟନିଚୟ
ଅତି ରମଣୀୟ ସ୍ଥାନ— ॥୪॥

ଅନନ୍ତସ୍ୱରୂପ—   ଯୁକ୍ତ କୃଷ୍ଣରୂପ
ଜୋତିଃର୍ମୟ ଅବିକୃତ
ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ତାଙ୍କ   ବିଭୂତି ପ୍ରକଟ
ଅର୍ଦ୍ଧ-ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଅଭେଦତ୍ୱ

ଲୀଳାମୟଙ୍କର   ଇଚ୍ଛା ଏ ଲୀଳାର
ତିନିଲୋକେ ପ୍ରକାଶନ
ଏକଇ ସ୍ୱରୂପ   ନୁହ ଦୁଇ ରୂପ
ତତ୍ତ୍ୱମସି ମୂର୍ତ୍ତିମାନ— ॥୬॥

ଚିନ୍ତାମଣି ଭୂମି କଳ୍ପବୃକ୍ଷ ଶ୍ରେଣୀ
ସମାକୀର୍ଣ୍ଣ ସମସ୍ଥାନେ
ପ୍ରାକୃତ ସମାନ ଚିନ୍ମୟତ୍ୱ ହୀନ
ସ୍ଥୂଳନେତ୍ରେ ଦରଶନେ—॥୭॥

ଦିବ୍ୟ ପ୍ରେମନେତ୍ରେ ଦେଖଇ ପ୍ରକୃତେ
ଉତ୍ତମ ରାସମଣ୍ଡଳ
ଗୋପ ଗୋପୀ ସଙ୍ଗେ ବିହରନ୍ତି ରଙ୍ଗେ
ରାସେଶ୍ୱରୀ-ରାସେଶ୍ୱର—॥୮॥

ପୁନଶ୍ଚ ଅନ୍ୟତ୍ର—

ବୃନ୍ଦାବନ ଭୂମି ହୟ ଆନନ୍ଦେର ଧାମ
କଳ୍ପବୃକ୍ଷମୟ ଯତ ଲତା ଅନୁପମ ।

ସୁରଭି ଯତେକ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଗାଭୀଗଣ
ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ୍ମୀ-କୃଷ୍ଣ ସେବାପରାୟଣ ।

ଯଦ୍ୟପି କୃଷ୍ଣେର ଦେହ ଶ୍ରୀ ବୃନ୍ଦାବନ
ତଥାପିହ ସେବ୍ୟ-ସେବକରୂପ ହନ୍ ।

ସମ୍ୟକ୍ ପ୍ରକାରେ ଶ୍ରୀମନ୍ ବୃନ୍ଦାବନ ଧାମ
କୃଷ୍ଣ ସୁଖ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ମାତ୍ର ମନସ୍କାମ ।

ଫଳ-ଫୁଲେ-ମୂଲେ ନାନାମତେ କୃଷ୍ଣ ସେବେ
ହୃଦୟେ ଚରଣ ଧରେ ଆନନ୍ଦ ଉତ୍ସବେ ।

ଶ୍ରୀରାଧା-କୃଷ୍ଣେର ପାଦପଦ୍ମ ଚିହ୍ନଧର
ପରମ ଶୋଭିତ ଅଙ୍ଗ ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟ ସୁନ୍ଦରୀ ।

ଶ୍ରୀରାଧାର ପ୍ରିୟସଖୀ ରାଧାର ଅନୁଗା
ଶ୍ରୀରାଧାର ବୃନ୍ଦାବନ କହେ ଶାସ୍ତ୍ରାନୁଗା ।

ରାଧାବିନା ଶୋଭା ନାଇ ନାହିକ ଆନନ୍ଦ
କୃଷ୍ଣେର ନାଇକ ସୁଖ ନେହ ସର୍ବାନନ୍ଦ ।

ଶ୍ରୀରାଧାର ବୃନ୍ଦାବନ କୃଷ୍ଣେ ସୁଖ ଦିତେ
ଗୋପିଦେହେ ସେବୟେ ପରମ ଆନନ୍ଦେତେ ।

ସଚ୍ଚିତ୍ ଆନନ୍ଦମୟ ଶ୍ରୀ ବୃନ୍ଦାବନ
ରାଧାକୃଷ୍ଣ ବିହାରେର ପରମ ମୋହନ ।

ମହା ରାସସ୍ଥଲୀ ହୟ ଯମୁନାପୁଳନେ
ଯାହା ରାସକ୍ରୀଡ଼ା ଶତକୋଟି ଗୋପୀସନେ ।

ବୃନ୍ଦାବନର ଭୂମି ଆନନ୍ଦଧାମ
କଳ୍ପବୃକ୍ଷ-ଲତାଦି କି ଅନୁପମ ଯେ
ଦୁଗ୍‌ଧବତୀ ସୁରଭି ଲକ୍ଷ ସଂଖ୍ୟାରେ
ଲକ୍ଷଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମଗ୍ନା କୃଷ୍ଣ ସେବାରେ ଯେ—॥୧॥

ଯଦ୍ୟପି କୃଷ୍ଣତନୁ ବୃନ୍ଦାବନ ଧାମ
ସେବ୍ୟ-ସେବକ ଭାବ ତହିଁ ନିଧାନ ଯେ
ସରବେ ସେବାରତା ଶ୍ରୀ ବୃନ୍ଦାବନେ
ମନୋବାଞ୍ଛା ମାତର କୃଷ୍ଣ-ସେବନେ ଯେ—॥୨॥

ଷୋଡ଼ଶ ଉପଚାର ନୈବେଦ୍ୟଦାନ
ପୂଜଇ ମହୋଲ୍ଲାସେ ପଦାବ୍ଜ ବେନି ଯେ
ହୃଦରେ ସଂସ୍ଥାପିଣ ଯୁଗଳ ମୂର୍ତ୍ତି
ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ପୁଲକିତ ଆନନ୍ଦେ ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ଯେ--॥୩॥

ବୃନ୍ଦାବନଧନୀ ରାଣୀ ବୃନ୍ଦାବନେଶ୍ୱରୀ
ସର୍ବଶାସ୍ତ୍ରବିଦିତ ପରମେଶ୍ୱରୀ ଯେ

ଅନୁଗାମିନୀ ସରବ ଗୋପକାମିନୀ
କୃପାମଣ୍ଡିତା ହୋଇ ଆଜ୍ଞାବର୍ତ୍ତିନୀ ଯେ—॥୪॥

ବୃନ୍ଦାବନଭୂମି କଲ୍ପ ଶୋଭବର୍ଦ୍ଧିନୀ
କୃଷ୍ଣାନନ୍ଦ ପ୍ରଦାୟିନୀ ପ୍ରେମମୟୀ ଧନୀ ଯେ
ରାଧାବିନୁ ଶୋଭାଶ୍ରୀବିହୀନ ବ୍ରଜପୁରୀ
ନାହିଁଟି ଆନନ୍ଦ ସୁଖ କୃଷ୍ଣ ବନମାଳୀ ଯେ—॥୫॥

ପରାପ୍ରକୃତି ହ୍ଲାଦିନୀ ମହାଭାବ ରୂପା
ସଖୀଗଣ ସମାବୃତା ଶ୍ରୀମତୀ ରାଧିକା ଯେ
କୃଷ୍ଣସେବାରେ ତତ୍ପର କୃଷ୍ଣରୂପ ଧ୍ୟାନ
କୃଷ୍ଣମୟ ମଣି ଧର କୃଷ୍ଣ ଗୁଣ ଗୁଣି ଯେ—॥୬॥

ସତ୍-ଚିତ୍-ଆନନ୍ଦମୟ ବୃନ୍ଦାବନ ଧାମ
ରାଧା-କୃଷ୍ଣ ଲୀଳାସ୍ଥଳୀ ନିତ୍ୟ ଅନୁପମ ଯେ
ଯମୁନା ପୁଳିନେ କେଳି କଦମ୍ବ କାନନେ
ମହାରାସ ରଚନ୍ତି ସେ ହେନ ଗୋପିଗଣେ ଯେ—॥୭॥

ଶ୍ରୀ ଭଗବାନଙ୍କ ନାମ-ବିଗ୍ରହ ଓ ସ୍ୱରୂପରେ କୌଣସି ପ୍ରଭେଦ ନାହିଁ । ପ୍ରଭୁ କହୁଛନ୍ତି—

ଅତଏବ ତାର ମୁଖେ ନା ଆଇସେ କୃଷ୍ଣନାମ
କୃଷ୍ଣନାମ କୃଷ୍ଣ ସ୍ୱରୂପ ହଇତ ସମାନ ।

ନାମ-ବିଗ୍ରହ-ସ୍ୱରୂପ ତିନ ଏକ ରୂପ
ତିନ ଭେଦ ନାଇ ତିନ ଚିଦାନନ୍ଦ ରୂପ ।

ଦେହ-ଦେହୀର ନାମ-ନାମୀର କୃଷ୍ଣେ ନାଇ ଭେଦ
ଜୀବେର ଧର୍ମ ନାମ ଦେହ ସ୍ୱରୂପ ବିଭେଦ ।

ଅତଏବ କୃଷ୍ଣେର ନାମ ଦେହ ବିଳାସ
ପ୍ରାକୃତେନ୍ଦ୍ରିୟ ଗ୍ରାହ୍ୟ ନା ହୟ ପ୍ରକାଶ ।

କୃଷ୍ଣନାମ କୃଷ୍ଣଗୁଣ କୃଷ୍ଣ ଲୀଳାବୃନ୍ଦ
କୃଷ୍ଣେର ସ୍ୱରୂପସମ ସବ ଚିଦାନନ୍ଦ ।

ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ହଇତେ ପୂର୍ଣ୍ଣାନନ୍ଦ ଲୀଳାରସ
ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନୀ ଆକର୍ଷିୟା କରେ ଆତ୍ମବଶ ।

ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ହଇତେ ପୂର୍ଣ୍ଣାନନ୍ଦ କୃଷ୍ଣଗୁଣ
ଅତଏବ ଆକର୍ଷୟେ ଆତ୍ମାରମେର ମନ ।

—ଭକ୍ତି ରସାମୃତ ସିନ୍ଧୁ

କୃଷ୍ଣ-ନାମ-ପୀୟୂଷ, ପାନରେ ମତ୍ତ ହୋଇ ବୁଝ ରହସ୍ୟ—ଘୋଷା

ହୃଦେ ଚିନ୍ତ କୃଷ୍ଣରୂପ ଶୁଣ୍ଡେଧର ନାମ
କୃଷ୍ଣ ନାମରୂପ ଯୁକ୍ତ ଅଖଣ୍ଡ ଅଭିନ୍ନ—॥୧॥

ନାମ-ସ୍ୱରୂପ-ବିଗ୍ରହ ଏ ତିନି ସମାନ
ନାହିଁ ଅଭେଦତ୍ୱ ଏହା ଚିଦାନନ୍ଦ ଘନ—॥୨॥

କୃଷ୍ଣତନୁ କୃଷ୍ଣନାମେ ଭେଦ ନାହିଁ ଦେଖ
ଜୀବର ଧର୍ମ ମାତ୍ର ଦେହୀ-ନାମୀ ଭେଦ—॥୩॥

ସମାନ ବେଶରେ କୃଷ୍ଣ ନାମ କୃଷ୍ଣ ରୂପ
ଅପ୍ରାକୃତ ପ୍ରେମମୟ ବାହ୍ୟ ଅପ୍ରକାଶ—॥୪॥

କୃଷ୍ଣଗୁଣ କୃଷ୍ଣଗାଥା କୃଷ୍ଣ ଯଶ-ଲୀଳା
ତନୁସମ ଚିଦାନନ୍ଦ ପ୍ରେମରସ ମାଳା—॥୫॥

ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ସମଧିକ ପୂର୍ଣ୍ଣାନନ୍ଦ ରସ
ପ୍ରେମମୟ ରସବନ୍ଧେ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନୀ ବଶ—॥୬॥

ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ବଳ ପୂର୍ଣ୍ଣାନନ୍ଦ କୃଷ୍ଣଗୁଣ
ମନ-ପ୍ରାଣ ଆକର୍ଷଣେ ଆତ୍ମାରାମ ପଣ—॥୭॥

ସ୍ୱର୍ଗଭୋଗ, ମୁକ୍ତିସୁଖ, ସଂସାରାସକ୍ତି ଓ ଯନ୍ତ୍ରଣାପୂର୍ଣ୍ଣ ନରକ ପ୍ରାୟ ସମାନ । କାରଣ ଭୋଗଶେଷରେ କୃଷ୍ଣ ବହିଃର୍ମୁଖ ହୋଇ ଜନ୍ମ ହେବାକୁ ପଡ଼େ । ଆସକ୍ତି ବଶରୁ ଜୀବ ସ୍ୱରୂପଭ୍ରଷ୍ଟ ହୁଏ । ଜଣେ ଭକ୍ତ କହୁଛନ୍ତି—

ସ୍ୱର୍ଗ ଆର୍ ନରକ ଭାଇ ଏକଇ ସମାନ
ସ୍ୱର୍ଗର ଯେ ସୁଖ ଭାଇ ନରକ ସମାନ ।
ତାହାର କାରଣ କହି ଶୁନଦିୟା କାନ
ତଥାୟ ଅପୂର୍ବ ଭୋଗ ଅମୃତ ସମାନେ
ଅପୂର୍ବ ସୁନ୍ଦରୀ ସଙ୍ଗେ ରସେର ବିଧାନେ ।
ଗାନବାଦ୍ୟ ଶ୍ରବଣ ଯେ ଗନ୍ଧ ନାନାଜାତି
ନୟନ ଆନନ୍ଦ ଦେଖି ଶୋଭା ନାନା ଭାତି ।
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଅଟ୍ଟାଳିକା ସୁକୋମଲ ଶଯ୍ୟାସନ
ସୁଖେତେ ଶୟନ ଅଭିମାନେତେ ବସନ ।
ଦେଖହ ବିଗୃହି ଭାଇ ଏଥେ ଯତ ସୁଖ
ଶୂକର ଦେହେତେ ହୟ ସକଲ ସମ୍ମୁଖ ।
ତଥାୟ ଯେତେକ ଭୋଗ ଜିହ୍ୱାର ଆସ୍ୱାଦେ
ଶୂକରେତେ ବିଷ୍ଠାଭକ୍ଷେ ସେଇ ସୁଖାସ୍ୱାଦେ ।
ତଥାୟ ସୁନ୍ଦରୀ ସଙ୍ଗେ ରସ ଆସ୍ୱାଦନ
ଶୂକର ଶୂକରୀ ସଙ୍ଗେ ତେମତି ଗମନ ।

ଗାନବାଦ୍ୟ ଶ୍ରବଣର ସୁଖ ତଥା ଯଥା
ଶୂକର ନବୀନ ବାଲକେର ରବେ ତଥା ।

ତଥାୟ ସୁଗନ୍ଧେ ସୁଖେ ଗମନ ଯେମତି
ଶୂକର ଅଭୋଜ୍ୟ ଗନ୍ଧେ ମାତୟ ତେମତି ।

ନୟନ ଆନନ୍ଦ ଆର ରତ୍ନମୟ ଗୃହେ
ଯଥା ତଥା ଖୂଆଡେତେ ଶୂକରୀର ସହେ ।

ଅତଏବ ଭାଇ ପଞ୍ଚେନ୍ଦ୍ରିୟ ସୁଖ-ଦୁଃଖ
ସାମାନ୍ୟେ ଚତାଇୟା ବଲେ ସଦା ଜୀବ ମୂର୍ଖ ।

ନାମାମୃତ

ସ୍ୱର୍ଗେ ହୟ ମନ ସୁଖ ସେଇ ଦୁଃଖେତେ ମିଶ୍ରିତ
ଅନ୍ୟେର ଉତ୍କର୍ଷ ଦେଖି ଈର୍ଷାୟ ତାପିତ ।
ପୁନଃକ୍ଷୟ ପତନେର ସମୟ ଜାନୟ
ତାହାତେ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ଚିତ୍ତ ଆଛୟେ ସଦାୟ ।
ଅସୁର ପରାକ୍ରମେ ସ୍ଥାନଭ୍ରଷ୍ଟ ହଇୟା
ଧନହୀନ ପ୍ରାୟ କଭୁ ବେଡ଼ାୟ ପିରୟା ।
ନିଶ୍ଚୟ ଜାନିତ ଭାଇ କୃଷ୍ଣ ପ୍ରେମ ବିନେ
କୋଥାୟ ନିବୃତ୍ତି ନାଇ ଏ ତିନ ଭୁବନେ ।
କୃଷ୍ଣାଶ୍ରୟ ମାତ୍ରେ ତାପତ୍ରୟ ଯାୟକ୍ଷୟ
ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ନିତ୍ୟ ଦେହେ ପ୍ରେମ ଆସ୍ୱାଦୟ ।

ସ୍ୱରଗ-ନରକ ଭୋଗ ଅଟଇ ସମାନ
ସ୍ୱର୍ଗସୁଖ ଯାହା ଭାଇ ! ନରକର ସମ
ଏକ ବସ୍ତୁ ଦୁଇପାର୍ଶ୍ୱ
ପରଖି ଦେଖିଲେ ଏହା ଗୋଚର ମାନସ——॥୧॥
ତହିଁର କାରଣ, ଯାହା କହୁଅଛୁ ଶୁଣ
ଲାସ୍ୟମୟୀ ଅପ୍‌ସରା ଗହଣେ ମଜ୍ଜି ପୁଣ
ଗାନ-ବାଦ୍ୟ ସୁରତାନେ,
ସୁଗନ୍ଧ ମହକେ ମାତି ଲୀନା-ଲୀନ ସ୍ଥାନେ—॥୨॥
ସୁଖ ଅମୃତ ଅର୍ଣ୍ଣବେ ମଗ୍ନ ହୁଏ ଚିତ୍ତ
ନୟନ ସାର୍ଥକ ହେର ଶୋଭା ବିଭୂଷିତ
ସୁକୋମଳ ଶଯ୍ୟାପରେ
ସୁଖେ ନିଦ୍ରାଯାଇ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଅଟ୍ଟାଳିକା ପୁରେ—॥୩॥
ସଚେତନ ହୋଇ ଭାଇ ! କର ହେ ବିଚାର
ଅଛି ଏଥି ଯେତେ ସୁଖ ଭୋଗ ଉପଚାର
ଜୀବ ଜିହ୍ୱା ଲାଳସାରେ
ଅନଳେ ପତଙ୍ଗସମ ଜଳିପୋଡ଼ି ମରେ—॥୪॥

ଶୂକରସମ ଶଷ୍ପରେ ଆସ୍ୱାଦନ କରେ
ପୂତି ଗନ୍ଧମୟ ସ୍ଥାନ ପରମ ଆଦରେ
ସେହିମନ୍ତ ଜୀବଗଣ
କାମିନୀ ସଙ୍ଗତେ କରି କାମ ଆସ୍ୱାଦନ—।।୫।।

ସୁମଧୁର ଗାନବାଦ୍ୟ ଯଥା ଶ୍ରୁତିକର
ଶୂକର ଶାବକଗଣ ସ୍ୱନର ପ୍ରକାର
ସୁଗନ୍ଧ ସୁଖେ ମୋହିତ
ଶୂକର ଯେପରି ଅଭକ୍ଷ ଦ୍ରବ୍ୟରେ ମତ୍ତ—।।୬।।

ଏହି ପଞ୍ଚେନ୍ଦ୍ରିୟ ମନ ଇନ୍ଦ୍ରିୟରେ ରତ
ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ପୁଣି ହୁଅଇ ସ୍ୱଭାବର ବଶ
ଥରେ ହେଜ ହେତୁ କରି
ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଶୂକରୀ ବିଷ୍ଠା ପ୍ରାୟ ସମସର—।।୭।।

ସ୍ୱର୍ଗଭୋଗ, ମୁକ୍ତିସୁଖ, ସଂସାର ଆସକ୍ତି,
ଯନ୍ତ୍ରଣା ପୂର୍ଣ୍ଣ ନରକ ସମସ୍ତରେ ଶାନ୍ତ
ପ୍ରାକୃତ ପ୍ରୀତି ମୋହରୁ
ସ୍ୱରୂପ ଭ୍ରଷ୍ଟ ହୁଅଇ ଆସକ୍ତି ବଶରୁ--।।୮।।

ସ୍ୱର୍ଗସୁଖ ଯାହା ସେହି ଦୁଃଖଦ ମିଶ୍ରିତ
ଅପର ଉତ୍କର୍ଷ ଦେଖି ମନ ଈର୍ଷାନ୍ୱିତ
ଜୀବ ପତନ ସମୟ
ସେ ହେତୁ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ଚିତ୍ତ ଲୋଡ଼ଇ ସହାୟ—।।୯।।

ଆସୁରିକ ତାଡ଼ନାରେ ହୋଇ ବିଚଳିତ
ଜ୍ଞାନହୀନ ସମସର ହୁଏ ଆତଯାତ
କୃଷ୍ଣ ପୀରତି ବିହୁନେ
ଜୀବର ନିବୃତ୍ତି ନାହିଁ ଏ ତିନି ଭୁବନେ—।।୧୦।।

କୃଷ୍ଣନାମ, ପ୍ରେମ, ରୂପ, ଲୀଳାର ଚିନ୍ତନେ
ତ୍ରିତାପ ବିନାଶ ହୁଏ ଭକ୍ତର ସାଧନେ
ତନୁ ହୋଇ ଆପ୍ରାକୃତ
ଭକ୍ତର ସାଧନଫଳେ ପାରବ୍ଧ ଖଣ୍ଡିତ—॥୧୧॥

ଅପ୍ରାକୃତ ତନୁ ସଦା ଚିଦାନନ୍ଦମୟ
ସିଦ୍ଧ ସେବା ଦେହେ ହୁଏ ପ୍ରେମର ଉଦୟ
ସେବାନନ୍ଦେ ହୋଇ ମଗ୍ନ
ଅହର୍ନିଶି ଦିବ୍ୟ ପ୍ରେମ କର ଆସ୍ୱାଦନ—॥୧୨॥

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଜୀବର ସ୍ୱାମୀ । ଯାହା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କଠାରୁ ବହିର୍ମୁଖ କରାଏ, ସେଥିରେ ଯେପରି ଭକ୍ତ ଆସକ୍ତ ନ ହୁଅନ୍ତି, ସେଥିପ୍ରତି ଅଧିକ ସାବଧାନ ଥିବେ । ଏହି ଭୋଗାତ୍ମକ ଦେହପ୍ରତି ଭକ୍ତଙ୍କ ଆସକ୍ତି ନ ହୋଇ କୃଷ୍ଣ ସେବାତ୍ମକ ନିତ୍ୟ ଦେହ ପ୍ରତି ଭକ୍ତଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଅଭିନିବିଷ୍ଟ ହେବା ଉଚିତ ।

ଶ୍ରୀରାଧା ହେଉଛନ୍ତି ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତୀ ସାକ୍ଷାତ୍ ମହାଭାବ ସ୍ୱରୂପିଣୀ ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସ୍ୱୟଂ ମୂର୍ତ୍ତି ରସରାଜ । ଉଭୟଙ୍କର ସମ୍ବନ୍ଧ ନିତ୍ୟ । ପ୍ରେମ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରକାରରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବଶୀଭୂତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ପ୍ରେମଲାଭ ଅନ୍ୟଠାରେ ହୁଏ ନାହିଁ । ଯିଏ ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ଚରଣରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରନ୍ତି, ସେ ତତ୍କୃପାରୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରେମଲାଭର ଯୋଗ୍ୟତା ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ତେଣୁ ଭକ୍ତକବି ଗାଇଛନ୍ତି—

ରାଧିକା ଚରଣ ରେଣୁ   ଭୂଷଣ କରିବେ ତନୁ
ଅନାୟାସେ ପାବେ ଗିରିଧାରୀ
ରାଧିକା ଚରଣାଶ୍ରୟ   ଯେ କରେ ସେ ମହାଶୟ
ତାରେ ସଇ ଯାଇ ବଳିହାରୀ ।

ଜୟଜୟ ରାଧାନାମ   ବୃନ୍ଦାବନ ଯାର ଧାମ
କୃଷ୍ଣସୁଖ ବିଳାସର ନିଧି
ହେନ ରାଧା ଗୁଣଗାନ ନାଶୁଣିଲେ ମୋର କାନ
ବଞ୍ଚିତ କରିଲ ଯାରେ ବିଧି— ।

ତାର ଭକ୍ତ ସଙ୍ଗେ ସଦା   ରସଲୀଳା ପ୍ରେମକଥା
ଯେ କରେ ସେ ପାବେ ଘନଶ୍ୟାମ
ଇହାତେ ବିମୁଖ ଯେଇ   ତାର କଭୁ ସିଦ୍ଧି ନାଇ
ନାଇ ଶୁନି ଯେନ ତାର ନାମ—।

କୃଷ୍ଣ ନାମ ଗାନେ ରାଇ   ରାଧିକା ଚରଣ ପାଇ
ରାଧାନାମ ଗାନେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର
ସଂକ୍ଷେପେ କହିନୁ କଥା   ଘୁଚୁଓ ମନେର ବ୍ୟଥା
ଦୁଃଖମୟ ଅନ୍ୟ କଥା ଧନ୍ଦ—।

ଅହଂକାର ଅଭିମାନ   ଅସତ୍‌ସଙ୍ଗ ଅସତ୍‌ଜ୍ଞାନ
ଛାଡ଼ି ଭଜ ଗୁରୁ ପାଦପଦ୍ମ
କରି ଆତ୍ମ ନିବେଦନ   ଦେହ ଗେହ ପରିଜନ
ଗୁରୁବାକ୍ୟ ପରମ ଆନନ୍ଦ—।

ଶ୍ରୀଗୁରୁ ଚୈତନ୍ୟ ଦେବ   ରତିମତି ତାର ସେବ
ପ୍ରେମକଲ୍ପତରୁ ବରଦାତା
ବ୍ରଜରାଜ ନନ୍ଦନ   ରାଧିକା ହୃଦୟ ଧନ
ଅପରୂପ ଏଇ ସବ କଥା—।

ନବଦ୍ୱୀପେ ଅବତରି   ରାଧାଭାବ ଅଙ୍ଗେ ଧରି
ତାର କାନ୍ତି ଅଙ୍ଗେର ଭୂଷଣ
ତିନ ବାଞ୍ଛା ଅଭିଲାଷୀ   ସଚି ଗର୍ଭେ ପରକାଶି
ସଙ୍ଗେ ସବ ପରିଷଦଗଣ— ।

ଗୌରହରି ଅବତରି   ପ୍ରେମେର ବଦରି କରି
ସାଧିଲ ମନେର ତିନ କାଜ
ରାଧିକାର ପ୍ରାଣପତି   କି ଲାଗି କାନ୍ଦୟେ ନିତି
ଇହା ବୁଝ ଭକତ ସମାଜ— ।

ଭକ୍ତଜନ ଶୁଣ ! ରାଧା-କୃଷ୍ଣ ପ୍ରୀତିର ନିଦାନ
ଏ ବଙ୍ଗ ଭଜନ ରସମୟ ଗାନ
ମୋହିତ କରଇ ପ୍ରାଣ— ॥

ପ୍ରେମ ଆରାଧିକା ଶ୍ରୀମତି ରାଧିକା
ବୃନ୍ଦାବନଧନୀ ରାଈ
(ସେ ଯେ) ମହାଭାବ ପ୍ରେମମୟୀ
କୃଷ୍ଣାନୁବର୍ତ୍ତିନୀ ଆହ୍ଲାଦଦାୟିନୀ
ଧୀରାରତନ ମାନିନୀ
(ପୁଣି) କୃଷ୍ଣପ୍ରାଣ ଚିନ୍ତାମଣି
ଭାବର ନିକେତ ସ୍ୱରୂପ ନିଶିତ
ସନ୍ତପ୍ତ-ହୃଦ-ଚନ୍ଦନ ॥୧॥

ରାଧା ପଦଧୂଳି ଅଙ୍ଗେହୋଇ ବୋଳି
ମୁଖେ ଗାଇ କୃଷ୍ଣନାମ
(ହୋଇ) ଅନୁରାଗ ଅନୁପମ
ରସ ଜଳଧିରେ ଅବଗାହି ଧୀରେ
ରାଈ ସଖୀ ସହି ସମ
(ସଦା) କରବ ଅନୁଗମନ
ରାଈ ଅଙ୍ଗ ସେବା ରାଈ କୃପା ଲଭ
ବଳେ ପ୍ରାପ୍ତି ଘନଶ୍ୟାମ — ॥୨॥

ରାଧିକା ଚରଣ ପଦାବ୍‌ଜେ ଶରଣ
ଯେତ୍ନ କରଇ ଗ୍ରହଣ
(ପୁଣି) ଏକାନ୍ତେ ଅନୁସରଣ

ଦୁରନ୍ତ ଦୁରିତ ହୋଇ ବିଦୂରିତ
ଲଭେ ସୁକୃତ ବହୁତ
(ହୁଏ) କାଳଜୟୀ ଅପ୍ରମିତ
ହୃଷ୍ଟ ବିମୋହିନୀ ଶ୍ରୀରାଧା ମାନିନୀ
କୃଷ୍ଣସୁଖ ଆଲମ୍ବନ — ॥୩॥

କୃଷ୍ଣ ସୁଖ ବିଧି ବିଳାସର ନିଧି
ରସମୟୀ ଆହ୍ଲାଦିନୀ
(ରସ) ତତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ଭବକାରିଣୀ
ରାଧା ଗୁଣଗାନ ବିନୁ ଏ ଶ୍ରବଣ
ଅତୃପତ ଅନୁକ୍ଷଣ
(ମନ) କାହିଁରେ ନୁହଇ ଲଗ୍ନ
ତା' ଗୁଣଗରିମା ନାମର ମହିମା
ପ୍ରେମ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଭୂଷଣ — ॥୪॥

ତାର ଭକ୍ତସଙ୍ଗ ଲୀଳାର ପ୍ରସଙ୍ଗ
ରସୋତ୍କଣ୍ଠ ପ୍ରେମଗାଥା
ତତ୍ତ୍ୱମୟୀ ପ୍ରୀତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଯଥା
ନିର୍ମଳ ବିଶୁଦ୍ଧ ବୋଧମୟ ବୁଦ୍ଧି
ଅକ୍ଷୟ ଅବ୍ୟୟ ସତ୍ତା
(ବିଧୁଁ) ବଳ ଅଗମ୍ୟ ପ୍ରତିଭା
ଲଭି ରାଗପ୍ରୀତି ସହଜେ ପ୍ରାପତି
ବ୍ରଜେନ୍ଦ୍ର ନନ୍ଦନନ୍ଦନ — ॥୫॥

ଭଜନ ବିହୀନ ବହିର୍ମୁଖ ଜନ
ନୁହନ୍ତି ପ୍ରଭୁ ପ୍ରାପତ
(ତାର) ସିଦ୍ଧି ଲଭ ପରାହତ

କୃଷ୍ଣ ନାମାସ୍ୱାଦେ ଶ୍ରୀରାଧା ଆହ୍ଲାଦେ
(ପୁଣି) ରାଧା ନାମ ଗାନେ କୃଷ୍ଣ
ଭାବ ସମ୍ବନ୍ଧ ପ୍ରୀତ ଆନନ୍ଦି
ଏଇ ଭାବତତ୍ତ୍ୱ ଅପ୍ରାକୃତ ନିତ୍ୟ
ଆସ୍ୱାଦନେ ଅନୁଭବ—॥୭॥

ଗୁରୁ ପାଦପଦ୍ମ ଭକ୍ତିଭରି ସଦ୍ମ
ସତତ କର ବନ୍ଦନ
(ମନ) ତେଜ ଅହଂ-ଅଭିମାନ
ତାଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣେ ଆତ୍ମନିବେଦନେ
ବିବେକ ଜ୍ଞାନ ଉତ୍ପନ୍ନ
(ହୁଏ) ପ୍ରୀତି ବୃଦ୍ଧି ଅକଳନ
ଅଜ୍ଞାନ-ଅନ୍ଧାର କରନ୍ତ ସେ ଦୂର
ପ୍ରଦାନ ସ୍ୱରୂପ ଜ୍ଞାନ—॥୮॥

ଶ୍ରୀଗୁରୁ ବିଗ୍ରହ ଝଲେ ଅହରହ
ଅନବଦ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ରୂପ
(ପୁଣି) ଅନନ୍ତ ଶ୍ରୀ ବିମଣ୍ଡିତ
ଜଗତେ ଅଲଭ୍ୟ ଯୋଗତନୁ ଲଭ୍ୟ
ସୁଷମା ମଣ୍ଡିତ ଗାତ୍ର
(ହେର) ନେତ୍ରଯୁଗଳ ପବିତ୍ର
ତାଙ୍କ ଉପଦେଶ 'ରାଧା-କୃଷ୍ଣ ରସ
ପ୍ରେମ-ଭକ୍ତି ସଞ୍ଚାରଣ'—॥୯॥

ଗୁରୁଙ୍କ କୃପାରେ ଆତ୍ମ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ
ଭଜନନିରତ ହୋଇ
(ସୁଖ) ସଂଯୋଗ କଲା ନୁହାଇ

ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ କଲେ ପୁଣି ଧନ୍ୟ
ଲୁପ୍ତପ୍ରାପ୍ତ ଲୀଳାସ୍ଥଳୀ
ବ୍ରଜଧାମ ବୃନ୍ଦାବନେ ମିଳି
ଶ୍ରୀନନ୍ଦନନ୍ଦନ ହେଲେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ
ଗୌରାଙ୍ଗ ସ୍ୱରୂପେ ଜାଣ—॥୯॥

ଜନ୍ମି ଶୁଭକ୍ଷଣେ ନବଦ୍ୱୀପ ଧାମେ
ଶଚି ମାତାର ଗରଭେ
(ଅଙ୍ଗ) କାନ୍ତି ଧରି ରାଧାଭାବେ
ବାକ୍ୟ ରକ୍ଷାକଲେ ପ୍ରେମ ସଞ୍ଚାରିଲେ
ନାମ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ବଳେ
(କଳି) ଜୀବ ନିସ୍ତାରଣ ଛଳେ
ଅବତାର ଧରି ଭକ୍ତସଙ୍ଗ କରି
ସାଧିଲେ ତିନୋଟି କାର୍ଯ୍ୟ—॥୧୦॥

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ପ୍ରୀତି
କିପରି ପ୍ରବଳ ଅତି
(କାହ୍ନୁ) ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ କିଭଳି ସ୍ଥିତି
କାହ୍ନୁ ଅନୁଭବେ ଶ୍ରୀରାଧା ଆହ୍ଲାଦେ
କେଉଁଭାବେ ହୁଅନ୍ତି ସ୍ଫୁର୍ତ୍ତି
(ଲଭି) ମୋହନ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତି
ଏଇ ତିନି ତତ୍ତ୍ୱ କରିଲେ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ
ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ନିତ୍ୟ ନିପୁଣ—॥୧୧॥

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସେବାବ୍ୟତୀତ ଭକ୍ତଙ୍କର ଅନ୍ୟାଭିଳାଷ ରହିବ ନାହିଁ ଏବଂ ସେ ଏକମାତ୍ର ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କ ଆନୁଗତ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବେ । ନିଜର ଯଥାସର୍ବସ୍ୱ ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କ ପାଦରେ ଅର୍ପଣ କରିବାକୁ ହେବ । ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କ ଆଦେଶାନୁସାରେ ଭକ୍ତ ଭଜନନିରତ ହେବେ । ଶ୍ରୀ ଗୌରାଙ୍ଗ-

ଦେବ ପ୍ରଧାନତଃ ତିନୋଟି ବାସନା ନେଇ ଜଗତକୁ ଆସିଥିଲେ । ପ୍ରଥମତଃ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କପ୍ରତି ରାଧାଙ୍କ ପ୍ରଣୟ କିପରି ? ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ କିଭଳି ? ଏବଂ ତୃତୀୟତଃ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଅନୁଭବ କରିବାବେଳେ ରାଧାଙ୍କ ଆନନ୍ଦ କିପରି ହୁଏ ?

ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ବିରହର ମୂର୍ତ୍ତିମାନ୍ ବିଗ୍ରହ ହିଁ ଶ୍ରୀ ଗୌରାଙ୍ଗଦେବ । ଗୌରାଙ୍ଗଦେବ ଭାବାବେଶରେ କହିଲେ—

ପ୍ରଭୁ କହେ ଶୁନ ସ୍ୱରୂପ ରାମରାୟ
ନାମ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ କଳୌ ପରମ ଉପାୟ ।
ରାଧିକାର ଭାବମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରଭୁର ଅନ୍ତର
ସେଇଭାବେ ସୁଖଦୁଃଖ ଉଠେ ନିରନ୍ତର ।
ରାଧିକାର ଭାବ ଯେନ ଉଦ୍ଧବ ଦର୍ଶନେ
ସେଇଭାବେ ମତ୍ତ ପ୍ରଭୁ ରହେ ରାତ୍ରିଦିନେ ।

ଶୁଣ ରାମାନନ୍ଦ ! ମନୁ ତେଜି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ
(ତୁମେ) ନାମକୁ ଆଶ୍ରୟ କର
ଏ କଳିଯୁଗରେ ନିସ୍ତାରଣ ଛଳେ
(ଗୁରୁ) ନାମଟି ପରମ ସାର, ତୁମେ—॥

ନାମ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ଶ୍ରୀମୂର୍ତ୍ତି ସେବନ
କର ଅସ୍ଥି ମଜ୍ଜାଗତ
ଶ୍ରୀଗୁରୁ ଆଦେଶେ ମଜ୍ଜି ନିରଳସେ
ହୁଅ ଭଜନରେ ରତ
(ଭବ) ସିନ୍ଧୁ ଲଭେ ହେବ ପାର, ତୁମେ—॥୧॥

ଶ୍ରୀମତୀ ରାଧିକା ପ୍ରେମ ଆରାଧିକା
ଭାବମୂର୍ତ୍ତି ରସମୟୀ

ପ୍ରେମର ଉତ୍କର୍ଷ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଆଦର୍ଶ
ଶୋଭାବନ୍ତ ସେ ଲାବଣ୍ୟମୟୀ
(ରାଧା) ଭାବେ ପୂରିତ ଅନ୍ତର—॥୨॥

ରାଧା ରାଣ-ପ୍ରୀତି ପ୍ରେମମୟୀ ମୂର୍ତ୍ତି
ରାଧାଭାବ ପରକାଶ
ଅପ୍ରାକୃତ ଧନ ଜଗତର ପ୍ରାଣ
ସୁଖ-ଦୁଃଖ ଅଭିଳାଷ
(ପ୍ରଭୁ) ହୃଦେ ସମ୍ଭୂତ ଅପାର—॥୩॥

ଉଦ୍ଧବ ଦର୍ଶନେ ଶ୍ରୀମତୀଙ୍କ ମନେ
କାହ୍ନୁ ପ୍ରୀତି ଉଦ୍ଦୀପନ
ବିରହ-ବିଚ୍ଛେଦ ଦୁଃଖର ତରଙ୍ଗ
କରେ ତୀର ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ
(ଦେହ) ପରଣକୁ ମଣି ପର—॥୪॥

କୃଷ୍ଣ ଗୁଣଗୁଣି ପ୍ରେମ ଶିରୋମଣି
କୃଷ୍ଣ ବିରହେ ଅଧୀରା
ପ୍ରଭୁ ସେହିମନ୍ତ ମତ୍ତ ଅହର୍ନିଶି
ରାଧାପ୍ରେମେ ଆତ୍ମହରା
'ରାଧା' ବୋଲି ଲୋଟି ଧରାପର—॥୫॥

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେବାର ଶ୍ରୀରାଧା ହିଁ ଏକମାତ୍ର ଉପକରଣ । ଭକ୍ତର ଏପରି କିଛି ନାହିଁ ଯେ, ସେ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସୁଖୀ କରିପାରିବେ । ସେ ଯଦି ତାଙ୍କୁ ରାଧାରାଣୀଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରିପାରନ୍ତି, ତେବେ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଯେଉଁ ସୁଖ ହେବ ସେ ସୁଖର ଆସ୍ୱାଦ ଭକ୍ତ ପାଇ ନିଜକୁ କୃତାର୍ଥ ମନେ କରିବେ ।

ଗୋଲକ ଧାମରେ ସ୍ୱସୁଖ ବାଞ୍ଛାକରି ଯେଉଁ ମଞ୍ଜରୀମାନଙ୍କର ପତନ ହୋଇଅଛି, ତହିଁର କିଞ୍ଚିତ୍ ଆଭାସ ନିମ୍ନରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଗଙ୍ଗାଙ୍କ ପତନ ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି, ନାରଦଙ୍କୁ ନାରାୟଣ କହୁଛନ୍ତି—

ଗଙ୍ଗା ରାଧା-କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅଙ୍ଗସମ୍ଭୂତା ଦ୍ରବରୂପିଣୀ । ପୂର୍ବେ ଗୋଲକ ଧାମରେ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ ହୁଏ । ସେ ଦ୍ରବର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବତା । ସେହି ଦେବୀ ସକାମା ହୋଇ ବସ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ନିଜ ମୁଖ ଆଚ୍ଛାଦନ କରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବାମ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଉପବେଶନ କଲେ । ସେ କୃଷ୍ଣ ବଦନ-ସୁଧା ନିର୍ନିମେଷ ନୟନରେ ପାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଓ ହାସ୍ୟ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେ ପ୍ରଭୁ ସଙ୍ଗଲାପ୍‌ହାରେ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଗଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଶ୍ରୀରାଧା ସେଠାରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଗଙ୍ଗାଙ୍କର ଈଦୃଶ ଭାବ ଦେଖି କ୍ରୋଧାନ୍ୱିତା ହୋଇ ଉଠିଲେ । ରୋଷଭରରେ ତାଙ୍କର ଶରୀର କମ୍ପି ଉଠିଲା । ସେ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ରତ୍ନସିଂହାସନରେ ଉପବେଶନ କଲେ । ଗୋପ-ଗୋପିମାନେ ତାଙ୍କର ସ୍ତବ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ପରମେଶ୍ୱର ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ସ୍ତବ କଲେ । ଗଙ୍ଗା ମଧ୍ୟ ଅତିଶୟ ଭୀତ ହୋଇ ତାଙ୍କର ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କଲେ ଓ ମନେ ମନେ ଭୟରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଶରଣାପନ୍ନ ହେଲେ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଅଭୟ ପ୍ରଦାନ କଲେ । କ୍ଷଣକାଳପରେ ଗଙ୍ଗା ରାଧାଙ୍କୁ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଭାବରେ ଦର୍ଶନ କଲେ । —ସେ ସୁସ୍ନିଗ୍ଧା ଓ ସୁଖଦୃଶ୍ୟା ହୋଇ ଅଛନ୍ତି, ସେ ଅସଂଖ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମସୃଷ୍ଟିର ଆଦିଭୂତା ସନାତନୀ । ସେ ଦ୍ୱାଦଶ ବର୍ଷୀୟା କନ୍ୟାପରି ନବଯୌବନ ସମ୍ପନ୍ନା । ଦେବୀ ରାଧା ଏହି ବିଶ୍ୱରେ ରୂପରେ ଓ ଗୁଣରେ ଅନୁପମା । ସେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ସୁନ୍ଦରୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଧାନ ସୁନ୍ଦରୀ । ସେ ତେଜ, ବୟସ ଓ ଲାବଣ୍ୟରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କତୁଲ୍ୟ । ତଦୀୟ ପ୍ରଭାରେ ଭଗବାନଙ୍କ ସଭାସ୍ଥଳ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ଅନ୍ୟର ଦୁଷ୍ପ୍ରାପ୍ୟ, ସଖୀଦତ୍ତ ତାମ୍ବୂଲ ଭକ୍ଷଣ କରୁଅଛନ୍ତି । ସେ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରାଣାଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ । ସୁରେଶ୍ୱରୀ ଗଙ୍ଗା ସେ ରୂପ ସନ୍ଦର୍ଶନ କରି ଅତୃପ୍ତ ନୟନରେ ନିରୀକ୍ଷଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଶ୍ରୀରାଧା ବିନୀତ ଭାବରେ ମଧୁର ବାକ୍ୟରେ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କୁ କହିଲେ—'ପ୍ରାଣେଶ ! ଏ ଯେଉଁ କଲ୍ୟାଣୀ ତୁମ ମୁଖକମଳ ନିରୀକ୍ଷଣ କରୁଅଛ ସେ କିଏ ? ତୁମେ ମଧ୍ୟ ଏହାଙ୍କୁ ବର୍ଣ୍ଣନ କରି ସକାମ ହୋଇଅଛ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଗୋଲକରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଥାଉଁ ଥାଉ ତୁମର ଏଭଳି ଆଚରଣ ସୁନ୍ଦର ନୁହେଁ । ତୁମେ ଥରକୁ ଥର ଏହାଙ୍କୁ ଅସୁନ୍ଦର

ଆଚରଣ କରିଥାଅ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ସ୍ତ୍ରୀ ଜାତି, ମୋର ମନ ଅତି ସରଳ । ଅତଏବ ତୁମପ୍ରତି ଅତିଶୟ ପ୍ରେମ-ବଶତଃ ମୁଁ ସବୁ କ୍ଷମା କରିଥାଏ । ଲମ୍ପଟ ! ତୁମେ ଏହି ପ୍ରିୟ ସଖୀକୁ ନେଇ ଗୋଲକରୁ ଦୂରକୁ ଚାଲିଯାଅ । ହେ ବ୍ରଜେଶ୍ୱର ! ସେପରି ନ କଲେ କେବେହେଲେ ତୁମର ମଙ୍ଗଳ ହେବ ନାହିଁ । ତୁମେ ଥରେ ଚନ୍ଦନ କାନନରେ ବିରଜା ଦେବୀଙ୍କ ସହ ମିଳିତ ହୋଇଥିଲ । ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ ସଖୀମାନଙ୍କ ଅନୁରୋଧରେ କ୍ଷମା କରିଛି । ସେତେବେଳେ ତୁମେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ଓ ବିରଜା ମଧ୍ୟ ସ୍ୱଦେହ ତ୍ୟାଗ କରି ନଦୀରୂପ ଧାରଣ କରିଥିଲେ । ସେହି ବିରଜା ନଦୀ କୋଟି ଯୋଜନ ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ଓ ଦୈର୍ଘ୍ୟ ତାର ଚାରିଗୁଣ । ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଧ୍ୟ ତାହା ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛି ଏବଂ ପରେ ତୁମ ସହିତ ମିଳିତା ହେବାଫଳରେ ସପ୍ତ-ସମୁଦ୍ରର ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ।

ଆଉ ଦିନେ ତୁମେ ଚମ୍ପକ କାନନରେ ଶୋଭାନାମ୍ନୀ ମଞ୍ଜରୀ-ସହିତ ମିଳିତା ହୋଇଥିଲ । ମୋ ଆଗମନ ଶବ୍ଦ ଶ୍ରବଣ ମାତ୍ରକେ ତୁମେ ସେଠାରୁ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇ ପଳାୟନ କଲ । ଶୋଭା ମଧ୍ୟ ଦେହତ୍ୟାଗ କରି ଚନ୍ଦ୍ରମଣ୍ଡଳକୁ ଗମନ କଲା । ତତ୍ପରେ ତାହାର ଶରୀର ଶୁଦ୍ଧ ତେଜ-ରାଶିରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲା । ପରେ ତୁମେ ସେହି ତେଜକୁ ବିଭାଗ କରି କିଞ୍ଚିତ୍ ରତ୍ନରେ, କିଛି ସୁବର୍ଣ୍ଣରେ, କିଛି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମଣିରେ, କିଛି ସ୍ତ୍ରୀମୁଖ-ପଦ୍ମରେ, କିଛି ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ବସ୍ତ୍ରରେ, କିଛି ପୁଷ୍ପ-ଫଳ ଓ ପତ୍ରରେ ଏବଂ ଶସ୍ୟରେ, କିଛି ଦେବତା ମନ୍ଦିରରେ ପୁଣି କିଛି ରାଜପ୍ରାସାଦରେ ପ୍ରଦାନ କରିଅଛ ।

ଅନ୍ୟଦିନେ ପ୍ରଭାମୟୀ ଗୋପିକାସହ ମିଳିତ ହୋଇଥିଲ । ମୋ ଆସିବା ଶୁଣି ପ୍ରଭା ଦେହତ୍ୟାଗ କଲା ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟମଣ୍ଡଳରେ ଅବସ୍ଥାନ କରି ତୀକ୍ଷ୍ଣ ତେଜ ଆକାରରେ ପରିଣତ ହେଲା । ତତ୍ପରେ ତୁମେ ତାକୁ କିଛି ହୁତାଶନରେ, କିଛି ନୃପତିମାନଙ୍କୁ, କିଛି ପୁରୁଷଙ୍କଠାରେ, କିଛି ଦେବତାଙ୍କଠାରେ, କିଛି ଦସ୍ୟୁମାନଙ୍କୁ, କିଛି ମୁନି ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ, କିଛି ତପସ୍ୱୀମାନଙ୍କୁ ଏବଂ କିଛି ସତୀ ସୌଭାଗ୍ୟବତୀ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କଲ ।

ଅତି ଦିନେ ଶାନ୍ତ ନାମ୍ନୀ ଗୋପିକା ସହ ମିଳିତ ହୋଇଥିଲ ଯେ ମୋ ଉପରେ ଶାନ୍ତ ଦେହାନ୍ତର ହୋଇ ତୁମଠାରେ ଲୀନ ହେଲା । ତତ୍ପରେ ସେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗୁଣରୂପରେ ବିରାଜିତ ହେଲା । ସେହି ଗୁଣ ତୁମେ କିଛି ଅନାସକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ, କିଛି ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ, କିଛି ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ଏବଂ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କରିଅଛ ।

ତତ୍ପରେ କ୍ଷମାନାମ୍ନୀ ଗୋପିକାସହ ମିଳିତ ହୋଇଥିଲେ । ମୁଁ ତୁମକୁ ନିଦ୍ରାରୁ ଜାଗରିତ କରିବାମାତ୍ରେ ତୁମେ ଏପରି ଲଜ୍ଜିତ ହୋଇଗଲ ଯେ,ସେଥିରେ ତୁମର ବର୍ଣ୍ଣ କୃଷ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ତତ୍ପରେ କ୍ଷମା ଦେହତ୍ୟାଗ କରି ପୃଥିବୀରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗୁଣରୂପରେ ପୂଜିତା ହେଲେ । ତୁମେ ସେହି ଗୁଣକୁ କିଛି ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ, କିଛି ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ, କିଛି ଧାର୍ମିକ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ, କିଛି ଦୁର୍ବଳମାନଙ୍କୁ, କିଛି ତପସ୍ୱୀମାନଙ୍କୁ, କିଛି ଦେବତାଙ୍କୁ ଓ କିଞ୍ଚିତ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କରିଅଛ ।

ଏତିକି କହି ଶ୍ରୀରାଧା ଗଙ୍ଗାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରିବାମାତ୍ରେ ଗଙ୍ଗା ଦ୍ରବରୂପରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲେ । ସିଦ୍ଧଯୋଗିନୀ ରାଧା ଗଣ୍ଡୂଷରେ ଉକ୍ତ ଜଳ ପାନକରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତା ହେବାରୁ ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣରେ ଶରଣାପନ୍ନ ହେଲେ । କୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କୁ ନିଜ ନଖକୋଣରେ ଆଶ୍ରୟ ଦେଲେ । ଶ୍ରୀରାଧା ଗଙ୍ଗାଙ୍କୁ କେଉଁଠାରେ ନ ପାଇ ନିରସ୍ତ ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ଏତିକିରେ ସମସ୍ତ ସ୍ଥାନ ଜଳଶୂନ୍ୟ ହୋଇଗଲା । ଜୀବଜନ୍ତୁ ସମସ୍ତ ମୃତପ୍ରାୟ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ଏହାଦେଖି ସମସ୍ତେ ଗୋଲକରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କ ଶରଣାପନ୍ନ ହେଲେ ।

ଦେବତାମାନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତବ କରିବାପରେ ଦେଖିଲେ— ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନନିର୍ମିତ ଆସନରେ ବସି ଗୋପାଳମାନଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ଚାମର ବାୟୁ ସେବନ କରୁଅଛନ୍ତି ଏବଂ ନିରନ୍ତର ଗୋପୀମାନଙ୍କର ମନୋହର ଲୀଳା ସନ୍ଦର୍ଶନ କରୁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର କଳେବର ଚନ୍ଦନସିକ୍ତ ଓ ରତ୍ନମୟ ଭୂଷଣରେ ଭୂଷିତ । ତାଙ୍କ କଳେବର କୋଟି ଚନ୍ଦ୍ର ସଦୃଶ ସ୍ନିଗ୍ଧୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ଓ

ଶ୍ରୀସମ୍ପନ୍ନ । ସୂରଗଣ ଏହି ପ୍ରକାରରେ ରାସମଣ୍ଡଳର ସବୁ ସ୍ଥାନରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କଲେ । ସୁରଗଣଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧି ଭାବରେ ବ୍ରହ୍ମା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗମନ କଲେ । ବ୍ରହ୍ମା ଦେଖିଲେ—ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ କୃଷ୍ଣମୟ । କେବେ ରାଧା କୃଷ୍ଣରୂପ ଧାରଣ କରୁଛନ୍ତି ତ' ପୁଣି କେବେ କୃଷ୍ଣ ରାଧା-ରୂପର ଦର୍ଶନ ଦାନ କରୁଛନ୍ତି । ଏହାଦେଖି ସେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତ୍ରୀ କିମ୍ବା ପୁରୁଷ ବୋଲି ସ୍ଥିର କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ତତ୍ପରେ ବିଧାତା ଚିତ୍ତ ସ୍ଥିର କରି ହୃଦୟସ୍ଥିତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରିବାରୁ ଓ ଭକ୍ତିପୂର୍ବକ ସ୍ତବ କରିବାରୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସ୍ୱରୂପରେ ଅବସ୍ଥାନ କରି ସେମାନଙ୍କର ଆସିବାର ସମସ୍ତ କାରଣ ନିଜେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କହିଲେ—'ହେ ସୁରଗଣ ! ତୁମମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ହେଉ । ଗଙ୍ଗା ଭୟବଶତଃ ମୋର ଶରଣାପନ୍ନ । ଗଙ୍ଗାଙ୍କୁ ଶ୍ରୀରାଧା ଗଣ୍ଡୂଷରେ ପାନ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେବାରୁ ସେ ଏପରି କରିଛନ୍ତି । ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଚରଣରୁ ବହିଷ୍କୃତ କରୁଛି । କିନ୍ତୁ ତୁମେ ରାଧାଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରି ଗଙ୍ଗାଙ୍କୁ ଅଭୟ ପ୍ରଦାନ କର । ତତ୍ପରେ ବ୍ରହ୍ମା ରାଧାଙ୍କୁ ସ୍ତବ କରି କହିଲେ—ରାସମଣ୍ଡଳରେ ଯେତେବେଳେ ଶଙ୍କରଙ୍କ ସ୍ୱର ପ୍ରଭାବରେ ଆପଣ ଓ ପ୍ରଭୁ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ ସେ ସମୟରେ ଗଙ୍ଗା ଦ୍ରବରୂପରେ ଆପଣଙ୍କ ଶରୀରରୁ ଉଦ୍ଭବ ହୋଇଥିଲେ । ଗଙ୍ଗା ଯୁଗଳର ଅଂଶସମ୍ଭୂତା । ସୁତରାଂ ସେ ଆପଣଙ୍କର କନ୍ୟାପରି ପ୍ରିୟତମା ।' ଶ୍ରୀରାଧା ସହାସ୍ୟ ବଦନରେ ଗଙ୍ଗାଙ୍କ ଅପରାଧ କ୍ଷମାକଲେ । ତା'ପରେ ଗଙ୍ଗା ବିଷ୍ଣୁପଦରୁ ବହିର୍ଗତ ହୋଇ ରାଧାଙ୍କୁ ସ୍ତବଦ୍ୱାରା ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କଲେ ।

ତତ୍ପରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—'ହେ ଦେବଗଣ ! ତୁମେମାନେ ଯେଉଁମାନେକ ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋ ନିକଟରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଅଛ, ସେମାନେ କାଳଚକ୍ର-ବର୍ଜିତ ଗୋଲକଧାମରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଅଛ । ଏଥିନିମିତ୍ତ ଜୀବିତ ରହିଅଛ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମେ ଯେତିକି ସମୟ କଥାବାର୍ତ୍ତା କଲ, ସେ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାକୃତ ପ୍ରଳୟରେ ପୃଥିବୀ ଜଳମଗ୍ନ ହୋଇଯାଇଛି । ସମସ୍ତେ ମୋ ଠାରେ ଲୀନ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏକମାତ୍ର ବୈକୁଣ୍ଠ ବ୍ୟତୀତ ସମସ୍ତ ଜଳମଗ୍ନ । ଅତଏବ ଶୀଘ୍ର ଲୋକସବୁ ସୃଷ୍ଟି କର । ମୋ ଚକ୍ଷୁର ଏକ ନିମେଷରେ ଗୋଟିଏ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ପତନ ହୁଏ । ଏହିପରି କେତେ

ବ୍ରହ୍ମା ଯାଇଛନ୍ତି ଓ ଗଲେଣି ତହିଁର ସଂଖ୍ୟା ନାହିଁ ।’ ତତ୍ପରେ ଦେବତାମାନେ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଗଙ୍ଗାଦେବୀ ଗୋଲକରେ, ବୈକୁଣ୍ଠରେ, ଶିବଲୋକରେ ଓ ବ୍ରହ୍ମଲୋକରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

କେବଳ ଆତ୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟ ପ୍ରୀତି ଇଚ୍ଛା ଯୋଗୁଁ ଗଙ୍ଗାଦେବୀ ଗୋଲକ ଭ୍ରଷ୍ଟା ହୋଇ ବୈକୁଣ୍ଠରେ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ପତ୍ନୀ ହେଲେ । ଏହି ପ୍ରକାରରେ ସ୍ୱସୁଖ ବାଞ୍ଛାକରି ତୁଳସୀ ଦେବୀଙ୍କ ମଧ୍ୟ ପତନ ହୋଇଥିଲା ।

ଗୋଲକଧାମରେ ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ପ୍ରଭାବର ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା । ଭଗବାନ୍ ଶଙ୍କର କହିଲେ—ଦିନେ ରାଧାନାଥ ଗୋଲକଧାମର ବୃନ୍ଦାବନ ମଧ୍ୟସ୍ଥିତ ଶତଶୃଙ୍ଗ ପର୍ବତର ଏକ ଅଂଶରେ ସୌଭାଗ୍ୟରେ ରାଧାଙ୍କ ସଦୃଶୀ ବିରଜା ନାମ୍ନୀ ଗୋପୀଙ୍କ ସହିତ ନାନାଭୂଷଣରେ ବିଭୂଷିତ ହୋଇ କ୍ରୀଡ଼ା କରିଥିଲେ । ରତ୍ନନିର୍ମିତ ରାସମଣ୍ଡଳର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ରତ୍ନପ୍ରଦୀପ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହେଉଥିଲା । ସେମାନେ ଉଭୟେ ବହୁମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନନିର୍ମିତ ଚମ୍ପକ ପୁଷ୍ପଶୋଭିତ କସ୍ତୁରୀ-କୁଙ୍କୁମାଦିଦ୍ୱାରା ବିଲେପିତ ସୁଗନ୍ଧଚନ୍ଦନ ଚର୍ଚ୍ଚିତ ସୁଗନ୍ଧ ମାଳତୀ ପୁଷ୍ପମାଳା ପଂକ୍ତି ପରିବେଷ୍ଟିତ ସୁଖଶଯ୍ୟାରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲେ । କେତେଜଣ ଦୂତୀ ସେ ବିଷୟ ବିଦିତ ହୋଇ ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କୁ ଜଣାଇଲେ । ଶ୍ରୀରାଧା ଏହା ଶୁଣିବାମାତ୍ରେ ଅତିଶୟ କ୍ରୋଧାନ୍ୱିତା ହୋଇ କରସ୍ଥିତ ହାରକୁ ଦୂରକୁ ନିକ୍ଷେପ କଲେ । ସଖୀମାନେ ଯେତେ ପ୍ରବୋଧ ଦେଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ସମସ୍ତ ବହ୍ୱାଲଙ୍କାରି ଦୂରକୁ ଫିଙ୍ଗିଦେଇ କବରୀ ମୁକୁଳା କରି କ୍ରୋଧରେ କମ୍ପମାନ ହେଲେ । ଶ୍ରୀରାଧା ବସନ ଭୂଷଣ ବିହୀନା ହୋଇ ଶୁକ୍ଳ ବସନ ପରିଧାନ ପୂର୍ବକ ଯାନାରୋହଣ ଇଚ୍ଛାରେ ଧାବମାନା ହେଲେ । ଏହା ଦେଖି ସଖୀଗଣ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ବହୁମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନନିର୍ମିତ ମଣିମୟ ଦର୍ପଣଯୁକ୍ତ ସହସ୍ର ଚକବିଶିଷ୍ଟ ନାନା ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ଶୋଭିତ ନାନାପ୍ରକାର ଶୁଭ୍ରବର୍ଣ୍ଣ ବିଚିତ୍ର ବସନବେଷ୍ଟିତ ବହୁମୂଲ୍ୟ ମଣି ଓ ପୁଷ୍ପମାଲ୍ୟ ଶୋଭିତ, ସୁନ୍ଦର କଳସଯୁକ୍ତ ଏବଂ ମନୋହର କୋଠରୀଯୁକ୍ତ କୋଟିଏ ସଖୀପରିବୃତ ହୋଇ ମନଠାରୁ ଦ୍ରୁତଗାମୀ

ରଥରେ ଆରୋହଣ କରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସମୀପକୁ ଗମନ କରିଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହଚର ସୁଦାମ ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ଆଗମନ କୋଳାହଳ ଶ୍ରବଣ କରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସାବଧାନ କରିଦେଇ ପଳାୟନ କଲେ । ବିରଜାଦେବୀ ମଧ୍ୟ ରାଧାଙ୍କ ଭୟରେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରି ଗୋଲକଧାମରେ ନଦୀରୂପରେ ପ୍ରବାହିତ ହେଲେ ।

ହେ ଶିବେ ! ଶତକୋଟି ଯୋଜନ ଦୀର୍ଘ ଏବଂ କୋଟି ଯୋଜନ ବିସ୍ତୃତ ସେହି ନଦୀ ଗୋଲକଧାମ ବେଷ୍ଟନ କରି ରହିଲ । ବିରଜାଙ୍କ ସଖୀମାନେ ମଧ୍ୟ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ନଦୀରୂପରେ ବିରଜାଙ୍କ ସହିତ ମିଳିତ ହେଲେ । ପୃଥିବୀର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ନଦୀ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଅଂଶରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ଓ ସପ୍ତସାଗର ବିରଜାଙ୍କଠାରୁ ଜାତ ହେଲେ ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସଖାମାନଙ୍କ ସହ ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ କୁଞ୍ଜରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲାକ୍ଷଣି ଦ୍ୱାରପାଳିକା ଗୋପୀମାନଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃକ ବାରମ୍ବାର ନିବାରିତ ହେଲେ । ରାସେଶ୍ୱରୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ବହୁତ ତିରସ୍କାର କଲେ । କୃଷ୍ଣସଖା ସୁଦାମା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିନ୍ଦାଶୁଣି ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କୁ ଭର୍ତ୍ସନା କଲା । ଶ୍ରୀରାଧା ସୁଦାମାଙ୍କ ବାକ୍ୟରେ ଅତିଶୟ କ୍ରୁଦ୍ଧା ହୋଇ କହିଲେ—'କ୍ରୂରମତେ ! ଶୀଘ୍ର କ୍ରୂରତର ଅସୁରଯୋନି ଲାଭକର । ସୁଦାମା କହିଲେ—'ତୁମେ ମଧ୍ୟ ଭୂତଳରେ ଗୋପକନ୍ୟାରୂପରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରି ଦୁଃସହ ବିରହ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗ କରିବ ବୋଲି ପ୍ରତ୍ୟାଭିଶାପ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ଏହାକହି ସଜଳ ନୟନରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଦତଳେ ପତିତ ହୋଇ ଗମନ ଉଦ୍ୟତ ହେଲେ । ଶ୍ରୀରାଧା ମଧ୍ୟ ପୁତ୍ର ବିଚ୍ଛେଦ ଶୋକରେ ଅଧୀର ହୋଇ ତାଙ୍କର ଅନୁଗମନ କଲେ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କୁ ପ୍ରବୋଧ ପ୍ରଦାନ କରି କହିଲେ—'ରାଧେ ! ରୋଦନ କର ନାହିଁ । ଶୀଘ୍ର ତୁମେ ପୁତ୍ରକୁ ଫେରିପାଇବ ।

ସୁଦାମା ମାତୃଶାପରେ ଶଙ୍ଖଚୂଡ଼ ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଅସୁର ହୋଇ ଜନ୍ମଲାଭ କଲେ । ବରାହକଳ୍ପରେ ଶ୍ରୀରାଧା ଗୋକୁଳ ନଗରରେ ବୈଶ୍ୟବର ବୃଷଭାନୁ ତନୟାରୂପରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ । ରାଜପତ୍ନୀ ବାୟୁ ପ୍ରସବ କଲାମାତ୍ରେ ଶ୍ରୀରାଧା ଉତ୍ପନ୍ନା ହେଲେ । ଦ୍ୱାଦଶ ବର୍ଷପରେ

ବୃଷଭାନୁ ରାୟାନ ବୈଶ୍ୟ ସହିତ ନିଜ କନ୍ୟାର ବିବାହ ସମ୍ବନ୍ଧ ସ୍ଥିର କଲେ । ଶ୍ରୀରାଧା ବୃଷଭାନୁ କନ୍ୟାର ଛାୟା ସଂସ୍ଥାପନ କରି ଅନ୍ତର୍ହିତା ହୋଇଥିଲେ । ସେହି ଛାୟାଙ୍କ ସହିତ ରାୟାନ ବୈଶ୍ୟଙ୍କର ବିବାହ ସମ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ରାୟାନ କୃଷ୍ଣ ଜନନୀ ଯଶୋଦାଙ୍କର ସହୋଦର ଏବଂ ଗୋଲକରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅଂଶସ୍ୱରୂପ । ଗୋପମାନେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ମଧ୍ୟ ରାଧାଙ୍କ ରୂପଦର୍ଶନ କରିପାରୁ ନଥିଲେ । ଶ୍ରୀରାଧା ସର୍ବଦା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ କ୍ରୋଡ଼ରେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ବ୍ରହ୍ମା ରାଧାଙ୍କର ଚରଣ ଦର୍ଶନ ଆକାଙ୍କ୍ଷା କରି ପୁଷ୍କର ତୀର୍ଥରେ ଷଷ୍ଠି ସହସ୍ରବର୍ଷ କଠୋର ତପସ୍ୟା କରିଥିଲେ । ପରେ ଭଗବାନ ଭୂଭାର ହରଣ ନିମିତ୍ତ ଭାରତବର୍ଷରେ ନନ୍ଦ ଗୋପଗୃହରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିବାରୁ ବ୍ରହ୍ମା ରାଧାଙ୍କର ଚରଣଦର୍ଶନ କରି ପାରିଥିଲେ । ଗୋଲକନାଥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପୁଣ୍ୟ ବୃନ୍ଦାବନ ଧାମରେ ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ସହିତ ଅନନ୍ତ ସମୟ ନିମିତ୍ତ ବିଳାସ କରିଥିଲେ । ତଦନନ୍ତର ସୁଦାମ ଅଭିଶାପରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହ ରାଧାଙ୍କର ଶତବର୍ଷ ବିରହ ହୋଇଗଲା । ପୂର୍ବଜନ୍ମରେ ନନ୍ଦରାଜା ଦ୍ରୋଣ-ପ୍ରଜାପତି ନାମରେ ଏବଂ ଯଶୋଦା ଦ୍ରୋଣ ପତ୍ନୀ ଧରାନାମରେ ବିଖ୍ୟାତ ଥିଲେ । ତପସ୍ୟାବଳରେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ପୁତ୍ର ଭାବରେ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ଦେବପିତା କଶ୍ୟପ ଓ ମାତା ଅଦିତି ଜନ୍ମ ଜନ୍ମ ଧରି ବାସୁଦେବ ଏବଂ ଦେବକୀ ପ୍ରଭୃତି ରୂପଧାରଣ କରିଥିଲେ । ପିତୃମାନଙ୍କ ମନରୁ ଉତ୍ପନ୍ନା କନ୍ୟା କଳାବତୀ ନାମଧାରଣ କରି ଗୋଲକରୁ ଆଗତ ଶ୍ରୀଦାମ ସ୍ୱରୂପ ବୃଷଭାନୁର ପତ୍ନୀ ହୁଅନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଚତୁର୍ଭୁଜ ଓ ଦ୍ୱିଭୁଜ ରୂପରେ ବିରାଜ କରନ୍ତି । ଚତୁର୍ଭୁଜ ଭଗବାନଙ୍କର ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ, ସରସ୍ୱତୀ, ଗଙ୍ଗା, ଓ ତୁଳସୀଦେବୀ ପ୍ରିୟତମା । ଦ୍ୱିଭୁଜ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଦେହାର୍ଦ୍ଧ ସ୍ୱରୂପିଣୀ ସର୍ବୋତ୍ତମା ଶ୍ରୀରାଧା ହିଁ ପ୍ରେୟସୀ । ପଣ୍ଡିତମାନେ ପ୍ରଥମେ ରାଧାନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ପରେ କୃଷ୍ଣନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରନ୍ତି । ଆଗରେ କୃଷ୍ଣନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ପରେ ରାଧାନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କଲେ ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟା ପାତକରେ ଭାଗୀ ହେବାକୁ ପଡ଼େ । ଶ୍ରୀହରି କାର୍ତ୍ତିକ ପୂର୍ଣ୍ଣିମାରେ ରାସୋତ୍ସବ ଉପଲକ୍ଷରେ ଗୋଲକଧାମରେ ରାସମଣ୍ଡଳରେ ରାସେଶ୍ୱରୀଙ୍କୁ ପୂଜାକରି ରାଧା-କବଚ ଧାରଣ

କରିଥିଲେ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସ୍ୱୟଂ ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କର ପୂଜା କରନ୍ତି ଏବଂ ରାଧା ମଧ୍ୟ ଜଗତପତି କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅର୍ଚ୍ଚନା କରନ୍ତି । ଯିଏ ରାଧା-କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଭିନ୍ନ ମନେ କରନ୍ତି, ସେ ଅନ୍ତରେ ଅନନ୍ତ ନରକ ଭୋଗ କରନ୍ତି । ପ୍ରଥମେ ରାଧାଙ୍କ ପୂଜା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କରିଥିଲେ । ଦ୍ୱିତୀୟରେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଆଦେଶରେ ଧର୍ମ, ଅନନ୍ତ-ବାସୁକି, ଚନ୍ଦ୍ର, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ସୁରେନ୍ଦ୍ର, ମୁନୀନ୍ଦ୍ର ଏବଂ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ତାଙ୍କର ପୂଜା କଲେ । ଅନନ୍ତର ତୃତୀୟ ଥର ଭାରତବର୍ଷରେ ସପ୍ତଦ୍ୱୀପେଶ୍ୱରର ରାଜା ସୁଯଜ୍ଞ ପାତ୍ର-ମିତ୍ରମାନଙ୍କ ସହିତ ପରମାନନ୍ଦରେ ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ପୂଜା କରିଥିଲେ ଏବଂ ଅନ୍ତିମରେ ଗୋଲକଧାମକୁ ଗମନ କରିଥିଲେ ।

ସୁଯଜ୍ଞ ରାଜାଙ୍କର ଶ୍ରୀରାଧା ଉପାସନା

ଭଗବାନ ଶିବ କହିଲେ—ହେ ପାର୍ବତି ! ସାୟମ୍ଭୁବ ମନୁଙ୍କ ପୁତ୍ର ଉତ୍ତାନ ପାଦ ଏବଂ ତାଙ୍କର ପୁତ୍ର ତ୍ରିଲୋକ ବିଖ୍ୟାତ ଧ୍ରୁବ । ଧ୍ରୁବଙ୍କ ପୁତ୍ର ହେଉଛନ୍ତି ଉତ୍କଳ । ଏହି ଉତ୍କଳ ପୁଷ୍କର ତୀର୍ଥରେ ସହସ୍ର ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞାନୁଷ୍ଠାନ କଲେ । ବ୍ରହ୍ମା ଯଜ୍ଞ ଦର୍ଶନ କରି ସୁଯଜ୍ଞ ରାଜାଙ୍କଦ୍ୱାରା ସେହି ଯଜ୍ଞ ଆରମ୍ଭ କରାଇଲେ ଏବଂ ଦେବତାମାନେ ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ମନୁବଂଶୀୟ ସୁଯଜ୍ଞ ରାଜା ସବସମ୍ପଦ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଦାନ କରାଇଲେ । ପ୍ରତିଦିନ ଛ'କୋଟି ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଭୋଜନ ଦାନ କରାଉଥିଲେ । ଯଜ୍ଞ ଶେଷଦିନ ସୁଯଜ୍ଞ ଛତିଶକୋଟି ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ତୃପ୍ତିର ସହିତ ଭୋଜନ କରାଇଲେ ଓ ଯଥେଷ୍ଟ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଦକ୍ଷିଣା ପ୍ରଦାନ କଲେ । ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ତାହା ବହନ କରିବାକୁ ଅକ୍ଷମ ହୋଇ ସେଥିରୁ କିଛି ଶୂଦ୍ରମାନଙ୍କୁ ଦାନ ଦେଲେ ଓ କିଛି ପଥରେ ନିକ୍ଷେପ କଲେ । ରାଜା ଯଜ୍ଞାନ୍ତେ ବହୁମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନ-ସିଂହାସନରେ ଅଷ୍ଟଦିଗପାଳ, ମୁନି, ମନୁ, ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ ଏବଂ ଶିବ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରିବେଷ୍ଟିତ ହୋଇ ସଭାସ୍ଥ ରତ୍ନସିଂହାସନରେ ଉପବେଶନ କଲେ ।

ଏହି ସମୟରେ ରାଜସଭାରେ ରୁକ୍ଷ-ମଳିନବସନ, ଶୁଷ୍କତାଳୁ ଏକ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସଭର ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ସେ ରତ୍ନସିଂହାସନୋପରି ଉପବିଷ୍ଟ

ରାଜାଙ୍କୁ ବଦ୍ଧାଞ୍ଜଳି ହୋଇ ଆଶୀର୍ବାଦ କଲେ । ରାଜା ଆସନରୁ ନ ଉଠି ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦ ଗ୍ରହଣରୂପକ ପ୍ରଣାମ କଲେ । ସଭାସଦ୍‌ମାନେ ମଧ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ସମାଦର ନ କରି ଈଷତ୍ ହାସ୍ୟକଲେ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି ରାଜାଙ୍କୁ ଅଭିଶାପ ପ୍ରଦାନ କରି କହିଲେ—'ରେ ପାମର ନିର୍ବୋଧ ! ତୁ ଏହି ରାଜ୍ୟରୁ ଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇ ଦୂରଦେଶକୁ ଗମନ କରି ଏବଂ ହତଶ୍ରୀ ଓ କୁଷ୍ଠରୋଗଗ୍ରସ୍ତ ହୁଅ ।' ଏହାଶୁଣି ସଭାସ୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତି ଉତ୍‌ଥାନପୂର୍ବକ ବିନୟ ପ୍ରକାଶ କରିବାରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶାନ୍ତ ହୋଇଗଲେ । ରାଜା ଭୟରେ ରୋଦନକରି ଉକ୍ତ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ପଶ୍ଚାତ୍‌ଗାମୀ ହେଲେ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମୁନି-ଋଷିଗଣ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ପ୍ରଥମତଃ ସନତ୍‌କୁମାର କହିଲେ—ହେ ଦ୍ୱିଜ ! ତୁମେ ରାଜାଙ୍କୁ ଅଭିଶାପ ଦେବାମାତ୍ରେ ତୁମ ପଶ୍ଚାତ୍‌ରେ ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ, କୀର୍ତ୍ତି, ଯଶ, ପିତୃଗଣ ଓ ଦେବଗଣ ରାଜାଙ୍କୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଗୃହରୁ ଗମନ କରିଅଛନ୍ତି । ତୁମେ ତାଙ୍କପ୍ରତି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୁଅ । ଯେହେତୁ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଆଶୁତୋଷ । ହେ ମୁନେ ! ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଚିତ୍ତ ଅତିଶୟ ନିର୍ମଳ ଓ ଶୁଦ୍ଧ । ରାଜାଙ୍କ ଅପରାଧ କ୍ଷମାକର ।

ବୃହସ୍ପତି କହିଲେ—ହେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ! ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଗୃହରୁ ଅତିଥି ଭଗ୍ନମନୋରଥ ହୋଇ ପ୍ରତିନିବୃତ୍ତ ହୁଅନ୍ତି, ଅତିଥି ଅବହେଳାଜନିତ ପାପରୁ ତାଙ୍କ ଗୃହରୁ ପିତୃଗଣ, ଦେବଗଣ ଏବଂ ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ବହ୍ନିଦେବ ଗମନ କରନ୍ତି । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଗୃହାଗତ ଅତିଥିଙ୍କୁ ସତ୍କାର ନ କରନ୍ତି, ସେ ବ୍ୟକ୍ତି ସମସ୍ତ ପାପଭାଗୀ ହୁଅନ୍ତି ।

ମହର୍ଷି ପୁଲସ୍ତ୍ୟ କହିଲେ—ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଅତିଥିଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନାଦରବଶତଃ ସମ୍ମାନ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେ ସ୍ୱୀୟ ପାପ ଅର୍ପଣ କରି ପୁରକୃତ ପୁଣ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରି ପ୍ରସ୍ଥାନ କରନ୍ତି । ତେଣୁ ରାଜାଙ୍କ ଅପରାଧ କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ ।

ମହର୍ଷି ପୁଲହ କହିଲେ—ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ରାଜ୍ୟ ଏବଂ ବିଦ୍ୟାଦି ଦର୍ପରେ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଅବମାନନା କରନ୍ତି, ସେ ତ୍ରିସନ୍ଧ୍ୟାକର୍ତ୍ତୃକ, କ୍ଷତ୍ରିୟ ହେଲେ ଲକ୍ଷ୍ମୀକର୍ତ୍ତୃକ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ବ୍ରତଶ୍ରେଷ୍ଠ ଏକାଦଶୀ ତଥା ଦେବଦୁର୍ଲଭ ହରିନୈବେଦ୍ୟ ଲାଭ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁ ରାଜାଙ୍କ ଦୋଷ କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ ।

ମହର୍ଷି ମରୀଚି କହିଲେ—ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ପବିତ୍ର ଭାରତବର୍ଷରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରି ଦେବ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଗୁରୁଙ୍କର ନିନ୍ଦା କରନ୍ତି, ସେମାନେ ବିଷ୍ଣୁଭକ୍ତଙ୍କଦ୍ୱାରା ପରିତ୍ୟକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ।

ମହର୍ଷି ପ୍ରଚେତା କହିଲେ—ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଅତିଥି-ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ମଧ୍ୟ ଉତ୍ଥାନାଦି କରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନେ ପଶୁଯୋନି ଲାଭ କରନ୍ତି ।

ମହର୍ଷି ଦୁର୍ବାସା କହିଲେ–ଗୁରୁ, ବ୍ରାହ୍ମଣ କିମ୍ବା ଦେବମୂର୍ତ୍ତି ଦର୍ଶନ କରି ଯିଏ ଗାତ୍ରୋତ୍ଥାନ ନ କରନ୍ତି, ସେ ପତିତ ହୁଅନ୍ତି ଓ କୃତଘ୍ନତା ଦୋଷରେ ଦୂଷିତ ହୁଅନ୍ତି ।

ସତ୍ୟ-ପୁଣ୍ୟ-ସ୍ୱଧର୍ମ-ତପସ୍ୟା-ମର୍ଯ୍ୟାଦା-ପ୍ରତିଜ୍ଞା-ଦାନ-ପୋଷ୍ୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତିପାଳନ-ଗୁରୁକୃତ୍ୟ-ଦେବକୃତ୍ୟ-କାମକୃତ୍ୟ-ଦ୍ୱିଜସେବା-ନିତ୍ୟକୃତ-ବିଶ୍ୱାସ ପରଦାନ ଧର୍ମ ଏବଂ ପ୍ରଦାନ—ଏହି ଷୋଡ଼ଶଟି କୃତ୍ୟ ପଦବାଚ୍ୟ । ଏହି ସକଳକୁ ଯିଏ ଖଣ୍ଡନ କରନ୍ତି, ସେ କୃତଘ୍ନ ପଦବାଚ୍ୟ । ଯଥା—

(୧) ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରତିଜ୍ଞା ବିଷୟରେ ସତ୍ୟ ପାଳନ ନ କରେ ସେ କୃତଘ୍ନ ।

(୨) ଯିଏ ପୁଣ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଜନସମାଜରେ ତାହା ପ୍ରକାଶ କରେ ।

(୩) ଯିଏ ତ୍ରିସନ୍ଧ୍ୟା କରନ୍ତି ନାହିଁ, ସ୍ୱଧର୍ମ ପାଳନ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ପିତୃମାନଙ୍କୁ ତୃପ୍ତ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ବିଷ୍ଣୁ ନିବେଦିତ ବସ୍ତୁ

ଭୋଜନ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ବିଷ୍ଣୁ ପୂଜାହୀନ, ବିଷ୍ଣୁ ମନ୍ତ୍ରବିହୀନ, ହରିବାସରେ ଯିଏ ଭୋଜନ କରେ, ପିତୃକୃତ୍ୟ ଓ ଦେବକୃତ୍ୟରେ ଯିଏ ଶ୍ରଦ୍ଧାହୀନ ତଥା ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱଦତ୍ତ କିମ୍ବା ପରଦତ୍ତ ଦ୍ରବ୍ୟ ହରଣ କରନ୍ତି ସେ କୃତଘ୍ନ ।

(୪) ଯିଏ ନିଜ ଓ ପର କୀର୍ତ୍ତିରେ ବାଧା ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ।

(୫) ଯିଏ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଦେବତା ଓ ଗୁରୁଙ୍କ ଧନ ଅପହରଣ କରନ୍ତି ।

(୬) ଯେଉଁମାନେ ପିତାମାତାଙ୍କୁ ଭକ୍ତିପୂର୍ବକ ପାଳନ କରନ୍ତି ନାହିଁ ।

(୭) ଯିଏ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ କଟୁବାକ୍ୟଦ୍ୱାରା ବ୍ୟଥିତ କରନ୍ତି ଏବଂ

(୮) ଯିଏ ଭୟ ଓ ଲୋଭଆଶାରେ ମିଥ୍ୟାସାକ୍ଷ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ଏବଂ ସଭା ମଧ୍ୟରେ ମିଥ୍ୟା ସାକ୍ଷ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି, ସେହିମାନେ କୃତଘ୍ନଭାବରେ ପରିଚିତ ।

ଅତିଥି ବିମୁଖ ହେଲେ ଗୃହସ୍ଥ କୃତଘ୍ନତା ପାପରେ ଲିପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ।

ତେଣୁ ରାଜା ଗୁରୁ ବଶିଷ୍ଠଙ୍କ ଆଦେଶରେ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଚରଣତଳେ ପତିତ ହେଲେ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ମଧ୍ୟ ଶୁଭାଶୀର୍ବାଦ ପ୍ରଦାନ କଲେ ।

ବ୍ରାହ୍ମଣ କହିଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! ବିଶ୍ୱରୂପନେୟୁ ବିରୂପ ମୋର ପିତା । ମୋର ନାମ ସୁତପା । ମହାଦେବ ମୋର ଗୁରୁ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମୋର ଇଷ୍ଟଦେବ । ମୁଁ ସର୍ବଦା କୃଷ୍ଣଚରଣ ଚିନ୍ତା କରିଥାଏ । ତୁଚ୍ଛ ସମ୍ପଦରେ ମୋର ଟିକିଏ ହେଲେ ଆସକ୍ତି ନାହିଁ । ପରମେଶ୍ୱର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମୋତେ ଚତୁର୍ବିଧ ମୁକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଚରଣ ଚିନ୍ତା ଭିନ୍ନ ମୁଁ ସେ ସବୁକୁ ଗ୍ରହଣ କରିନାହିଁ । ମୋର ରାଜ ପଦରେ ଅଭିଳାଷ ନାହିଁ । ମୁଁ ଏକମାତ୍ର ଭକ୍ତିଲାଭ ନିମିତ୍ତ ଯଜ୍ଞସ୍ଥଳକୁ ମୁନିମାନଙ୍କର ଆଗମନ ଶ୍ରବଣ କରି ଏହି ସ୍ଥାନରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଅଛି । ମୋ ଶାପ ତୁମପକ୍ଷରେ ଗୋଟିଏ ଅନୁଗ୍ରହ । ତୁମେ ମହାଘୋର ଭବାର୍ଣ୍ଣବରେ ପତିତ ହୋଇଥିଲ । ମୋ ଶାପ ତୁମର ଭବବନ୍ଧନ ଛେଦନ କଲା । ହେ ରାଜନ୍ ! ପୁତ୍ରକୁ ରାଜ୍ୟଭାର ଅର୍ପଣ କରି ବନକୁ ଗମନ କରନ୍ତୁ । ପତ୍ନୀଙ୍କୁ ପୁତ୍ର ନିକଟରେ

ସମର୍ପଣ କରି ଶୀଘ୍ର ତପସ୍ୟା ନିମିତ୍ତ ଯିବା ଉଚିତ । ସମସ୍ତେ ରାଧାନାଥଙ୍କୁ ଭଜନା କରନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମାୟାରେ ଜଗତ ମୁଗ୍ଧ । ତାହାଙ୍କ ଅନନ୍ତ-କୋଟି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରେ ଏହିପରି କୋଟି କୋଟି ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ, ଶିବ ଓ ଦେବଗଣ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଛନ୍ତି । ମହାଯୋଗୀ ବିଷ୍ଣୁ ନାଲଖ୍ୟାତ ହୋଇ ବିସ୍ତୃତ ଜଳଶଯ୍ୟାରେ ଶୟନ କରି ପ୍ରକୃତିର ଅତୀତ କାଳନାଥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚିନ୍ତା କରନ୍ତି । ମହାବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଲୋମକୂପରେ ବିରାଟ ବିଷ୍ଣୁ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ସହିତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବାସ କରନ୍ତି ।

ହେ ରାଜନ୍ ! ସମସ୍ତ ବିଶ୍ୱମଣ୍ଡଳ ଅପେକ୍ଷା ଗୋଲକଧାମ ଅତି ବିସ୍ତୃତ ! ତାହା ଜଗତ୍‌କର୍ମା କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଇଚ୍ଛାରେ ଡିମ୍ବରୂପରେ ବର୍ତ୍ତମାନ । ସେହି ଧାମ ମହାବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଆଧାର ।— ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦ୍ୱିଭୁଜରୂପରେ ନିତ୍ୟ ଗୋଲକଧାମରେ ଓ ଚତୁର୍ଭୁଜରୂପରେ ନିତ୍ୟ ବୈକୁଣ୍ଠରେ ବାସ କରନ୍ତି ।

ବୈକୁଣ୍ଠପୁର କୋଟି ଯୋଜନସ୍ଥିତ ବହୁମୂଲ୍ୟରତ୍ନରାଜି ନିର୍ମିତ ମନ୍ଦିର ସମୂହଦ୍ୱାରା ବେଷ୍ଟିତ, ଚିତ୍ର ବିଚିତ୍ର ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ରତ୍ନସମୂହଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ସ୍ତମ୍ଭ-ସୋପାନ ଓ ମହାମୂଲ୍ୟ ମଣି-ଦର୍ପଣ ରଚିତ ନାନାପ୍ରକାର ଚିତ୍ର ସୁଶୋଭିତ, କୋଟି ଯୋଜନ ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ,ଶତକୋଟି ଯୋଜନଦୀର୍ଘ ବିରଜାନାମ୍ନୀ ନଦୀ ଓ ଶତଶୃଙ୍ଗ ପର୍ବତଦ୍ୱାରା ପରିବେଷ୍ଟିତ ।

ବୃନ୍ଦାବନର ଅର୍ଦ୍ଧପରିମାଣ ରାସମଣ୍ଡଳ ଓ ରମ୍ୟଧାମର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ନଦୀ-ପର୍ବତ-ବନାଦିଦ୍ୱାରା ପରିଶୋଭିତ । ସେଠାରେ ରାସେଶ୍ୱରୀ ଶ୍ରୀରାଧା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ସେବା କରୁଅଛନ୍ତି ।

ହେ ରାଜନ ! ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ପଞ୍ଚବିଂଶତି ସହସ୍ର ପାଞ୍ଚଶହ ଷାଠିଏଯୁଗରେ ଏକ ମନ୍ୱନ୍ତର ହୁଏ । ତୁମର ବଂଶଧର ସାୟମ୍ଭୁବ ମନୁ ହିଁ ପ୍ରଥମ । ସେ ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ଦେବତାଙ୍କୁ ତୁଷ୍ଟକରି ମହାଦେବଙ୍କ ନିକଟରୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମନ୍ତ୍ରପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ଗୋଲକଧାମକୁ ଗମନ କଲେ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ମନୁ ଅଗ୍ନିଦେବଙ୍କ ପୁତ୍ର ଅବନ୍ତୀ 'ସ୍ୱରୋଚିଷ ନାମରେ ଖ୍ୟାତ । ଏହିପରି ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ମନୁ ବିନଷ୍ଟ ହେଲେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଦିନେ ହୁଏ ।

ରାତ୍ରି ମଧ୍ୟ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଆଧିପତ୍ୟ କାଳ । ତାହାକୁ ବ୍ରହ୍ମରାତ୍ରି ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହନ୍ତି । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଦିବସ କ୍ଷୁଦ୍ର କଳ୍ପରୂପରେ ଆଖ୍ୟାତ ହୁଏ । ଏହିପରି ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ସପ୍ତକଳ୍ପ ଜୀବିତ ଥାଆନ୍ତି । ଏହି କଳ୍ପରେ ବ୍ରହ୍ମଲୋକର ଅଧିବସ୍ଥିତ ସମସ୍ତଲୋକ ବିନଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି । ବ୍ରହ୍ମରାତ୍ରିରେ କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରଳୟ ସମ୍ପନ୍ନ ହୁଏ । ଚନ୍ଦ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟଗଣ ବ୍ରହ୍ମଲୋକକୁ ଗମନ କରନ୍ତି । ରାତ୍ରିପରେ ବ୍ରହ୍ମା ପୁନରାୟ ସୃଷ୍ଟି ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତି । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପଞ୍ଚଦଶ ଦିନ ଅତୀତ ହେଲେ ଯେଉଁ ପ୍ରଳୟ ହୁଏ, ତାହା ବେଦରେ ଦୈନନ୍ଦିନ ପ୍ରଳୟ ରୂପରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି । ଏହି ସମୟରେ ଚନ୍ଦ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟ-ଦିକ୍‌ପାଳ ଆଦିତ୍ୟ-ବସୁ ରୁଦ୍ର-ମୁନୀନ୍ଦ୍ର-ମାନବ-ଋଷି-ମନୁ-ଗନ୍ଧର୍ବ- ରାକ୍ଷସ- ମାର୍କଣ୍ଡେ-ଲୋମଶ ପ୍ରଭୃତି ମୁନିଗଣ, ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ରାଜା କଚ୍ଛପ ପ୍ରଭୃତି ଏହି ପ୍ରଳୟରେ ବିନଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି । ଏହିପ୍ରକାରରେ ଶହେବର୍ଷ କାଳ ବ୍ରହ୍ମା ଜୀବିତ ରହନ୍ତି । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ନାଶକୁ ମହାକଳ୍ପ କହନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରଳୟରେ ମୂଳ ପ୍ରକୃତି ଓ ମହାଦେବଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ସମସ୍ତେ ବିନଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି । ଏହି ସମୟରେ ବୈଷ୍ଣବଗଣ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଦେହରେ ଲୀନ ହୁଅନ୍ତି । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ବିନାଶରେ ପ୍ରକୃତିର ଏକ ନିମେଷ କାଳ । ଉକ୍ତପ୍ରକାର ସହସ୍ର ନିମେଷରେ ପ୍ରକୃତିର ଏକ ଦଣ୍ଡ । ଏହିପ୍ରକାର ଶହେବର୍ଷ ପରେ ପ୍ରକୃତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ମିଶେ । ନିର୍ଗୁଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତେ ପ୍ରାକୃତ । ବହ୍ନିର ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗ ଯେପରି ବହ୍ନି-ସଦୃଶ, ସେହିପରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅଂଶ ମଧ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣସ୍ୱରୂପ ।

ବ୍ରହ୍ମାସୃଷ୍ଟ ଜଗତ ପ୍ରତିକଳ୍ପରେ ମୃତ୍ୟୁଦ୍ୱାରଜିତ ହୁଅନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ମହାଦେବ ମୃତ୍ୟୁଦ୍ୱାରଜିତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ପ୍ରକୃତିର ବାମାଂଶରୁ ଶ୍ରୀରାଧା ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିଲେ । ଶ୍ରୀରାଧା ମହାବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଜନନୀ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କର ଉପାସନା କରନ୍ତି । ତେଣୁ ତୁମେ ତାଙ୍କର ଅନୁଗ୍ରହ ଲାଭ କଲେ ଗୋଲକଧାମକୁ ଗମନ କରିପାରିବ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆରାଧନା କଲେ ବହୁକାଳରେ ଗୋଲକଧାମ ମିଳିଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ଉପାସନାରେ ଭକ୍ତ ଶୀଘ୍ର ଗୋଲକଧାମ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ।

ହେ ରାଜନ୍ ! ନିୟମପୂର୍ବକ ବର୍ଷକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିପ୍ର ପଦୋଦକ ସେବନ କର । ପୃଥିବୀରେ ଯେତେପ୍ରକାର ତୀର୍ଥ ଅଛି, ସେ ସମସ୍ତ

ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଦକ୍ଷିଣ ପଦରେ ଅଧିଷ୍ଠାନ କରନ୍ତୁ । ମୁଁ ବର୍ଷକ ପରେ ପୁଣି ଆଗମନ କରିବି । ଏତିକି କହି ବିପ୍ର ସେଠାରୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ ଏବଂ ବର୍ଷକ ପରେ ପୁନର୍ବାର ଆଗମନ କରି ତାଙ୍କୁ ଶ୍ରୀରାଧାକବଚ ପ୍ରଦାନପୂର୍ବକ ବନକୁ ଗମନ କରି ତପସ୍ୟା କରିବାକୁ ଉପଦେଶ ଦେଲେ ।

ତଦନନ୍ତର ରାଜା ଦୈବ ସହସ୍ର ଯୁଗ ଜପକରି ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଲଭ କଲେ । ରାଜା ମନୁଷ୍ୟଦେହ ତ୍ୟାଗ ପୂର୍ବକ ଦିବ୍ୟମୂର୍ତ୍ତି ଧାରଣ କଲେ । ରାଜା ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ସହ ଗୋଲକଧାମରେ ପ୍ରବେଶ ପୂର୍ବରୁ ବିରଜା ନଦୀ, ବୃନ୍ଦାବନ, ରାସମଣ୍ଡଳଦ୍ୱାରା ମଣ୍ଡିତ ଗୋ-ଗୋପୀ ଶୋଭିତ—ମନୋହର ମନ୍ଦିର ଶୋଭିତ ସପ୍ତବିଂଶତି ସଂଖ୍ୟକ ଉଦ୍ୟାନଯୁକ୍ତ, ଚନ୍ଦ୍ରବିମ୍ବ ସଦୃଶ, ଗୋଲାକାର, ଈଶ୍ୱର ଇଚ୍ଛାରେ ନିତ୍ୟସ୍ୱରୂପ ଏବଂ ଶୂନ୍ୟ ଦେଶରେ ଅବସ୍ଥିତ ଗୋଲକଧାମ ଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । ଏହି ଗୋଲକଧାମକୁ ନିମ୍ନଲିଖିତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କେହି ଦର୍ଶନ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ମୁଁ (ଶିବ), ନାରାୟଣ-ଅନନ୍ତ, ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ, ମହାବିଷ୍ଣୁ, ମହାବିରାଟ, ଧର୍ମ, କ୍ଷୁଦ୍ର ବିରାଟ ସମୂହ, ଗଙ୍ଗା, ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ସରସ୍ୱତୀ, ବିଷ୍ଣୁମାୟା, ଭୂମି, ସାବିତ୍ରି, ତୁଳସୀ, ଗଣେଶ, ସନତ୍କୁମାର, ସ୍କନ୍ଦ, ନରନାରାୟଣ, ଦକ୍ଷିଣା, ଯଜ୍ଞ, ବ୍ରହ୍ମତନୟଗଣ, ଗୋପୀଗଣ, ପବନ, ବରୁଣ, ଚନ୍ଦ୍ର, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଅଗ୍ନି ଏବଂ ଭାରତବାସୀ କୃଷ୍ଣମନ୍ତ୍ର ଜାପକମାନେ ଗୋଲକଧାମ ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି ।

ତତ୍ପରେ ରାଧାରାଣୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦର୍ଶନ କଲେ ଏବଂ ନତମସ୍ତକରେ ପ୍ରଣାମ କଲେ । ପ୍ରିୟ ସଖୀମାନେ ଶ୍ୱେତଚାମର ବ୍ୟଜନଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ସେବା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କୁ ପୂଜା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

କୃଷ୍ଣ ସେବାଦ୍ୱାରା ବହୁ ଜନ୍ମରେ କୃଷ୍ଣପ୍ରାପ୍ତି ଘଟେ । ଅତଏବ ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କର ଭକ୍ତି ଆରାଧନା କରିବେ ।

ମୁନି ରାଧାମନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦାନ ପୂର୍ବକ ତାହାର ଜପ ବିଧି, ଭୂତଶୁଦ୍ଧି, ଅଙ୍ଗନ୍ୟାସ, ସ୍ତୋତ୍ର-କବଚ ପ୍ରଭୃତି ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କଲେ । ରାଜା ମଧ୍ୟ

ମୁନିଙ୍କ ଆଦେଶରେ ମହାମନ୍ତ୍ର ଜପ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ ଜପ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କୁ ଷୋଡ଼ଶ ଉପଚାର, ଯଥା—ଆସନ, ବସନ, ପାଦ୍ୟ, ଅର୍ଘ୍ୟ, ଗନ୍ଧ, ଅନୁଲେପନ—ଧୂପ, ଦୀପ, ପୁଷ୍ପ, ସ୍ନାନୀୟଜଳ, ରତ୍ନଭୂଷଣ, ନୈବେଦ୍ୟ, ସୁବାସିତ ଜଳ, ମଧୁପର୍କ ଓ ରତ୍ନଶଯ୍ୟା ଭକ୍ତିପୂର୍ବକ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ରାଜା କହିଲେ—ହେ ରାଧେ ! ବିଶ୍ୱକର୍ମାକର୍ତ୍ତୃକ ବହୁମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନନିର୍ମିତ ସିଂହାସନ ପୂଜାନିମିତ୍ତ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ । ହେ ଦେବ ! ମହାମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନଖଚିତ ଅମୂଲ୍ୟ ସୂକ୍ଷ୍ମ, ନିର୍ମଳ, ବହ୍ନିଶୁଦ୍ଧ ବସ୍ତ୍ର ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ । ହେ ଦେବ ! ଶୁଭକର ନାନାପ୍ରକାର ତୀର୍ଥରୁ ଆନୀତ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ରତ୍ନପାତ୍ରସ୍ଥିତ ପାଦ୍ୟ, ପାଦ ପ୍ରକ୍ଷାଳନାର୍ଥେ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତୁ । ହେ ରାଧେ । ଦକ୍ଷିଣାବର୍ତ୍ତ ଶଙ୍ଖସ୍ଥିତ ଦୁର୍ବା, ଚନ୍ଦନ, ପୁଷ୍ପ ବିଶିଷ୍ଟ ତୀର୍ଥଜଳଦ୍ୱାରା ପବିତ୍ର ଅର୍ଘ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ । ହେ ରାଧେ ! ପାର୍ଥିବ ଦ୍ରବ୍ୟଦାରା ଅତିଶୟ ସୁଗନ୍ଧିକୃତ ମଙ୍ଗଳଜନକ ପବିତ୍ର ଗନ୍ଧ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ । ହେ ଦେବ ! ପବିତ୍ର ବୃକ୍ଷସମୂହର ନିର୍ଯ୍ୟାସମୟ ପାର୍ଥିବ ଦ୍ରବ୍ୟ ବିଶିଷ୍ଟ ଜାଜ୍ଜ୍ୱଲ୍ୟମାନ ଅଗ୍ନିଶିଖାଦ୍ୱାରା ପବିତ୍ରୀକୃତ ମଦର୍ପିତ ଧୂପ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ । ହେ ପରମେଶ୍ୱର ! ଅନ୍ଧକାର ଭୟନିବାରକ ଶୋଭାଶାଳୀ ରତ୍ନନିର୍ମିତ ଅମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନପ୍ରଦୀପ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ । ହେ ପରମେଶ୍ୱର ! ଗନ୍ଧଚନ୍ଦନଯୁକ୍ତ ଅତିସୁଗନ୍ଧ ରଣମୀୟ ପାରିଜାତ ପୁଷ୍ପ ଭକ୍ତିପୂର୍ବକ ପ୍ରଦାନ କରୁଅଛି । ଅନୁଗ୍ରହ କରି ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ । ସୁଗନ୍ଧି ଆମଳକୀ ଫଳଯୁକ୍ତ ସୁସ୍ନିଗ୍ଧ ମନୋହର ବିଷ୍ଣୁତୈଳବିଶିଷ୍ଟ ସ୍ନାନୀୟଜଳ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତୁ । ହେ ରାଧେ ! ମୁଁ ଅମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନନିର୍ମିତ କେୟୂର ବଳୟ ଏବଂ ସୁଶୋଭିତ ଶଙ୍ଖାଦି ପ୍ରଦାନ କରୁଅଛି, ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ । ହେ ଦେବ ! ଦେଶ କାଳ ଅନୁସାରେ ସୁପକ୍ୱ ଫଳ, ଲଡ଼ୁକ,ପରମାନ୍ନ,ମିଷ୍ଟାନ୍ନ ପ୍ରଭୃତି ନୈବେଦ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ । ହେ ଦେବ ! ଅତିଶୟ ରମଣୀୟ କର୍ପୂରାଦି ସୁବାସିତ ସକଳ ପ୍ରକାର ଭୋଗର ବସ୍ତୁ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ସ୍ୱାଦୁ, ଉତ୍କୃଷ୍ଟ, ତାମ୍ବୂଳ ଅଙ୍ଗୀକାର କରନ୍ତୁ । ହେ ପରମେଶ୍ୱର ! ସୁସ୍ୱାଦୁ, ସୁମନୋହର ରତ୍ନପାତ୍ରସ୍ଥିତ ମଧୁ ଭକ୍ତିପୂର୍ବକ ପ୍ରଦାନ କରୁଅଛି, ଅନୁଗ୍ରହପୂର୍ବକ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ । ହେ ପରମେଶ୍ୱର ! ବହୁମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନନିର୍ମିତ ବହ୍ନିଶୁଦ୍ଧ ବସ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ଆବୃତ ଏବଂ ପୁଷ୍ପ-ଚନ୍ଦନଚର୍ଚ୍ଚିତ ପର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଶୟନ ନିମିତ୍ତ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତୁ ।

ଏହି ପ୍ରକାରରେ ରାଜା ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ପୂଜାକରି ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି ଅର୍ପଣ କଲେ । ତତ୍ପରେ ଦଣ୍ଡବତରେ ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ସଖୀମାନଙ୍କୁ ପଞ୍ଚଉପଚାରରେ ପୂଜାକରି ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କୁ ସ୍ତବ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ—ହେ ମଙ୍ଗଳ ଦାୟିନି ! ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର । ଆପଣଙ୍କ କଳାରୁ ତୁଳସୀ ଓ ଭୁବନ ପାବନୀ ଗଙ୍ଗାଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଅଛି । ହେ ରାଧେ ! ମୋତେ ଭକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ । ଭାରତବର୍ଷରେ ଏପରି ପୂଜା ଯିଏ କରନ୍ତି, ସେ ବିଷ୍ଣୁତୁଲ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି ଓ ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତ ହୋଇ ନିଶ୍ଚୟ ଗୋଲକଧାମକୁ ଗମନ କରନ୍ତି । ଯିଏ ପ୍ରତିବର୍ଷ କାର୍ତ୍ତିକ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଦିନ ଏହି ପ୍ରକାର ପୂଜା କରନ୍ତି, ତାଙ୍କର ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞର ଫଳ ଲାଭହୁଏ ।

ପ୍ରଥମତଃ ରମ୍ୟବନରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ରାଧାଙ୍କୁ ଏହିପରି ପୂଜା କରିଥିଲେ । ପରେ ବ୍ରହ୍ମା ଏହି ପ୍ରକାରରେ ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କୁ ପୂଜାକରି ସାବିତ୍ରୀଙ୍କୁ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ନାରାୟଣ ପୂଜାକରି ଗଙ୍ଗା, ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ, ତୁଳସୀ ଓ ଦେବୀ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କୁ ଲାଭ କଲେ । ମୁଁ ତପସ୍ୟାଦ୍ୱାରା ରାଧାଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରି ଏହି ପ୍ରକାର ପୂଜାକରି ତୁମକୁ ପାଇଛି ।

ଦିନେ ତୁଳସୀ ଗୋପୀଙ୍କ ସହିତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କ୍ରୀଡ଼ାସକ୍ତ ଥିବା ଜାଣିପାରି ଶ୍ରୀରାଧା ମାନିନୀ ହୋଇ ପ୍ରିୟତମ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିକଟରୁ ଅନ୍ତର୍ହିତା ହେଲେ । ଏଥିରେ ବ୍ରହ୍ମା-ଶିବପ୍ରଭୃତି ଦେବଗଣଙ୍କ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା ଓ ସମସ୍ତେ ଶ୍ରୀଶୂନ୍ୟ ଓ ଭାର୍ଯ୍ୟାହୀନ ହୋଇ ରୋଗାଦିଦ୍ୱାରା ପୀଡ଼ିତ ହେଲେ । ତେଣୁ ସମସ୍ତେ ବିଚାର କରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଶରଣାପନ୍ନ ହେଲେ । ଦେବତାମାନଙ୍କ ଅନୁରୋଧରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ପ୍ରକାରରେ ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ପୂଜାକରି ସ୍ତବ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।—

ହେ ପ୍ରାଣାଧିକେ ! ତୁମେ ମୋର ପ୍ରାଣ-ତୁମେ ମୋ ପ୍ରାଣର ପ୍ରାଣ ବା ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ । ତୁମେ ଏହା ସର୍ବଦା ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଥାଅ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହାର ଅନ୍ୟଥାଚରଣ କାହିଁକି କରୁଛ ? ହେ ଜଗଦମ୍ବିକେ ! ଏଥିରୁ ପ୍ରମାଣିତ ହେଉଛି, ତୁମର ବାକ୍ୟରେ ସତ୍ୟତା ନାହିଁ । ମୋ ବାକ୍ୟ ସତ୍ୟ । ତେଣୁ ମୁଁ ସତ୍ୟକରି କହୁଛି—ତୁମେ ମୋର ପଞ୍ଚପ୍ରାଣର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ ।

ଏକମାତ୍ର ତୁମର ଅନୁଗତ ହୋଇମଧ୍ୟ ତୁମକୁ ରକ୍ଷାକରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୋଇପାରିଲେ ନାହିଁ । ସ୍ୱ ସ୍ୱ ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ ଭିନ୍ନ କିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରଭାବରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିପାରନ୍ତି କି ? ହେ ମହାବିଷ୍ଣୁ ଜନୟିତ୍ରି ! ତୁମେ ନିର୍ଗୁଣା ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସଗୁଣା । ତୁମେ ନିରାକାର ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁଗ୍ରହବଶତଃ ଶରୀର ଧାରଣ କରିଅଛ ଏବଂ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ଉପାସନା ଅନୁସାରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରୂପରେ ପ୍ରକାଶମାନା ହୁଅ । ମୁଁ ତୁମ ବ୍ୟତୀତ ସବୁ କର୍ମରେ ଅସମର୍ଥ ହୋଇଅଛି । ତୁମ ବଳରେ ଶିବ ଶକ୍ତିଯୁକ୍ତ । ତୁମ ବ୍ୟତୀତ ସମସ୍ତେ ଶବାକାର ।' କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଏହିପ୍ରକାର ସ୍ତବରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଶ୍ରୀରାଧା ଦର୍ଶନଦାନ ପୂର୍ବକ ପୁନରାୟ ମିଳିତା ହେଲେ । ଦେବତାମାନେ ଶ୍ରୀ ଓ ଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ ହେଲେ ।

ମହାଦେବ ଏହିପ୍ରକାର ବାରମ୍ବାର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସ୍ମରଣପୂର୍ବକ ରୋମାଞ୍ଚିତାଙ୍ଗ ଓ ସଜଳ ନୟନ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ଯେପରି କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ମାନ୍ୟଦେବ-ଗଙ୍ଗାଙ୍କ ସଦୃଶ ପୁଣ୍ୟନଦୀ, ପୁଷ୍କର ସଦୃଶ ତୀର୍ଥ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଅପେକ୍ଷା ଉଚ୍ଚ, ପରମାଣୁଠାରୁ ସୂକ୍ଷ୍ମ, ମହାବସ୍ତୁଠାରୁ ମହାନ୍, ଆକାଶଠାରୁ ବିସ୍ତୃତ ନାହିଁ, ସେହିପରି ଶିବଙ୍କଠାରୁ ବଡ଼ ଜ୍ଞାନୀ କେହି ନାହାନ୍ତି । ମହାଦେବ ସବୁ ସମୟରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଧ୍ୟାନରେ ରତ । ତେଣୁ ହରି-ହର ଅଭିନ୍ନ । ମହାଦେବ ଯେପରି ବୈଷ୍ଣବଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଧାନ, ମାଧବ ଯେପରି ଦେବତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଧାନ, ସେହିପରି ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ନାମ ସର୍ବୋତ୍ତମ । ଦିନେ ମହାଦେବଙ୍କ ନିକଟରେ ସୁରଗୁରୁ ବୃହସ୍ପତି ତାରାହରଣଜନିତ ଦୁଃଖରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେବାରୁ ମହାଦେବ ତାଙ୍କୁ ଉପଦେଶଦାନ ଓ ସାନ୍ତ୍ୱନାଛଳରେ ଭକ୍ତ ଓ ଭକ୍ତିର ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯେଉଁଭଳି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି, ତାହା ନିମ୍ନରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା—

ମହାଦେବ ସୁରଗୁରୁଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ମଳିନ ମୁଖ ଦର୍ଶନ କରି କୁଶଳ ପ୍ରଶ୍ନଛଳରେ କହିଲେ—ହେ ମୁନେ ! ତୁମର ତପସ୍ୟାରେ କ'ଣ ବ୍ୟାଘାତ ହୋଇଅଛି କି ? ସନ୍ଧ୍ୟା କିମ୍ବା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେବାର କ'ଣ ବ୍ୟାଘାତ ହୋଇଅଛି କି ? ଗୁରୁଦେବ କିମ୍ବା ଅଭୀଷ୍ଟ ଦେବଙ୍କଠାରେ ଭକ୍ତି କମିଯାଇଅଛି କି ? ଶରଣାଗତ-ଶରଣାପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ରକ୍ଷା କରିପାରି

ନାହିଁ କି ? କିମ୍ବା ତୁମର ପୋଷ୍ୟମାନେ କ'ଣ ବୁଭୁକ୍ଷାରେ ପ୍ରପୀଡ଼ିତ ? ତୁମର ପତ୍ନୀ କ'ଣ ସ୍ୱାଧୀନ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି କି ? ତୁମର ପୁତ୍ର କଟୁବାଗ ହୋଇଛନ୍ତି କି ? ତୁମର ଶିଷ୍ୟମାନେ ସୁଶାସିତ ହେଉନାହାନ୍ତି କି ? ଭୃତ୍ୟମାନେ କି ଉତ୍ତର ଦାନ କରୁଅଛନ୍ତି କି ? ତୁମପ୍ରତି ଗୁରୁଦେବ କୁପିତ ହୋଇଅଛନ୍ତି କି ? ବିପ୍ର କିମ୍ବା ବୈଷ୍ଣବମାନେ ତୁମପ୍ରତି କୁପିତ ହୋଇଅଛନ୍ତି କି ? ତୁମର ଶତ୍ରୁ ପ୍ରବଳ ହୋଇଛନ୍ତି କି ? ତୁମର ବନ୍ଧୁବିଚ୍ଛେଦ କିମ୍ବା ବଳବାନ୍‌ଙ୍କ ସହିତ କଳହ ହୋଇଅଛି କି ? ତୁମର ଗୁରୁଦେବ ବଶିଷ୍ଠଦେବ ଗୌରବାନ୍ୱିତ-ମହାନ୍, ସର୍ବଦାସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଚିତ୍ତ ଏବଂ ସାଧୁମାନଙ୍କ ଅଗ୍ରଣୀ, ତାଙ୍କର କୋପ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ତୁମର ପଦ, ବନ୍ଧୁ, ଧନ ପରକର୍ତ୍ତୃକ ଅପହୃତ ହୋଇଛି କି ? କୌଣସି କ୍ରୂର ପାପୀ ବ୍ୟକ୍ତି ତୁମକୁ ନିନ୍ଦା କରିଛନ୍ତି କି ? କିମ୍ବା ତୁମେ ପ୍ରିୟତମ ବନ୍ଧୁକର୍ତ୍ତୃକ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଅଛ କି ? । ତୁମେ ବୈରାଗ୍ୟ ବା କ୍ରୋଧବଶତଃ କୌଣସି ବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଅଛ ? ଖଳମୁଖରୁ ତୁମେ କ'ଣ ଗୁରୁନିନ୍ଦା କିମ୍ବା ବନ୍ଧୁନିନ୍ଦା ଶୁଣିଅଛ କି ? ସାଧୁମାନଙ୍କର ଗୁରୁନିନ୍ଦା ଶ୍ରବଣ ମରଣଠାରୁ ବଳି କଷ୍ଟକର । ନୀଚକୁଳୋଦ୍ଭବ ଅସାଧୁ ନାରକୀମାନଙ୍କର ନିରନ୍ତର ସାଧୁନିନ୍ଦା କରିବା ସ୍ୱଭାବ ।

ତତ୍ପରେ ବୃହସ୍ପତିଙ୍କ ବାକ୍ୟଶୁଣି ମହାଦେବ ପୁନରାୟ କହିଲେ— ବିଷ୍ଣୁଭକ୍ତିହୀନ ଅସାଧୁମାନଙ୍କର ପଦେ ପଦେ ବିପଦ ହେଉ ଓ ସାଧୁମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ହେଉ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କୁ ଦୁଃଖ ଦିଏ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାହାର ସଂହାରକ । ପଦେ ପଦେ ତାଙ୍କର ବିଘ୍ନ ସଂଘଟିତ ହୁଏ । ଅଭକ୍ତଙ୍କ ହୃଦୟ ସର୍ବଦା କଳୁଷିତ । କାରଣ ବିଷ୍ଣୁମନ୍ତ୍ର ବା ନାମସ୍ମରଣହିଁ ମନର ପବିତ୍ରତାର କାରଣ । ନାମ ସ୍ମରଣରେ ହୃଦୟ ଗ୍ରନ୍ଥି ଛିନ୍ନ ହୁଏ । ଦୁଷ୍କୃତର କ୍ଷୟ ହୁଏ । ସାଧୁ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ର ସର୍ବଦା ରକ୍ଷା କରନ୍ତି । ମୁଁ, ବ୍ରହ୍ମା, ଅନନ୍ତ ଓ ଧର୍ମ—ଆମ୍ଭେମାନେ କେବଳ କର୍ମର ସାକ୍ଷୀସ୍ୱରୂପ । ଆମେ ମଧ୍ୟ ସର୍ବଦା ବିଷ୍ଣୁଭକ୍ତଙ୍କ ସମାଗମ ଇଚ୍ଛା କରିଥାଉ । ତେଣୁ ତୁମେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଭଜନାକର, ତାଙ୍କ କୃପାରୁ ପତ୍ନୀ ଲାଭ କରିବ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଭକ୍ତି ତ୍ୟାଗ କରି ବିଷୟ ବାସନା

କରେ, ସେ ଅମୃତ ତ୍ୟାଗ କରି ବିଷ ପାନ କରିଥାଏ । ମୁଁ (ମହାଦେବ) ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ, ଧର୍ମ, ଅନନ୍ତ, କାଶ୍ୟପ, କପିଳ, କାର୍ତ୍ତିକ, ନର-ନାରାୟଣ, ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁ, ପ୍ରହ୍ଲାଦ, ପରାଶର, ଭୃଗୁ, ଶୁକ, ଦୁର୍ବାସା, ବଶିଷ୍ଠ, କ୍ରତୁ, ଅଙ୍ଗିରା, ବଳି,—ବାଲ୍ଖିଲ ମୁନିଗଣ, ବରୁଣ, ଅଗ୍ନି, ଚନ୍ଦ୍ର, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଗରୁଡ଼, ଦକ୍ଷ, ଗଣେଶ—ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରଧାନ ଭକ୍ତ । ତତ୍ପରେ ବୃହସ୍ପତିଙ୍କୁ କୃଷ୍ଣମନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରି ତାଙ୍କୁ ନର୍ମଦାବେଷ୍ଟିତ ଦେବଗଣଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ୍ କରିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ ।

ଦାନବଗୁରୁ ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ବ୍ରହ୍ମା କହୁଛନ୍ତି—ହେ ମୁନେ ! ତୁମର ନିତ୍ୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପୂଜା ପ୍ରତିଦିନ ସମ୍ପନ୍ନ ହେଉଅଛି ତ ? ତୁମର ନିତ୍ୟ ଗୁରୁସେବା ଧାରାବାହିକ ଭାବରେ ଚାଲୁଅଛି ତ ? ଗୁରୁ ଓ ଇଷ୍ଟପୂଜା ସର୍ବଦା ମଙ୍ଗଳଜନକ, ପାପ, ରୋଗ ଓ ଶୋକନାଶକ, ପୁଣ୍ୟ ତଥା ମଙ୍ଗଳପ୍ରଦ । ମନୁଷ୍ୟର ଗୁରୁଦେବ ତୁଷ୍ଟଥିଲେ ଅଭୀଷ୍ଟଦେବ ତୁଷ୍ଟ ଥାଆନ୍ତି । ଇଷ୍ଟଦେବ ତୁଷ୍ଟଥିଲେ ସମସ୍ତେ ତୁଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି । ଏ ଜଗତରେ ପାପିଷ୍ଠମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଗୁରୁଦେବ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଦେବତା ତୁଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ହୁଏ ନାହିଁ ଓ ପଦେ ପଦେ ବିଘ୍ନ ହୁଏ । ତୁମପ୍ରତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ମୁଁ ଗୁରୁଦେବ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଅଛୁ । ମୁଁ ତୁଷ୍ଟ ଥିବାରୁ ହରି ଓ ହରି ତୁଷ୍ଟଥିବାରୁ ଦେବତାମାନେ ତୁଷ୍ଟ ଅଛନ୍ତି ।

ପୁନଶ୍ଚ ପ୍ରହ୍ଲାଦ କହୁଛନ୍ତି—ସତ୍‌ଶିଷ୍ୟଙ୍କ ଆଧିପତ୍ୟରେ ଗୁରୁ ହିଁ ପ୍ରଭୁ । ତେଣୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଗୁରୁଦେବଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ସମର୍ପଣ କରିଦେଇଅଛୁ । ଅମ୍ଭେମାନେ ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ଭୃତ୍ୟ । ଯେଉଁ ଶିଷ୍ୟ ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ପ୍ରତିପାଳନ କରେ, ସେହି ଶିଷ୍ୟ ସର୍ବସ କଲ୍ୟାଣଭାଜନ ହୁଏ ।

ମେଧସ ମୁନି ରାଜା ସୁରଥଙ୍କୁ କହୁଛନ୍ତି—ହେ ରାଜନ୍ ! ଅବିନାଶିନୀ ସତ୍ତ୍ୱ-ରଜ-ତମୋମୟୀ ଦେବୀ ବିଷ୍ଣୁମାୟା ଗୁଣାତୀତ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆଦେଶରେ ସେ ଏହି ବିଶ୍ୱସଂସାରକୁ ମାୟାରେ ଆଚ୍ଛନ୍ନ କରି ରଖିଛନ୍ତି । ସେହି କୃପାମୟୀ ଯେଉଁ ଧାର୍ମିକମାନଙ୍କପ୍ରତି କୃପାକରନ୍ତି, ସେହି ଲୋକମାନେ ଅତି ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ କୃଷ୍ଣଭକ୍ତି ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ନଶ୍ୱର କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ

ପଦାର୍ଥ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଭଗବତ୍ ଉପାସନା ତ୍ୟାଗ କରନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ଏହି ମାୟା ମୋହଗର୍ତ୍ତରେ ନିପତିତ କରାଏ । ଜ୍ଞାନର ଅଧିଷ୍ଠାନୀ ଦେବତା ଶଙ୍କରଙ୍କୁ ପାଇଲେ ସେ ବିଷ୍ଣୁଭକ୍ତି ଦାନ କରନ୍ତି । ସାଧୁମାନେ ନିର୍ଗୁଣ ଭକ୍ତିଯୋଗଦ୍ୱାରା ନାମ ଜପ କରନ୍ତି । ସେହି ଭକ୍ତମାନେ ଶିବଲୋକ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ଏହି ଭବ-ସମୁଦ୍ରରେ ଦୁର୍ଗାଦେବୀ ନାବିକରୂପିଣୀ । ସେ ହିଁ ଜୀବର କୃଷ୍ଣଭକ୍ତିରୂପ ନୌକାଦ୍ୱାରା ସେହି କୃଷ୍ଣଭକ୍ତ ଜୀବମାନଙ୍କୁ ପାର କରନ୍ତି । ବୈଷ୍ଣବୀ ଦୁର୍ଗା ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କର କର୍ମବନ୍ଧନ ଛେଦନ କରିବାକୁ ପରମାତ୍ମା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଅସ୍ତ୍ରସଦୃଶ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି ! ହେ ରାଜନ୍ ! ଦେବୀ ଦୁର୍ଗା ବିବେଚନା ଓ ଆବରଣୀ—ଏହି ଦୁଇଶକ୍ତି ରୂପରେ ପ୍ରକାଶମାନା ଅଛନ୍ତି । ସେ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ବିବେଚନା ଶକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ଓ ଅଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଆବରଣୀ ମୋହକାରିଣୀ ଶକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସତ୍ୟସ୍ୱରୂପ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ସମସ୍ତେ ନଶ୍ୱର । ସାଧୁ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଏହି ପ୍ରକାର ବୁଦ୍ଧିକୁ ବିବେଚନା ଶକ୍ତି କହନ୍ତି ଏବଂ ଅଭକ୍ତ କର୍ମଫଳଭୋଗୀମାନଙ୍କର 'ମୁଁ', 'ମୋର'—ଏହି ନଶ୍ୱର ଜିନିଷପ୍ରତି ସ୍ଥାୟୀଜ୍ଞାନ ହିଁ ଆବରଣୀ ଶକ୍ତି ।

ସମାଧି ବୈଶ୍ୟଙ୍କ ତପସ୍ୟାରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବତୀ ଦୁର୍ଗା ପ୍ରସନ୍ନ ବଦନରେ କହିଲେ—'ବତ୍ସ ! ବ୍ରହ୍ମତ୍ୱ ବା ଦେବତ୍ୱ କିମ୍ବା ସର୍ବସିଦ୍ଧିତ୍ୱ—ଯାହା ତୁମର ମନରେ ଅଛି, ବର ପ୍ରାର୍ଥନା କର । ମୁଁ ତୁମକୁ ନଶ୍ୱର ବର ପ୍ରଦାନ କରିବ ନାହିଁ ।

ବୈଶ୍ୟ ସମାଧି ଉତ୍ତର କଲେ—'ମାତଃ ! ବ୍ରହ୍ମତ୍ୱ କି ଅମରତ୍ୱ ମୋର ବାଞ୍ଛିତ ନୁହେଁ । ତାହାଠାରୁ ଅତି ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ବସ୍ତୁ କ'ଣ ତାହା ମୁଁ ଜାଣିନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମର ଶରଣାପନ୍ନ ହେଉଅଛି – ଯାହା ଅବିନଶ୍ୱର ସେହି ପଦ ଦାନ କର ।'

ଦେବୀ କହିଲେ—'ହେ ବତ୍ସ ! ମୁଁ ଏଭଳି ଜ୍ଞାନ ଦାନ କରୁଛି ଯାହା ଫଳରେ କି ତୁମେ ଶୀଘ୍ର ଗୋଲକଧାମ ଗମନ କରିପାରିବ । ବତ୍ସ ! ବିଷ୍ଣୁ ସ୍ମରଣ ମନନ-ବନ୍ଦନ-ଧ୍ୟାନ-ଅର୍ଚ୍ଚନ-ଗୁଣକୀର୍ତ୍ତନ-ଶ୍ରବଣ-ସେବା ଓ କୃଷ୍ଣଙ୍କଠାରେ ଆତ୍ମନିବେଦନରୂପକ ନବଧାଭକ୍ତି ଭକ୍ତମାନଙ୍କ

ବିଷ୍ଣୁଭକ୍ତିର ଲକ୍ଷଣ । ଏଥିରେ ଯମଯାତନା ନିବାରଣ ହୁଏ । ଏଥିରେ ସମାସକ୍ତଚିତ୍ତ ଭକ୍ତବୈଷ୍ଣବମାନେ ଚିରଜୀବୀ ହୁଅନ୍ତି ତଥା ନିଷ୍ପାପ ଓ ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ଶିବ, ଅନନ୍ତ ପ୍ରଭୃତି ଭକ୍ତଗଣ ଏହି ନବଧାଭକ୍ତିର ସାଧନ କରି କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ତୁମେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉପାସନା କର ଓ ତାଙ୍କ ନାମ ଭଜନ କର । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦାସ୍ୟପ୍ରଦ କୃଷ୍ଣମନ୍ତ୍ର ଗ୍ରହଣ କର । ତୁମେ ପୁଷ୍କର ତୀର୍ଥରେ ଉକ୍ତ ମନ୍ତ୍ର ଦଶଲକ୍ଷ ଥର ଜପକଲେ ଏହା ସିଦ୍ଧ ହେବ ।’ ଏହାକହି ଦେବୀ ଅନ୍ତର୍ହିତା ହେଲେ ।

ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କ ମହିମା ବର୍ଣ୍ଣନ ଓ ଶିଷ୍ୟର ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ପ୍ରତି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବ୍ରହ୍ମା ପରଶୁରାମଙ୍କୁ କହିଲେ—ହେ ପରଶୁରାମ ! ସର୍ବସମ୍ପଦପ୍ରଦ ସର୍ବବାଞ୍ଛାସମ୍ମତ ସତ୍ୟବାକ୍ୟ କହୁଛି, ଶୁଣ । ହେ ମୁନିବର ! ଜନ୍ମଦାନ ଓ ପ୍ରତିପାଳନ ହେତୁ ଜନ୍ମଦାତା ସକଳପୂଜ୍ୟର ପୂଜ୍ୟତମ ଜନକ ଓ ପିତା ବୋଲି କଥିତ । ଜନ୍ମଦାତାଙ୍କଠାରୁ ଅନ୍ନଦାତା ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ଯେହେତୁ ଅନ୍ନ ବ୍ୟତୀତ ଶରୀରରକ୍ଷା ଅସମ୍ଭବ । ଏହାଙ୍କଠାରୁ ମାତା ଶତଗୁଣ ପୂଜ୍ୟା । ଅଭୀଷ୍ଟଦେବ ଜ୍ଞାନଦାତାଙ୍କଠାରୁ ପୂଜ୍ୟତମ । କିନ୍ତୁ ବିଦ୍ୟା, ଜ୍ଞାନ ଓ ମନ୍ତ୍ରଦାତା ଗୁରୁ ଅଭୀଷ୍ଟ ଦେବଙ୍କଠାରୁ ପୂଜ୍ୟତମ । ଗୁରୁପୁତ୍ର ମଧ୍ୟ ଗୁରୁଙ୍କ ସଦୃଶ ପୂଜ୍ୟତମ । ଗୁରୁପତ୍ନୀ ତଦପେକ୍ଷା ପୂଜ୍ୟତମା । ଇଷ୍ଟଦେବ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହେଲେ ଗୁରୁ ରକ୍ଷାକରି ପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଗୁରୁଦେବ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହେଲେ କେହି ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ନୁହନ୍ତି । ଗୁରୁଦେବ ହିଁ ହରିଭକ୍ତିପ୍ରଦ ଜ୍ଞାନ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ଯିଏ ହରିଭକ୍ତି ପ୍ରଦାତା ତାଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଆଉ ଶ୍ରେଷ୍ଠବନ୍ଧୁ କିଏ ? ଅଜ୍ଞାନ ତିମିରାବୃତ ଲୋକ ଯାହାଙ୍କଠାରୁ ଜ୍ଞାନ-ପ୍ରଦୀପ ଲଭି କରି ନିର୍ମଳପଥ ପରିଦର୍ଶନ କରନ୍ତି, ସେ ଗୁରୁଙ୍କଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠବନ୍ଧୁ କେହି ନାହାନ୍ତି । ଗୁରୁପ୍ରଦତ୍ତ ମନ୍ତ୍ର ଜପକରି ଜ୍ଞାନ ଓ ସିଦ୍ଧିଲାଭ ହୋଇଥାଏ । ଗୁରୁଦତ୍ତ ବିଦ୍ୟା ପ୍ରଭାବରେ ସର୍ବସ୍ଥାନରେ ଜୟଲାଭ ହୋଇଥାଏ । ଯେଉଁ ବିଦ୍ୟାପ୍ରଭାବରେ ଶିଷ୍ୟ ଜଗତ୍‌ପୂଜ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି, ସେହି ଗୁରୁଙ୍କଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠବନ୍ଧୁ ଅନ୍ୟ କେହି ନାହାନ୍ତି । ବିଦ୍ୟାନ୍ଧ ହୋଇ ଯେଉଁ ମୂଢ଼ବ୍ୟକ୍ତି ଗୁରୁଦେବଙ୍କୁ ଭଜନା ନ କରନ୍ତି, ସେ ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟା ଓ ଗୁରୁତର ପାପରେ ଲିପ୍ତହୁଅନ୍ତି, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଗୁରୁଙ୍କୁ ଦରିଦ୍ର, ପତିତ ଦେଖି

ତାଙ୍କପ୍ରତି ମନୁଷ୍ୟବୁଦ୍ଧି ଆଚରଣ କରନ୍ତି, ସେ ତୀର୍ଥରେ ସ୍ନାତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଶୁଚି ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ କିମ୍ବା କୌଣସି କର୍ମରେ ଅଧିକାରୀ ନୁହନ୍ତି । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତୁମର ଅଭୀଷ୍ଟଦେବ ଓ ଗୁରୁ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତୁମେ ଜ୍ଞାନଦାତା ଗୁରୁଙ୍କର ଶରଣାପନ୍ନ ହୁଅ । ତୁମେ ଯେଉଁ ଗୁରୁଙ୍କ ଶିକ୍ଷାପ୍ରଭାବରେ ଋଷିମାନଙ୍କୁ ଜୟ କରିଅଛ ଓ ହରିଭକ୍ତି ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଅଛ, ସେହି ଗୁରୁଦେବ ଶିବଙ୍କର ଶରଣାପନ୍ନ ହୁଅ । ମହାଦେବ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅଂଶ । ତେଣୁ ତୁମର ଗୁରୁ ଓ ଇଷ୍ଟ ଅଭିନ୍ନ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆତ୍ମା ମହାଦେବ ଜ୍ଞାନ-ବ୍ରହ୍ମାଚିତ୍ତ ଏବଂ ସର୍ବଶକ୍ତି ସମନ୍ୱିତା ବିଷ୍ଣୁପ୍ରକୃତିହିଁ ପ୍ରାଣ । ତେଣୁ ଯିଏ ଜ୍ଞାନଦାତା, ଜ୍ଞାନରୂପୀ, ଜ୍ଞାନ ନିଦାନ ଓ କାଳର କାଳ, ସେହି ସନାତନ ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କ ଶରଣାପନ୍ନ ହୁଅ ।

ସେ ଅନ୍ତରେ ପ୍ରଜାପତି କୋଳରେ ବସାଇ
କହିଲେକ ମିତମୟ ହିତବାକ୍ୟ ତହିଁ ।

ବୋଇଲେ ହେ ଶୁଣ ବତ୍ସ ! ମୋହର ବଚନ
ସମସ୍ତଙ୍କଠାରୁ ପିତା ପୂଜ୍ୟତମ ଜାଣ ।

ତାଙ୍କଠାରୁ ବଳି ଅଟେ ଅନ୍ନଦାତା ଶ୍ରେଷ୍ଠ
ବିନା ଅନ୍ନରେ ଶରୀର ହୁଏ ଯେଣୁ ନଷ୍ଟ ।

ଅନ୍ନଦାତାଠାରୁ ଗୁଣ ଅଧିକ ଜନନୀ
ଗର୍ଭରେ ଧରି ପାଳନ କରିଥିବା ହେନ ।

ଏ ସମସ୍ତଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅଭୀଷ୍ଟ ଦେବତା
ଶ୍ରୁତି ଶାସ୍ତ୍ରରେ ବିଦିତ ଅଟେ ଏହି କଥା ।

ଇଷ୍ଟଦେବ ସମାନଟି ଜ୍ଞାନଦାତା ଗୁରୁ
ଗୁରୁପତ୍ନୀ ପୂଜ୍ୟତମା ପୁଣି ତାଙ୍କଠାରୁ ।

ଦେବତା ରୁଷ୍ଟ ହୋଇଲେ ଗୁରୁ ରକ୍ଷାକରେ
ଗୁରୁରୁଷ୍ଟ ହେବେ ଯେବେ କେ ରକ୍ଷି ନ ପାରେ ।

ଗୁରୁ ଅଟେ ବ୍ରହ୍ମା-ବିଷ୍ଣୁ ମହେଶ୍ୱର ରୂପ
ଆଉର ପରମବ୍ରହ୍ମ ଧର୍ମର ସ୍ୱରୂପ ।

ହରିଭକ୍ତ ଜ୍ଞାନଦାତା ଗୁରୁ ଯେ ଅଟନ୍ତି
ଗୁରୁ ସମାନ ଜଗତେ ବନ୍ଧୁ କେ ନାହାନ୍ତି ।

ଗୁରୁଦତ୍ତ ବିଦ୍ୟାବଳେ ଜଗତରେ ଲୋକ
ସମଲୋକଠାରୁ ପୂଜା ଲଭଇ ଅଧିକ ।

ବିଦ୍ୟାରେ ଧନରେ ଅବା ମତ୍ତ ହୋଇକରି
ଗୁରୁଙ୍କୁ ପୂଜା ନ କରେ ଯେଉଁ ପାପାଚାରୀ ।

ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟାଠାରୁ ବଳି ଅଟଇ ଯେ ପାପ
ଆକ୍ରମଣ କରି ତାର ଧର୍ମ କରେ ଲୋପ ।

ଗୁରୁଙ୍କୁ ଯେ ଦେଖୁଥାଏ ନିକୃଷ୍ଟ ଦୃଷ୍ଟିରେ
ଅଧିକାରୀ ନୁହଇ ସେ କେବଣ କର୍ମରେ ।

ତୁମର ଅଭୀଷ୍ଟ ଦେବ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅଟନ୍ତି
ଆବର ଯେ ଶିବ ଗୁରୁ ପାର୍ବତୀଙ୍କ ପତି ।

ସେ ଗୁରୁଙ୍କ ପଦତଳେ ଶରଣ ପଶିବ
ତେମନ୍ତେ ହେଲେ ତୁମର ସର୍ବ ଶୁଭ ହେବ ।

ଆତ୍ମାସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଜ୍ଞାନମୟ ଶିବ
ତାହାଙ୍କ ଯୋଗରେ ଜାତ ଚରାଚର ଜୀବ ।

ପରଶୁରାମଙ୍କୁ ଶ୍ରୀ ଗଣପତି କହୁଛନ୍ତି—'ଅଜ୍ଞାନ-ତିମିରରେ ଆଚ୍ଛନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି ଜ୍ଞାନୀଙ୍କ ନିକଟରୁ ଜ୍ଞାନପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ, ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତି ଗୁରୁପୁତ୍ର କିମ୍ବା ଭ୍ରାତାଙ୍କଠାରୁ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଜ୍ଞାନଲାଭ କରନ୍ତି । ଭ୍ରାତଃ ! ତୁମେ ତ' ଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜ୍ଞାନଲାଭ କରିଅଛ । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋ'ଠାରୁ କିଛି ଶୁଣନ୍ତୁ । ହେ ମୁନିବର ! ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଶରୀର ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ପ୍ରକୃତିରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ । ତେଣୁ ସମସ୍ତେ ସେହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦାସ୍ୟ କାମନା କରନ୍ତି । ଯଥା—

ଅଜ୍ଞାନରେ ଆଚ୍ଛାଦିତ ଥାଏ ଯା'ର ମନ
ଜ୍ଞାନୀଲୋକଠାରୁ ସେଇ ଲାଭ କରେ ଜ୍ଞାନ ।

କିନ୍ତୁ ପିତା ଭ୍ରାତାଠାରୁ ସୁଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଜ୍ଞାନ
ଲଭଇ ଯେ ଜଗତରେ ଅତି ଭାଗ୍ୟବାନ ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଯେତେ ପ୍ରାଣୀ ଜଗତରେ
ସମସ୍ତେ ଆସକ୍ତ କାମ-ଭୋଗବିଳାସରେ ।

କେବଳ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିତ୍ୟ ଶୁଦ୍ଧ ନିରାମୟ
ନିର୍ଗୁଣ ନିର୍ଲିପ୍ତ ଅଟେ ତାହାଙ୍କର କାୟ ।
ବୈଷ୍ଣବମାନେ ସର୍ବଦା ସେ ଦିବ୍ୟ ଜ୍ୟୋତିଃକୁ
ନମସ୍କାର କରୁଛନ୍ତି ପ୍ରକାଶ ଭକ୍ତିକୁ ।

ହେ ମୁନିବର ! ରାଧିକା, ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ସାବିତ୍ରୀ, ଦୁର୍ଗା ଓ ସରସ୍ୱତୀ—ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରକୃତି । ଯିଏ ପରମାତ୍ମା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରାଣର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ, ସେ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରାଣାଧିକା ପ୍ରିୟତମା ରାଧିକା । ସେ ସର୍ବଦା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବକ୍ଷସ୍ଥଳରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଅଛନ୍ତି ।

ରାଧା-ପଦ୍ମା-ସାବିତ୍ରୀ ଯେ ଦୁର୍ଗା-ସରସ୍ୱତୀ
ଏହି ରୂପେ ପଞ୍ଚଭାଗ ହୋଇଲେ ପ୍ରକୃତି ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବକ୍ଷସ୍ଥଳେ ରହିଲେ ରାଧିକା
ଅଟନ୍ତି ସେ ଯେଣୁ ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣରୁ ଅଧିକା ।

ଯିଏ ବିଦ୍ୟାର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ—ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସାବିତ୍ରୀ । କାରଣ ସରସ୍ୱତୀ ଦ୍ୱିଧା ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପାଖରେ ସାବିତ୍ରୀ ନାମରେ ଓ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ପାଖରେ ସରସ୍ୱତୀ ନାମରେ ଅଭିହିତା ହେଲେ । ଯିଏ ସର୍ବସମ୍ପତ୍ତିରୂପିଣୀ, ସେ ହେଉଛନ୍ତି ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ । ଯିଏ ଜ୍ଞାନ ପ୍ରସବିନୀ ଓ ବୁଦ୍ଧିର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ, ସିଏ ଦୁର୍ଗା । ନାରାୟଣଙ୍କଠାରୁ କୃଷ୍ଣ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଓ ତାଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକ କେହି ନାହାନ୍ତି ।

ମହାଦେବଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନରେ ନାରାୟଣ କହୁଛନ୍ତି—'ମୁଁ ତୁମମାନଙ୍କର କୋଳାହଳ ଶ୍ରବଣ କରି କୃଷ୍ଣଭକ୍ତ ପରଶୁରାମଙ୍କ ରକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ଏଠାକୁ ଆସିଅଛି । କୃଷ୍ଣଭକ୍ତମାନଙ୍କର କେବେହେଲେ ଅମଙ୍ଗଳ ହୁଏନାହିଁ ।

କାରଣ ମୁଁ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କ କୃପା-ଦୃଷ୍ଟି ଥିଲେ କେହିବି ରକ୍ଷାକରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବ ଯାହାଙ୍କପ୍ରତି ରୁଷ୍ଟ,ତାଙ୍କୁ ରକ୍ଷାକରିବାକୁ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଅସମର୍ଥ । ଯେହେତୁ ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କ ଅବମାନନା ସମସ୍ତ ପାପଠାରୁ ବଳି ଗୁରୁତର । ଯିଏ ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ସେବା ନ କରେ ତାଙ୍କ ତୁଲ୍ୟ ପାତକୀ କେହି ନାହାନ୍ତି । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ସକ୍ଷମ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀଗୁରୁଙ୍କୁ ପ୍ରତିପାଳନ ନ କରେ ତାଙ୍କଠାରୁ ମହାପାତକୀ ଆଉ କିଏ ଅଛି କି ? ଯେପରି ବେଦଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠଶାସ୍ତ୍ର ଆଉକିଛି ନାହିଁ,କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦେବତା, ଗଙ୍ଗାତୁଲ୍ୟ ତୀର୍ଥ, ତୁଳସୀ ଅପେକ୍ଷା ପୁଷ୍ପ, ପୃଥିବୀ ଅପେକ୍ଷା କ୍ଷମାଶୀଳ, ପୁତ୍ରଠାରୁ ପ୍ରିୟ, ଦୈବ ଅପେକ୍ଷା ବଳ, ଏକାଦଶୀ ଅପେକ୍ଷା ବ୍ରତ ଏବଂ ଭାରତ ଅପେକ୍ଷା ଶ୍ରେଷ୍ଠକ୍ଷେତ୍ର ନାହିଁ; ସେପରି ଗଣେଶଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ବଳବାନ୍, ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମହାଦେବ, ସତୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ବତୀ ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ସେହିପରି ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ । ବିଦ୍ୟାଦାତା ଗୁରୁଙ୍କ ପୁତ୍ର ଓ ଭାର୍ଯ୍ୟା ମଧ୍ୟ ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ସଦୃଶ ବନ୍ଦନୀୟ । ସେମାନଙ୍କଠାରେ ଅପରାଧ ହେଲେ ଗୁରୁଦ୍ରୋହ ଦୋଷ ଘଟେ । ସେହି ଦୋଷର ପ୍ରତିକାର ନିମିତ୍ତ ମୁଁ ଆସିଅଛି । ଯଥା—

ବୋଇଲେ ହେ ସଦାଶିବ ! ଶ୍ୱେତଦ୍ୱୀପୁ ମୁହିଁ
ତୁମର କଳହ ଶୁଣି ଆସିଅଛି ଧାଇଁ ।

ପରଶୁରାମ ଅଟନ୍ତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଭକତ
ତାଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବାର ଅଟଇ ଉଚିତ ।

ଆପଦ ପଡ଼ିବ ଯେବେ କୃଷ୍ଣ ଭକତଙ୍କୁ
ଚକ୍ରହସ୍ତେ ମୁହିଁ ରକ୍ଷା କରିବି ତାହାଙ୍କୁ ।

ମାତ୍ର ଗୁରୁ କ୍ରୋଧ ହେବେ ଯାହାଙ୍କ ଉପରେ
କଦାପି ତାହାଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରି ମୁଁ ନ ପାରେ ।

ଗୁରୁସେବାହୀନ ଅଟେ ଯେଉଁ ମୂଢ଼ ନର
ତା'ସମାନ ପାପୀ ନାହିଁ ସଂସାର ମଧ୍ୟର ।

ଯେଉଁ ଗୁରୁ ପ୍ରସାଦରେ ସକଳ ପଦାର୍ଥ
ଦେଖିବା ପାଇଁକ ଲୋକ ହୁଅନ୍ତି ସମର୍ଥ ।

ଅଜ୍ଞାନ ତମିରେ ଅନ୍ଧ ହୋଇଥାଏ ଲୋକ
ଦିଅନ୍ତି ତାହାକୁ ଗୁରୁ ଦିବ୍ୟ ଜ୍ଞାନାଲୋକ ।

ସେ କାରଣୁ ଗୁରୁଙ୍କର ଶୁଶ୍ରୂଷାରେ ନିତ
ମନ ଦେଇଣ କଟାଉଥିବ ଦିବାରାତ୍ରି ।

ବିଦ୍ୟାଧନ ଗର୍ବରେ ଯେ ଗୁରୁ ନିନ୍ଦା କରେ
ପଡ଼ଇ ସେ ଦେହ ଅନ୍ତେ ନରକ କୁଣ୍ଡରେ ।

ବେଦଠାରୁ ବଳି ଶାସ୍ତ୍ର ନାହିଁ ଜଗତରେ
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ବଳି ଦେବ ନାହିଁ କେଉଁଠାରେ ।

ଗଙ୍ଗାନଦୀଠାରୁ ବଳି ନାହିଁ ତୀର୍ଥସ୍ଥାନ
ନୁହଇ କେବଣ ପୁଷ୍ପ ତୁଳସୀ ସମାନ ।

ମହୀଠାରୁ ବଳି କ୍ଷମାଗୁଣେ କେହି ନାହିଁ
ପୁତ୍ର ତହୁଁ ବଳି ପ୍ରିୟ ନ ଥିବଟି କେହି ।

ଏକାଦଶୀଠାରୁ ବଳି ବ୍ରତ ନାହିଁ ଆଉ
ଶାଳଗ୍ରାମୁଁ ବଳି ଯନ୍ତ୍ର ନାହିଁ ମହାବାହୁ ।

ମୋକ୍ଷ କ୍ଷେତ୍ରରେ କାଶୀ ଅଟଇ ଯେ ସାର
ବୈଷ୍ଣବଗଣେ ଅଧିକ ଅଟନ୍ତି ଶଙ୍କର ।

ପାର୍ବତୀଙ୍କ ପରି ସତୀ ନାହାନ୍ତି ସଂସାରେ
ଅଧିକ ଯେ ଗଣେଶ୍ୱର ବଳଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ।

ବିଦ୍ୟାସମ ବନ୍ଧୁ କେହି ନୁହଇଟି ଜାଣ
ନୁହନ୍ତି ଜଗତେ କେହି ଗୁରୁଙ୍କ ସମାନ ।

ବିଦ୍ୟାଦାତାଙ୍କ ସମାନ ତାଙ୍କ ଭାର୍ଯ୍ୟାସୁତ
ପୂଜ୍ୟ ଅଟନ୍ତି ଏ କଥା ଶାସ୍ତ୍ର ସନମତ ।

ଗୁରୁପତ୍ନୀ-ପୁତ୍ରଠାରେ ଅମାନବା କରି
ଦୋଷ କରିଛନ୍ତି ପର୍ଶୁରାମ ତପସ୍ୱୀ ।

ହେ ପରଶୁରାମ ! ତୁମେ ଜଗତ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବୁଦ୍ଧିରୂପିଣୀ ପ୍ରଧାନ ଶକ୍ତି ଦୁର୍ଗାଙ୍କୁ ସ୍ତବ କର । ସେ ତୁମପ୍ରତି କୁପିତା ହେଲେ ତୁମର ବୁଦ୍ଧି ଭ୍ରଂଶ ହୋଇଯିବ । ଗୁଣାତୀତ ପ୍ରକୃତିରୁ ପୃଥକ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏହାଙ୍କଦ୍ୱାରା ଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି । ବ୍ରହ୍ମା ମଧ୍ୟ ଏହି ଶକ୍ତିରୂପିଣୀଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟଭିନ୍ନ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ । ଯଥା—

ଯାହାଠାରେ ଇଷ୍ଟଦେବ ଗୁରୁଙ୍କ ସନ୍ତୋଷ—
ହୁଅଇ, ତାକୁ କେ କରି ନ ପାରନ୍ତି ନାଶ ।

ନାରଦ ମୁନି ନାରାୟଣଙ୍କୁ କହୁଛନ୍ତି—ହେ ନାରାୟଣ ! ମୋତେ ହରିଙ୍କ ବିଷୟରେ ଜ୍ଞାନ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ । ମାନବ ତପସ୍ୟା, ଜପ, ଦାନ, ତୀର୍ଥଦର୍ଶନ, ବେଦପାଠ, ଦେବପୂଜା, ଅନଶନ ବ୍ରତ,—ଏ ସବୁଠାରୁ ଜ୍ଞାନଦାନ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ମୁଁ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜ୍ଜନ ନିମିତ୍ତ ପିତା ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଆଦେଶରେ ଆପଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସିଅଛି ।

ନାରାୟଣ ଉତ୍ତର କଲେ—ହେ କୁଳପାବନ ! ଲୋକଙ୍କର ହୃଦୟର ଭାବ ବାକ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ । ଯେଉଁଠାରେ ହରି ଗୁଣଗାନ ଓ କୀର୍ତ୍ତନ ହୁଏ, ସେଠାରେ ସମସ୍ତେ ମୁନି-ଋଷି ଓ ତୀର୍ଥ ବିରାଜମାନ କରନ୍ତି । ଯିଏ ହରିକଥା ଶ୍ରବଣ କରନ୍ତି, ସେ ନିଜକୁ ପବିତ୍ର କରିବା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ପବିତ୍ର କରନ୍ତି । ହରିଭକ୍ତଙ୍କର କେହି ଅନିଷ୍ଟ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଯମର ଅନୁଚରମାନେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ତାଙ୍କୁ ରୋଗ, ଶୋକ, ବିପଦ, ବିଘ୍ନ ଆଶ୍ରୟ କରେ ନାହିଁ । ମୃତ୍ୟୁ ମଧ୍ୟ ମୃତ୍ୟୁଭୟରେ ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ମୁନି-ଋଷି, ସିଦ୍ଧ ଓ ସମସ୍ତ ଦେବଗଣ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଥାଆନ୍ତି । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ତ୍ରୀପୁତ୍ରପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ କାୟମନୋବାକ୍ୟରେ ହରିଙ୍କର ବୋଲି ବିବେଚନା କରନ୍ତି, ସେମାନେ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃକ ଭକ୍ତବୋଲି କଥିତ । ଯେଉଁ ଭକ୍ତଙ୍କର ସର୍ବଭୂତରେ ଦୟା ଅଛି, ଯିଏ ସମସ୍ତ ଜଗତକୁ ଗୁରୁ ବା

କୃଷ୍ଣମୟ ବୋଲି ଜାଣନ୍ତି, ସେ ଭକ୍ତଶ୍ରେଷ୍ଠ । ପୁନଶ୍ଚ ଯେଉଁମାନେ ନିର୍ଜନରେ ହରିଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ବୈଷ୍ଣବ । ଯେଉଁମାନେ ହରିନାମ ଜପକରନ୍ତି, ଗୁଣଶ୍ରବଣ ଓ କୀର୍ତ୍ତନ କରନ୍ତି ସେମାନେ ବୈଷ୍ଣବ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ମିଷ୍ଟବସ୍ତୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ ଆନନ୍ଦରେ ହରିଙ୍କୁ ନିବେଦନ କରିବାକୁ ଯାହାଙ୍କର ମନ ଉତ୍କଣ୍ଠିତ ହୁଏ, ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଜ୍ଞାନୀ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଭକ୍ତ ତାଙ୍କର ସପ୍ତପୁରୁଷ, ମାତା, ଭଗିନୀ, ଭାର୍ଯ୍ୟା, କନ୍ୟା, ବନ୍ଧୁ, ଶିଷ୍ୟ, ଦାସ-ଦାସୀ, ପୁତ୍ର ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ଭକ୍ତଙ୍କ ନିନ୍ଦା କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ସପ୍ତଜନ୍ମାର୍ଜିତ ପୁଣ୍ୟ କ୍ଷୟ ହୁଏ ।

ଯେଉଁଠାରେ କୁହା ହେଉଥାଏ ହରିକଥା
ସେହିଠାରେ ରହିଥାନ୍ତି ସକଳ ଦେବତା ।
ଯେ ଅବା ପଢ଼ିରେ ଯେ ବା ଶୁଣେ ମନ ଦେଇ
ନିଜ କୁଳକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଥାନ୍ତି ସେହି ।
ପୁତ୍ର-ଦାରାଆଦି କରି ସକଳ ସମ୍ପତ୍ତି
ହରିଙ୍କର ଅଟେ ବୋଲି ହୁଏ ଯା'ର ମତି ।

ଯେଉଁମାନେ ଜନଶୂନ୍ୟ ତୀର୍ଥ ତୀର ବନେ
ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରୁଥାନ୍ତି ଏକ ମନେ ।

ବୈଷ୍ଣବ ଅଟନ୍ତି ସେହି ଆହେ ତପୋବନ୍ତ
ତାହାଙ୍କ ଅଙ୍ଗ ପରଶ ନ କରେ ଦୁରିତ ।

ମିଷ୍ଟଦ୍ରବ୍ୟ ପାଇଲେ ଯେ ହରିଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ
କରଇ ଯେ ଜ୍ଞାନୀମଧ୍ୟେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୋଲି ଜାଣ ।

ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ଅବା ତାଙ୍କ ଭକ୍ତ ବୈଷ୍ଣବଙ୍କୁ
ନିନ୍ଦା କରଇ ଯେ ମନେ ପ୍ରକାଶି ସବଙ୍କୁ ।

ଶତ ଜନମର ଯେତେ ପୁଣ୍ୟ ହୋଇଥାଏ
ନିମେଷ ମାତ୍ରକେ ସବୁ ଲୀନ ହୋଇ ଯାଏ ।

ତାହାକୁ ଦେଖିବା ଲୋକ ହୁଏ ଅପବିତ୍ର
ଗଙ୍ଗାରେ ସ୍ନାନ ନ କଲେ ଶୁଦ୍ଧ ନୋହେ ଗାତ୍ର ।

ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ଯେ ସତକାର କରେ
ଯେତେକ ଦୁଷ୍କୃତ ରହିଥାଏ ତା ଦେହରେ ।
ନିଜ ହୃଦୟରେ ଥାଇ ପ୍ରଭୁ ବ୍ରହ୍ମରଶି
କିଞ୍ଚିତ ମାସକେ ତାହା ଦିଅନ୍ତି ବିନାଶି ।

ପୃଥିବୀ ଶୋକାକୁଳ ଚିତ୍ତରେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ନିବେଦନ କରି କହିଲେ—'ମୁଁ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଭାରରେ ନିପୀଡ଼ିତା ହୋଇଅଛି, ତାହା ଶ୍ରବଣ କରନ୍ତୁ । ଯେଉଁମାନେ କୃଷ୍ଣଭକ୍ତିହୀନ ଓ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା କରନ୍ତି ମୁଁ ତାଙ୍କ ଭାର ବହନ କରିପାରୁ ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ ସନ୍ଧ୍ୟାଦି ନିତ୍ୟକ୍ରିୟାବର୍ଜିତ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ଭାରରେ ପୀଡ଼ିତ ହୋଇଅଛି । ଯେଉଁମାନେ ମିତ୍ରଦ୍ରୋହୀ, କୃତଘ୍ନ ବିଶ୍ୱାସଘାତକ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ଭାର ସହ୍ୟ କରିପାରୁ ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ ହରିନାମ ବିକ୍ରୟ କରନ୍ତି, ଗୁରୁଙ୍କ ସହିତ ଦ୍ରୋହ ଆଚରଣ କରନ୍ତି, ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ଭାର ବହନ କରିପାରୁ ନାହିଁ । ଯିଏ ପୂଜା, ଯଜ୍ଞ, ବ୍ରତ, ନିୟମ କିଛି ମାନନ୍ତି ନାହିଁ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ଭାରରେ ନିୟତ ପୀଡ଼ିତା ହେଉଅଛି । ଯଥା—

ଯେଉଁମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଭକତି ବିହୀନ
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଭକ୍ତଙ୍କୁ ବା ନିନ୍ଦନ୍ତି ଯେ ଜନ ।
ସ୍ୱଧର୍ମ ନିତ୍ୟଆଚାର ରହିତ ଯେ ଜନ
ତାଙ୍କ ଭାରରେ ପୀଡ଼ିତା ହୁଅଇ ମୁଁ ଜାଣ ।
ସତ୍ୟହୀନ ଦେବ-ଗୁରୁ ନିନ୍ଦୁକ ଯେ ଲୋକ
ତାଙ୍କୁ ବହିବାରେ ପୀଡ଼ା ପାଏ ମୁଁ ଅଧିକ ।
ମିତ୍ରଦ୍ରୋହୀ ମିଥ୍ୟାସାକ୍ଷୀ ବିଶ୍ୱାସଘାତକ
ଅଟଇ ଯେ ମୋତେ ଭାରଲାଗେ ସେହି ଲୋକ ।
ଦ୍ୱେଷ କରନ୍ତି ଯେ ଗୁରୁ-ଦ୍ୱିଜ-ବୈଷ୍ଣବଙ୍କୁ
ଭାର ବୋଲି ଭାବନା ମୁଁ କରଇ ତାହାଙ୍କୁ ।

ବସୁନ୍ଧରାଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ପ୍ରଦାନ କରି ବ୍ରହ୍ମା, ଶିବ ଓ ଧର୍ମଦେବତା—ଏମାନେ ବୈକୁଣ୍ଠରେ ନାରାୟଣଙ୍କ ଦର୍ଶନ ନିମିତ୍ତ ଗମନ କଲେ । ଏହି

ବୈକୁଣ୍ଠଧାମ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଦେଶରେ ଜରା-ମୃତ୍ୟୁବର୍ଜିତ ସ୍ଥାନଟିରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହା ନିତ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମଲୋକରୁ କୋଟି ଯୋଜନ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହି ପୁରୀ ବିଚିତ୍ର ରତ୍ନନିର୍ମିତ, କବିମାନଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନାତୀତ ଓ ଏହାର ରାଜମାର୍ଗ ପଦ୍ମରାଗ-ଇନ୍ଦ୍ରନୀଳମଣିଦ୍ୱାରା ଭୂଷିତ । ତତ୍ପରେ ସେମାନେ ଭଗବାନ୍ ନାରାୟଣଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ସ୍ତବ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ- 'ପ୍ରଭୋ !—ଆପଣ କମଳାକାନ୍ତ, ଶାନ୍ତମୂର୍ତ୍ତି ଓ ନିରଞ୍ଜନ । ଆମେ ଆପଣଙ୍କ ଅଂଶରୁ ଜାତ । ଦେବତାମାନେ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କ କଳାଂଶ ଅଂଶରୁ ସଞ୍ଜାତ । ମନୁ, ମୁନୀନ୍ଦ୍ର, ମନୁଷ୍ୟପ୍ରଭୃତି ଆପଣଙ୍କ କଳାଂଶ କଳାରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ । ଅତଏବ ଆପଣଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରୁଅଛୁଁ' । ମହାଦେବ କହିଲେ— 'ହେ ଅଚ୍ୟୁତ ! ତୁମେ ନିତ୍ୟ, ଅକ୍ଷୟ, ଈଶ୍ୱର, ସର୍ବାଦ୍ୟ, ଆନନ୍ଦମୟ, ସର୍ବରୂପ, ସିଦ୍ଧିଜ୍ଞ, ସିଦ୍ଧିଦାତା, ସିଦ୍ଧିସ୍ୱରୂପ । ତୁମଙ୍କୁ ନମସ୍କାର ।'

ଶ୍ରୀହରି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ କହିଲେ—'ସୁରଗଣ ! ତୁମେମାନେ ଗୋଲୋକକୁ ଗମନ କର । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ପଛରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ସହିତ ସେଠାକୁ ଯିବି । ନର-ନାରାୟଣ, ସରସ୍ୱତୀ, ଅନନ୍ତ, ଗଣପତି, କାର୍ତ୍ତିକେୟ, ସାବିତ୍ରୀ—ଏମାନେ ଆଗରୁ ଯାଇଥିବେ । ତୁମେ ସେଠାକୁ ଗଲେ ତୁମର କାର୍ଯ୍ୟ ସିଦ୍ଧି ହେବ । ତତ୍ପରେ ଦେବତାମାନେ ଗୋଲୋକଧାମକୁ ଗମନ କରି ବିରଜା ନଦୀ ଦର୍ଶନ କଲେ । ଦେବତାମାନେ ଶୁଦ୍ଧ ସ୍ଫଟିକ ସଦୃଶ ମନୋହର କ୍ଷୀର ଦର୍ଶନକରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ମୟାବିଷ୍ଟ ହେଲେ । ଏହି ନଦୀତୀରସ୍ଥ କେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ମୁକ୍ତା-ମାଣିକ୍ୟ-ପରଶମଣି ଓ ରତ୍ନଦ୍ୱାରା ପରିବେଷ୍ଟିତ ଏବଂ କେଉଁ ସ୍ଥାନ କୃଷ୍ଣ-ଶ୍ୱେତ-ହରିତ ଓ ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ରତ୍ନସମୂହଦ୍ୱାରା ସୁଶୋଭିତ । କୌଣସିଠାରେ ଅତି ମନୋହର ପ୍ରବାଳାଙ୍କୁର ଉଦ୍ଭୂତ ହୋଇଅଛି ଏବଂ ଅନ୍ୟ କେଉଁ ସ୍ଥାନ ଅମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନଶ୍ରେଣୀଦ୍ୱାରା ଭୂଷିତ । ହେ ନାରଦ ! ଏହାର କେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ବିଧାତାଙ୍କର ଅଗୋଚର ଅତ୍ୟାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନିଧିର ଆକର ଏବଂ ପଦ୍ମରାଗ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରନୀଳମଣିର ଆକର । କେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ସ୍ୟମନ୍ତକ ମଣିର ଆକର ଓ କେଉଁଠାରେ କୌସ୍ତୁଭମଣିର ଆକର ବିଦ୍ୟମାନ । କେଉଁଠି ଅନିର୍ବଚନୀୟ ମଣି-ସମୂହର ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଆକର ଓ ଉତ୍ତମ ରମଣୀୟ ବିହାର ସ୍ଥଳ ବିଦ୍ୟମାନ । ଦେବତାମାନେ ଏହିପ୍ରକାର ଅତ୍ୟାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟମୟ ବିହାର ସ୍ଥାନ ଦର୍ଶନ କରି

ସେହି ନଗରର ଅପର ପାର୍ଶ୍ୱକୁ ଗମନ କଲେ ଓ ସେଠାରେ ମନୋହର ଶତଶୃଙ୍ଗ ନାମକ ଗୋଟିଏ ପର୍ବତଶୃଙ୍ଗ ଦର୍ଶନ କଲେ । ଏହା ପାରିଜାତ ବୃକ୍ଷର ବନଶ୍ରେଣୀଦ୍ୱାରା ବିରାଜିତ, କଳ୍ପବୃକ୍ଷ ସମୂହରେ ପରିବୃତ ଓ କାମଧେନୁ ବେଷ୍ଟିତ । ଏହାର ଶିଖର ଦେଶରେ ପ୍ରାକାର-ସଦୃଶ ଦର୍ଶନୀୟ ଦଶ ଯୋଜନ ବିସ୍ତୃତ ବର୍ତ୍ତୁଳାକାର ଉତ୍ତମ ରାସମଣ୍ଡଳ । ଏହି ରାସମଣ୍ଡଳ ମଧୁକରଗଣସଙ୍କୁଳ ସୁଗନ୍ଧ ଭୂଷିତ ସହସ୍ର ପୁଷ୍ପୋଦ୍ୟାନ ସମନ୍ୱିତ ଉତ୍ତମ ରତ୍ନ ସଂଯୁକ୍ତ ରାସମନ୍ଦିର ସମୂହଦ୍ୱାରା ବେଷ୍ଟିତ । ଏହା ସହସ୍ରକୋଟି ରତ୍ନମଣ୍ଡପସମନ୍ୱିତ ଏବଂ ରତ୍ନସୋପାନ ଶୋଭିତ । ଅନେକ ସ୍ତମ୍ଭ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ସିନ୍ଦୂର ବର୍ଣ୍ଣ ମଣିଖଚିତ । ମଧ୍ୟଭାଗ ମନୋହର ଇନ୍ଦ୍ରନୀଳମଣିଦ୍ୱାରା ଭୂଷିତ । ଏହା ରତ୍ନପ୍ରାକାର ସମନ୍ୱିତ କପାଟଯୁକ୍ତ ଚତୁର୍ଦ୍ୱାର ଶୋଭିତ, ବଦ୍ରଗ୍ରନ୍ଥିଯୁକ୍ତ । ପୁଣି ରସାଳ ପଲ୍ଲବ ସମନ୍ୱିତ କଦଳୀସ୍ତମ୍ଭସମୂହ ବିରାଜିତ । ଏହା ଶୁକ୍ଳ ଧାନ୍ୟ, ପର୍ଣ୍ଣ, ଲଖ, ଫଳ, ଦୂର୍ବାଙ୍କୁର, ଚନ୍ଦନ-ଅଗୁରୁ, କସ୍ତୁରୀ ଓ କୁଙ୍କୁମଚର୍ଚ୍ଚିତ । ହେ ନାରଦ ! ରତ୍ନାଳଙ୍କାରସଂଯୁକ୍ତ, ରତ୍ନମାଳା ବିରାଜିତ କୋଟି ଗୋପକନ୍ୟାଙ୍କଦ୍ୱାରା ଏହି ସ୍ଥାନ ବେଷ୍ଟିତ ଅଛି । ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ରତ୍ନନୂପୁର, ରତ୍ନକେୟୂର ଓ ରତ୍ନକଙ୍କଣ ଧାରଣ କରିଅଛନ୍ତି । ଗଣ୍ଡସ୍ଥଳରେ ରତ୍ନମୟ କୁଣ୍ଡଳ । ଏହି ସ୍ଥାନ ରାଧାଙ୍କ ଆଦେଶରେ ଗୋପୀମାନେ ରକ୍ଷା କରୁଛନ୍ତି । ଏମାନେ ଉତ୍ତମ ରତ୍ନମୁକୁଟ ଓ ରତ୍ନଭୂଷଣ ପରିଧାନ କରିଛନ୍ତି । ଏମାନେ ପୀତବସ୍ତ୍ର ପରିଧାନ କରିଛନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କ କବରୀ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ମାଳତୀମାଳା ଶୋଭିତ । ଏମାନେ ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ପାଦ-ପଦ୍ମ-ସେବାରେ ଆସକ୍ତଚିତ୍ତ । ଏହି ପ୍ରକାରରେ ଦେବତାମାନେ ଏ ସମସ୍ତ ଦର୍ଶନ କଲେ ।

ରାସମଣ୍ଡଳରେ ଶ୍ୱେତ-ରକ୍ତ--ଲୋହିତ କମଳ ବିରାଜିତ । ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ କ୍ରୀଡ଼ାସରୋବର ପରିବେଷ୍ଟିତ ଏବଂ କୁସୁମିତ ପୁଷ୍ପୋଦ୍ୟାନରେ ସୁଶୋଭିତ । ଏହି ଉଦ୍ୟାନରେ ପୁଷ୍ପଶଯ୍ୟାସମନ୍ୱିତ କୋଟି କୁଞ୍ଜକୁଟୀର ବିଦ୍ୟମାନ । ଏହା କର୍ପୂର-ତାମ୍ବୁଳ ଓ ବସ୍ତ୍ରାଳଙ୍କାର ପ୍ରଭୃତିଦ୍ୱାରା ସୁସଜ୍ଜିତ । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଶ୍ୱେତଚାମର-ଦର୍ପଣ-ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ରତ୍ନପ୍ରଦୀପ ଓ ଶୋଭାମୟ ବିଚିତ୍ର ପୁଷ୍ପମାଳା ସୁଶୋଭିତ । ତତ୍ପରେ ସେମାନେ ବୃନ୍ଦାବନ ନାମକ ଏକ ବିଚିତ୍ର ସୁନ୍ଦରବନ ଦର୍ଶନ କଲେ ।

ଏହି ବନ ମଧ୍ୟରେ ଫଳବୃକ୍ଷ ଶୋଭିତ ବିରଜାନଦୀର ସୁଶୀତଳ କରବାହୀ କହ୍ଲାରପଦ୍ମ ସଂସର୍ଗୀ ସମୀରଣଦ୍ୱାରା ରମଣୀୟ ରାଧା-ମାଧବଙ୍କ କ୍ରୀଡ଼ା-ସ୍ଥାନ ଦର୍ଶନ କଲେ । ଏହାର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ କଳ୍ପତରୁସମୂହ ବିରାଜିତ । ମଲ୍ଲିକାମାଳତୀ-କୁନ୍ଦ-କେତକୀ-ମାଧବୀଲତା-ଯୂଥିକା ପୁଷ୍ପସମୂହରେ ଏହି ବନ ଶୋଭା ସମ୍ପାଦନ କରୁଅଛି । ଏଥିରେ ପଚିଶକୋଟି ଗୃହକୁଞ୍ଜ ରହିଅଛି । ଏ ସବୁଥିରେ ଧୂପାମୋଦିତ ରତ୍ନପ୍ରଦୀପ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ଓ ମାଳାସମୂହ-ସମନ୍ୱିତ ଚନ୍ଦନଚର୍ଚ୍ଚିତ ପୁଷ୍ପଶଯ୍ୟା ରହିଅଛି । ଏଥିରେ ରାଧାଙ୍କ ଆଦେଶ ଅନୁସାରେ ଗୋପୀଗଣକର୍ତ୍ତୃକ ରକ୍ଷିତ ଅତିରମଣୀୟ ଦ୍ୱାତ୍ରିଂଶତ୍ କାନନ ଅଛି । ହେ ନାରଦ ! ଏହି ବନର ଅଭ୍ୟନ୍ତରରେ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ନିର୍ଜନ ସ୍ଥାନ ରହିଅଛି । ଏଠାରେ ଗୋପଜନମାନେ ବାସ କରନ୍ତି । ଏହାପରେ ବର୍ତ୍ତୁଳାକାର କୋଟି ଯୋଜନ ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ଗୋଲକଧାମକୁ ଦେବତାମାନେ ଗମନ କଲେ ।

ଦେଖିଲେ ସେ ପୁର ଅଟେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର
ପଞ୍ଚାଶ କୋଟି ଯୋଜନ ବିସ୍ତୃତ ତାହାର ।
ଈଶ୍ୱର ଇଚ୍ଛାରେ ସେହୁ ଅଟଇ ନିର୍ମିତ
ଅନିର୍ବଚନୀୟ ନାନା ଶୋଭାରେ ରଞ୍ଜିତ ।
ସେଠାରେ ପ୍ରବେଶ ହୋଇ ସର୍ବଦେବଗଣ
ବିରଜା ନଦୀକୁ ଆଗେ ଦେଖିଲେ ଯେ ପୁଣ ।
ଶୁଦ୍ଧ ସ୍ଫଟିକ ପରାୟେ ଦିଶଇ ତା ଜ୍ୟୋତିଃ
ସୁବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ସୁନିର୍ମଳ ମନୋହର ଅତି ।
ତୀରପାଶେ ମୁକ୍ତାମଣି ନାନାବିଧ ରତ୍ନ
ବିରାଜନ୍ତି ବସିବାରୁ ହୋଇ ଅତି ଯତ୍ନ ।
କେଉଁଠାରେ ରକ୍ତ-ପୀତ ନୀଳବର୍ଣ୍ଣ ମଣି
ଅଛି କେଉଁଠାରେ ଦିବ୍ୟ କଉସ୍ତୁଭ ଖଣି ।
ସେ ଅନ୍ତେ ଦେଖିଲେ ଶତଶୃଙ୍ଗ ଗିରିବର
ପାରିଜାତ ତରୁଗଣେ ଦିଶଇ ସୁନ୍ଦର ।

ଆବର ବହୁତ କାମଧେନୁ କଲ୍ପବୃକ୍ଷ
ଥିବାରୁ ସେ ହୋଇଅଛି ଶୋଭାର ସମକ୍ଷ ।
ଶିଖର ଦେଶରେ ରାସମଣ୍ଡଲ ଶୋଭିତ
ବର୍ତ୍ତୁଲ ଆକାର ଦଶଯୋଜନ ବିସ୍ତୃତ ।
ସୁଗନ୍ଧ ପୁଷ୍ପମଣ୍ଡିତ କୁସୁମ ଉଦ୍ୟାନ
ନାନାଜାତି ବୃକ୍ଷଗଣେ ଦିଶେ ଶୋଭାବନ ।
ସୁବର୍ଣ୍ଣ ସୋପାନ ରତ୍ନକଲସ ଅନେକ
ହରିତମଣି କିରଣେ ଦିଶେ ଜକଜକ ।
ସିନ୍ଦୂରବରନ ମଣି ଗୃହପାଶେ ରାଜେ
ମଧ୍ୟଦେଶେ ଇନ୍ଦ୍ରନୀଲମଣିଗଣ ରାଜେ ।
ପୁର ରହିଛନ୍ତି ତହିଁ ଗୋପକନ୍ୟାଗଣ
ଭରିଛନ୍ତି ଅଙ୍ଗଦେଶେ ନାନା ଆଭରଣ ।
ରାଧାଙ୍କ ସେବାରେ ମନ ଦେଇ ନିରନ୍ତର
ହୋଇଛନ୍ତି ତାଙ୍କ ଆଜ୍ଞାପାଳନେ ତତ୍ପର ।
ରହିଅଛି ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ କ୍ରୀଡ଼ାସରୋବର
ଫୁଟିଛନ୍ତି ଶ୍ୱେତ-ରକ୍ତ ପଙ୍କଜ ନିକର ।
ସହସ୍ରକୋଟି ସଂଖ୍ୟକ କୁସୁମ ଉଦ୍ୟାନ
କୁଞ୍ଜଲତାଯୁକ୍ତ ହୋଇ ଦିଶନ୍ତି ଶୋଭନ ।
ବିଚିତ୍ର କୁସୁମମାଲା ଲମ୍ବି ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ
ଦିଶୁଅଛି ଦେବଭୋଗ୍ୟ ମନ୍ଦର ସମାନେ ।

ସେ ରାସମଣ୍ଡଲ ଦେଖି ତହୁଁ ଚଲିଗଲେ
ବିଲକ୍ଷଣ ରମ୍ୟବନ ଗୋଟିଏ ଦେଖିଲେ ।

ବୃନ୍ଦାବନ ବୋଲି ଅଟେ ସେ ବନର ନାମ
ରାଧା-ମାଧବଙ୍କର ସେ ଅଟେ କ୍ରୀଡ଼ାସ୍ଥାନ ।

ବିରଜା ନଦୀ ତଟରେ ଅବସ୍ଥିତ ସେହି
କୁସୁମିତ ହୋଇଛନ୍ତି ବୃକ୍ଷଗଣ ତହିଁ ।

କୋକିଳ ଦମ୍ପତି ଡାଳେ ବସି କୁହୁସ୍ୱରେ
ଗାନ କରୁଛନ୍ତି ତୋଷ ଜନ୍ମାଇ ମନରେ ।
ସବୁଆଡ଼େ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ କଳ୍ପବୃକ୍ଷପନ୍ତି
ଥିବାରୁ ପରମଶୋଭା ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି ।
ପଞ୍ଚଶତ କୋଟି ଗୃହ କୁଟୀର ନିକୁଞ୍ଜ
ରହିଅଛନ୍ତି ତହିଁରେ ପୁଷ୍ପ-ତରୁପୁଞ୍ଜ ।
ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୃହରେ ଅଷ୍ଟରତ୍ନ ଦୀପାବଳୀ
ଦିଶୁଛନ୍ତି କିରଣରେ ଗଲପର ମିଳ ।
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ରତ୍ନ ଅଳଙ୍କାରେ ମଣ୍ଡି ଅପଘନ
ପୂରି ରହିଛନ୍ତି କେତେ ରମଣୀ ରତନ ।

ପଞ୍ଚଶତ କୋଟି ସଂଖ୍ୟା ଗୋପକୁଳସ୍ତ୍ରୀର
ରହିଛନ୍ତି ରାଧିକାଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ମାନକରି ।
ଏହିପରି ବୃନ୍ଦାବନ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ ଦେଖି
ଆନନ୍ଦରେ ଦେବଗଣ ହୋଇ ଅତି ସୁଖୀ

ଗୋଲକ ଭୁବନେ ଯାଇ ପ୍ରବେଶ ହୋଇଲେ
ବର୍ତ୍ତୁଳଆକାର ତାହା ହୋଇଛି ଦେଖିଲେ ।

କୋଟିଏ ଯୋଜନ ଅଟେ ତାହାର ବିସ୍ତାର
ବେଢ଼ାଇ ରଖିଛି ଦିବ୍ୟ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାକାର ।

ହେ ନାରଦ ! ଏହି ଧାମ ରତ୍ନପ୍ରାଚୀର ବେଷ୍ଟିତ ଚତୁର୍ଦ୍ୱାର-ସମନ୍ୱିତ । ପ୍ରତି ଦ୍ୱାରରେ ଦ୍ୱାରପାଳମାନେ ରହିଛନ୍ତି । ରତ୍ନଖଚିତ ନାନା ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟବସ୍ତୁ ସମନ୍ୱିତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ପଞ୍ଚାଶତ୍ କୋଟି ଆଶ୍ରମ ସୁଶୋଭିତ । ଏହି ଧାମ ସର୍ବାପେକ୍ଷା ସୁନ୍ଦରରୂପରେ ବିଲକ୍ଷଣ ଅମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନନିର୍ମିତ କୋଟି ସଂଖ୍ୟକ ଆଶ୍ରମରେ ଶୋଭିତ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ରୂପଧାରୀ କୃଷ୍ଣପାର୍ଷଦମାନଙ୍କର ମନ୍ଦିର ଓ ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ପ୍ରତି ବିଶୁଦ୍ଧ ଭକ୍ତିଯୁକ୍ତ କୋଟି ସଂଖ୍ୟକ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ମନ୍ଦିର ଅବସ୍ଥିତ । ହେ ନାରଦ ! ଏହି ଭାରତ ଭୂମିରେ ଯେଉଁମାନେ ଶତଜନ୍ମ ତପସାଧନରେ ପବିତ୍ର, ସୁଦୃଢ଼, ହରିଭକ୍ତି-

ଭକ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ କର୍ମବନ୍ଧନ ଛେଦନରେ ସମର୍ଥ ପରମଭକ୍ତ ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ଜ୍ଞାନପୂର୍ବକ ସ୍ୱପ୍ନରେ ହରିଧାନରେ ନିବିଷ୍ଟଚିତ୍ତ ହୋଇ ଦିବା-ନିଶି ‘ହରିନାମ’ ଜପ କରନ୍ତି, ସେହି କୃଷ୍ଣଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ମଣିରତ୍ନ-ନିର୍ମିତ ନାନା ଭୋଗସମନ୍ୱିତ ପୁଷ୍ପଶଯ୍ୟା, ପୁଷ୍ପମାଳା, ଶ୍ୱେତଚାମର ଓ ହରିଦ୍‌ବର୍ଣ୍ଣ ମଣିଶୋଭିତ ରତ୍ନଦର୍ପଣରେ ସୁଶୋଭିତ ଶତକୋଟି ନିବାସ ମନ୍ଦିର ସେହି ଗୋଲକଧାମରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛି । ଏହି ମନ୍ଦିର ସମୂହର ଶିଖର ଦେଶରେ ଅମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନକଳସ ସଜ୍ଜିତ ଅଛି । ଅଭ୍ୟନ୍ତର ଭାଗରେ ସୂକ୍ଷ୍ମବର୍ଣ୍ଣ ସମାଚ୍ଛାଦିତ ହୋଇଅଛି ।

ଏହାପରେ ଦେବତାମାନେ ରମଣୀୟ ଅକ୍ଷୟବଟ ଦର୍ଶନ କଲେ । ଏହା ପଞ୍ଚଯୋଜନ ବିସ୍ତୃତ ଓ ଦଶଯୋଜନ ଲମ୍ବ । ଏହା ସହସ୍ର ସ୍କନ୍ଧ-ଯାଯୁକ୍ତ, ଅସଂଖ୍ୟ ଶାଖାସମନ୍ୱିତ ରତ୍ନମୟ ବେଦୀମଣ୍ଡଳରେ ପରିଶୋଭିତ ଓ ସୁପକ୍ୱ ରତ୍ନମୟ ଫଳରେ ସମାକୀର୍ଣ୍ଣ । ଏହାପରେ ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ମନୋହର ରାଜମାର୍ଗ ଦର୍ଶନ କଲେ । ଏହି ରାଜମାର୍ଗ ଅଗୁରୁ-ଚନ୍ଦନ-କସ୍ତୁରୀ ଓ କୁଙ୍କୁମରସରେ ସିକ୍ତ । ଏହାର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଅପୂର୍ବ ବେଦିକାଯୁକ୍ତ ରତ୍ନମଣ୍ଡପ ବିରାଜମାନ । ଏହି ପଥର ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ କୁଙ୍କୁମାକ୍ତ ରମ୍ଭାସ୍ତମ୍ଭ ସରୋପିତ । ଏହି ରାଜପଥ କ୍ରୀଡ଼ାସକ୍ତ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ।

ତତ୍ପରେ ଦେବଗଣ ବହୁମୂଲ୍ୟରତ୍ନ ବିନିର୍ମିତ ସୋପାନ ଶୋଭିତ ଅଗ୍ନିବିଶୁଦ୍ଧ ବସନ, ଶ୍ୱେତଚାମର ଦର୍ପଣ, ରତ୍ନମୟ ଶଯ୍ୟା ଓ ପୁଷ୍ପମାଲ୍ୟ ବିଭୂଷିତ ଷୋଡ଼ଶଦ୍ୱାର ସଂଯୁକ୍ତ, ରତ୍ନମୟ ପ୍ରାକାର ପରିବେଷ୍ଟିତ, ପରିଖାଯୁକ୍ତ, ଅଗୁରୁ-ଚନ୍ଦନ ଓ କୁଙ୍କୁମ ଦ୍ରବ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚିତ ଏବଂ ଅସଂଖ୍ୟ ଦ୍ୱାରପାଳକର୍ତ୍ତୃକ ସୁରକ୍ଷିତ ମନୋହର ରାଜପୁର ଦର୍ଶନ କଲେ । ଯଥା—

‘ପୁଣି କିଛିଦୂରେ ରାଜମାର୍ଗକୁ ଦେଖିଲେ
ଜଡ଼ିତ ହୋଇଛି ଇନ୍ଦ୍ରନୀଳମଣି ଭୁଲେ ।
ତାରପାଶେ ପଦ୍ମରାଗସୂଚକ ନିର୍ମିତ
ରତନ ମଣ୍ଡିତ ଅଛି ହୋଇ ସୁସଜ୍ଜିତ ।

ଚନ୍ଦନ-କସ୍ତୁରୀ ତୁଲେ କୁଙ୍କୁମର ଜଳ
ପଡ଼ିବାରୁ ପୁଣି ହୋଇଅଛି ସେ ପଙ୍କିଳ ।

ତହିଁଉତ୍ତରୁ ସେମାନେ ରମ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ରମଣୀୟ ଆଶ୍ରମ ଅବଲୋକନ କଲେ । ଏହି ଧାମ ଅନିର୍ବଚନୀୟ ଶୋଭା ଧାରଣ କରିଅଛି । ପଣ୍ଡିତମାନେ ଏହା ବର୍ଣ୍ଣନାତୀତ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଏହି ମନ୍ଦିର ସୁଚାରୁ-ବର୍ତ୍ତୁଳାକାର ପରିମାଣ ଦ୍ୱାଦଶ କୋଶ । ଏହା ଅମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନସାର ନିର୍ମିତ, ରତ୍ନପ୍ରଭା ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ-ଶତମନ୍ଦିର ଶୋଭିତ, କଳ୍ପବୃକ୍ଷ ବିରାଜିତ, ଅଲଙ୍ଘନୀୟ ଗଭୀର ପରିଖାସମୂହଦ୍ୱାରା ବେଷ୍ଟିତ । ଏହା ମଧ୍ୟରେ ଶତପୁଷ୍ପୋଦ୍ୟାନ ରହିଅଛି । ଏହା ସପ୍ତଦ୍ୱାର ସମନ୍ୱିତ । ଏହି ସପ୍ତଦ୍ୱାରରୁ କ୍ରମେ ଷୋଡ଼ଶଦ୍ୱାର ରହିଅଛି । ଦେବତାମାନେ ସେହି ରମଣୀୟ ପୁରୀ ଦର୍ଶନକରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ମିତ ହେଲେ ।

ତତ୍ପରେ ସେମାନେ ମନୋହର ନୃତ୍ୟଦର୍ଶନ ଓ ରାଧା-କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଗୁଣସମନ୍ୱିତ ତାନ-ଲୟ-ଶୁଦ୍ଧ ମନୋହର ସଙ୍ଗୀତ ଶ୍ରବଣ କଲେ । ହେ ନାରଦ ! ଦେବଗଣ ଏହି ଗୀତାମୃତ ପାନକରି ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହେଲେ । ପରେ କୃଷ୍ଣାସକ୍ତମାନସ ସେହି ଦେବଗଣ କ୍ଷଣକାଳପରେ ଚେତନ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ପ୍ରତି ସ୍ଥାନରେ ମନୋରମ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ଦୃଶ୍ୟ ଅବଲୋକନ କଲେ । ଯଥା—

ଏ ରୂପେ ଦେବତାମାନେ ଦେଖି ଦେଖି ଗଲେ
ଅଳ୍ପଦୂରେ ପୁଣି ଏକ ଆଶ୍ରମ ଦେଖିଲେ ।

ସେ ଆଶ୍ରମ ରାଧାଙ୍କର ଅଟଇ ଯେ ଜାଣ
ବର୍ତ୍ତୁଳ ଆକାର ବାରକୋଶ ପରିମାଣ ।

ସେ ମଧ୍ୟରେ ରହିଅଛି ଶତେକ ମନ୍ଦିର
ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛନ୍ତି ରତ୍ନ-ସୁବର୍ଣ୍ଣ ନିକର ।

ଦୁର୍ଲ୍ଲଂଘ୍ୟ ଗଭୀର ଜଳ ଥାଇ ଗୃହପାଶେ
ସମୁଦ୍ର ବେଷ୍ଟିତ ସ୍ୱର୍ଗିର ପ୍ରାୟ ଦିଶେ ।

ସାତଗୋଟି ଦ୍ୱାର ରଖାଯାଇଛି ତହିଁରେ
ରତ୍ନମୟ ବେଦୀ କେତେ ଅଛି ତା ପାଖରେ ।
କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଭିତରକୁ ସାତ ସାତ ଦ୍ୱାର
ଥିବାରୁ ସେ ହୋଇଅଛି ଅତି ମନୋହର ।
ଆନନ୍ଦରେ ତହୁଁ ଖଣ୍ଡେଦୂର ଚାଲିଗଲେ
ମାର୍ଗରେ ବହୁତ ରମ୍ୟ ମନ୍ଦିର ଦେଖିଲେ ।
ରେ ବିରଜା ନଦୀକୂଳ ଯାଏ ଚାଲିଗଲେ
ସେ ଅନ୍ତରେ ମହାଶୂନ୍ୟ ମଣ୍ଡଳ ଦେଖିଲେ ।
ନିରାଧାର ଅଟଇ ସେ ଗୋଲକ ଭୁବନ
ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଇଚ୍ଛାବଳେ ହୋଇଛି ନିର୍ମାଣ ।
କେଉଁଠାରେ କାମିନୀଏ ନୃତ୍ୟବେଶ ଘେନ
ନୃତ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଗୁଣଗୁଣି ।
ସେ ସଙ୍ଗୀତ ସୁଧାପାନ କରି କର୍ଣ୍ଣସୁଖେ
ଚେତନା ହରାଇ କ୍ଷଣେ ପଡ଼ିଲେ ବିମୁଖେ ।
କେଉଁମାନେ ବୀଣାତାନେ ମୃଦଙ୍ଗ କଂସାଳ
ସଂକୀର୍ତ୍ତନ କରୁଛନ୍ତି ଧରି କରତାଳ ।
କେ ଯନ୍ତ୍ରଧରି ସୁସ୍ୱରେ କରୁଛି ବାଦନ
କରତାଳ ମାରିକେହୁ କରଇ ନର୍ତ୍ତନ ।
ମସ୍ତକ ଉପରେ କୁମ୍ଭ ଥୋଇ କେଉଁମାନେ
ନୃତ୍ୟ କରିବା ସକାଶେ ବିଚାରନ୍ତି ମନେ ।
କେଉଁ ନାରୀମାନେ ସାଜ ପୁରୁଷଙ୍କ ବେଶ
ଅନ୍ୟକୁ ବୋଲନ୍ତି ଆମ୍ଭ ପ୍ରିୟା ହେବ ଆସ ।
କେଉଁମାନେ କୃଷ୍ଣବେଶ ସଜାଇ ଅଛନ୍ତି
ରାଧାରୂପ ଘେନଛନ୍ତି କେତେକ ଯୁବତୀ ।
ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ହସି ହସି ଚାଲିଲେ ଦେବତା
ଚାଲିଲେ ଅନ୍ୟଆଡ଼କୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଚିନ୍ତା ।

ଜଗତ୍ ପ୍ରଭୁଗଣ ସେ ସବୁ ଦୃଶ୍ୟଦେଖି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ମିତ ହେଲେ । ହେ ନାରଦ ! ସେମାନେ କିଛିଦୂର ଗମନ କରି ରାଧାଙ୍କ ସଖୀମାନଙ୍କ ଆଶ୍ରମଗୃହ ପରିଦର୍ଶନ କଲେ । ସେମାନେ ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ପରି ସମାନ ରୂପଗୁଣଶାଳିନୀ । ଏହାପରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସଭାମଣ୍ଡପ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଏହାହିଁ ସୃଷ୍ଟିର ଶେଷ । ଏହା ଅଗମ୍ୟ ଓ ଅଦୃଶ୍ୟ । ଦେବତାମାନେ ଉକ୍ତ ଧାମ ଦର୍ଶନ କରି ପୁନରାୟ ରାଧାଙ୍କ ପ୍ରଥମ ଦ୍ୱାରକୁ ଗମନ କଲେ । ଏହି ଦ୍ୱାର ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ରତ୍ନ ଓ ମଣିନିର୍ମିତ ବେଦୀକାଦ୍ୱୟଦ୍ୱାରା ସମନ୍ୱିତ । ହରିଦ୍ରାଭ ମଣିମୟ ହୀରକମିଶ୍ରିତ ଅମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନଖଚିତ କବାଟ ଦ୍ୱାରା ଭୂଷିତ । ବୀରଭାନୁନାମକ ଏକ ପ୍ରଧାନ ଗୋପ ସେଠାରେ ଦ୍ୱାରପାଳ ନିଯୁକ୍ତ ଅଛନ୍ତି । ସେ ପୀତବସ୍ତ୍ର ପରିଧାନ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ରତ୍ନସିଂହାସନ ଉପରେ ରତ୍ନଭୂଷଣରେ ଭୂଷିତହୋଇ ବସିଛନ୍ତି । ଦେବତାମାନେ ଦ୍ୱାରପାଳଙ୍କୁ ସ୍ୱ ସ୍ୱ ଗମନାଭିଳାଷ ବ୍ୟକ୍ତ କଲେ । ଦ୍ୱାରପାଳ କହିଲେ—'ସୁରଗଣ ! ମୁଁ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଅନୁମତି ବ୍ୟତୀତ ପୁର ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାର ଅନୁମତି ପ୍ରଦାନ କରିପାରିବି ନାହିଁ । ତତ୍ପରେ ଦ୍ୱାରରକ୍ଷକ ଭୃତ୍ୟମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଦେବଗଣଙ୍କ ଆଗମନ ସମ୍ବାଦ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ଭୃତ୍ୟ ମୁଖରୁ ଅନୁଜ୍ଞା ଲଭକରି ଦେବତାମାନେ ପୁର ପ୍ରବେଶର ଅନୁମତି ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ ।

ଦେବଗଣ ସେହି ଦ୍ୱାରପାଳଙ୍କୁ ସମ୍ଭାଷଣ କରି ତତୋଽଧିକ ମନୋରମ ବିଚିତ୍ର ସୁନ୍ଦର ଦ୍ୱିତୀୟ ଦ୍ୱାରରେ ଉପନୀତ ହେଲେ । ସେଠାରେ ଚନ୍ଦ୍ରପ୍ରଭନାମକ ଜଣେ କିଶୋର ବୟସ୍କ ଗୋପ ବେତ୍ରହସ୍ତରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣସିଂହାସନରେ ଉପବିଷ୍ଟ ରହି ଦ୍ୱାରରକ୍ଷକ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି । ଦେବତାମାନେ ତାଙ୍କୁ ସମ୍ଭାଷଣପୂର୍ବକ ମଣିତେଜରେ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ବିଚିତ୍ର ଓ ତତୋଽଧିକ ସୁନ୍ଦର ତୃତୀୟ ଦ୍ୱାରରେ ଉପନୀତ ହେଲେ । ସେଠାରେ ଦ୍ୱିଭୁଜ ମୁରଲୀଧର ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର କିଶୋର ବୟସ୍କ ଜଣେ ଗୋପ ଦ୍ୱାରରକ୍ଷକ ନିଯୁକ୍ତ ଥିବାର ଦେଖିଲେ । ସେ ରାଧା-କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅତିଶୟ ପ୍ରିୟପାତ୍ର ଏବଂ ନବଲକ୍ଷ ଗୋପ ପରିବେଷ୍ଟିତ ହୋଇ ରାଜାଙ୍କ ପରି ଅବସ୍ଥାନ କରୁଅଛନ୍ତି । ଦେବତାମାନେ ସେହି ଦ୍ୱାରପାଳଙ୍କୁ ସମ୍ଭାଷଣପୂର୍ବକ ମଣି-

ତେଜରେ ପ୍ରଦୀପ୍ତ ଅତ୍ୟଦ୍ଭୁତ ଚତ୍ରରେ ରଞ୍ଜିତ ଓ ପୂର୍ବ ଦ୍ୱାର ଅପେକ୍ଷା ବଲକ୍ଷଣ ରମ୍ୟମନୋହର ଚତୁର୍ଥ ଦ୍ୱାରରେ ଉପନୀତ ହେଲେ । ସେଠାରେ ବସୁଭାନାମକ ଜଣେ ପରମ ସୁନ୍ଦର କଶୋର ବ୍ରଜେଶ୍ୱର ଗୋପ ଦ୍ୱାରରକ୍ଷକ ନଯୁକ୍ତ ଅଛନ୍ତ । ଏହ ଗୋପ ରତ୍ନଭୂଷଣରେ ଭୂଷିତ ହୋଇ ରତ୍ନସିଂହାସନରେ ଉପବେଶନପୂର୍ବକ ମଣିଦଣ୍ଡ ହସ୍ତରେ ଏହ ଦ୍ୱାର ରକ୍ଷାକରୁଛନ୍ତ । ଏହାଙ୍କ ବଦନ ସହାସ୍ୟ । ଦେବଗଣ ଏହ ଦ୍ୱାର ଅତକ୍ରମ କର ମଣିମୟ ଭତ୍ତିସ୍ଥିତ ବଚତ୍ର ଚତ୍ର ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ପଞ୍ଚମ ଦ୍ୱାରରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଏହ ଦ୍ୱାରରେ ଦେବପ୍ରସ୍ଥ ନାମକ ଜଣେ ଗୋପ ରତ୍ନଭୂଷଣରେ ଭୂଷିତ ହୋଇ ରତ୍ନସିଂହାସନରେ ଉପବେଶନ ପୂର୍ବକ ଦ୍ୱାର ରକ୍ଷା କରୁଅଛନ୍ତ । ସେ ଦ୍ୱାରୀ କଦମ୍ବ କୁସୁମରେ ସୁଶୋଭତ । ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ରତ୍ନକୁଣ୍ଡଳ ଶୋଭତ ଏବଂ ଅଗୁରୁ-ଚନ୍ଦନ-କସ୍ତୁରୀ ଓ କୁଙ୍କୁମ ଦ୍ରବ୍ୟରେ ଚର୍ଚ୍ଚିତ ତଥା ଦଶଲକ୍ଷ ଗୋପପରବେଷ୍ଟିତ ହୋଇ ବେତ୍ରହସ୍ତରେ ଉପସ୍ଥିତ । ହେଠାରୁ ଦେବଗଣ ଷଷ୍ଠଦ୍ୱାରରେ ଉପନୀତ ହେଲେ ଏହ ଦ୍ୱାରପାଳର କର୍ଣ୍ଣରେ ରତ୍ନକୁଣ୍ଡଳ, ଗଳଦେଶରେ ଶ୍ରୀଗଣ୍ଡ ପଲ୍ଲବ ଶୋଭା ପାଉଅଛୁ । ତତ୍ପରେ ସେମାନେ ସପ୍ତମ ଦ୍ୱାରରେ ଉପନୀତ ହେଲେ ।

ଏହା ଉକ୍ତ ଷଡ଼ଦ୍ୱାରଠାରୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ରମଣୀୟ । ସେଠାରେ ରତ୍ନଭା ନାମକ ଗୋପ ଦ୍ୱାରରକ୍ଷକ ନଯୁକ୍ତ ଅଛନ୍ତ । ତାଙ୍କ ଗଳଦେଶ ପୁଷ୍ପମାଳା ବଭୂଷିତ ଏବଂ ମୁଖମଣ୍ଡଳ ସହାସ୍ୟ । ତତ୍ପରେ ସେମାନେ ଅଷ୍ଟମ ଦ୍ୱାରରେ ଉପନୀତ ହେଲେ । ସେଠାର ଦ୍ୱାରୀର ନାମ ସୁପାର୍ଶ୍ୱ । ତାହାର ବଦନ ସସ୍ମିତ । ଲଲାଟରେ ଶ୍ରୀଖଣ୍ଡ ତଲକ ଓ ସର୍ବାଳଙ୍କାର ଭୂଷିତ । ସେଠାରୁ ସେମାନେ ନବମ ଦ୍ୱାରରେ ଉପନୀତ ହେଲେ । ସେଠାରେ ସୁବଳ ଗୋପ ଦ୍ୱାରରକ୍ଷକ ଭାବରେ ନଯୁକ୍ତ । ତତ୍ପରେ ସୁଦାମ ନାମକ ଗୋପ ଦଶମ ଦ୍ୱାରର ଦ୍ୱାରରକ୍ଷକ ଭାବରେ ନଯୁକ୍ତ ଥିବାର ଦେଖିଲେ । ତତ୍ପରେ ରାଧିକାଙ୍କ ପୁତ୍ରସଦୃଶ ଶ୍ରୀଦାମ ନାମକ ଦ୍ୱାରପାଳ ଏକାଦଶ ଦ୍ୱାରରେ ନଯୁକ୍ତ ଥିବାର ଦେଖିଲେ । ସେ ଶ୍ରେଷ୍ଠରତ୍ନନିର୍ମିତ ବଚତ୍ର ମୁକୁଟ ଧାରଣ କର ବେତ୍ରହସ୍ତରେ ଦ୍ୱାର ରକ୍ଷା କରୁଛନ୍ତ । ଏହା

ପରେ ଦ୍ୱାଦଶ ଦ୍ୱାରରେ ଦେବତାମାନେ ଉପନୀତ ହେଲେ । ଏହି ଦ୍ୱାର ଅମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନନିର୍ମିତ ବେଦୀସମୂହରେ ପରିବୃତ । ସମସ୍ତଙ୍କ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ, ଅତ୍ୟାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ, ଅଦୃଶ୍ୟ, ଅଶ୍ରୁତପୂର୍ବ ହୀରକ ଭିତ୍ତିଉପରେ ଅବସ୍ଥିତ ନାନା ଚିତ୍ରରେ ସୁନ୍ଦର ମନୋରମ । ସେଠାରେ ଗୋପାଙ୍ଗନାମାନଙ୍କୁ ଦ୍ୱାରରକ୍ଷକ ଭାବରେ ଦର୍ଶନ କଲେ । ସେମାନେ ପୀତବସ୍ତ୍ର ପରିଧାନା-କବରୀ ଉପରେ ଶୋଭିତା-ସର୍ବାଙ୍ଗ ମାଳତୀମାଳା ଭୂଷିତା-ରତ୍ନନୂପୁର ଓ କଙ୍କଣ ଶୋଭିତା । ସେମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରିୟତମା । ତତ୍ପରେ ଅନ୍ୟଦ୍ୱାର ବିସୂରେ ତଦପେକ୍ଷା ଧନ୍ୟା-ମାନ୍ୟା ଗୋପାଙ୍ଗନାମାନଙ୍କୁ ଦ୍ୱାରରକ୍ଷକ ଭାବରେ ନିଯୁକ୍ତ ଥିବାର ଦର୍ଶନ କଲେ । ପରିଶେଷରେ ଦେବତାମାନେ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ଷୋଡ଼ଶ ଦ୍ୱାରରେ ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ଦର୍ଶନ ନିମିତ୍ତ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଏହି ଦ୍ୱାର ରାଧାଙ୍କ ସଦୃଶୀ ସଖୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରକ୍ଷିତ । ସେମାନେ ରାଧାଙ୍କ ଚିନ୍ତାରେ ନିରତ ରହିଛନ୍ତି । ତତ୍ପରେ ଦେବଗଣ ଶ୍ରୀମତୀ ରାଧାଙ୍କ ଅଭ୍ୟନ୍ତର ଦ୍ୱାର ଦର୍ଶନ କରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ମିତ ହେଲେ । ତାହା ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ମଣିରତ୍ନନିର୍ମିତ ଦୁଇଟି ବେଦୀକାରେ ସମାଲଙ୍କୃତ । ଏହି ଦ୍ୱାର ହରିତ୍‌ବର୍ଣ୍ଣ ମଣିମୟ ସ୍ତମ୍ଭସମୂହରେ ପରିଶୋଭିତ । ମଧ୍ୟଭାଗରେ ସିନ୍ଦୂରାକାର ମଣିମଣ୍ଡନ ବିରାଜିତ ଏବଂ ପାରିଜାତ କୁସୁମ ଭୂଷିତ । ଏହି ପୁର ଦର୍ଶନ କଲପରେ ସେମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣ ଦର୍ଶନ ନିମିତ୍ତ ଉତ୍ସୁକ ହେଲେ ।

ଦେବତାମାନେ ପୁଲକାଞ୍ଚିତ ବିଗ୍ରହ, ଅଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣନୟନ ଓ ଈଷତ୍ ନତକନ୍ଧର ହୋଇ ରାଧିକାଙ୍କର ମନୋହର ମନ୍ଦିର ଦର୍ଶନ କଲେ । ଏହି ଅଭ୍ୟନ୍ତର ମନ୍ଦିର ଅମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନସାର ନିର୍ମିତ, ହୀରକ ଖଚିତ, ନାନା ମଣିସ୍ତମ୍ଭଭୂଷିତ, ପାରିଜାତ କୁସୁମମାଳାରେ ସେବିତ, ମୁକ୍ତା-ମାଣିକ୍ୟ-ଶ୍ୱେତଚାମର ଦର୍ପଣସମୂହ ଏବଂ ଅମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନକଳସ ଭୂଷିତ । ଏହି କଳସରେ ଶ୍ରୀଖଣ୍ଡ ପଲ୍ଲବ ଏବଂ ପଟ୍ଟସୂତ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥି ସମନ୍ୱିତ ରହିଅଛି । ଏହା ମଣିସ୍ତମ୍ଭସମନ୍ୱିତ ରମଣୀୟ ପ୍ରାଙ୍ଗଣରେ ଭୂଷିତ ଓ ଚନ୍ଦନ-ଅଗୁରୁ-କସ୍ତୁରୀ-କୁଙ୍କୁମ ଦ୍ରବ୍ୟରେ ଚର୍ଚ୍ଚିତ ଏବଂ ଶୁକ୍ଳଧାନ୍ୟ, ଶୁକ୍ଳପୁଷ୍ପ, ପ୍ରବାଳ, ଫଳ, ତଣ୍ଡୁଳ ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣପାତ୍ର, ଦୁର୍ବା, ଆତପ ତଣ୍ଡୁଳ, ଳ ପ୍ରଭୃତି ଭୂଷିତ ।

ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ, ଅନିର୍ବଚନୀୟ, ଅନିରୂପଣୀୟ ଯେଉଁ ବସ୍ତୁ-ସେ ଦ୍ରବ୍ୟରେ ମନୋହର ରତ୍ନଶଯ୍ୟା, ସୂକ୍ଷ୍ମବସ୍ତ୍ର ପରିଚ୍ଛଦ ଓ ପାରିଜାତ ମାଲାଦ୍ୱାରା ଶୋଭିତ । ଏହା ଗୋପୀମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗୀତରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏଠାରେ ରାଧା-କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଗୁଣସମନ୍ୱିତ ମଧୁର କୀର୍ତ୍ତନ ସ୍ୱର ଶୁଣାଯାଉଅଛି । ଦେବଗଣ ଏ ସମସ୍ତ ଦର୍ଶନକରି ଅତିଶୟ ବିସ୍ମିତ ହେଲେ । ସେମାନେ ଗାନ, ଶ୍ରବଣ ଓ ନୃତ୍ୟ ଦର୍ଶନରେ ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ ହୋଇଗଲେ । ତତ୍ପରେ ସେମାନେ ରମଣୀୟ ରତ୍ନସିଂହାସନ ଦର୍ଶନ କଲେ । ଏହି ସିଂହାସନ ରତ୍ନମୟ କଳାସମୂହରେ ସମନ୍ୱିତ ଓ ଚିତ୍ରପୁତ୍ତଳିକା-ଚିତ୍ରପୁଷ୍ପ ଓ ଚିତ୍ରକାନନ-ଭୂଷିତ । ସେଠାରେ କୋଟିସୂର୍ଯ୍ୟସମପ୍ରଭ ଓ ସୁଶୀତଳ ଅତ୍ୟଦ୍ଭୁତ କିରଣ ପ୍ରଭାରେ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ତେଜଃପୁଞ୍ଜ ବିରାଜମାନ । ଏହା ସପ୍ତତାଳ ପ୍ରମାଣ ଓ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ । ଯେହି ତେଜ ପ୍ରଭାରେ ସମସ୍ତ ତେଜ ନଷ୍ଟପ୍ରଭ ହୋଇଯାଉଛି । ଦେବତାମାନେ ସେହି ତେଜୋମୟ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି ତେଜଃ ସମୀପରେ ଧ୍ୟାନଯୋଗରେ ଅବସ୍ଥାନ କଲେ । ତତ୍ପରେ ବ୍ରହ୍ମା-ମହାଦେବ ଓ ଧର୍ମଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଧରି ଏହି ତିନିଜଣ ଏକତ୍ର ହୋଇ କୃତାଞ୍ଜଳିପୁଟରେ ଧ୍ୟାନ କରି ଗୁଣାତୀତ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତବ କରିବାକୁ ଲଗିଲେ ।—

ପୁଣି ବେନି ରତ୍ନବେଦୀ ଦେଖିଲେ ସେଠାରେ
ଖଚିତ ହୋଇଛି କେତେ ମଣି ସେ ମଧ୍ୟରେ ।

ଚାରିକୋଣରେ ହରିତ ମଣି ସ୍ତମ୍ଭମାନ
ମଧ୍ୟସ୍ଥିତ ମଣି ଅଟେ ସିନ୍ଦୂର ବରନ ।

ପାରିଜାତ ପୁଷ୍ପମାଳା ଲମ୍ବିଛି ବହୁତ
ତହିଁରୁ ସୁଗନ୍ଧ ଘେନି ବହୁଅଛି ବାତ ।

ଏମନ୍ତ ସେ ପୁରି ଶୋଭା ଦେଖି ଦେବଗଣ
ସେ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କରି ସମ୍ଭାଷଣ ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମ ଦର୍ଶନ ଇଚ୍ଛାରେ
ରାଧାଙ୍କ ଅନ୍ତଃପୁରକୁ ଚଳେ ଧୀରେ ଧୀରେ ।

ଖଣ୍ଡେଦୂରେ ଦେବୀଙ୍କର ବିଚିତ୍ର ମନ୍ଦିର
ବେଢ଼ାଇ ଅଛି ତା' ଚାରିପାଶେ କେତେ ଘର ।
ଚାରିଗୋଟି ମାଳାରେ ସେ ହୋଇଛି ବିଭକ୍ତ
ଅମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନରେ ସବୁସ୍ଥାନ ବିରଚିତ ।
ସୁବର୍ଣ୍ଣର ସ୍ତମ୍ଭମାନ ବଜ୍ର ସହିତରେ
ନିର୍ମିତ ହୋଇଛି ଇନ୍ଦ୍ରଧ୍ୱଜ ପରକାରେ ।
ସେ ମଧ୍ୟରେ ପାରିଜାତ ପୁଷ୍ପ ମାଳମାନ
ବନ୍ଧା ହୋଇଅଛି ତାହାସଙ୍ଗେ ମୁକ୍ତାଜାଲ ।
ମାଣିକ ଦର୍ପଣ ଶୁଦ୍ଧ ଚାମର ବିଶେଷ
ଥୁଆ ହୋଇଅଛି କାହିଁ ସୁବର୍ଣ୍ଣ କଳସ ।
ପଞ୍ଚସୂତ୍ରେ ଗୁନ୍ଥା ହୋଇ ଶ୍ରୀଖଣ୍ଡ ପଲ୍ଲବ
ବନ୍ଧା ହୋଇଅଛି ଦ୍ୱାରଦେଶେ କେଉଁ ଠାବ ।
ଚନ୍ଦନ-କୁଙ୍କୁମ ଦ୍ରବ୍ୟ କସ୍ତୁରୀ ସହିତେ
ଶୁକ୍ଳ ପୁଷ୍ପ ରଖା ହୋଇଅଛି ପୂର୍ଣ୍ଣ ପାତ୍ରେ ।
ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରେ ଯେଉଁ ଦ୍ରବ୍ୟ ଅଟଇ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ
ପୂର୍ଣ୍ଣହୋଇ ରହିଅଛି ସେ ପୁରରେ ସର୍ବ ।

ସୁଲଳିତ ରତ୍ନଶଯ୍ୟା ସୂକ୍ଷ୍ମ ପରିଚ୍ଛଦ
ଦେଖାଯାଉଛନ୍ତି ରୂପେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଶଦ ।

ବିବିଧ ପ୍ରକାର ବାଦ୍ୟ ବାଜଣା ନାଦରେ
ଶବ୍ଦିତ ହୋଇଛି ପୁଣି ସ୍ୱରଯନ୍ତ୍ର ସ୍ୱରେ ।

ଆଦର ଗୋପବନିତା ସଙ୍ଗୀତ ଗାୟନ
ଶ୍ରବଣମାତ୍ରେ ମୋହିତ କରୁଅଛି ମନ ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ରାଧିକାଙ୍କର ଗୁଣଗାନ ମାନ
କେତେ ଗୋପୀ ବସି କରୁଅଛନ୍ତି ଗାୟନ ।

ଉତ୍ତମ ଗୀତ ଶ୍ରବଣ କରି ସେ ଅନ୍ତରେ
ବିବିଧ ପ୍ରକାର ନୃତ୍ୟ ଦେଖି ତୋଷଭରେ ।

ଧ୍ୟାନରେ ନିବିଷ୍ଟ କରି ନିଜ ନିଜ ମନ
ଉଭହେଲେ ଚିତ୍ରାର୍ପିତ ପିତୁଳା ସମାନ ।
ଦେଖିଲେ ଆଗରେ ଦିବ୍ୟ ରତ୍ନସିଂହାସନ
ମଣ୍ଡଳ ଆକୃତି ଶତଧନୁ ପରିମାଣ ।
ଉତ୍ତମ ରତ୍ନକଳସ ଶତ ଶତ ତହିଁ
ରଖାଯାଇଛନ୍ତି ଦିବ୍ୟ ତେଜଃପୁଞ୍ଜ ବହି ।
ଚିତ୍ର ପୁତ୍ତଳିକା ଚିତ୍ର ପୁଷ୍ପ କାନନରେ
ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛନ୍ତି ସେ ସିଂହାସନ ନିରନ୍ତରେ ।
ସେ ମଧ୍ୟରେ ଜ୍ୟୋତିଃର୍ମୟ ବ୍ରହ୍ମତେଜ ପୁଞ୍ଜ
ନିନ୍ଦା କରୁଅଛି ଶତଲକ୍ଷ କୋଟି ସୂର୍ଯ୍ୟ ।
ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ସେହି ଅଦ୍ଭୁତ ସ୍ୱରୂପ
ସପତତାଳ ପ୍ରମାଣ ଅଟଇ ତା ରୂପ ।
ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ସର୍ବବୀଜ ଚକ୍ଷୁବୋଧକର
ଏମନ୍ତ ତେଜକୁ ଦେଖି ସକଳ ଅମର ।
ଆନନ୍ଦରେ ନିଜ ନିଜ ନୟନରୁ ନୀର
ବୁହାଇ ପୁଲକେ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି କଳେବର ।
ସେ ବ୍ରହ୍ମତେଜ ଆଗରେ ଦଣ୍ଡବତ ହୋଇ
ପ୍ରଣାମ କରିଣ ଉଠି ଶିରେ କର ଦେଇ ।
ଦକ୍ଷିଣରେ ପ୍ରଜାପତି ବାମେ ମହେଶ୍ୱର
ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଧର୍ମ ପୁଣି ସମସ୍ତ ଅମର ।
ଆଗଭର ହୋଇ ବ୍ରହ୍ମା ବୋଇଲେ ଆନନ୍ଦେ
ହେ ବ୍ରହ୍ମ ପଦାର୍ଥ ନମସ୍କାର ତୁମ୍ଭ ପଦେ ।

ହେ ବର-ବରେଣ୍ୟ-ବରଦ ଓ ବରଦମାନଙ୍କର କାରଣ-ସର୍ବଭୂତକାରଣ-ତେଜୋରୂପ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ମୁଁ ନମସ୍କାର କରୁଅଛି । ଆପଣ ମଙ୍ଗଳ-ମଙ୍ଗଳାର୍ହ-ମଙ୍ଗଳପ୍ରଦ-ସମସ୍ତମଙ୍ଗଳାଧାର-ତେଜୋରୂପ ହରିଙ୍କୁ ନମସ୍କାର । ସଗୁଣ-ନିର୍ଗୁଣ, ସନାତନ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ୟୋତିଃ ସ୍ୱରୂପ-ସାକାର-

ନିରାକାର ତେଜୋରୂପ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର । ହେ ଅନିର୍ବଚନୀୟ ବ୍ୟକ୍ତ-ଅବ୍ୟକ୍ତ, ଅନିର୍ଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ସ୍ୱେଚ୍ଛାରୂପ, ସର୍ବରୂପ, ତେଜୋରୂପଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଅଛୁ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଗୁଣର ବର୍ଣ୍ଣନା କ'ଣ କରିବି ? ଆପଣ ଅସାକ୍ଷୀ ଓ ସର୍ବସାକ୍ଷୀ । ଆପଣ ପାଦବିହୀନ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଗମନ ସକ୍ଷମ । ଚକ୍ଷୁହୀନ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସର୍ବଦର୍ଶୀ । ହସ୍ତସଖାଦିଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଭୋଜନରେ ସକ୍ଷମ । ତୁମେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଈଶ୍ୱର; ତୁମର ଈଶ୍ୱର କେହି ନାହିଁ । ତୁମେ ଅନାଦି । ତୁମେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଆତ୍ମା । ଧର୍ମ ତୁମ ରକ୍ଷିତ ବିଷୟକୁ ରକ୍ଷା କରୁଛନ୍ତି । ତୁମ ନିରୂପିତ କାଳରେ ଶିବ ସଂହାର କରନ୍ତି । ତୁମ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ମୁଁ କର୍ମଫଳ ପ୍ରଦାନ କରୁଅଛୁ । ଆମେ ଏପରି କ୍ଷମତାଶାଳୀ ହେଲେ ମଧ୍ୟ, ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରଭୁ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତୁମ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ଉପରେ ଆମର କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ଖାଟିପାରେ ନାହିଁ । ମୁଁ ଯେପରି ତୁମର ଜଣେ ସେବକ, ସେହିପରି ଅନନ୍ତ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରେ ତୁମର ଅନନ୍ତ ସେବକ ବର୍ତ୍ତମାନ । ତୁମ ମହାବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ପ୍ରତି ଲୋମକୂପରେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ବିରାଜମାନ । ସେହି ବିଷ୍ଣୁ ତୁମର ଷୋଳକଳାରୁ ଏକ କଳା ସଙ୍ଗେ ସମାନ । ଯୋଗୀମାନଙ୍କର ତୁମେ କେବଳ ଧ୍ୟାନଗମ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ତୁମ ଭକ୍ତମାନେ ତୁମର ସେହି ରୂପକୁ କେବଳ ଯେ ଦର୍ଶନ କରିପାରନ୍ତି ତାହାନୁହେଁ—ତୁମ ପଦର ନିରନ୍ତର ସେବା କରିଥାନ୍ତି ।

ହେ ଭଗବନ୍ ! ଧ୍ୟାନ ଓ ମନ୍ତ୍ର ଅନୁସାରେ ତୁମର ଯେ କିଶୋର ମନୋହର ବେଶ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି, ତଦ୍ରୂପ ଦର୍ଶନଦାନରେ ଆମମାନଙ୍କୁ କୃତାର୍ଥ କରନ୍ତୁ । ସେ ରୂପ ନବୀନ ନୀରଦସଦୃଶ ଶ୍ୟାମ-ପୀତାମ୍ବରଧାରୀ-ଦ୍ୱିଭୁଜ କରେ ମୁରଲୀ-ସଜ୍ଜିତ ମନୋହର । ତୁମର ଚୂଡ଼ା ମୟୂରପୁଚ୍ଛ ଶୋଭିତ । ଅମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନସାର ନିର୍ମିତ ଭୂଷଣରେ ଭୂଷିତ ଅମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନନିର୍ମିତ କିରୀଟ ଓ ମୁକୁଟଦ୍ୱାରା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଶୋଭାସମ୍ପନ୍ନ । ତୁମେ ରାଧାବକ୍ଷସ୍ଥଳବିହାରୀ ମନୋହର ରୂପ ଦର୍ଶନ କରାନ୍ତୁ—ଏତିକି କହି ନୀରବ ହେଲେ ।

ଆଗଭର ହୋଇ ବ୍ରହ୍ମା ବୋଇଲେ ଆନନ୍ଦେ
ହେ ବ୍ରହ୍ମପଦାର୍ଥ ନମସ୍କାର ତୁମ୍ଭ ପଦେ ।

ସକଳ କରତା ତୁମ୍ଭେ ସର୍ବବେଦମୟ
ତୁମ୍ଭ କୃପାବଳେ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅଇ ଅଭୟ ।
ଯେ ତୁମ୍ଭ ମଙ୍ଗଳରୂପ ସର୍ବ ଶୁଭକର
ପ୍ରଣାମ କରୁଛୁ ମୁହିଁ ତୁମ୍ଭ ଶ୍ରୀପୟର ।
ସଗୁଣ-ନିର୍ଗୁଣ ବ୍ରହ୍ମ ନିତ୍ୟ ସନାତନ
ପ୍ରଣାମ କରୁଛୁ ମୁହିଁ ତାଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣ ।
ବ୍ୟକ୍ତ-ଅବ୍ୟକ୍ତ ସ୍ୱରୂପ ସ୍ୱେଚ୍ଛାମୟ ହରି
ନମସ୍ତେ ନମସ୍ତେ ଦେବ ରାଧିକାବିହାରୀ ।
ତୁମ୍ଭ ଆଜ୍ଞାରେ ଜଗତ ରକ୍ଷାକରେ ଧର୍ମ
କରନ୍ତି ସମସ୍ତ ଲୋକ ଯେ ଯାହାର କର୍ମ ।
ସଂହାରକାଳ ନିଶ୍ଚୟ ତୁମ୍ଭେ କର ଯେବେ
ବିନାଶ କରନ୍ତି ରୁଦ୍ର ଚରାଚର ତେବେ ।
ତୁମ୍ଭ ପାଦ ସେବି ମୁହିଁ ସକଳ କରତା
ବୋଲାଏ ଆବର ତିନିଭୁବନେ ବିଧାତା ।
ତୁମ୍ଭ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର କର୍ମଫଳ ମୁହିଁ
ଦେବାସକାଶେ କଦାପି ସମର୍ଥ ନୁହଇ ।
ଆହେ ପରମପୁରୁଷ ପ୍ରଭୁ ଦାମୋଦର
କିଶୋର ସୁନ୍ଦର ରୂପ ଅଟେ ଯେ ତୁମ୍ଭର ।
ନବୀନ ଜଳଦପ୍ରାୟେ ଶ୍ୟାମଳ ବରନ
କଟିତଟରେ ଶୋଭିତ ସପୀତ ବସନ ।
ଦ୍ୱିଭୁଜ ସସ୍ମିତ ମୁଖ ରୂପ ମନୋହର
ମୁରଲୀ ଯନ୍ତ୍ର ରାଜିତ ଅଟେ ବେନି କର ।
ମୟୂରପୁଚ୍ଛ ରଚିତ ରମ୍ୟ କେଶଜାଲ
ଶୋଭିଦିଶେ ତା'ର ପରେ ମାଳତୀର ମାଳ ।
କିରୀଟ-ମୁକୁଟ ଆଦି ଭୂଷଣ ନିକର
ହେବାରୁ ଶୋଭାପ୍ରକାଶ ହୁଏ ନିରନ୍ତର ।

ଶରତ ପଙ୍କଜତୁଲ୍ୟ ଶ୍ରୀମୁଖ ମଣ୍ଡଳ
ନିନ୍ଦା କରୁଅଛି ଓଷ୍ଠ ପକ୍ୱ ବିମ୍ବଫଳ ।
କେଳିକଦମ୍ବ ପାଦପ ମୂଳେ ଅବସ୍ଥିତ
ରାସକ୍ରୀଡ଼ାରେ ଆସକ୍ତ ହୋଇଅଛି ଚିତ୍ତ ।
ଏପରି ବାଞ୍ଛିତରୂପ ଦେଖିବାକୁ ମୋର
ହେଉଅଛି ପୁନଃ ପୁନଃ ମାନସ ଅସ୍ଥିର ।
ଏମନ୍ତ କହିଣ ବ୍ରହ୍ମା ନମସ୍କାର କଲେ
ଦଣ୍ଡବତ ହୋଇ କରଯୋଡ଼ି ଉଭା ହେଲେ ।

ବ୍ରହ୍ମା ଓ ଦେବଗଣ ଏହିପରି ଧ୍ୟାନ ଓ ସ୍ତବ କଲାପରେ କସ୍ମାତ୍ ସମସ୍ତ ଅତୀତ ହୋଇଗଲା । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ସେହି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଜ୍ୟୋତିଃମଧ୍ୟରୁ ମନୋହର ଶରୀର ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ସେହି ଶରୀର କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ ପରମ ଆହ୍ଲାଦଜନକ-ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟ ଚିତ୍ତମୋହନ ଓ ଅତୀବ ମନୋହର । ଦେବତାମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସମୀପରେ ରାଧାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଦର୍ଶନ କଲେ । ଦେବତାମାନେ ଦେଖିଲେ—

ନିରୀକ୍ଷଣ କରି କିଛିକ୍ଷଣ ଅନାଇଲେ
ତା ମଧ୍ୟରେ କମନୀୟ ଶରୀର ଦେଖିଲେ ।
ସଜଳ ନୀରଦପ୍ରାୟେ ଦିଶଇ ବରନ
ସସ୍ମିତ ସୁମନୋହର ହୋଇଛି ଆନନ ।
ପରମାନନ୍ଦ ସ୍ୱରୂପ ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ସମ ନ ହୋଇବ କାମଦେବ ।
ଉତ୍ତମ ରତ୍ନନିର୍ମିତ ନୂପୁର ଯୁଗଳ
ଥିବାରୁ ସୁନ୍ଦର ଦିଶେ ଚରଣ-କମଳ ।
କଟିତଟେ ବନ୍ଧି ଶୁଦ୍ଧ ହରିତ ବସନ
ଶରୀରେ ଶୋଭଇ ଦିବ୍ୟ ଅଳଙ୍କାରମାନ ।
ସେ ତେଜଭିତରେ ପୁଣି ଦେଖିଲେ ଅମରେ
ରାଧିକାଦେବୀଙ୍କ ନିଜ ରୂପ ସେ କାଳରେ ।

ବଙ୍କନୟନରେ ଦେବୀ ପତିଙ୍କ ମୁଖକୁ
ଅନାଉ ଅଛନ୍ତି ବହି ମନରେ ତୋଷକୁ ।
ବେନି ପାଦେ ମଣିମୟ ନୂପୁର ଯୁଗଳ
ହଶନ୍ତି ଯେ ରୂପେ ପଦପାଶେ ହଂସଦଳ ।
ବକ୍ଷସ୍ଥଳେ କଉସ୍ତୁଭ ମଣି ସହିତରେ
ପାରିଜାତ ପୁଷ୍ପମାଳା ଶୋଭାପାଏ ଖରେ ।
ଏ ରୂପେ ଦେବ-ଦେବୀଙ୍କ ସ୍ୱରୂପକୁ ଦେଖି
ଦେବତାଏ ମନେ ମନେ ହୋଇ ଅତି ସୁଖୀ ।
ଭକ୍ତିଭରେ ମସ୍ତକରେ ବେନିକର ଦେଇ
ସ୍ତୁତି କଲେ ଜଣପରେ ଜଣେ ଉଭା ହୋଇ ।
ଧର୍ମ ବୋଇଲେ ହେ ପ୍ରଭୁ ତୁମ୍ଭ ଭକ୍ତଙ୍କର
ସଙ୍ଗମ ପ୍ରାପତି ମୋର ହେଉ ନିରନ୍ତର ।
ଯେଉଁ ରୂପେ ଭକ୍ତିକଲେ ତୁମ୍ଭ ପଦାଶ୍ରୟ
ମିଳିବ ତାଦୃଶୀ ଭକ୍ତି ଦିଅ ଦୟାମୟ ।

ଶଙ୍କର କହିଲେ—ହେ ଭଗବନ୍ ! ମୋର ଚିତ୍ତରୂପକ ମୀନ ଭବ-ଜଳଧିରେ ନିମଗ୍ନ ହୋଇ ଏହି ସଂସାରକୂପରେ ନିୟତ ଭ୍ରମଣ କରୁଅଛି । ଦୟାମୟ ! ମୋତେ କୃପାକର ଏହି ସୃଷ୍ଟି ସଂହାରରୂପକ ନିନ୍ଦନୀୟ ବିଷୟରୁ ମୋତେ ମୁକ୍ତ କରି ଆପଣଙ୍କ ପଦାରବିନ୍ଦରେ ଭକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ ।

ଧର୍ମ କହିଲେ—ହେ ଜଗଦୀଶ ! ଆପଣଙ୍କ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ସହିତ ଯେପରି ମୁଁ ଚିରକାଳ ବାସ କରିଥାଏ । ଆପଣଙ୍କ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ସହ ବାସ ବିଷୟ-ବନ୍ଧନ ଛେଦନରେ ସୁତୀକ୍ଷ୍ଣ ଖଡ଼୍‌ଗସ୍ୱରୂପ ଏବଂ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣ-ପଦ୍ମରେ ସ୍ଥାନଦାନର ଅଦ୍ୱିତୀୟ କାରଣସ୍ୱରୂପ ।

ତତ୍ପରେ ଶ୍ରୀହରି କହିଲେ—ହେ ଦେବଗଣ ! ତୁମ୍ଭେମାନେ ମୋର ଏହି ଧାମକୁ ଆଗମନ କରି ବିଶ୍ରାମ କର । ମୁଁ ଥାଉ ଥାଉ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର କିଛି ଚିନ୍ତା ନାହିଁ । ମୁଁ ସବୁଠାରେ ଅପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭବରେ ଅବସ୍ଥାନ

କରୁଥାଏ । ସବୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ମୁଁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ଦର୍ଶନଦାନ ଦେଇଥାଏ । ଏହି ଜଗତରେ କେହି କାହାର ପ୍ରିୟ କିମ୍ବା ଅପ୍ରିୟ ନାହାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କାଳବଶରେ,ଘଟଣାଚକ୍ରରେ ସମସ୍ତେ ପ୍ରିୟ-ଅପ୍ରିୟ ହୁଅନ୍ତି । ତୁମେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ଗୋଲକରେ ଯେତେ ସମୟ ଅତୀତ କଲଣି, ସେହି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ପୃଥିବୀରେ ସପ୍ତ ମନ୍ୱନ୍ତର ଅତୀତ ହୋଇଗଲଣି ଏବଂ ସୁରଲୋକରେ ସପ୍ତମ ଇନ୍ଦ୍ର ପଦ ଯାଇ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଷ୍ଟମ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଅଧିକାର କାଳ ଉପସ୍ଥିତ । ଇନ୍ଦ୍ର ମନୁ ଓ ରାଜଗଣ ସମସ୍ତେ କାଳର ବଶ୍ୟତାପନ୍ନ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟରେ ରାଜନ୍ୟଗଣ ଦୁଷ୍ଟ, ହରିନିନ୍ଦୁକ ଓ ମହାବଳପରାକ୍ରାନ୍ତ ହେବେ । କିନ୍ତୁ, କାଳକ୍ରମେ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଲୋପ ପାଇଯିବେ । ହେ ଦେବଗଣ ! ମୋ ଆଜ୍ଞାନୁସାରେ ପ୍ରତିଦେହରେ ବ୍ୟାଧି ଅବସ୍ଥାନ କରୁଅଛି । ଜଳଧାରା ବୃଷ୍ଟି କରୁଅଛି । ମୋ ଆଜ୍ଞାକ୍ରମେ ବିପ୍ରମାନେ ଧର୍ମନିରତ ଅଛନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ମୋ ଭୟରେ ଭୀତ ହୋଇ ସ୍ୱସ୍ୱକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ କରୁଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ; ମୋ ଭକ୍ତମାନେ କାଳର ଅତୀତ, ସେମାନେ କାଳବଶୀଭୂତ ନୁହନ୍ତି । ମୁଁ ସର୍ବପାଳକ, କାଳର କାଳ । ମୁଁ କର୍ମଅନୁଯାୟୀ ଫଳ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ । ମୁଁ ସମସ୍ତଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା-ପାଳନକର୍ତ୍ତା-ସଂହାରକର୍ତ୍ତା ହେଲେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ନିତ୍ୟ ଦେହଧାରୀ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରରେ ସଂହାର କରିପାରେ ନାହିଁ । ସେହି ଭକ୍ତମାନେ ସର୍ବଦା ମୋ ଅନୁଗତ ଏବଂ ମୋର ପଦାର୍ଚ୍ଚନ ତତ୍ପର । ମୁଁ ଭକ୍ତଙ୍କ ରକ୍ଷାନିମିତ୍ତ ତାଙ୍କ ସମୀପରେ ନିରନ୍ତର ବାସ କରିଥାଏ ।

ଏହି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରେ ସମସ୍ତ ଜୀବ ପୁନଃ ପୁନଃ ବିନାଶପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମୋ ଭକ୍ତଗଣ ଅବିନାଶୀ, ନିଃଶଙ୍କ ଓ ନିରାପଦ । ତେଣୁ ଜ୍ଞାନୀମାନେ ମଧ୍ୟ ମୋର ଦାସତ୍ୱ ବାଞ୍ଛା କରନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ମୋର ସେବା ପ୍ରାର୍ଥନା କରି ଭଜନା କରନ୍ତି, ସେମାନେ ଧନ୍ୟ । କେବଳ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତେ ବଞ୍ଚିତ । ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତେ ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁ, ଜରା-ବ୍ୟାଧି, ଭୟ ଓ ନାମଯାତନା ଭୋଗ କରନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ମୋ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁ ପ୍ରଭୃତି ଭବଭୟ କୌଣସି ବାଧା ଦେଇପାରେ ନାହିଁ । ମୋ ଭକ୍ତମାନେ କୌଣସି କର୍ମର ଫଳ ଭୋଗ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ କର୍ମଭୋଗକୁ

ବିନାଶ କରିଥାଏ । ମୁଁ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ତ୍ରାଣ । ଭକ୍ତମାନେ ହିଁ ମୋର ପ୍ରାଣସ୍ୱରୂପ । ଯେଉଁମାନେ ମୋତେ ନିରନ୍ତର ଧାନ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ସର୍ବଦା ମୋ ସ୍ମୃତିପଥରେ ବିରାଜମାନ କରନ୍ତି । ମୋର ଏହି ସୁଦର୍ଶନ-ଚକ୍ର ନିୟତ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷାକରିବା ନିମିତ୍ତ ନିଯୁକ୍ତ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନ ରହି ନିଜେ ଭକ୍ତ ସମୀପରେ ଥାଏ । ଗୋଲକ କିମ୍ବା ବୈକୁଣ୍ଠରେ କିମ୍ବା ରାଧାଙ୍କ ସମୀପରେ ମୁଁ ସ୍ୱଚ୍ଛଭାବରେ ବା ନିଶ୍ଚିନ୍ତ-ଭାବରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିପାରେ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ମୋର ଭକ୍ତଗଣ ଅବସ୍ଥାନ କରନ୍ତି, ମୁଁ ସେହିସ୍ଥାନରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥାଏ । ଶ୍ରୀରାଧା ନିୟତ ମୋ ବକ୍ଷରେ ଅବସ୍ଥାନ କରନ୍ତି ଓ ସେ ମୋର ପ୍ରିୟତମା । ତୁମେମାନେ ମଧ୍ୟ ମୋର ପ୍ରିୟ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମୋର ପ୍ରିୟତମା । କିନ୍ତୁ ଏମାନେ କେହି-ହେଲେ ମଧ୍ୟ ମୋ ଭକ୍ତମାନଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକ ପ୍ରିୟ ନୁହନ୍ତି ।

ହେ ଦେବଗଣ ! ମୁଁ ଭକ୍ତପ୍ରଦତ୍ତ ଦ୍ରବ୍ୟ ସନ୍ତୋଷରୂପରେ ଗ୍ରହଣ କରିଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଅଭକ୍ତଦତ୍ତ ବସ୍ତୁ ମୁଁ ଭୋଜନ କରେ ନାହିଁ । ତାହା ପାତାଳସ୍ଥିତ ବଳିରାଜା ଭୋଗ କରନ୍ତି । ଭକ୍ତମାନେ ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁତ୍ର-ଧନ-ରତ୍ନର ଚିନ୍ତା ତ୍ୟାଗକରି ମୋର ଚିନ୍ତା କରନ୍ତି । ତେଣୁ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ତୁମମାନଙ୍କୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ନିୟତ ସ୍ମୃତିପଥରେ ରଖିଥାଏ । ଯେଉଁମାନେ ମୋ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ଦ୍ୱେଷ କରନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ଯଜ୍ଞ ଓ ଦେବତାମାନଙ୍କର ହିଂସା କରନ୍ତି, ସେମାନେ ଶୀଘ୍ର ବିନାଶପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ସେହିମାନଙ୍କ ବିନାଶନିମିତ୍ତ ଉଦ୍ୟତ ହୁଏ, ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କୁ କେହି ରକ୍ଷାକରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁ ହେ ଦେବଗଣ ! ତୁମେମାନେ ସ୍ୱସ୍ଥାନକୁ ଗମନ କର । ମୋ ବାକ୍ୟ ଅନୁସାରେ କେବଳ ଗଣେଶଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ଦେବଗଣ ସ୍ୱସ୍ୱ ଅଂଶରୂପରେ ପୃଥିବୀରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିବେ ।

ସକଳ ଜୀବରେ ଗୁପ୍ତରୂପେ ଆମ୍ଭେ ଥାଉ
ସ୍ତୁତି ପାଇବା ମାତ୍ରକେ ନିଜେ ଦେଖାଦେଉ ।

ମୋହର ଅନୁଜ୍ଞା ପାଇ ଜଳଧରଗଣ
ସର୍ବଦା କରୁଅଛନ୍ତି ଘୋର ବରଷଣ ।
ବ୍ରାହ୍ମଣ-ତପସ୍ୱୀ-ଯୋଗୀ-ବ୍ରହ୍ମର୍ଷିମାନେ
ଭୟରେ ତପସ୍ୟା କରୁଛନ୍ତି ଅନୁକ୍ଷଣେ ।
କେବଳ ମୋହର ଭକ୍ତଗଣ ନିଃଶଙ୍କରେ
ସେବା-ପୂଜା କରୁଛନ୍ତି ମୋତେ ନିଃଶଙ୍କରେ
ଯାହାକୁ ସଂହାର କରିବାକୁ ମୋର ମନ-
ହେବ ତାହାକୁ କେ ରଖି ନ ପାରିବେ ଜାଣ
ଭକ୍ତଜନଙ୍କୁ ବିପଦ ଦେବାପାଇଁ ମୁହିଁ
କେଉଁ ପରକାରେ ହେଲେ ସମର୍ଥ ନୁହଇ ।
ମୋହର ଯେ ଭକ୍ତ ମୁହିଁ ତାଙ୍କ ସମୀପରେ
ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଜଗିଥାଏ ନିରନ୍ତରେ ।
ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବ ଜୀବଜନ୍ତୁଗଣ
ଲଭୁଥାନ୍ତି ପୁନଃ ପୁନଃ ଜନମ-ମରଣ ।
କିନ୍ତୁ ମୋର ଭକ୍ତମାନେ ନିରାପଦ ହୋଇ
ନିଃଶଙ୍କ ଚିତ୍ତରେ ସବୁବେଳେ ଥାନ୍ତି ରହି ।

ସେ ସକାଶୁଁ ଜ୍ଞାନବନ୍ତ ଲୋକେ ବସି ନିତି
ମୋର ଦାସ୍ୟ ପାଇବାକୁ କାମନା କରନ୍ତି ।

ସେମାନେହିଁ ଜଗତରେ ପ୍ରଶଂସାର ପାତ୍ର
ବିଖ୍ୟାତ ହୋଇବା ଲୋକ ନିନ୍ଦ୍ୟ ଅପବିତ୍ର ।

ମୋର ଭକ୍ତବିନା ଅନ୍ୟ ଲୋକମାନଙ୍କର
ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁ-ଜରା-ବ୍ୟାଧି ଭୋଗଇ ଶରୀର ।

ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ମୁହିଁ ଅଟଇ ଜୀବନ
ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ମୋହର ଜୀବ ବୋଲି ଜାଣ ।

ମୋତେ ଯେ ସ୍ମରଣ କରେ ସ୍ମରେ ମୁଁ ତାହାକୁ
ବିଶେଷରେ ଚିନ୍ତାକରେ ଭକତ ଜନଙ୍କୁ ।

ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ର ପେଷି ଭକ୍ତଙ୍କର ଦୁଃଖ
ଖଣ୍ଡନ କରଇ ଜାଣ ଆହେ ସୁରଶିଖ ।
ବୈକୁଣ୍ଠ-ଗୋଲକ କିବା ରାଧାଙ୍କର ପାଶେ
ନ ରହି ମୁଁ ଭକ୍ତଙ୍କର ସମୀପକୁ ଆସେ ।
ପ୍ରାଣରୁ ଅଧିକ ମୋର ରାଧିକା ସୁନ୍ଦରୀ
ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁଣି ତୁମେମାନେ ସେହିପରି ।
ତଥାପି ଭକ୍ତଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକରେ କେହି
ସନ୍ତୋଷଜନକ ମୋର ନୁହଁ କହୁଥାଇ ।
ଭକ୍ତ ଯାହା ଦିଏ ମୁହିଁ ନେଇ ତାହାକୁ
ଅଭକ୍ତ ଦେବା ପଦାର୍ଥ ଯାଏ ବଳିଠାକୁ ।
ଯେଉଁମାନେ ଧନ-ଦ୍ରବ୍ୟ ପତି-ପୁତ୍ର ତେଜି
ସୁମରନ୍ତି ମୋତେ ଅନ୍ୟ ଦେବଙ୍କୁ ନ ଭଜି ।
ସେମାନଙ୍କୁ ନିତି ମୁହିଁ ସୁମରଣା କରେ
ଅନ୍ତକାଳେ ସ୍ଥାନ ଦିଏ ବଇକୁଣ୍ଠ ପୁରେ ।
ଯେଉଁମାନେ ମୋର ଭକ୍ତ-ଦେବ-ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ
ନିନ୍ଦା କରୁଥାନ୍ତି ମନେ ପ୍ରକାଶି ଦ୍ୱେଷକୁ ।
ସେମାନଙ୍କୁ ବିପଦରେ ପକାଇଣ ମୁହିଁ
ବିନାଶ କରଇ ରଖି ନ ପାରନ୍ତି କେହି ।

ଅଗ୍ନିରେ ପତଙ୍ଗ ପରି ପଡ଼ି ସେହିମାନେ
ମହାକଷ୍ଟ ଭୋଗ କରୁଥାନ୍ତି ସବୁଦିନେ ।

ଆହେ ଦେବଗଣ ତୁମେ ଯାଅ ଯେଝାପୁରେ
ପୃଥିବୀକୁ ଯିବୁ ଆମ୍ଭେ ଅଳ୍ପକାଳ ପରେ ।

ଏକଥା ଶ୍ରବଣ କରି ବ୍ରଜେଶ୍ୱରୀ ରାଧା ଭଗବାନଙ୍କୁ କହିଲେ—ହେ ଭଗବନ୍ ! ମୁଁ କହୁଛି—ଏ କିଙ୍କରୀର ବାକ୍ୟ ଅନୁଗ୍ରହପୂର୍ବକ ଶ୍ରବଣ କରନ୍ତୁ । ମୋ ହୃଦୟ ଦଗ୍ଧ ଓ ମନ ଅତିଶୟ ଆନ୍ଦୋଳିତ ହେଉଅଛି । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରି କିଭଳି ଧରଣୀତଳେ ଅବସ୍ଥିତି

ହେବ୍ !! ହେ ମାହେଶ ! ଭୂତଳେ ତୁମେ ମୋତେ ମାୟାମୁକ୍ତ କରିବ ନାହିଁ । ଏପରି ଶପଥ କରନ୍ତୁ । ହେ ମଧୁସୂଦନ ! ମୋ ମନ ଯେପରି ଆପଣଙ୍କ ଚରଣ-ପଦ୍ମରେ ନିରନ୍ତର ଅବସ୍ଥାନ କରୁ । ମୁଁ ଯେଉଁଠାରେ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆପଣ ମୋତେ ଦାସ୍ୟବୃତ୍ତି ନିଶ୍ଚୟ ପ୍ରଦାନ କରିବେ । ଆମରି ଏହି ରାଧା-କୃଷ୍ଣଭାବ ଯେପରି ଭୂତଳରେ ବିସ୍ମୃତ ନ ହୁଏ—ଏହି ବର ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ ।

ବୋଇଲେ ହେ ପ୍ରାଣେଶ୍ୱର ଶୁଣ ମୋ ବଚନ
ତୁମ୍ଭ କଥା ଶୁଣି ଦଗ୍ଧ ହେଉଛି ମୋ ମନ ।

ନିମେଷ ମାତ୍ରକ ତୁମ୍ଭ ଦରଶନ ବିନା
ଅନ୍ତର ହୋଇ ମୁଁ କେତେ କରଇ ଭାବନା ।

ମାୟାରେ ଆଚ୍ଛନ୍ନ ନ ହୋଇବ ମୋର ପ୍ରାଣ
ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ତୁମ୍ଭର ଭାବ ପଡ଼ୁଥିବ ମନ ।

ଏମନ୍ତ ବୋଲିଣ ଦେବୀ ସେ ଦେବ ସଭାରେ
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଚରଣ ଧରି କାନ୍ଦିଲେ ଉଚ୍ଚରେ ।

◆

ଜୟଗୁରୁ

ନୀଳାଚଳ ସାରସ୍ୱତ ସଂଘ, ପୁରୀ
କେନ୍ଦ୍ର ଆସନ ମନ୍ଦିର, ବୀରତୁଙ୍ଗଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ

ପୁସ୍ତକ-ସୂଚୀ

ନିଗମ ଗ୍ରନ୍ଥମାଳା

ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଠାକୁର ନିଗମାନନ୍ଦ
ନିଗମ ଲହରୀ
ନିଗମ ତତ୍ତ୍ୱ
ନିଗମ ଉପଦେଶ
ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ନିଗମାନନ୍ଦ କଥାମୃତ (୧,୨)
ନୀଳାଚଳ ବାଣୀ
ସଂସାର ପଥେ (ଭାବନା)
ସଂସାର ପଥେ (ସିଦ୍ଧିଯୋଗ)
ସଂସାର ପଥେ (ସାଧନା)
ସଂସାର ପଥେ (ସଂଗ୍ରାମ)
ଭକ୍ତ ସମ୍ମିଳନୀ
ସାରସ୍ୱତ ସଂଘନୀତି
ସତୀ ଚରିତ ମାଳା (୧ମ, ୨ୟ, ୩ୟ ଏକତ୍ର)
ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ନିଗମାନନ୍ଦ କଥା ସଂଗ୍ରହ (୧ମ, ୨ୟ)
ପ୍ରେମିକ ଗୁରୁ: ଏକ ଅଧ୍ୟୟନ
ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଗୁରୁଗୀତା
ବେଦାନ୍ତ ବିବେକ
ତତ୍ତ୍ୱମାଳା
ନିଗମ ସଂଗୀତ
ନିରାଜନା
ସାରସ୍ୱତ ସତୀ ନୀତି
ପ୍ରଣତି ଶତକ (୧,୨,୩,୪,୫)
ପ୍ରାର୍ଥନା ଶତକ
ନାମାମୃତ (୧,୨,୩)

ସାଧୁ ଚରିତ ମାଳା

ଭଗବାନ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ

ଶ୍ରୀମତୀ ନାରାୟଣୀ ଦେବୀଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ

ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ନିଗମାନନ୍ଦ ଜୀବନ-ପ୍ରସଙ୍ଗ (୧,୨)
ପିଲାଙ୍କ ନିଗମାନନ୍ଦ
ନୀଳାଚଳ ବାଣୀ (ବଙ୍ଗଳା)

ସାରସ୍ୱତ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ

ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ (ଓଡ଼ିଆ)
ଯୋଗୀଗୁରୁ (ଓଡ଼ିଆ)
ଜ୍ଞାନୀଗୁରୁ (ଓଡ଼ିଆ)
ତାନ୍ତ୍ରିକ ଗୁରୁ (ଓଡ଼ିଆ)
ପ୍ରେମିକ ଗୁରୁ (ଓଡ଼ିଆ)
ଉତ୍କଳରେ ଠାକୁର ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ନିଗମାନନ୍ଦ ଓ ଭାଇ ଦୁର୍ଗାଚରଣ (୧,୨,୩)
ସଂଘ ସେବୀର ଆଦର୍ଶ ଓ ଆଚରଣ ବିଧି
ସଂଘ ସେବକ ବର୍ଷ ପ୍ରତି ଟ ୪୦.୦୦
ପୁରାତନ ସଂଘ ସେବକ ବର୍ଷ ପ୍ରତି ଟ ୬୦.୦୦

ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସହଯୋଗୀ ପୁସ୍ତକ

ଶ୍ରୀଗୁରୁ
ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଠାକୁର ନିଗମାନନ୍ଦ (ଜନ୍ମଲୀଳା ଓ ବାଲ୍ୟଲୀଳା)
ଭଗବାନ ରାମାନୁଜାଚାର୍ଯ୍ୟ
ପତିବ୍ରତା ସୁଶୀଳା
ମାତା ସୁଭଦ୍ରା
ନୀଳାଚଳ ସାରସ୍ୱତ ସଂଘ ଇତିହାସ
ନିଗମ ଲୀଳାମୃତ
ଆଦର୍ଶ ଗୁରୁପ୍ରାଣ ଦୁର୍ଗାଚରଣ ଭାଇ
ଶ୍ରୀମଦ୍ ନିଗମ ଭାଗବତ (୧,୨,୩, ୪, ୫)
ନିଗମ ଉପଦେଶମାଳା
ସାର୍ବଭୌମ ଗୁରୁ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଠାକୁର ଓ ପରିଚାଳକ (୧,୨)
ତ୍ରିପାଦ ଅମୃତ
ଭାଇ

* * *

ଯୋଗାଯୋଗ ଠିକଣା

Secretary
Nilachala Saraswata Sangha
(Kendra Asana Mandira)
At/P.O. Biratunga, Puri-752 116

Bhagavad Gita